ALİ ŞERİATİ

20 BÜTÜN ESERLERİ

Ne Yapmalı

Rum Suresi'nin Tefsiri
Bilinç ve Eşekleştirme
Aydın

FECR

Sizi rahatsız etmeye geldim!

Ali Şeriati

Fecr Yayınları 126
ALİ ŞERİATİ
Bütün Eserleri 20

Ne Yapmalı

Eserin Orijinal Adı
Çe Bâyed Kerd

Tercüme
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç (6. ve 8. Bölüm)
Dr. Murat Demirkol (1-5, 7, 9 ve 10. Bölüm)

Editörler
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç
Prof. Dr. Derya Örs

Tashih ve Redakte
Dr. Murat Demirkol
Cahit Ezerbolatoğlu

ISBN 978-975-6004-66-1

2. Baskı: Eylül 2011

Kapak ve İç Konsept: **TN İletişim**
Sayfa Düzeni: Cinas
Baskı: Kalkan Matbaacılık
Büyük Sanayi 1. Cadde 99/32
Tel: 0312. 3419234 İskitler/Ank.

FCR Yayın Reklam Bilgisayar
San. ve Tic. Ltd. Şti.
Rüzgarlı Cad. No: 2/5
Ulus / Ankara
Tel : 0312. 310 08 60
Faks : 0312. 311 47 89
www.fcr.com.tr
e-posta: fcr@fcr.com.tr

ALİ ŞERİATİ

Ne Yapmalı

FECR

Ankara 2011

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALTINCI BÖLÜM

YEDİNCİ BÖLÜM

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DOKUZUNCU BÖLÜM

ONUNCU BÖLÜM

ALİ ŞERİATİ

23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sebzivar'ın Mezinan köyünde dünyaya geldi. 1950'de Meşhed'deki Öğretmen Koleji'ne girdi. 1952'de Meşhed yakınlarındaki Ahmedâbâd köyünde öğretmenliğe başladı. 1955 yılında Mekteb-i Vâsıta'yı yazdı. Ebuzer-i Gıfarî'yi tercüme etti. 1956'da Meşhed Üniversitesi'ne girdi. Ulusal Direniş Hareketi'ne üye olduğundan, babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklandı, altı ay tutuklu kaldı. 1959'da Alexis Carrel'den Dua'yı tercüme etti. Üniversiteden başarıyla mezun oldu. 1960'ta Fransa'ya gönderildi, orada sosyoloji ve dinler tarihi üzerine çalıştı. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne aktif olarak katıldı. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklandı; bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi değişik dergilerde yayımlandı. Sosyoloji ve dinler tarihi alanında doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a dönerken sınırda tutuklandı; aylarca hapiste kaldı. Hapisten çıktıktan sonra öğretmenlik yapmaya başladı ve Meşhed Üniversitesi ve diğer merkezlerde konferanslar verdi. Hüseyniye-i İrşad 1973 Eylül'ünde kapatıldı. Savak, Şeriati'yi aramaya başladı. Kendisini bulamayınca babasını tutukladı. Babası bir yıl kadar hapsedildi. Şeriati teslim oldu ve on sekiz ay hücrede kaldı. 1975-77 arası Savak'ın takibinden sürekli kaçıp, başkalarının evlerinde kalarak çalışmalarına devam etti. Sabahlara kadar süren konuşmalar yaptı. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret etti. Otuz gün sonra İngiliz İstihbaratı'nın yardımıyla Savak tarafından şehit edildi.

YAYINCININ NOTU

Yayınevimiz, Şeriati düşüncesini külliyat olarak okurlarına sunmakla önemli bir hizmet vermektedir. Merhum Şeriati, dünyanın bugün yaşayan iki önemli medeniyeti olan, İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş ender şahsiyetlerden biridir. Dahası, bir sosyolog gözüyle incelediği konuları, dahiyane bir düşünce işçiliği ile işlemiş ve Fars edebiyatının kendisine kazandırdığı akıcı üslupla ortaya koymuştur. Bilimsel liyakati, özgün bakış açısı, dindarlığı ve inandığı doğrular uğruna can verecek kadar yürekli kişiliği ile sadece İran gençliğini arkasından sürüklemekle kalmamış, dünya Müslümanlarının öze dönüş çabasına katkıda bulunarak bir döneme damgasını vurmuştur. Onun bu özgün ve özgürlükçü tutumu, sadece İslam düşmanlarının tepkisini çekmekle ve onlar tarafından şehit edilmekle kalmamış, dost ve kardeş bildiği Müslümanlardan da çok büyük tepkiler almıştır. Çünkü onun düşünceleri, Batılı saldırı karşısında çok derin ve güçlü bir mukavemet oluştururken İslam geleneğini kirleten ve çöküntüye sebep olan bidat ve hurafelere de ağır darbe indiriyordu. Tabiî bu da bilinçsiz kesimler nezdinde İslam'ın kendisine yapılan bir saldırı olarak algılanıyordu.

Kendi tabiriyle içinde doğup büyüdüğü geleneksel Safevî Şiîliğine yöneltt̆iği eleştiriler yüzünden İran'da dışlanırken, Şiî bakış açısı nedeniyle de Sünnî dünyadan önemli tepkiler almıştır. Ancak Şeriati, her ne kadar Ali Şiası ve Safevî Şiası ayrımı yapsa ve Safevî Şiîliğini eleştirse de eleştirdiği düşünceden bütünüyle kurtulamamış ve söz konusu etkilerle Sünnî dünyanın kabul

edemeyeceği kimi düşünceler serdedebilmiştir. Sahabiler hakkında kullandığı ifadeler hoşgörü sınırını zorlayan kusurlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yaşadığı çağ ve çevrenin etkisiyle Fransız sosyalistlerinden etkilendiği ve kimi yorumlarında bu etkinin izlerinin görüldüğü de söylenebilir.

Ali Şeriati'nin de her insan gibi hata edebileceğini, hatalarının ve savaplarının sadece kendisini bağlayacağını okuyucunun takdir edebileceğine inanıyoruz. Fecr Yayınevi olarak, ölçümüzün Kur'an-ı Kerim ve onun numune-i timsali olan Hz. Peygamber (s.a) olduğuna inanıyor, Şeriati de dahil bütün insanların bu ölçüler içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Onun her görüşünü onaylamadığımız halde eserlerini yayınlıyor, ama katılmadığımız görüşlerine de müdahale etmeyi uygun görmüyoruz. Çünkü böyle bir müdahalenin düşüncelerin doğru anlaşılmasına engel olacağı, bunun da hem yazar hem okur açısından bir hak ihlali sayılacağı kanaatindeyiz. Buna rağmen kimileri, tasvip etmedikleri düşüncelerden dolayı bilinçsiz okuyucuların olumsuz etkileneceği gerekçesiyle vebal alacağımızı düşünebilirler. Fakat biz, genelde Müslüman olmanın, özelde Şeriati okuru olmanın, okuduğu her şeyi kabullenen değil, eleştiren bir seviye gerektirdiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla bütün olumsuzluklarına ve kusurlarına rağmen Şeriati'nin o engin birikiminin bizlere çok şey kazandırdığına ve kazandıracağına inanarak eserlerini külliyat olarak yayınlamaya karar vermiş bulunuyoruz. Buna paralel olarak hem Fars hem de Türk edebiyatına vukufiyetiyle temayüz etmiş mütercimlerden oluşan bir heyet oluşturarak eserlerin en az hata ile çevrilmesine de özen gösterdik. Bu nedenle tercümeler, sadece söz konusu eserleri dağınık vaziyette sunulmaktan kurtarmayacak, Şeriati okurunun liyakatsiz tercümelerden çektiği sıkıntıları da asgariye indirecektir.

Külliyattaki kitapların bazılarında yazara ait olmayan dipnotlar yer almaktadır, İran'daki Dr. Ali Şeriati Eserlerini Derleme Bürosu tarafından eklenen notların sonunda (Derleyen), yayınevi-

miz tarafından ilave edilen notların sonunda (Fecr), mütercimlerin ilave ettiği notların sonunda ise (Çev.) ifadeleri kullanılmıştır. Bunların dışındaki dipnotlar Ali Şeriati'ye aittir.

Bütün hassasiyet ve çabamıza rağmen, insan olmamız hasebiyle gözümüzden kaçan kusurlar olursa okurumuzdan özür diler, eleştirilerine müteşekkir kalırız. Bu vesileyle Şeriati'ye Allah'tan rahmet diler; başta değerli mütercimler olmak üzere, editörlere, tashih ve redakte heyetine ve eserlerin sizlere ulaşmasında emeği geçen bütün dostlara gönülden teşekkür ederiz.

FECR YAYINEVİ

BİRİNCİ BÖLÜM

SORUMLU AYDINA UMUT MESAJI

(RUM SURESİNİN TEFSİRİ)

Allah'ın adıyla,

Son özgürlük, bilgi ve kudret peygamberi Muhammed'in (s.a) Rabbi'nin adıyla,

Mazlumun adaleti, İslam'ın sembolü ve insanın imamı Ali'nin Rabbi'nin adıyla,

Bütün aşk ve arzumuz, kurtuluş ümidimiz olan ve küçüklüğüne rağmen dünya kadar büyük olan Fatıma'nın evinin Rabbi'nin adıyla,

Ebuzer'in Rabbi'nin adıyla,

Ezilmişlerin, tarih ve zamandaki çaresizlerin Rabbi'nin adıyla,

Başlangıçtan âhir zamana ve bütün dünyaya adalet yayacak olan Kâim'in kıyamına kadar işkence görmüş ve görmekte olan, mahrum kalmış ve kalmakta olan, çeşitli şekillerde çaresizliğe maruz kalan ama buna rağmen hep İbrahim'in dini yolunda, Adem'in cihadının Hüseyin'e dek gelen, Hüseyin'den de son ana kadar süren veraseti yolunda insanlığın kurtuluşu için daima çabalayan ve halen çabalamakta olan kimselerin Rabbi'nin adıyla,

Şehitlerin, doğru ve hak yol şehitlerinin, Şia şehitlerinin, bütün zaman ve mekânlardaki Ali yolu şehitlerinin Rabbi'nin adıyla.

Bacılar, kardeşler!

Şimdi burada oturmuş programın başlamasını beklerken, sizin için şiir okuyan o genci dinlerken şu düşünceye daldım: Bu Ali, nasıl bir alevdir ve ona inanmak nasıl bir ateştir ki çürümüş, içi boş, kirli ve kayıp nesillerin meydana getirdiği bu kokuşmuş bataklıkta bile bir gencin vicdanına ondan bir kıvılcım dahi düşse böyle bir karanlık ve bataklıkta, böyle bir hız ve hayretle onu tutuşturup bütün varlığını kendi aşkıyla dolduruyor. Bu, yakalandıkları bu soğuk ve karanlık kışta kurtulabileceğine, özgürleşebileceğine ve bilinçlenebileceğine dair ümit ve iman taşıyan herkes için örnektir.

Dünyanın her yanında çevrilen entrikalar genç nesli yok etmeye yöneliktir. Onun istediği ve ihtiyaç duyduğu bütün hak ve

özgürlükler yerine ona sadece cinsel özgürlük vermektedirler. Bütün dünyada propaganda araçları, basın, radyo, televizyon ve sanat onun bu ihtiyacını karşılama gayreti içerisindedir. Ali ekolü ve terk edilmiş, sönmüş Fatıma ocağından sürekli yükselen alev karşısında eğer ona layık olur, bu ateşten bir kor alıp bu nesle armağan edebilirsek işte ancak o zaman bir ateş tutuşturabilir ve bu durgunluk, sessizlik ve tefrika içinde hareket, umut, hedef, sıcaklık ve aydınlık yaratmayı ve Ali'nin sükut, cihat ve sıkıntıyla bize bıraktığı temele dayalı parlak ve güçlü bir nesil oluşturmayı ümit edebiliriz.

Bütün bu ümit ve çabalar her ne kadar az da olsa karamsarlıklar, küfürbazlıklar, Ali ve Fatıma evinin kardeşleri, dostları, dert ortakları ve takipçileri arasına atılan ve düşmanı bırakıp birbirlerine düşmelerini sağlayan kara tohumlar yerine; suçlamak, ezmek, kovmak ve çamur atmak yerine Ali'yi takip edeceğimiz, birbirimizi sevmekten ve anlamaktan tat alacağımız bir günün geleceğini ve bunun da fazla uzak olmayacağını ümit ediyoruz. Böyle bir günün çok yakın olduğunu umuyorum.

Üniversite öğrencileri olarak biz, aleyhimizde çevrilen entrikalara karşı hocamız, alimimiz, müminimiz ve aydınımız, gencimiz ve yaşlımız, yenikliçimiz ve ilericimiz, kızımız ve annemiz, oğlumuz ve babamız yanında aynı safta, Fatıma'nın evi yanında yer almalıyız. Dua edin de o gün çabuk gelsin.

Bugün konuşmak için seçtiğim konu, hepimizin hedefi ve şiarı olması gereken genel bir hedef ve şiar üzerinedir. Sahip olduğumuz tek senet, henüz gökte asılı duran yegane sağlam ip ve dağınık vaziyetteki bütün grup, şube ve fırkalarımızın dönebilecekleri ve eski kardeşliklerini yenilemek için kenarında durabilecekleri tek üs Kur'an'dır. O, içine en küçük bir kuşku sokamayacakları ya da kendisine az veya çok en ufak bir tahrifat yapamayacakları bir senettir.

Büyük câni güçler, halifeler, krallar, kötü alimler ve esas korkuları Kur'an olan iç ve dış düşmanlar, ne mutlu ki her şeyi yapmışlar ama Kur'an'ı ortadan kaldıramamışlar ve yok edememiş-

lerdir. Dolayısıyla sadece Kur'an'ın yanlış anlaşılmasını sağlamak ve onu hayat, düşünce, inceleme, doğru görüş ve dinî eğitim yolumuzdan kaldırmak için uğraşmışlardır. Kur'an'a ilgileri, yalnızca onun cilt güzelliği ve kıraatiyle sınırlı kalmıştır.

Ama her halükarda var olan şey, yaşlı ve genç, okumuş ve cahil, Şiî ve Şiî olmayan, Doğulu ve Batılı, hangi fırka, hangi kuşak, hangi görüş ve hangi kültürden olursa olsun bütün dünya Müslümanlarının, "İslam'ın temel taşı Kur'an'dır." esasına inanmış olmasıdır.

Kur'an, gündeme getirilmemesi için tarih boyunca çevrilen tüm entrikalara rağmen korunmuş ve gündeme getirilmiştir. Bütün gayretimiz, Kur'an'ı toplumda gündeme getirmek olmalıdır. Beni hocaları olarak kabul eden siz öğrencilerime bütün çabalarınızın bu yönde olması gerektiğini arz ediyorum. Bulunduğumuz her yeri, birkaç kişi olarak topladığımız her mekanı bir mescit, bir Hüseyniye, bir dinî, ilmî veya ahlakî meclis edinelim. Bulunduğumuz her şehirde, her köyde, her mahallede, her dairede ve her fabrikada Kur'anî bir temel oluşturmaya çalışalım. Buna her düzeyde başlanabilir. Bütün mescit, Hüseyniye ve dinî meclislerimizi tekrar Kur'an mescit ve meclisi haline getirmek için uğraşalım. Elbette bu amaca ulaşmak için her şey, hadis, rivayet, tarih, Peygamber'in ve imamların siyerleri Kur'an etrafında olmalıdır. Çünkü bunlar, Kur'an'ı doğru anlama vasıtalarıdır. Kur'an bizi onlara ihtiyaç duymaktan alıkoymuyor. Kur'an'ı anlamak ve ona dosdoğru ulaşabilmek için Ehlibeyt, en iyi "Kur'an'a varış yolu"dur; imamlarımız en iyi ve en güvenilir müfessirlerdir ve Ali, Kur'an'ı kendisi aracılığıyla doğru okuyup anlayabileceğimiz en üstün kişidir. Öyleyse kalp Kur'an olmalı ve nabzımız Kur'an'ın çarpıntısıyla atmalıdır.

Böylece bütün dağınıklıklar Kur'an etrafında birleşerek, tüm yanlış anlama ve karamsarlıklar, Kur'an'ın dili ve aracılığıyla anlaşma ve birliğe dönüşecektir.

Bundan dolayı Ali'den bahsedilmesi, ahlakî meselelerin ele alınması ve bir hutbe irat edilmesi gereken bu özel gecede aksine

Kur'an'dan özel bir metin seçtim. Bu metni, Kur'an alimi ya da müfessiri olduğumu iddia etmeksizin sadece Kur'an taraftarlarının "Kur'an canlıdır; o, mutaassıpların semavî kitaplarına bir tür tebliğ değildir; Müslüman veya gayrimüslim her adil, bilgili ve art niyetsiz ferdin anlayabileceği somut bir örneğe sahiptir." şeklindeki söz ve iddialarına işaret etmek için seçtim.

Bu geceki dersimiz bir Kur'an Suresi'dir. Sanki şimdi inmiş, günümüz Müslümanlarına seslenen ve iniş sebebi şu andaki dünya Müslümanlarının içinde bulunduğu durumla ilgili olan bir sure. Bu, günümüzün bütün sorumlu aydınları için hayret verici, canlı ve güçlü bir mesaj olan "Rum Suresi"dir. Bu mesaj, Müslüman toplumun dünyadaki bu güçlü savaş ve cephelerde Müslümanlara kurtuluş yolunu öğretmeye ve onlara bilgi ve özgürlüğü göstermeye çalışan sorumlu aydınınadır. Muhatap, böyle bir sorumlu ve bilgili Müslümandır.

Bir Kur'an suresini, dinî toplantılarımızdaki usulün aksine bir tefsir ve ders şeklinde gündeme getirdiğim için sizlerden özür diliyorum. Çünkü siz, toplumumuzun mevcut durumunu ve genel zihnî yapısını yansıtan birer aynasınız; zamanın ihtiyacını, hareketini ve gereğini hissetmektesiniz ve hem geçmişte olup biten hem de halen cereyan eden olayların sebep ve kökenini belirlemektesiniz.

Belirttiğim gibi Rum Suresi, "Kur'an canlıdır." gerçeğini ispatlayan belgelerden biridir. Her şey değişmekte, ölmekte ve doğmakta olduğu, toplumların dertlerin, ihtiyaçları, görüşleri ve yazgıları sürekli bir değişim geçirdiği halde Kur'an bütün değişim ve dönüşümlerde hep sabit kalan, pratik etkisi olan, bilinçli insana içinde bulunduğu bütün siyasî, kültürel, sınıfsal ve toplumsal durumlarda yol gösteren ve onu kurtuluşa erdiren bir sözdür.

RUM SURESİ

Zaman az olduğu için Rum Suresi'nin tam metnini okumayacağım. Daha çok mesajın bulunduğu ayetlere dayanacağım. Değerli öğrenciler, sizden, boş vakit bulduğunuzda surenin tamamını, ilgili rivayetler ve tefsirlerle birlikte okumanızı ve üzerinde düşünmenizi rica ediyorum. Böylece surenin zengin içeriğini keşfedin ve bu bizim Kur'an'a nasıl dönebileceğimizi gösteren bir örnek olsun.

Bundan dolayı toplumuna karşı taşıdığı sorumluluğu yerine getirmek ve çıkış yolu bulmak için çeşitli öğreti, ideoloji ve çözüm yolları aramakta olan her sorumlu Müslüman aydın, eğer bu yüce kitaba dönerse Müslüman toplumun içinde bulunduğu durumdan kurtulması için en iyi öğretileri bu Kitap'tan alabilir ve onun ölümsüz ve mucize bir kitap olduğunu fiilen hissedebilir.

Bismillahirrahmanirrahim

"Elif, Lam, Mim. Rumlar, yakın bir yerde yenildiler. Ancak onlar bu yenilgiden sonra birkaç yıl içinde yeneceklerdir. Çünkü buyruk, başında da sonunda da Allah'ındır. İnananlar, o gün Allah'ın vereceği zaferden dolayı sevineceklerdir." (31/Rum Suresi 1-4)

İşin düğümü ve mesaj buradadır. Bu bölümde ileriyi görme, geleceği görme ve herkesin habersiz olduğu fakat Kur'an'ın haberdar olduğu bir gelecekten haber verme meselesi vardır. Rumların ne zaman ve nerede yenileceğini kesin olarak bildiriyor. Peygamber, kendi şahsî görüşü olarak değil, vahiy sözü olarak, kendisine vahyedilen ayeti hiç kuşku duymadan olduğu gibi bildiriyor. Yani mağlup olan Rumlar, dokuz yıldan az olmak üzere birkaç yıl içinde kesinlikle galip geleceklerdir. Bu, içinde en ufak bir kuşku bulunmayan bir ileriyi görmedir. Çünkü en ufak bir kuşku bulunsaydı Peygamber onu bildirmezdi. Tarih içinde göz açıp kapanıncaya kadar geçecek olan, 30 veya 100 yıl gibi yakın veya uzak gelecek demiyor. Dokuz yıldan az olan kısa bir vakit belirtiyor. Yenilgiye uğramış olan Rumlar kesinlikle galip gelecekler ve fatihlere karşı zafer kazanacaklardır.

Onlar yakın bir yerde yenilmişlerdi. Fakat birkaç yıl sonra bu yenilgiyi telafi edeceklerdir.

Bu yüzden, Kur'an'ı anlamak ve kavramak için bazen coğrafya bazen de tarih gerekir. Böylece mesele daha iyi anlaşılır. Önce bir öngörü ortaya konur, sonra doğrulanan bu öngörü, bu söze göre gerçekleşir. Biz bu sureyi veya ona benzer metinleri okuduğumuzda daha çok bu meseleye dayanıyoruz. Yani güç ve düşüncemizin aksine olan, şuur ve aklımızın ermediği şeylere mucize diyoruz; fakat daha sonra Kur'an ve Peygamber o kavramı bildirdiğinde, başkalarının yapmaktan aciz olduğu bir işi yaptığında insanlarda iman meydana getirir, Peygamber'in ve Kur'an'ın bilgi ve güç kaynağının harikulade olduğunu kabul eder.

Şunu da arz edeyim ki Musa, İsa, İslam Peygamberi veya bütün peygamberlerin sahip oldukları mucize, peygamberin güç ve bilgi kaynağının gaybî oluşuna iman, kesin bilgi ve itiraf sağlamak içindir. Peygamber'den ancak şöyle diyen cahil bir fert mucize ister: Eğer şu çakılı elinde altın haline getirirsen senin peygamber olduğunu anlarım. Fakat bilgili ve gerçeği kavrayan insan, peygamberi bu tür mucizelerle tanımaz. Aksine, peygamberi mesajından, Kur'an'ı manasından tanır. O, öngörülerde bulunmasa, gelecekten ve halkın haberdar olmadığı bir dağın ardından haber vermese de onun sıradan ve beşer üstü konuşma tarzından, ses ve âhenginden tanır. İşte bundan dolayı Kur'an, Peygamber'in en büyük mucizesidir ve gelecek içindir. Çünkü insan, İslam Peygamberi'nin nübüvvetinden sonra daha çok bilgi, aklî ve mantıksal gelişim sahibi olacaktır. Kur'an'ın konuşma tarzına bakarak onun ilahî olduğunu anlayan ve Peygamber'in mesajının onun nübüvvetine işaret eden en büyük delil olduğunu bilen işte bu insandır.

İşte Ali (a.s), Ebuzer, Ammar ve Selman gibi Müslümanların Peygamber'den mucize istememelerinin sebebi budur. Peygamber konuşmak için ağzını açar açmaz onlar bunun "o" olduğunu anlamışlardır.

Ebuzer çölden gelip gözünü Peygamber'e diker dikmez onun nübüvvet, risalet ve mesajını sordu. Duyduğu basit cevap üze-

rine onun diri canlara vaat edilen peygamber olduğuna kesin olarak inandı ve tam bir imanla ömrünü, varlığını ve hayatını Peygamber'in mesajına adadı.

Ali, sekiz dokuz yaşında bir gençtir. Babasının fakirliği sebebiyle amcasının oğlu Muhammed'in (s.a) evinde yaşar. Peygamber'i ve Hatice'yi secde ederken ve kıyama dururken görünce bunun nedenini sorar. Peygamber ona basit olarak şöyle cevap verir: Ben, Allah tarafından insanları şu iki esasa davet etmek için görevlendirildim: Birincisi, Allah birdir ve diğer bütün tanrılar yalan ve sahtedir. İkincisi, ben O'nun elçisi ve tebliğcisiyim

Ali burada çok şaşırtıcı bir söz söylüyor: "İzin verin, babama danışayım." Peygamber "Danış!" diyor. Ali hemen odasına gidiyor, sabaha kadar uyanık kalıyor ve kendi kendisine bu davetin ne olduğunu soruyor. Sabah Peygamber'in evinden ayrılmadan ve babasına danışmadan dönüp şöyle diyor: " İslam'ı bana arzet. Dün gece sabaha kadar düşündüm. Dedim ki Allah beni yaratmak için Ebu Talib'e danışmadı, öyleyse şimdi ben ne diye ona ibadet etmek için Ebu Talib'e danışayım ve ondan izin alayım? İslam'ı bana sun."

Peygamber, İslam'ı bu küçük çocuğa sunar, o da kabul edip teslim olur ve ona biat elini uzatır. Carlyle'in ifadesiyle: "Bu küçük yaştaki çocuğun ufak eli, Peygamber'in büyük ve güçlü eliyle buluşunca insanlık tarihinin seyri değişir."

Bilgili insanlar böyledir. İman etmek için mucizeye ihtiyaç duymazlar.

Bu sureye yönelen birçok zihin, her şeyden önce şu noktayı anlamıştır: Kur'an, Rumların belirli ve sınırlı bir zamanda muzaffer olacağını öngörmüş, sonra da gelecek, bu öngörünün doğruluğunu göstermiş ve Rumlar muzaffer olmuştur. Öyleyse bu doğru öngörü büyük bir mucizedir. Asıl düğümün ve sözün zirvesinin burada, gerçekleşen bir gelecekten haber vermede olduğunu düşünmüşlerdir. İşte bu, Peygamber'in nübüvvetine ve Kur'an'ın Allah sözü olduğuna işaret eden bir alamettir.

Bütün bunlar doğrudur. Ama Rum Suresi'nde söylenenlerin tamamı, gerçekleşen bir gaybı haber vermekten ibaret değildir. Bu surede birçok müfessirin görmeyip geçtiği daha canlı ve pratik bir hakikat saklıdır.

Bunun, Peygamber'in nebilik alameti olduğu ve hak sözü ispatladığı doğrudur. Ama onun bize etkisi sadece bununla mı sınırlıdır? Bu öngörünün, bugün böyle bir durumda bulunan, gelecekte sorumluluğu olan ve kendi dertlerine derman arayanlar için, insanlara karşı sorumluluğunu yerine getirebilmek amacıyla bir ideolojiyi, bir mesajı ve bir yolu takip eden günümüz sorumlu aydını için başka bir mesajı yok mudur? Bu, sadece gelecekten haber veren ve sözü gelecek tarafından ispatlanan bir semavî kitaptan ve peygamberden mi ibarettir? Halbuki bu sözün gerisinde bir mesaj saklıdır. Tıpkı her sabah bizim için doğan, sürekli değişmeden tekrarlanmasına rağmen medeniyetlerin, sistemlerin ve nesillerin peş peşe gelip yenilenmesinde insana canlı, aydınlatıcı ve ateşleyici olmayı sağlayan, daima diri ve ebedî olan güneş ışıkları gibi Kur'an da insanlar için ister ilkel bir bedevî kabilesine, ister en medenî milletlere mensup olsunlar, ister üçüncü ve dördüncü yüzyılda, isterse kırkıncı ve ellinci yüzyılda, ister kapitalist sistemde, isterse tarım, feodalite, makinizm veya diktatörlük dönemlerinde yaşasınlar, her halükarda ve bütün şartlarda aynen güneşin her gün tekrarlanan ışığı gibi canlıdır ve bir ihtiyaçtır.

Günümüz insanı bin yıl önceki insandan çok farkı olmasına rağmen güneşe olan ihtiyacı hiç değişmemiştir. Güneşin ışığını hangi şekil, durum ve sistemde olursa olsunlar insanlara her sabah gönderen güç ile bu kelimelerin ışıklarını parlatan aynı varlıktır. Hira'nın zirvesinde doğan güneşi gönderen güç bu mesajı da göndermiştir.

Bundan dolayı Kur'an, güneşin ışıklarına benzetilmelidir. Bir yazarın, bir şairin, bir filozofun veya bir sosyologun sözüyle kıyaslanmamalıdır. Öyleyse Kur'an kesinlikle bugün de canlı ve pratiktir. Onun yarın abes olacağı, artık mesajının kalmadığı ve insanların başka bir söze ihtiyaç duyduğu söylenemez.

Bu bir iddia değildir. İşte gösteriyorum; bu böyle bir sözdür ki şu anda bir peygamber, bir vahiy gelecek olsaydı, biz Müslümanlar için şimdi bir ayet inecek olsaydı bu yine Rum Suresi olurdu.

Bundan dolayı onun ispatlama bakımından bu surenin anlam ve konusunun anlaşılması için iki coğrafî ve tarihsel bilgi aktarmam gerekiyor.[1]

Bu coğrafya haritasında Rum Suresi'nin indiği zaman ve mekanın konumu görünmektedir. Şu anda bile aynı konum çizilebilir. Rum Suresi'nin doğru anlaşılması için bu harita tamamen zaruridir.

Şurası Arabistan, Mekke şu noktada bulunuyor. Kuzeyde, şurada da Medine var. Şurası da İran, Büyük İran İmparatorluğu. Şu bölüm de Rumların, şu an Türkiye ve Suriye'nin de yer aldığı Doğu Roma'dır. İslam Peygamberi 570 veya 571'de doğuyor, 40 yaşında peygamber olarak görevlendiriliyor. Miladî 610 yılında nübüvvet mesajını dünyaya bildiriyor.

Öyleyse İslam Peygamberi ve takipçilerin nasıl bir durumda olduklarını ve Rum Suresi'nin söz ve beyanının ne olduğunu anlamak için o yıllarda dünyanın nasıl bir konumda olduğunu görmek gerekir.

Rum Suresi Hicret'ten önce inmiştir. Yani Mekkî bir suredir. Bu yüzden surenin indiği dönem, İslam Peygamberi'nin çevresindekilerin ve parmakla sayılacak kadar az olan birkaç kişi dışında diğer Müslümanların çok zayıf ve mahkum oldukları, müşriklerin eziyet ve işkenceleri altında yaşadıkları bir dönemdir. Bundan dolayı bu insanların birçoğu evsiz barksız ve Mekke'yi yöneten büyük ailelere ve büyük güçlere yabancı durumdaydılar. Bunlar, aile ve kabile bağları, zenginlik, sermaye ve ırksal iftiharlardan yoksun kimselerdir. Zayıf, silahsız ve güçsüz bir topluluk. Bunlar, yüzlerinden sıkıntı ve mahrumiyet okunan, köle sahiplerinin, canilerin, Taifli bahçe sahiplerinin ve Kureyş kervanlarının elleri altında bulunan esir, güçsüz ve dirençsiz

[1] Bu sırada Şehit Öğretmen haritanın karşısına geçip işaret ediyor. (Derleyen)

oyuncaklar konumunda bir fertler topluluğudur. Ammar, Yasir ve Sümeyye buna örnektir. Bu dönemde Sümeyye, Mekkeli bir Arap ailenin siyah derili bir cariyesi, kocası Yasir ise Yemen çölünden gelmiş, Mekke'de yalnız ve evsiz olarak yaşayan bir Araptır. Yasir, söz konusu Arabın evine girince Sümeyye'ye, bu kara derili Habeşli cariyeye talip olur. Artık Sümeyye ve Yasir vardır. Mekke'de ne yaptıkları belli olan, hangi konum ve sığınağa sahip oldukları bilinen bu kadın ve adamdan Ammar adlı bir çocuk doğar. Dolayısıyla cariye bir anne ve Mekke'de yabancı ve yalnız bir babadan dünyaya gelen Ammar, üçü birlikte İslam Peygamberi'nin mesajına daha ilk yılda meylederler. Bunlar kesinlikle diğerlerine ibret olması için Kureyş'in işkence altına alabileceği en uygun kişilerdir.

Ebu Cehil, bu adamı, kadını ve çocuğu Mekke çölüne götürür. Her gün yakıp kavuran güneş altında sabahtan günbatımına kadar korkunç işkenceler yapar. Daha iyi işkence yapabilmek için her gün yeni bir buluş ve yeni bir yöntem geliştirir. Bu üç kişiden Peygamber'lerine küfretmelerini ister. Bu üç kişinin sert bir şekilde karşı koyduklarını görünce "Biz Peygamber'den ve dininden uzağız." demelerine razı olur. Bunlar, böyle bir işkenceye sadece ve sadece Peygamber'e olan bağlılıkları ve imanları yüzünden katlanırlar. Halbuki Peygamber, onları işkencelerin ve cellatların pençesinden kurtarmak ve himaye etmek için en küçük bir girişimde bulunamamaktadır.

Peygamber de diğerleri gibi güçsüz ve silahsızdır. Her ne kadar güçlü bir aileye mensup ise de yalnızdır. Yoksun ve güçsüz takipçilerini teselli etmek ve gönüllerini almak için yapabildiği tek şey, her gün bu vadiye gelerek dostlarına yapılan işkencelere şahit olmaktır. Elbette böyle bir durumda İslam Peygamberi'nin, onun gibi şefkatli ve ince ruhlu bir insanın ne kadar çok üzüldüğü bilinmektedir.

Kılıç ve güç peygamberinde, Mesih'in bile sahip olmadığı bunca duygu ve şefkatin bulunması, bizim için anlaşılır gibi değildir. Çünkü biz, eli kılıçlı insanlar daima taş kalpli ve aşk, sevgi

ve merhamet sahiplerini ise güçsüz ve zincire vurulmuş olarak görmeye alışmışızdır.

İslam Peygamberi, Kayser'in keskin kılıcını elinde, İsa'nın merhametli kalbini göğsünde tutan tek kişidir. Şefkat karşısında tamamen değişen böyle bir duygunun, kendisinden başka ümit ve sığınakları olmayan, bütün güçleri Peygamber'lerine besledikleri imandan ibaret olan bu aşk ve bağlılık heykellerini her gün ziyaret etmesi gerekir. Onlar bu vahşilerin pençesi altında şiddetli işkencelere maruz kalırken o en ufak bir teşebbüs ve itirazda bulunmuyor, sadece Allah'ı ve elçisini sevdikleri için işkence gören bu kimseleri ziyarete gidiyor. İnsana işkence etmekten mest olan vahşilerin sevinç çığlıkları arasında işkence gören dostlarını teselli etmekten ve herkesi bürümüş olan bu zaaf, ümitsizlik ve karamsarlık ortamında onları sabır, ilahî mükafat ve zaferle ümitlendirmekten başka bir şey yapamıyor.

Her gün gelip bu vefakar zenci kadının, bu zayıf, fakir ve güçsüz ama baştan ayağa aşk, iman ve kararlılık dolu olan adamın ve bütün iman, duygu ve coşkusu Muhammed sevgisinden ibaret olan bu yeni yetme gencin saatler boyu süren işkencelere katlandıklarını; kana bulanmış ama başları dik birer heykel gibi durduklarını görüyor. Peygamber'in geldiğini gördüklerinde yüzlerinde en ufak bir sıkıntı ve ümitsizlik belirtisi göstermemeye; kendilerini güçlü, mutlu, kararlı, iradeli, Peygamber'e bağlı ve aşık olarak göstermeye çalışıyorlar. Peygamber onları teselli edip geri dönüyor.

Bu hikaye her gün tekrarlanıyor.

Ammar orada, Yasir orada, Habbab orada işkence görmekteler. Bilal de orada.

Sonra bir gün geliyor, bakıyor ki o yaşlı kadın Sümeyye yok, o yaşlı adam Yasir yok, işkence memurları yok. Ebucehil ve Ümeyye bin Halef'in naraları duyulmuyor. Mekke'nin kenarındaki vadi ve nehir yatağı bomboş ve sessiz. Ama o bakınca Ammar'ın orada olduğunu görüyor. Ammar, bir zencinin ihlasına, bir Arabın heyecanına, bir Müslüman'ın iman, kararlılık ve bil-

gisine sahip olan bu genç yapayalnız orada duruyor. Eli ayağı çözülmüş, bir yere bağlı değil, bırakmışlar. Orada hiç kimse yok, hiç kimse onu gözetlemiyor. Peki ama o niçin gitmemiş? Peygamber yanına varıyor ve görüyor ki Ammar'ın başı her günkünün aksine eğik. Ona daha da yaklaşıyor; Ammar başını yakasına daha çok bastırıyor, göğsüne gömüyor. Peygamber şaşırıyor. Ammar niçin böyle? Peygamber'in karşısında kendisini herkesten daha güçlü gösteren Ammar neden bu kadar güçsüz? Peygamber, Ammar'ın dağılmış saçlarını avucuna alıyor, ona duyduğu derin sevginin şiddetiyle onu kaldırıyor. "Ammar, başını kaldır ve bana bak!" diyor. Ammar başını kaldırır kaldırmaz iki gözünden yaşlar sel olup akıyor. Bu kez başını yakasına daha da çok bastırıyor. Peygamber, işkencenin doruğa ulaştığını anlıyor. Ammar'ın, yaşlı anne ve babasının son ana dek uzun günler boyu işkencelere katlandıklarını ve hiçbir şey söylemediklerini gözleriyle gördüğünü anlıyor. Bugün ise oğullarının önünde can vermişler ve cenazeleri götürülmüş. Peki Ammar niçin utangaçtır ve neden bu çölde yapayalnız durmakta, geri dönmemektedir?

"Ammar!" diyor Peygamber ve onu teselli ediyor. Fakat Ammar, birkaç saat önce, onca işkenceden sonra can verip giden anne ve babasının başlarına gelenden hiç söz etmeden daha büyük bir derdin sıkıntısı içinde kıvranarak işaretle şöyle diyor: "Onlar sonunda, kendilerinin hoşlandığı ama benim sevmediğim o sözü benim ağzımdan duyabildiler."

Peygamber anlıyor ki Ammar, anne ve babasına yapılan işkenceden sonra bilinçsiz bir haldeyken artık dikkat edememiş. Çünkü nihayetinde o da bir insanın sinirlerine sahip, onun ruhu da bir insan ruhu; bilincini koruyamamış, olağan dışı bir durumda Ebucehil'in sevdiği ama kendisinin sevmediği o söz, ağzından çıkıvermiş, onlar da Ammar'ı serbest bırakmışlar.

Şimdi ise Ammar kendisine gelmiş, işkenceler sırtından kalkınca, Ebucehil ve işkencecilerin haykırışları kesilince kendine gelmiş, "Beni niçin bıraktılar?" diyor. Utanç yakasına yapışır, ona

öyle bir işkence eder ki Ebucehil'in işkencelerini, hatta anne ve babasının ölümünü bile unutturur. Ammar şehre hangi yüzle dönsün ve Peygamber'le nasıl görüşsün? Ama işte çölde yapayalnız, başıboş ve perişan bir halde duruyor, Peygamber de onu teselli ediyor: "Ammar! Gönlünde olmadığı halde diline gelen şeyden korkma, Allah affeder." diyor. Ammar öylece kalıyor. Ne zamana kadar? Hicretin on üç yıl öncesinden Hicri 40 yılında gerçekleşen Sıffin savaşına kadar. Yani 53 yıl sonra savaşamayacak derecede yaşlanıp elden ayaktan düşünceye kadar.

Osman dönemine kadar bütün savaşlarda, faaliyetlerde ve çalışmalarda en önde giden ve öncülük yapan, Osman aleyhtarı inkılaba önderlik eden, Osman'a darbe indiren, Ali'ye bağlı kalan ve Sıffin Savaşı'nda artık Ali için savaşamayan Ammar, bütün insanlarla birlikte Peygamber'in "Ammar, seni zalim bir topluluk öldürecek." dediğini duyduğu için bu rivayeti Ali yararına kullanıyor. Diyor ki öyleyse ben kendimi Muaviye'nin kılıçlarının önüne atabilirim, onları katilim yapabilirim ve kılıçlarını başımın üstünde hissedinceye kadar onlarla cihat edebilirim. Böylece halk, Peygamber'in önceden haber verdiği zalim topluluğun, Ali'nin düşmanları olduğunu anlar. Ammar en ufak bir kılıç dahi sallayamamasına rağmen Sıffin Savaşı'na katılır ve tek başına savaşır. Muaviye'nin adamları, ölümüne bu denli susamış olan bu yaşlı adamın önünden köşe bucak kaçarlar. Ama Ammar kendisini öldürtmeyi başarıncaya kadar uğraşır. Sonra öldürülmüş olan Ammar'ın feryadı, Peygamber'in "Ammar, zalim bir topluluk tarafından öldürülecektir." sözünü akla getirir. O zaman Muaviye ordusunda kargaşa ve kaygı, Ali ordusunda ise yolunun doğruluğuna ilişkin kesin inanç, ümit heyecanı ve iman hasıl olur. Nihayet Ammar, hayatını dünyada yalnızca kendisine has olan böyle bir cihatla tamamlar.

Bir diğer işkence kurbanı olan Bilal, bir köledir. Her gün Ümeyye bin Halef tarafından çöle götürülüp işkence edilir. Onun işkence yöntemi şöyledir: Büyükçe bir küpü yakıcı güneş altında suyla doldururlar. Bilal'in başını bastıra bastıra bu küpün içine

sokarlar. Elleri Bilal'in hareketsiz kaldığını hissedinceye kadar onu bu halde tutarlar, sonra kaldırırlar. Kendine gelince ikinci defa aynı işlemi yaparlar. Üçüncü kez de böyle bir işlem uygularlar. Sonunda ölüme yaklaştığı anlaşılınca ayağını iple bağlarlar, bu "kafir"i sokaklarda sürümeleri için çocukları ve ayak takımını kışkırtırlar. Onunla alay ederek haince yüzüne tükürürler ve lanet ederler. Bilal'in durumu budur işte. Ondan, Peygamber'e sövmesini veya hiç olmazsa ondan uzak olduğunu bildirmesini istiyorlardı. Ama Bilal, uzun bir süre sonra başını küpten çıkarıp boğulmaktan kurtulduğunda ilk nefesini "Ehad/Bir", "Bir" sözüyle alır. Bu söz, düşmanın ve işkencecinin öfkesini daha da artırır. Başını yeniden küpe daldırırlar. Bilal başını küpten çıkarıp nefes aldığında yine "Bir", "Bir", "Bir" der. Bu, Bilal'in işkence altındayken aşkın zirvesinde ve zaferin doruğunda söylediği bir slogandı. Bugün Müslümanlar bu sözü zafer ve başarının zirvesinde kendilerine slogan edinmişlerdir. Bu büyük bir paroladır.

Her halükarda bunlar, Mekke'deki Müslümanların yazgısıdır; yalnız, silahsız ve güçsüz Peygamber'in takipçileri olan bu topluluğun gücü ve durumudur. Bizzat İslam Peygamberi'nin dahi Mekke'de, Kureyş içerisinde yalnız bir Arap kadar gücü yoktur. Hatta onun herkese açık olan Mescid-i Haram'a gelerek namaz kılma imkanı bile yoktur. Ona hainlik ederler, söverler, taş atarlar, secdedeyken başına koyun işkembesi boşaltırlar. Peygamber, yapayalnız kaldığı, çevresinde toplanan küçük bir yalnızlar, garipler ve güçsüzler topluluğunun zayıflık ve ümitsizliğin zirvesinde olduğu bir sırada takipçilerine şu müjdeyi verir:

"Siz tarihin yazgısını elinize alacaksınız, dünyayı yöneteceksiniz. Büyük güçlerin, büyük hükümdarların, büyük kayserlerin varisleri olacaksınız. Dünyaya hükmedeceksiniz; yalnız Araplara, Mekke'ye ve Kureyş'e değil, aynı zamanda İran'a, Bizans'a, Yemen'e ve Mısır'a, o günün dünyasının doğusuna ve batısına hükmedeceksiniz."

Bu, yapayalnız bir önderin, bomboş elleriyle işkence altında can veren, eziyet çeken, sağ kalmak, Kureyş'in zulüm ve baskısın-

dan emin olmak için Habeşistan'a giden takipçilerine söz söyleme tarzıdır.

Böyle bir günde, bu küçük ve zayıf azınlığın önderi sadece bu kadar kesin konuşmakla kalmıyor; üstelik onlara dünyaya hakim olmayı, insanlığı yönetmeyi, bütün büyük dünya medeniyetlerinin varisi olmayı, doğuya ve batıya hükmetmeyi müjdeliyor. Ama zamanının aydınları onu alaya alıyorlar.

Peygamber zamanının aydınları kimlerdi? Onlar, içinde Peygamber ve takipçilerinin yer almadığı bir grup şair; yine aralarında Peygamber ve takipçileri bulunmayan bir grup büyük tüccardı. Hatta onlar küçük bir tüccar topluluğunun üyesi bile değildi. Taif'in bahçe sahipleri, İran, Rum, Yemen ve Şam'dan mal getirip satan yahut kendi bölgelerinde oralara mal götürüp ticaretini yapan kimseler ve yabancı dinlerle tanışmış veya onlara inanmış insanlardı. Tıpkı bugün mesela filan ekol veya dünya ideolojisini tanıyıp anladıktan sonra ona inanan aydınlarımızın aydınlar sınıfına girmesi gibi. O zaman da Hıristiyanlığı kabul eden kimseler, kesinlikle çölün putperest bir bedevi kabilesine mensup olup kabile hayatı yaşayan kimselerdir. Bir grup insan da İran'la ilişki içerisindeydi, İran'ı tanıyordu. Bunlardan biri, "Kur'an, eski efsanelerden başka bir şey değildir. Ben bundan daha güzel efsaneler biliyorum." diyor, sonra da gelip Mescid-i Haram'da oturuyor ve insanları oyalıyordu. Bu adam, halkı Peygamber'in mesajından, gündeme getirdiği konulardan uzaklaştırmak ve zihinleri karıştırmak için bir propaganda oyunu hazırlamıştı.

Bunlar, dünyayı ellerinde bulunduran aydın gruplardı. Ebu süfyan, Mekke'den Şam'a giden Kureyş kervanlarına rehberlik ediyordu. Onun dostları da böyledir. Kureyş kervancıları, Haşimoğulları ve Ümeyyeoğullarından olup her halükarda zengin ve sermayedardırlar. Bunlar, dünyanın gündemini ellerinde tutan ve ne olup bittiğinden haberdar olan kimselerdir.

İslam Peygamberi bizzat ümmidir. Yolun yarısından döndüğü bir iki defalık Busra seyahati hariç Mekke'den dışarı çıkmamıştır.

Diğer milletlerin kutsal kitaplarını ne görmüş ne de okumuştur. Onların aksine, dünya din ve medeniyetlerini tanımaz, yabancı dil bilmez. Roma, Yunan ve İskenderiye felsefesine âşina değildir. Ne eski ne de yeni Eflatun'u tanır. İran ve Roma medeniyetinden haberi yoktur. Dünya güçleri ve blokları içinde yeri yoktur. İran ve Roma ordusunun ne olduğunu bile bilmez. Dünyanın silahlarına sahip olmadığı gibi onları ne duymuş ne de tanımıştır. O bir ümmidir. Takipçileri ise ondan daha çok mahrum; bütün bu sosyal, kültürel, ilmî ve entelektüel imtiyazlardan yoksun kimselerdir. Böyle bir topluluk işte bu durumdadır.

Bu aydınlar meseleyi şu şekilde ortaya koydular: Şu Abdullah'ın oğlu ve çevresindeki fakir ve zavallı insanlara bir bak. Acaba o bunları aldatmakta mıdır? Ya da kendisi ne olup bittiğini bilmeden onlara "Siz eğer çalışır ve Allah'a iman ederseniz bütün dünyaya hükmedebilirsiniz." mi demektedir? Oysa kendisi dünyanın neresi olduğunu asla bilmez. Dünyanın Mekke'den Medine'ye kadar ve dört Arap kabilesinden ibaret olduğunu sanır. Fakat bilmez ki Rumlar'ın yalnızca Arap lejyonu, Kuzey Arabistan'daki Gassaniler'den oluşan 100.000 kişilik silahlı askeri vardır. Eğer bir diğer kanadını savaşa hazırlarsa bu meydana 200.000 silahlı asker gönderebilir. Hem de ne silahlarla! Öyle hançer ve kılıçla değil, zırhlı araçlar, mancınıklar ve kaleleri döven güçlü toplarla.

İran, Yunan'a 700.000 kişilik silahlı ordu gönderir. Kuzeydoğuya gönderdiği ordu 500.000 kişiliktir. Yalnızca İsfahan'daki Cey kışlasında konuşlanan ordusu, 300.000 silahlı askerdir. Öyle bir ordu ki her atının eğeri, yuları ve süsü, Arapların bütün silahlarının toplamından daha değerlidir. O, dünyada ne olup bittiğini bilmez. Bilal, Habbab, Ebuzer, Ammar, Sümeyye ve Selman gibilerine der ki: Eğer inanır, takvalı olur ve çalışırsanız gelecekteki değil, bizzat bu nesliniz dünyayı yönetecektir. Gerçekten de dünyadan haberi yok. Bütün Arap üslerinin, Mekke, Medine, tüm Arap kabileleri ve Yemen'in; İran ve Roma tarafından gidilip de sömürgeleştirilmesine değecek kadar bir kıyme-

tinin olmadığını da bilmez. Yani bütün Araplar köleleştirilmeye dahi değmez. Bundan dolayı İran'ın gidip Atina ve Mısır'ı aldığını görüyoruz. İran'ın, Mısır'ı ele geçirebilmek için bütün bu bölgeleri (haritaya işaret ediyor) dolaşması gerekiyor. Bu noktaya ulaşıp fethedebilmesi için Afrika'ya gelmesi gerekir. İran, Mısır'ı ele geçirir. Rumlar şu noktada yer alır. Burası, Doğu Roma diye adlandırılan Irak, Kızıldeniz, Türkiye'nin kuzeyi ve Yunanistan'dır. Yedinci yüzyılda, Peygamber'in gönderildiği asırda dünya iki blok arasında taksim edilir. Her şeyin, aralarında bölüştürüldüğü iki askerî bölge, iktidar ve medeniyet. Bütün milletlerin, ırkların, kabilelerin ve medeniyetlerin kaderi ya Kostantiniye'de ya da İran'ın başkenti olan Medain'de belirlenir. Bir ülke ve millet, yedinci yüzyılda eğer İran veya Roma'nın egemenliği altında değilse bu, o milletin güçlü olmasından değil, kendilerinin ve topraklarının stratejik, ekonomik veya medeniyet bakımından asker sevk etmeye değmeyecek kadar önemsiz olmasından kaynaklanıyordu. İran veya Yunan boyunduruğunda olmamanın tek nedeni budur.

Bundan dolayı eğer 7. yüzyılda Mekke'de olsak dünya iki silahlı devin, iki askerî gücün elindedir. İlimleri teknik, kültür, medeniyet, ileri dinler, felsefeler, bilgiler, sosyal sistemler, toplumsal ilişkiler, idarî ve askerî kurumlar ve bütün modern silahlar büyük İran İmparatorluğu'nun veya Roma İmparatorluğu'nun (Doğu ve Batı) elindedir. Mekke, bu iki güçlü cihangir bloğun tam ortasındadır. Her ikisi de imparator yani dünya gücüdür. İran tüm doğuya, Roma tüm batıya hakimdir. Mekke ve Medine ise iki küçük köydür. Bu iki şehir, Rumların büyük çölü aşarak Mekke'yi almalarına veya İranlıların kavurucu Rubulhâli ve Necid çöllerini baştan başa geçerek Mekke'yi almalarına değecek kadar önemli değildir. Öyleyse Mekke nedir? Ortasında bir mabet, bir kıble yer alan, etrafında kervancılar ve koyun çobanları bulunan, bir tek otun bile yetişmediği bir yer. Medine ise ürün alınan bir bölge, bir kabileler şehri, bir tarım alanı. Çevresinde bir miktar hurma yetiştirildiği gözleniyor. Evs ve Hazrec kabileleri orada yaşıyorlar. Her yerde olduğu gibi birkaç Yahu-

di aile de ticaret yapmaktadır. Aslında şimdiki zaman hakkında mı yoksa 7. yüzyıl hakkında mı konuşuyorum, belli değil.

İslam Peygamberi Mekke'dedir. Mekke yol üstünde bir tapınakmış; daha yeni Mekke olmuş yani yol üstü konaklarından birisi haline gelmiş. Bunun sebebi şudur: İran ve Roma İslam'dan önce tarih boyunca dünyayı bölüşmek için daima birbirleriyle savaştıklarından savaş alanları Arabistan olmuştur. Çin'den İran'a gelen, İran'dan Roma'ya giden İpek Yolu, doğu ve batının en büyük ticaret yoluydu. Bu yolun, Arabistan'ın kuzeyinden yani şimdiki Türkiye'den geçmesi gerekiyordu. Çünkü orası bu iki büyük dünya gücünün savaş alanıydı; ticaret kervanları oradan güvenlik içinde geçemiyorlardı. Tüccarlar mecburen yolu değiştirdiler. Yani Çin veya İran ticaret mallarını batıya ulaştırmak için Arabistan'dan geçiyorlardı. Medine ve Mekke'nin batı kısmı dağlıktır. Burası büyük çöl, Rubulhâli ve Necid çölüdür. Üzerinden ateş yükselen, içinde ateş kusan yanık taşlardan başka bir şey yetişmeyen çöller. Bu çöller birer kum denizidir. Kum tepeleri her gün değişmekte, üzerinde hiçbir iz kalmamaktadır. Bu yolu yalnızca develer bulabiliyor, çölden yalnızca onlar geçebiliyor. Tüccarlar mallarını taşımak için Arabistan'ın deve sahipleri ve kervancılarıyla anlaşma yapmak zorundadırlar.

Birçok tarihçimizin Kureyş aristokrasisine ve zamanın büyük aristokratlarına dayanmaları, belki de Mekke'nin aslında bir kaleden fazla bir şey olmadığını, Ebusüfyan'ın ne kadar değerinin olduğunu veya o zamanki aristokrasinin hangi temele dayandığını bilmemelerinden ileri gelmektedir. Birkaç devesi veya iş aracı olanlar büyük aristokrat yani tüccar sayılıyordu. Bu da ticaret yolunun geçici olarak güzergâhını değiştirmesinden, ticaret ve savaş için bir yol bulunmuş olmasından ileri geliyor. İranlı ve Romalı kibar tüccarlar bu yoldan, çölden geçemedikleri için ister istemez kervanları kiralıyorlar, ticaret mallarını Kureyşli deve sahiplerine veriyorlardı. Çünkü bu adamlar yola girmiş bulunuyorlardı ve doğunun ticaret mallarını develer vasıtasıyla batıya yani Roma'ya taşıyorlardı.

Mekke yol üstünde bulunuyordu. Bazı Kureyşliler bu yolla para ve mevkiye kavuşuyorlardı. Çünkü yol kenarında bulunan her köy değerleniyor ve birkaç kahveci zengin ortaya çıkıyordu. (Onların aristokratlığı oldu olacak bundan ibaretti.) Mekke bir taraftan ateş saçan çöllerle, diğer taraftan dağlarla çevrili bir yerdir. Aslında o zamanın İran ve Roma kitaplarında Arap ve Arabistan kelimeleri görülse de bununla az da olsa verimli olan Yemen kastedilir. İranlılar ile Habeşlilerin bu ülkede yaptıkları savaşlar yüzünden buranın adı haberlerde ve dillerde dolaşmasına rağmen Mekke ve Medine'nin kastedildiği Arabistan adına hiçbir tarih kitabında rastlanmaz.

Bu nedenle orası, İran ve Roma'nın bu bölgeyi egemenlikleri altına alıp yönetmelerini gerektirecek bir değere sahip olmamıştır. Bu durumda vahyin, risaletin ve İslam inkılabının zuhur ettiği böyle bir ülkede ortaya çıkan her dalga ve tufan, bu çölde yok olacak ve haberi dünyaya ulaşmayacaktır. Ulaşsa bile gücü dışarıya nasıl ulaşsın.

Dünyanın bu bölgeyle hiçbir teması olmadığı için orada meydana gelecek bir hareket, değişim, uyanış ve inkılaptan nasıl haberi olsun?

Oradan haberi olan veya olacakları tahmin eden bir 7. yüzyıl aydını için en büyük tehlike, değişim ve dönüşüm ancak İslam Peygamberi ve takipçilerinin bir hareket meydana getirmesi ve güçlendikten sonra tüm Mekke'yi fethetmesidir. Tehlike, sadece bütün Mekke'yi işgal edip egemenlikleri altına almalarından ibarettir. Gerçi alsalar ne olacak? Dünya kamuoyu ondan gazeteler aracığıyla haber alamaz. Böyle bir durumda fakir, köle, talihsiz, zavallı, aciz, eğitimsiz ve dünya ile bağlantısız bir topluluk, kendilerine işkence edilirken buna engel olamazlar, fikirdaşlarından birine eziyet eden Ümeyye b. Halef gibi bir ileri gelene bütün güçleriyle karşı koyamazlar, arkadaşlarına işkence edildiğini gördükleri halde seyirci kalırlar, en ufak bir itirazda dahi bulunamazlar. İşte böyle bir ortamda İslam Peygamberi şöyle diyor: "Eğer imanınız ve yolunuzla mümin olursanız dünyaya hükmedeceksiniz." Aydın orada, beyefendi, dünya neresidir, diyerek

gülmektedir. Sen dünyanın neresi olduğunu, orada neler olup bittiğini biliyor musun? Silah ve ordunun kimin elinde olduğunu biliyor musun? Roma'yı kimin yenebileceğini biliyor musun?

Dünyayı yönetenler ve birbirleriyle savaşanlar, sadece ve sadece Hehamenişler, Ekaniler ve Sasaniler'den itibaren tarihin üç döneminin yani M.Ö. 550'den M. 622'ye kadar 1100 yıl boyunca İran ve Roma'dır. Yani Doğu ve Batı. Arapların tarihte hiçbir yeri yoktur.

Mekke'den geçen yol dolayısıyla birkaç deve sahibi ve kervancı Arap daha yeni yeni ekmek ve yiyeceğe kavuşmuştur. Daha özel bir hayatı olmayan, Ebu Talib'in evinde yaşayan ve bu deve sahipleri arasında da konuşmayan bir kişi iken Hatice adlı zengin bir kadının ücretli işçisi olması sebebiyle kendi hayatını idare edebildikten ve bir yuva kurabildikten sonra nasıl oluyor da takipçilerine "Biz dünyayı fethedeceğiz." diyebiliyor? İşte Rum Suresi burada cevap veriyor:

"Elif, Lâm, Mim. Rumlar yenildiler." Sunduğum bu yorumda dünyanın mevcut duruma göre mi yoksa 1400 yıl öncesine göre mi bölündüğü belli değildir. Her iki zaman birbirine benzemektedir. Sözler değişmemiş, bloklar değişmemiş, coğrafî yönler değişmemiştir. Hatta günümüz Müslümanlarının talihsizliği daha geniş sınırlara ulaşmıştır. Dünyaya Doğu ve Batı blokları hakimdir. Müslümanlarsa ortada, Üçüncü Dünya'nın bir parçası durumundadırlar.

Yunanlılar dünyayı kendi coğrafî konumlarına göre ayırmışlar ve bu noktadan doğuya doğru "uzak doğu", Çin ve Maçin denir. Maçin yani Çin'e yakın olan yer. O halde Çin ve Hindistan'ın etrafı uzak doğudur. Elbette Yunanistan'a göre İran orta doğudur. Lübnan, Ürdün, Suriye ve benzeri de orta doğunun bir parçası sayılır. Yakın doğu, Yunanistan'a, orta doğu ülkelerinden daha yakın olan yerlerdir. Buna göre dünya üç kısma ayrılmıştır: Uzak Doğu, Orta Doğu ve Yakın Doğu.

İran ile Roma arasındaki savaş, bu iki kısım üzerindedir. Her yeri bölüşmeyi kendi aralarında halletmişlerdir. Fakat bazı yer-

ler henüz halledilmemiştir. Mesela bunlardan biri şu anki Yakın Doğu, diğeri Uzak Doğu'dur. Doğu ile Batı arasındaki savaş, bir kısmını Ermenistan ve Mezopotamya'nın oluşturduğu Yakın Doğu ile ilgilidir. Bunlar bazen Doğu bloğunun bazen de Batı bloğunun hegemonyası altına girerler. O zaman Ermenistan meselesini de çok tatlı bir şekilde halletmişlerdir. Bu çözüm, Ermenistan yöneticisinin bir İran subayı olması, fakat sonunda Roma imparatorundan emir alması şeklindeydi. Böylece o sorun da halledilmişti.

Fakat Yakın Doğu'nun bütün meseleleri halledilmemişti. Yollar, Nusaybin, bazen Doğu bloğunun eline geçiyordu bazen de Batı bloğunun. Bazen Batılılar gelip Medain yakınlarına kadar olan yerleri fethediyorlar, bazen de Doğulular gidip bütün Yakın Doğu'yu ve Ermenistan'ı Roma'nın kulağının dibine kadar alıyorlardı. O zamanki Arabistan'da şimdiki gibi bir grup gelenekçi medenî Arap vardı. Şehirde yaşayan ve Hire padişahı olan bu adamlar, İran'a yakın oldukları için İran'ı taklit ediyorlardı yani İrancı idiler. Kuzeyde yaşayan Gassaniler ise Rumları taklit ediyorlardı yani Batıcı idiler. Doğuya yakın olan bir grup, Doğu bloğuyla askerî bir anlaşma yaptı. Bu, kendi bayındır köylerine saldıran Çöl Araplarının tecavüzlerinden kurtulmak içindi. Bu yüzden bizzat Araplardan bir kabile ile, Doğu bloğunu savunmak, Araplarla savaşmak ve aralarında tampon oluşturmak üzere ücret ödeyerek askerî bir anlaşma imzaladılar. Aynı oyunu Batılılar da oynuyordu. Rumlarla anlaşma halinde olan Gassaniler de onları, çölden gelen ve Roma'nın modern ve donanımlı ordusunun karşılarında aciz kaldığı bedevî kabilelerin saldırılarına karşı koruyordu. Durum bundan ibaretti.

İşte bu yüzden Yakın Doğu, Doğu ve Batı blokları arasında tam bir savaş alanıdır. Özellikle 7. yüzyılda, Rum Suresi'nin indiği, İran ile Roma arasında durmadan el değiştiren Mekke'deki Peygamber takipçilerinin tutsak, zayıf, azınlık ve mahkum olduğu sırada. Aslında Hicaz Arapları da aynı durumdadır. Müslümanların ve müminlerin Arap güçleri ve şahsiyetleri karşısındaki

durumu da böyledir. Önderleri bu topluluğa şöyle seslenmektedir: "Eğer imanınız, kararlılığınız, takvanız ve cihadınız olursa bütün dünya sizin olacaktır." Görüyorsunuz, Kureyş Araplarından ve Mekke'den değil, dünyanın kaderinden, yeryüzüne hakim olan bütün güçlerden söz edilmektedir. Sen biliyorsun ki biz dünyayı aralarında bölüşmüş olan devasa Doğu ve Batı bloklarının tam ortasında yer alıyoruz; nefes almanın bile imkanı yok. Bütün Araplar seni takip etseler, her biri bir kurşun olsa bile Doğu veya Batı'nın kudret çehresine bir çizik bile atamazlar. Hem Ebucehil ve Ümeyye bin Halef'in karşısında nefes bile alamayan sana ve güçsüz, sığınaksız takipçilerine bundan ne çıkar?

Kur'an'ın bu mesajı, hem Doğu ve Batı'dan haberdar olan sorumsuz ve felsefe yapan aydınlara hem de şu an Ümeyye b. Halef'in işkencesine maruz kalmasına rağmen bu zayıf ve mahkum topluluğun arasında, omuzlarında mahrum ve Doğu ve Batı'nın tutsağı olan insanlar yolunda cihat etme sorumluluğunu taşıyan sorumlu aydınlaradır.

Kur'an'ın hitabı her iki gruba birdendir:

"Elif, Lâm, Mim. Rumlar yakın bir yerde yenildiler." Yani Orta Doğu'da. İranlılar ile Rumlar 624, 625 veya 627 yılında savaşırlar. Bu yıl Rumlar, İranlılara yeniliyorlar. İranlılar tüm Yakın Doğu'yu ve Ermenistan'ı işgal ediyorlar.

Roma İmparatorluğu, imparatorun ölmesi ve içeride sistem değişikliği olması nedeniyle dış cephe ve İran'la veya Doğu bloğuyla yaptığı savaşta geri çekiliyor ve bütün ihtilaflı alanları İran'a bırakıyor. Rum Suresi işte bu noktada bir öngörüde bulunuyor. Ama birkaç yıla kadar, yaklaşık altı yıl içinde Batılılar Doğululara galip gelecekler. Nitekim galip geldiler. Batı İmparatorluğu tekrar gücünü yeniledi ve Yakın Doğu'ya ordu yığdı. Bütün üsleri yeniden İran garnizonlarının elinden kurtardı ve kendi egemenliği altına aldı. Hatta Medain yakınlarına kadar geldi. Tam da Kur'an'ın öngördüğü o kısa sürede.

Bundan dolayı Rumlar Yakın Doğu'da yenildiler. Fakat Rumlar bu yenilgilerinden sonra tekrar galip geleceklerdir, hem de birkaç yıl içinde.

"Eninde sonunda hüküm Allah'ındır." Bu tahminde ayet ilkin bir şiar veriyor. Bu sözlerle alay eden, dünyadan haber veren, dünyadaki askerî dengeleri siyasî olarak yorumlayan ve aldığı sonuç kendi arsızlığını gösteren sorumlu aydın ve ideolağa cevap veriyor: Emir Allah'ındır. Emir, Doğu'nun ve Batı'nın yetkisinde değildir. Bu olay, Batı veya Doğu imparatorunun, Kayser veya Hüsrev'in elinde değildir. Güç, silahın elinde değildir. Milletlerin kaderi ve hayat meselesi iktidarların oyuncağı değildir.

"Hüküm, eninde sonunda Allah'a aittir." Nihai karar yetkisi hiçbir zaman başkasının elinde olmamıştır, olmayacaktır. Her şey Allah'ın yetkisi ve iradesi altındadır. Onun kudret elindendir. (Emir, hüküm, mesele demektir.) "O gün müminler sevineceklerdir." Burada karmaşık bir mesele söz konusudur. Batı, Doğulular tarafından Yakın Doğu'da yeniliyor ama birkaç yıl sonra Batılılar galip gelecek, Doğulular mağlup olacak. Niçin? Çünkü hüküm eninde sonunda Allah'a aittir.

Rumların yeniden İranlılara üstün geldiği veya Batı'nın yenildiği, fatihin mağlup ya da mağlubun tekrar galip olduğu o günde müminler şiddetten sonra kurtuluşa, huzura ve özgürlüğe kavuşup rahat bir nefes alabileceklerdir.

Ama büyük güçlerin zafer ve yenilgisinin, Mekke'de işkence gören müminlerle ne ilgisi olabilir?

Bazı müfessirler, meseleyi şu şekilde yorumlayarak irtibatlandırmışlardır:

"Rumlar İranlıları yani Doğuluları yenince kendileri Hıristiyan ve Ehlikitap, İranlılar ise Zerdüştî olduğu için müminler sevinirler. Bundan dolayı Kur'an, Rumlar İranlılara galip geldiğinde biz müminlerin mutlu olacağını önceden haber vermektedir."

O halde İranlılar ve Zerdüştîler olana kadar Rumların muzaffer olması daha iyidir. Ne yorum! Öncelikle, Zerdüştiler Peygam-

ber'in yaşadığı asırda tıpkı Hıristiyanlar gibi ehlikitap sayılıyordu. Onlara da kitap ehli muamelesi yapılıyor ve cizye alınıyordu. Elimizdeki Nehcü'l-Belaga'da Hz. Emir'e Mecusiler (Zerdüştîler) hakkında sorulunca açıkça şöyle buyuruyor: "Onların kitabı da peygamberi de vardı. Peygamberlerini öldürdüler, kitaplarını yaktılar." Bizzat Peygamber, Yemen'deki Zerdüştîlere ehlikitap muamelesi yapmıştır. İkincisi, Ümeyye b. Halef'in işkencesi altında can veren müminler için bu ne biçim iftihardır? Roma imparatorunun galibiyetine niçin sevinmeleri gereksin? Bu nasıl mutluluktur? Bazılarının ağır bir zafer için duyduğu mutluluğa benzer. Bu nasıl bir övünçtür? Tıpkı İslam Peygamberi hakkında rivayet edilen şu haber gibi: "Ben, âdil bir kral zamanında doğdum." Sizin de duyduğunuz gibi kralı çok âdilmiş. İkinci olarak, İslam Peygamberi başka millettendir. Ebusüfyan'ın, Ebucehil'in idaresi altında yaşamaktadır. O zaman, dünyanın başka bir yerinde âdil bir kral var, diye övünmektedir. Bu nasıl bir kendini övmedir! "Ben, Rüstem'in yiğitliğindeki kimseyim!"

Bazı müfessirler de şöyle yazmışlardır: " Müminlerden maksat, semavî bir dine ve kitaba inanan kimselerdir. Yani bu Rumlar, müminler içinde yer alırlar." Halbuki İslam Peygamberi'nin elçi olarak gönderilmesinden sonra Hıristiyanlığın doğru da olsa geçersiz olduğundan haberleri yok. İslam'ın ve İslam Peygamberi'nin müşrik kabul ettiği Roma Hıristiyanları için bu yargı haydi haydi yanlıştır. Bunlar nasıl müminler ki teslise inanmaktalar. Müminler ancak, Kur'an tarafından tanıtıldığı gibi gidecek yerleri olmadığı için, hatta Medine'de bile yerleri olmadığı için hala hicret edememiş olan şu zayıf ve güçsüz Mekkeli topluluktur. İşte bunlar muzaffer ve mutlu olacaklar, nefes alacaklar.

Mesele çok açık. Evrensel bir kanun var; bu kanunu Rum Suresi ortaya koyuyor. Bu kanun, tarihsel bir determinizm olayıdır. Bu güçler, bu işgalciler, milletlerin kaderine hükmeden bu caniler ve dünya devlerinin yaptığı bu sömürü bizzat o devlerin ölümünü ve sonunu getirir. Sömürgeci güç, kendi yok oluşunu kendi kucağında besler. Bugün sömürgeci gücün nasıl da güçlenip saldırganlaştıkça içten içe ölüme, yok oluşa ve düşüşe yaklaştığını ve

nasıl bir rezillikle sahip olduğu şeyleri bırakıp çağdaş devimizin Vietnam'da yaptığı gibi savaştan kaçtığını görmekteyiz.

Bu iki büyük dev de büyük olmaları ve saldırganlıkları yüzünden bencillikler, askerî kahramanlıklar ve içi boş övünmeler peşinde emperyalizm ve militarizme doğru gitmek ve böylece vahşileşmek, dünyayı sömürmek ve çürümüş olan içlerinde maddî güçlerini ve bekalarını sağlamak gibi zıtlıklar ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak içeride çalışıp üretmesi gereken iki genç güç, uzak ve yabancı savaş meydanlarında birbirine pençe atmakta, birbirlerini zayıf düşürüp yok edinceye kadar öldürmektedirler. Hışayarşa'nın bu hedefe ulaşabilmek için Atina'yı yaksınlar diye binlerce İranlı genci Yunanistan'a gönderdiğini görüyoruz. Doruğuna ulaşmış bir militarizmde gurur, bütün İran gençlerini seferber ediyor. Onları, Atina'yı yakmaları, dünyanın iktidar başkentini fethetmeleri için Akdeniz'e gönderiyor. Şimdi bu uğurda ne kadar güç, ne kadar altın, ne kadar sanat ve ne kadar tekniğin kullanıldığını ve yok olduğunu düşünmek lazım. Yaşlı kadın ve erkeklerin geçimlerini sağlamakla yükümlü olan çiftçi ve üretici binlerce İranlı genç seferber oluyor; cepheye giden her bir asker karşılığında onların cephede savaşabilmesi için cephe gerisinde çalışacak yedi, sekiz veya dokuz kişi olması gerekiyor. Bütün bu hayat, güç ve kaynakları, uzak ve yabancı savaş çöllerinde niçin düşman olduklarını bilmedikleri düşmanlara karşı silah ve güce dönüşmektedir. Max Weber'in ordu mensupları için yaptığı ilginç bir tanım vardır: " Ordu, birbirlerini tanımaksızın, savaşmadıkları halde birbirlerini tanıyan insanlar için savaşan kişiler topluluğudur." Tıpkı bizim İranlı ve Horasanlı "Nadir Han"ımızın onca zavallıyı seferber edip Hindistan'ı fethetmesi gibi. Tacı, Hindistan sultanı Muhammed Şah'ın elinden alıp kendi başına koyuyor ve "Merhamet-i âli çoktur." diye poz veriyor. Şimdi düşünün, bu efendinin poz vermesi için karşılığında ne kadar çok ceza ödemişiz.

Hışayarşa, Atina'yı yakmak için kendi zamanının binlerce gemi ve kayığını yüzbinlerce insan gücüyle birlikte Akdeniz'de suya indiriyor. Tesadüfen denizde fırtına çıkıyor. Gemilerin birbiri

ardınca battığını haber veriyorlar. İran'ın en kıymetli gençleri denizin derinliklerinde boğuluyor. "Terbiyesiz dalgaları kamçınızla dövün!" diye emrediyor. En değerli neslimiz ve gücümüz okyanusun derinliklerinde kayboluyor. Yıllarca çalışmanın ve tekniğin semeresi, bütün insanî ve maddî güç yok oluyor.

Aynı şekilde o taraftan da bu tarafa ordu sevkediyorlar. Biz Medain'e kadar geldik, diye tafra satıyorlar. Nice birikmiş insan gücü ve genç Rum nesli, Asya'yı tanımayan ve davalarının bile ne olduğunu bilmeyen bir grupla beraber savaşıyorlar. Ya muzaffer oluyorlar ya da yok oluyorlar. Veyahut bozguncu ve sapkın bir tip olarak memleketlerine geri dönüyorlar.

İşte bu determinizmdir; saldırgan güce, kurda ve vahşi hayvana, militarizme, emperyalizme ve sömürgeciliğe dönüşen iktidarların determinizmi. Mecburen bir tezat oluştuğu için anlamsız ve saçma tezat ve çatışmalarda iki taraf birbirine öyle saldırıyor ve birbirlerine öyle darbe indiriyorlar ki bütün birikimlerini savaş uğrunda harcamış olan sonraki nesil, görünüşü heybetli ama içi boş iki heykele dönüşüyor. Öyle ki Rum olayından tam 30 yıl sonra şu anda ya müşriklerin düşmanı ve bir parçası ya da Müslümanların bir parçası olan Araplar, daha sonraki değil, bizzat bu nesil, üç beş kişilik Müslüman bir grup halinde tüm Arabistan çevresini bir fırtına gibi dolaşıyor ve İran garnizonlarına saldırıyor. İranlılar kendilerine gelinceye, onca atı donatıncaya, o kadar altın ve nişanı takıp hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar Arap kuvvetleri İran'ı fethediyorlar. Rum imparatoru ayılıncaya, Rum ordusu ayyaşlıktan kurtulup seferber oluncaya, erzak toplayıp rütbeleri dağıtıncaya kadar düşman kapılardan geçip işi bitiriyor.

Nihayet bu iki güç o hale geliyor ki Rum Suresi'nin mesajından 30 veya 35 yıl sonra İran sınırının doğu kısımlarında hırsızlık yapan, İslam'dan önce kendi adamlarıyla birlikte iklimi güzel ve bayındır İran sınır şehir ve köylerine baskın düzenleyip oraları yağmalayan, başını ezmek için geldiklerinde ise uzak çöllerde kaybolan Musab b. Harice, Ömer'in Medine'den gönderdiği yardımcı kuvvetlerle büyük İran İmparatorluğu'nu yeniyor.

Dünyanın en büyük askerî garnizonu, en azından İran İmparatorluğu'nun en büyük merkezî garnizonu, İsfahan'daki Cey garnizonudur. Taberî şöyle yazıyor: Cey garnizonunun komutanı, garnizondan dışarı çıkıyor; karşı tarafta Müslümanların birliği görünüyor. Elbiseleri birer parça kumaştan, silahları ise birer kılıçtan ibaret olan üç bin kişi sınıra gelmiş, uluslararası büyük Cey garnizonunun önünde durmaktadırlar. Garnizon komutanı ileri teknolojiye ve en iyi silahlara sahip olan ordusunu savaş düzenine sokuyor. Önce Müslümanlar, teke tek savaşalım diye teklifte bulunuyorlar. Savaşacak hali olmayan beyefendi getirilen tekliflerden kaçış yolu arıyor. "İftiharlarımızı söyleyelim, soyumuzu sopumuzu sayalım, kimin iftiharı çoksa saldırıya önce o başlasın." diyor. Müslümanlar kabul ediyorlar. Bu zavallı, yalın ayak Araba soruyorlar: Sen kimsin? O, babamın oğluyum, diyor. Öteki ise kendisini Hehamenişler'deki büyük Karen'e kadar sayabilir. O belli olan bütün atalarını sayar, fakat ortalarda bir sorun çıkar, senedi yoktur. Öyleyse önce İsfahan Cey garnizon komutanının saldırıya başlaması gerekir. Mızrağını, Şahname'nin "yalın ayak komutan, yalın ayak ordu" diye tasvir ettiği Müslüman subayın başına vurur. Bu yalın ayak Arap subayı aldığı darbeyle atından düşer. Sonra çabucak bir serçe gibi atına sıçrayıp "Efendi, şimdi sıra bende, öne çık, al sana." der. Öteki, hayır, der. "Şimdi gidip konuşalım, meseleyi siyasî yolla halledelim. Bu iş askerî yolla çözülmez." Beriki, iyi, der. İkisi de gidip otururlar. İki saat sonra garnizondan çıkarlar. Isfahan Cey garnizon komutanı, "deve sütü içmekten... (başka bir beslenme bilmeyen: çev.)" dört yalın ayak asker karşısında, insanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir anlaşma imzalar. Hangi tarihte? Hicretin 18. veya 19. yılında. Yani Peygamber'in ölümünden sekiz on yıl sonra. Doğu imparatoru dize geliyor; şu Müslümanlar için, hiçbir şey olmayan şu Araplar için kendi eliyle bu anlaşmayı imzalıyor.

İşte Doğu bloğunun bütün gücü. Peki, karşı tarafta kim var? Rum Suresi'nin muhatabı olan ve onların "Neyin doğusu ve batısı, hangi dünyanın?" diye alay ettikleri bu nesil vardır. Doğu

imparatoruyla böyle bir anlaşmayı imzalayan işte bu nesildir. Örneğin, anlaşma maddeleri şöyledir: Araplar diyor ki: Ne zaman istersek şehirlerinizden birine saldırabiliriz. (Çünkü her şehrin bağımsız bir garnizonu vardır.) Askerimiz az ise bize yardım etmeniz gerekir." O "Baş üstüne efendim, veririz." der. Onlar "Lazım olduğunda bize at vermelisiniz." derler; o da "Baş üstüne, efendim!" der. Bu çok hoş bir şeydir! Araplar "Bizden biri ne zaman sizin bir şehrinizde yaya yürürken sizden ata binmiş biriyle karşılaşırsa karşılaştığı kişi hiç vakit geçirmeden anlaşmanın yedinci (!) maddesi gereği atından inip atını ona takdim etsin ve buyrun efendim, desin." diyorlar. Komutan bu belgenin altını da imzalıyor. Rum Suresi'nin inişinden en fazla 31, en az 20 veya 25 yıl sonra Müslümanlar, Doğu'nun en büyük süper gücüyle böyle bir anlaşma imzalıyorlar. Daha sonra aynı müminler Batı'nın süper gücüyle de böyle bir anlaşma imzalıyorlar. Yine bu dönemde Amr b. As komutasında 3000 Müslüman, Mısır'da dünyanın en büyük askerî kalesi olan ve Rumların hakimiyeti altında bulunan Babilon'a[2] saldırıyorlar.

Bu kale, bir tepenin üzerinde öylesine mağrur, sağlam ve fethedilemez bir kaledir ki bugün bir kısmı Mısır askerî garnizonu için tahsis edilmiş olmakla birlikte diğer kısmı turistlerin gidip gelmesi için bırakılmıştır. Rumların bütün silah ve muhafızlarıyla koruduğu böyle bir kalenin, şu iki üç bin kişilik aç, fakir ve yalın ayak ordu tarafından, kalenin içlerine ok gibi dalarak nasıl fethedildiği belli değildir. Babilon'un teslim oluşuyla birlikte tüm Roma ordusu Müslümanlara karşı direnme hususunda ümitsizliğe düştü. Tıpkı Vietnam'ın Dinh Binh Ho'su gibi.

Bundan dolayı silahlı, donanımlı, düzenli ve eğitimli bir milyon askerle artık Müslümanlarla karşı karşıya gelecek cesaretleri yoktu. Bu yüzden Müslümanlar, hem Batı cephesinde hem de Doğu cephesinde hiçbir yerde doğru dürüst bir direnişle karşılaşma-

2 Bir Fransız yazar, Mısır'da bulunan Babilon kalesi için şöyle der: "Kaleye yaya çıkmak istersek insanın nefesi kesilir. Bir şeye binerek çıkmamız gerekir." (Kaleye şimdi taksiyle çıkılabiliyor.)

mışlardır. Zavallı Yezdigerd'i öylesine yere serdiler ki Medain'i savunmak için kaçmasınlar diye donanımlı, eğitimli ve modern ordusunu zincirle bağladı. Zincirle savaş nasıl olur? Peki bu şekilde asker nasıl savaşacak? Kiminle savaşması gerektiği belli değildir. Bizimle nasıl bir düşmanlığı olduğu bilinmeyen kimselerle mi yoksa beyefendinin ayağını zincirleyen kimseyle mi savaşması gerektiği belli değildir. Cephe karışıyor, daha Müslümanların saldırıya geçtiği, İran veya Roma ordularının Arap askerlerin karşısına çıktığı ilk aşamada güçleri birdenbire dağılıyor.

"Elif, Lam, Mim. Rumlar en yakın yerde yenildiler. Onlar bu yenilgiden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir."

"Hüküm, eninde sonunda Allah'a aittir. O gün müminler sevineceklerdir." Bunlar birbirlerini öylesine eziyor ve kırıyorlar ki fesat, aşırılık, zihinsel uyuşma ve sapkınlık, ümitsizlik ve güçsüzlüğün etkisi, düzenlerini, sosyal ve sınıfsal bağlarını, idarî, askerî ve ruhanî kurumlarını içten içe çürütüyor. En iyi kuvvetlerini yıpratıcı savaş meydanlarında yok ediyorlar ve siz mustazafların iki darbesiyle ortadan kayboluyorlar.

"O gün müminler sevineceklerdir." Bu esir, zavallı, talihsiz ve aç müminler nefes alacaklar. Allah'ın zaferi ve yardımıyla. O, her kimi isterse yardımıyla zafere ulaştırır. Bu, canının istediği herkesi anlamında değil; bilakis zafere layık olan herkesi Allah muzaffer kılar, anlamındadır. O Aziz'dir, Rahim'dir. Bunlar iki ayrı sıfattır. Aziz, izzet ve kudret veren, güçlü ve hakim anlamına gelir. Rahim, merhametli demektir. Allah, hedefleri ve idealleri uğrunda çalışan böyle bir zayıf topluluğa kendi rahmetiyle izzet verir. O Aziz'dir, o Rahim'dir. Her iki sıfata da sahiptir. Bütün bu sıfatlar, benim daha önce gündeme getirdiğim hususlarla uygunluk içindedir. O Aziz ve Rahim'dir.

"Bu, Allah'ın vaadidir. Allah verdiği sözden caymaz. Ama insanların çoğu bilmezler." (30/Rum Suresi 6) Bu, Allah'ın, her azınlığı ve küçük topluluğu, kendi yollarında yürüdükleri takdirde çok güçlü ve büyük bir topluluğa karşı muzaffer kılacağına dair vaadidir. Bu, her yerde bütün insanlığa bildirilmiş bir vaattir. Al-

lah hiçbir zaman sözünden dönmez. Fakat insanların çoğu anlamazlar. Aydınlar, Allah'ın sözünün, temel yasaya ve yaratılış kanununa uygun olduğunu bilmezler. Peki, ama neyi bilirler? *"Dünya hayatının görünen yüzünü bilirler."* (30/Rum Suresi 7) Onlar, meselelerin yalnızca dış yüzünü, örgütleri ve güçleri biliyorlar. Dünyanın kimin elinde olduğundan, nerede ne kadar silah olduğundan, nerede ne kadar sermayedar olduğundan, gücün nerede bulunup nerede bulunmadığından haberdardırlar. Meseleleri yalnızca dış görünüşe göre değerlendirirler. Akılları gözlerindedir.

"Onlar ahiretten habersizdirler." (30/Rum Suresi 7) Bunlar işin sonunun ne olacağını bilmezler; ondan gafildirler. Bu görünen olguların ardında olanı okuyamazlar. Bir defa aydınca bir siyasî ve felsefî ümitsizliğe düşmüş ve dünya meselelerini değerlendirmekle meşgul olan bu aciz ve karamsar insanı daha büyük bir düşünceye çağırır ve şöyle der: Aslında güçleri değerlendirme ve günlük siyasî meseleleri yorumlama anlayışından uzaklaş ve insanlık âlemini, kainat sistemini ve yaratılışa egemen olan kanunu düşün. Böylece meseleleri daha derinlemesine değerlendirebilesin, senin bütün ideoloji ve aydınlığının temeli olan günlük siyasî haberleri yorumlamak yerine tarihsel determinizm yasası, evrendeki belirlenmişlik ve ilahî iradenin köklerini anlayabilesin.

"Kendi kendilerine, Allah'ın gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri gerçek olarak ve belirli bir süre için yarattığını düşünmezler mi?" (30/Rum Suresi 8) Ayet, şu iki kelimeye dayanmaktadır: "Gerçek olarak" ve "belirli bir süre için". Siz, Allah'ın, yeri, göğü ve ikisi arasında bulunan her şeyi, toplumu, düzeni, güçleri, insanları, sınıfları, hepsini iki şey üzere yarattığını düşünmüyor musunuz? Birisi "hak" temeli üzerinde. Yalnızca gücün galip gelmesi, insanlığın kaderinin Kayser veya Kisra gibi birkaç gücün elinde kalması kendiliğinden değildir. Bunlar gelip geçici güçlerdir, yarın yok olurlar. Bunlar günlük olaylar ve bahislerdir. Tümel yaratılış kanununu, tarihin genel seyrini, topluma ve

kainata egemen olan yasayı düşün. Sonra da alemin hak üzere yaratıldığını anlayabilmek için sonuç çıkar. Bundan dolayı toplum ve insanların kaderi de "hak üzere" ve "belli bir süre için" yaratılmıştır. Öyleyse dünyayı yöneten, başkalarını esir alan, herkes ve her yer üzerinde otorite kuran, kendilerine ve başkalarına ezelî ve ölümsüz olduklarını göstermek isteyen iktidarlar, her iktidarın yoklukla son bulacağını ve hakkın da tam bu olduğunu bilmezler.

Bundan dolayı hem Doğu hem de Batı imparatorluğu her yere hakim olsa bile "belli bir süre" determinizminin sonucu olarak belirli bir zamanda ve sınırlı bir ömürde kesinlikle yok olmaya yüz tutacaklardır. Kendi kaderinizin geleceğinden ve onların yok olacağından emin olabilirsiniz, olmalısınız. Tarihin determinizmi, geleceğe ümit vermek ve boş elleriyle savaşan bu küçük topluluğa hitap etmek için ortadadır. Gelecek ve zafer ümidi aşılamaktadır. *"Doğrusu, insanların birçoğu Rablerine kavuşacaklarını inkar etmektedirler."* (30/Rum Suresi 8) Felsefî ve evrensel meseleden sonra tarih meselesini ortaya koyuyor. Bütün dünya, Arabistan, Doğu İmparatorluğu ve Batı İmparatorluğu'ndan ibaret değildir. 7. yüzyılın bu zaman çerçevesinden çıkmak için tarihi düşün. *"Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce geçmiş kimselerin sonlarının nasıl olduğuna bakmazlar mı?"* (30/Rum Suresi 9) İlginç bir şey; birbirleriyle ne kadar irtibatlıdır. Yarı aydınlar veya aydın bozuntuları, bütün dünyayı dolaşmıyorlar mı? Gidip de kendilerinden önceki kimselerin sonunun ne olduğunu görmezler mi? Tarihin determinizmi, yaratılışa hakim olan kanunun determinizmi, yeryüzüne egemen olan iktidarın başına neler getirmiş, dünyadaki iktidarlarının sonu ne olmuş, bir görsünler. Sonra da şu an dünyayı yöneten güçlerin serüvenini ve yazgısını değerlendirip ibret alsınlar. Sadece Mekke ile sınırlı kalmasınlar. Medain ve Kostantiniye'ye de ne olduğuna baksınlar.

"Onlar bunlardan daha kuvvetli idiler." (30/Rum Suresi 9) Onlar bu iki imparatorluktan, Roma ve İran'dan, doğu ve batıya ha-

kim olan bu iki iktidardan daha güçlü ve kuvvetli idiler; ama yine de yok oldular. Tarihi ve antik eserleri inceleyiniz. O vakit bizleri yöneten bu iki iktidarın, kendi zamanlarına ve sömürdükleri insanların zayıflıklarına göre daha güçlü olduklarını göreceksiniz. "Onlar bunlardan idiler." (Şu anki durumdan mı söz ediyorum, yoksa 7. yüzyıla mı işaret ediyorum, belli değil.) Onlar toprağı işlemişler ve bunlardan daha iyi imar etmişlerdi. O güçler yeryüzünü kazmışlar, altüst etmişler ve herkesi ve her yeri şimdi bütün yeryüzünü sömürgeleştiren bu iktidarlardan daha çok sömürgeleştirmişlerdi. *"Elçileri onlara apaçık delilller getirmişti."* (30/Rum Suresi 9) O zaman elçileri, peygamberleri onlar için apaçık belgeler getirmişlerdi. "Beyyinat" (Burada ne ilginç bir sözcük kullanılmıştır.) Beyyinat, delil, hüccet, aydınlık, nişane yani meseleleri aydınlatan şey, yol gösteren, hücceti tamamlayan, yükümlülüğü belirleyen ve iyiyi kötüden ayıran şey. Hakkı batıldan, rüştü taşkınlıktan ayıran, herkesin bilgisine sunan, herkesi zamanına ve toplumuna karşı uyandıran şey. Peygamber bu apaçık belgeleri getirdiğinde halk, sistemler aracılığıyla, propaganda, şayia, istihmar ve ümitsizlik karanlığına dalmıştı. Ahmak ve dilsizdiler. Ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Zulüm hükümeti de gurur ve bencillik içinde kendi boş güçleri ve zorbalıklarına inandıkları bir karanlık içindeydiler. Mumlar ve ışıklar, bu belgeler vasıtasıyla yakıldı. Bu elçiler geldiler, yönlerin kaybolduğu, hak ve batıl yolun birbirinden ayırt edilemediği, herkesin kendi yazgısına ve toplumunun kaderine karşı bilincini yitirdiği, iktidarların gurura, halkın zillet, boğuntu, cehalet ve umutsuzluğa düştüğü bu karanlık gecede, bu karışık ve bozuk zamanda bu belgeleri getirdiler.

"Allah onlara zulmetmiyor, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı." (30/Rum Suresi 9) Allah, onların kaderini cehalet ve talihsizliklerinde bile kendilerine bırakmadığı için onlara belgeler getirdi, ümit, bilgi ve aydınlık mesajı gönderdi. Böylece hem büyük iktidar sahiplerinin yok olmakla karşı karşıya olduklarını hem de halk yığınlarının zayıflıktan kurtulup güce kavuşma-

larını anlamalarını istedi. Ama zulme esir olanlar yine de kendi kendilerine zulmetmişlerdir. Her mazlum, kendisine yapılan zulme yardım etmiştir.

Üniversite öğrencilerinden birisi birkaç gece önce itiraz ediyordu, üzülmüştü: Ben filan sandalyeye oturmuştum. Bir beyefendi geldi ve bu sandalyeden kalkın, dedi. Acaba İslam bu mudur? Bu tarz bir düşünce İslamî midir?" Evet böyledir, dedim. Çünkü sandalyeden kalktığında, seni oradan kaldırdıklarında, o sana, kalk, saygıdeğer bir insan geldi, dedi. Sen kalktığında itiraz etsen bile anlaşılıyor ki saygıdeğer bir adam değilsin. Niçin kalktın? Burada suçlu kim? Eğer sen kalkmasaydın böyle çirkin bir durum meydana gelmeyecekti.

"Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı. Sonra kötülük işleyenlerin sonu, Allah'ın ayetlerini yalandıkları ve onlarla alay ettikleri için çok daha kötü oldu." (30/Rum Suresi 9,10) Bunlar Allah'ın ayetleridir. Allah'ın ayetleri, belirlenmiş kanunlardır, ilmî yasalardır, değişmez şeylerdir. Her zayıf, hor ve esir topluluk eğer bilgiye ulaşır, yolu tanır, yolda yürür, kurtuluş ve zafer için karar verirse Allah'ın ayetleri kesinlikle onun zaferini destekler ve güvence altına alır. "Allah'ın yardımıyla." Allah'ın yardımı, her kudretin karşısında onun destekleyicisidir. Bu ayet bir hükümdür, bir belgedir. Bunu düşünmeleri gerekir. Onlar kendi kendilerine zulmettikten sonra, bunun hakim veya mahkum güç olması fark etmez. Onlar, Allah'ın ayetlerine ve hayat, zaman, toplum ve tarihe hükmeden yasalara kötülük ettiler. Çirkinlik yapanların ve hatta alay edenlerin kendi alın yazılarını görmeleri gerekir. Bu, aydınlara bir işarettir. Yazgılarını görmeli ve bilmeliler ki zafer ancak Allah'ın dilemesiyle gerçekleşir. Sonra şöyle buyurur:

"Allah yaratmayı başlatır." Senden, Üçüncü Dünya'da esir olan fakir ve zavallı insandan (ister eski, isterse yeni Mekke'de olsun) bu bağları çözmek; sahip oldukları teknoloji ve silahlara rağmen iktidarlar karşısında senin kendini zayıf, aşağılık, tutsak ve ümitsiz sayman yerine onları aşağılamak ve yokluğa mahkum

etmek ve seni kendi yanında bulundurmak istiyor. "Yüzünü o taraftan çevir de bak, bütün iktidarların kaynağı neresi? Hepsi bu güçten ve bu kaynaktan çıkmakta ve hepsi bu gücün esiridir." Sadece bu kudreti düşün, ona dayan, onu anla ve onu değerli bil. Dünyanın ve hayatın günlük meselelerinin dış yüzünü değil. *"Allah yaratmayı başlatır ve onu tekrarlar. Sonunda ona döndürüleceksiniz."* (30/Rum Suresi 11)

Burada birden farklı ayetler gönderiyor. Bütün bu ayetler asıl mesaja işaret ediyorlar. Hepsi de kendi dönemlerindeki dünyaya hakim olan düzenden umutsuz olan bu topluluğa ümit vermek içindir.

"Sen yüzünü bir muvahhit olarak dine çevir." (30/Rum Suresi 30) Yüzünü bu taraftan o tarafa yani yüzlerce kıble, önder, kutup, rehber, parti, güç ve benzerine döndürme. 30 yıl bütün gücün ve imanın olan kişiyi översin sonra da o yok olunca ne yapacağını bilemezsin. Gönlünde ona iman ve aşk beslediğin bu otuz yılda eğer gönlünü kendine inanmakla besleseydin bugün artık tanrısı ölmüş, zillete düşmüş veya şeytanla iş birliği yapmış bir iktidarın dalkavuk ve yalaka meddahı değil de bir kahraman olurdun.

Bu sebepsiz ve sonuçsuz taraftarlıkları, Doğu ve Batı kıblelerine yönelmeleri bırak.

Yüzünü bir hanif olarak dine çevir. Yüzünü bir muvahhidin imanı yönüne çevir. Hanifin hem tevhid ve tek tanrıya tapma hem de daha başka derin manaları vardır.

Hanif, batıldan hakka yönelmiş olan kişi, din veya imandır.

Yüzünü dine çevir. Hangi dine? Hangi imana? Seni yalancı inançlardan hakka çeken, yüzünü sapıklıktan doğru yola getiren imana. Hangi imandır o? Allah'ın insanları kendisine göre yarattığı fıtrat. Kendi insanî fıtratına dön. Bütün güçlerin esiri, zelili ve meddahı olacağına kendi insanî fıtratına dön. Bütün güçlerin senin fıtratına yerleştirildiğini anla. Allah senin fıtratındadır. Öyleyse ona dayan; bir kıble ve bir ümit kaynağı olarak ona bak.

Hangi fıtrat? Allah'ın herkesi kendisine göre yarattığı fıtrat. O insanî fıtrattır; Doğu ve Batı imparatoruna, filan hükümete ve falan sınıfa dayanan bir fıtrat değildir. Seni yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak yönetici yapan, mirasçı kılan, esaret ve dalkavukluktan kurtaran fıtrat.

"Yönünü bir muvahhit olarak, Allah'ın insanları kendisine göre yarattığı fıtrat dinine çevir. Allah'ın yaratmasında hiçbir değişiklik yoktur. İşte bu dosdoğru dindir, ama insanların çoğu bilemezler." (30/Rum Suresi 30) Allah'ın yarattığı ve kurduğu bir şey dünyada hiçbir değişikliğe uğramaz; değişmez bir bilimsel kanun gibi hep sabit ve ebedî kalır. Eğer o kanuna dayanırsan, o daimî, değişmez, değiştirilemez ve çelişmez kanuna dayanırsan, her kudretin, hatta kendi hesabına "Yeryüzünün ve tarihin çehresini değiştirebilecek ve bütün milletleri sömürgeleştirebilecek güçte olan" bir iktidarın bile karşısında güçsüz kaldığı bir kanun ve iradeye dayanırsan "Allah'ın yaratmasında hiçbir değişiklik yoktur. Bu dosdoğru dindir." İşte bu, o sağlam ve ayakları yere basan ideolojidir. Sen her zaman ona dayanabilir ve onun hiçbir zaman sarsılmayacağını kabul edebilirsin.

"Ama insanların çoğu bilmezler." (30/Rum Suresi 30) Bir kere burada yağmur meselesini gündeme getiriyor. Çok ilginç bir şey fakat maalesef zaman yok. Allah'ın, bulutların arasından yağmuru nasıl gönderdiğini ve nasıl serpiştirdiğini görmüyor musun? Buradaki hangi yağmurdur? Bu, hem bildiğimiz yağmurdur hem de ölü bir milletin üzerine saçılan, baharı yetiştiren bilgi, şuur, aşk ve gerçek iman yağmuruna işaret etmektedir. Ölü haldeki yeryüzünün, yağmurun etkisiyle ölümden sonra nasıl dirildiğini görmüyor musun?

"İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozgunculuk ortaya çıktı. Allah böylece, belki dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır." (30/Rum Suresi 41) Bütün yeryüzünü, karayı ve denizi fesat kaplamıştır. Kim fesat çıkarmıştır? Sizin kendi elleriniz. Kendi yaptığınız, ettiğiniz şeyi görüyor ve tadıyorsunuz. Allah, belki uyanır ve yaptığınız iş-

ten vazgeçersiniz diye size kendi ellerinizle yaptığınız o bedbahtlık ve zavallılığı tattırıyor.

"Sizi yaratan, sonra rızıklandıran, sonra öldüren ve daha sonra diriltecek olan Allah'tır." Sonra tekrar tarihe dönüyor. *"Onlara de ki: Yeryüzünde dolaşın, sizden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna bakın. Onların çoğu müşrikti."* (30/Rum Suresi 42) Kaderlerinin yokluğa yüz tutması, cesetlerinin kudret harabeleri ve zenginlik köşkleri altında gömülü olması ve güçlerinin kırılması, müşrik olmalarının sonucudur.

Tarihi yeniden bir kez daha değerlendirdikten sonra:

"Yönünü dosdoğru dine çevir." *"Rüzgarları gönderip bulutları yürüten, onları gökte dilediği gibi yayan ve öbek öbek yığan Allah'tır."* (30/Rum Suresi 48,49) Yani demek istiyor ki tabiata ve insan toplumuna hakim olan düzen; dünyaya, tarıma, bitkiye, hayvana ve hayata hakim olan kanunlar, bu kanunların aynısı, toplumların, sınıfların, grupların, aydınların, sorumluların ve egemen milletlerin düşüncelerine ve yazgılarına da hakimdir. Onlara, senin sadece tarihten değil, aynı zamanda tabiattan da ders çıkarman için işaret ediyor.

"Rüzgarları gönderip bulutları yürüten, onları gökte dilediği gibi yayan ve öbek öbek yığan Allah'tır. Aralarından yağmurun çıktığını görürsün. Onu kullarından dilediklerinin üzerine yağdırdığında onlar hemen seviniverirler. Oysa onlar, üzerlerine yağmur yağdırılmadan önce bütün umutlarını yitirmiş bulunuyorlardı." (30/Rum Suresi 48,49) Allah, bir topluma, bir nesle rüzgarlar gönderir; tatlı düşünce ve bilgi yelini gönderir. Bulutları yayar. Güneşin parıltısı ve bilgisi altında şefkatlerin, duyguların, kararların ve bilgilerin yağmur yüklü bulutlarını gökyüzünde yayar. Yeryüzünden azar azar gökyüzüne yavaş yavaş giden, yayılan, göğü dolduracak şekilde bütün ufukları kaplayan ve eteğini açan bu küçük güçleri ve duyguları istediği şekilde yığan, sonra da yağmuru gönderen, bulutların arasından yağmur damlalarını indiren O'dur.

Bu yağmur kendi istediğine yani bahara ve yetişmeye hazır gönle ulaştığında işte o zaman müjdeye kavuşanlar, ümitlenenler bunlardır. İşte o zaman, kışın ölümcül ortamının, ümitsizliğin ve soğuğun, mart ve nisan ümidine dönüştüğü andır.

"Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak." Bugün içinde bulunduğun, işkence gördüğün durum sebebiyle ümitsizliğe kapılma.

"Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak. Yeryüzünü öldükten sonra nasıl diriltiyor. Şüphesiz ölüleri o diriltir. Onun her şeye gücü yeter." (30/Rum Suresi 50)

Allah her şeye kadirdir. Hatta ölü bir milleti diriltmeye; bilgi, iman ve aşk yağmuru altında bulunmaları halinde murdarlaşmış ve kokuşmuş bir nesle ruh üflemeye bile.

Ama aynı zamanda meseleyi idealize etmek, bir ütopyaya dönüşmek istemiyor. Herkesin hoşuna gidecek sulandırılmış şiarlar vermek istemiyor. Hepsi de var olan meselelerin, gerçekliğin ve sorunların değerlendirilmesidir. Bunları inkar etmemek gerekir. Diyor ki:

"Sen ölülere işittiremezsin. Arkalarını dönüp giden sağırlara da bu çağrıyı duyuramazsın." (30/Rum Suresi 52)

Yani ey mesaj getiren, özgürlük veren ve bu iki güç arasında kalmış fakir, zavallı ve zelil milleti harekete geçirmek isteyen Peygamber! Bu zayıf topluluğu harekete geçirebilir, dünyaya yönetici yapabilir, zilletten izzete kavuşturabilir, Doğu ve Batı'nın esaretinden Doğu ve Batı'nın kaderini belirleme konumuna yükseltebilir ve geleceklerinden umutlu hale getirebilirsin. Ama bir ölüye, bir cenazeye, heykele dönüşmüş, içi boş ve özsüz, murdarlaşmış, ruhu, hayatı, hareketi ve baharın öz suyu içinden çıkarılmış ve artık hiçbir laf anlamayan bir kimseye sözünü anlatamazsın. O iftira atar, halkı umutsuzluğa sürükler. Sen delil ve kanıt gösterirsin, idrakine sunarsın, o yine de kendi bağnazlığına devam eder. Donmuştur; kin, bencillik ve dar görüşlülüğe yakalanmıştır; ölmüştür, ölüden de beterdir. Senden kaçan, sana sırtını dönen bir kimsenin kulağına çağrını ulaştıramazsın.

İlginçtir, ne tipler vardır. Şu ana dair mi yoksa 7. yüzyıla dair mi konuşuyorum, bilmiyorum. Şu tipe bak. "Ölüye sözünü duyuramazsın." Kulağı hiç duymayan, çok nazlı ve edalı bir sağır adamla konuşmaktasın. O senin sözüne kulak vermez. Senin sözünü duymamak için sırtını dönüp gider. Zaten dinlemek istese de anlayamaz. Gelse, okusa, dinlese, baksa, dikkat etse, düşünse ve insaflı da davransa yine anlayacak şuuru yoktur. Üstelik ulaşsa ne olur. İstemez, duymaz, dinlemeye hazır değildir. Ancak kaçar.

"Ölüye işittiremezsin." Mesajın ve hak sözün canlılığına bakın. Acaba bu sözün üzerinden 1400 yıl geçmiş midir? Acaba bu, Mekkeli birkaç bedevî kabileye mi yoksa 20. yüzyıl medeniyet ve dünya görüşüne mi söylenmiş bir sözdür? Bugün bilgili bir insan, bu sözden daha hızlı, daha canlı, daha doğru, daha kesin ve daha derin bir söz söyleyebilir mi? "Sen ölülere duyuramazsın. Çağrıyı, arkalarına dönüp gittiklerinde sağırlara da duyuramazsın."

"Sen körleri de sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola ulaştıramazsın. Sen ancak ayetlerimize inanan ve dolayısıyla Müslüman olan kimselere duyurabilirsin." (30/Rum Suresi 53) Sen körlere yol gösteremezsin. Gören, doğru yolu takip eden, yol bulmak isteyen, yolu kaybetme kaygısı taşıyan kimseye yol gösterebilirsin. Seni dinlemeye bile hazır olmayan kör bir insana yol gösteremezsin, onu sapıklığından kurtaramazsın. Yalnızca ayetlerimize inanan kimseye sözünü duyurabilir, mesajını iletebilirsin. İşte bunlar Müslümanlardır. Yani sözün doğruluğunu ve mantıklılığını anlayacak bir kalbe sahip olan insanlar kabul ederler.

"Sizi güçsüz olarak yaratan, güçsüzlükten sonra güçlü kılan O'dur." (30/Rum Suresi 54) Bu ayetin tefsire ihtiyacı yoktur. "Kendilerine ilim ve iman verilenler, andolsun ki siz Allah'ın kitabına göre yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden dirilme günüdür. Fakat siz bunu bilmiyorsunuz." (30/Rum Suresi 56) bu son ayetin meseleyi nasıl toparladığına ve nasıl sonuç çıkardığına iyi dikkat edin.

"Andolsun ki biz Kur'an'da her türlü örneği sunmuş bulunuyoruz. Sen onlara bir mucize getirecek olsan, inkar edenler mutlaka, siz asılsız şeyler ortaya atmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz, diyeceklerdir." (30/Rum Suresi 58) Biz bu Kur'an'da size deliller, işaretler ve belgeler getirdik, verdik. Bu kitapta her durum, her akım ve her hakikatle ilgili bütün örnekleri verdik. Yol aydınlatılmış, sorumluluklar belirtilmiştir. Kainat düzeninde, tabiat sisteminin ve tarihin incelenmesine dayanan ümit ve imanı, dünya güçlerinin kaderini, hep ebedî ve ölümsüz olacaklarını sanan iktidarların yok oluşunu, her zaman esir, mazlum ve zelil kalacaklarını düşünen, açlığa ve talihsizliğe boyun eğen ve kurtuluşları için kendilerine bir ümit ve çıkar yol bulamayan zayıf, fakir, güçsüz ve silahsız toplulukların muzaffer oluşunu, bütün bu örnekleri verdik. Bilgili ve bilinçli kimseler, bu güçlerin, taraftarlıkların, zayıflıkların, dünya hayatının dış yüzünü değerlendirip mukayese etmelerin, birkaç günlük iddialı güçlere yaslanmanın ve insanlığa çok büyük şiarlar veren yalancı ve aldatıcı ağızlara bakmanın etkisi altında kalmak yerine, "Sen hiçbir şey değilsin, bir işe yaramazsın, onlar her şeydirler ve önemlidirler." şeklindeki palavraları yutmak yerine, sağlam dine, batılı bırakıp hakka, kudretin kaynağına, evrene hakim olan düzene, yaratılış felsefesine, zamana, tabiata, toplumlara ve maddî varlıklara egemen olan değişmez yasalara, bahar, toprak ve solgun bitkiler arasında bulunan kanunlara, Allah'ın her şeyi hak üzere yaratmış olduğu gerçeğine, her iktidarın sonlu ve her zulmün ölümlü olduğu hakikatine yönel. Bir veya iki yüzyılı kendi değerlendirme, inanç ve ideolojine esas almak yerine dünya görüşünü genişlet, tarihsel zamanını ölç, bütün dünyayı kendi çevren, ülken ve sınırlarından ibaret sayma. Tüm yeryüzünü dolaş, bütün zamanı gez de bunlardan daha sömürgeci nice güçlerin ve yeryüzünü bunlardan daha fazla kazan, yontan ve altüst eden nice güçlerin yok olduğunu, sizin ibret almanız için zalimlerin yeryüzünde nice harabeler bıraktığını gör. Aynı şekilde nice az toplulukların kalabalık topluluklara ve nice zayıfların da güçlülere galip geldiklerini gör. İşte o zaman kendi-

ne, ilahî fıtratına dön. Kendine inan ve güven. Ondan sonra da şuna inan ki kuduz bir köpeğe benzeyen Batı'nın onca sömürme çılgınlığının, savaşmasının, fethinin, boş gururlarının, kişisel bencilliklerinin, faşizminin, halkı yağmalamasının, içeriden fesat, uyuşturma, saçmalık, ayyaşlık, sıkıntı çekme, kendine ihanet, adam kayırma, iç sömürüye meyletmelerinden başka bir sonucu yoktur. Aynı şekilde dünyanın önemsiz bir köşesinde Ümeyye bin Halef ve Ebucehil'in eli altında horlanan, işkence gören ve âh çekip itiraz etme güçleri dahi olmayan güçsüz bir topluluk karşısında yok olurlar. Müslümanlar eğer bu nesilde Allah'ı tanır, evreni ve zamanı kavrar ve Tanrı'nın iradelerine yerleştirdiği yüce ilahî değerleri keşfederlerse daha bu nesilde dünyanın iktidarına sahip olacaklar ve zamanın kaderinin değişmesi yolunda mevcut durumu belirleyici bir etken haline geleceklerdir. Ama nasıl?

Zorluklardan, çaresizliklerden, zayıflıklardan, ümitsizliklerden, yok oluşlardan, ihanetlerden, karamsarlıklardan, kötü öğretilerden ve yanlış düşüncelerden sonra.

Son olarak şöyle buyuruyor: *"Sabret, Allah'ın vaadi haktır. Kesin olarak inanmayanlar, seni sakın gevşekliğe sürüklemesinler."* (30/Rum Suresi 60)

İKİNCİ BÖLÜM

AYDIN ve TOPLUMDAKİ SORUMLULUĞU

Meselenin Ortaya Konuluşu

Bu gecenin sohbet konusu, aydın, onun toplumdaki sorumluluğu, Avrupa, Asya ve diğer kıta toplumlarında ortaya çıkış şekli ve insanlık toplumunda, özellikle kendi toplumunda taşıdığı ve taşıması gereken misyondur.

Aydın meselesi, sosyal ve bölgesel alanda olduğu gibi evrensel planda da çok önemli, hassas ve temel bir meseledir. Aydın meselesi, dünyada Orta Çağ'dan sonra ortaya çıkmış bir meseledir. Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren *aydın* adlı bir sınıf teşekkül eder. Avrupa'da bu ad ve özelliklerle varlık kazanan aydın sınıfı, 19. yüzyıldan sonra Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi Avrupa dışı ülkelere girer.

Bir kimse kendisini, bir aydın kendisini tanımadan toplumunu tanıyamaz ve iddia ettiği misyonu yerine getiremez. Yani ister İranlı, ister Afrikalı isterse Amerikalı olsun, aydının, hangi özelliklere sahip olduğunu, hangi sosyal ve tarihsel şartlarda meydana geldiğini ve taşıdığı bu özelliklerin kökünün nerede olduğunu bilmesi gerekir.

Ancak yapacağı bu analizden sonra toplumunu tanıyabilir, yürümekten ve rehberlik etmekten sorumlu olduğu yolda yürüyebilir ve rehberlik edebilir. Şimdi son yarım asırdan bu yana aydın denilen bir tabakaya, bir sınıfa, bir katmana sahip olan bizler, her şeyden önce kendi kendimize bu sınıfı, analiz etmeye başlamak zorundayız. Hele de bizzat kendimiz bu sınıfın üyesi isek kendi kendimizi analiz etmeye girişmeliyiz. Nereden geldiğimizi, ne zaman geldiğimizi, niçin geldiğimizi ve bu sınıfın nasıl teşekkül ettiğini görmeliyiz.

Gerçek Aydın ve Kopya Aydın

Diyeceğim gibi, Avrupalı olmayan Afrikalı, Asyalı ve Latin Amerikalı toplumdaki aydın, Avrupalı aydın sınıfının tam bir kopyasıdır. Bundan dolayı biz Asyalı ve Afrikalı aydınlar, Avrupalı aydınların ne eksik ne fazla birebir kopyasıyız. Gerçek nüshayı analiz etmeden, Avrupalı aydın sınıfın hangi şartlar altında

oluştuğunu ve sınıfsal, psikolojik, fikrî, itikadî ve estetik özelliklerini hangi tarihsel ve sosyal koşulların etkisi altında kazandığını görmeden kendimizi tanımamamızın ve kendi zayıf ve güçlü yönlerimizi anlamamamızın imkanı yoktur. Tek bir anlatımda özetlersek, Avrupalı aydını tanımadan Asyalı, Afrikalı ve İranlı aydını tanıyamayız.

Kavramların Dejenerasyonu ve Ters Çevrilmesi

Dünyada ve aramızda bulunan birçok mesele fena halde dejenere edilmiş, tahrifata uğramış, müphem ve yanlış durumdadır. Aydın meselesi de aramızdaki bu özelliklerine rağmen dilimize lafız bakımından bile yanlış girmiştir. Daha baştan ona verdiğimiz sıfat yanlıştır. Bundan dolayı kendimizle ilgili aydın telakkimizin yanlış olması da tamamen buradan kaynaklanmaktadır. Karşılık olarak aydın dediğimiz kelime, Avrupa dilinde "entelijansiya"dır. Bu kelime masdar isim olup sıfatı "entelektüel"dır. Entelektüel kelimesinin kökü "entelekt"dir. Entelekt, beyin, akıl, şuur, kavrama gücü ve zekilik ve anlama manalarına gelir. Entelijans insan, akıllı, kavrayış sahibi ve düşünen insan demektir. Bu yüzden entelektüel veya entelijansiya, sosyal sınıflar içinde fikrî, zihnî ve aklî istidadıyla temayüz eden sınıfa denir. Bu onun sözlük anlamıdır. Bundan dolayı her akıllı insan yani tefekkür, zeka ve kavrayışı hayatta ve toplumda diğer özelliklerinden daha belirgin olan herkes entelektüeldir. Ama bizim araştırmamıza konu olan terimsel anlamda entelektüel, beyin ve fikir faaliyeti yapan sınıftan veya bu sınıfa mensup bir fertten ibarettir. Biz, toplumun değişik sınıflarını, meslekleri yani toplumda icra ettikleri faaliyet türü bakımından sınıflandırırız. Genel olarak insanlar, el işi ve bedensel çalışma yapan grup ve fikrî ve zihinsel faaliyet yapan grup diye iki kısma ayrılır. İşçiler gibi bedensel çalışma yapanlar, el işçisi veya beden işçisi olan kimselerdir. Şair ve yazarlar gibi beyin işçilerine yani zihinsel faaliyet yapanlara "entelektüel" denir. Şüphesiz beyin çalışması yapan sınıf aynı zamanda bir dereceye kadar bedensel çalışma da yapmak zorundadırlar. Öyle ki işi yüzde yüz beyinsel faaliyet olan bir yazar, aynı zamanda birer beden işi olan kalem tut-

ma ve kağıt üzerine yazı yazma gibi bir miktar bedensel faaliyet de yapar. Aynı şekilde çamur çiğneme, ustaya tuğla atma veya ustanın tuğla dizmesi gibi yüzde yüz bedensel çalışma yapan bir kimsenin mecburen beyin faaliyeti de yapması gerekir. Bu durumdayken beyni asla tamamen işlevsiz kalamaz.

Bundan dolayı burada hüküm, bir öncelik hükmüdür. Yani işlerinin esası temel iş araçları beyin olan kimselere entelektüel sınıf diyoruz. Asıl işleri kola bağlı olan kimselere ise el veya beden işçileri diyoruz. Bu nedenle tüm dünyada bilinen ve resmî bir sosyoloji tanımı olan meşhur tarife göre bizim aydın dediğimiz entelektüel sınıf, öğretmenler, üniversite hocaları, avukatlar, hakimler, politikacılar, parti liderleri, gazeteciler, muhabirler, mütercimler, yazarlar, şairler, ressamlar, heykeltıraşlar, sanatçılar, memurlar, mühendisler, doktorlar, çeşitli ilim dallarındaki uzmanlar, edebiyatçılar, din alimleri, din adamları, antropologlar, filozoflar ve tarihçiler gibi fikrî çalışma yapan topluluklardan oluşmaktadır. Bütün bunlar entelektüel sınıfı teşkil etmektedir. Yazar ve mütercimlerimiz bu kelimeyi Farsçaya tercüme etmek isteyince karşılık olarak aydın/ruşenfikr kelimesini kullandılar. İşte yanlış buradan başlamakta ve zihnimize girmektedir. Öyle ki bu yanlış şimdi artık herkesin zihninde bulunmaktadır. Entelektüellerden aldığım ve hatta onların somut, dışsal ve gerçek örneğini gösterdiğim bilimsel ve mantıksal tanıma rağmen acaba bütün bu gruplara ve fertlerine "aydın" sıfatı verilebilir mi? Hayır. Çünkü aydın başka bir sıfattır. Aydın kelimesinin tahlil ve tarife ihtiyacı yoktur; bu Farsça bir kelimedir. Yani aydın ve açık fikirli kimse demektir. Bu kelimenin bizzat Fransızca ve İngilizcede karşılığı vardır. Bu kelimeler tamamen Fransızcadan ve Fransız edebiyatından alınmıştır. O zaman Fransız dil ve edebiyatı bizim tahsillilerimiz arasında oldukça yaygındı. Aydın kelimesinin Fransız dilindeki karşılığı "clairvoyant" yani "açık görüşlü"dür.

Sınırlı ve durgun olmayan, donuk düşünmeyen, aydın ve açık düşünen, kendi zaman ve konumlarını, ülkelerinin durumunu ve toplumlarında gündeme gelen meseleleri ayırt eden, analiz

edebilen, akıl yürütebilen ve başkasına anlatabilen insanlar "aydın"dırlar, "clairvoyant"dırlar. Fakat bütün bu meseleler, önünde durmasına, hayatında ve toplumunda gündeme gelmesine rağmen bunları anlamayan, hayatıyla irtibatlı olduğunu bilmeyen, kendi durumuyla sebep sonuç ilişkisi olduğunu görmeyen, kendisiyle doğrudan alakalı olduğu halde alakalı olmadığını söyleyen kimse aydın değildir. Bu nedenle işi, mesleği zihinsel ve fikrî olan kimse anlamında aydın değildir. Aydın düşünen kişi, işi ister sosyal, ister bedensel, isterse ele bağlı olsun iyi anlar. Tam aksine asıl işi beyinsel olan, entelektüel sınıfa mensup olan bir kimse aydın değildir. Yoksa her gün ve her zaman, yüksek eğitim aldığı, çok yüksek diplomaları olduğu, ilmî makamlar elde ettiği ve zihinsel faaliyet yaptığı halde "Büyükayı Yıldızı" kadar bile anlamayan kimselerle karşılaşmıyor muyuz? Bunlar aydın değillerdir. Bunlar aydınca gören ve aydınca anlayan kimseler değildir. Ama gel gör ki meslekleri beyinle yapılan işlerdir. Yani entelektüeldirler, kesinlikle aydın değildirler. Bu yüzden beyin işi yapan kimse yani banka memuru, sınıf öğretmeni, gazete muhabirleri, her tür resim yapan, saçma sapan da olsa her çeşit şiir söyleyen, canının istediği şeyi tercüme eden kimse entelektüel olmasına entelektüeldir; ama peki aydın mıdır? Başka kriterlere bakmak gerekir. Bir amele ve daktilocu gibi bedensel çalışma yapan kimse entelektüel, entelijansiya mensubu değildir ama aydın olabilir. Onu diğer kriterlerle değerlendirmek gerekir.

Buradan şu kanuna ulaşıyoruz: Aydın, bir ferdin düşünme bakımından sıfatı iken entelektüel, ferdin meslek bakımından sıfatıdır. Bu kurala göre bazı aydınlar entelektüel iken bazıları değildir.

Bu nedenle aydının, düşündüğümüzün aksine, entelektüelin tercümesi olmaması gerekir. Aydın ve entelektüel iki tümel kavramdır. (Mantıkçılara göre ilişkileri bir açıdan genellik ve özellik ilişkisi olup birbirlerinin eş anlamlısı değillerdir.) Bu yüzden Farsçada entelektüel kelimesi için rûşenfikr/aydın kelimesini kullanmamalıyız. Avrupalının entelektüelden anladığı tam ma-

na ve terimsel anlamı biz Farsça konuşanlar da anlayalım. Ben, bizim yanlışlıkla aydın dediğimiz entelektüel kelimesi yerine tahsilli, diplomalı kelimelerini kullanıyorum. Evet, her tahsilli entelektüeldir. Niçin? Tahsil gördüğü ve bu tahsili sayesinde iş yaptığı için. Tahsil, kişinin daha sonra toplumda kendisi vasıtasıyla çalıştığı fikrî bir sermaye demektir. Kişi, bu yüksek entelektüel sınıf içerisinde tahsilinin yüksekliği ölçüsünde yüksek bir konum edinir. Entelektüel ile entelektüel olmayan kimse arasında değişik ilişkiler, farklı dereceler vardır. Bazıları ikisinin ortasında yer alır. Mesela daktilo ile yazı yazan kimse aynı zamanda hem bedensel çalışma yapan hem de beyin işçisidir. Çok güzel halı dokuyan kimse hem bedensel faaliyet yapmakta hem de fikrî, ruhsal ve sanatsal bir faaliyet yapmaktadır. Bu nedenle hem entelektüel hem de el işçisidir. Buna yüzde yüz bedensel çalışma yapan inşaat işçisi de dahildir. Yüzde yüz beyin faaliyeti yapan filozof, şair, yazar ve mütercim ise kendi sınıflarında beyinsel faaliyetin zirvesinde yer alırlar.

Entelektüel Sınıfın Oluşumu

Entelektüeller yani eğitim görenler, diplomalılar, toplumda fikir işçiliği yapanlar ve entelektüellikleri, beyinleri, fikirleri ve bilgileri vasıtasıyla çalışanlar 17. yüzyılda Avrupa'da bir sınıf oluşturdular. Neden 17. yüzyıl diyoruz? Yoksa 17. yüzyıldan önce zihinsel faaliyet gösteren bir sınıf yok muydu? Elbette vardı. Orta Çağ'da hem Avrupa'da hem İran'da hem de diğer ülkelerde entelektüel gruplar vardı. Din alimleri, vaizler, yazarlar ve şairler, bizim entelektüel topluluğumuzdur. Şüphesiz Mir Fendereskî, Molla Sadra, Hafız, Gazalî, Sadî, Firdevsî, Seyyid Rıza ve Allame Hillî, bizim zihinsel faaliyet yapan entelektüel sınıfımıza mensupturlar. Avrupa'da ise 17. yüzyıldan önce Orta Çağ'da yine de din alimleri, doktorlar, filozoflar, bilgeler ve şairler entelektüel sınıfa mensup idiler. Öyleyse entelektüel yani tahsilli ve beyin işçisi sınıfının, niçin 17. yüzyıldan itibaren teşekkül ettiğini söylüyoruz?

Bu, özel anlamdadır. Genel anlamda ise bütün devirlerdeki tüm bilgin, düşünür, yazar ve şairler entelektüeldirler. Hatta geri kalmış bir köy veya kabiledeki okuma yazma bilen iki kişi dahi diğerlerine göre entelektüeldir.

Hatta biri ilkel kabilede çok hurafeci, dinî ve putperestçe işler veya büyücülük yapan bir kimse dahi entelektüeldir. Çünkü kazma kürek sallayan diğer insanlara göre bunlar beyin işçiliği yapmaktadırlar.

Ama günümüzdeki tahsilli anlamında söylediğimizde, şu an dünyada insanlık toplumu üzerinde fikrî, ruhî ve itikadî hegemonya kurmuş olan özel bir sınıfı kastetmiş oluruz. Bu nedenle Avrupa'da entelektüel sınıf, bu hususî anlamda özel bir sınıftır. Öyle ki büyük bir filozof ve kilisede misyonerlerin ve Hristiyan alimlerin üyesi olan büyük bir ruhani bile (işi yüzde yüz entelektüel olmasına, her zaman din propagandası yapmasına, dini yorumlamasına, dil ve tarih çalışmasıyla uğraşmasına rağmen) kelimenin özel manasında entelektüel sınıfın bir unsuru değildir. Entelektüel ve tahsilli sınıfı, dünyada şimdi geçerli olan özel anlamda, Orta Çağ'dan sonra din alimlerine yani Katolik mezhebi alimlerine karşı ayaklanmış, dinî okullardan ve klasik ilim havzalarından kopmuş, din dışı ve kilise karşıtı okul ve üniversitelerde Katolik din bilginlerinin istek ve iradelerine aykırı olarak yeni bilimleri ve felsefeyi okumuş, yeni düşünceyle düşünmeye başlamış ve ilmi hayatın hizmetine vermiş olan bir sınıfa denmektedir. Daha sonra bu ilim, sadece dinî hakikatlerin tebliğ edilmesiyle sınırlı olan dinî ilimlerin aksine toplum hayatına girdi. Ardından mimarlık, mühendislik, resim, şiir, tercüme, yazarlık, inşaatçılık, matematik, fizik, kimya, eczacılık, çiftçilik, sanayi, hayatın tüm yönleri ve bütün endüstri kolları bu yeni bilimler tarafından şekillendirildi. Yani bu çeşitli bilim dalları, her zaman esnafın ve zanaatkârların elinde bulunan, kilise ilimleri ve klasik bilimler arasında yer almayan hayatı ve sosyal yaşamın değişik meselelerini şekillendirdi. Onlar için okul açtı, uzmanlık bölümleri kurdu, gelen her öğrenciyi kabul etti, öğrencileri dinin, din alimlerinin ve papalık kilisesinin mü-

dahalesi olmadan kendi bilimsel esaslarına göre yetiştirdi, daha sonra bütün hayat yavaş yavaş bu bilimlerin eline geçti. Mimarlıktan mühendislik, tıp, kimya, fizik, felsefe, şiir ve sanata kadar hayatın her alanında 17, 18 ve 19. yüzyıllarda, özellikle 17. yüzyıldan bu yana din dışı okullarda mezunlar verildi.

14. ve 15. yüzyıllarda Avrupa'da "Alimler geldi." dedikleri zaman bununla din alimlerinin gelmesi kastediliyordu. Nitekim şu an biz de kendi ıstılahımızda alimler deyince din alimlerini kastetmekteyiz. Niçin? Çünkü din alanı dışında ilmî faaliyet alanı yokmuş. Bundan dolayı ilim, din ilmiymiş. Bütün ilimler, din ve din alimleri tarafından idare ediliyormuş. İlk defa 17. yüzyılda "Alimler geldi." dendiği zaman "Hangi alimler?" diye soruldu. Din alimleri mi, din dışı alimler mi? Din dışı alimler yeni bir olgu ve tamamen yeni ortaya çıkmış bir sosyal gerçeklik idi. Galile ve Kopernik gibi din dışı alimlerin sayısı önceleri çok azdı fakat daha sonra yavaş yavaş çoğaldı. Hayatın bütün değişik alanlarında yayıldılar, hayatın tüm boyutlarını işgal ettiler ve sonunda bir sınıf oluşturdular. Bu din dışı alimler sınıfı yani entelektüeller, entelijansiyalar ve sosyal hayatta fikrî faaliyet yapan ve din dışı okullarda dinî ve ilmî havza hoca ve alimleri dışındaki hocalardan ders okuyan kimseler, bütün şehir, köy ve bölgelerde çok iyi tanınan bir sınıf meydana getirdiler. Önceleri bir köye girdiğimizde onların alimleri, dinî faaliyet yapan aynı köyün mollası ve birkaç eğitimliden ibaretti. Geriye kalanlar, ister toprak ağası, ister çiftçi, ister nalbant, ister semerci, isterse yularcı olsun beden işçisi sayılıyorlardı. Şimdi üçüncü bir sınıf doğmuştu: Öğretmen, doktor, tarım mühendisi, afet uzmanı, traktör uzmanı ve teknisyen. Bu yeni grup ne beden işçileri sınıfına ne de din alimleri sınıfına mensuptu. Bunlar zihinsel faaliyet yapan kimselerdi ama din alimleri ve misyonerleri grubuna, kiliseye mensup değillerdi. Bunlar, 17. yüzyılda bir sınıf oluşturan yeni eğitimliler ve entelektüellerdi.

Sınıf Ne Zaman Oluşur?

Sınıf, bir şehirde, başkentte ve büyük şehirlerde bir grup meydana geldiğinde oluşmaz. Aksine sınıf, baştan aşağı bütün top-

lumda böyle bir katman meydana gelip yaygınlaştığı zaman oluşur. Mesela bir feodal veya geri kalmış bir tarım toplumunun bir köşesinde çok gelişmiş bir sanayi görsek bu toplumda sanayi işçisi vardır, deriz. Bunlar bir grup, bir topluluk şeklindedir ama henüz işçi sınıfı oluşmamıştır. Sınıf ne zamandan itibaren oluşur? Şu zamandan itibaren ki hangi şehre, ülkenin hangi bölgesine girseniz sanayi işçisine ait özel bir yer, bir şehir köşesi, özel bir topluluk, özel sosyal ilişkiler, özel eğlence ve törenlerin göze çarptığını görürsünüz. Buradan, sanayi işçisi sınıfının oluştuğu anlaşılır. Birkaç din dışı yeni yazar, şair veya mütercimin ortaya çıkmasıyla yeni entelektüel ve eğitimli sınıf yani bizim söylediğimiz manadaki aydın sınıfı teşekkül etmez. Bu sınıf ancak onu bütün şehir ve köylerde hissettiğimiz ve gösterebildiğimiz zaman teşekkül eder.

Bu sınıf, Avrupa'da 17. yüzyılda teşekkül etti. Sınıf, sosyolojik bir yasaya göre oluşur. Dediğim gibi toplumda hem özel bir meslek ve konumu hem özel bir dili hem özel nitelikleri hem de kendine özgü bir ruh, zevk, edebiyat, sanat, hayat tarzı ve düşünce biçimi vardır. Onların nitelik, dil, edebiyat, düşünce, kültür ve dünya görüşü nasıl oluşur? Bunlar kitap okumakla, propagandayla, radyo, gazete, tercüme ve konferansla oluşmaz. Öyleyse nasıl oluşur? Bunlar, bu sınıfın içinde doğduğu toplumda bulunan somut şartlar ve gerçek ihtiyaçların etkisiyle oluşur.

Bundan dolayı bizim asıl kaynağımız olan 17. yüzyıl Avrupa aydın[3] sınıfı özel şartlar altında meydana geldi. Bu özel sosyal şartların etkisiyle fikrî özellikler kazandı. Bunlar arasında doğal bir sebep sonuç ilişkisi vardı.

17. Yüzyıl Aydın Sınıfının Özellikleri

Avrupa'da ve düşünce dünyası üzerinde şu an bile hakimiyeti olan bu tahsilli sınıf yani yeni aydın sınıfı, hangi özelliklere sa-

[3] Kabul etmediğim halde aydın dememin sebebi, bu kelimenin ıstılah haline gelmiş olmasıdır. Bundan dolayı bu yanlış ıstılahı tekrarlamaya mecburum.

hiptir? Şu an elimde, burada hepsini söyleyemeyeceğim çok titiz ve ayrıntılı bir liste bulunmaktadır. Aslında hepsini tek tek açıklamam lazım ama vaktim yok. Bu nedenle Avrupalı entelektüel aydının nasıl düşündüğünün açıklığa kavuşması için onun birkaç önemli özelliğini söyleyeceğim.

Belirttiğim gibi entelektüel sınıf, Orta Çağ din alimlerine karşı teşekkül etmiştir. Niçin?

Orta Çağ alimleri, din alimleri, düşünce ve hayatın özgürce gelişmesine fırsat vermiyorlardı. İlmi yalnızca İncil'in, onların düşünce tarzlarının ve Hristiyanlık hakkındaki itikatlarının işine yarayacak düşünce ve inançlardan ibaret kabul ediyorlardı. O başka bir işe yaramaz. Öyle ki kan dolaşımını ilk defa keşfeden bir kimsenin cezası derisinin yüzülmesiydi. Niçin? Çünkü adı dinî ilimler olan klasik ilimlere göre insan vücudunda ve damarlarında kan değil, doku vardır. Öyleyse klasik dinî ilimlerin aksine, damarlarda kan dolaştığını söyleyen bu adamın derisini yüzmek gerekir.

Orta Çağ'da dinî ilimler, sadece İncil'i anlamaya özgü ilimlerden ibaret değildi; aynı zamanda milattan 200 yıl önce Aristo ve Eflatun gibi filozoflar tarafından geliştirilmiş ilimler de bu döneme ait ilimlere dahildi. Daha sonra Hristiyan alimleri geldi; İncil, Aristo, Yunan felsefesi ve antik tabiat ilimlerinden oluşan bir grup ilim, klasik ya da dinî ilimler oldu. Onların ardından gelen düşünürlerin, fizikçi, kimyacı, ressam ve mühendislerin Aristo'ya aykırı bir söz söylemeye dahi hakları yoktu.[4]

[4] Alimlerimizin çoğu kesinlikle taassuptan uzak idiler. Fakat toplumumuzda bir geçek vardır ki alimleri kabul etmeyen cahiller olduğunu görürüz. Bunlar pek çoktur. Ben veya bir başkasının alimler tarafından kabul edildiği halde bu cahiller tarafından reddedildiği çok olmuştur. Bizzat Mekke'ye gittiğimde cahillerle din alimleri arasında geçen bir mücadeleye şahit oldum. Tavaf sırasında kadınların yüzlerinin örtülü olmaması gerektiği konusunda bütün din alimleri görüş birliği içinde iken bu kutsal cahiller onların hiçbir sözünü kabul etmiyordu. Kabul etmek zorunda kalanlar bir hile uydurdular. Hile nedir? Bütün alimler yüzün örtülmemesi gerektiği konusunda müttefiktirler. O kabul etmez. O kim? O, kendi mukaddesliği sebebiyle kendisinin aynı za-

Orta Çağ'da doğmuş "Skolastik" adlı bu klasik ilimler topluluğu, halkın düşünmesine, yeni bir keşif yapmasına, yetenekleri ve yenilikleri kullanmasına, düşünce hayatında ve toplum yaşamında bir reform, değişiklik ve hareket meydana getirmesine fırsat vermez. Hepsi durgun, donuk ve gelenekçidir. Her nesil bir önceki neslin tekrarıdır. Bütün fikirler, ruhu hapseden ve düşünceyi zincire vuran genelge, kalıp ve anayasa taslağıdır. Avrupalı bilgin ve düşünürler, hayat ve düşünceyi dinden ayırmaya mecbur kalmışlardır. Dini bir kenara atmadılar. Çünkü din bir ihtiyaçtı. Ama din adına hayatın donmakta ve çürümekte olduğunu gördüler. Orta Çağ, feodalite içinde yanıp kavruluyor. Öyle ki Osmanlı Türkleri, bölündükleri bir dönemde, İslam'ın parçalandığı bir zamanda Avrupa'yı kolayca yok ediyor. Bunlar ise her şeyden mahrumdurlar. Hatta İslam ülkelerinde meydana gelen yeni keşifler Avrupa'ya girmez. Müslümanların üretmiş olduğu su saatini Şarlman'ın sarayına götürürler. Bu saat bir defa zil çalmasına rağmen bu azizlerin ve keşiflerin fetvasıyla yok edilir. Çünkü vahşet, Avrupa halkını, bu saatin içinde cin olduğu inancına götürmüştür. Onlar halkı bu fikir ve düşünce düzeyinde tutmuşlardı.

Bugün Avrupa'da gördüğümüz şekildeki kadın özgürlüğü meselesi, Orta Çağ'daki kadın esaretine tepkidir. Papaya sorarlar: Namahrem bir kadın acaba namahrem bir erkekle kapalı kapı ardından konuşabilir mi, konuşamaz mı? Papa şöyle cevap verir: Böyle biri namahrem bir kadınla konuşamayacağı gibi, mutfakta bile olsa o eve girmeye hakkı yoktur. Bunun sonucu şu an

manda din alimi olduğunu düşünen aynı cahildir. O zaman hile için teknik bir şey icat ederler. Böylece hem alimlerin sözünü hem de kendi dinlerinin sözünü uygulamış olurlar. Bu iş için alna 10 cm. ölçüsünde bir şey bağladılar. Sonra onun üzerine alın ile arasında 10-20 cm. aralık bulunan bir perde çekerler. Böylece hem alimlerin dediği gibi yüz örtülmüş olmaz hem de kendi dinlerinin gereği olarak yüz örtülmüş olur. Bu savaş ne ile neyin savaşıdır? İlim ile cehaletin din adına yaptığı savaştır! Maalesef bazı kesimlerde uzman ve alim olmayan kutsal kişilerin hüküm ve inançları, müçtehit alimlerimizin görüşleri derecesinde güçlüdür.

gördüğümüz durumdur. İlimlerin, adı duyulduğunda korkulan dinden hızla kaçmasının sonucu, özellikle 18. ve 19. yüzyılların ve din karşıtı halk aldatıcılığının bulunduğu zamanın bilimsel çevresinde şöyleydi: Orta Çağ'da dinsiz olan bir topluluk, "Beyefendi mübarek, dindar ve inançlı bir insandır." diyerek halkı kendi etraflarında toplamak için dine dayanıyorlardı. Halbuki 18. ve 19. yüzyıllarda bireyler insanların düşüncelerini çekmek için din karşıtlığına, dinsizliğe ve maddeciliğe dayanıyorlardı. Bu neye karşı tepkidir? Bu, Orta Çağ'a olan tepkidir.

Bundan dolayı yeni bilginler yani aydın sınıfı, din karşıtı olarak yetişti. Niçin? Din karşısında, kilise kurumuna rakip olarak ve Katolik mezhebinin 1000 yıllık zindanından kaçan bir mahpus olarak kendi hayatını devam ettirmek ve gelişmek için kendi kendisine mantıkî ve tabiî olarak o zamanın dinine muhalif olması gerekiyordu, oldu da. Bu nedenle Avrupa'da aydın sınıfının dinden kaçışı, mantıklı bir kaçıştı. Nitekim sonuç da aldılar. Tarihte yaşanan tecrübe de onların görüşünü doğruladı.

Avrupa'nın parlak bir geçmişi vardır. Avrupa, 2500 ve 2600 yıl önce, Sokrat, Eflatun, Aristo, Lusibos, Demekritos, Ksenefanos ve Tosidit'e sahipti. Dünyada bugün bile çok ünlü olan büyük yazar, şair, edebiyatçı ve filozofları vardı. Hristiyanlık dini, Katolik mezhebi geldi, Avrupa'ya din adına hükmetti. Sonunda Avrupa boğuldu, adı sanı duyulmaz oldu. Daha sonra aydın sınıfı ortaya çıktı, dini kilisenin içine hapsetti, kapısını da kapattı. Böylece yeniden gelişti.

Bugün Avrupa'nın dini kenara ittiği bu üç asırda tıpkı din öncesi Avrupa gibi Sokrat, Eflatun, Aristo, Losibos ve Demokritos'a sahip olduğunu görüyoruz. Bundan dolayı tecrübe, yaptığının mantıklı ve doğal olduğunu gösterdi. Yeni bilimler ve yeni sınıf, kilisenin boyunduruğu altında yaşadığı sürece gelişme gösterememiştir. Hayat, düşünce ve ilim durdu. Dini kenara atmalarıyla birlikte gelişme gösterdiler. Aydın sınıf, kendi kendisine din karşıtı veya en azından laik bir özellik kazandı. Bu yüzden aydın sınıfın gözle görülür özelliklerinden birisi laik olma-

sıydı. Eski dinde ders okutma hakkına sadece Katolik mezhebi sahipti. Ama o, bütün insanların ders okumasını istemektedir. Bu nedenle bütün insanların gelip ders okuması için fakülteler kurdular.[5] Hangisinin daha iyi düşündüğü ve hangisinin insan hayatı ve gelişimi için en uygun olduğu ortadadır.

16. yüzyılda sadece İspanya'nın iki numaralı şehri olan Barselona'da 300.000 Protestanı katlettiler. Fransa'da Katolikler o kadar çok Protestan öldürdüler ki ülke bir numaralı konumundan iki hatta üç numaraya düştü. Çünkü Protestanlar aydın ve sermayedardılar; iş, faaliyet ve hayat adamıydılar. Zahitliği, cennet satışını ve Katoliklerce bildirilen dünyanın değersizliği ve lezzetin Tanrı'ya aykırı olduğu şeklindeki olumsuz ve sapkın tevekkülleri kabul etmiyorlardı. Protestanlar, Fransa'nın bütün servet, sanayi, sermaye ve faaliyetini ellerinde bulunduruyorlardı. Fransa, ilerlemesini onlara borçluydu. O kadar çok Protestan öldürdüler ki onlardan bir grup başka ülkelere kaçmak zorunda kaldı. Neticede Fransa birkaç yıl içinde birden çöktü. Aydınlanma hareketinin doğal olarak bu tecrübeleri dikkate almakla elde ettiği özellikler şunlardı: Din ve dinî bağlarla düşünmemek, düşünce ve akıl üzerindeki kilise otoritesini kaldırmak ve özgürce gelişmek. O, din yerine kafirliği değil, bağımlılık yerine özgürlüğü seçti. Bu bir özelliktir.

Milliyetçilik

Papalık ve Katolik kilisesi, Orta Çağ'da dünyanın vatan oluşunu milliyet ve kavmiyet olarak düşünmez. Dünya papanın yönetimi altındadır. İnsanları yönetmek, kardinaller tarafından seçilen papanın tekelindedir. Dünyanın dili Latincedir. Hiç kimsenin, dinî ve ilmî meseleleri ana diliyle ve kendi milletinin diliyle tekrarlamaya hakkı yoktur. Neden Latince? Çünkü Latin-

[5] Şu 20. yüzyılda çocuğumu dinî ana okulundan çıkardılar. Sonra çocuğumu din dışı, din karşıtı ana okuluna yerleştirmek zorunda kaldım. Karşılayarak kabul ettiler. Niçin? Laik olması, yeni aydın sınıfa bağlı olması ve hiçbir din ve mezhebe mensup olmaması sebebiyle.

ce, Tanrı'nın ve İncil'in dilidir. Yoksa İncil, İbranice değil miydi? Yahut İsa İbranice konuşmuyor muydu? Yoksa o Latince mi biliyordu? Bu soruya hiç kimsenin verecek cevabı yoktu. Ama dil Latincedir. Niçin? Çünkü Papa kilisesi, İsa ve dinle hiçbir alakası olmayan Sezar rejiminin değişik bir kopyası ve fotoğrafıdır. Antik Roma'daki Kayser rejiminin tam bir siyasal kopyasıdır. Gördüyseniz, "Balıkçının Ayakkabıları" papanın nasıl seçildiğini tam olarak gösterir. Tıpkı Kayser ve Sezar'ın Senato meclisinde senatörler tarafından seçilmesi gibi papa da konsil meclisinde kardinaller tarafından seçiliyordu. Papalık teşkilatında gördüğümüz muhafız alayı, taç, saray teşrifatı, özel ordu ve vergi, tamamen papanın varisi olduğu Roma kayser yönetim örgütlenmesinin devamıdır. Dil de İbranice değildir. Latince din dili olarak seçilir. Niçin? Çünkü Latince Roma'nın, Sezar'ın, Sezar imparatorluğunun dilidir.

Papa din adına şöyle der: Bütün dünyaya hükmetmek benim tekelimdedir. (Bu söz, İncil'in ve İsa'nın sözü değildir. Çünkü İsa, kayserin işini kaysere bırak, der.) Sezar'ın sözünü aynen tekrarlar. İmparator adına taç giydirir; bütün milletlerin ve tüm dillerin Roma İmparatorluğu'nun ve Latincenin yüceliğinde erimesi gerektiğini iddia eder. Karşısında, bu otoriteden kurtulmak ve bağımsızlığını kazanmak isteyen 17. yüzyıl Avrupa aydını yer alır. O, dinsizliğini ilan ettikten sonra milliyetçiliğini de ilan eder. Latince yerine kendi ana dilini, papalık yönetimi yerine demokrasi hükümetini yani kendi millî yönetimini geçirmek için böyle yapar. Bu özellikleri doğal ve mantıksal olarak tamamen kendi toplumunun somut şartlarından aldığını görüyoruz. Bu durumda onun milliyetçiliği, mantıksal olarak papanın internasyonalizminin ve "dünya vatan"ının karşısında yer alır. Papa Latincenin bütün insanların dili olmasını istediği için o, ana diline yapışır. Bilim özgürlüğünün var olması için laik okullar açar. Çünkü papa ve kilise, bu özgürlüklerin var olmasına fırsat vermemekte, onları din adına tutsak etmektedir. Bu da diğer bir özelliktir.

Aristokrasi Karşıtlığı ve Halkçılık

Aydının diğer özelliği, aristokrasiye, özel bir sınıfın yönetimine ve feodalizme karşı olmasıdır. Çünkü hem aydının doğuşuna zemin hazırlayan Orta Çağ'da din aristokrasi taraftarıdır hem de papanın seçim şekli, halk tarafından değil, seçkinler tarafından gerçekleştirilen aristokratik seçimdir. Bundan dolayı aydın, demokrasiyi aristokratik yönetime ve papanın dinî aristokrasisine tercih eder; feodalite döneminin ve feodalizmin en büyük kurucusu ve savunucusudur. Avrupa'da kabile krallarını meydana getiren dinî papalık sistemine karşı millî birliği sağlamak için nasyonalizmi seçer.

Avrupa'da aydın ve aydının özellikleri işte bunlardır. Özetle bir kez daha tekrarlamak istiyorum. Çünkü açıklamak istediğim ana konu budur.

17. yüzyıl Avrupa'sında aydın, feodalizmin yaşandığı ve Sezar yönetiminin din adına herkese hükmettiği şartlarda ortaya çıkar. Bu nedenle Avrupalı aydın sınıfı, ruhanî istibdadın[6] zorba otoritesinden kurtulup özgürleşmek için din karşıtı veya dinsiz olur. Papalık ve kilise dindarlığına karşıdır. Çünkü onları yüceltmekte, başkalarını hakir görmektedir. Aristokratik hükümet olan papa yönetimini zayıflattığı için demokrasi yönetimini ilan eder. Papanın dünyayı kapsayan vatan anlayışını güçsüzleştirdiği için milliyetçi olur. Sınırsız ilmî düşünce özgürlüğüne ve bilim maddeciliğine inanır. Çünkü kilise kurumu maneviyat adına ilim ve düşünceyi hayatın hizmetinden çıkarmış, kendi hizmetine almıştı.

Avrupa'da aydın sınıfını oluşturan bütün özelliklerin, meydana geldiği şartların mantıksal sonucu ve Avrupa'ya hükmeden durumların mantıksal ve aklî neticesi olduğunu görüyoruz. Bu yüzden bütün bu özellikler, 16. ve 17. yüzyıllarda aydın sınıfı-

[6] Bu terim, Meşrutiyet döneminin en büyük alimlerimizden biri olan merhum Mirza Nainî'ye aittir. Ruhani istibdat, Orta Çağ'da tanıdığımız yönetim şeklini açıklamak için en büyük ve en iyi terimdir.

nın karşılaştığı ve içinde şekillendiği tarihsel şartların ürünü, mantıksal sonucu olan ve daha sonra kazanılan özelliklerdir. O zaman 19. yüzyılda Doğu ülkeleriyle, bu cümleden İslam ülkeleriyle temas sonucunda ilerleme bakımından zirvesine ulaşmış olan Avrupalı aydın sınıfı, kendi özelliklerini İslam toplumundaki, Doğulu toplumdaki aydın adlı bir sınıfa verdi. Doğulu toplumların, İslam toplumlarının aydın sınıfı da bütün bu özellikleri aldı. Fakat bu özelliklerden hiçbirisinin ortaya çıkışı, Doğulu toplumun, özellikle İslam toplumunun aydın sınıfında mantıksal değildi. Niçin?

Çünkü dediğim gibi bu özellikler, Avrupa'nın sosyolojik, dinî ve tarihsel somut şartlarının ürünü idi. Avrupalı aydın böyle düşünürse bu doğaldır. Ama bizim aydınımız, bizim toplumumuzda, başka tarihsel şartlarda, başka din ve din alimleri karşısında, tamamen farklı sosyal şartlar karşısında, dinin çöküş dönemi olan 18. ve 19. yüzyıllar dönemimizde bile aydın sınıfının doğuşunu hazırlayan Katolik mezhebinin durumu ile hiçbir benzerliği olmayan dinî özellikler karşısında meydana gelen aydınımız, bu özellikleri tamamen Avrupalı aydın sınıfından taklit etmek suretiyle almıştır. Sosyolojide karşılaştığımız şöyle bir mesele vardır: Bir bölgede yüzde yüz doğru ve mantıklı olan bir gerçek, başka sosyal şartlarda yüzde yüz zararlı, tehlikeli, çirkin ve geçersizdir.

İslam toplumundaki, Doğulu toplumdaki aydının yaptığı ilk iş, din ile mücadele etmek oldu. Avrupa toplumunda din ile mücadele, düşünce özgürlüğü, fikrî gelişim, parlak medeniyet ve hayatın bütün boyutlarında hızlı ve şaşırtıcı ilmî ilerlemeler şeklinde meyvesini verdi. Ama aynı faaliyet yani din ile mücadele, İslam toplumlarında, hatta Müslüman olmayan toplumlarda sadece emperyalizmin, ekonomik sömürünün, tüketim saldırısının ve Doğulu toplumlardaki fikrî çöküş ve sapma saldırısının nüfuzu karşısında duran seddi yıkmak şeklindeki en büyük ve en hızlı sonucu doğurdu. Doğulu toplumlarda aydınlanma hareketinin meydana geldiği dönemi önceki dönem ile kar-

şılaştırın. Sonra bu aydınların bu özelliklerle ortaya çıktığı ve bir dönem meydana getirdiği Avrupa'yı sonraki dönem ile karşılaştırın. Sonuçlar birbirinin tam tersidir.

Sosyal Gerçeklerin Göreceliliği

Muhammed Abduh diyor ki: "Onlar dini terk ettiler; özgürlük, efendilik ve dünya hakimiyetine ulaştılar. Biz ise dini terk ettik; çöküş, zillet, bölünme, tefrika ve bize dikte edilen, empoze edilen ve önümüze konulan her şeyi kabul etme istidadına ulaştık." Niçin? Neden aynı etken, aynı eylem ve aynı gerçek iki noktada ve iki sosyal şartta tamamen birbirine zıt ve çelişkili iki sonuç doğuruyor? Çünkü sosyolojideki hakikat ile bilim ve felsefedeki hakikat iki ayrı çeşittir: İlmî ve felsefî meselelerde bir meselenin hak veya batıl olduğunu görmek gerekir. Eğer hakikat ise her yerde ve her zaman hakikattir. Mesela, çekim gücü yer küreyi güneşin etrafında döndürüyorsa bu hem Avrupa'da hem de İran'da doğrudur. Bin yıl önce de yüz yıl sonra da doğrudur. Bu söz eğer yanlış ise her yerde ve her zaman yanlıştır. Sosyal meselelerde hepimizin unuttuğu bir diğer etkeni daha incelemek gerekir. Bu yüzden bütün yargılarımız karmakarışık ve batıldır. Sosyal meselelerde bir konunun hak ve batıl olmasından başka [7] bu meselenin ne zaman, nerede ve niçin gündeme geldiğini görmek ve dikkate almak gerekir.[8]

Şöyle bir kanun vardır: Eğer özel olarak konuşulması, özel bir hedefe dayanması ve gündeme getirilme zamanı gelmiş özel hakikatin ortaya konması gereken özel bir sosyal durumda zihinleri başka bir konu ile ilgilendirir ve meşgul edersek (ister ilmî

7 Belki sosyal meselelerde mutlak hak ve batılın olmadığı söylenebilir.

8 Üniversite öğrencilerinden birisi bana Kesrevî'yi sordu. Ben de Kesrevî'nin kitapları, amaçları ve sözleriyle işimin olmadığını söyledim. Ne söylemişse doğru olduğunu var sayıyorum. (Bundan daha yukarısını değil). Yüzde yüz mantıkîdir ve bilimsel bir gerçektir. Ama bu meseleleri, başka meselelerin gündeme getirildiği sıradaki sosyal şartlarda, zaman ve dönemde ortaya koyduğunu unutmuyorum, sizin de unutmamanız gerekir.

bir hakikat, ister dinî bir hakikat, ister felsefî bir hakikat olsun, ispatında 1100 mantıkî delilimiz olsun) ihanet etmiş oluruz.

Kuzey Afrika'daki en büyük Fransız düşünürlerden biri olan Rene Laboume şöyle der: "Kuzey Afrika'yı bölmek lazım." Ama nasıl bölmeli? Diyor ki: "Ben tarihî açıdan Kuzey Afrika halkının yarısının Berberî yarısının ise Arap olduğunu keşfettim. Bunların hiçbirisi Arap mı, Berberî mi olduklarını düşünmüyorlardı. Daha sonra araştırdım ve Berberî olanların çoğunun milliyetçi duygular taşıdığını, Arap olanların çoğunun ise dinî duygular taşıdığını gördüm. Bundan dolayı ikinci grup arasında onları dinî üslerinden uzaklaştırmak için çağdaş aydınlanmanın bilimsel meselelerini gündeme getirmek gerekir. Birinci grup arasında ise şu an İslamî birlik içinde birbirleriyle iç içe oldukları ikinci gruptan ayırmak için dini yaymak gerekir. Ama hangi yolla? Milliyetçiliği gündeme getirmek yoluyla."

Milliyetçiliği, kitaplarda tarif edildiği gibi, genel olarak, özel sosyal durumdan veya tarihsel zamandan ayrı düşündüğümüzde ileri, insanî ve tabiî bir ekol olarak görürüz.

Ama bu ekolü, bütün Avrupalı bilgin, düşünür ve aydınların hak ve hakikat esası olarak aldıkları, bu tarz düşünüş üzerine büyük bir edebiyat inşa ettikleri, kendisi vasıtasıyla papa yönetiminin gölgesini Avrupa'nın üzerinden kaldırdıkları ve Avrupa'yı özgürleştirdikleri şartlarda düşündüğümüzde onun, Doğu birliğinin bölünmesini, parçalanmasını ve yok edilmesini sağlayan etken olduğunu görürüz. Bu ekol 17. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıktığında medeniyet ve ilerlemenin en büyük faktörü oluyor. Aynı ekol, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında bizim aydınlarımız tarafından gündeme getirildiğinde birden başarılarının neye sebep olduğunu görüyoruz! Germen ülkesini kuşatan, en büyük Akdeniz üssünü İslam adına ele geçiren, bütün Doğu Avrupa'yı egemenliği altına alan, Orta ve Batı Avrupa'yı ise Manş denizine kadar döken yeni Avrupa'yı boğan büyük İslam ve Doğu gücü Osmanlı İmparatorluğu, benim de şid-

detle savunduğum [9] bu gayet insanî ve ileri milliyetçilik akımının etkisiyle bu zamanda ve onların ortaya koyduğu, bizim aydınlarımızın da en ilericileri nasyonalist olan Avrupalı aydınların tesiri altında devam ettirdikleri şartlarda 20 yıl sonra, çeyrek asırdan daha az bir süre sonra içeriden parçalandı, bölündü, bi-

9 "Milliyetçiliğe olan inancınızı evrensel ölçüde nasıl söyleyebiliyorsunuz?" diye soruyorsunuz.

Ben bu soruyu şöyle anlıyorum: "Evrensel bir bakış ve ilişkinin olduğu günümüzde milliyetçilikten nasıl söz edilebilir ve ona nasıl inanılabilir?" Benim ve benzerlerimin inandığı nasyonalizm, evrensel harekete karşı başlatılmış milliyetçilik değildir. Aynı şekilde bu milliyetçilik, kendi içine kapanmak, dünyadan uzak kalmak, kendi milliyeti çerçevesinde olmayan dost ve fikirdaşlarından uzaklaşmak değildir. (Klasik manadaki nasyonalizm, ırkî ve millî özelliklere dayanmaktır. Ama benim bahsettiğim nasyonalizm bu manada değildir.) Bilakis benim inandığım milliyetçilik, kendi kültürel ve manevî kişiliğine dayanmaktadır. Bu ikisi aynı değildir. Irkî ve millî özelliklerine dayanan bir kimse Müslüman değildir. Bir Müslüman böyle bir inanca sahip olamaz. Bu, cahiliyedir, faşizmdir. Ama kendi kültür, maneviyat ve sosyal kişiliğine dayanan bir kimse beşerî merhalede insanî bir faaliyet yapar. Benim özel bir topluma mensup olduğum bir vakit vardır. Ben, milliyet bakımından İran'a, din bakımından İslam'a bağlıyım. Bu özel tarih ve kültüre sahibim. Güzel. Şimdi görüyoruz ki Müslüman veya İslam dışı bütün toplumlarda ben ve benim gibiler kendi dinimizden, millî kültürümüzden ve kavmî şahsiyetimizden koparılmış bulunmaktayız. Yani şahsiyetsiz insanlar olmuşuz. Çünkü bireyin şahsiyeti, tarih, kültür ve dininden aldığı sermayelerden oluşur. Bu, sosyal kişiliğin özetidir. Ben, kültür, din ve tarihime yabancılaştığım zaman insanî şahsiyetimi kaybetmiş olurum. Ben, belirttiğim anlamda bir millî şahsiyetten yoksun, kültürsüz, tarihsiz ve dinsiz olduğum zaman, yani muhtevasız, sermayesiz, temyiz, mantık ve seçim gücünden mahrum bir fert olduğum zaman kendimi doğrudan evrensel bir hareketin, hümanist düşünce tarzının içine yerleştirsem, bu "dünya vatan" fikrine, beşerî kardeşlik düşüncesine bağlasam bu bağlanmadan kim istifade edecek? Her şeye sahip olan kimse. Eğer yoksul, sermayesiz ve şahsiyetsiz bir kimse, seçim, servet, güç ve şahsiyet türü her şeye sahip birine kardeşlik ve eşitlik elini verecek olsa bu el hangi elin eşitliğidir? Kazanan otorite sahibinin eli. Hümanizme, insanın asaleti fikrine ne zaman inanmalıyız? Bu, ikinci aşamada olur. Eğer millî şahsiyetten, kültür, dinî duygu ve öz bilinçten yoksun olduğumuz ve kendisine yabancı insanlar olduğumuz şu anda hümanizme inanacak olursak kendimizi kendi ellerimizle her şeye sahip olan sınıf, bölge ve milletlerin esiri, uşağı ve oyuncağı yapmış oluruz. Bundan dolayı ben Avrupa'ya insanî eşitlik elimi uzatabildiğimde, hümanizme ve insanlık makamına inanabildiğimde bizzat milliyetçiliğe dönmüş olurum. Milliyetçilik, kavmime tapmam değil, kendi kültü-

rer lokma haline, hem de her birisi Batı'nın ağzında kolayca çiğnenebilen birer lokma haline getirildi.

Söylemek istediğim şey şudur: Biz aydınlar aynen Avrupalı aydınlar gibi düşünüyoruz, aynı özellikleri taşıyoruz fakat kendi toplumlarının gerçeklerini, ihtiyaçlarını, zamanını ve tarihini dikkate alan, onlara dayalı olarak şekillenen, fikrî özellikler edinen, hareket eden ve iş yapan Avrupalıların aksine kendi zamanımıza, kendi toplumumuza, kendi dönemimizi, durumlarımızı ve halkımızı tanımaksızın tek tek o özellikleri aldık, uyguladık. Bu da sosyal ve somut meselelerin genel değil, bölgesel olması sebebiyle her yerde ters sonuç verdi.

rüme dönmem, kendim olmam, şahsiyetimi bulmam ve şahsiyetimi kendi tarihim, dinim ve manevî sermayelerim üzerinde oluşturmamdır. İşte o zaman insan olurum, eşit şartlarda Avrupalı olan diğer bir insanla hümanizm temelinde el sıkışırım. Ama ben bahsettiğim milliyetçiliğe, yani kendi din, tarih ve kültürüme dönmeden, insan olmadan başkalarına insanlık ve hümanizm elimi uzatamam. Her şeyini kaybetmiş bir yarı insan, hümanizme inanmakla nasıl insan olur? Tıpkı Sartre'ın dediği gibi: 500 milyon insan ve bir milyar 500 milyon yerli. (Biz yerli oluyoruz). Yerli, insanla anlaşma yaptığı zaman ne olur? İnsan, yerliye hükmeder. Bu nedenle yerli ve yarı insan olan bizler için hümanizm neyi ifade eder? (Bunlar, Avrupalıların bize verdiği terimlerdir. Başka tariflere aldanmayın. Birbirlerinin yanında otururlar, bizim hakkımızda konuşurlar. Bunlar, onların terimleridir. Biz asimile yani yarı Avrupalıyız. Bizler yerliyiz. Yani insan değiliz. İkinci sınıfız. Bizler amele ırkız. Bu söz, Ernest Renan'a aittir.) İnsanın asaleti, benzerlerinin asaleti demektir. Hiç sermayesi olmayıp da bir sermayedara ortak olmak isteyen kimsenin sonucu nedir? Sonucunun ne olduğu bellidir. İkisi ortak olmazlar. Birisi efendi, diğeri uşak olur. Bundan dolayı o da sermayedar olmalı ki ikimiz birbirimize ortak olduğumuzu söyleyebilelim. Biz kendi millî şahsiyetimizi bulmadan ve ben bir Avrupalının, Fransızın, İngilizin, Amerikalının ve Rusun karşısına dikilemeden nasıl bu din, tarih, kültür, maneviyat, şahsiyet ve insanî yeteneğe sahip olduğumu söyleyebilirim? Şimdi biz durmuşuz, (sen de onlara başka şekilde sahip olduğun halde) onları üst üste yığarak yeni bir insan yaratmaya çalışıyoruz. Hala hiçbir şeyimiz yok. Her şeyi almışlar. Dolayısıyla nasyonalizm/milliyetçilik, ırk, toprak ve kana tapmak değil, ilkelden medenîye, kültürsüzden kültürlüye, taklitçiden mucide, başkasına benzeyenden soylu insana dönüştüren kültür ve maneviyata dönüştür. Daha sonra hümanizm dönemine, nasyonalizm sonrası merhaleye girer. Yoksa ondan önce yok edici bir tehlikedir.

Sözün Coğrafyası

Bir söz sadece bir yerde hakikattir. Aynı söz başka bir yerde geçersizdir. Belli bir dönemde özgürlük ve birliği meydana getiren etken ve öğreti, başka bir yerde özgürlüğü ve birliği yok etme işlevi görür. Tahsilli ve diplomalı değil, aydın, tıpkı aynı zamanda aydın olan Avrupalı tahsilliler gibi somut şartları esas alarak, Avrupa'daki aydın sınıfın oluşumunda olduğu üzere kendi sosyal ve dinî şartlarına, kendi grup ve sınıflarının şartlarına, kendi sosyal, kültürel ve tarihsel durumuna dayanarak düşünür, şekillenir ve özelliklerini seçer. Ancak bundan sonra yola düşer, çalışır ve sosyal meselelerde hak ve batıl dışında başka bir etkenin daha bulunduğunu bilir. Bu etken, sözün coğrafyasıdır. Sosyal meseleler hakkında hak veya batıl sözünü duyduğumuzda bunun hangi coğrafyada gündeme getirildiğine bakmalıyız. Toplumda, onun bütün boyutları ve yapılarıyla doğrudan ilişkili olmayan bir söz yoktur. Avrupalı aydın sınıfının tam bir kopyası olan Doğulu aydın sınıfı, Müslüman ve İranlı aydın sınıfı ne zaman ve nasıl meydana gelmiştir? Doğu ve İslam toplumlarında bu aydının Avrupalılar aracılığıyla hazırlanma tarzı nasıldı? İslam ülkelerindeki aydın sınıfının hazırlanma ve oluşumunun bir metodu vardır. Jean Paul Sartre'ın bahsettiği bu metoda bir sonraki bölümde işaret edeceğim.

Aydının Bilimciliği

Önceki oturumda aydın kelimesinin dilimizdeki yaygın ve kullanılan manasının yanlış olduğuna işaret ettim. Aydından kastım, bir meslek olarak düşünen, sosyal iş araçları beyni, bilgileri ve uzmanlığı olan sınıftır. Bu sınıf, işi bedensel ve el ile olan sınıfın karşısında yer alır. Özel manada, Avrupa'da 17. yüzyıldan beri sınıfsal şeklini alan ve şu ana kadar düşünce dünyasına ve zamanın ruhuna hükmeden düşünür sınıfıdır. Özelliklerinden birisi dinsizliktir. (Din karşıtı demesem mi? Çünkü çoğunlukla din karşıtı değillerdir. Olsa olsa dine uzak ve ilgisizdirler.) İkinci özellikleri eskiye karşı olmaları, üçüncü özellikleri ise geleneğe, geçmişi kutsamaya, mazi hayranlığına, klasizme

veya irticaya karşı oluşlarıdır. Bir diğer özellikleri ise aristokrasi, ailevî özellik ve sınıfsal çelişki karşıtlığıdır. Genel olarak halk tabakasına eğilim gösterirler. Aydın sınıfının, özel anlamda Avrupalı entelektüel sınıfın bir başka özelliği de dine dayanan geçmiş alimlerin aksine bilime dayanmasıdır. Yani skolastik[10] yerine siyantizme (bilimciliğe) dayanmasıdır.

Science, bizim ilim dediğimiz genel anlamda değil de özel anlamda ilim/bilimdir. İster dinî ilimler, ister felsefî ve metafizik ilimler, ister fizik ve kimya gibi pozitif bilimler, ister insan bilimleri, isterse sanat ve edebiyat ilimleri olsun biz her çeşit bilgiye ilim deriz. Ama "science" ile, bilimsel mantığa, tecrübeye, müşahadeye, kıyas, tümevarım, somut çıkarım ve duyusal maddî gerçeklere dayanan pozitif bilimler kastedilir. Bundan dolayı siyantizm, bilimin söylediği şeyin hakikat olduğuna inanan yani sadece bu yolla elde edilen ilmi hakikat sayan ekole denir. Bilim dışı yollarla elde edilmiş bilgiler, pozitif ve kesin bilgiler kapsamına girmez. Bu nedenle bilim dediğimizde özel bir yolla elde edilen ve söylediğimiz gibi duyulur maddî aleme dayanan bilimi kastederiz.

İster cansız tabiat (fizik ilmi), ister hayvan ve bitki (fizyoloji ve biyoloji), isterse ruh (psikoloji, yani soyut ruh, yokluk, ruhun bekası ve yok oluşundan bahseden[11] eski ruh ilmi değil de ruhumuzun tahlil ve tecrübe edilebilir dış etkileri) olsun, duyulur madde alemi ve bu yolla elde edilen bilgiler, science/bilim kapsamında sayılan bilgilerdir. Ama sanat ve edebiyat ilimleri gibi duygu vasıtasıyla, aynı şekilde din ve irfanî bilgiler gibi iç ay-

[10] Antik ilimler, dinî ilimler diye adlandırılır. Yani kiliseye bağlı klasik okullarda okutulan, ekseninde dinî inanç esasları, din bilgileri, dine dayalı veya bitişik felsefî öğreti ve bilimsel teoriler bulunan ilimlere denir. Bu felsefe ve dinî ilimler diye adlandırılan bu klasik ilimlere "skolastik" yani "medrese ilimleri" denir.

[11] Kastedilen, fizik ve kimya gibi araştırma, inceleme, müşahede ve tecrübeye konu olan ve laboratuarı bulunan psikoloji veya psikanalizdir. Bir insanın ruhsal komplekslerini, içgüdülerini, duygularını, sinirsel ve ruhsal hastalıklarını tahlil edebilir, tanıyabilir ve tedavi edebiliriz.

dınlanma ve ilham yoluyla elde edilen bilgiler science kapsamına girmezler. Çünkü tecrübe edilebilir ve gözlemlenebilir değillerdir. Bundan dolayı bunlar, laboratuvarda kesin bir analize tabi tutulamadıkları için siyantizme göre güvenilir değillerdir. Öyleyse siyantizm yani ilim özel anlamında bilimcilik, bu yolla elde edilen şey dolayısıyla güvenilirdir, bu yolla elde edilmeyen şey dolayısıyla da reddedilmiş veya en azından şüphelidir. Metafizik, dinî, gaybî, ahlakî ve insanî meseleler, sadece bilim tarafından tahlil edilebilir; aklî, mantıkî ve ilmî öngörüye girebilir ve gözlem, analiz, çıkarsama ve tümevarıma gelebilir olduğu ölçüde kabul görür. Fakat bu yolla elde edilmeyen şeyler kabul edilebilir değildir.

Claude Bernard'ın şu sözü çok açık bir örnektir: "Eğer ben ruhu ameliyat bıçağının altında görmezsem kabul etmem." Yani bütün deliller, ruhun ispatlanması için kabul edilebilir değildir. Ruhu müşahede yoluyla inceleyemediğimiz için kabul edemeyiz. Ancak bir fizikçinin, kimyacının, biyoloğun, psikoloğun veya fizyoloğun bir beden üzerinde çalışması gibi ruh üzerinde de laboratuvar yahut bilimsel inceleme yoluyla çalışılabilir ve ispat edilebilirse kabul edilir. Henüz bu yolla elde edilemediği için biz ruha inanmıyoruz! İşte bu siyantizmdir.

Saldırı, Savunma ve Rönesans Hareketi

16., 17. ve 18. yüzyıl aydınları niçin tümüyle bilimciliğe dayandılar? Bu hem mantıksal bir tepki hem de bir aşırılıktı. Çünkü her tefritin mantıksal tepkisi ifrat, her ifratın mantıksal tepkisi de tefrittir. Tabiatta da böyledir. İnsan toplumunun fikrî ve itikadî meselelerinde de aynı tepki, Toynbe'nin ifadesiyle saldırı ve savunma bulunur.[12]

Toynbe zaten tarihteki bütün sosyal meseleleri savunma ve saldırı esası üzerine temellendirir. Yani insanlık daima ifrat ve tef-

[12] Nitekim siz bir topu iki metre yüksekten şiddetle yere attığınız zaman onun dönüş şeklindeki tepkisi aynı iki metre değil de sizin şiddetle yere fırlattığınız noktadan itibaren dengelenmesi için iki metre daha yükseğe çıkar.

rit halindedir. Bir düşünceye her zaman ya saldırmakta yahut tepki göstermektedir. İnsan sürekli olarak ya sağ taraf veya sol tarafa düşer. Maddecilikte ifrat tarafına yönelir. Maneviyata daldığı ölçüde maddî hayatından uzaklaşır. Ondan tekrar maddî tepki meydana gelir, o maneviyata karşı maddecilik tarafına meyleder, ona dalar ve hayatını maddecilikle sınırlar. Nihayet onda manevî tepki ortaya çıkar. Konferanslarımdan birinde, aslında tarihteki bütün dinlerin aynı şekilde birer etki ve tepki olduğunu söylemiştim. Mesela geçmişteki Çin toplumunda aristokrasi, maddecilik, lüks, şatafat ve güzellik tutkusu o kadar kök salmıştı ki (aslında eski Çin toplumu maddeci, aristokrat ve hazcı bir toplumdur) birden Lao Tsu hareketi, Taoizm ortaya çıkıyor. Toplumdan kaçış, lezzet ve maddeden, hatta sosyal hayattan nefret etme, tabiattan uzaklaşma, inziva, toplumu ve grup hayatını tekmeleme meydana geliyor.

Bu, o ifrata karşı bir tefrittir. Çin düşüncesi bu yönde o kadar ilerliyor ki ansızın Konfüçyüs yükseliyor ve bütün sosyal ve insanî meseleleri sosyal yapılar içinde özetliyor, insanlığın tüm düşünce, felsefe ve anlamını, dini ve her şeyi toplumsal kurumlar ve sosyal maddî hayatla sınırlıyor. Yani Konfüçyüs, bütün insanları, Lao Tsu'nun terk etmeye çağırdığı şeylere yönelmeye davet ediyordu. Durum, Avrupa'da da aynen böyledir: Antik Roma halkı güce tapınma, vahşet, intikam peşinde koşma ve adam öldürmekten zevk almaya dalmıştır. Mesela, gladyatörleri, esirleri vahşî hayvanların önüne atmak, antik medenî Roma'nın eğlencelerindendir. Bu talihsiz esirin, canını kurtarmak için vahşi bir aslan, kaplan veya leoparla boğuşması gerekiyordu. Seyirciler, nihayet ümitsizlik içinde bitkin düşen bir insanın vahşi hayvanla boğuşmasından zevk alıyorlardı. Bu gladyatör meydanlarına yalnızca aristokratlar, güçlüler ve zenginler değil, Roma'nın bütün medeni insanları, büyük filozof ve sanatçıları da katılıyordu. Bu, Antik Roma'da yaygın bir eğlence şekliydi. Roma İmparatorluğu'nun dünyaya egemen olduğu, silah ve ordu gücünü elinde bulundurduğu ve bütün milletlere hükmetti-

ği sırada, Roma hayat felsefesinin hazcı ve materyalist olduğu dönemde birden İsa'nın sesi yükselir: "Sevgi, sadelik, birbirini her halükarda bağışlama, kendi hakkına karşı yaptığı tecavüz dolayısıyla zalimi affetme". Bu aşırı bir tutumdur. Ama kandan haz duyan ve yaşamak için sadece ve sadece kılıçtan ilham alan vahşi bir insanı değiştirmek, dönüştürmek ve uysallaştırmak için kendi kanına, cinayet ve adam öldürmenin panzehiri olarak çok acı bir madde enjekte etmek gerekir. Bu, İsa'ya özgü bir barış, sevgi ve aşırı aşktır. Kılıca, dünya gücüne ve hazza dayanan aynı Roma, bu defa züht ve takvaya meylediyor. Züht, takva ve dünyadan ve maddiyattan nefret etmede o kadar ileri gidiyor ki Roma toplumu, tıpkı Hint toplumu gibi bir rahipler ve zahitler toplumu oluveriyor. Aynı şekilde maneviyat, züht ve takva konularına öylesine dalıyor ve insan ruhu bu konuların içinde öyle boğuluyor ki Avrupa'nın maddî hayatı bozuluyor. Hatta Orta Çağ Avrupası, Türklerin ve Berberîlerin oyuncağı haline geliyor. Hiçbir mukavemeti, maddî hareketi ve sosyal hayatı kalmıyor; aniden Rönesansı ve Aydınlar hareketini doğuruyor. (Bizim konuşma konumuz işte bu aydın sınıfıdır.) Bu aydın sınıfı, kendi kendine ve mantıklı olarak (bu uyuşmuş ve insanları Orta Çağ'da din, ahlak ve maneviyata davet edilen, züht, takva, dünyadan nefret ve hayatın tadından bıkmışlık içinde boğulmuş toplumda) sosyal bakımdan bu yöne ters olan bir yön tutturur.

İnsanların canlanması ve uyuşukluk, durgunluk, geri kalmışlık ve maddî hayattan ve hayatın gerçeklerinden uzaklaşmadan kurtulması için bu aydın sınıfı, kendi kendisine Avrupa halkını maddî hayata ve somut yaşamın asıl olduğu düşüncesine, bu hayatı düşünmeye davet ediyordu. Niçin? Papalık makamı ve Katolik mezhebi bütün insanları yalnızca ölüm sonrası hayatı düşünmeye ve ölümden önceki bu hayatın değersiz olmakla kalmayıp aynı zamanda zararlı olduğu, her haz ve gülümsemenin gökte Tanrı'nın gazabını harekete geçirdiği anlayışına davet edince yani böyle bir davet Avrupa'da yayılınca yükselen aydın

sınıfı da doğal olarak ona karşı cephe alır. Bu cephe alış şöyledir: Temeli bu dünyanın değerliliği üzerine atmalıyız. İçinde yaşadığımız tabiatı tanımalı ve tapmalıyız. Hayat binamızı şu an elimizde ve önümüzde bulunan şeyler üzerine kurmalıyız. O, bedenimizdeki içgüdüleri doyurmaktan, tabiat sofrasına konmuş maddî nimetlerden faydalanmaktan, bu tabiata hükmetmekten, bu doğal güçleri kullanmaktan ve tanımaktan, maddî hayatı, ondaki madde, güç ve nimetler üzerine bina etmekten ibarettir.

17., 18. ve 19. Yüzyıl Aydınlarının Mantık Özellikleri

17., 18. ve 19. yüzyıl aydınının materyalist ve dünyaperest olduğunu, maddî ve ekonomik eğilimler taşıdığını, felsefî, gaybî ve uhrevî düşüncelere muhalif olduğunu görüyorum. Tabiat üstü meseleler, ölüm sonrası ve somut dünya ötesi meseleler hakkında düşünmenin, bizim için çözümlenebilir meseleler olmadığını söyler. Kesin ve somut olan hayat, papazların bizi terk etmeye çağırdıkları şu 50-60 yıllık yeryüzü hayatıdır.

Öyleyse aydın sınıfının Orta Çağ'da edindiği bütün bu özellikler, kendi toplumunun sahip olduğu özelliklere karşı somut ve mantıksal tepkiden kaynaklanan özelliklerdir. Katolik kilisesi alimleri her tür düşünmeyi gaybî ve uhrevî meseleler hakkında düşünmeyle sınırladığında ve bu dünya hayatının meseleleriyle ilgili her çeşit düşünceyi küfür sayıp mahkum ettiğinde, aydın kendiliğinden bu gerçeğe tepki olarak ortaya çıkıyor ve o meseleleri değil, bu dünya hayatıyla ilgili meseleleri düşünelim, diyor. Orta Çağ alimleri din adına, "Tabiat hakkında düşünmek maddecilik ve alçaklıktır; sizi Tanrı'nın nuru ve hakikati hakkında düşünmekten gafil bırakır." deyince, aydın bu davetin, Avrupa'nın tabiatı ve insanın mutluluğu için saklı duran istidatları tanımamasına ve bedbahtlık, açlık, çöküş, cehalet ve geri kalmışlığa düşmesine sebep olduğunu görür. Bu yüzden bu inancın aksine, tanınması aklımızın sorumluluğunda olmayan meseleleri düşünmemeye, hayatımız için faydalı olan ve kendisine hükmettiğimiz tabiatı düşünmeye ve tanımaya davet eder.

Avrupalı aydının maddeciliğinin, dünya, yer, gök ve çeşitli felsefî ekoller üzerinde düşündükten sonra materyalizme inanan bir düşünürün maddeciliği olmadığını görüyoruz. Aksine bu, 14., 15. ve 16. yüzyılların sosyal durumuna tepki olarak ortaya çıkan bir maddeciliktir. Yani Avrupalı aydın sınıfının kendi Orta Çağ toplumunun ahirètçiliğine karşı bir tepki olarak geliştirdiği bir maddecilik. Aydın sınıfının bilimciliği, Orta Çağ din adamı sınıfının ilim karşıtlığına tepkidir. O, ilmi asıl kabul edince, her çeşit ilmî keşfi, her türlü bilimsel özgürlüğü ve her tür aklî ve ilmî buluş ve çıkarımı engelleyince ve düşünceyi sadece din adına savunduğu sabit ve donmuş inançlar çerçevesiyle sınırlayınca aydın ona karşı ilmi savunur. Hangi ilmi? Orta Çağ'ın yok ettiği ve tekeline aldığı ilmi. Kendi toplumunda daima Orta Çağ tarafından, din alimleri ve din tarafından aşağılanmış bir ilim. Bu, onu savunur ve ona dayanır çünkü onların tabiatını tanıması gerekir. Çünkü bunun zıddını seçen Orta Çağ, din sınıfına ve kendi toplumuna karşı dünyacılık, maddecilik ve ekonomik hayatın asaleti felsefesini seçmiştir. Öyleyse o bilimciliğe yönelmiştir. Neden? Çünkü bilimcilik, Avrupa insanını, yani entelektüel ve aydın sınıfını tabiatla, maddeci insanla tanıştıran ve insanın içgüdülerini tanıtan bir ekoldür. Evet, eğitebilir, mutlu edebilir, tabiatta bulunan kanun ve ilişkileri anlayabilir, tanıyabilir, daha sonra kullanabilir, kendi hizmetine alabilir; çiftçilikte, hayvancılıkta, sanatta, sanayide, üretimde, taşımacılıkta ve iletişimde kullanabilir; düşünce, ruh ve bedenini, tüketim düzeyini yükseltmek, az işle çok ferah sağlamak ve maddî hayattan olabildiğince çok zevk almak için kullanabilir.

Bilimcilik ona bütün bu nimetleri kilisenin ve Katolik mezhebinin kendisini mahrum bıraktığı her şeyi ona kazandırır. Bundan dolayı materyalist olan Avrupalı aydın sınıfına hak vermemiz gerektiğini düşünüyorum. Avrupalının sapkın zühde dalmasıyla mücadele etmek için bu bilimci aydına hak vermemiz gerekir. Çünkü onlar din adına bilimi aşağıladılar ve gelişmesini engellediler. Avrupalı aydının, bilimciliğe, Avrupa'nın kurtu-

luşu, kendi milletinin güçlenmesi ve halkının yaşam düzeyinin yükselmesi için inandığını kabul etmemiz gerekir. Çünkü bilimcilik ona sanayi, güç, ilerleme ve mutluluk sağlar. Nitekim onu binlerce yıl din adına bunlardan mahrum bırakmışlardı.

Sapkın Bilimcilik

Genel olarak bahsetmek gerekirse, aynı zamanda bu materyalizm ve siyantizm özelliklerinin, bu din karşıtlığı ve insan hayatını iktisadî refah çerçevesiyle sınırlama özelliklerinin ve bilimi yalnızca maddî hayatın, üretim ve tüketimin hizmetine vermenin bir sapkınlık ve yanlışlık olduğunu görüyoruz ve buna karşı çıkıyoruz. Bizzat ben herkesten, her şeyden ve başka her konudan çok bu bilimciliğe, Avrupa düşüncesini üretim, tüketim ve materyalizm çerçevesine hapsetmeye saldırdım. Bilimi sadece ve sadece ekonomi ve üretimin hizmetine sunmaya hücum ettim. Bu bilimi özgürlük bilimi olarak kabul ettim ve adını yeni skolastik koydum. İlmin daha önce kilise ve Katolik mabedinin esiri olması gibi şimdi de 18., 19. ve 20. yüzyıl mabedinin yani sanayi ve kapitalizmin esiri olduğunu söyledim. Bütün bunlara saldırdım ve saldırıyoruz da. Bütün bunları sapıklık olarak görüyoruz. Hepsine karşıyım. Ama yine bütün bunlara kendi çağındaki ve kendi toplumundaki icadı, tabiî olduğu için hak veriyoruz.

Asil Aydın ve Taklitçi Aydın

Belirttiğim gibi, entelektüel sınıfın bütün bu özellikleri kendi toplumunun sosyal şartlarından aldığını görüyoruz. Tarihte bu özelliklerin son iki üç asırda dünyanın değil, Avrupa'nın yararına; bizim değil, kendi yararlarına olduğunu görüyoruz. Egemenliğimiz altındaki bin yıllık çöküşten sonra bugün dünya üzerinde manevî, fikrî, felsefî, sanatsal, endüstriyel, ekonomik ve parasal hegemonya kurdular. Bunlar bizim zararımıza ama onların yararınadır. 17., 18. ve 19. yüzyıl aydının kendi sınıfsal şiarları olarak, (kendi toplumunun yıkıcı faktörleri olan Orta Çağ özelliklerini yok etmek için) başlattığı hareketin özellikleri

olarak benimsediği bu özelliklerin, sosyolojik bakımdan mantıksal olarak meydana gelmesi beklenen ve meydana da gelen, mantıksal analizi olan ve açıklanabilen özellikler olduğu bilinmektedir. Bunların olması gerekiyordu, oldu. Ama bizim Doğu'da, Asya'da ve Afrika'da 19. yüzyıldan beri sahip olduğumuz bir nesil var ki tıpkı 18. yüzyıldan beri şekillenen ve bugün dünyaya fikrî, felsefî ve itikadî bakımdan hükmeden aydın sınıfına benzemektedir. Asya'da, Afrika'da ve özellikle İslam toplumlarında, kendi aramızdan tıpatıp Avrupalı gibi olan, bahsettiğim Avrupalı aydın sınıfının birebir kopyası olan bir nesil, bir sınıf ve bir grup meydana geldi. Yani İslam toplumunda ve Doğu toplumlarında aydın sınıfı adına ortaya çıkan bu tabaka, asıl Avrupalı'nın sahip olduğu aynı özelliklere sahip bir sınıftı. Öyleyse bununla onun arasındaki fark nedir? Aralarındaki bu son derece kesin olan fark şudur: Avrupalı aydın sınıfı, daha önce belirttiğim ve şu an da işaret edeceğim gibi, bu özellikleri kendi tarih ve toplumunu esas alarak, içinde yaşadığı toplumların durum ve şartlarına dayanarak seçti. Bu özellikler onun toplumunda doğal olarak meydana geldi. Ama bizim aydınımız bu özellikleri nasıl edindi? Tamamen taklit ettiği kimselerin, öncülerinin ve asıl nüshalarının aksine olarak. Yani Avrupalı aydın, toplumunu değiştirmek ve yönlendirmek için bu özellikleri bir tepki olarak bizzat doğrudan kendi toplumundan aldı. Bütün bu özellikler, kendi toplumunun kurtuluşu, gelişmesi, ilerlemesi ve özgürleşmesi için gerekli olan özelliklerdi. Ama Doğulu ve Müslüman toplumlara mensup olan aydın, bu özellikleri içinde yaşadığı sosyal çevresine ait kültür ve maneviyata yabancılaşarak Avrupalı aydından temas, tercüme ve taklit yoluyla aldı. Bu iki aydın türü aynı gibi göründüğü halde asla birbirine benzemez. Aydın sınıfının ve bu sınıf için naklettiğim özelliklerin Avrupa toplumunda ortaya çıkışı, tıpkı özel iklimli bir toprağa ekilmiş, üzerinde çalışılmış, zahmet çekilmiş, fedakarlık yapılmış, mukavemet gösterilmiş; yetişmesi, toprağın hazırlanması ve ikliminin müsait hale gelmesi için incelemeler yapılmış ağaç-

ların meyveye durması gibidir. Bu meyveler, işte bu zahmetler, bu sıkıntılar, bu düşünceler ve bu toprak ve iklim uygunluğu üzerine doğal bir şekilde yetişip olgunlaşmıştır. Aynı meyveleri Doğu'da da görüyoruz. Ama nasıl? Onların tam aksine, toprağı elverişsiz, sürülmemiş ve gübrelenmemiş bir yerde başka bir iklime sahip olan, toprağı başka bir şeye uygun olan bir bahçeyi taklit ederek yetişmesi ve dikime hazırlanması için en ufak bir çaba harcamadan, iklimine bakmadan ve ihtiyaç duyduğu özel meyveyi hiç araştırmadan sadece tatlı ve sulu meyveleri bulunan komşu bahçeyi seyretmiş, para verip meyveli ağaçları sökmüş, elverişsiz ve değişik iklimi olan bir toprağa getirip dikmiş, iki üç gün veya bir hafta sonra aynen komşusunun bahçesi, ağaçları ve meyveleri gibi bir bahçesinin olduğunu görmüştür. Ama bu, sahte bir zaferdir. Bu, aklıyla değil, gözüyle anlayan, kendi kendisini kandıran kimselerin başarısıdır. Çünkü bahçe böyle meydana gelmez. İki üç gün içinde bu şekilde meydana gelen bahçe, bahçe değildir. Bu, vakti boşa harcamak, halkın kavrayış ve şuurunu saptırmak ve halka bahçe mutluluğunu yaşamaktan değil, bahçe sahibi olmaktan mahrum bırakmaktır. Kültür ve medeniyet, ihraç malı değildir; öyle ordan buraya getirilen ve çalışması için elektriğe takılan radyo, televizyon ve buzdolabı değildir. Kültür ve medeniyet ancak toprağın hazırlanması ve işlenmesiyle, sabır, inceleme, zeka, uyanıklık, insan ve düşüncenin değiştirilmesi, içinde yaşadığımız ülkenin toprak ve ikliminin tanınması, meyve türünün seçilmesi, bilinçli yetiştirilmesi, meyve türlerinin bilinmesi ve faydalanmak istediğimiz ihtiyaçlarla uyumlu olması ile meydana gelir. İhraç malı medeniyet, göz alıcı fakat bir gecede katledilmiş yüz yıllık bir yol gibi görünmesine rağmen hiçbir zaman sonuca ulaşmayan bir yalanın sürekli tekrarlanmasından ibarettir. Kültür ve medeniyette yüz yıllık bir yolun bir gecede alınabileceğini düşünen, anlamayan ve başkalarının anlamamasını isteyen kimseler vardır.[13]

[13] Düşünürlerden biri şöyle diyordu: "Toplumun düşünce ve eğitimle ilgili meselelerde bilinçli ve anlayışlı olması, sonra medenî olmak için bilgi ve düşün-

Toprak, bitki ve meyve tanımayan, bahçe etrafında bulunan insanların hangi meyveye ihtiyaç duyduklarını bilmeyen, ağacın cinsi, aşısı ve yetişmesinden anlamayan, bu toprağı oluşturan unsurları tanımayan ve aynı şekilde bu bitkinin özel kimyasal maddelere olan ihtiyacını kavramayan, bu çevrenin ikliminin özel bir meyve türü için gerekli olduğunu bilmeyen, geçmişte buraya dikilip de iyi ürün veren meyveleri aslâ tanımayan, kendi düşüncesine göre kesin çözümü bulan, buna göre gidip komşu bahçeden bol meyveli ağaç satın alan ve onu getirip bu toprağa diken ve sonra da buranın bir gece içinde bahçe olduğunu gören kimse, bu koca yalanla kimlere fayda sağlamış olmaktadır? Bu şekilde bahçe sahibi olmuş kimselere mi? Hayır, o ancak meyveli ağacı bu insanlara satan kimseye fayda sağlamış olur. Neden? Çünkü bu adamlar meyveli ağacı satın alırlar ve toprağa dikerler. İki gün sonra ağaçlar kurur. Üçüncü defa satın alır, ağaçlar yine kurur. Sonunda bu bahçe ne olur? Bahçe odun mezarlığı olur. Peki, ağaçları satan adam ne olur? O da bu aldatılan talihsiz tarafından cebine para aktarılan sermaye kütlesi olur. Kültür ve medeniyette ihraç üretimi, medeniyet satın alma yani ileri medeniyetin sembol ve malzemelerini ihraç veya ithal etme, alıcıya sürekli tekrarlanan albenili yalanlardan başka bir şey düşmeyen, onun cebini boşaltan ve bu oyunun sonsuza kadar tekrarlandığı daimî bir alışveriştir. Sadece bununla kalmaz, ayrıca devamlı bahçe haline getirildiği halde hep yok olan bu yeri bahçeliğe yaklaştıramaz ve hazırlayamaz, aksine uzaklaştırır. Köksüz, hazırlıksız, düşünce değişikliği yapamayan, kendi kültürel, tarihî ve millî kök, derinlik ve temelleri üzerin-

ce değiştirebilmesi gerekir. Bu, gayret, fedakarlık ve liyakat isteyen uzun bir yoldur. Bunun yerine doğru yolu bulurlar. Yani medeniyet lütuf ve sembollerini parayla satın alırlar; burada, doğru yolda yürürler! Bu konularda doğru yolu seçen kimseler, kavrayışsız ve şuursuz insanlardır." O zaman birisi ona şöyle itiraz etti: Beyefendi, geometride eşek önermesi denilen şey, A, B, C şeklindeki üç başlı örnektir. Bir eşek A noktasının üzerine konsa, C noktasına gitmesi istense, A'dan doğrudan C'ye gelir. (A'dan B'ye gitmez ki oradan da C'ye dönsün.) Bu apaçık bir şeydir. Dedi ki: Bunun için de bir ad koymuşlar: "Eşek önermesi!"

de medeniyet inşa edemeyen (yani bütün bunları dışarıdan alıp montaj yapan) toplumlar, sadece medeniyetsiz kalmaz, aynı zamanda medeniyet sahibi olma şanslarını da kaybederler.

Kopya ve Asıl Medeniyetler

Bu asıl aydın ve taklitçi aydın meselesi, sadece 17., 18., 19. ve 20. yüzyıl Doğu ve Batı'sının meselesi değildir. Tarih tekerrür etmektedir. Tarih, yalancı bahçeler ve gerçek bahçelerle, asıl medeniyetler ve ihraç malı kopya medeniyetlerle doludur.

Kendi tarihimize bir göz atalım. Bizim iki medeniyetimiz vardır: Birisi, Batı kültür ve medeniyeti olan Roma veya Bizans veya Doğu Roma, Eski Roma veya Yunan medeniyetinin halefidir. Bizim diğer medeniyetimiz, İslam öncesi antik İran medeniyeti yani Sasanî, Eşkânî ve Hahamenşî medeniyetidir; bu iklimin yerli medeniyetidir. Bundan dolayı biz İranlılar, İslam öncesinde medeniyet sahibiydik, kültür ve medeniyet kurucusuyduk. Doğu veya Batı Roma'da Rumlar, bizzat ileri ve gerçek bir tarih, kültür ve medeniyetin sahibiydi yani medenî adamlardı. Bunların yanında yani medenî Roma ve İran'ın ortasında bizim tanıdığımız iki tür toplum daha bulunmaktaydı. Doğu Roma medeniyetine yakın olan Gassanî Arapları Şam'da bulunuyordu. (O zamanlar Türkiye'ye Doğu Roma, Suriye'ye Şam deniyordu.) Gassanîler, Şam'da yaşayan Araplardı. Medenî Doğu Roma'ya komşu oldukları için Roma medeniyetini ve onların yaşam biçimini taklit ediyorlardı. Eski İran'a yakın olan Hire Arapları ise Irak'ta bulunuyorlardı. (Irak o dönemde Mezopotamya/Beynennehreyn diye adlandırılıyordu ve eski bir tarihî medeniyete sahipti. Ama İslam'a yakın dönemde yani Sasanîler zamanında Babil ve Sümer medeniyeti olan antik medeniyetten artık bir eser yoktu.) Hire Arapları, Sasanî döneminde medenî İranlılara komşu olmaları ve onlarla temasta bulunmaları sebebiyle Sasanî dönemi İran medenî hayatını taklit ediyorlardı. Bu yüzden biz, İran/Doğu medeniyetiyle Roma/Batı medeniyeti arasında yer alan Araplar arasında iki tür hayat tarzına şahit olmaktayız: Birisi, İranlılar gibi yaşayan Hirelilerin medenî hayatı, diğeri ise

Rumlar gibi yaşayan Gassanîlerin hayatı. Gassanî hükümdarları, hanları, emirleri ve şeyhleri aynen Roma imparatoru gibi giyiniyorlar, onun gibi şarap içiyorlar, onun gibi içki meclisleri kuruyorlar ve yine onun meclisinde olduğu gibi şairler etraflarını sarıp methetmek için şiir söylüyorlardı. Onunki gibi kabul törenleri ve teşrifatları vardı, toplumları arasında onun gibi hareket ediyorlar; gıda, giyim ve törenlerde Roma imparatoru Sezar ve Kayser gibi lüks, şatafat ve ihtişama yöneliyorlardı. İran'ın Mezopotamya'da yaşayan komşuları olan Hireli Araplar, yani onların (Behramgûr ve Enûşirvan döneminde tanıdığımız Numan b. Münzir ve Münzir b. Numan gibi) hükümdarları ise Sasanî padişahlarını taklit ediyorlardı. Sasanî padişahlarının sarayı vardı. Ayrıca iyi de saray yaparlardı. Sasanî saraylarından daha görkemli ve efsanevîdir. Bu, bizim sürekli gördüğümüz bir şeyin tekrarıdır. Taklitçilerin her zaman örnek aldıkları asıllardan daha aşırıya kaçtığını görürüz. Amerika'da eğitim görmüş bir bayan iş arkadaşım şöyle diyordu: "Amerika'dan Avrupa'ya geldiğimde Avrupalı kadınların Amerikalı kadınlardan daha şık olduklarını gördüm. Daha sonra Avrupa'dan Tahran'a geldiğimde ise Tahranlı kadınların Avrupalı kadınlardan daha şık olduklarını gördüm. Ardından kendi kasabama geldim. (Adını söylemek istemediğim bir kasaba. Zaten söyleyeceğiniz her kasaba böyledir.) O kasabanın hanımlarının modern azınlığını Tahranlılardan daha şık gördüm."

Diyorum ki: "Eğer müsaade buyurup daha küçük kasabalara, hatta köylere gittiyseniz, hizmetçilik ve aşçılık yapmak için sabahları Tahran'a gelenlerin Amerikalılardan daha modern olduklarını görürdünüz." Bu, genel bir kanundur. Niçin? Ruhsal bir diyalektiktir: Bir kimsenin başkasına karşı bir aşağılık kompleksi olduğunda, onda meydana gelen tepki, bu kompleksi gidermek ve bizzat ona yetişmektir. Bu iş için mecburen ruhunda artık ondan en ufak bir geri kalmışlık vesvesesi kalmayıncaya kadar ileri derecede aşırılık gösterir. Bu ancak onun seviyesine çıkararak huzur duyabileceği bir aşırılıkla olur. Bu geri kal-

mışlık kompleksi kaçınılmaz olarak aşırılık meydana getirir; gösteriş düşkünlüğünde aşırılık.[14] Afrika'ya gidersiniz Avrupa'da ya hiç görmediğiniz ya da bazen yüz yüze gelebileceğiniz en iyi mimarî sanatını ve modern binaları Cezire'de, Tanzanya'da, Dârüsselam'da ve Güney Afrika'da göreceksiniz. Kuzey Afrika sitilinde yapılan bu sarayın bir benzerini, Fransız mimarisi ve hatta Cerbousiet gibi büyük mimarlara sahip olmasına rağmen tüm Avrupa mimarisi henüz yapamamıştır. Kuveyt gibi küçük ülkelerde bulunan altın kapılı binalar bugün Avrupa'nın neresinde bulunur? Mesela altın fayans nerede bulunur? Mesela tarihte efsanevî olarak bulunan saraylar, ne Rumlara ne Eşkanilere ne de Doğu veya Batı imparatorluklarına aittir. Peki kime aittir? Hire hükümdarlarına aittir. Bir Arap kabilesi, sırf hanı Sasanî sarayıyla irtibatlı yani Sasanîlerin uşağı[15] ve sömürgesi olduğu için Sasanî imparatorunu ve medeniyetini taklit ediyor. Nasıl bir taklit? Tarihte ne Sasanî saraylarının ne de Roma saraylarının şöhreti vardır. Ama bütün tarih kitaplarımızda ve hatta Avrupa kitaplarında ve hikayelerinde bir efsane olan muhteşem saraydan bahsedilir. Bu yalan olabilir ama kesinlikle bütün bu efsanelerin etrafında üretildiği çok ilginç ve olağanüstü bir saray vardı. Her halde bizim dört oda bir koridordan oluşan evimiz için efsane üretilmez. Bu hikaye ve efsaneler, bedevî Arapların Sasanîleri taklit ederek yaptığı ve derecesi İran'daki asılları olan Sasanî saraylarından daha görkemli olan bir sarayın bulunduğunu göstermektedir.

Yesrip: Medeniyetin Coşkun Kaynağı

İyi, öyleyse bizim İran ve Roma'da asıl ve gerçek bir medeniyetimiz var. (Medeniyetin iyi veya kötü olmasıyla işimiz yok.) Ay-

[14] Yurt dışında ders gördüğüm bir okulda oturmuştuk. Dışarıdan gelmiş öğrencileri, yüzlerini görmeden, çok şık, ütülü ve düzgün giysilerinden şu altıncı lig ülkelerinden olduklarını çıkarıyorduk.

[15] Sasanîler bunları yalnızca Arapların saldırısını ve İran ülkesine girmelerini önlemeleri için ücretle tutmuşlardı. Bunları kendi fedaileri, sömürgeleri ve siyasî uşakları haline getirmişlerdi.

rıca Doğu tarzında Hire'de, Batı tarzında Gassani'de sahte ve taklit bir medeniyetimiz daha vardı. Bir de Yesrip'te medeniyetsiz bir bedevî toplumumuz var. Yesrip neresidir? İçinde çok ilkel bir hayat yaşayan birkaç Yahudi aile ve ayrıca fakirlik, perişanlık ve talihsizlik içinde hayatlarını sürdüren Evs ve Hazrec kabileleri bulunan bir köy. Her birisinin serveti birkaç hurma ağacından ibarettir. Ne ticaretleri ne tarımları ne sanayileri ne de sermayeleri vardır. Bugün Medine şehrini Peygamber sebebiyle sokak sokak ve hane hane Tahran ve Meşhet'den daha iyi tanıyoruz. Başından sonuna kadar, hatta asır asır Medine şehrinin değişim tarihi şehircilik açısından söylenir. Her köşesi, her noktası ve her sokağı tarihte korunduğu şekliyle, şahsiyet ve şöhretiyle tam olarak bilinir. Önceden burada her birisi bir kabile, bir aşiret ve bir aileye ait birkaç ev vardı. Bütün Yesrip'te bulunan en görkemli ev, en büyük üstünlüğü çatılı olmak olan bir evdi. Bundan dolayı ona (çatılı ev anlamında, ki bu çok önemliydi) "Sakife" deniyordu. Bu tarz yapı, Yesrip halkının mimarî sanatının ve gelişmiş medeniyetinin örneği idi. Bu yapı şöyle inşa ediliyordu: Hurma tomrukları birer veya ikişer metre aralıklarla toprağa çakılır; bu sütunların üzeri de hurma lifleri ve dallarıyla örtülürdü. Bu halkın mimarî sanatı işte böyleydi. Kimse yazı yazmayı bilmez. Mekke'de ise o da başkent ve ticaret merkezi olması nedeniyle sadece yedi veya onbir okur yazar kişi vardı. (Yazar değil de tıpkı postane girişindeki yazıcılar gibi). Şairleri cahildi; okuma yazma bilmiyorlardı. Şiir söylüyor, yazılması için yazıcıya veriyorlardı. Yesrip'te de sadece birkaç bedevî hurmacı vardı. Bunlar o kadar sade idiler ki sadelikleri ve dünya ve medeniyetten uzak oldukları şuradan anlaşılmaktadır: Bunlar ne zaman Hayber'e[16] gitseler ileri bir medeniyetle karşılaştıklarını düşünüyorlardı.

[16] Hayber, hurma ağaçları ve çok yeşil bahçelerle dolu Yahudilere ait bir vadidir. Bu durumunu hala korumaktadır. (Ben sizden şunu yapmanızı rica ediyorum: Eğer Allah nasip eder de Mekke'ye giderseniz, hacdan sonra ikinci işiniz Hayber'i görmek olsun. Ben bundan ne kadar habersiz olduğumuzu bil-

Bu Medine toplumunun, bu medeniyet, yapı, mimarî ve hayat tarzına rağmen işi yoktur. Sadece birkaç tane koyun ve keçi sahibi birkaç Yahudi kadın süt sağdırmak için işçi alır. Medine'de bulunan tek iş budur. Medine'de servet o kadar azdır ki Peygamber'in gelişinden dört beş yıl sonra Medine'nin Büyük Bedir ordusunda bir, Uhud'da ise iki atı vardır.

miyorum. Kendimize ait en güzel gerçeklere ne kadar yabancıyız. Çünkü orası, hiçbir şekilde tahrif edemedikleri, unutulmuşluğa terk edemedikleri, halkı habersiz bırakamadıkları, maddî ve manevî çehresini değiştiremedikleri tek yerdir.) İnsan bu vadiye girdiğinde Ali'nin sesinin orada hâlâ yankılandığını tam olarak hissediyor. Çünkü bu vadinin içine hiç el değmemiş, burada meydana gelebilecek yeni değişiklikler hep bu vadinin dışında, yani dümdüz bir ova olan, içinde cadde geçmesi ve kenarına bina yapılması gereken bir yerde kalmıştır. Bu nedenle vadinin iç kısmına hiç el değmemiş olup Yahudilere ait olan bütün kaleler varlığını hala korumaktadır. Hatta "Kamus" kalesi ve Naim gibi diğer birkaç kale hala ilk şekliyle aynen durmaktadır. Hiç el sürülmemiştir. Siz oraya girdiğinizde aniden 1400 yıl öncesine gidersiniz ve kendinizi Hayber mücahitleriyle birlikte savaşın ortasında hissedersiniz. Orası adım adım Ali'nin hatırasını taşımaktadır. Peygamber'in o ilginç sanat gösterisi, kasdı tam olarak plan üzerinde bulunan Ali'nin yüceliğinde hissedilmiştir. Çünkü önceki gün Peygamber, Ebubekir'e kalenin fethedilmesini emretmiştir. Kale, Hayberliler kabilesinden Hayber'in büyük pehlivanı Mirhab'a aitti. Bu kale, 1400 yıl sonra bugün bile gidilip gelinen en sağlam ve en dayanıklı kalelerden biridir. Hatta Osmanlılar zamanında kale, yöneticinin oturduğu bir yerdi. İçinde yol ve cadde bulunuyordu. İnsan bu kaleye ancak güçlükle çıkabilir. Bu kale, çok engebeli ve geçilmesi imkansız bir uçurumda ve çok keskin bir yüksekliğin tepesinde yer almaktadır. Zaten bu kalenin hem de o günün silahıyla nasıl fethedilebildiği anlaşılamamaktadır. Bu kalenin hava bombardımanı dışında bir yolla ele geçirilmesi imkansızdır. Bu kalenin Ali tarafından fethedildiği konusunda Yahudiler dahil hiç kimsenin şüphesi olmadığı için mecburen bunun tarihî bir gerçek olduğunun kabul edilmesi gerekir. Ebubekir çok çaba ve gayret sarfeder. Ancak mağlup olarak geri döner (bu konu Taberî ve İbni Hişam gibi bütün tarih kitaplarında bulunmaktadır.) Ertesi gün bayrağı Ömer'e verir. Ömer, Ebubekir'den de çok gayret gösterir ama o da mağlup olarak döner. Peygamber burada Ali'nin adını anmadan şöyle buyurur: "Bu bayrağı yarın öyle birine vereceğim ki Allah ve Rasülü onu, o da Allah ve Rasülünü sever." Ali bu savaşta, bu sözün dile getirildiği yerde yoktu, hastaydı. Gözü acıyordu ve gözüne bez bağlamıştı. Bu olaydan habersiz olan Ali, o günün ertesinde katırıyla Peygamber'in çadırının önünden geçiyor. Peygamber ona seslenip bayrağı eline veriyor. Sonra meşhur Yahudi pehlivanın yok olma hikayesi ve Yahudilerin gıda maddeleri ve cephane dolu kalesinin fethi aynı gün Ali'nin eliyle gerçekleşiyor. (Sözümün deva-

İşte Medine'nin servet, sanat, mimarî, sermaye, üretim, medeniyet ve kültür düzeyi böyleydi. Hemen yanında da Hurnak ve Sedir saraylarıyla, görkemli ve aristokrat hayatıyla Hire vardı. Hire'ye girdiğinizde kendinizi Medain'e girmiş; Gassanîlerin şehirlerine girdiğinizde de medenî Rum şehirlerine girmiş hissedersiniz. En güzel elbiseler, en alımlı köşkler, Rum kılıklı Gassanî ve İranlı kılıklı Hireli kadın ve erkeklerin süsleri ve zinetleri.

10-15 yıl sonra, medeniyetin sıfır noktasında olduğu Medine'de İran veya Roma'dan hiçbir şey görmeksizin bir güç kaynıyor. İnsan kaynıyor; deha, maneviyat, büyük simalar, güçlü ruhlar

mı olmasa da sözün devamının olmasının anlamı yoktur. Değerli olan her sözün her zaman söylenmesi gerekir. Aydın bunları anlayan kimsedir. Bu ne demektir? Yani o, duygulu, şuurlu, kavrayışlı ve hangi dine ve yere ait olursa olsun güzellik ve yüceliği anlayan kimsedir. Zaten bu, sahip olduğumuz sınır ve ayrımlardan daha üstündür. Bunlar süperhistorik kapsamına giren meselelerdir. Aydınlar ağzımıza, ahlakî ve insanî meselelerin göreceli olduğu şeklinde bir söz verdiler. Evet, ama hangi ahlak? Geleneksel pratik ahlak görecelidir. İnsanî ahlak ise göreceli değildir. İnsanî ahlak süperhistoriktir. Yani sınıf ve tarih üstüdür. Tarihin hiçbir döneminde ferdin toplum için fedakarlık yapmasının ve başkalarının yararına kendinden vazgeçmesinin temeli, ahlak dışı davranış olmamıştır. İnsanlık hem Eskimo hem yamyam hem medenî hem de herhangi bir ırk, sınıf ve medeniyet şeklinde bunların sahip olduğu şuur kadar ve kendisinde bulunan tekamül ve değişim ölçüsünde daha güzel anlar. Bunlar göreceli değil, mutlak ahlakî meselelerdir.) Dere ile o sağlam askerî kalenin yukarısında bulunan zirve arasındaki (kimsenin ordu gönderileceğini, saldırılacağını ve fethedileceğini düşünemediği) uçurumda bir mescit vardır. Hem biz onun değerini anlamadığımız ve başını çıkarmaya gücümüz yetmediği için hem de onlar Ali'ye ait olduğu için ona dokunmadılar ve kendi haline bıraktılar. Her halükarda dost veya düşman hiç kimse onun terkibine dokunmamıştır. Bu, insanı çok duygulandırıyor. Çünkü Ali'nin mescidinin tahminî yerinin tamamen orada olduğunu tasavvur ediyor. Ali'nin mescidinin anlamı yerinden daha önemlidir. Ali'nin namaz kıldığı yer, Yahudi kalesine saldırırken askerî karargah yaptığı yer; İslam'da mescidin anlamı işte budur. Ali'nin çeşmesi, Ali'nin mescidi, Ali'nin çadırı oradan daha aşağıdadır. Sapık propagandanın etkisiyle Ali'nin adını hep sıkıntıya sokanların, Aişe'nin ifadesiyle, Ali'nin hatırasını hayırda zahmete sokanların dilinde Ali'nin adı, işaret ettiğimiz ve sorduğumuz her yerdedir. Aynı zamanda o günün bâkir ve el değmemiş çevresidir. Orayla müşerref olan herkes kesinlikle orayı görsün. Çünkü orası cahil dostun ve bilgili düşmanın elinin erişmediği ve o kadar sağlam kalmış bir yerdir. İslam'ın ilk atmosferi ve Ali'nin varlığı ruhta doğrudan hissedilir.

ve tarihte büyük insanlara ilham kaynağı olan şahsiyetler kaynıyor. Nereden? Çıplak bedevî vücutların, yalın ayaklı yırtık elbiseli ve dış görünüşünden çöllerde gezen bir bedevî olduğu anlaşılan büyük insanların içinden tecelli ediyorlar. On yıl sonra (iyileriyle işim yok) bizzat şu kötülerinin arasından iki deveyi bile güdemeyen bedevîlerden büyük Sasanî İran'ını ve büyük Mısır'ı yöneten insanlar meydana geldi. Firavun'un yönetmek için tanrılık iddia ettiği aynı Mısır ve Sasanî, Eşkanî ve Hehamenşî padişahlarının geniş imparatorluğu yönetmek için Tanrı ile akrabalık iddiasında bulunduğu aynı İran. Bu adamlardan biri Rum ülkesini, diğeri İspanya ve Akdeniz'i alıyor. Birisi Cebel-i Tarık'tan geçiyor, diğeri Afrika'ya gidiyor. Birden tıpkı bir köşeden doğan ve sonra bütün bu yapıları, kaleleri, sarayları, iktidarları ve medeniyetleri yutan, kendinde çözüp batıran ve dünyayı kaplayan bir sel gibi yeryüzünün büyük kısmını ve bölgenin çehresini, üç büyük kıtanın çehresini kaplayan bir su gibi ilkel ve bedevî şu kuru Medine'den hem de hiçbir ihracatı ve ithalatı olmadan kaynıyor. Ne kaynıyor? Yoksa ne olmuş? Acaba taklit mi edilmiş? İran'ın Cündişapur üniversitesinin bir fakültesini Medine'de kurmuşlar ders vermeleri için İran'dan birkaç hoca getirmişler de mezunları "Ebuzer Gıfarî" mi olmuş. Acaba gelip Roma'dan mühendis, uzman ve filozof getirip Farsça ve Rumca kitapları tercüme mi ettirmişler? Doğulu ve Batılı sanatçılar oraya acaba gösteri yapmak için mi gelmişler? Acaba Roma ve Sasanî edebiyatı orada tercüme mi edilmiş? Elbiseler mi değişmiş, moda mı değişmiş? Ne oldu da cahil, eğitimsiz, kültürsüz, okulsuz, fakültesiz, öğretimsiz, bir nüsha kitabı bulunmayan, bir tek tercüme metni olmayan, bir tane mezunu bulunmayan, Batı'dan ve İran'dan dönen bir kişisi olmayan bedevîler sürekli kaynadılar? Bu adamlar her gün nasıl değişiyor?

Ne oldu da bunlar hiçbir alıntı yapmadan kültürleri değiştirdiler ve dinleri bir araya getirdiler? İran'a bakın: Dünyanın en büyük dinleri ve medeniyetleri orada savaş halindedir. Zerdüştîlik dini, Doğu'nun Sami dinler dışındaki en büyük, en güçlü ve en

ileri dinlerindendir. Bu, İran'ın dinidir. Sonra Mani dini gibi son derece enerjik ve derin bir felsefî din doğup filozof ve düşünürleri kendisine çekiyor. Daha sonra zulüm görmüş ve adalet isteyen halk kitlesini kendisine çeken Mazdek dini geliyor; bütün halk bu düşüncenin etrafında toplanıyor ve bu taze ruhlu yeni dini savunmak için şehit veriyor, canını feda ediyor.

Batıdan, Sasanî başkenti Medain, Hristiyanların eline geçecek ve Nesturî Hristiyanlığının evrensel merkezi olacak şekilde zinde Hristiyanlık hızla ilerliyor.

Kuzeyden ve kuzey doğudan ise Belh'i merkezi, kâbesi ve ilkbahar puthanesi yapacak şekilde Budizm şiddetle yayılıyor. Dünyanın büyük kültürü, görkemli medeniyeti ve medeniyette kendi zamanının zirvesine çıkmış ve maneviyat, din ve düşünce bakımından dünyanın en büyük sosyal ve felsefî dinlerinin daimi savaş alanı haline gelmiş bir imparatorluk, Firdevsî'nin deyişiyle "çıplak komutan, çıplak ordu" olan bir ordunun gelişiyle aniden yıkılıyor. Deve sütü içmekten ve kertenkele yemekten;

"Arapları ulaştıran bir iş
Şahın tacını arzulamaya".

Neden böyle oldu?

Şu, dünya aydını için büyük bir tecrübedir: Medeniyet nasıl doğar? Medeniyetten mahrum, geri kalmış, manevî sermayesi olmayan ve dünyanın gelişmişlik seviyesine ulaşamamış bir toplum nasıl sadece medeniyet aşamasına ulaşmakla kalmaz, üstelik ona öncülük de edebilir? Bu, İslam'ın bir topluma tebliğ edilmesi meselesi değil, bir beşerî tecrübedir. Ama Gassanî ve Hire kralları neredeler? Taklitçi ve kopya Hire ve Gassanî medeniyeti nerede? Uçup gitti!

Hire ve Gassanî Medeniyetlerinin Sonu

Numan b. Münzir'i Hüsrevperviz'in huzuruna getirdiler. Hüsrevperviz onun kızını istiyordu ama o, kızını vermeye hazır değildi. Bundan dolayı Hire medeniyeti yalnızca kitaplarda adı kalacak şekilde tamamen ortadan kalktı. Peki, Gassanî medeniye-

ti nasıl oldu? Gassanî medeniyeti şu hale geldi: Gassanî hükümdarı, Ömer zamanında artık rahat yaşayamayacağını anladı. Giyim, kuşam, taklit ve Roma medeniyet ve lüks sembollerini ithal etmek hiçbir güç sağlamaz. Çünkü kimsenin kimseyle ilgilenmediği bir zamandı. İnsan, medeniyet sahibiyiz diye hava atabilir ama bir gücün karşısında durduğu zaman delik balon gibi havası söner. Bu, aynı bahçe gibi sahte bir ihraç malı medeniyettir.

Gassanî hükümdarı, Medine'de ilgisiz kalınmayacak bir iktidarın meydana geldiğini anladı. Bizzat o şatafatlı elbiseleriyle Medine'ye geldi. İran, Rum ülkesi, Mısır ve Kudüs'ün fethedildiği Ömer zamanında Medine halkı bütün medenî dünyaya hükmediyor ama maddî medeniyet bakımından öyle bir merhaledeler ki herkes Gassanî hükümdarı Ebuleyhem'in elbiselerini görmek için toplanırlar. Çünkü onlar hiç değerli elbise görmemişlerdi. Medeniyet elbiseyle alakalı bir şey değildir! Firdevsî de bizim gibi düşünüyordu: Medeniyet, ceket, pantolon, kravat ve papyonla olur. İnsan isterse bir heykele de her tür elbiseyi giydirebilir.[17] Bu ne biçim medeniyettir? Medeniyet asla böyle olmaz. Kendi zamanının medenî ve gayrimedenî dünyasına hükmeden bu Medine, medeniyetin tören ve göstergelerine o kadar yabancıdır ki bütün halk, beyefendinin ceket ve pantolonunu görmek için toplanır. Aslında Medine'de bir kadın ve erkekler topluluğu vardı. Hire ve Gassanî halkının hayatı, Medineliler için bir efsane idi. Bunlar, onlar karşısında sürekli aşağılık kompleksi hissediyorlardı. Onlar İran ve Roma İmparatorluklarının büyük nimetlerinden faydalanan ve dünyanın en iyi hayatına sahip olan medenî insanlar iken bunlar fakir, yoksul ve mahrum kimselerdi.

Gassanî hükümdarının Medine'ye Müslüman olmak için geldiğini söyledim. O mescitten veya başka bir yerden çıkıyor, çalımla hareket ediyor ve kendisini Gassan'da sanıyordu. (Medine'nin

[17] Siz bir bedevîyi, bir Eskimo'yu kuzey kutbunun merkezinden alın, Cristiene Dieur, Sokrat veya Maison Deufum'un yanına verin, biraz da para verin. O sizin için istediğiniz şekle girer. Onun "Chrysler"in arkasına da oturtabilirsiniz.

başka bir yer olduğunu; bunların şartlarını, durumlarını ve bu tür şeylerden anlamadıklarını bilmiyordu.) Bu tür merasimlere değer vermeyen normal bir Müslümanın ayağı beyfendinin kaftanına takılıyor! O da dönüp bu Müslüman adamın kulağına vuruyor. Bu adam şikayet için Ömer'in yanına gidiyor. Şimdi bu zamanda Ömer ve bütün sahabîler, Arapların en büyük ileri medeniyetine sahip olan Gassanilerin hükümdarı Medine'ye bizzat kendi ayağıyla gelip teslim olduğu için ona iyi davranırlar. Medine, bu büyük zaferi, Arapların en büyük ileri sermayedarlarının gelip fakir Medinelilere, Evs ve Hazreçlilere teslim olmaları sebebiyle, en azından görünürde büyük bir zafer olduğu için kutlamıştır. Ömer, Müslüman adamın şikayetine cevap olarak şöyle der: "Yarın mescidin önüne gel, onu çağırayım. Eğer onu affedersen affet. Ben senden, maslahat gereği onu affetmeni rica ediyorum." Adam der ki: "Hayır, affetmiyorum." Ömer "Parasını ve fidyesini al." der. Adam şöyle der: "Parasını da almam, bütün saltanatını bağışlasa onu da almam. Ben de onun kulağına vurmalıyım. Başka yolu yok." Öğüt, açıklama, bir bakalım lafları hiç fayda etmez. Bu kanundur; bu medeniyettir. Ömer, Gassanî hükümdarını çağırıp şöyle der: "Bu adam seni affetmiyor; sen onun kulağına vurmuşsun." Gassanî hükümdarı "Kulağına ne zaman vurdum?" diye sorar. Beyefendi aslında unutmuştur! Halbuki o, boyun vurduğunda bile onu bir saat sonra unutuyordu. Şimdi fakirin kulağına vurmuş, bu olay buralara kadar ulaşmış ve bu kadar kök salmış! Kendi kendine söylenir: Burası neresi? Burası nere ki beyefendiyi çağırıp "Mescidin önüne gelmen gerekiyor." diyebiliyorlar? Ne bir sokak ne de sokak arkası. İnsanlar mescidin önüne toplanacak ve Müslüman adam, tıpkı kendisinin onun kulağına vurduğu gibi kulağına vuracak. Gassanî hükümdarı meselenin ciddi olduğunu, bir kurtuluş yolunun olmadığını, ayrıca kaçamadığını görüyor. Bir mühlet verilemez mi, diye soruyor. İslam'da verme vardır. Yarına kadar, çok iyi, diyor. O gece yarısı çıkıp Roma'ya, en azından kişilerin makam ve onurunun korunduğu bir yere gidiyor. Burada hiçbir şey onlara göre değil. İşte bu "Hiçbir şeyin kendi durumuna uygun olmadığı" bir

medeniyettir. Yeni medeniyet faktörü, ne onun, ne bizim Firdevsî'nin ve Gassanî hükümdarının ne Hire padişahının ne de Sasanî padişahı ve Roma sezarının anladığı yeni bir insan ve yeni bir hayatın meydana geldiğini gösteriyor. Hiçbirisi bu düşünce tarzını anlamıyor. Bu, bu toprağın yeniden sürüldüğünü, tohum atıldığını, mücadele edildiğini, çalışıldığını ve yepyeni bir insanın yaratıldığını göstermektedir.

Doğuda ve İslam Toplumlarında Aydının Ortaya Çıkışı

Aydın, tercüme, kopya ve taklit yoluyla meydana gelmez. Bu yolla entelektüel, doktor, mühendis ve mimar meydana gelir ama aydın meydana gelmez. Aydın, yeni bir şekilde düşünen kimsedir. Eğitimi olmazsa olmasın, felsefe bilmezse bilmesin, fakih olmazsa olmasın; fizikçi, kimyacı, tarihçi ve edebiyatçı olmazsa olmasın ama kendi zamanını hissetsin, halkı anlasın. Böylece bugün nasıl düşünmesi, nasıl bir sorumluluk duyması gerektiğini anlasın. Peki ama Doğu'da ve İslam toplumlarında aydın nasıl meydana geldi? Jean Paul Satre, Frantz Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* adlı kitabının önsözünde Batı'nın aydınlanmaya hazırlanmasını ve kullanım alanlarını (17., 18. ve 19. asırlardaki) Doğu'ya göstererek şöyle diyor: Biz, Afrikalı ve Asyalı kabile reislerini, ağa çocuklarını, zenginleri ve kalın enselileri götürüp birkaç gün Amsterdam, Londra, Norveç, Belçika ve Paris'te dolaştırıyoruz; kıyafetleri değişiyor, yeni sosyal ilişkiler öğreniyorlar, ceket ve pantolon giyiyorlar, yeni gidip gelme ve kabul tarzı, otomobil sürme, dans ve dilimizi öğreniyorlardı. Bazen bir Avrupalıyla evleniyorlar veya Avrupalı gibi evleniyorlardı. Yeni lüks hayat, yeni süslenme, Avrupa tarzı yeni tüketim ve yeni Avrupaî beslenme şeklini öğreniyorduk ve kendi ağızlarında ülkelerinin Avrupalı olma arzusunu meydana getiriyorduk. Sonra da onları kendi ülkelerine geri gönderiyorduk. Hangi ülkeler? Kapıları her zaman yüzümüze kapalı olan, içine girme yolu bulamadığımız, bizi pis ve düşman sayan, bizden korkan ve insan görmemiş kimselerin ülkeleri. Onların ülkelerine kendi ürettiğimiz aydınları gönderiyor, sonra da (Bu, cümlesi

cümlesine J. P. Sartre'ın sözünün tercümesidir) Amsterdam'dan, Berlin'den, Belçika'dan ve Paris'ten insanî kardeşlik diye haykırıyorduk. Daha sonra sesimizin, Afrika'nın uzağından, Yakın Doğu, Orta Doğu, Uzak Doğu ve Kuzey Afrika'nın bir köşesinden havuz suyunun deliğinden gelir gibi geri geldiğini görüyorduk. Biz "insanî kardeşlik" diyorduk; ansızın o taraftan "insanî ....lik" sözünün geri döndüğünü görüyorduk. Biz "farklı dinler yerine insanlık dini" diyorduk; onlar "muhtelif ..." diyorlardı. Bu, onların ağzından çıkan bizim sesimizdir. Biz sustuğumuzda havuzun delikleri de susuyordu. Biz konuştuğumuzda kendi sesimizin tam ve aynı yankılanmasını kendi ürettiğimiz boğazlardan duyuyorduk. Daha sonra (Bu cümleye iyi dikkat edin; bütün bu talihsizliklerin temeli budur.) sadece bu aydınların hiçbir zaman konuşacak en ufak sözlerinin olmadığından değil, aynı zamanda kendi toplumlarının elinden de konuşma hakkını aldıklarından emin oluyorduk.

Bu, aydının, Doğu ve İslam ülkelerinde Avrupalı aydın şeklinde oynadığı roldür. Tanımadığı ve dilini bilmediği ülkelerde emperyalizme klavuzluk yapmış ve Batı emperyalizminin zehirli kültürel, ahlakî, ekonomik, felsefî ve fikrî özünü Doğu'nun taze, iri ve köklü ağaçlarının içine enjekte etmek için bir kurtçuk gibi çalışmıştır. Aydın adıyla ürettiğimiz, bizim dilimizi bilen ve bizim gibi olmayı (Bu asimileler, bizler gibi değil, bizim benzerlerimizdir) arzu eden bu kurtçuklar, güçlü ve medeniyet kurucu dinleri, güzel düşünceleri, ahlakî ve insanî asaletleri ve kendileri olan insanları içten içe kemirdiler. Neleri kemirdiler? Kültür, maneviyat, din, düşünce, ahlakî özellik ve duyguları. Ne adına? Hurafeler, irtica ve eskiyi kutsama ile mücadele adına ve 17. ve 18. yüzyıllarda irtica ve kilise ile mücadele eden Avrupalı aydınlar olarak. Oysa öncü, kurucu ve kahramanları Galile, Kopernik, Kepler, Kant, Descartes, Didero, Jean Jac Rousseau, Volter, Ansiklopedi yazarları, özgürlükçüler olan Avrupalı aydınlar, halkın özgürlüğü uğrunda canını feda eden kimselerdi; fikrî dehalar ve büyük düşünürlerdi.

Aydınlarımıza Bakış

Bizim ülkemizde aydın olarak bulunanlar kimlerdi? Mirza Mülküm Han gibiler. Piyangocu Mirza Mülküm Han, Avrupalı'nın Doğu'ya ve özellikle İran toplumuna "Herkesi böyle yapın ve bu kalıba sokun" diye örnek olarak sunduğu ilk nümunedir.

İslam toplumlarında ve Doğu ülkelerinde din ile mücadele eden kimselere bir bakın: Hepsi veya çoğu şüpheli yüzler ve kirli ellerdir. Bunlar, Avrupa'nın en güzel ve en insan yüzleri olan o simalardan farklıdır.

Onlar, aydın sınıfın oluşması uğrunda özgürlük, yücelik, kudret, servet, nimet, halkın kişiliği, ilmin gelişmesi ve fedakarlığı, canları ve hayatları pahasına yargılanmayı, inançlarının soruşturulmasını, bütün talihsizlikleri, hatta ateşe atılmayı, yakılmayı ve derilerinin yüzülmesini bile göze alarak kabul ettiler. Ama Doğu ülkelerinde aydın sınıfı, Rene Laboume'un talimatıyla ve oryantalizme bağlı simge sosyologların projeleriyle kopya olarak oluştu. Avrupa'da verilen neticenin tam tersini biz burada aldık. Ne yapalım? Acaba aydın sınıfını mahkum edebilir ve gelenekçilik ve irticaya geri dönebilir miyiz? Bu yol kapalıdır; bu davet, kısır, anlamsız ve sonuçsuzdur. Tutulacak yol, eskiyi kutsama, irtica, geçmişe tapma, tarihi yüceltme ve ölütaparlığa dönüş değildir. Biz aydınlar, incelemekte olduğumuz kendimizin teşekkül tarzının benzeme/alinasyon olduğunu görüyoruz. Ben Avrupa dillerinde şunları okuyordum: Bu Avrupalı olmayanlar yani şu bizim ürettiğimiz kimseler, bizim dilimizi öğrenmeli, bizim hayat tarzımızı oralarda yaymalı; tüketim, giyim, gıda ve binaları bizimkilerle aynı olmalı, aydınlar vasıtasıyla bizim süslenme, giyim, gıda ve yapılarımızın alıcısı ve tüketicisi olmalı; modern olmalı; din, kültür, zevk ve düşüncesini değiştirmeli, bizim benzerimiz olmalı, bizim pazarımız ve taze etimiz olmalılar. Çünkü geçmişte olduğu gibi kendi elbisesini giyerse kendi zevkine sahip olur; kendi yemeğini yerse kendi binasında oturur, artık bizden hiçbir şey satın almaz.

Avrupa sanayi kapitalizmi, elbise giymeyen, çıplak duran ilkel Afrika toplumlarını Hristiyanlaştırmak; iffet, takva, haya ve

utanma duygularını kazandırmak ve sonunda Manchester'in mamül giysilerini almalarını sağlamak için Hristiyanlığı Afrika'ya götürüyor. Dava bundan ibarettir. Sonra bu setler, aydın tarafından ortadan kaldırıldı ve sokaklar açıldı. Bu Deccal eşeğinin dizginini aydın yani yarı aydın eline aldı ve bu toplumumuzun kalbine kadar soktu. Öyle ki biz şu an kendimizi onlardan ayrı kabul etmiyoruz, aksine kendi yerimize sadece onları tanıyoruz. (Bu, alinasyon hakkında söylediğim şeyin aynısıdır.) Biz, tıpkı ineği kendi yerinde hisseden Meşhedî Hasan[18] gibi başkasını kendi yerimizde hissediyoruz. (Biz de böyleyiz; ineği kendi yerimizde görüyoruz.) Bu hissi onlar oluşturmadılar. Onlar birkaç yarı aydın yetiştirdiler. Bazısı bilerek, çoğu da bilmeyerek aldatılmış olan; Galile, Kopernik, Didero, J.J. Russeau ve Volter'in rolünü oynadıklarını ve hurafeler, taassup ve Orta Çağ'la mücadele ettiklerini sanan bu yarı aydınlar, bu amaç uğrunda böylece caddeler çiğneninceye, kültürler ölünceye, İslam toplumları ve Doğu toplumları soylu insandan mahrum kalıncaya kadar bedava çalıştılar. Öyle ki artık kendi kıyafetlerimizi unuttuk. Kültürümüzü haydi haydi unuttuk. Keşke Doğu'da (Asya ve Afrika'sıyla bütün Doğu'yu, İslam toplumlarını kastediyorum.) bütün yer altı ve yer üstü kaynaklarımız, bütün maddî çıkarlarımız götürülseydi ve yenseydi de insan olarak sağlam kalsaydık. Zaten sağlam kalsaydık hepsini geri alabilirdik ve fırsat bulunca kendi ayaklarımızın üstünde durabilirdik. Kendimizi kaybettiğimizde Sordel diyalektiğini doğrulamış oluruz. Sordel şöyle der:

"Bir efendi, bir güçlü, bir psikolog bir ferdi şahsiyetinden koparsa, ezse ve aşağılasa onda aşağılık duygusu meydana gelir; kendisini hakir, ötekini daha büyük hisseder. (Bu, günümüz dünyasındaki en meşhur ve en yeni teorilerden biridir.) Bu aşağılanmış, kendinden uzaklaşmış ve kendisini kişiliksiz, köksüz ve temelsiz gören fert, onda bu aşağılık duygusunu oluşturan kimsenin üstün ırka mensup üstün bir insan olduğunu, iyi ya-

[18] Meşhedî Hasan, "İnek" filmindeki bir kahraman (Derleyen)

şadığını, iyi anladığını ve iyi olduğunu düşünür; kendisinin ise aşağılık, küçük ve hakir olduğuna, adi ve çirkin bir dine mensup bulunduğuna ve edebiyat, tarih, din ve her şeyin kötü olduğuna inanır. Buna karşılık onun her şeyi iyidir; hatta onun Napolyon'u iyidir ama bunun Nadir Şah'ı kötüdür. Birbirine benzeyen bu insanlardan buna ait olan kötü, ona ait olan iyidir. Bu, kendindeki aşağılık duygusunu öldürmek ister! O büyüklüğüyle, bu küçüklüğüyle birbirinin karşısında yer alır. Bu her zaman sıkıntı çeker; onda bu baskı yükünden nasıl kurtulabileceği kompleksi meydana gelir. Kendine sığınma, kendisi olarak görünme, kendisiyle ilişki kurma, kendisine yabancılaşma, kendini gizleme, kendini inkar etme, bu ırka ve bu kültüre mensup olmadığını bildirme, dilini ve dinini unutma şeklinde tezahür eder. Aslında onların yani hemşehrilerinin nasıl yaşadıklarını bilmez; nasıl olduklarını, nasıl yemek yediklerini, nasıl uyuduklarını bilmez. Gerçekte onların dilinden, zevkinden, hayatından, geçmiş ve şimdiki insanlarından nefret eder. Onun gibi görünmekle kendisini onun saldırısından ve kendi aşağılığından kurtarmaya çalışır. Buraya bir toplum geldiğinde kullukta, kendini gizlemede ve yıkmada otomatik olur. En iyi aydınların, en iyi yazar, mütercim, dâhî ve düşünürlerin işi nedir? Kendini yok etmek, saklamak ve başkasıymış gibi görünmek. En iyi yeteneklerin, en iyi yazar, mütercim, şair, filozof, dilci, dışarıda eğitim görmüş ve tahsillilerimizin rolü işte budur. Bütün işleri, asil insanlar olarak bizi yıkmak, yok etmek ve ne kadar boş olduklarını gördüğümüz şahsiyetlere kurban etmektir."

Bir veya iki asır önceki geçmişimize bir bakın: Köylerimizde ve küçük kasabalarımızda büyük insanlar, büyük alimler, fakihler, filozoflar ve hocalar vardı. Bizim köylerimizde, her yerde birkaç tane de olsa "kendileri olan" insanlar vardı. 30 yıl, 40 yıl, 100 yıl, 200 yıl önce ileri bir şeydir bu.

Her bakımdan iyi olduğumuzu söylemek istemiyorum. Hayır! Geri kalmıştık ama asildik. Bu ne demek? "Kendimizdik" (geri kalmış ama insandık), "kendimiz seçim yapıyorduk", "kendimi-

ze ait zevkler vardı"; kendi giysimizi ve binamızı kendimiz yapıyorduk; modanın renk ve güzelliğini kendimiz seçiyorduk; kendimiz şiir söylüyor, kendimiz yazıyorduk; kendi dinimiz vardı, kendi inancımız vardı; bütün bunlar kendi ürünümüzdü. Ama şimdi bunlar bizim ürünümüz değil. Günümüzün kendisine dönmek ve asalet göstermek isteyen en iyi düşünürü de yine dışarının tercümesidir! Avrupalıyı taklit etmemeli, kendi ayaklarımız üzerinde durmalı ve kendimize dönmeliyiz diyen kimsenin kendisi bizzat taklitçidir. Kendi ifadeleriyle değil, Fanon ve Sartre'ın ifadeleriyle konuşur. Aslında kıyafetinden onun da aynı asimilelerden olduğu bellidir. Ama yedi sekiz yıldır bu kelimelerle "bir kal, iki kal" oynamaya başlamıştır; Batıcılığa karşıdır. Batıcılığa hangi mahiyetle karşısın? Sen, ne Batı'yı ne Batılıyı ne de Doğu'yu tanıyorsun. Yalnız, Fanon ve Aime Sezar'dan iki makale tercüme edileli şimdi bunlar moda olmuştur.

Avrupa'da dostlarımdan birinin evine gitmiştim. Odasının kapısına bir çift çarık astığını gördüm. Neymiş? Ben kendime döndüm! Dedim ki çarığı oda kapısının arkasına asarlar. Sen Amerikalılara döndün; çarık, sini ve mavi boncuk alırlar, duvara asarlar! Bu da taklittir. Sen hangi özüne döndün? Aslında sen, ne olduğunu ve neye döndüğünü bilmiyorsun!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL SOSYOLOJİ PİRAMİDİ

Muhterem hocalar, değerli hanımlar, beyler ve öğrenciler! Elbette konuşma yapmak üzere çağrılmadığım için bu geceki toplantı resmî bir toplantı değildir. Bu, dün gece de gündeme getirdiğim konuşma çizgisinde bir ilavedir. Yeni bir konuşma ilan edilmediği ve kararlaştırılmadığı için bu geceyi üniversite öğrencisi dostlarımla sohbet ederek geçirmeliyim. Bir konuşmacı olarak size arzedecek bir konuşma hazırlamadım. Ama her halükârda böyle bir toplantı oluşturulduğu için genç neslin zihninde bulunan hem din, toplum, aydın hem aydının toplumdaki özel rolü hem Doğu ve özellikle İslam toplumları meselesi hem bugün her durumda gündeme gelen, bizim de içinde yer aldığımız ve kendimizi açıklamak durumunda olduğumuz Doğu ve Batı ilişkisi ile ilgili birçok problemi tanımada bize yardımcı olacak olan bir meseleyi ortaya koymak istiyorum. Bu mesele, tarihî meseleleri açıklayıp analiz etmek ve tarihin döngüsel devirlerindeki fikrî ve kültürel değişimleri incelemek için sunulan bir metottan ibarettir. Bu, dün gece "İnsanın Dört Zindanı" adıyla ortaya attığım tezin aksine sadece bir metottur.

Bu geceki konuşmam bir metottur. Öyle ki her öğretmen, kendi konuşma ve ders konusunun öğretimi için özel ve kişisel de olsa hususi bir metot ortaya koyabilir. Fakat meseleyi bu yolla daha iyi açıklayabildiğini ve daha iyi öğretebildiğini gördüğünüzde bu onun için kanıtlı metottur. Ben hem bir tarih ve dinler tarihi hocası hem de kültürel sosyoloji hocası olduğum için tarihin ardışıklığındaki ve insan kültür tarihinin farklı aşamalarının değişikliğindeki fikrî ve tarihî değişimi açıklamak için bir metot ortaya koymuştum ve burada da ortaya koyuyorum. Belki size yardımcı olabilir. Çünkü bu metot olmadan direkt incelediğimiz birçok meseleyi anlayamayabiliriz. Bu metotla anladığımız aynı meseleleri bugün sizlere yeni konular olarak sunmak istiyorum.

Kültür ve medeniyet tarihini, kültür ve medeniyetlerin bir dönemden diğer döneme değişimini ve sosyal bir dönemden başka bir sosyal döneme intikalini göz önünde bulundurun. Bir dönemin diğer döneme intikalinden kastım, insanın, içinde fikrî, di-

nî, ilmî, kültürel ve sosyal özelliklere, özel ve ortak hayata sahip olduğu ve insanların bir tip oluşturdukları tarihsel dönem adlı özel bir zaman dilimidir. Tip ile, kişilerin kristalleştiği ve o dönemde belirginleştiği özellikler kastedilir. Sonra sosyal, ekonomik ve siyasî etkenlere, savaş ve ilişkiler gibi tarihî olaylara yol açar; fikrî bir dönemin alameti olan bu özellikler yavaş yavaş değişir; ardından bu dönemin özel insan tipi değişir; önceki özelliklerini terkeder ve unutur; yeni özellikler kazanır. Birkaç yıl sonra, birkaç asır sonra biz, daha önce bulunmayan yeni insan, yeni düşünce ve yeni duygu, hassasiyet, özellik ve sosyal ilişkilerle yüz yüze geliriz. Bu şekilde, toplumun hareket halinde olduğuna ve bir dönemden öteki döneme geçtiğine inanırız.

Şu an bir tezadın içinde bulunuyoruz. (Biz yani yeryüzünün bu noktasında yaşayan aydınlar, gençler ve tahsilliler.) Şiddetli bir tezadın içinde yaşıyoruz. Eğer bu tezadı görmezlikten gelir, keşfetmez, hissetmez, analiz etmez, anlamaz, bir sonuç çıkarmaz ve karar veremez isek zamanın deneyimli oyunculara sahip olaylarının oyuncağı oluruz. Bu tezadı çözmemiz, karşısında karar vermemiz ve seçim yapmamız gerekir. Ancak o zaman kendi tarihî kaderlerine karar veren insanlar olarak kendimizi insan diye adlandırabilir ve zamanımızda kendi aydınımızın rolünü oynayabiliriz. Yoksa kör, cahil ve insanın, milletlerin ve toplumların kaderini yazanların yazdığı kaderin oyuncağı olacağız. Bunlar, bugün dünyada gücü ve parayı ele geçirmiş olan yazarlardır.

Bu tezat şöyledir: Biz tarihin bu anında ve yeryüzünün bu köşesinde doğmuş olan, yaşayan ve düşünen insanlar olarak bir yandan kendi halkımızla, kendi tarihimizle, kendi geçmiş kültürümüz ve dinimizle ve içinde bulunduğumuz özel sosyal şartlarla irtibatlıyız ve bütün bunlar bizi bir Doğu'ya, İslam adlı bir dine, geçmiş bir tarihe, özel bir geleneğe ve kültüre bağlıyor.[19] Öte yandan bu eğitim görmüş genç nesil, entelektüel ve aydın olduğu için, Batı'da ambalajlanmış ilim ve kazanımlara ulaştığı için,

[19] Günümüz aydınını düşündüğü her şekle zorlayan bağlılık, tarihin aynı geleneksel Doğulu İslam toplumunda yaşar.

tıpkı konserve yapılmış, pişirilmiş ve üretilmiş gıdalar gibi aydınca yargılar edindiği ve o sadece bunu yarı ısıtıp içini açarak yediği için onu işe el, fikir, göz ve dilini karıştırmadan yutar.

Bu faktörler onu, bu gün 20. asrın, 19. asrın veya yeni çağın ruhu adını taşıyan, yüzde yüz Batılı; tarihin, sorunların, tezatların, mücadelelerin ve Batı sınıfsal düzeninin ürünü olan bir ruha bağlar. Batı'nın ruhu yeryüzünün yazgısına egemen olduğu için bugün fikrî, itikadî, hatta estetik sanatsal özeliklerini Batılı olmayan milletlere doğrudan empoze eder. Bundan dolayı bir yandan Doğu'nun İslam'ın ve kendi tarihimizin derinliklerinde kök salmış bulunmaktayız, öte yandan dallarımız, kendisiyle hiçbir bağlantısı olmadığı halde Batı'dan yağan yağmurlara doğru uzanmaktadır. Öyle ki biz, dallarıyla Batı'ya, kökleriyle Doğu'ya bağlı bir ağaç olmuşuz. Bizim bu ikisi arasında seçim yapmamız zordur. Bu nedenle bu tezadı görüp analiz etmek, bizim için her zamankinden daha zorunludur.

Bundan dolayı içinde bulunduğumuz tezat ve çelişkiye uygun olarak özel karar vermeliyiz. Batılı aydın hiçbir zaman böyle bir çelişkiye düşmediği ve karar vermek durumuna gelmediği için artık bunu bizim ortaya çıkarıp çözüm yolu göstermemiz gerekiyor. Doğu toplumlarına ve özellikle İslam toplumlarına mensup aydının özel ve istisnaî rolü işte burada ortaya çıkmaktadır.

Doğulu aydını günümüz dünya aydınından yani aydınlık kalıplarını Batı'dan alan aydından ayıran çizgi işte bu ayrımdır. Eğer Doğulu bir aydın, dünyada bir aydınlık örneği olarak gösterilen bu evrensel ihraç malı kalıplarda şekillenirse aydındır; o sadece entelektüeldir, bilgindir. Fakat kendi toplumunun br üyesi olarak bilinç gösterir, kendi neslinde, kendi asrında ve kendi toplumunda peygamberce bir rol oynarsa aydın değildir. O zaman aciz, yabancı, ham ve içinde yaşadığı sosyal şartları ve toplumunun beslendiği kökleri tanımayan bir fert olacaktır.

Bizim ilişkimiz bir yandan Doğu iledir: Dinî. Diğer yandan Batı iledir: Çağdaş kültürü oluşturan bilimsel, burjuvazi ve maddecidir. Bu durum bizi şiddetli zaruretlerin yoluna ve eşiğine

yerleştirir. Bunlardan biri, yüzeysel ve yalancı tanıma ve ihraç yargıları tüketme değil, Batı'nın bilimsel ve kesin tanımasıdır. Nitekim sanayi mallarını böyle tüketmekteyiz.

Ben, benimle aynı düşünen birçok kimsenin aksine Batı'yı taklit etmeyi reddetmiyorum. Bilakis şu an Batı'yı taklit adına gündeme getirilen şeyin, Batı'nın ulaştığı şeye ulaşmak için kendi seçtiğimiz ve Batı'nın mevcut duruma ulaşmada takip ettiği yoldan yürüme şeklindeki taklit değil; Batı'nın yalancı ve sahte taklidi, Batı'nın bizi taklit etmeye davet ettiği şekildeki taklit olduğuna inanıyorum. İki tür taklit vardır: Birisi, benim mukallit haline getirdiğim ve bir tür eğittiğim kimsedir ki gönlüm beni tıpkı bir uşağın efendisini taklit etmesi gibi körü körüne taklit etmek ister. Uşağın efendisini taklidi, kesin ve körü körünedir; niçinsiz, nasılsız ve şartsızdır.

Bu, özelliklerini efendinin belirleyip ona empoze ettiği bir taklit çeşididir. Öyle ki uşak taklitte ne kadar ileri giderse ondaki kalıcılığı o kadar çok sağlamlaşır. Benim gündeme getirdiğim bir başka taklit türü daha vardır. Bilimsel bağımsızlık gücü elde etmeden bağımsız olalım, ihtiyaçsız olmadan önce aslında Batı'yı görmezlikten gelelim ve günümüz dünyasını ve çağdaş medeniyeti reddedelim, demiyorum. Hayır! Böyle bir davet, irticaya davet etmektir; karşımızda duran ve kendisini bize empoze eden mevcut gerçekleri görmezlikten gelmeye çağırmaktır. Şunu diyorum: Öyle bir taklit edelim ki şu an efendi olan bu beyefendinin efendiliğe hangi yolla, hangi davranışla, hangi dünya görüşü, hangi çalışma ve hangi geçmişle ulaştığını görelim. Sonra ben, onu efendiliğe ulaştıran yolu, şartları ve nedenleri almalı, tanımalı ve taklit etmeliyim. Bu ikinci tür taklit, birinci tür taklidin zıddıdır. İkinci tür taklit beni uşaklıktan, zayıflıktan ve etki altında kalmaktan kurtarıp efendilik düzeyine çıkarır. Öğrencinin öğretmenini taklit etmesi mantıklı ve ileri bir taklittir. Öğretmenin hoca olmak için katettiği yolları yeni bir hoca olmak için aynen öğrenci de kateder. Bu, doğru, uygun ve gerekli bir taklittir. Zira taklit etmezse her zaman cahil kalır.

Ama sahte olan uşakça taklit, Frantz Fanon'un ifadesiyle maymunca ve tiksindiricidir. Öyle bir taklittir ki ne kadar çok taklitçi olursak o kadar fazla Batı'nın tüketicisi olur, Batı'nın etkisi altında kalır ve Doğulu ikinci sınıf ırk, Batı'ya sürekli muhtaç bir ırk oluruz. Sonunda onu daha üstün ırk, kültürünü daha üstün kültür; yargı, düşünce, hayat ve ahlakını da bizimkilerden daha üstün özellikler olarak kabul edecek hale geliriz. İster Müslüman, ister Budist, ister Hindu, isterse İranlı olsun, bir Doğulu, Batılının daha üstün ırk olduğunu ve daha iyi düşündüğünü kabul edince kendi zilletini her zaman için kabullenmiş olur. Üstün ırktan doğan, mutlak olarak niçinsiz ve nasılsız üstün ve taklit edebilir olan, akıl, hak, ihtiyaç ve sıkıntıya cevap verme değil, üstün ırka mensubiyetin değerlendirme kriteridir. Bu kör taassup ve taklit değil, aksine öğrenilmiş ve seçilmiş taklittir. Müridin mürşidi taklit etmesi değil, öğrencinin öğretmeni taklit etmesidir.

Maalesef, Takizâde gibi Batı'dan dönmüş Doğulu aydın ve lider şöyle demektedir: Ey İran halkı! Sizin sadece bir tek çözüm yolunuz vardır; o da tepeden tırnağa Batılı olmanızdır. Bu, onun gibilerin bütün Doğu ülkelerinde, özellikle İslam ülkelerinde bu asırda ortaya koydukları ve hepsi de bir gırtlaktan (Türkiye bunun sembolüdür), J. P. Sartre'ın *Yeryüzünün Lanetlileri*'nin önsözünde söylediği aynı gırtlaktan çıkan bir davetti.

O şöyle diyor: Biz 19. yüzyılda (sömürgeciliğin altın çağında) Afrikalı, Asyalı ve Latin Amerikalı bu yarı aydınları Avrupa'ya götürüyor ve bir süre Lizbon, Paris, Londra ve Amsterdam'da gezdiriyorduk. Onları dans, jest, süslenme, giyim, hal hatır sorma, yapı, giysi ve ev süslemesi, modern yaşam, bir miktar düşük Batı şivesi ve Avrupaî davranış öğrenme ile birkaç ay meşgul ettikten sonra ülkelerine geri gönderiyorduk. Bunlar döndüklerinde üstün ırka benzedikleri için kendilerini aşağı ırk olan milletlerinden saymıyorlar ve kendilerinin bir hoparlör görevi olan görevlerinin olduğuna inanıyorlardı. Şöyle der: Biz Amsterdam'dan, Paris'ten ve Londra'dan dünyaya birtakım kelimeler duyuruyor ve gönderiyorduk. Afrika'nın, Asya'nın, Latin Amerika'nın ve sö-

mürgeleştirilmiş Üçüncü Dünya'nın derinliklerinde bilinçsiz ağızlar taklide açılıyor ve bizim Batı'dan yolladığımız kelimeleri kendi milletlerine tekrarlıyorlardı. Bunlar sömürgeciliğin en iyi sevgilileri, bizim Doğulu ilkel milletlere iletmek istediğimiz şeyin en iyi taşıma araçları ve bizim ile halkları arasındaki köprü idiler. Bu ülkelerin her yanında bu nida yükseliyordu.

Hatta bundan önce de birçok aydın, çok gülünç bir hikayesi olan böyle bir Batı hayranlığına yakalanmıştı. Büyük Petro, –büyük olmasının sebebi belki şu an anlatacağım şeydir– Hollanda'da Avrupa eğitimi alan ve sonra aydın da olan bir gençti. Sürekli, kendi milletinin, Rusların neden bu kadar geri kaldığını, mesela niçin İran'a bile birkaç defa yenildiğini düşünüyordu. Halbuki Avrupalılar, örnek olarak Hollandalılar bu kadar ilerlemiş durumdalar ve refah, nimet, bolluk ve medeniyet içinde yaşamaktalar. Uzun süre düşündü ve talihsizlik sebebini buluncaya kadar derin araştırmalar, inceleme, analiz ve mukayeseler yaptı. Bu manada Rusya'nın talihsizlik sebebi, Hollanda'daki mutluluk sebebinin tam tersidir. O da şudur: Bu Hollandalılar her sabah sakal tıraşı olmaları, krem ve kolonya sürünmeleri ve temizlenmeleri sebebiyle ilerlemişler, modern ve müreffeh bir hayata kavuşmuşlardır. Gündelik hayatın içine girdiklerinde neşelidirler, birbirlerini görmekten mutluluk duyarlar ve neticede bu, hayatlarında bir canlılık, hareket ve iyimserlik sağlar. Ama Rusların mutsuzluğunun sebebi uzun sakallarıdır.[20] Mutsuzluk ve talihsizliğin nedenini bulup geri döndü. İktidarı ele geçirince bir günde herkesin sakal tıraşı olmasını emretti. Yaşamak isteyen bir grup şöyle dedi: "Sakalın atası mezara, giderse gitsin. Sakalın artık hayatla ne ilgisi var?" Taassup gösteren ve bunu şahsiyetleri, onurları, aristokratları ve dinleri olarak gören bir grup ise evlerinde oturdular, dışarı çıkmadılar. Sakal tıraşı için savaş, kaçış, baskı, tehdit ve işkence başladı. Sonunda başarılı oldu.! Zavallıların sakalı tıraş oldu ama talihsizliklerin kökü aynen kaldı.

[20] Tolstoy'a bakın. Rusların çoğunluğunun öyle bir iki metre sakalı vardır.

Takizâde'nin deyişiyle "Tepeden tırnağa Batılı olalım." şeklindeki Batılılaşma ve taklitler, bir grubun Doğu'nun geri kalmışlığını engelleme çağrısıydı. Buna tepki ise Batı karşıtı olumsuz çağrıydı: "Batı'yı bırakalım, görmezlikten gelelim, kendi kabuğumuzda kalalım, etrafımıza çağdaş hayatı reddetme ve taassup duvarı çekelim, hayatımızı kendi geleneksel esaslarımıza göre sürdürelim ve bütün Batılı sembollerden arınalım." Bu bir çeşit, Doğu'nun sürekli feodalite sistemi, tarımsal üretim ve eski hayat içinde tutulmasına ve irticacı, sapkın, hep ikinci el ve öncekinden daha zayıf olarak kalmasına yönelik bir tepki idi.

Bundan dolayı bu iki tutum, birbirine zıt olmasına rağmen her halükarda 18. ve 19. yüzyılda, 20. yüzyılın başlarında Batı sömürgeciliğinin yararına idi. Batıcı tahripkar saldırganlar, emperyalizmin uşakları idiler ve yüzlerine modernizm, medeniyet, bilim ve ilerleme maskesi çekmişlerdi. İrticanın muhafazakar ve dirençli savunucuları, eskiliğin ve donmuşluğun koruyucusu ve din, ahlak, maneviyat ve kutsallık perdesi idiler. Batı'ya gidenler ile Necef'e gidenler birbirlerine cephe aldılar ve sonucu, zihinleri devrimci ve emperyalizm karşıtı bir savaştan gafil bırakmak olan bir savaş başlattılar. Bu savaşta, gördüğümüz gibi iki taraf da galip fakat halk mağluptu. Her ne kadar bu Batı görmüşler arasından doğru aydınlar çıksa ve bu din adamları içinden Seyyid Cemal gibi emperyalizm karşıtı, halkı uyaran ve seferber eden hareket liderleri doğsa da bu, sosyal bir tip ve toplulukla ilgili bir sözdür. Din adamlarının taşlanmış bedenine ve dibe çökmüş balçık tortusuna "Allah'ın ruhu" üflenmiştir.[21]

[21] Ben, ruhanîlerle İslam alimlerini bir tutmuyorum. Aksine birbirine zıt olduklarını düşünüyorum. İslam'da bizim ruhanilik diye bir kurumumuz, sınıfımız veya tipimiz yoktur. İslam'da bizim, alim olmayanın karşısında âlimimiz vardır; cismanî karşıtı olarak ruhanî değil. Bazıları benim neden bu toplumu bazen en ciddi ve ne derin biçimde savunduğumu, ona en güçlü iman ve ümidi beslediğimi, bazen de onlara karşı en şiddetli saldırıları yönelttiğimi ve bu tezadın hangi tezadın sonucu olduğunu soruyorlar. Bu tezat, ruhanîler/din adamları ile alimler arasındadır. Maalesef her iki tip de, rollerinin zıt olmasına rağmen dinî toplumda genellikle aynı kıyafete ve görünür üsse sahiptirler. Toplumla olan ilişkileri yalnızca "bir eli tutmak, bir eli öpmek için" olduğunu söylediğim ru-

Üçüncü grup, hem toplumlarının Doğulu köklerinden beslenme zaruretini hem de Batı karşısında seçim zaruretini ve dünyanın çağdaş medeniyetine ait gerçekleri ve başarıları fark etme bilincine ulaşmış olan aydınlardır. Dünyanın ruhunu bilen ve bu arada milletlerinin önüne başka bir yol koyan aydınlar. Bir şiar halindeki o yol şudur: Kendi bilinçli kültürel temellerimiz üzerinde kendimiz olarak kalalım ama Batı karşısında bilinçli ve bağımsız bir şekilde; küserek değil, bilen, kendi ihtiyaçlarına göre seçim yapan birisi olarak taklit etmeyelim, seçelim. Doğu'ya, Batı'yı bu güç ve liderlik merhalesine ulaştıran yolla rehberlik edelim ve aynı merhaleye ulaştıralım.

hanîdir. Bunlar genelde İslam'ı (tarih, akaid, Kur'an, sünnet, Şiîlik, hukuk felsefesi, Peygamber'in risaletinin ruhu ve ana yönü, Ali'nin öğretisi, Hüseyin'in hareketi, adalet, imamet, intizar...) hiç bilmezler. Tam olarak hahamların, rahiplerin, keşişlerin ve mûbedlerin kopyası olan bir rolleri vardır. Bütün dünya dinlerinin ruhaniyet ağacından, İslam'ın kestiği ağaçtan bir dal. Fakat yönetici sınıf, hakim kurum, halk arasında mevcut durumu açıklayacak ve insanları uyuşturacak, yani dinî hakikatleri tarif edecek ve iktidarın hizmetinde kullanacak bir yapıya ihtiyaç duyduğu için yavaş yavaş böyle bir resmî kurum oluşturdu. Sünnîlik'te bu önce Osman (Kabu'l-Ahbar) zamanında, daha sonra Abbasî hilafetinde dört fıkıh mezhebinin resmîleşmesi, içtihadın dışlanması ve yolunda giden ve doğru fıkıh olan Caferî mezhebinin reddedilmesiyle başladı. Şiîlik'te ise saltanat sisteminin ve selef hilafetinin mirasçısı olan Safevîler'den sonra fakat kutsal Şia kıyafetine bürünerek. Neticede Şiîliğin ortadan kalkması ve "Şah Mescidi"nde Yüce Kapı'nın komşusu olması gerekiyor. Böyle bir rolü alim yapmazdı; kızılbaşın işbirlikçisi olan ruhanî yaptı. Onun ayakkabısı, çizmenin diğer yarısıdır ve Şah Sultan Seyyid Hüseyin'in ayağında bir çift ayakkabıdır. Cehalet ve zulmün baş kahraman oldukları böyle bir sistemde adalet arayıcısı ve imameti tanıyan alim yani Şia alimi nasıl da yavaş yavaş sahneden çekiliyor ve yerine ruhanî musallat oluyor. Öyle ki Safevîler'den dört asır sonra bütün Şia memleketinde yazı yazmış veya ders vermiş bir şahsın duyulmadığını görüyoruz. Profesör Massignon'un Hz. Fatıma hakkındaki ilmî fişlerinden daha olgun başka bir eser yazılmamıştır. Ayetullah olur; git, gel, vakit, kurum, sisim, ekmek... Bu durumda bir ilim ve araştırma dağı, yanında bir iş yığını, Şuşter'in bir köşesinde oturmuş, adını da hiç kimse duyamamış. Ruhanî'nin sadece İslam hakkında değil, Kur'an, siyer ve imamların hayatı hakkında da ilim ve araştırması yoktur. Eksiktir, onu hafifletir.

Yanlış anlaşılmasın diye yine de bu hatırlatmayı yapıyorum. Çünkü bugün aydınlar, hatta sade ve açık görüşlü insanlar bile bu tek tip giysi ve süsün altındaki ikiliğin farkındadırlar. Şiî alime büyük değer verdikleri ve inandıkları ölçüde ruhanînin elini okurlar ve cehaleti ilim elbisesinde tanırlar. Ruhanî,

Bu ne taklittir ne de taklidin mutlak manada reddedilmesidir. Olsa olsa ileri bir seçicinin bilinçli taklitididir. Çünkü her insan hep taklitçi kalmak için değil, ilerlemek için ileri durumda olanları taklit eder. Zira kültür ve medeniyet anlamında saldırgan Batı karşısında ne gözlerini yummalı ne de ona hayran kalmalıdır; bilakis görmeli ama doğru görmelidir. Eğer ona doğru yönelirsek tuzağına düşer, arzusuna kurban oluruz. Şayet ondan geri kalırsak sadece irticaya yakalanmaz, ayrıca Batı'nın avı oluruz.

Bizim şu an Batı karşısında durduğumuz ve her dakika ve saniye fikrî akımların ve maddî, manevî, sanatsal, edebî ve ahlakî hayat formlarının Batı'dan bize doğru akması meselesi, bunu bizim için zorunlu kılmaktadır. Öyleyse Batı'yı, şu ana ulaşıncaya kadar bu merhaleleri nasıl aştığını öğrenmek için bu manada tanımalıyız. Bu meselenin dikkatli, bilimsel ve mantıkî olarak analizi, biz aydınların Batı'nın ilerleme nedenlerini tanımasına ve onun hakkında doğru, mantıklı ve bilinçli yargıda bulunma-

kendisini savunmak için alimin başının arkasına saklanır ve ruhaniye kurban olan bu adamı siper alır. Böylece İslam'ı ve Şiîliği savunan, sorunlu olarak İslam Bilim alimini ve anlama Şiîliğini savunan dürüst hak taraftarları, bu İslam, Şiîlik ve ilim düşmanlarının üzerine rezil edici kelime okları ve nifakın kara maskelileri üzerine aydınlatıcı ayet kurşunları atıyorlar. İbrahimî tevhit ülkesinin putlarını şuur ülkesinin cemreleriyle taşlarlar. Elleri ve gönülleri titremesin, alimin temiz yüzü tırmalanmasın, imanın kutsal vicdanı yaralanmasın diye. Bundan dolayı eğer susarsak cehalet ve zulmün uğursuz anlaşmasına yardım etmiş oluruz; her gün tahrif, donmuşluk, zillet, boyun eğme, uyuma ve uyuşmadan oluşan gayrimeşru çocukların doğumuna şahit oluruz. Eğer saldırırsak ortada ve çokça bulunan (barış zamanı cephe gerisine atan, savaş zamanı peşpeşe saf tutan) doğru "hüccet"lerden darbe yeriz. Kardeş, işin ne kadar zor ve aynı zamanda sert olduğunu görüyorsun. Nereye kadar zarif? Benim bu arada seçtiğim yol, -ki benim en büyük ümidim bu ilim havzalarıyla ilgilidir, gözüm bu talebe odalarındadır ve aynı zamanda en büyük derdim buradan kalkar- gürültüler, sövgüler, tahrikler ve entrikalar karşısında susmak ve tahammül etmektir. Ali'nin o 25 yıllık dertli yıllar boyunca susması ve katlanması gibi! Hiçbir zaman savaşa, mücadeleye, cevap vermeye ve tartışmaya girişmeyelim. Aksine aydınlatalım; din adına yayılan bidatlar, hurafeler ve yanlış bilgileri eleştirmekle uğraşalım. Tek kelimeyle söyleyecek olursak, onlar karşısında susalım, insanlarla konuşalım. Zira aydın bir çağdaş İslam aliminden öğrendiğim en büyük ders şudur: "Bunları halktan kurtarmak değil, halkı bunlardan kurtarmak lazım." İşte bu kadar!

sına yardımcı olacaktır. Bu insanî rolümüzü ve sorumluluğumuzu yerine getirmek için bize yol gösteren bir bilgidir. Bu amaç için ben bir piramitten faydalanacağım.

Şimdi genel anlamda Batı dediğimizde; endüstri hayatı, bilim, ahlak, sosyal ilişkiler ve dünyaya sunduğu medeniyet şekli, toplu olarak bugünkü Batı'yı oluşturur. Çağdaş insan tipi, dünyada Batılı özellikleriyle ve Batılı tip olarak görünen tiptir. Öyle ki uygun kızı, uygun oğlanı ve uygun adamı seçmek istediklerinde bizzat Batı'da belirlenen ve dünyaya yayılan kuralları esas alırlar. Onlara birazcık uygun olmayan hiçbir kimse uygun değildir.[22]

Bu Batı, bu kültürel durumu ve şu an ulaştığı özel tarihsel değişim dönemiyle son üç yüzyılın Batısıdır. Yani günümüz insanı, Batılı bir insan olarak bütün bu fikrî, ruhsal ve sosyal özellikleriyle son üç yüzyılda (Yeni Çağ'da) şekillenmiş, özel medeniyet şekli oluşturmuş ve dünyaya özel bir yaşam şekli sunmuştur. Bu üç yüzyıl özel bir dönemdir. Bu üç yüzyıldan önce Batı'nın katederek bugünkü şekle ulaştığı başka bir özel dönem vardı. Çağdaş Batı, bizim tanıdığımız son iki üç yüzyılın Batı'sı, mevcut düşünce, duygu, ilim, hayat ve medeniyet şeklinden bir diğer şekle (ki geçiş dönemi şimdi başlamıştır) dönüşür.

Bundan dolayı biz, Batı'nın değişimini bugünkü şekliyle bilinçli bir şekilde takip edebilmek ve onun zayıf ve kuvvetli noktalarını tanıyabilmek için gelip Batı toplumunun tarihsel dönüşümünü dönemler ve topluluklar şeklinde sınıflandırıyoruz, kültürel sınıfları ve bu toplum ve tipe hakim olan ruhu analiz etmek ve değişik toplulukları belirtmek için bu piramidi kullanıyoruz. Böylece Batı'nın mevcut durumdan, bu gece bu büyücü işi piramitle göstermek istediğim bir sonraki duruma dönüştüğü merhaleye ulaşıyoruz. Bu benim asıl sözümdür.

Bu piramidi Orta Çağ'a, son üç yüzyıl öncesi asırlar olan 11. yüzyıldan 16. yüzyıla kadarki Batı toplumuna uyarlıyorum. Piramitte baştan aşağı üç grup veya üç sınıf bulunmaktadır.

[22] Bu "uygun/şayeste" kelimesi elbette doğrudur. Fakat hangi iş için? İyi, açık!

(Ses tonum büyük ve genel bir toplantıda bir konuşmacının değil de bir öğretmenin ses tonu olduğu için çok özür diliyorum. Öğretmen olarak konuşmaya alıştığım için başka türlü konuşamıyorum.[23] Bu konuşma tarzı eğer akademik ve sosyal statü bakımından üstte olan hanımlar ve beyler için edebe aykırı ise beni bağışlayınız.)

Piramidin temelini yani piramit hacminin çoğunu (mesela 4/5'ini) halk kitlesi doldurur.[24] Piramidin bu alt kısmının üstünde bir kabuk, adı her dönemde entelektüel[25] olan ince bir tabaka bulunur. Avam üstü okumuşlar sınıfı olan bu tabakadan daha üstün olanlar, yıldızlardır. Niçin yıldızlar diyorum? Bunların iki alameti vardır: Bunlar toplumda bir tabaka, bir sınıf oluşturacak ka-

[23] On yıl, yirmi yıl önce acaba nasıl bir yer, görelim diye Şura Meclisi'ne gitmiştik. O gün milletvekilleri bir kanun taslağı üzerine birbirine düşmüş münakaşa ediyorlardı. Bir kısmı tartışıyor, bir kısmı uyukluyordu. Özetle, garip ve acayip durumlar vardı. Çeşitli gruplar ve kanatlar, kimisi savunma, kimisi muhalefet ve eleştiri olarak gürültü patırtı yapıyordu. Aralarında bir bey vardı ki ne uyukluyor ne de bu işlere karışıyordu. (Bazıları geniş meşrepliydi; dünya meseleleriyle hiçbir alakaları yoktu.) Ne muhalif gruba, ne onaylayan gruba, ne de tarafsız gruba mensuptu; tek başınaydı. Bir köşeye oturmuş, hiç kimseyle ilgisi yoktu. Ama her zaman kavga oluyordu. Aralıksız üzülüyordu. Kalkıyor, tirübünün akasına gelip şöyle diyordu: "Beyler! Burası meclis. Susun. Biraz edebe riayet edin." Üzülüyor ve bunları sükuta davet ediyordu. Tekrar gidip oturuyordu. Yeniden kavga çıkıncaya kadar başka bir işi yoktu. Yanıma oturmuş olan biri şöyle dedi: Bu öğretmendir. sadece ve sadece sınıfı susturmak ister. Milletvekili de olsa öğretmenlikten kurtulamaz ömrünün sonuna kadar da siyah tahta olsun ve çocuklar sessiz otursun ister. Milli Şura Meclisi'nin çocukları! Bu yüzden o, pasaklı bir öğretmen olmaktan kurtulamaz.

[24] Bu, kültürel konidir; ekonomik sınıflar konisi değildir. Çünkü bazıları, sosyal düzenin ekonomik sınıflara dayandığını ve sosyal sınıfları da üretimde oynadıkları role göre gruplandırdığımızı söyleyebilir. Evet, bunu kabul ediyorum ama burada topluma kültürel bir dilim vermekteyim ve bu da ekonomik sınıflara ters düşmemektedir.

[25] Entelektüeli açıklamam gerekir. Farsça tercümesindeki kapalılık nedeniyle kasıtlı olarak bu Batılı terimi kullanıyorum. İnsanlar iki gruptur: Bir grubu bedensel iş yaparlar, bir grubu ise fikrî iş yaparlar. Bazılarının iş aletleri beden gücü iken diğer bazısının ise beyin gücüdür. Entelektüeli fikrî işçi sınıfı olarak tercüme etmek lazım. Şimdi üniversite öğrencileri, toplumun entelek-

dar çok değildirler.[26] Piramidin zirvesinde yaşayan ve yıldızlar olup henüz kapsamlı bir sınıf oluşturamamışlardır. Bunların diğer alameti şudur: Tarih, bunların halk tabakasından da halkın üstünde yer alan entelektüel sınıftan da farklı düşündüğünü göstermiştir. Toplumun bünyesinde yeni bir düşünce, yeni bir atılım ve yeni bir hareket kazandırırlar ve kendi dönemlerine yepyeni bir ufuk açarlar. Bunlar, toplumu mevcut şeklinden bir sonraki şekle dönüştürürler ve mevcut düşünce, duygu, ahlak, kültür, ilim ve sosyal hayat tipini başka bir tipe taşırlar. Bunlar, kendi düşünceleri, ideolojileri ve öncesi olmayan tefekkür tarzlarıyla bir sonraki dönemin başlayışını anlatırlar. Bunlar her ne kadar kendi dönemlerinde garip birer tek adam olsalar da bunların gelişimi, mücadelesi, mesajı, düşünce tarzlarının devamlılığı ve toplumun zaruret ve ihtiyaç duyması toplumu yavaş yavaş onların düşüncelerine doğru yöneltir. 100 veya 200 yıl sonra, önceki dönemde entelektüel sınıfa hakim olan genel eğilim ve umumî ruhun aksine kendi düşüncelerini sunan, yalnız, terk edilmiş, mahkum, lanetli ve hatta kurban olan bu yıldızların bir sonraki dönemde ilerlediklerini ve piramidin entelektüel tabakasına dönüş-

tüel sınıfının bir parçasıdır. Mütercimler, yazarlar, şairler, sanatçılar, avukatlar, öğretmenler, üniversite hocaları, politikacılar ve gazeteciler tamamen toplumun entelektüel sınıfının üyeleridir. Yani fikir işi yaparlar; toplumlarında sadece sahip oldukları düşünüş şekliyle ve fikrî, beyinsel ve entelektüel güçle çalışırlar; rol oynarlar. Özetle bütün bu değişik gruplar, entelektüel adlı bir sınıf, bir tabaka veya bir katmanı oluştururlar. Entelektüel kelimesi Farsça'ya rûşenfikr/aydın diye tercüme edilmiştir ki bu yanlıştır. Aydın, "clairvoyant" kelimesinin tercümesi olup açık görüşlü demektir. Entelektüel fikrî ve beyinle ilgili faaliyet yapan kimse anlamına gelir. Ama onun karanlık düşünceli, hatta tamamen düşüncesiz olma ihtimali de vardır. Fakat aydın, hiç tahsil görmemiş dahi olsa anlayışı ve kavrayışı çok yüksek olan kimseye denir.

[26] Bir toplum sınıfının oluştuğunu söyleyebilmek için onu bütün toplum katmanlarında görüp hissetmemiz gerekir. Avrupa'da ve büyük sanayi toplumlarında işçi, bir sınıf haline gelmiştir ama henüz sanayi döneminde olmayan, sadece bir iki köşesinde gelişmiş sanayi kuruluşları bulunan toplumlarda bir sanayi işçileri topluluğu doğmuş fakat henüz proletarya sınıfı adlı bir sınıf oluşmamıştır. Bu kıyafeti eğer şehrin ve toplumun her köşesinde, kulüplerde, kafelerde, kokteyl partilerinde, dans mekanlarında ve mescitlerde görürsek işte o zaman bu topluluğun sınıfa dönüştüğü anlaşılır.

tüklerini görüyoruz. Bu, dönemin değiştiğinin ve toplumun bir sonraki geçiş dönemine girdiğinin göstergesidir.

Dönem, bir ruh çeşidinin ve bir hayat türünün toplamıdır. Bu dönem ve bu şekilde yeni piramit gelişir ve gelişiminin sonuna ulaştıktan sonra piramidin tepesinde tekrar birtakım yıldızlar doğar. Yine yeni yıldızlar yeni entelektüel tabakadan farklı düşünürler, aynı şekilde yarının düşüncesini, yarının dönemini ortaya koyarlar, gündeme getirirler. O yıldızlar ile bu entelektüeller arasında yeni bir çekişme meydana gelir. Bu çekişme hep mevcut entelektüel sınıfın zararına ve gelecekten ve yarının doğuşundan haber veren o parlak yıldızların yararına sonuçlanır. Ardından bu yıldızların bir entelektüel tabakasının yerini aldığı dönem gelir. Bu, piramit meselesinin gerçek şeklidir.

Şimdi bu piramitle Orta Çağ'da çalışma yapıyoruz. Bu piramidi Batı toplumuna uyguluyoruz. Piramidin alt kısmını dolduran Batılı toplum kitlesi dindar bir kitledir; Katolik'tir, şiddetli mutaassıptır, düşünce düzeyi çok düşüktür, kendisine din adına öğretilen miras kalmış geleneklerin esiridir, geçmişi kutsar, usüllere riayet eder, mevcut duruma teslim olur, dinî gelenek ve törenlere inanır, bu geleneklerin tekrarlandığına ve dinî alametlerin üstünlüğüne itikat besler, ahiretçidir, kendi dininin asaletine inanmakta ve dünyanın diğer bütün dinlerini inkar etmektedir, onların toplumunun, geleneğinin, hayatının ve dinin ezelî ve ebedî olduğuna, tek gerçeğin bu olduğuna inanır. İşte bunlar, Batı'da Orta Çağ halk kitlesinin yani piramidin alt kısmının özellikleridir.

En üstte entelektüel sınıf, keşişler yani "skola"da[27] ders gören kimseler yer alır. Kültürel piramidin beyni, söz konusu dönemin entelektüelleridir. Toplumun ruhunu oluşturan ve bir asra hakim olan düşünceyi tayin edenler, Orta Çağ'da kiliseye bağlı skolaların dinî ilimler öğrencileri, mezunları ve tahsil görmüşle-

[27] Skola, medrese/okul demektir ama kastedilen özel bir medresedir. Nitekim şimdi de Farsça'da medrese veya medreseler dediğimizde eski medreseler kastedilir. Yeni medreselere fakülte, üniversite, lise vs. deriz. Avrupa'da da "skola" denilince kiliseye bağlı okullar kastedilir. Cambridge ve Sorbon böyle sko-

ri idi. Bu Orta Çağ entelektüellerinin düşünce tarzı, açıkçası ruhanî idi.[28] Zat (Ruhulkudüs) ile ilgili bir miktar bilginin bazı insanlara hulül ettiğine, onları ruhanî yaptığına ve bu ruhu taşımayan diğer insanların cismanî olduğuna inanıyorlardı. Bundan dolayı toplumda bir iki ırk vardır. Birisi ruhanî yani kutsal ruh sahibi ırktır. Diğeri ise kutsal ruhtan yoksun olan cismanî ırktır. O, kurtulmak ve Mesih'e yaklaşmak için ruhanînin elinden tutmalıdır ki kutsanabilsin. Yoksa olduğu gibi sapık ve kirli kalır.

Orta Çağ entelektüel tabakasında yani ruhanî sınıfta bu kutsal ruha sahip olma, onlara birtakım sosyal haklar; neticede insanlığın kaderi üzerinde hakimiyet hakkı sağlayan siyasî, sosyal ve ekonomik güç ve imtiyazlar kazandırıyordu. Bunlar felsefe okuyorlardı ama kilisenin belirlediği şekilde; üretim yapıyorlardı ama bu üretim ve onun ekonomik rolü kilisenin tekelindeydi. Feodalite sistemi bir üretim sistemi olmasına rağmen ancak kilise tarafından yönlendirilen bir sistemdi. Hatta sanat, edebiyat ve bilimsel teoriler bile kilisenin gösterdiği modellere uygun olarak sergilenmesi gereken teorilerdi. Öyle ki damarda kan dolaştığını keşfeden adamı gereksiz yere konuştuğu için yaktılar. Bu özellikler, Orta Çağ entelektüeline, tipleri ve özellikleri "ruhanîlik" kelimesinde belirtilen birtakım imtiyazlar verdi. Yani bunlar, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri, Ruhulkudüs'ün taşıyıcıları, Mesih'in vekilleri, Mesih'in ruhanî boyutunu yeryüzünde bedenleştiren ve ilahî krallığın istikrarından sorumlu olan kimselerdir. Onun gökte olması gibi bunlar da yeryüzündedirler. Ötekiler ise bu ruhanîlerin çobanlığı altında bulunması ve vergi vermesi gereken "hayvanımsı halk kitlesi"dir. Hayvanlar yani koyunlar. Onlar halkı koyun yerine koyuyorlar yani hem yününü hem sütünü alıyorlardı.

lalar idi. Bu skolalarda öğretilen dersler tamamen din ve kilisenin gözetimi altındaydı. Eğitim ve öğretim konularını, felsefe ve hedefini kilise kurumu belirleyip uyguluyordu. Sadece din değil, ilim, hayat, sosyal ilişkiler ve süslenme bile kilise kurumunun tekelindeydi ve onun tarafından topluma duyurulurdu.

[28] Bu, Batılı bir kelime olup tercüme edilmiş bir kilise ıstılahıdır. Bizim kitaplarımızda ruhanî adlı bir insan yoktu. Bu ıstılah yeni gelmiştir.

Orta Çağ'ın sonunda, piramidin tepesinde birtakım yıldızlar doğuyor. Bu yıldızlar, Orta Çağ toplumuna hakim olan ruha aykırı düşünüyorlar ve yeni görüşler ortaya koyuyorlar. Yeni insanın ve yeni bir tarihsel dönemin doğuşuna varlıklarıyla tanıklık ediyorlar. Hakim entelektüel sınıfı oluşturan ruhanîler, ilmin insanların maddî hayatıyla alakalı olmadığına, aksine onun ancak dinî hakikati arama ve gerçekliğini ispatlamada kullanılması gerektiğine inanırken bunlar ilmin ruhanîlik kurumunun tahakkümünden kurtulması ve insanın maddî hayatını geliştirmede araştırma görevi ve sorumluluk üstlenmesi gerektiğine inanıyorlar.

Bunlar, imkansız olması nedeniyle metafizik hakkında araştırma yapmayı bırakmak, onun yerine mümkün ve faydalı olan tabiat hayatıyla ilgili araştırmayı korumak gerektiğine inanıyorlar. Halbuki hakim entelektüel sınıf, onların aksine, yaratılışın sırrını keşfetmeyi; Mesih'in gerçekliğini, onun tanrı olduğunu ispatlamayı ve bu problemi "Tanrı hem üçtür hem de birdir." şeklinde çözmeyi ilmin sorumluluğuna veriyorlar. Bizim İbni Sina gibi bir insan ve Orta Çağ'daki bu tabakaya bağlı dâhî bir bilgin olan Saint Augustine büyük bir risale yazmış ve orada birkaç milyon meleğin, bir iğnenin ucuna birbirlerini sıkıştırmadan yerleştiğini tespit etmiş ve titiz bir şekilde onların sayısını belirlemiştir. Halbuki bu kulenin zirvesindeki yıldızlar, bu araştırmaları bırakmamız, insanın hayatını düşünmemiz ve bu dehadan insanın yeryüzünde daha iyi bir hayat sürdürmesi yolunda faydalanmamız gerektiğine inanmaktadırlar. Onlara göre bu problemlerle uğraşmamak gerekir. Zaten keşfetsek de bir faydası olmayacaktır.

Bu yıldızlar, evrensel bir dilin eğitim ve öğretime darbe vuracağına inanmaktadırlar. Çünkü her çocuk ana diliyle daha iyi düşünebilir ve anlayabilir. Kilise ise Tanrı'nın diliyle konuşmak gerektiğine inanıyordu. Tanrı'nın dili İbranice olmakla birlikte (Çünkü İncil de Tevrat da İbranicedir.) Romalılar zamanında Latince'ye tercüme edildiği için ve Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu sistemi kalıbına dökülmüş şekli olan Katoliklik tarafın-

dan Mesih düşmanı Rumların dili olan Latince Tanrı dili yapıldı. Daha sonra bütün Avrupa okullarındaki eğitim ve öğretimin hatta sadece dinî değil, normal eğitim ve öğretimin bile Latince yapılması gerektiğine inandılar. Oysa bunlara göre eğitim ve öğretim "laik" okullarda ve millî dillerle yapılmalıydı. Onlar İncil'in bütün dünyada Latince okunması gerektiğine, bunlar ise millî dillere çevrilmesi gerektiğine inanıyorlardı.

Onlar yani hakim entelektüel sınıfı, dünyaya sadece Mesih'in hükmedebileceğine ve bizim de Mesih'in temsilcileri olarak dünyaya onun yerine hükmedebileceğimize inanıyorlardı. Bunlar ise her milletin kendi iç yönetimini kendi milliyeti ve gelenekleri üzerine kurması gerektiğine inanıyorlardı. Bunlara göre millet size siyasî ve askerî bakımdan değil, yalnızca dinî bakımdan tâbi olmak zorundadır. Onlar, dinî ve aristokratik hayatın altyapısı olan feodalitenin bizzat hayatın temeli olması gerektiğine inanıyorlardı. Çünkü Hıristiyanlık ondan besleniyordu ve haçlı seferlerine katılan askerleri toplayanlar feodallerdi. Bunlar ise Avrupa toplumunun yerine siyasî merkeziyetçiliğin ve merkezî yönetim gücünün geçmesi gerektiğini savunuyorlardı.

Orta Çağ'a hakim entelektüeller ile Orta Çağ'ın sonunda piramidin tepesinde oluşan yıldızlar arasındaki bu görüş ayrılıkları, Rönesans ile Orta Çağ'ın savaşıydı. O yıldızlar kimlerdi? Sizin çok iyi tanıdığınız kimseler: Cordanus, Kepler, Galile, Descartes, Kant, Francis Bacon, Racer Bacon ve benzeri, Orta Çağ'ı yerle bir eden, kilise kurumunun dinî ve ruhanî yönetimini ortadan kaldıran, Papalığın saldırgan elini Batı toplumunun fikrî, aklî, duygusal, ahlakî ve sosyal hayatından çektiren, onun nüfuz alanını, kilise ve mabetler çerçevesiyle sınırlayan, toplumu kurtaran ve özgürleştiren önderler oldular.

İlim, sanat ve edebiyat, yönlerini değiştirdi. Sanat eskiden kutsal çehrelerin heykelini yapan veya Meryem ve İsa'nın yüzünü tekrarlayan aletlerden ibaretti. Sanatçı, rahiplerin belirlediği İncil ve Tevrat'taki inançlar ile sınırlı olan değer ve kalıplara göre

eser ortaya koymalıydı. Kimsenin başka bir şey yapmaya hakkı yoktu. Hayatın heyecanı, sıkıntı ve sarhoşluk kitaplarını okuduğunuzda Michel Ange gibi büyük sanatçıların hangi dereceye kadar güçlü rahiplerin bilinçsiz, bağnaz ve dar kafalı tahakkümlerinin esareti altında kaldıklarını görürsünüz.

Bir sanatçının sanattan anlamaz birinin pençesine düşmesinden daha feci bir şey olamaz. Daha sonra özgürleştiler. Özgürlük o kadar ileri bir noktaya vardı ki Rönesans'tan sonra kilisenin Orta Çağ'da kendilerine dayattığı yükümlülüğe rağmen bütün heykelleri çıplak yaptılar. Bu, sanatın Hristiyanlık tarafından kendisine empoze edilen bin yıllık çerçeveden kurtuluşunun şiarıdır. Şimdi sanatçı, canının istediğini yontmakta, yapmakta ve çizmektedir. Bu bakımdan Roma sanatı dönemine, sanat özgürlüğüne, ilim özgürlüğüne döner ve bilimsel hayatın yönünü, metafizik sırları keşfetmekten ekonomi ve tüketim hayatında kullanılmak üzere maddî tabiat yasalarını keşfetmeye çevirir.

Zirvede parlayan bu yıldızlar, kendi zamanlarına hükmeden ruha aykırı düşündükleri için ve entelektüel sınıfa rağmen farklı bir düşünce ortaya koydukları için, iktidarın entelektüel sınıfın elinde olması nedeniyle yargılandılar, topluca katledildiler ve hatta ateş alevlerinin ortasında yanan karı ve çocuklarının cesetlerine tükürmeleri istendi; ama onlar yine de yollarına devam ettiler. İşte bunlar, Rönesans sonrası entelektüel sınıfı oluştururlar. Entelektüel sınıf, daha önce toplumdan tamamen dışlanmış, kilise köşelerine sığınmış, toplumun bağrından, hayat, hareket ve tarihin ocağından ve fokurdayan kaynağından uzaklaşmış bulunuyordu. Onun halefi, Orta Çağ'daki kültürel piramidin tepesindeki yıldızların aynısı olan yeni entelektüel sınıfı oldu. Ardından şimdiki çağdaş Avrupa doğdu.

Rönesans sonrası ve Orta Çağ sonrası Avrupa'da piramidi tekrar ele alalım. Bu piramidin alt kısmı, aynı halk tabakası, Orta Çağ'ın aynı dindar kitlesidir. Aralarında hiçbir fark yoktur. Şimdi bile Roma'daki "Saint Pierre"e gitseniz, bizim gibi Kerbela'cı

insanlar veya sosyal açıdan geri kalmış tipler değil, aksine çok itibarlı, saygın, medenî ve şahsiyetli insanlardan[29] oluşan üç yüz bin, dört yüz bin, beş yüz binden fazla bir kalabalığın önceki geceden gelip yer kaptıklarını ve o gün meydana gelecek büyük bir tarihsel olayı kendi gözleriyle görmek için yağmurun, güneşin altında beklediklerini görürsünüz. O olay şudur: Papa, evinin penceresinden omzunun büyük bir kısmını herkese gösterecek, sonra oradan el sallayacak, bunun ardından kimsenin duyamayacağı bir ses tonuyla dua edecek, sonunda gidecek.

Onlar bu olayı gözleri yaşlı, yüzleri kutsallık ile parlamış, heyecanlı ve vicdanları başarı ile dolmaya hazır bir halde seyrederler. Şimdi sevap yüklenmiş olarak evlerine giderler ve gelecek yıla kadar ondan beslenirler. İşte Orta Çağ'daki halk da Hristiyanlık öncesi halk da böyleydi.

Şunu demek istiyorum ki bu bilinçsiz halk, dinini değiştirse bile dinî duygusu, şuur ve bilinci aynen kalıyor. Bu nedenle bir dinin diğerinden üstün oluşunun kitap araştırmasında hiçbir yararı ve anlamı yoktur. Aksine her dinin kendi takipçilerinin zihninde ne kadar yükseklik ve değer taşıdığını görmek gerekir. Geri bir toplum ileri bir dine sahip olduğu halde bilinçli değilse ilerleyemez, olsa olsa bu ileri dini kendi gerilik düzlemine düşürür, kirli ve dar kalıplarına sıkıştırır ve tahrif eder. Medenî ve ileri bir toplum ise tam aksine geri ve olumsuz bir dini kendi aşkın ve ileri zihniyetinde aşkın ve ileri bir dine dönüştürür.

Mesih'in nasıl bir boyut taşıdığına ve tarihte nasıl bir rol oynadığına bakın. Şu an dünyada bulunan Mesih, gerçek Mesih'i ta-

[29] Bizim İran'da da bu tip insanlar yavaş yavaş meydana gelmektedir. Hava limanının içinde yürümekteyken bir hanım ile bir bey gördüm. O kadar şık giyimli, güzel tavırlı, ağırbaşlı ve muhterem idiler ki insan ister istemez onlara karşı biraz mesafeli duruyordu. Sonra konuşulduğunu ve kalabalığın toplandığını gördüm. Çocuklara sordum. Dediler ki bu hanım ve bu bey, hava limanının içinde dün geceden beri aynı şekilde beklemektedir. Çünkü buradan geçmek isteyen Roumina Pawer burada yarım saat mola verecek. Belki ondan bir imza almaya muvaffak olabilecekler! Böyle bir ihtişamdan şöyle bir ideal! "Büyük beden, serçe gibi ideal" deve gibi cüsse, serçe gibi düşünce.

nımadığımız için, Roma İmparatorluğu'nun Doğulu kölelerin zilletini ve Roma imparatorlarının hükümetini izah etmek amacıyla ürettiği şöyle konuşan bir Mesih'tir: "Sağ yanağına bir tokat atarlarsa, yani insan bunu hak etmemiş de olsa sol yanağını uzat! Eğer cüppeni alırlarsa gömleğini de ver. Çünkü insanın hayatta sevmesi, düşman ve günahkar dahi olsa herkesi affetmesi gerekir. Böyle bir çağrı bu şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nun veya Batı emperyalizminin tutsak milletleri için bile Avrupalı bilinçli aydınlar sayesinde cihat, hareket ve mücadelenin kaynağı imiş gibi görünen bir sima olarak cisimleşir; bilinç, hareket ve izzet oluşturan bir Mesihliğe ve halka adalet ve özgürlüğü, sömürü ve istibdat zincirlerinden kurtuluşu ilham eden bir önderliğe dönüşür.

Fakat hayatları izzet bağışlama, özgürlük ilham etme, zulümle mücadele ve şehadet içinde geçmiş olan bu yüce şahsiyetler, bu kaynayan kanlar, geri kalmış ve uyuşuk bir toplumda, gördüğünüz gibi kanı eroin haline getiren bir ahmaklık petrokimyasına dönüşür. Bütün tarihi halk için ve ona özgürlük ve izzet kazandırmak için geçen din, yani bu gerçekler, bu inançlar ve şahsiyetler, toplumun ve dindarların geri zihniyetinde olumsuz etkenler haline gelir. Seyyid Cemal "College de France" da İslam'la ilgili kendisinin anladığı son derece aşkın bir konferans verdiğinde kilise tarafından mahkum edilmiş ve lanetlenmiş bir kimse olan Ernest Renan,[30] dinin anlamından o derece şaşkınlığa düştü ki daha sonra gelip şu itirafta bulundu: "İslam, insanın dinidir. Ben şimdi her dinin değerinin, o dinin bağlılarına ait duygu ve şuurun değerine bağlı olduğunu anlıyorum."

Bu piramidi bir sonraki dönemde yani şu an inceleyecek olsak halkın Orta Çağ'dakiyle aynı olduğunu görürüz. O halk Orta Çağ'da nasıl Hristiyan ise biz de aynı önceki halkız, yeni Çağ'da aynı halk gibi burada Müslümanız. Nitekim biz şimdi burada öyle Müslümanız ki başka bir yerdeki diğer Müslümanların baş-

[30] Ernest Renan: 19. yüzyılda din karşıtı büyük bir bilgin.

ka bir fırkası vardır. Avam Müslümanlar o şekilde ve o ölçüde Müslümandırlar ki Hindistan'daki avam kitle Budist veya Vedaisttir. Halkın zihniyetine döktüğümüz her din bir şekle girer. Bundan dolayı piramidin temelinde bizzat Avrupa'da şimdi bile geri kalmış bilinçsiz dindar halk kitlesini görmekteyiz.[31] Büyük Devrim öncesi iki asrı geride bırakmış, Rönesans'ın merkezi olmuş, dinî taassubu herkesten önce yıkmış ve demokrasi, liberalizm, özgürlük talebi ve insan haklarında öncü olmuş olan Fransa'da avam tabakası ve onları temsil edenler hâlâ Orta Çağ avam kesimiyle aynı düzeyde düşünmektedirler.

Şu 20. yüzyılda Roma'nın, dünya Müslümanlarına, Hristiyan ve Yahudi azınlıkları tarihleri boyunca birer misafir olarak kabul eden ve onlara özgürlük veren Müslümanlara orada bir mescit yapma izni vermediğini görüyoruz.[32] Gelişmiş İtalyanların, o kadar ilerici partiye ve aydın sınıfının onca mücadelesine rağmen, daha yeni yeni binlerce korku, kayıt ve şartla birlikte boşanma meselesini gündeme getirdiklerini görüyoruz. Böyle bir

[31] Bir İspanyol artistle evlenmek isteyen dostlarımdan biri bir kadına aşık olmuştu. Ama tuhaf bir sorunları vardı. Gezici bir dansöz olan kadın, gezi ve seyahat kapsamında Avrupa'ya, Fransa'ya varmıştı. Bakmışlar, birbirlerini anladıklarını görmüşlerdi! Evlenmek istiyorlardı fakat dinî bir sorunla karşılaşmışlardı. Evet, dinî sorun. Kadın, kesinlikle papazımın bana evlenme izni vermesi gerekir, diyordu. Maşallah sen aydından daha üstün birisin, papazın da mı var? Evet, Katoliğim, demişti. (Böyle bir insanın papazı nasıl bir papazsa tabiî) Gitmiş, sormuştu. 20. yüzyıl Paris'indeki büyük bir kilisenin papazı şöyle fetva vermişti: İzin vermeyen bazı dinlerin aksine Hz. Mesih'in takipçileri, hepsi Allah'ın kulları olduğu için, her dinden insanla evlenmeye izin vermektedirler. Sadece zencilerle ve Müslümanlarla evlenemezler. Ben senin aşkına dayanamazsam intihar ederim. Eğer dayanabilirsem dinime aykırı olduğu için senin karın olmam. Onların problemi böyleydi. Dedim ki: Dostum, mollanı değiştir. Ben başka birini tanıyorum. Ondan senin yararına fetva alabilirim. Sonunda aydın bir papaz bulundu. Problem yok, dedi. Sorun böylece halledildi!

[32] Şia fıkhının hükümlerine göre İslamî zekatın bir kısmı bu azınlıkların hizmetine tahsis edilmiştir. İslam tarihinde Müslümanların gayrimüslimlerin yararına vakfettiği vakıflar vardır. Hatta İslamî hilafetin hazinesinde Ehlikitap olan Hristiyanların ve Yahudilerin mabet ve kiliselerini onarmak için ayrılan bir bütçe bulunuyordu.

boşanma kimsenin işine yaramadığı halde ne kadar yerildiğine ve kilise tarafından şiddetle mahkum edildiğine şahit oluyoruz. Bu şartlarda piramidin temelinin hiç değişmediğini görüyoruz. Rönesans gelmiş gitmiş, Kepler ve Galile gibi ilim adamları gelmiş, ilerlemişler, hakim olmuşlar ve dünyadaki entelektüel sınıf değişimi ama halk tabakası aynen kalmıştır.

Fakat entelektüel sınıfı tamamen değişmiştir. Yani ruhanî sınıf Orta Çağ'da zamana hakim entelektüel sınıf gibi mevcut entelektüel sınıfı da Orta Çağ sonundaki yıldızların gösterdiği düşünce temelinde oluşmuştur. İşte bizim şu an taklit etmek istediğimiz entelektüel sınıfı budur.

Bu entelektüel, kültürle sosyoloji açısından şu özelliklere sahiptir: Metafizik eğilime karşıdır; gayb inancına ve dinî duygulara karşıdır; klasik anlamdaki felsefî düşünceye karşıdır; gerçekleri keşfetmeyi amaçlayan daimî düşünce arayışına karşıdır; dinin dünyaya hakim olmasına veya bölgesel olarak topluma hükmetmesine karşıdır; duygu ve imanın asaletine karşı bilimin asaletine inanır; mantıksal ve analitik düşünceyle elde edilen şeylerin doğru ama mantıksal ve analitik akla sığmayan şeylerin yanlış olduğuna inanır; din, ahlak ve birçok aklî kuralın (Rationnel Cartesian), açıklanamaz ve analiz edilemez olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna inanır; ilme evrenin hakikatini keşfetme sorumluluğu yükleyen geçmişin aksine kullanmak amacıyla tabiat güçlerini ve fizik kanunlarını keşfetme sorumluluğunu yüklememiz gerektiğine inanır; geçmişteki gibi ilmin insanı hidayete erdirmekle görevli olmaması, aksine, günümüz insanına güç vermekle ve onun tabiata hükmetmesini sağlamakla görevli olması gerektiğine inanır; realizmin, içgüdülerimiz şeklinde, tabiatta ve erişebileceğimiz maddî hayatta ve insan için algılanabilir olan her şeyde anlaşıldığına, insanın işine yaradığına ve bunlardaki asaletin beşerî hayat sınırlarını çizip belirlediğine, ama bu sınırı aşmanın zihinsel idealizme düşme ve insanlığın gerilemesi anlamına geldiğine inanır. Her halükarda insanı öldükten sonra vaat edilen cennete ulaşmaya davet eden dinin ye-

rine, cenneti insanlık için bu hayatta, yeryüzünde kurması için ilmi geçirmemiz gerektiğine inanır.

Bu nedenle Francis Bacon bir cümlesinde şunu nakleder (Bu, tamamen Orta Çağ entelektüelinin Yeni Çağ entelektüeline dönüşmesini açıkça ve bir Yeni Çağ şiarı olarak ifade eder): İlmin hakikati keşfetme merakı, binlerce yıl ilmin kendi kendisini atıl kılmasına sebep olmuş ve hakikati de keşfedememiş olan merakı bırakıp gücü keşfetme ve ede etmenin peşine düşmesi gerekir. Yani yeni entelektüelde güce tapma hakikat perestliğin yerini almıştır.

Geçmişin "Tanrı benzeri metafizik bir varlık" şeklindeki insan tanımı, burjuva gibi tüketim düşkünü maddeci insana dönüşmüştür. Aynı şekilde Tanrı'yı dünyadaki değerlerin en yüce ölçütü olarak ortaya koyan ve ona yaklaşmak için insanı hayatta tekamül etmeye çağıran dinin eski anlayışının aksine yeni entelektüel, insanın mevcut şekliyle asıl olduğuna inanmaktadır. Tanrısal olmadığı için, olsa bile hayatımıza etkisi bulunmadığı için hümanizme yani insanın asıl olduğu düşüncesine, insana şu an istediği her şeyi vermek anlamında bir hümanizme döndü.

Bundan dolayı, ister dini görmezlikten gelme ve entelektüelin din karşısında tarafsız olması şeklinde, isterse dinin bilimsel ve gerçek olmadığından hareketle ilim, hakikat ve gerçeklik adına dine şiddetle karşı çıkma şeklinde olsun, dinin reddedilmesi, yeni çağın özelliklerini eski çağın özelliklerinden ayırır.

Son olarak piramidi çağdaş topluma uygulayacak olursak, entelektüel sınıfın, daha önce özelliklerini belirttiğim ve 19. yüzyılda zirvesine ulaşan 17., 18., 19. yüzyıllardaki ve 20. yüzyıl başlarındaki entelektüel sınıfın aynısı olduğunu görürüz: İlmin asaleti, tüketim hayatının asaleti. Refah, refah, refah, refah! İşte hayat felsefesi!

Ama mevcut hakim entelektüel sınıfın tepesinde birtakım tek yıldızlar doğmuştur. Bu tek yıldızlar, Orta Çağ sonlarının tek yıldızlarıyla aynı role sahiptirler. Bunlar günümüz dünyasına hakim olan entelektüel sınıftan farklı düşünürler ve düşüncele-

ri, projeleri, gelecek tasavvurları, duyguları, açıkladıkları bilimsel ideoloji ve sahip oldukları hayat ve medeniyet anlayışları, bugün dünyada yaygın olan tahsilli entelektüellerin düşünüp inandıklarından tamamen farklıdır. Bunlar daha yeni doğdular. Özellikle Brecht'in ifadesiyle ikinci Dünya savaşından sonra: "İlim de kendi yenilgisini faşizmin ortaya çıkıp savaşın güçlenmesiyle duyurdu." Bütün Yeni Çağ aydınlarının sahip olduğu asalet olarak ilmin bu yenilgisinin sebebi, Yeni Çağ'ın sonlarında yani birkaç yıl arayla iki büyük dünya savaşının meydana geldiği 20. yüzyılın ilk yarısında doğan akımlardı. Artık dinin olmadığı ve sadece ilmin kılavuzluk ettiği ilim iktidarının zirvesinde sömürgecilik meydana geldi, insanlığın yarısının yok edildiği dünya 500 milyon insan ve bir buçuk milyar yerli olarak ikiye ayrıldı ve Avrupa misyonu olarak Avrupalı olmayan bütün ırklar yok edildi.

İnsanın asırlarca uzak durduğu ilkel ve kirli cahiliye ırkçılığı bilim adına yeniden ortaya çıktı; her şeyden çok korkunç sömürgeciliği doğuran sınıfsal çatışma meydana geldi; insanları geri ve sapık dinlerden daha çok bozan, yalana ve yanlışlığa davet eden yalancı ideolojiler doğdu ve büyük diktatörlüklerin meşrulaştırıcısı olan büyük felsefeler ortaya çıktı.[33] Daha sonra halk, bilimin asaletinin ve büyük medeniyetin kurbanı oldu. Geri kalmış ve Avrupalı olmayan milletler, ilimle donanmış silahlı vahşetin her zamankinden daha çok kurbanı oldu. Hepsinden de kötüsü, ilim, paranın uşağı oldu.

Eskiden para ve ilim birbirinden ayrı yaşıyordu. Elbette bu bir facia idi. Zenginler başka, alimler başka idi. Nitekim şair şöyle der:

İlim ve para nergis ve gül gibidir
Aynı yerde açmayan

[33] Mussolini onbeş onaltı kişi civarında bir grup felsefeciyi bir odada toplar. Odaya girip der ki: "Benim fazla zamanım yok. Siz bizim filozoflarımızsınız, İtalya'nın en iyi filozofları. Onbeş gün sonra seçimler var. İtalyan milleti için öyle bir felsefe oluşturun ki bunlar seçimlere hazır olsunlar." Derhal kapıyı kapatıp gider. Şimdi felsefe oluşturmamaya kim cüret edebilir.

Kimin ilmi varsa parası yoktur
Parası olanın ise ilmi yoktur.

Bundan dolayı insan seçim yapabiliyordu. Eğer para istiyorsa para kazanmanın peşinden gitmesi gerekiyordu. Bunun yolu da belliydi: Pazarın içi. İlim istiyorsa bunun yolu da belliydi: Evin köşesi, etrafında bir miktar insan, açlık, fakirlik, talihsizlik ve mahrumiyet ama her halükarda ilmin üstünlüğü ve bilim ve düşüncenin kutsallığıyla. Ancak bu ikisi şimdi birbirleriyle evlenmiştir. O da çağdaş bir evlilik değil, eski sistemdeki evlilik. Bu evlilikte hangisinin erkek, hangisinin kadın olduğu bellidir. Böylece ilim bizzat hedefini hakikati keşfetme değil de güç oluşturma olarak belirlediği için para dünyaya tamamen egemen oluyordu. Güç oluşturmada ilim ve alimin sermayeye ihtiyacı vardı. İster istemez bu meşrep değişikliği onu burjuvazinin aracı olan bir işçi gibi kapitalizm ve burjuvazinin kucağına attı. Eskiden ilim, para ve güç karşısında en azından bir grup için kendi bağımsızlığını koruyabiliyordu. Fakat bugün bir çocuk nasıl okumaya başlamak istediği andan itibaren kapitalizmin himayesine girerse aynı şekilde yetim ve koruyucusuz bir çocuk gibi onu da istediğinde faydalanabilmek için besler ve yaşamasını sağlar.

Bir araştırmacının ilimde en ufak bir rolü yoktur. Belki bu, onu tıpkı Mussolini'nin felsefecileri gibi verdikleri siparişi keşfedip yapmaya zorlayan bir görevdir.

Günümüz insanı, çağdaş entelektüel, öyle bir hale gelmiştir ki geç uyanır, son üç yüzyılın kalıplarına göre düşünür. Başının üstünde birtakım yalnız yıldızlar görür ki bunlar, şu an dünyaya hakim olan kölelik şekli olmasından dolayı ilim ile; dün gece anlattığım gibi, insanı kendi maddiyat çerçevesine hapseden anlamında hümanizm ile; ilmin tarafsızlığı, otoritenin bir aracı haline dönüşmesi ve insanın alınyazısı, hidayeti ve bilinçlenmesi karşısında sorumsuz davranması anlamında siyantizm/bilimcilik ile; evrenin gerçeklerini anlamanın tek kriteri olması anlamında rasyonalizm yani aklî mantığın asaletiyle ve insanın bilimsel aklıyla kavradığı şeyin kesin ve mutlak gerçek olduğu

inancıyla kavgalıdırlar. Neticede şimdilik entelektüelin temelleri baştan ayağa yıkılmamışsa da sarsılmıştır. Öyle ki zamanımızın Kepler ve Galile'leri olan bu yalnız yıldızlar, onların Orta Çağ piramidinin zirvesinde sahip oldukları kaderi paylaşmaktadırlar. Yani çağdaş dünyanın ruhunu, icat ederek, tanıklık ederek ve insanın geleceğindeki yeni bir doğuşu haber vererek oluşturan günümüz dünyasının mevcut entelektüeline hakim olan sistemle mücadele etmektedirler.

Bunlar kimlerdir? Ben hatırladığım kadarıyla tek tek adlarını sayacağım; sizden de şu an günümüz dünya düşüncesinde bulunan en derin hadiseleri tanıma görevi olarak yazmanızı rica ediyorum. Bunları günümüzün ve asrımızın en temel meseleleri olarak tanımak bizim için çok önemlidir. Şu an sınıflandırma yapamadığım için karışık olarak söyleyeceğim. Bu söyleyeceklerimden herhangi birisi, onlar tarafından tamamen kabul edildiğimin delili değil; bunların mevcut hakim zümre ötesi zirvede düşünen kimseler olduklarının alametidir:

1. Birisi Eugenie Unesco'dur. Ne mutlu ki onun *Rhinoceros/Gergedan* adlı kitabı Farsça'ya tercüme edilmiştir. Bu farklı ve yeni bir şekilde düşünen ve yeni bir insanı göstermek isteyen sanatçı bir insan ve sosyoloji yazarıdır.

2. Diğeri, iki temel kitabı bulunan Rene Guenon'dur. Bu kitaplardan biri son olarak Farsça'ya çevrilmekte olan *The Crisis Of European Conscrence/Avrupa Vicdanının Bunalımı* adlı kitabıdır. Çok güzel kitaplardan ve çağdaş Batı karşıtı büyük isyanlardan biridir.

3. Alexis Carrel: Büyük bir fizyolojisttir. Araştırmaları süresince iki defa Nobel ödülü almıştır. Bu belki de eşsiz bir ödüldür. Hem fizyoloji hem de antropoloji alanında araştırmaları bulunmaktadır. Onun üç tane kitabı Farsça'ya çevrilmiş olup birisi *İnsan Denen Meçhul*, diğeri felsefî düşünce tarzının esasını çağdaş ilme aykırı olan yeni ilmî araştırmalarına göre ortaya koyan *Hayat Yolu ve Geleceği*, üçüncüsü ise *Dua* adlı küçük bir kitapçıktır. Fikrî, felsefî ve duygusal düşüncelerini yazdığı ve öğretisinin ta-

mamlayıcısı olan *Ma Contemplation Sur Lord/Lord Hakkındaki Derin Düşüncelerim* adlı küçük bir kitabı daha vardır. Bir büyük yazarın ifadesiyle, son yirmi yılda yeni düşünen genç neslin düşüncesinde hiç kimse Alexis Carrel kadar etkili olamamıştır."

4. Sosyal meselelerin bütün boyutlarında Frantz Fanon; onu tanımak için Sartre'ın şu sözünü aktarayım: "Toplumun gizli yönlerini Engels'ten sonra hiç kimse Frantz Fanon kadar kılı kırk yararcasına açığa çıkaramamıştır."

Elbette bu, onun yargısıdır. Aynı Sartre, "Mouselman" Restaurant'ta yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: "Ey Avrupa! Bu *Les Damnés de la Terre / Yeryüzünün Lanetlileri* kitabı –ki bu biz oluyoruz– bir adamın Üçüncü Dünya'dan, bizim iznimiz olmadan, bizim kalıplarımız olmadan, bizim sesimiz ve şiarımız olmadan konuşma hakkı bulunmayan Üçüncü Dünya insanından ürettiği bir bombadır. Ama şimdi biz suskunuz, o konuşuyor. Hem de ne konuşma! Kendi vatandaşlarını bütün dünya çapında bize karşı kışkırtıyor. Bu bombayı o yaptı, ben de onu bu asrın kirli, iğrenç, tehlikeli ve cinayet dolu kalbi olan Paris'te patlatmak için ondan aldım. Bu kalbin yok olmasıyla dünya kendi özgürlüğünü ve insan kendi insanlığını kazanacaktır. Bu onun bir kitabıdır. Diğer kitabı ise makalelerden oluşan *Afrika Devrimi*'dir. Her ikisi de tercüme edilmiştir. Her halükarda onun eserlerini İngilizce ve Fransızca'sından okuyabilirsiniz.

5. Profesör Chandel çok yönlü bir insandır. O bir yandan Mağrip ve Kuzey Afrika İslamî okullarından içtihat derecesine sahiptir; öte yandan bu çağın seçkin yazar ve düşünürlerindendir ve Albert Camus ve Sartre'ın arkadaşları arasında er alır. Bu adam iki boyutlu bir dile sahip olduğu için sözünün Batı için bilinmez ve anlaşılmaz olması kadar dili de geleneksel Doğu için yeni ortaya konmuş bir projedir. Profesör Chandel'in kitaplarından birisi *Taklit Sosyolojisi*, diğeri biraz egzistansiyalistlerin sözlerine ama Doğu egzistansiyalizmine benzeyen *Oluş Kaygısı*, bir diğeri *Dayanağımız Nerede*, bir başkası ise *Hayatta Belirsizlik İlkesi*. Yeni yüzyıla hakim entelektüelin düşüncesinde

belirsizlik ilkesi yoktu. Çünkü ona göre her şey kesindi ve kesinliği ilim tarafından açıklığa kavuşturuluyordu. Ama bugün fizik, kimya ve temel doğa bilimlerinde "belirsizlik ilkesi" diye bir şeyin bunduğu keşfedilmiştir. Bu doğrudan siyantizm heykeline indirilmiş şiddetli bir darbe idi.[34]

6. Bu yıldızlardan biri de Cezayirli düşünür Ömer Mevlüd'dür.

7. Bir başkası Einshtein'dır.

8. Einshtein'ın kendi açık ifadesiyle ondan daha derin olan biri ise Max Planck'tır.

9. Jousouet De Castro: Onu az çok tanıyoruz. Fakat o, tanıdığımızdan daha az değerlidir. Ama onu tanımak elbette önemlidir.

10. Biri de Katip Yasin'dir.

11. Eliot: Sanat ve yazarlıkta onu düşmanları bile en büyük yazarlık, tiyatro ve eleştiri dehası olarak kabul etmektedir.

12. Diğeri Ömer Uzgan'dır.[35] Sosyal meseleler üzerinde düşünen bir kimsedir.

13. Bunlardan bir başkası ise akla gelenlerin aksine Sartre'dır. Elbette tamamen bu yıldızların üyesi bir kimse olarak değil, bilakis kendi egemen entelektüel sınıfında bir isyan ve ayaklanmaya, entelektüel sınıfı reddetmeye teşebbüs etmiş birisi olarak.

14. Heidegger, Sartre'dan daha önemli ve daha derindir.

15. Jaspers: Yeni bir dönemi başlatan yeni bir fert olarak değil ama düşüncesinin yeni olması bakımından Jaspers, çağdaşı olan

[34] Siyantizmin yıkılışına neden olan etkenler arasında belirsizlik ilkesi dışında Einshtein'in izafiyeti, biyolojizm, antimadde tezi, genel olarak her şeyden daha çok insanları karamsar yapan ilmin misyonunun yenilmesi ve son olarak ilmin ürünü olan medeniyet vasıtasıyla insan ihtiyacının yetmezliği ve insanın ona karşı isyan etmesi yer alır.

[35] Bu isimler üzerinde düşünürseniz çoğunun Doğulu isimler olduğunu görürsünüz. Bu, geleceğin dünyasının, biz Doğuluların etkin olduğu bir dünya olacağını gösteriyor. Halbuki Yeni Çağ'da tam tersine hep yabancı, esir ve ikinci sınıf insanlardık. Başkaları bizi belirtiyordu. Bu geleceğin doğuşunda Avrupa kadar Asyalı ve Afrikalı düşüncelerin de payı olacaktır.

Heidegger'den daha önemlidir. Maalesef vaktim olmadığı için diğerlerini sonraya bırakıyorum.

Birkaç tane de kitap adı vereceğim: Birisi *Açlık ve Susuzluk*, Farsça'ya çok güzel tercüme edilmiş önemli bir kitaptır. Diğeri *İnsanlığın Kaderi*'dir. İntizam Bey tarafından tercüme edilen bu kitabın çevirisi kötü olmakla beraber kitabın kendisi çok iyidir. *Yeniden Çarmıha Gerilen İsa* da bunlar arasında sayılabilir.

Bunları ben, aydının, toplumunda tercüme edilen, yayınlanan ve vitrine konulan her şeyi alıp okuyan ve inanç haline getiren kimse olmadığını anlatmak için söylüyorum. Böyle olsa, aydın, istendiği gibi olan, sorumsuz bir insan olur. Nitekim şimdi böyledir. Halbuki aydın, fikir dünyasının belirli ve sınırlı duvarlarını yıkıp öğrenerek, araştırarak ve düşünerek kendi gıdasını her yerde özgürce arayan kimsedir. Aslında bunların birçoğunun tanımadığımız kimseler olduklarını görüyoruz. Fakat onları tanımamız gerekir. Bunlar, günümüz dünyasının en temel boyutları arasında yer alır.

Bunların hepsinde şu özellikler bulunur: İnsanî bakımdan hepsi de 19. asır materyalizmi ve natüralizminin aksine insanın yüce ilahî ve metafizik yansımasıdır. Bunlar arasında metafiziğe ve Tanrı'ya inanmayan kimseler bulunsa da Sartre dahil onlar bile insanın fizik ötesi ve madde üstü bir varlık olduğuna inanırlar.

Bunların ortak görüşlerinden biri de ilmin misyonunun, olması gereken ideal insanı oluşturmada başarısızlığa uğramış olmasıdır. Bugün dünyada ilim, burjuvazi veya maddeci felsefe olarak ne varsa hepsi insanı mutlu etmekle birlikte bozan bir şeyin ürünüdür. Bir diğeri, hayata, insan varlık felsefesine ve insan yaşam felsefesine hakim olan sistemi ve siyantizmin ilme yüklediği görev ve sorumluluğu reddetmektir. Ayrıca akılcı mantığı reddetmek; yani Yeni Çağ düşünce tarzının kurucuları ve son üç asrın peygamberleri olan Descartes ve Kant'a, çağdaş bilimin gerçekçi mantığının kurucuları olan Francis Bacon ve Roger Bacon'a baş kaldırmak. İlmin tekelci güç arayışından hakikat arayışına ve insana rehberlik etmeye dönüşü yani peygamberce bir rol oyna-

ması böyle olmuştur. Bunların bir diğer ortak yönü, Yeni Çağ'a hakim olan entelektüelin şiarını değiştirmeleridir: İnsanı muktedir kılmak yerine onu iyi birisi yapmamız gerektiğini unutmayalım. Diğeri, insan hayatının "gerçeklik", "güzellik" ve "iyilik" temelleri üzerine kurulu olduğudur. Gerçeklik, ilimle elde edilir; iyilik, ahlakın üssüdür; güzellik ise sanatın alt yapısıdır. Halbuki ilim, mevcut şekliyle bize yalnızca gerçekliği göstermektedir.

Modern bilimlerin fiziğiyle ilgili olarak, çağdaş fizik hakkında herkesten çok konuşabilecek tek kişi olan Max Planck'ın[36] sözünü tekrar edeceğim. Ondan önce Einstein'in sözünü aktarayım: "Dünyada irfanî hayrete düşmeyen hiçbir kimse asla fizik dünyada bir hakikati keşfetmeye muvaffak olamaz." Bir başka yerde şöyle der: "Ben, evren binasının ilk kerpiçleri olan madde ile enerji arasında meçhul bir varlık olarak fiziğin elinden kaçan ve ne olduğunu bilmediğim bir hakikati arıyorum. O bazen madde şeklinde bazen enerji şeklinde tecelli ediyor. Ama kendisi fizik için hep meçhul kalacaktır. Ben onu "Tanrı" olarak adlandırmak istiyorum."

Max Planck şöyle diyor: Kepler, fizik ilminin mucididir. Kepler'den daha zeki ve daha usta fizikçi olan bir başkasının adını da veriyor.[37] Kepler, evrenin, bütün varlıklara hükmeden bilinçli ve akıllı bir iradenin eseri olduğuna ve fizik evreninin şuur ve irade sahibi canlı evren olduğuna inanıyordu. Ama hem fizikçi hem de Kepler'den daha alim olan diğerinin evrene ilişkin böyle bir imanı yoktu. Evreni düzenli bir unsurlar yığını olarak kabul ediyordu. İşte bu imansız beyefendi fizik alanında "x" ışınlarının farenin kuyruğuna etkisi gibi birkaç tikel buluş yaptı ve birtakım sonuçlar elde etti. Ama ondan daha az zeki olan Kepler modern fizik biliminin kurucusu oldu."

[36] Max Planck, Einstein'in kendisi hakkında şöyle söylediği bir kimsedir. Bir beyefendi gelip benden Max Planck'ın *İlim Nereye Gidiyor* kitabına bir önsöz yazmamı istedi. Beni bir gülme tuttu. Sanki benden güneşi insanlara mumla göstermemi istiyordu.

[37] Arâm Bey'in tercümesi olan *İlim Nereye Gidiyor* kitabını okuyunuz.

Daha sonra Max Planck şöyle bir söz söylüyor: "İlim tapınağının kapısına şöyle yazılmıştır: İmanı olmayan buraya girmesin." Ben şu sonucu çıkarmak istiyorum. Her ne kadar bu sözler, alimler ve ruhanîler arasında sürekli dolaşsa da bunlar yalnızca son yirmi otuz yılda varlık gösterebilen sözler ve konuşmalardır. 18. ve 19. yüzyılda büyük bir bilim adamı asla böyle bir söz söyleyemezdi.

Demek istediğim şudur ki bunlar, Yeni Çağ'da dünyaya egemen olan siyantist entelektüel sınıfından farklı konuşurlar. 19. yüzyılın büyük bilgini Claude Bernard, yağı ilk defa keşfettiğinde şöyle demiştir: "Ben, Tanrı'yı buldum, ruhu buldum, insanın bütün hakikatlerini buldum. O da yağdadır." Yağ hakkında yaptığı yeni araştırmayla *İnsanın Sırrı Nedir*'i ortaya koyuyor ve ele geçirdiği formülü insanlara gösteriyor.! Ben onun fotoğrafına baktığımda haklı olduğunu gördüm. Çünkü gerçekten yağdanmış! Daha sonra debdebeyle şöyle der: Eğer ruha ve Tanrı'ya ameliyat bıçağımın altında dokunamazsam ona asla inanmam." Yeni Çağ entelektüeli böyle konuşuyor. Damarları birleştirmesiyle ve bir civcivin kalbini otuz beş yıl bedeni dışında muhafaza etmesi nedeniyle iki Nobel ödülü alan Alexis Carrel şöyle demektedir:

"Dua etmek, sevgi beslemek ve tapmak, tıpkı yemek yemek gibi insan fıtratının derinlerinden doğan en temel ihtiyaçlardandır. Tapmak, aşık olmak ve dua etmek, ruhu sürekli evrilen bir hareket içinde yerden evrenin o gizemli manevî ocağına doğru çeker. Nihayet dua, ruhun, aklın karanlık gecesinden aşkın yüce ebediyetine doğru uçuşunu sağlar."

Şimdi bu piramit şu şekildedir: Piramidin temeli dinîdir; ilmin aşağı dini. Okumuş aydın entelektüelin bulunduğu yüksek tabaka dinsizdir. O sınıftan daha yükseği ise gelecekten bahseden yüce yalnız yıldızlardır. Onlar da dinî duyguya sahiptirler ama bizzat bu piramidin gösterdiği gibi yüksek yalnız yıldızların dini ile piramidin temelini oluşturan cahil halkın dini arasındaki fark, o yıldızların dini ile bu entelektüellerin küfrü arasındaki farktan daha fazladır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ YOL

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla

Bana, layık olmadığım halde gösterdiğiniz bu aşırı sevgi ve sayın Dr. Müeyyedî'nin hak ettiğimin üstünde gösterdiği iltifat nedeniyle çok mutluyum. Fakat herhalde asıl değerli olan, (karamsarlığı veya bir çeşit aydınlık göstergesini din haline getirmiş kimselerin aksine) toplumumuzda hâlâ, sosyal bakımdan makam ve mevkileri olmadığı halde kendilerinde insan kokusu bulunduğunu düşündükleri sade insanlara saygı duyan bir topluluğun bulunuyor olmasıdır. Değerlerin değişmesine rağmen –ki tüm dünyada ve özellikle Üçüncü Dünya'da yeni nesle insanî değerler unutturulmaya ve onun yerine maddî hayat ve tüketim değerleri geçirilmeye çalışılmaktadır– yine hâlâ insanî hasleti ve özellikle (Doğu toplumunun ve biz Doğuluların, sahip olduğu büyük İslam medeniyetine ilaveten büyük iftiharı olan) büyük Doğu kültür ve maneviyatı vardır. Elbette sayın Dr. Müeyyedî'nin buyurduğu hususları bir gerçek olarak değil de bir âdet, bir sevgi ve iltifat göstergesi olarak almalısınız. Çünkü bunların daha çok bir teşvik özelliği vardır. Yoksa ne burada elde ettiğim eski bilgiler ne de Avrupa'da kazandığım yeni bilgiler bana, herkese öğrettiğinden başka bir şey öğretmiştir. Özellikle bugün Avrupa'ya gitmek ve Cambridge'de, Harward'da ve Sorbon'da eğitim görmek için para ve pasaport dışında herhangi bir şart ve meziyet gerekmez.

İnsan, taştan doğan mucizevi bir unsur ve daha çok çölde yetişen bir ağaçtır. Genellikle insan üretmek için her aracın bulunduğu fabrika ve bayındır yerlerde eksik insan çıkar. Daima hiç kimsenin bir ruh, bir yetenek ve bir dehanın gönderilebileceğini beklemediği yerlerden birisi gelir, bir iş yapar ve tarihin seyrini değiştirir. Tarihe bakarsanız büyük bir engelle karşılaştığında bu insanlık kervanının durduğunu ve yolunu şaşırdığını görürsünüz. O zaman bir kimsenin gelip elinden tutması, dizginlerini eline alması, yol göstermesi veya harekete geçirmesi ve uyandırması gerekir. Herkesin birinin çıkacağını beklediği yerlerden hiçbir zaman böyle bir kimse çıkmamıştır. Tarihin kade-

rini belirleyen bu insanlar, eski İran'ın büyük medeniyet başkenti olan Hemedan'dan, Medain'den, Atina'dan ve hatta Isparta'dan, Anadolu'dan ve Heliopolis'ten yani bu büyük ve gelişmiş medeniyet merkezlerinden çıkmamıştır. Genellikle hiç kimsenin adını bile duymadığı yerlerden, çöllerin bağrından, insan hayatını sürdürmek için dara düştüğü ve hiçbir medeniyet, okul, üniversite, ilim, teknik ve tarihî geçmiş kokusu almamış olan yerlerden ansızın birisi çıkıp kültür ve medeniyeti değiştirmiş; Arabistan çöllerinden, Filistin, Şam ve Nil'den yeni insanlar üretmiştir. Medeniyet kuranlar, tarih yapanlar, deha yetiştirenler, içinde binlerce ilim, sanayi, edebiyat ve sanat dehası filizlenen bir ülke oluşturanlar hep buralardan çıkmıştır.

Aslında ben, buraya sizlere konuşmak için çağrıldığım zamandan beri hep bildiğim bir alanda, her zaman düşündüğümüz bir konuda ilmî bir meseleyi; sosyal, tarihsel, antropolojik ve psikolojik meselelerle ilgili bir konuyu yani her halükârda ilmî bir teoriyi gündeme getirmeyi düşünüyordum ama bundan vazgeçtim. İlimden daha değerli ve ilimden daha çok işimize yarayan bir meseleyi ele almaya karar verdim. Bizim kendisine medeniyet, kültür ve sanayiden daha çok ihtiyaç duyduğumuz bu şey ilim değil, düşüncedir. Biz bunları genellikle birbirine karıştırırız. Bu karıştırma, geri kalmış ülkeler için, gelişmekte ve gelişmeye karar vermiş ülkeler için çok pahalıya mal olmaktadır. İlmi almak ama düşünceden bahsetmemek. Sanayi, ilerleme ve medeniyeti, daha önce düşünce şeklimizde değişiklik yapmadan ve anlamadan almak. Endüstriyel, ekonomik ve bilimsel doyuma ulaştığımız halde fikrî bakımdan aç kalırsak insanî bakımdan da aç kalırız. O takdirde aldığımız şeyi sürdürememekle kalmayacak, aynı zamanda koruyamayacağız. Düşünce değişmedikten sonra medeniyeti de alsak hep yabancı üreticilerin tüketicisi olacağız. Bu yüzden biz (Burada biz derken bütün İslam ülkelerini, bütün Üçüncü Dünya ülkelerini ve yeni medeniyetle karşı karşıya olup da karar vermesi gereken tüm ülkeleri kastediyorum.) beşerî ve yeni medeniyet aşamasına girmek ve çağ-

daş anlamda medenî olmak için iki şekilde hareket edebiliriz. Birincisi şudur: Şu an sahip olduğumuz çorak ve kurak toprağı olduğu gibi bırakalım, başka bahçelere gidelim, para verip uzun boylu ve meyveye durmuş ağaçlar satın alalım ve getirip kendi elverişsiz, çorak ve taşlı toprağımıza dikelim. Burada birkaç gün sonra kesinlikle mamur ve meyveli bir bahçemiz olacaktır. Mucize! Sadece aklı gözünde olan kimseleri şaşırtacak ve hoşnut edecek bir mucize. Ama yarın bu ağaçlar kuruyacak ve uzağa atmak gerekecek. Tekrar meyveli ağaç almak lazım. Yine kuruyacak. Yeniden ağaç almalı. Nihayet onlarla aramızdaki ilişkinin şöyle olduğunu görürüz: Onlar her zaman ağaç dikerler, tohum saçarlar, ağaç meyveye durunca bize satarlar. Biz iklimi ve toprağı verimli olacak uygun hale getirmeden ağacı dikeriz, sonra kuruturuz, daha sonra meyvesinden de faydalanamayız. Sadece bahçe sahibi olmakla gözlerimizin bir anlık hayran kalması için hayatımızı onca sıkıntıya sokarız.

İkinci yol şudur: Bu toprağı hazırlayalım, verimli hale getirelim, sulayalım, oraya tohum yani kendi tohumumuzu saçalım. İki üç gün sonra değil, aksine Avrupalının yaptığı gibi iki, üç, dört, beş yıl sonra; Avrupalıyı taklit edelim; ancak bu şekilde böyle uygun bir iklimde, hazırladığımız verimli toprakta ve kendi toprağımıza saçtığımız bir tohumla sulayalım, gözetleyelim, koruyalım, sonra yeşertelim, nihayet yaprak ve meyveye dursun, yıllar sonra meyve versin. İşte ancak o zaman bahçemiz var, diyebiliriz. Gerçek medenî olmak budur.

Elbette birincisi, hızla neticeye ulaşan kestirme yoldur. İkinci yol çok uzun ve zahmetlidir. Meselelerde hızlı ve çabuk yolu seçenler genellikle başarısız insanlardır. Bu defa şöyle konuşuluyordu: Birisi diyordu ki beyefendi, geometride matematik ilkesine aykırı bir eşek önermemiz vardır. Bir eşeği ABC üçgeninde A üzerine koyarsak o, B noktasına gitmek için daha sonra B'ye gitmek üzere önce C'ye gitmez. Aksine, A noktasından doğrudan B'ye gider. Dedim ki iyi ya bundan dolayı adı eşek önermesidir. Daha sonra yine bu nedenle bazı ülke ve toplumların ge-

lenekçilik aşamasından ansızın şaşırtıcı bir sıçramayla yüzde yüz Avrupalı bir görünüm aldıklarını, Avrupa tarzı tüketime geçtiklerini, Avrupaî hayat şeklini benimsediklerini ve ilişkilerini, görüşlerini, modalarını, hayat tarzlarını, giyimlerini, süslenmelerini, sosyal ilişkilerini, sosyal, idarî ve siyasî kurumlarını, her şeylerini değiştirip medenî olduklarını görüyoruz. Fakat aynı zamanda içeriden çürüdüklerini ve Batı'nın daimî tüketicisi haline geldiklerini görüyoruz. Nihayet yüzeysel gözler, işitsel ve görsel insanlar, yani bundan sonra böyle bir eğitim almaya çalışan aynı nesil ve akılları gözlerinde olan insanlar kendilerini her zaman mutlu ve başarılı sayacaklar ve "Biz ne kadar da hızlı ilerliyoruz." diyeceklerdir! (İşte eşek önermesi böyledir.) medenî olmak için çorak toprağı verimli toprağa dönüştürme ihtiyacı. Bundan başkasına dönen halkını aldatmış, bundan başkasını beğenen kendini aldatmış olur. Bana göre geleneksel, eski ve bedevî olarak kalmak bu şekilde medenî olmaktan daha iyidir. Çünkü medeniyet, dışarıdan satın alınacak bir ihraç malı değildir. Medeniyet bir düşünme, hissetme ve insan olma halidir. Bu, ihraç edilecek, ithal edilecek ve satın alınacak bir şey değil; olunacak ve yapılacak bir şeydir. Kendini oluşturmakla, kendini düşünmekle, düşünce tarzında, bakış, görüş, tefekkür ve duyguda devrim yapmakla meydana gelir. Bu bakımdan biz alim ve medenî oluncaya kadar düşünmeye, tefekkür etmeye ve doğru düşünmeye acilen ve çokça muhtacız. Maalesef, yüksek öğretim kurumları, propaganda kurumları, dinî ve din dışı müesseseler; halka ister özel, ister genel, ister resmî, ister normal, ister gayri resmî şekilde olsun eğitim veren bütün yapılar, sınıflar ve kaynaklar, kâh ilim öğrenmek, kâh din öğrenmek, kâh bilinçlenmek için topluca daha çok din, ilim, tarih, fizik, sosyoloji veya ekonomi hakkında yeni bilgiler vermeye çalışmakta ve bununla yetinmektedirler. Ama bakışta, görüşte, tefekkürde, duyguda, ruhta ve insanî değerlerde bir değişiklik yapmaya teşebbüs etmemektedirler. İşte bundan dolayı biz toplumumuzun ilmî bakımdan çok iyi yetiştirilmiş, iyi eğitim görmüş, parlak ve başarılı tahsillerden geçmiş sınıflarında bile ilmî açıdan çok seçkin oldukları halde tam bir fikir yoksulluğu görüyoruz.

Yoksa ilim ile fikir farklı şeyler mi? Yoksa doğru ve yüksek düşünceye ilimden başka bir yolla ulaşılabilir mi? İşte daha çok bunu konuşmak ve çok az gündeme getirilen bu meseleden bahsetmek istiyorum. Ben özel bir ruhsal durum kazandım. Her ne kadar eğitim ve öğretim metodu, öğretmenlik, yazarlık ve konuşmacılık sanatı bakımından doğru olmasa da benim ruhsal durumum böyledir; siz de eğer öyleyse bunu bir hastalık olarak kabul ediniz.

Celal Âli Ahmed'in ölümünden sonra, üç yıl önce ben bu özel ruh haline büründüm; ruhum henüz onun mateminden çıkabilmiş değil. Bize uyan ama çabuk giden, ömrünün zirvesinde aniden halka uyan, birden bizim imanımıza uyan, ansızın aklın sürekli içinde olup da aydınların hep kaçtığı şeylere uyan kimse cesur davranmış ve bize uymuştur. Onun bu cesareti bizim için değerlidir. Onların böyle birini eskicilik ve idealistlikle suçlamalarından korkmayınız.

Düşünceleri, yargıları ve şuurları sosyal konumlarının esiri olan birçok kimse vardır. Bunlar en aşağılık insanlardır; bunlar en yararsız ve en berbat varlıklardır. Gerçeği anlayabilirler ama gururlarına dokunduğu için bunu kararlaştırma, açıklama ve duyurma cesaretleri yoktur. Bunların, kendilerini o değerlere göre tanıtan tipleri ve onurları vardır. Ben böyle düşünüyorum, bu benim görüşümdür, burada konuşuyorum, bunlarla aynı safa durdum, yoldaş oldum ve bu şeye inandım derse, değerleri altüst olur, şahsiyeti ve bakışlardaki görünümü yıkılır. Bu, başka bir şeyin yalancı ve sahte şeklidir. Ama başka bir şeyi halkın önünde korur. Çünkü sermayesi ve şerefi budur: Şahsiyet! Şahsiyet! Bazı şahsiyetler "Bleur Barfaiten" gibidir; körfezi sarsar! Beylerden biri şöyle diyerek nasihat ediyordu: "İnsanın davranışta bulunurken çocukların önünde ağırbaşlı olması gerekir. Bunların kapasitesi yoktur. İnsanın şahsiyetini koruması gerekir. Eğer biraz gaflet gösterirse derhal şahsiyetini kaybeder. Şahsiyet işte böyle bir şeydir." Dedim ki: "Eğer şahsiyet, abdest gibi küçük gafletle bozulacak kadar zayıf bir şeyse bırak da büyük gafletle bozulsun."

O cesaret gösterdi, kendi grubu içinde üretilip bezenen[38] bütün değerlere karşı saygısız davrandı ve bize, bu cepheye, bu düşünceye ve sürekli arzuladığımız bu ideale uydu. Fakat genelde o imanlarda, değerlerde, büyük olaylarda ve yüce insanî tecrübelerde bulunan bu büyük kültürümüz, maalesef onu koruyacak, sonraki nesle sunacak ve dünyaya tanıtacak değerden yoksun olan bir grubun elindedir. Çünkü donukturlar, eskidirler ve miras kalmışlardır. Bu büyük kültür, onların elinde tıpkı bedevî bir kavmin elindeki büyük yer altı hazineleri gibidir. Ama bizim dehalarımız, fikrî değerlerimiz, yazarlarımız ve sanatçılarımız, dünyayı tanıyan, değerleri bilen, medeniyetlerden haberdar olan, zamanın toplumuna aşina olan, modernistçe bu kültürden uzaklaşmış, yabancılaşmış veya kültürü geri kalmış tabakanın anladığı gibi anlamış kimselerdir. Bundan dolayı onu bir kenara atmışlardır. O kutuptan halka doğru, imanımıza ve dinimize doğru gelen Celal, daha iki üç adım atar atmaz, adımları sarsıcı, yeni bir şeyin öncüsü ve yeni bir projenin habercisi oldu. Bu yeni şey, aydının halkın arasına, gerçeğe dönüşü idi.[39] O böylece halkın arasına, yani kültür yoluna, duygu yoluna, düşünce yoluna, dinî gelecek yoluna, inançlarının yoluna, tecrübelerinin yoluna ve halkın yoluna geldi. Bir gün Meşhed'de yol arkadaşıydık, meydanın etrafında birlikte yürüyorduk. O, paltosunu omzuna atmıştı. Sonra Meşhed'in çevresindeki köylülerden biri gelip dedi ki: "Ağa, bu satılık mı?" O da "Hayır am-

[38] Orada da büyük bir kutup ve merci olmuştu; sıradan bir insan değildi. Bu üçüncü ve dördüncü eller, kendilerinin çok gürültü patırtılarının olduğuna inanırlar. Yüksek ve büyük olan insan çok edepsiz olur. Bundan dolayı halkı kendisine bağlar, kendisini halka dayatır, halkın inandığı değerleri yıkar; onların karşısına geçer, onları saldırarak değiştirir. Başka bir grup mevcut değerlerden faydalanır ve beslenirler. Toplumda tam olarak belli olan şereflerden, bunlara bağlanmak suretiyle kendileri için onur kalkanı yaparlar.

[39] Şimdi yine Batılıları taklit olarak ve yeni bir dalga olarak "halkın içine gelen" bu aydınlardan birçoğunun davranışları değil. Bunlar halkın içine girmenin gece yeni şiir söyleyip gündüz mesela Kamber kahvehanesinde uyumak olduğunu sanıyorlar. Bunlar halkın arasına böyle girilmesi gerektiğini düşünüyorlar. Onlar da gözlerini dört açmış, bunların nasıl varlıklar olduğunu merak ediyorlar! Mars'tan mı gelmişler? Nereden besleniyorlar? Cin midirler? Nedirler? Kanıtları nedir?

cacığım, hayır amcacığım." dedi. Sonra geçtik. Mutlu oldu. Benim için ne kadar büyük bir başarı idi, dedi. Ne, dedim. Meşhed çevresinden olan bu köylü beni kendi tipiyle karıştırdı, yanıldı. Bu benim için büyük mutluluktu. En azından ona, bu tipe o kadar yaklaştım ki ilk bakışta beni kendilerinden biri sayıyorlar, kendileriyle karıştırıyorlar. Yani onlara benzedim, beni karıştırdılar. Bizzat bu benim için büyük bir başarıdır. Dedim ki evet, senin cevabın onu bu yanlıştan çıkardı. Sen "amcacığım" dediğinde bu, onun karıştırdığını gösterdi. Çünkü kendi tiplerinden hiçbirisi ona böyle cevap vermezdi. Fakat her halükârda o, kendisini bir amcayla, Meşhed çevresinden biriyle, bu emellerden biriyle karıştırdığı için üzülen normal aydının aksine başarı duygusu hissediyordu. Hacca gitti, hac risalesi yazdı. Geleneklere dayandı, Avrupa'da yeni ilimler artık onları bir kenara bıraktı dedikleri şeyi tercih etti. (İki yanlış broşür okudular, artık medeniyet ve yeni ilimlerden bahsediyorlar.) Bunları anlamlandırdı ve şu an sadece mutaassıpların savunduğu bu geleneklerin yolunda aydınca bir zeka olarak analiz yapmaya, doğru anlamaya ve çok derin manaları bulunan bu kalıpların derinine inmeye çalıştı. Ama geç kalmadı: Hayatının en büyük kısmı ve gerçek yeniden doğuşu olan bu en son faslında iki üç yıldan fazla yaşamadı. Eğer kalsaydı bizim için ne kadar iyi olurdu. Bu tür insanlara ne kadar çok muhtacız. En azından birkaç kişi olsalardı veya bizim gibi, sizin gibi tiplere bu dünyada ne haber var diyebilecek kadar kalsaydı. Çok şeyler bulunur. (Başka yerlerde ve başka ufuklarda aradığımız birçok şey buradadır. Eğer ona başka bir açıdan bakarsak; bir modernistin bakış açısından da eski bir mutaassıbın bakış açısından da değil; aksine yeni bir deha ve doğru bir düşünce açısından bakarsak, buradan bakarsak, burada her şeyi, elimizde benzeri bulunmayan birçok şeyi buluruz. En azından bunu diyordu. Bu haberi herkese ulaştırıyor, bu nesle kendi mesajını iletiyordu. Çok yol yürünmüş, çok cadde çiğnenmişti. Maalesef sonunda feryadını yükseltip gitti. Ardından onun ölüm haberini duydum. Birden onun (Meşhed çevresinden olan köylü beni kendisiyle karıştırdı) demesindeki karıştırmaya benzer şekilde ben de onu kendimle karıştırdım.

Doğru algıladım, kendi ölüm haberimi duydum. Daha sonra bence bu aceleci hal ortaya çıktı. Ölümün herhangi bir şekilde ansızın gelebileceğine dair acelecilik. Özellikle sinir durumu ve hayat tarzı düşüncesi gibi hususlar böyle ölme şansını artırır. Neden? Şair der ki:

Bir kara tenli adam yüz küsür yaşında,
O cevval adam neden altmış üç yıl yaşıyor.

Onlar, karga ömrüne sahip, leş ve mundar yiyenlerin ömrüne sahip kara tenli adamlardır. Kartallar çabuk ölürler. Bundan dolayı her zaman geçtir, hep geçtir. Daima hesap yapmak gerekir, çünkü vakit yoktur. Bugün söylenecek sözü, bugün yapılacak işi asla yarına bırakmamak gerekir. Zira hep geçtir. Maslahatı düşünen ve henüz erken diyen kimselerin aksine ben her zaman geç diyorum. Yapmak istediğimiz her iş, yüzlerce yıl önce yapmış olmamız gereken bir iş olduğu için geç olmuştur. Hangi iş olursa olsun fark etmez. Bu yüzden bugünün işini yarına bırakacak vaktimiz yoktur. "Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyan için, yarın ölecekmiş gibi ahiretin için çalış." rivayeti ne kadar yücedir. Bana göre tam da bu anlamdadır. Dünya ve ahiret ne demektir? Yani, bireysel hayat işlerin için, maddî ve özel hayatın için her zaman vakit olduğunu düşün ama halkın işi için, iş asaleti ve insanî sorumluluğunun asaleti yolundaki şeyler için aceleci ol. Başkaları için, toplumun için, insanlık için çalış. Yarının artık olmadığını düşün. Bundan dolayı bugün yap.

Bu yüzden ben, son sözü her zaman başta söylüyorum. Çünkü söze mukaddimeyle başladığım takdirde son söze varmamaktan korkuyorum. Son söz, söylenmesi için çok mukaddimeler dile getirmem, çok konferanslar vermem, birkaç konu işlemem, uzun müddetlerin geçmesi ve nihayet neticeye ulaşmam gereken sözdür. Fırsat yok, vakit yok. Bu nedenle ben son sözü söylüyorum. Son söz nedir?[40]

[40] Bundan başka fırsatımız olacağını düşünmediğim için sizden bu toplantıyı iyi bir konuşma ve ilmî bir konferans olarak görmemenizi; samimî bir oturum, çok sade ve normal bir konuşma, laflama olarak kabul etmenizi rica ediyorum.

Bir kişi bir söyleşide bana şunu sordu: Acaba siz, dindar bir aydın olarak tarafınızdan umumi zihinlere çizilen bu resimden memnun musunuz? Ben ona verdiğim cevabı burada bir cümleyle aktarmak istiyorum. Kendimi tanıtmak için değil, son sözümü söylemek için. O son söz, ister kabul, ister ret etmek şeklinde olsun sizin işinize yarayabilecek bir son sözdür. Ona dedim ki: Bunu hem nefret ettiğim en büyük suçlama olarak hem de sevdiğim, yaklaşmak istediğim en büyük ideal kabul ediyorum. Bunlar birbirinden işte bu kadar farklıdır. Hangi şey? Bu iki kelimeyle ilgili olarak sahip olduğumuz kabul türü, aydına ait iki karşıt telakki çeşidi ve (farklı değil, karşıt diyorum) dine ait iki karşıt telakki çeşidi. Bir telakkide nefret ediyorum, ruhum bıkkınlık, kaçış, gizlenme ve inkarla doluyor; diğer telakkide bütün varlığım bir aşık gibi onun peşine düşüyor. Bu iki kelimeye mana vermek istiyorum. Çünkü bu temel mesele, bu çok tanıdık ve yaygın şiir, bir kişiye aittir ama bizim zamanımızla ilgilidir; daha genel anlamda, henüz kalıba girmemiş, bir kalıp seçmemiş, tevarüs etiği kalıpları da benimsememiş olan ve her iki tipten de dışlanmış olan biz aydınların kaderiyle ilgilidir. Ya bu iki boyuta rağmen isyan etmişler ya bir başka boyutun, bir diğer ufkun ve değişik bir yolun ardına düşmüşler ya da bu boyutu, bu ufku ve bu yolu tercih etmişlerdir. Bu üçüncü yoldur. Bu, bizim tipimizin hayat hikayesidir:

Ne mescitte bıraktım bir hilekarlık
Ne meyhanede ham bir sarhoşluk
Mescitle meyhane arası bir yol
Garibim soranm o yol hangisi

Ödev bellidir. Bir grup tamamen mescide yerleşmişler, kalıplarını bulmuşlardır. Memnundurlar, mesutturlar, yolları cennet yoludur. Bir grup da mescide karşı çıkmıştır. Niçin karşı çıktıklarını bilmektedirler. Bir yol bulup meyhaneye gitmişlerdir. Burada da cenneti bulmuşlardır. Her halükârda kendilerini mutluluk, yüksek başarı ve vuslatta hissetmektedirler. Fakat mescitten kaçtıkları halde meyhanenin pis kokusu yüzünden meyhaneden uzak duran kimseler, zamanımızın üçüncü yolu bilen ga-

ripleri ve neslimizin arayıp soranlarıdır. Bütün varlıkları, gayretleri ve ızdırapları, o yolun hangisi olduğunu sormaktır. Ben bu mescit ve meyhaneyle ilgili bir şey söylemek istiyorum: Mescit, tarihe ve şu ana hakim olan geleneksel dinin sembolüdür. Aslâ peygamber ve kitapla alakası olmayan bir din. Bu din, millî ve cahilî geleneklerden, felsefî kavramlardan, ahlakî, duygusal ve eğitsel konulardan oluşturulmuş bir bütün ve üst üste yığılmış, yoğrulmuş, yüzü İslam veya İslam dışı bir dinle örtülmüş, ne yaptığı bilinen ve nesilden nesle devredilen bütün bu tarihî ve kültürel miraslardan yapılmış bir metal kütledir. Resmî propaganda araçları ve tarihte diğer egemen sınıfların yanı sıra egemen bir sınıf olan yetkili din kurumları vasıtasıyla halka onları uyutacak ve uyuşturacak bir din, seçkinlere ise bir başka din tebliğ ediyorlar. Sonra meyhane: Meyhanenin ne olduğu bellidir. Seçkinler, mescitte tutunamayan, Mescit, (mabet anlamındadır. Adı ne olursa olsun her dinin resmî, geleneksel ve miras kalmış din merkezidir. Meyhane de seçkinlerin dininin sembolüdür.) dine karşı isyan eden ve orayı terk eden seçkinler, aydınlar, modernisttirler, bilimcidirler, hayat düşkünüdürler, realisttirler, hazcıdırlar, Epikürcüdürler. İşte bunlar meyhanededirler. Bunlar eskiden de böyleydi, şimdi de böyleler.

Ama içi boş, muzdarip, sarsıntılı, hoşnutsuz ve aza kanaat etmeyen ruhlar, kendilerine sunulan ve atalarından miras kalan şeylerle yetinmezler. Onlar başkalarının kendileri için pişirdiğini çiğnemez ve yemezler. Hep kendileri seçmek, kendileri tanımak, kendileri yol açmak ve kendileri pişirip kendileri yemek isterler. Üçüncü yolu görürler ve hissederler. Niçin? Bu ikisi yol olmadığı için. Birisi mescittir, mabettir, bir durma yeridir. Diğeri de tat alma, eğlenme ve sarhoş olma yeridir. Bunlar ise yol isterler, "yol".

Bir yerde durmayan, yerleşmek istemeyen ve yeri yurdu olmayan kimsenin bütün varlığı, hareket etmek, hicret etmek, inkılâp yapmak, başka türlü olmak, her an bir öncekinden farklı noktada olmak ve her gün bir öncekinden değişik durumda olmak-

tır.[41] Bunlar, kalıba girmeyen ve dizginlenemeyen insanlardır. İster beyin canını verdiği dizgin, ister efendinin canını feda ettiği dizgin, ister geçmişten kendilerine ulaşan dizgin, ister kendilerine dışarıdan hediye edilen dizgin olsun, hiçbirini kabul etmezler. Onların üçüncü yolu nerededir? Ben, son sözüm olarak onun nerede olduğunu söylemek istiyorum... Sahip olduğum bütün çabalar, arzular, arayışlar ve ümitleri, kendi neslime iletmek istediğim yegane mesaj olarak şimdi olup olmadığını bilmeden özetle söylemek istiyorum. Açıklayacak fazla vaktim olmadığı için hızla geçmek istiyorum. Eğer fazla açıklama yapacak olursam hem çizgiden çıkmış olurum hem de daha söylenecek çok söz kalmış olur. Sizden yalnızca bazı titirleri aklınızda tutmanızı istiyorum. Şimdi üzerinde çok düşünmeniz gerekmiyor. Daha sonra geniş bir zamanda her kelimenin üzerinde tek tek düşünün, kendi kendinize anlamaya çalışın. Hatta sadece benim söylediklerim üzerinde ve bu terime benim verdiğim anlam ölçüsünde de değil. Düşüncenin anahtarı, bir öğretinin anahtarı, bir ideolojinin anahtarı olan birkaç terime anlam vereceğim. Bu terimler yeni olmadığı için anlam vermesi zordur. Yeni olsa insanın anlam vermesi daha kolay olur. Ama her zaman her yerde kullanılan ve herkesin bildiği çok meşhur terimler vardır. Bunlar herkesin gündelik kullandığı kelimelerdir. Fakat ben o kelimeleri bir diğer anlamıyla kullanmak istiyorum. Çünkü zor olduğunu ve çok dikkat gerektiğini söylüyorum. O klasik manayı beynimizden silmemiz ve sonra da alıştığımız kelimenin yeni manasını anlamak için alanı hazırlamamız gerekir. Birincisi dindir. Bu bizzat örnektir. Şu an zihnimizde, hatta aydının, filozofun ve din üzerine çalışan kimsenin zihninde olan "din" ile benim burada söylemek istediğim dinin asla benzerliği yoktur. Ben bunun kesinlikle doğru olduğunu söylemek istiyorum. Bu bir

[41] Tıpkı Andre Gide'nin *Yeni Nimetler*'de feryat ettiği gibi: "Âh, dün buradaydım bugün de buradayım. -bir inilti, bir sızlanma olarak- Âh, dün buradaydım, bugün de buradayım. Ey dinmeyen yanık susuzluk, pınarlara gitme vakti ne zaman gelecek?" Bu, aynen Ali'nin şu sözüne benzer: "İki günü birbirine denk olan insanın vay haline."

teoridir. Ben asla onu kabul etmenizi istemiyorum. Sadece bir terimin anlamı olarak söylüyorum. Tercih size kalmıştır. Din nedir? Din bir kelimeden ibarettir: "Bilinç." Maalesef hem din kelimesini hem de manasını bildiğimiz bilinç kelimesini başka türlü anlamlandırmak lazım. Farsça'da filan hudâgâh/bilinçli dedikleri zaman agâh/bilgili olduğu kastedilir. Halbuki bilinçli, bilgiliden farklıdır. Bilinç, dine eşittir. Hudâgâhi bilinç, "conscience"nin tercümesidir. Öz vicdan, kendini hissetme, kendini bilme, kendi özüne karşı huzurî bilgi demektir. İçi boş, yalancı ve görünen ben veya benlerin içinde gömülü ve bilinmez olarak duran o "ben"i kavramaktır. Özünü ortaya çıkarmak için çalışmak, öz varlığının en gizli ocağında yanacak kibriti bulmak, içinde isyana kalkışmak, kendi içinde tutuşmak, öz varlık harabelerindeki gizli hazineleri çıkarmak, gösterdiğim "ben"i inkar etmek, hayatın bende sürekli gizlediği "ben"e inanmak, olduğum "ben"e baş kaldırmak, olmam gereken "ben"i sevmek ve her halükârda kendi özünün derinliklerine göz dikmek: "Bilinç"... Ne demek istediğim anlaşılmıştır. Bilinçten kastım şudur: Kendi özünün derinliklerine, içine (yani bilinç ve din), aşkın, sanatın, iyiliğin ve cömertliğin yani başkasını kendine tercih etmenin doğduğu yere göz dikmek. Bu, aklın kavrayamadığı bir şeydir. Yani ne: Başkasını kendine tercih etmek. Fedakarlık ve şehadet işte oradan doğuyor. Orası, insanın görünen varlığının içindeki özel bir merkezdir. Diğer insan buradadır, diğer insan burada gizlidir. Beşerin içinde bir "insan" vardır. Herkes beşerdir ama bazıları farklı derecelerde insandırlar. İnsanların içindeki o insanı keşfettikleri ölçüde insandırlar. Onun adı insandır. Bu, Tanrı'nın benzeridir. Bu, hayat ötesindekinin zatından ve cinsindendir; benim kendi zatımdan ve cinsimdendir. İnsanı, hayvanlar ve bitkiler için yaratılmış olan tabiî çevreye Heidegger'in deyişiyle "hapsettiler". İslam'ın deyişiyle insan, oraya indirilmiştir. İndirilen o insanın keşfi, kendisine Tanrı'nın ruhu üflenen insanın, Heidegger'in ifadesiyle garip insanın keşfidir. Bunun adı dindir onun adı bilinçtir. Öyleyse onun halleri, sorumluluğu, düşüncesi ve duyguları, şu an "ben" olan insanınkinden farklıdır. O sü-

rekli hesap yapan bir akılla çalışır; bu ise aklın açıklayamadığı ve anlayamadığı akıl ötesi bir duyguyla çalışır. Kendisini başkası ve başkaları için feda etmek, bir hedef uğrunda bütün öz menfaatlerinden vazgeçmek; bedenin ihtiyaç duyduğu, fizyolojimin, psikolojimin ve doğal yapımın ihtiyaç duyduğu bütün lezzetleri yok etmek ve sıkıntıyı göğüslemek; bir idea için kendine karşı diğerini tercih etmek; kendini terk etmek, feda etmek, şehit olmak; bir ideal, bir iman ve bir değer için ölümü seçmek; başkalarının yaşaması için ölmek ve bir fikrin canlı kalması için son derece bilinçli, bilgili ve özgür olarak kendi eliyle kendi yokluğunu seçmek, fiziksel olarak tabiatta yaratılmış ve donatılmış ve şu an fizyoloji, psikoloji ve tıpta fizyolojik ve psikolojik temelleri belli olan insan tarafından yapılmamış olan işlerdir. O, başka bir insandır. Onu keşfettiğimiz, eğittiğimiz ve kendimizde geliştirdiğimiz ölçüde bu görünür ben postu veya Heidegger'in deyişiyle "mecazî ben" sürekli incelecek, en düşük dereceye varıncaya kadar incelecektir. Nitekim, tam tersine bu normal hayatta, hayvanî hayatta, herkesin başının kendi ahırına bağlı olduğu "ben" hayatında –ister modern, isterse eski ahır olsun, fark etmez, bu ona biçilen fiyattır.– bu adamın sürekli derisi kalınlaşır, eti artar, yağ bağlar. O insanın içi durmadan zayıfladıkça bu mecazî, maddî ve unsurî "ben" o insanı boğuncaya, tutsak olan bu insanı öldürünceye, bir cenazeye çevirinceye, sonra da içinde bir hatıra hem de yok olacak bir hatıra olarak kalıncaya kadar sürekli gelişir. Öyleyse onun keşfi, eğitimi, ortaya konması ve çıkarılması "din"dir. "Nefse ve onu şekillendirene yemin olsun" (Nefse yani kendine yemin): İslam, nefsi öldüren zahitlerin ve dervişlerin aksine onu eğitir ve büyük insanî eğitim verir. Allah yemin ediyor: *"Nefse ve onu şekillendirene, ona takvayı ve günahkarlığı ilham edene yemin olsun ki onu temizleyen kurtuluşa ermiş, kirleten ise hüsrana uğramıştır."* (91/Şems Suresi 7-10) Yani, kurtuldu, meyve ve çiçeğe kavuştu. Bir çiftçi onun ağırlık, gübre ve toprak (görünür özü) altında saklı kendi özünü yetiştirdi ve yeşertti, filizlendi, yaprak açtı ve meyveye durdu. "Onu arındıran kurtuluşa erdi.": Başarılı oldu, gelir sağladı, kâr etti. O

tohumu büyüttü. Hangi tohum? İnsanın içinde gömülü olan nefis tohumu. "Onu kirleten kaybetti.": Bu tohumu kendi bedeninde, gündelik varlık hayatında saklayan ve gizleyen kimse zarar etmiş, hüsrana uğramış ve her şeyini kaybetmiştir. Neyi? Bütün dünyayı kazansa da insanlığını kaybetmiştir. Felsefe, ilim ve teknik karşısında bilgidir;[42] bilinçte nesne alemi, onun kendisi dışındaki bilgisi değildir; kendisine, insanî özüne döner. Onu arar, araştırır, anlar, tecrübe eder, adar, tanır, kavrar ve ona iman eder. Bu, Buda'nın "Atman" dediği şeydir. Bundan dolayı sanat, din gibi yüceliğin zirvesindedir. Yani din ve sanat aynı ocaktan çıkar. Sanat, bilgi değil, bilinçtir. Edebiyat, bilgi değil, bilinçtir. Aşkınlık halindeki estetik de bilgi değil, bilinçtir. Güzellik somut bir şey değildir; fıtratın derinliğinden doğan zihinsel bir şeydir. (Ahlakın temeli ve değerlerin kaynağı olan) hayır da aynı ocaktandır. Hakikat sevgisi, bilgiye ait olan faydacılık ve kudret arzusunun aksine bu ocağa aittir. Yani İslam'da fıtrat dediğimiz ocaktandır. İnsanın "insanlığı" denilen bu gerçek cins, bu astarda; hayat, toplum, tarih, kültür ve sahte eğitimlerin yüklediği renkler, süsler, şekiller ve boyutlarda unutulur. İlim, sanat, güzellik, iyilik, cömertlik, başkaları için çalışmak ve şahsî menfaatleri reddetmek insanı o cinse daha da yaklaştırır ve o reddi insanın bu yalancı varlığında geliştirir ve zirveye çıkartır. Bundan dolayı din, bilinç demektir; conscience yani dış nesneleri bilme demek olan "science"a karşı kendini bulma demektir.

Aydın nedir? Bu, çok yaygın ve herkesin birbiriyle konuşurken sürekli kullandığı bir terim olmasına rağmen kimin ne anlamda kullandığı belli değildir. Genellikle aydınların yaptığı bu konuşmalar çok komiktir. Onların birbirleriyle konuştuklarını, bir kelimeyi birbirlerine tekrar ettiklerini görürsün ama her biri bu kelimeden özel bir mana anlar. Birbirlerine söyledikleri kelimeyi

[42] Felsefe, kader, evren, varlık, tabiat ve tümeller hakkındaki bilgidir. İlim ise ister toplum, ister tabiat, isterse teknikle ilgili olsun tikeller arası ilişkiler hakkındaki bilgidir; bir amaç için kullanılabilen yasalar, güçler ve imkanlar hakkındaki bilgidir. Bunlar bilgidir, yani bilgi kapsamındadır. Ben dış gerçekleri bir ayna gibi bilirim, dışarıdan görürüm. Felsefe, ilim ve teknik "bilgi"dir.

hangi manada kullandıklarını önceden kararlaştırmazlar. Ayrıca bir kelime üzerinde aynı manada uzlaşırlar ama her biri bir manada kullanır. Birisi yakalarına yapışıp da "Beyefendi neyin üzerinde uzlaştınız?" dese o zaman ilk farklılığın başladığını da anlamazlar. Aydın kavramı açık seçik bir kelime olmuştur ve onu herkes kullanmaktadır. Aydın/rûşenfikr ne demektir? Aydın kelimesi şu an İran'da yanlış olarak entelektüel manasında kullanılmaktadır. Entelektüel, "intelligence" kökünden olup idrak, beyin ve düşünme manasına gelmektedir. Entelektüel, bedeniyle çalışan insanların aksine beyin faaliyeti yapan, işi fikrî olan insan demektir. Bundan dolayı muhasebeci, katip, mütercim, avukat ve bazı milletvekilleri entelektüeldirler (Tabiî, olabilir), fikir işi yaparlar. Şair fikrî çalışma yapar, yazar fikrî çalışma yapar, filozof fikrî çalışma yapar, bir şeyi not alan kimse dahi fikrî çalışma yapar. Bunların faaliyeti beynin çalışmasına bağlıdır. Bunlar entelektüeldirler ama aydın değildirler. Aydın, tek kelimeyle "clairvoyant"ın tercümesidir. Açık görüşlü/aydın düşünceli anlamına gelir. Aydın görüşlü kimse okumuş da olabilir, okumamış da olabilir. Diplomalı da olabilir, diplomasız da olabilir. Beyin işi de yapabilir beden işi de yapabilir. Beyin işi yapan biri çok bilgin dahi olabilir ama aydın olmayabilir. Fakat bir kimse yazı yazamadığı, imza atamadığı halde aydın olabilir. Dün olduğu gibi bugün de aydın olamamış birçok büyük allamemiz vardır. Biri eşek tüccarı diğeri yankesici olan Settar Han ve Bakır Han gibi kimseler yeni yüzyılda en üstün ve en onurlu aydın yüzlerdir. Öyleyse aydın kimdir? İyi dikkat ediniz, burada çok sayıda kelime vardır. Fakat ben tamamen yeni bir terim kullanıyorum ve bu son derece hassas ve aşırı dikkat isteyen kelimeye yeni bir mana veriyorum. Aydın, dindara göre "bilinçli insan" (ki şimdi ben buna dindar aydın anlamı vermekteyim.) filozofa göre "evreni bilen kimse", bilim adamına göre "yasaları bilen" ve teknisyene göre "tekniği bilen" anlamında bir terimdir. Dindar "kendini bilen", aydın ise "bizi bilen"dir. Adı modern sosyolojide, özellikle Sartre ve Heidegger sosyolojisinde "situation humaine" olan, insanî durum anlamına gelen şey karşısında bu durumun farkında bir insanî aydındır. Aydının da diğer insanlar gi-

bi grubu vardır. Dünyada grup dışı insan yoktur. Dünyada fert yoktur. Dünyada fert daima bir toplum, bir sınıf, bir millet, bir topluluk ve bir kavim içindedir. Toplumdan bağımsız bir fert olamaz. Ama fert için kendi grubu ve sosyal topluluğu, –bu ister toplumu isterse sınıfı olsun– onun kültürü, tarihi, dili, sosyal ilişkileri, ahlâkı, geleneği, dini, inancı, değerleri, acıları, ihtiyaçları, riskleri, taraftarlıkları ve kavgalarıdır. Bunların tümü onun çevresini ve toplumunu oluşturur. Aydın, adı situation humaine ve insanî durum olan bütün bu olguların farkında olan bireydir. Bu nedenle dindar, bilinçli/kendini bilen insandır. Filozof, bilgin ve teknisyen, insanı, varlığı ve evreni bilen kimselerdir. Aydın ise sosyal durumunu bilen kişi kendi zamansal ve mekansal konumunun farkında olan kimsedir. (Câygâh "yer" anlamında değil, bilakis "cây" mekan, "gâh" zaman anlamındadır.) O, nerede ve hangi zamanda bulunduğunu hisseden ve bilen kimsedir. Şimdi biz kendi kendimize düşünecek olursak konumumuzu bilmediğimizi görürüz. Çoğumuz bunu bilmeyiz. Aramızda, tarihin neresinde olduğumuzu bilenlerin sayısı çok azdır. Tarihin neresindeyiz? Takvimine bakan kimse bu günün mordad ayının (21 temmuz – 20 ağustos) 24'ü filan olduğunu söyler. Bakar, 1972 ağustosunun bilmem kaçı olduğunu söyler. O anlamaz. Bizzat bu, onun, yerini ve zamanını anlamadığını gösterir. Sadece aydın, hangi zamanda yani tarihin neresinde bulunduğunu anlayabilir. O, kendi çağını, kendi toplumunun ve milletinin çağını keşfeder. Bu çok zor bir iştir. 20. yüzyılda, 1972 yılında hayatta bulunan herkes 1972'de yaşamaz. Yoksa hayvanlar da şimdinin en büyük dâhileriyle çağdaştırlar. Bu, takvim zamanıdır. Gerçekliği ve hakikati bulunan şey, tarihsel zamandır. Önemli olan sosyal zamandır. Her kimse sosyal zamanın bir dönemindedir. Her toplum, tarihin kültürel, medenî, fikrî ve sosyal değişim sürecinin bir çağındadır. Sen tarihin neresinde yer alıyorsun? Eğer bunu anlayabiliyorsan aydınsın. Bunu dikkatli bir şekilde değerlendirebilen insan sayısı çok azdır. Ayrıca neredeyiz? "Neredeyiz" ne demektir? Yani sen, kendi toplumunda değişik kutuplar, farklı iktidarlar, muhtelif yönler, farklı düşmanlar, dostlar, yararsızlar, yüksekler ve alçaklar arasında seninle ilgili olan

bütün bu değişik çizgilerde hangi durumda ve hangi konumdasın? Bunu herkes anlamaz. Nerede bulunduklarını bilenler çok azdır. Afrika'da zencilerin özelliklerinden biri, benim de onların geleceğine ilişkin ümidimin büyük alametlerinden biri olarak kabul ettiğim gibi şudur: –Bu, bu rezil ırkın, aslında insanın şerefini çiğnemiş olan bu mağrur Batılı beyazları geri kovacakları ve insan için bir onur hazırlayacakları bir gelecektir. Ben onların geleceğine çok güveniyor ve inanıyorum.– Şöyle ki: Bir gence, hatta bir oğlan çocuğuna, siyah, hatta Mozambik gibi ülkelerden olan normal bir üniversite öğrencisine veya lise öğrencisine "Sen nerelisin?" diye sorduğunda "Ben filan millete mensubum, filan ülkeliyim." der. Mesela ben, "Bu Fildişi Sahili neresidir, bu Altın Sahili neresidir, Cote d'Ivoire neresidir, diye sorduğum zaman o, Afrika'nın neresinden olduğunu o kadar iyi bilir ki. Kuzeyden hangi ülkelere, hangi rejimlere, hangi dinlere mensup olduklarını; doğuda, batıda ve güneyde ne tür değişikliklerin yaşandığını, onlarla ne gibi ilişkilerin olduğunu bilir. Hangi çizgidedirler? Nasıl bir karargahları vardır? Nereye bağlıdırlar? Oranın hangi şahsiyetleri vardır? Son yıllarda ne gibi değişikliklere şahit olmuştur? Bu değişikliklerin onun ülkesinin kaderiyle alakası nedir? Aynı şekilde dünya ölçeğinde, dünya çapındaki kutuplaşmalarda değişim geçiren ve sürekli blok ve sınır değiştiren Afrika, nasıl bir olay, nasıl bir hareket ve nasıl bir durum ortaya koyar? İşte bütün bunları inceler. 20. yüzyılda şu an yeryüzünün neresinde olduğunu, tarihin neresinde olduğunu bilir. Arkadaşlarımdan biri bu Afrikalı Müslüman zencilerdendi. Babası, Mekke ve Riyad'da Afrika ülkelerinden birinin elçisiydi. Şöyle diyordu: Mekke günlerinde iyi bir ziyaret gerçekleştirmek ve insanları görmek için Mekke'ye gidiyordum. Sizin İranlılara bazen sorular soruyordum. (Mesela, hacı efendinin kim olduğunu bilmiyordum; zorla Arapça konuşuyordu.) Diyordum ki: Hangi memlekettensin? Dünyanın neresindensin? Aslında Türk mü, Arap mı, Fars mı, Rusyalı mı, Doğulu mu, Batılı mı, Güney Afrikalı mı olduğunu bilmiyordum. Nereli olduğunu soruyordum. Diyordu ki biz aşağı vilayetteniz. Beyefendi aşağı vilayetli! Sonra şunu soruyordum: Beyefendi, aşağı vilayet gerçekte dünyanın neresidir?

Kuzeyden nereye, güneyden nereye kadar? Hangi ırka mensupsun? Dilin ne? O, aşağı vilayetten başka bir şey bilmiyordu. Memleketi aşağı vilayetmiş. O, dünyadaki ikametgâhını bu kadar anlıyor. Bu onun dünya görüşüdür. Bundan dolayı zaman ve mekana ilişkin bilgi aydına özgüdür. Daha önemli mesele, (Yeni bir şey! Ne felsefe, ne bilim, ne teknik) sadece aydının hangi insan topluluğuna mensup olduğunu bilmesidir. Bu insan topluluğu hangi durumdadır? Gözü, kulağı, eli ve ihtiyacı nedir? Üyesi olduğu bu toplulukla nasıl bir kader ortaklığına sahiptir? Bağlı olduğu topluluğun tarihsel, sosyal, sınıfsal, fikrî ve kültürel yazgısı üzerinde hangi olayların ve gelişimlerin cereyan etmekte olduğunu bilir. Aynı şekilde üyesi olduğu bu topluluğun şu an tarih şeridinin hangi aşamasında olduğunu, nasıl bir hareket, hız ve seyre sahip bulunduğunu da bilir. Geleceği ve tarihsel gelecek merhalesi neredFor nerededir ve hangi merhaleden hareket etmektedir? Şimdi sosyal dönüşüm yolunda hangi tarihsel sapmalara sahiptir? Yine ona nasıl bir ihtiyaç vardır? O, grubu ve toplumuna karşı nasıl bir sorumluluk hissetmektedir? Bu duyguya göre ben hangi toplumdayım, hangi topluma mensubum, nasıl bir bağlılığım var, bu toplumun sosyal kaderi nedir? Aynı şekilde benim ile bu toplum arasındaki acı, kader, gelecek ve geçmiş ortaklığı nasıldır? Benim bu sosyal bağlılıklara karşı sorumluluklarım nelerdir? Bütün bunlar hakkındaki bilgi, aydınca bir bilgidir. Bu bilgi, bir aydının konusudur.

Bu nedenle buradan, hem yabancı dillerde hem de Farsça'da mütercimlerin sorunlarından biri olan yeni bir keşfe ulaşılabilmektedir. Bu, bazılarının Kur'an ve Nehcü'l-Belaga'yı tercüme etmek istediklerinde bile yorumlamalarıdır. Mesela diyorlar ki: "Ve iz gâle İbrahîmu li ebîhi" (İbrahim babasına dedi ki). Güzel, daha sonra şöyle yazmıştır: Evet "Gâle İbrahim", yani İbrahim dedi ki; "liebîhi" yani babasına; fakat burada "amcasına" demek istiyor! Her yere "amcasına" yazmışlar. Bu ne demek? Yani, evet, burada Allah artık şaşırdı; Arapçası kuvvetli değildi! Bu yorumları yapıyor, bu meseleyi anlamıyor. Onu düzeltiyor.[43] Eflatun, insan ta-

[43] Bir kişi vardı. Yazısı çok güzeldi. Kur'an yazıyordu. Fakat bazı yerlerini de

rihinde insanın siyasî bir hayvan/canlı olduğunu belirtir. Tabiî o, politik kelimesini kullanır. Politik, siyasî demektir. "İnsan, konuşan/düşünen canlıdır." diyen Aristo'nun aksine Eflatun, "İnsan, siyasî bir varlıktır." diyor. Daha sonra bu mütercim, (Adam, mütercim, bilgin, vakur, olgun ve akıllı bir insandı ama siyasî değildi, aslında siyasette hiç zahmet çekmemişti) tercüme etmek istiyor. "İnsan siyasî canlıdır." yazısını görünce şöyle diyor: Biz siyasî olmadığımıza göre canlı mıyız yani? Olmaz ki! Hemen düzeltiyor. Her yerde hem Avrupa dillerine hem de Farsça'ya "İnsan sosyal canlıdır." diye tercüme ediyor. Çoğunlukla da "Eflatun, insan sosyal canlıdır, diyor." derler. Bazıları bu konuda konuşma yapar ve konferans verir. Halbuki bal arısı da sosyal hayvandır. Hatta bal arısı bizden daha sosyaldir. Karıncalar, yaban öküzleri ve koyunlar da sosyal hayvanlardır. Onlardan birini insan alıp yarın kesmek üzere eve götürür. O hayvan yarına dek o kadar gürültü patırtı koparır ki. Halbuki bir insan kırk yıl inzivaya çekilip riyazet yapabilmektedir. Karınca daha sosyaldir. Konuşmak sosyal değil, siyasîdir. Üstat, sen siyasînin ne anlama geldiğini bilmiyor musun? Sen sadece gündelik uşakları, savaş meydanını kızıştıranları, güçlerin ardına düşenleri, yağcıları, dalkavukları, o yana bu yana koşmaları, çapulculukları, tutup bağlamaları mı siyasî sanıyorsun? Yani sen, siyasîyi yalnızca bu manada mı alıyorsun? Öyleyse sen yanılıyorsun. Siyasî kelimesi içinde siyaset cambazları ve menfaatçiler siyasî değillerdir. Onlarınki başka bir meslektir; fakat adını söylemeye utanıyorum! Ama siyasî ve politik dedikleri şey "polis" kelimesinden gelmektedir. Polis, şehir demektir. Politik ise meseleler bütünü, çözüm yolları, şehri yöneten, insan toplulukları anlamında şehri idare eden, plan, proje ve yönetimdir. Bundan dolayı insan, topluluk halinde yaşayan

düzeltiyordu. Çok doğru ve okunaklı olmadığını görünce düzeltiyordu. Bir komutan geldi, bol miktarda para verdi. Dedi ki: Ben iki katını vereyim ama bir şartla; hiç el sürme, Kur'an'ın yanlışları olduğu gibi kalsın. Kesinlikle düzeltmeni istemiyorum. Çok iyi, dedi. Gelip yazdı. Komutan dedi ki: El sürmedin mi? Dedi ki: Bunlara hiç dokunmadım. Sadece bir yeri gördüm, dayanamadım. Dedi: Nedir? Dedi ki: Buradaki "ve şeğaletnâ" yazısını "şederesetnâ" yaptık.

canlılar arasında siyasî bir varlık olan tek canlıdır. İlk olarak kendisinin o toplumla olan ilişkisini, o toplumdaki konumunu ve o toplumun zaman ve mekandaki durumunu hisseder. Bilinçlidir, siyasîdir, kendisinin topluma bağlılığının farkındadır. Kendi toplumunu yönetir ve yönlendirir. Toplumu, insanı ve bu büyük şehri yönetmedeki şahsî sorumluluğunu hisseder ve bilir. Ona karşı bilinçlidir. Siyasî, işte bu anlama gelir. Kendisini toplumda toplumunun içi olarak bilen tek varlık insandır. Diğer canlılar sadece toplum içindedirler fakat onunla ilgili bir şuura sahip değildirler. Bu yüzden aydının siyasî canlı olduğunu ve Eflatun'un tarif ettiği manada "insan"la aynı olduğunu görüyoruz. Tamamen insanın sosyal durum karşısındaki bilinci anlamına gelir. Yani toplumunun tarihsel ve coğrafî zaman ve mekandaki durumu; medeniyet, düşünce, hareket veya durgunluk ve karanlığın değişik merhalelerindeki durumu ve aynı durgunluk ve karanlığın değişik merhalelerindeki durumu ve aynı şekilde kendisinin o toplum içindeki durumuna karşı bilinci. Sınıfsal üssü, sınıfsal bloğu, sosyal kanadı, topluluklarla ilişkisi, insanlarla bağlantısı, halkın yararına ve zararına takındığı tutum, toplumunun kaderi karşısında hissettiği duygu ve onunla birlikte paylaştığı sıkıntı, toplumunun geleceği hakkındaki öngörüsü ve toplumun geçmişten bugüne, şimdiden geleceğe kadar süren tarihsel sürekliliği hakkındaki kanaati; evet, onun bütün bunlar hakkındaki bilinci, peygamberlere ve aydınlara özgü özel bir bilinçten ibarettir. Aynı şekilde "İnsan, mutaassıp bir canlıdır." sözü de bu anlamdadır.[44] Bundan dolayı aydının, öz bilince sahip bir kimse anlamındaki en yüksek manasıyla "dindar" olduğu; toplumunun tarihsel zamanına, sosyal durumuna ve kendisinin toplumuyla irtibatına ilişkin bilinç sahibi kimse olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Hepsi bu anlama gelir. Bu nedenle siyaset, insanın sosyal durum ve toplumsal yazgı ile ilgili bilinci ve soylu özelliğidir. Eğer tek başına değilse en fazla bal arısı gibi "sosyal" unvanını alır. En

[44] Taassup da bu manadadır. Taassub, "usbe" kelimesinden türemiştir. Usbe topluluk demektir. Taassup, tahazzüb/partizanlık gibi kendi grubuna bağlılık duygusu anlamına gelir. Bu topluluk, sınıf, toplum, millet veya itikadî bir fırkadır.

azından o, kendiliğinden bal üretiyor; bunlar ise baldan sonrasını. Özür diliyorum, vakit çok geçti ve siz de yorgunsunuz. Maalesef, asıl gündeme getirmek istediğim en temel meselelere değinemedim. Fakat izin verirseniz, kelimelere hızla temas ederek konuyu çabucak sonuca bağlamak istiyorum.

Bundan dolayı burada aşkın bir insan çehresinin iki tane çizgisi vardır. Rica ediyorum, iyi dikkat ediniz. Birinci çizgi öz bilinç, ikinci çizgi sosyal bilinçtir. (Siyaset manasında, taassup veya aydınlık manasında; istediğiniz gibi düzeltebilirsiniz.) Ama sözün özü buradadır. İnsanı diğer bütün hayvanlardan farklı bir şekilde kendisi olarak toplumunun kaderini tayin edici ve kurucu yapabilen temel etken bilinçtir. Bu, ister Eflatun'un ve aydının dediği manadaki sosyal bilinç olsun, isterse benim dinden çıkardığım anlamdaki öz bilinç olsun. Bundan dolayı bu bilinci güçlendiren etken, insanın kurtuluşu ve yaratıcılığı yolunda hareket eden etkendir. Belirleme ve yargılama kriterinin ne kadar hassas olduğunu görüyoruz. Eğer insanın hassas kriteri olursa (fikrî, ideolojik kriter; ilim ve tekniğin insana vermediği kriter) artık hiç hata etmez, karıştırmaz, zihni sapmaz. Bu yüzden insanın diğer hayvanlar gibi zamanın belirlemesinin, coğrafyanın belirlemesinin, iklim, hayat, sosyal ilişkiler, üretim, dağıtım, tüketim ve fiziğin belirlemesinin esiri olduğunu görüyoruz. Biz, tabiattaki bütün hayvan ve bitkilerle aynı evi paylaşıyoruz ve aynı tabiatın eseriyiz. Ama insanda onu tabiata karşı isyan etmeye ve tarih ve toplumun belirlemelerini, fiziğin belirlemelerini, tabiat alemini ve maddeyi yenmeye yönelten bir şey vardır. Hatta o, bu öge sayesinde kendisi için konulan ve kendi fizyolojik ve psikolojik yapısına yerleştirilen belirlemeleri de alt edebilmekte ve tabiatın ürünü olan "kendi"nden, başka bir "ben" yaratabilmektedir. İşte bu, yaratıcı, hatta kendisinin eseri olan bu birey, bizzat kendi medeniyet, tabiat, tarih, ırk ve kültürünün kurucusu olabilmektedir. Yani "sonuç" olan insan, bizzat "neden" rolünü oynayabilmekte; sosyal çevrenin eseri olan insan, kendi toplumunun kurucu rolünü yerine getirebilmektedir. Bizim yazgımız, sosyal ve ekonomik durumumuzun, coğra-

fî iklimimizin ve geçmişimizin eseridir. Aynı zamanda biz, bütün bu belirlemelere rağmen kendi kaderimizi belirleyebilir, değiştirebilir ve seçebiliriz. Diğer hayvanlar gibi tabiatın eseri olduğu halde bütün bu güçleri sadece insan ele geçirmiştir. Sadece ve sadece bilinç vergisi –biri sosyal durum karşısındaki aydınca bilinç, diğeri insanî öz bilinç olan iki bilinç– yaratılmış insanı yaratıcı yapar, tutsak insanı özgür yapar; hatta tabiatın, tarihin, çevrenin ve durumun tutsağı olan insanı sadece özgürleştirmekle kalmaz, üstelik insanın yazgısına yüklenen bütün bu belirlemeleri esareti altına alır. İşte bu insandır. Bilinç, sadece ve sadece bilinç. İçi boş ve temiz özümüz karşısındaki bilinç, çürümüş özümüz aleyhine bize temiz özümüzü eğitecek ve canlandıracak gücü verir. Sosyal sistem ve tarihsel yazgımızın uygunsuz durumu karşısındaki bilinç, bize bu durumu değiştirme ve üzerimize belirlemeler tarafından empoze edilen yazgı yerine ideal yazgıyı geçirme gücü verir. Bütün bunlar, insanın tabiatta yarı tanrı yani Tanrı'nın halifesi olma aşamasına kadar insanın kendisiyle, zaman ve toplumla ilgili bilincinin sonucudur. Ama çeşitli etkenler ve değişik güçler, her zaman insanın filizlenmesinden, o aşkın insanın bu aşağılık leşler içinde doğmasından ve insan zatının bizzat kendimiz olan bu şeytanî harabe içerisinde tanrısallığı kavramasından korkarlar ve sürekli onların zararına çalışırlar. İşte bu etkenler sadece ve sadece tarih boyunca bu iki bilinci yok etmek için her türlü yola baş vururlar.

Küçük bir arzum vardı. Son söz olarak bir şey söylemek istiyordum. Çünkü artık vakit yok. Bu vakit sınırlı olduğu için özür diliyorum. Uzatacağımdan haberim yoktu. O da şudur: Benim asıl sözüm, bu iki bilinci hem geçmişte ya yok etmiş veya bozmuş olan hem de şimdi ya yok eden veya bozan etkenleri, bilinci ve kendini bilmeyi yok etmenin eski ve yeni faktörlerini tek tek liste yapıp size sunmak istiyorum. Ta ki böylece evlerinize dosdoğru gidesiniz, geçmişte ve günümüzde bu iki bilincin katili olan etkenlerin neler olduğunu ve bu iki bilinci özde diriltmenin nasıl mümkün olacağını anlayasınız.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİLİNÇ ve EŞEKLEŞTİRME

İçinde bulunduğumuz özel durum, son sözü başta söylememizi, kitabı sondan okumaya başlamamızı gerektiriyor. Bu bakımdan konu ister istemez sizin için –bununla, benim gündeme getireceğim meselelerin fikrî temelleriyle muhtemelen yakın ilgisi olmayan bir grubu kastediyorum.– yorucu olabilir ve aşırı dikkat ve yoğunlaşma gerektirebilir. Fakat her halükârda vakit olmadığı için birkaç oturum boyunca söylemem gereken şeyleri bir oturumda söylemem gerekiyor. Bu da meseleleri daha kapalı hale getiriyor. Sondan söylemem gereken şeyi baştan söylemiş olmam, konunun kapalılığını artırıyor. Ama başka çarem yok.

Büyük Aldanış

Size söylemek istediğim en temel konu, ilmî bir mesele değil, fikrî bir meseledir. Benim dile getirmek istediğim, ancak açıklama ve yoruma ihtiyaç duymayan en önemli mesele şudur: "Kendimizi ilmî açıdan tatmin etmekle fikrî bakımdan doyum hissedemeyeceğimizi bilelim: Bu, günümüz okumuşlarına ve aydınlarına özgü çok sahte bir doyum ve büyük bir aldatma türüdür. Bu okumuş veya aydın, ilmî bakımdan doyuma ulaşınca, yüksek kazanımlar, ilmî açıdan geniş bilgiler ve çok seçkin dereceler kazanınca, büyük hocalar ve kitaplar görünce ve son derece orijinal teoriler öğrenince kendinde gurur ve hoşnutluk hisseder ve fikrî bakımdan bilge bir insan derecesine yükseldiğini sanır. Bu, sıradan bir insanda bile en az alim bir insan olduğu hissi uyandıran bir aldanmadır. Bir üstat, bir mütercim, bir filozof, bir büyük sufi, bir edebiyatçı, bir tarihçi genellikle fikrî bakımdan tamamen sıfır olabileceğini, şuur açısından en düşük derecedeki bir cahil seviyesinde kalabileceğini ve bilinç, öz bilinç, toplum bilinci ve zaman bilinci açısından gözü hiç yazı görmemiş olan bir cahilden daha aşağı olabileceğini düşünmez."

Bu çok incelikli bir durumdur. Cahil bilgin olmak, şuursuz tahsilli kalmak, çok yüksek diplomaları ve gerçekten doktorluk, mühendislik, lisans üstü, doktora ve profesörlük gibi çok seçkin titirleri bulunan bir insan olmak; ama şuur, anlayış, bilgi,

onu ve toplumu kendisiyle götüren zaman ve tarihsel hareketi belirleme karşısında sorumluluk hissetme bakımından sıfır olmak, kör ve sağır olmak. Bu büyük bir tehlikedir: Alim olmak ama cahil kalmak tehlikesi. Onun tehlikesi, genelde kişinin ilme doymakla birlikte fikrî açlık hissetmemesi yönündendir. Baktığımız taktirde göreceğimiz gibi şu an dünyada gündemde olan şey tamamen farklı bir meseledir. İlmî meseleden ayrı olan fikrî bir meseledir.

Belirleyici Seçim

Bugün Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki Üçüncü Dünya toplumları, sanayide çok geri kalmış olmalarına, ilmî açıdan hayli düşük seviyede bulunmalarına ve teknik, felsefe ve hayatın çeşitli bilimleri bakımından Avrupa ve Amerika'nın öğrencisi konumunda olmak bir yana, tamamen fakir olmalarına rağmen kendilerine her türlü silahla donanmış olan tüm Batı karşısında durabilme gücü veren yeni bir silahla donanmış bulunmaktadırlar.

Batı, en üstün teknik, ilmî ve felsefî güçlere sahip olmasına ve dünyadaki bütün zekaları satın almasına rağmen (Çünkü para olunca bugün zeka da mal gibi alınıp satılmakta; ilmî tahsiller, bilginler, mucitler ve yazarlar da tıpkı birer eşya gibi alınıp satılmaktadır. Parası olan herkes bunlara sahip olabilmektedir.); bütün dünyanın ilim mirasına sahip olmasına ve gerek alarak gerekse üreterek bütün ilim dallarının ürün ve birikimlerini kendisinde toplamasına; felsefî, bilimsel ve teknik ilerlemenin en yüksek zirvesinde durmasına ve başlangıcından şu ana kadar insanlığın tüm ilmî çabalarının meyvelerini elinde bulundurmasına rağmen bir şeyden mahrumdur. Bu mahrumiyet, bütün maddî, manevî ve askerî silahlarına rağmen onu, her türlü silahtan yoksun toplumlar, yalın ayaklar, açlar, evsiz barksızlar ve hatta kendilerinin ve ailelerinin normal yaşamlarını savunacak araçlardan bile mahrum olan kimseler karşısında zayıflatmakta, yenilgi ve teslimiyete sürüklemektedir.

Şimdi dünyada "ne" "ne ile" savaşmaktadır? Bilimsel ve endüstriyel güç topluluğu, her çeşit bilim ve sanayiden mahrum olan

kitlelere karşı savaşmaktadır. Bu savaşın kaderi, hiç şüphesiz birkaç gün ve birkaç yıl farkla, dünyadaki bu fakirlerin, bu yalın ayaklıların ve hatta okuma yazma dahi bilmeyen insanların lehine ve insanlık tarihinin ve zamanın bütün bilimsel ve teknik hazinelerini tekelinde bulunduran güçlerin aleyhine işleyecektir.

"Ne" ne ile savaşıyor? İlim, düşünce ile savaşıyor. Bu yalın ayak, aç, yoksul, bu fakirlik, açlık, hastalık ve çıplaklık mahkumu, sadece bir şeyle silahlanmıştır: Düşünce, iman, ideoloji, hedef, aydın görüşlü bir bilinç. (Üstelik eğitimi de olmamasına rağmen.) Karşı tarafta ise insanlığın bilimsel, endüstriyel ve felsefî güç birikimini ve dünyanın sermayesini tekeline almış olan güçlü insan vardır. Bu, onunla savaşır ama karşısında mağlup olur. Bu nedenle bu şey, ilimden, felsefeden, teknikten, sermayeden, güçten ve mutluluktan başka bir şeydir. Eğer biz bu "başka şey"e sahip olmanın veya olmamanın önemini anlamazsak, günümüz kapitalist Batısı gibi farazî gelişim kulemizin en tepesine de çıksak –ki çıkamayız– yine de zamanımızın yalın ayaklıları karşısında –hele de bunlar mazlum kullar ise– yenilgiye uğrayacağız, içten çökeceğiz ve çürüyeceğiz! Bu yüzden aynı zamanda bir seçim yapmak isteyen toplumların önünde başka bir yol bulunmaktadır. Bu, ya bilim, kapitalizm, güç ve sanayi yolunu seçmektir yahut fikrî bir yolu, bir ideal ve ideolojiyi seçmektir. Kesinlikle, ideali, ideolojisi ve imanı olan bir toplum, her güç, hatta güneş sistemine boyun eğdiren bir güç karşısında bile muzaffer olur. Böyle bir toplum, hiç şüphesiz on, onbeş veya yirmi yıl sonra medeniyete de makineye de sahip olacak, bizzat dünya çapında bir üretici dahi olacaktır. Bunun hem geçmişte hem de günümüzde bol miktarda örneği vardır.

Aydını oluşturan ve benim de din adıyla andığım şey gibi eğer idealsiz, imansız, bilinçsiz, hem öz bilinçten hem de sosyal bilinçten yoksun bir toplum, sadece sanayinin, gücün ve kapitalizmin peşine düşer ve günümüzde endüstriyel ve bilimsel ilerleme olarak adlandırılan şeyi takip ederse, bunda başarılı olsa bile –ki olamaz– hep tüketici olarak kalacak ama kendisini üre-

tici sanacaktır. Nitekim bu aldanma, bütün geri kalmış ülkelerin içine düştüğü büyük aldanmadır. Ama o, aciz ve mahrum bir köleye en büyük dünya gücünü yenme kudreti veren o şeyden mahrum kalacaktır.

Bu yüzden eğer ideolojimiz olursa kesinlikle ideolojik başarı ve iman başarısı aşamasından sonra ansızın bizzat en büyük medeniyetin kurucusu olacağız. Eğer fikir eksikliğini hissetmezsek, iman, ideoloji ve yol meselesi bizim için çözümlenmezse, onu almaz ve ona ihtiyaç duymazsak sürekli Avrupa medeniyetini alacak ve diğer üreticilere muhtaç tüketici köleler olarak kalacağız. Bu bakımdan geri kalmış ülkelerdeki çağdaş aydın, (Nerede olursa olsun; ister Latin Amerika'da, ister Uzak Asya'da, ister Orta veya Yakın Doğu'da olsun fark etmez. Zira, Fanon'un ifadesiyle geri kalmış toplumlar benzer bir kadere, benzer dert, ihtiyaç ve seçime sahiptirler. Çünkü aynı güç karşısında ve ortak zamanda bulunmaktadırlar.) ya önce fikri tercih etmelidir ya da fikirsiz medeniyeti! Medeniyet ile kastedilen, medenî insanların ortaya koydukları şeydir. Son yirmi otuz yılın, hatta son kırk elli yılın tecrübesi, işe ideoloji ile başlayıp öz bilinç ve sosyal bilinç kazandıktan sonra harekete geçen toplumların, bugün dünyanın medeniyet kurucu güçleriyle aynı safta yer aldıklarını göstermiştir. Ama yola hızlı bir Batı taklitçiliğiyle koyulan, öz bilinç ve sosyal bilinçten mahrum olan, ideolojisi bulunmayan, sadece Avrupa medeniyetini kullanmada sahte bir uyanışla yetinen toplumlar, Batı'nın tüketicisi olmuşlar, onun esaret ve zillet boyunduruğu altında kalmışlardır. Bunun örneklerini bizzat siz kendi zihninizde bulabilirsiniz.

İnsan: Uzak ve Çok Yakın

Söylemek istediğim şey, süslü bir konferans ve oturum değil, bir derstir; bütün sosyal meselelerin kendisinden doğup şubelere ayrıldığı bir meseledir. Daha önce söylediğim şeylerin hepsini bir örnekle açıklamak istiyorum. Dine göre insan, bütün tabiî olgularından daha üstün bir öze sahiptir.[45] Bu hem dinin

hem egzistansiyalizmin hem de Sartre'ın sözüdür. Yalnızca dinî bir iddia değildir. Sartre bile Allah'a inanmadığı halde insanı, bütün tabiî varlıklardan tamamen ayrı bir öz, gök ile bağları kopuk yabancı bir varlık, yazgısı kendisine bırakılmış, kendi kaderini kendisi oluşturan, kendi kendisinin yaratıcısı, kendi kendisinin tanrısı, tabiata hakim ve hepsi tabiat kuvvetlerinin eseri ve onların cinsinden olan diğer varlıkların aksine tabiat kuvvetlerini hizmetinde kullanan bir varlık olarak kabul etmektedir. Buradan hem dinin hem hümanizmin hem de egzistansiyalizmin aynı kanaate ulaştığını görüyoruz: "İnsan, tabiattan ve fizik evrenden daha üstün bir zattır." İnsana ilişkin en üstün analizleri yapan, en aşırı hümanist ekollerde bile insanlığın bu kadar yüceltilmediği İslam terminolojisine göre insan, Tanrı'nın akrabası, Tanrı'nın benzeri, Tanrı'nın tabiat alemindeki temsilcisi ve

[45] Kastettiğim, geleneksel dinden başkasıdır. Bütün atadan kalma geleneksel dinler birbirinin aynısıdır. Çünkü bana göre bilinçsiz bir şekilde miras bırakılan, tekrarlanan ve adet olarak sürdürülen her şey, adı ne olursa olsun, ister Şia, ister Ehlisünnet, ister İslam, isterse Budizm olsun farketmez. Cahilliğin dereceleri olmaz. İslam'ı bilmeyen ile küfrü bilmeyen arasında fark yoktur. Matematikten sıfır çeken ile edebiyattan sıfır çeken aynı düzlemdedir. Aralarında anlam farkı yoktur. Bilimden üstün olan dinden söz ediyorum; tekrarlanan gelenekler bütününün korunması ve telkin edilmesi anlamındaki dinden değil. Bilgili yeni nesil böyle bir çağrıya kulak vermiyor. Yeni nesil, bilinçsizce tekrarlanan bu kalıpları, gelenekleri ve yönelişleri ya çöpe atmış ya da henüz atmadıysa bile bundan sonra atmak istemektedir. Nihayet yarın tamamen kaldırıp atacaktır. Bu, belirlenmiş bir durumdur. Bilinç cebren böyle bir merhaleyi oluşturur. Artık muhafaza edilemez. Bu, çok ileri bir şeydir. Ben şöyle bir "eğri" düşünüyorum. Mesela, İran'ın geleneksel tipi, kendi toplumumuzda kendisine bilinçsizce empoze edilen geleneklere karşı çıkar, hepsini çöpe atar. Daha sonra tamamen boş bir merhaleye ulaşır. Sonra da içinde, kaygı, ızdırap, arayış, karamsarlık ve bir yol bulma ihtiyacı meydana gelir. Sonunda yolu bulur. Kalıtsal donuk gelenekleri reddettikten sonra gerçekleştirilen bu din reformu, bugün İran düzleminde ve dindar toplumlarımız düzleminde değil, bütün dünyanın aydınları ve çağdaş dünyanın genç neslinin bilinçli ve isyankâr vicdanı düzleminde kabul edilebilir olan şeyle aynıdır. Din, felsefenin, bilimin ve sanayinin ötesinde bir şeydir. Din "bilinçli olmak"tır. Devredilen geleneksel tekrarlar toplamından ibaret olan dinden farklıdır. Bu geleneksel dinin, iki bin yıl öncesine mi yoksa Nâsıruddin Şah zamanına mı ait olduğu belli değildir. Zaten farkları yoktur. Sadece eski olduğu için kutsaldır. O kadar.

halifesidir. Ayrıca bütün varlıklar ve tüm tabiat kuvvetleri insanın emrindedir. Allah'ın bütün melekleri, insanın önünde secdeye kapanmış ve boyun eğmişlerdir.

Dünyada işte böyle bir efendidir. O, Tanrı'nın evrende yaptığı işin aynısını maddî dünyada ve tabiat aleminde yapabilir. Ne işi? Yaratmak, bilmek, yönetmek, seçmek ve bütün belirlemelerden bağımsız olmak. Evrende sadece Allah'a özgü olan bu sıfatlar, daha düşük düzeyde insana nispet edilmiştir:

"Bilgili, iradeli, seçici, yaratıcı, değiştirici, bütün tabiat sistemini emri altına alan ve tarihinin, toplumunun ve kendi özünün kaderini alt üst eden."

Gündelik Hayat

İlahî değerlere ve tanrısal öze sahip olan böyle bir varlık, gündelik hayatın peşine düşer. Bu her canlı insanın katili ve içine her gün insanın en yüce değerlerinin battığı bir bataklıktır. İnsan, hayatın, gündelik hayatın, tekrarlanan hayatın, döngüsel hayatın aynı aptal döngüsüne, amip ve mikroplardan bitki ve hayvanlara kadar bütün hayatlara hakim olan aynı döngüye düşer. O döngü içinde sürekli yer, uyur, kalkar, yemek için çalışır, çalışmak için yer, boş kalmak için çalışır, çalışmak için boş kalır, tüketmek için üretir, üretmek için tüketir. Öyle ki neresinden tutsan döner. Hz. Ali'nin ifadesiyle, tıpkı değirmen eşeği gibidir. Sabah yola salarlar; çalışıp çabalayarak hareket eder, gider gider ama gün batımında sabah başladığı yerde olduğunu görür. Dön dur. Bu fasit daire, hem geçmişte hem de şimdi, medenî veya ilkel, Doğulu veya Batılı her insanın kaderidir.

Bu kısır döngüde insan, biraz bilinçli olan kimseyi ürpertecek derecede özel duygular, ihtiyaçlar, kompleksler, idealler, kıskançlıklar, kinler, aşklar ve acılar bulur. Bazen bir adamın önemli bir meseleyle önünüze gelip sizinle dertleşmek ve karşınızda inlemek istediğini görürsünüz. Öyle bir gürültü patırtı, entrika ve tuhaflıkla derdini anlatır ki gerçekten çok komiktir. Bu zavallının aptallığına gülmek lazım. Gece gündüz istediği-

miz, hayatımızda haz aldığımız, arzuladığımız, sahip olanları kıskandığımız veya gıpta ettiğimiz her şeyi bir kağıt yaprağına yazsak ve bilinçli bir şekilde baksak kendi şeklimizden ve görünüşümüzden bıkar, kendi kalıbımızdan, vücudumuzdan ve canlılığımızdan nefret ederiz.

İnsan yavaş yavaş bu tür şeyleri, dış meseleleri anlar: Mesela evinde, mahallesindeki hiçbir kimsenin evinde olmadığı şekilde olmaktan zevk alır. Sadece bir elbise çıkacak kadar bir kumaş eline geçer. Tesadüfen mağazaya o erkenden varmıştır. Eğer biraz geç kalsa elinden kaçırırdı. O zaman böyle bir kumaş başka bir kişinin eline düşerdi. Dolayısıyla düğünde bu elbiseyi o giyeceğine başkası giyerdi. O zaman nasıl da üzülür, hayıflanırdı. Daha sonra hazları, hüzünleri, nefretleri, entrikaları, nutukları ve insan için ne kadar değerli olduğunu bilmediğimiz daha birçok şeyi en kirli emellerine ulaşmak için kolayca feda ederdi.

Nihayet bu gururlu, başı varlık kubbesinin dışına çıkmış, hatta Tanrı'ya bile kafa tutmuş olan insanın muhtemel bir rütbe, puan, derece, yer ve hatta hayali elde etmek için köpekte bile rastlanmayan ölçüde alçaldığını görürüz. Böyle bir insan, hayasızlık ve rezillikte bütün varlıklardan daha ileri bir yeteneğe sahiptir.

Bazen bir insanın mutluluktan ölmek istediğini, evinin içinde döndüğünü, (meşhur bir deyimle) kendisine aşık olduğunu görürsünüz. Niçin? Çünkü sabahleyin merdivenlerden geçerken müdür bey ona göz ucuyla şöyle bir bakmıştır; bakışında biraz memnuniyet okunmaktadır, bir yarı tebessüm vardır. Tıpkı şefkatli bir sahibin, köpeğine bakışı gibi.

Sonra zevkler!... Elbise, otomobil, ev, makam, rütbe, tahsil ve arkadaş gibi hoşlandığımız, hayalimizde canlandırdığımız ve elde etmek istediğimiz bütün şeylerin bir listesini hazırlayıp bakarsak onları ele geçirmek için neler feda ettiğimizi görürüz: Zamanı, insanı, bilinci, istidadı, insanın tanrısal gururunu, isyan etme imkanını, özgür seçim yeteneğini, reddetme gücünü ve bize dayatılan her şeyi yıkıp yerine kendi istediğimiz şeyleri koyma gücünü feda ederiz. Bütün bunları, hiç anlamadan, onlara

bir vakit bile ayırmadan ve üzerinde bir an olsun düşünmeden elden çıkarınız!

Bu yüzden insan, gündelik hayatta her şeyiyle dışa dönüktür. Kendisine zevk veren şeylere yönelir ve onlara doğru sürüklenir. Sonra görüyoruz ki "ben", Tanrı'yla aynı cinsten olan "ben", yükseklerden lağım çukuruna iniyorum; bir kurt gibi leş yemekten haz alıyorum. Sonra "ben"im bu bütün varlığım parça parça olur ve her parçası vahşî veya evcil bir hayvanın pençesinde pis bir tat, iğrenç bir heves ve aşağılık şeyleri elde etmek için her şeyi, en değerli şeyleri feda etmektedir.

Sarsıntı

Size ahlakî öğütte bulunmak istemiyorum. Gözardı edilmekte olan, insan meselesidir. Geçen her gün insanî değerler kurban edilmektedir. İnsanlığın temelini oluşturan en büyük insanî değerler, reddedebilme ve isyan edebilme özellikleridir. Hz. Adem'in yaratılış süreci de böyle başladı. Şu meyveyi yeme dediler, yedi; sonra Adem oldu, insan oldu, yeryüzüne indi. Eğer böyle olmasaydı, bütün melekler gibi anlamsız olur, burada obur ve yararsız bir melek olurdu. Sonra başkası gelir Adem olurdu; o gelir, bunun önünde secdeye kapanırdı. Ama o kendisi isyan etti ve bizzat Adem oldu.

İnsanın gündelik hayatında yıktığı, elden çıkardığı ve feda ettiği ilk şey isyandır. İnsanı dünyada Tanrı benzeri yapan isyanı kaybediyor. Niçin? Bazen taksit için. İki, üç, beş yıllık senet imzalıyor; artık yerinden oynatılamıyor! Başına gelen her talihsizlikte "Peki, başüstüne!" demesi gerekiyor çünkü taksitler onun maaşına, gelirine ve mevcut durumuna göredir. İnsanın tanrı benzeri olmasının, bir buzdolabına, bir eve, bir otomobile feda edildiğini görüyoruz. Sonra bu insan, neleri kaybettiğini, bunlara karşılık neleri kazandığını ve nelerden zevk aldığını anlamaz. İsyankarlık, tanrısal olma yeteneği ve Allah'ın yeryüzündeki halifeliğini feda etme karşılığında bir otomobile sahip olmak, ne kadar zevk veriyor ki zevkin bedeli isyan ve inkar olsun? İsyanın, reddetmenin, yaratıcı olmanın, bilincin tadını al-

mış bir kimse kesinlikle bunu başka bir değerle değişmez. Fakat nasıl oluyor da biz kolayca değişiyoruz? Çünkü bizim öz bilincimiz yok. Güçlü bir el veya acımasız bir kırbaç, sıkıntıya düştüğümüz zaman, boğuştuğumuz gece ve gündüzlerde –hatta uykumuzda idarî, meslekî, ailevî ve giyimle ilgili rüyalar görürüz– böyle durumlarda yakamızdan tutup silkelemeli, bizi bu baş döndürücü aptal labirentten kurtarmalıdır. Aslında ne kadar vakit harcadığımızı, ömrün neresinde olduğumuzu, ölüme ne kadar sürenin kaldığını, ne kadar fırsatı kaçırdığımızı, bu şeylerle meşgul olduğumuz için hayatta daha ele geçiremediğimiz nice zevklerin, değerlerin ve yetkinliklerin olduğunu bilmiyoruz. İşte bizi bu bataklığın içinden çekip çıkarmalı, güneşin içinde muhafaza etmeli, kurutmalı, sarsmalı, kendi duvarımıza sıkıca çakmalı ve "Sensin, sen!" demelidir.

Saçma

İbrahim Ethem, anlamsız bir avâre, dertsiz ve başıboş bir zengin aristokrattı. Tek eğlencesi avlanmaktı; başka bir işi yoktu. Başkaları çalışıyor, o yiyordu. Peki ne yapsın? Ava gidiyor. Yavaş yavaş ava karşı öyle bir duyarlık kazandı ki sonunda av, onun asıl işi oldu. Gidip hayvanlar arasından bir anne, bir baba ve bir yavruyu okla vurmak ve hayvanı oracıkta yere düşürmek ona zevk veriyordu. Bundan müthiş haz alıyor ve pis bir kahkaha atıyordu. Ne kulağına ne de derisine ihtiyacı vardı. O sadece bu işten zevk alıyordu. Böylesine ulu bir insan, bu işten zevk alan iğrenç bir sadiste dönüşmüştü. Bu sadece hayatının varlık felsefesiydi! Elbette onun hikayesi bir efsanedir. Ama hakikatten daha doğru bir efsane.

Bir gün hızlı ve hararetli bir şekilde avın peşinden gidiyordu. Birisi aniden atının önünü kesti. Tepesinde "Ey İbrahim! Allah seni bunun için mi yarattı?" diye yıldırım gibi gürleyen bir feryat yükseliyordu. "Bilinç!" Bir bilinç alevi! "Sen, sen!" Biz hiçbir zaman benimize, kendimize yönelmiyoruz. Yalandan kendimize nispet ettiğimiz ama herkesten daha mahrum olduğumuz başka şeylere yöneliyoruz. "Sen!" Sanki ilk defa bir kimseyi, bir

varlığı ve bir yüreği tanıyordu. Durdu. Döndü ama "İbrahim Ethem" oldu. İnsanın, onun ululuğu, manevî yükselişi ve ruhsal yüceliği karşısında kendisini küçük ve hakir hissettiği bir İbrahim Ethem oldu.

Bolluk İçinde Yaşayan Nazlı Varlık

Evet, böyleydi! O, kendisi için bir altın kafes yapılmış olan bir şehzadeydi. Her şey önüne serilmiş, her şey, insanlığın o zaman sahip olduğu her lezzet –ki bugün de tüm üyelerinin olmasa da türünün fark ettiği lezzetler– kendisine verilmişti. Bir orman yapmışlar, etrafını her geldiğinde av hazır olacak şekilde av hayvanı ile doldurmuşlardı. Başka bir yerde, her birinde özel renkli nilüfer bulunan havuzlar, bahçeler, salonlar, orkestralar, dansözler vs... Mutsuz bir insanın isteyeceği her şey onun sarayına getirilmişti.

Günün birinde "kafes"ten çıktı. Bir ölü gördü.

– Bu nedir?

– Bu, insanın kaderidir.

– Yani benim de mi?

– Evet.

– Ölüm nedir?

– Ölüm, ömrün sonunda herkesi yakalayan bir haldir.

– Sonra nasıl olur?

– Sonra her yerdeki insan, herkes, hiç olur, murdara dönüşür.

Ertesi gün bir hasta görür.

– Bu kimdir?

– Hasta.

– Hastalık nedir?

– Hastalık, ölümden önce insanı zaman zaman, az veya çok, ağır yahut hafif yakalayan bir durumdur.

– Evet, hastalık, hiçbir duvar, hisar ve bekçi tanımaz.

Bir sonraki gün:

– Bu kimdir? Bu iki büklüm olmuş insan kimdir?

– İhtiyardır.

– İhtiyarlık nedir?

– Her insanın kaçınılmaz yazgısıdır.

– Benim de mi?

– Evet, senin de!

Bir başka gün:

– Bu kimdir?

– Fakirdir.

– Fakir kimdir?

– Bütün varlığı, sadece karnını doyuruncaya kadar onun bunun yanında asalaklık yapmak için taşıdığı dilencilik kabı olan muhtaç insandır.

Ne şehzade ne Buda ne Sakya'nın oğlunu tanıyan bu dört darbe, mutlak huzur, mutlak refah, her şeyden yana mutlak doyum ve mutluluk, mutlak cehalet ve bir otlanma ve bilinçsizlik cennetinde yaşayan bu insanı ansızın kendisine getirir; böylece o birdenbire ne kirli saadet ve saçma zevkler içinde yaşadığını, onun nice şeylerinin ve bilinmez sermayelerinin sahte hazların gürültüsü altında meçhul kaldığını anlar. İsyan eder. İsyan, sadece insanın yapabildiği bir şeydir. Her şeyden kaçar; sadece gergedan gibi yolculuk yapar, kaygısız ve özlemsiz olarak geri döner. Hiçbir susuzluğu ve Benaris'in sarayında sahip olduğu hayata ihtiyaç duymayı düşünmeksizin! "Özgür!" "Özgür!".[46] Bambu ağaçlarının dalları gibi her eğrilikten uzak! Sen meyve yüklü dalları eğilmeye yüz tutmuş ağaçlar gibi ev, bark ve saadet hapsindesin. Su bulaşmamış nilüfer gibi. Zira nilüfer suda açar ama suya bulaşmaz. Suyun içinde yetişmesine rağmen nemsiz. Ve insan! Sen,

[46] Bu cümleler bizzat Buda'ya aittir.

sen! Ey Tanrı'nın kendisinde nefes aldığı sen! Sen, bütün hayvanların ve bitkilerin evi olan ve onlar için yaratılmış bulunan bu bataklığın içindesin. Bütün onların cinsinden yaratılmış olan "sen" bu görünür sen değilsin. Tıpkı nilüfer gibi, haberdar olmadığın meçhul içeriler üzerinde parıldayan bir güneşin altında bütün varlığını bir emzirici ağız yap. Bizi günbegün parça parça kendimizin kurbanı eden bu sözler, dedikodular, çağrılar, çabalar; gündelik parça parça fedakarlıklar, zevkler, düşmanlıklar, nefretler; insanı fare, domuz ve kurt gibi bir hayvan karikatürü haline getiren, yere dönük ve küçük düşürücü olan her şey, insanın kendi efendiliğini, liderliğini, izzetini, tanrılığını, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi oluşunu anlamamasına sebep olur. O, sadece ve sadece kendisine yani "böyle bir varlık"a verilmiş olan, kendi tekelinde bulunan bu değer ve imkanları fark etmez. Kendisini kolayca zillete sürükler, başkasına feda eder, başkasının kölesi haline getirir, hatta başkasına kolaylıkla yağcılık eder. Aslında bütün insanlığını ona tam inancı olmayan başka birine karşı söylediği sahte övgü sözlerine feda ettiğinin de farkında değildir. Karşılığında ne elde etmiştir? Ne elde etmiş olursa olsun yine de zarardadır! Çünkü insan başka bir insanı öldürdüğünde katil de olsa insan kalır. Fakat başkasının önünde eğilen veya dalkavukluk yapan insan, artık "insan" değildir. Ama o bunun farkında değildir. O, adam öldürmeyi ve hırsızlık yapmayı kötü kabul eder ama dalkavukluğu kötü kabul etmez. Çünkü bu dalkavukluk, kölelik, başkası önünde eğilme ve taklitçilikle değerini bilmediği şeyleri kaybeder.

Öğretmenlerden biri bana nasihat ediyordu. Nasihati elbette hayli edepsizceydi ama çok öğreticiydi. Şöyle nasihat ediyordu: İnsan fazla titiz olmamalı; aksine kurnaz ve maslahatçı olmalı, yükselmeye bakmalı, mevkilerden faydalanmalıdır. Fark etmez. Diyordu ki (tabiî birisi ona böyle nasihat ediyordu): Aslında bir şey olmayan bu sakal, insanı bazen maslahat gereği eşeğin arkasına sokar. Sırf maslahat icabı! Güzel. Sonra da onu getirir, sa-

bun ve şampuanla yıkar ve parfüm döker. Sakal olur bir esas. Hiçbir problem yoktur. Hiçbir yeri de kırılmaz. Artık işi de yolundadır. İşte bu, yaşama felsefesidir. Fakat tek kötü yanı, çirkin bir şekilde ifade edilmiş olmasıdır. Yoksa biz bundan daha çirkin işler yapıyoruz.

Bilinç ve Eşekleştirme

Bilinç, beni daima dışarıdan ve beni kendisine kurban eden sürekli uğraşlardan kendime çağıran bir şeydir. Beni, ikide bir kendimi görmem için sürekli aynanın karşısına geçirir. Kendi gerçek tasavvuru gözünün önünde olan hiçbir kimse yoktur. Hatta günde üç dört saat aynanın önünde duran kimseler bile kendilerini bir kere dahi görmemişlerdir!

Bilinç yani kendini bilme, felsefe bilgisinden, ilim bilgisinden, teknik bilgisinden ve endüstri bilgisinden daha üstündür. Bunlar bilgidir, bilinç değildir. Yani beni kendime gösteren, hakkımda çıkarsama yapan, beni bana tanıtan, ne kadar değerli olduğumu anlamamı sağlayan bir şey. Herkes kendisine olan imanı ölçüsünde değerlidir. Bizi ne kadar aşağılıyorlar! Toplum ve eğitim sistemine bir bakın. Aileden itibaren en son merhalesine kadar aynı şekildedir. Bizi öyle küçük görüyorlar ki birtakım şeyleri kendi gücümüzün imkanları olarak bile tanımıyoruz. Hatta hayvan yavruları bile kendilerini bu kadar âciz görmezler. Öyle ki kendimiz hakkında konuşmaktan, kendimizi eleştirmekten ve kendimize sormaktan bile âciziz. Varlığımız baştan aşağı acizliktir. Küçük bir işi yapabilmek dahi tasavvurumuza sığmaz. İşte kendi şahsiyetimize karşı bu kadar inançsızız ve küçüğüz! Kendi kendisini küçük gören bir insan, bir nesil kesinlikle küçüktür! Başkasını kendi kölen haline getirmek için onu önce kendisinin aşağı ırk ve aşağı aile olduğuna inanacak şekilde aşağılamalısın. O zaman aşağılık, onun için ürperti verici ve kötü bir şey olmak bir yana tamamen bir aşk, arzu ve dilek haline gelir. Senin kölen olur, senin efendiliğine sığınır.

Daha Küçük, Daha Daha Küçük

Meğer bizi, biz Üçüncü Dünyalıları, biz Doğuluları, biz Müslümanları ne yaptılar? Önce dinimizi, dilimizi, edebiyatımızı, düşüncemizi, geçmişimizi, tarihimizi ve aslında ırkımızı ve her şeyimizi aşağıladılar. Onlar bizi ikinci sınıf insanlar kabul ettiler. Karşılığında onlar kendilerini o kadar üstün, yüce ve değerli gösterdiler ve bütün çaba, davet, arzu ve mücadelemizin Batı'ya uşaklık etmek olduğuna bizi öylesine inandırdılar ki sonunda onlar gibi davrandık, onlar gibi hareket ettik, onlar gibi konuştuk ve onlar gibi yürüdük. Hatta bilgin eğitimlilerimiz Farsça'yı unutturduklarıyla övünmektedirler. Bu ne eşeklik?! Evet eşeklik de eşeğin alçak olduğunu söylemek anlamına gelmez. İnsan, şuursuzluğuyla, bilgisizliğiyle ve unutmasıyla bu kadar iftihar edebilir mi? Çok ilginç. Batılının dilini almakla, kendi dilini unutmakla ve bazı şeyleri bilmemekle övünüyor! Bu derece aciz ve zelil! Tıpkı Sourdel'in diyalektiği gibi. Sourdel diyalektiği, çocuk diyalektiğidir. Çocuk, annesi tarafından kovulduğunda, azarlanıp aşağılandığında üzülür; annesinin saldırılarından emin olmak için yine ona sığınır. İşte bu, Sourdel diyalektiğidir. Üstün ırk, üstün millet ve hatta üstün insan bir kavmi, bir milleti veya bir insanı kendi güç ve otoritesi altına almak için onu aşağılar. O kadar ki onun dinini, imanını, edebiyatını, düşüncesini, önemli şahsiyetlerini, geçmişini ve her şeyini aşağılar. Böylece o, bu itham ve hareketlerden, sürekli suçlama vesilesi yapılan bu yerden kurtulmak için bizzat onun himayesine sığınır; artık bir daha onun suçlamalarına maruz kalmamak için kendisini ona benzetir. Şöyle ki bazı şeyler Batılılar için tüketim malıdır ama bizim için tüketim malı değil, sembolik bir şeydir. Bütün Avrupalıların ancak yüzde on beşi klasik senfoniden hoşlanır. Ama İranlıların hepsi hoşlanır! Aslında bunlar her senfoniden hoşlanırlar. Hoşlanmamaya kim cüret edebilir? Niçin? Çünkü o senfoni üstün bir zevktir. Bunun, ben beğenmiyorum demeye cesareti yoktur. Bir Batılı kolayca "boğucu, gürültülü,

baş ağrıtıcı" diyebilir. Ama bir Doğulu, sonuna kadar dinlemeye, çok güzel demeye, zevk almaya ve hatta zevk alamadığında kendi kendine utanmaya mecburdur. Neden? Çünkü onun için sembolik bir boyutu vardır; bir üstünlük göstergesidir!

Bütün bunlar, çeşitli etkenlerin, insanın kendisine olan inancını elinden almasının sonucudur. İnsanın kendisine olan inancını yeniden sağlayan tek şey bilinçtir. İlk aşamada benim hangi ırka, hangi milliyete, hangi tarihe, hangi kültüre, hangi zamana mensup ve ne gibi övünçlere, dehalara ve değerlere bağlı olduğumu anlamam gerekir. Bu bir öze dönüş ve bilince dönüştür. Bundan daha üstünü fikrî bilinç; ondan da üstünü ontolojik bilinçtir. Ben kendimi ancak tanrısallığının zirvesinde bir insanî olgu ve insanî varlık olarak hissettiğim zaman bulabilir, kendimi tam olarak tanıyabilir, kendimle yakınlık kurabilir, kendimi anlayabilir ve görebilirim. O zaman kendimi hiçbir fiyata vermem; hiçbir ânım satın alınamaz. Tabiî, kim olduğumu anlarsam. Bu, kolayca satılabilen, herkese sunulabilen bir "ben"dir. Bu "ben" kendisini biraz keşfettiğinde ve bilince ulaştığında bütün yaratılışın yüceliğini kavrar. Evet, bilinçle!

Toplum Bilinci

Aydın olma ile ilgili olarak söylediğim ikinci mesele, Eflatuncu siyaset manasında siyasal bilinçtir. Jurnalist ve gündelik anlamda değil, aksine Eflatuncu anlamda politik mesele; yani siyasî hayvan olma, yani insanın toplumun hangi tarihsel ve sosyal aşamada bulunduğunu bilmesi. Toplumuna karşı nasıl bir bağlılığının olduğunu, kendisine ve toplumuna hakim olan yazgıyı, halkı ile kendisi arasındaki karşılıklı ilişkilerin neler olduğunu bilmesi, kendini toplum karşısında, toplum içinde ve topluma bağlı hissetmesi, toplumuna karşı sorumluluk üstlenmesi; toplumun klavuzluğu, rehberliği, kurtuluşu ve hareketi için kendinde bir gözcü, bir öncü sorumluluğu hissetmesi. Bu, insanın ikinci sorumluluğu anlamına gelir. Aydın olmak veya mutaassıp olmak; ikisi de aynı kavramı ifade eder.

Mihenk

Bundan dolayı iki tür bilinç vardır: Birisi öz bilinç, diğeri sosyal bilinç. Sosyal bilinç, şimdi söylediğimle aynı manadadır. (Elbette ince anlamını şu ana kadar verdim.) Şimdi temel bir meseleye geliyoruz. Bu, kriterin artık belli olmasıdır. Bir insan bireyi olarak benim düşmanım; bir toplum, bir millet, bir inanç topluluğu ve bir sınıf olarak bizim düşmanımız –buradaki "biz" hangi boyutta ve hangi alanda anlaşılırsa anlaşılsın fark etmez– karşılığında cehalet, fakirlik ve zillet vermese, bilakis bilinç verse dahi benden birinci bilinci ve ikinci bilinci alan herkes ve her etkendir. Bunlar, her halükârda benim düşmanımdır. Böyle bir kişi veya etken, felsefî bilgi, teknik bilgi, bilimsel bilgi (velev ki bütün bilimlerin bilgisi olsun) verse ama karşılığında bizden öz bilinci, tarihte peygamberlere özgü olan peygamberane bilinci[47] alsa veya bunları bizde zayıflatsa onlar bizim düşmanımızdır, benim düşmanımdır. Bu, ilk kriterdir. Eğer bunu kabul edersek diğer meseleler tamamen açıklığa kavuşur. Bu, etrafımızda dolanan bütün meseleleri değerlendirmede kullanılabilecek bir kriterdir. Bugün artık eskisi gibi değildir ki özel şapkası olan, hançeri ve kırmızı elbisesi bulunan bir düşman gelsin, yakalasın, bağlasın, yolunu kessin ve gitsin de biz de bunun düşman olduğunu anlayalım. Hayır! Bugün bu düşman, yakamızın içinden çıkıyor, evet kendi yakamızdan! Artık o zamanki gibi değil: İstibdat gelsin, elinde kırbacı olsun, insanları sandıklar tarafına oy vermeye sevketsin. Elbette Batı için söylüyorum. Günümüzde o kırbaç, sandığa sevketmek için bu işçinin kafasının içindedir. Hem de onu canının istediği kimseye özgürce oy verecek

[47] Peygamberler ne filozof ne teknisyen ne edebiyatçı ne şair ne estetikçi ne de sanatçı idiler. Avam içinden çıkmış birer ümmî idiler. Ama zamanın bilincine sahiptiler. Bunun için de her filozoftan, her düşünür, bilgin, yazar ve edebiyatçıdan daha çok ve daha iyi tarihin seyrini belirlediler, harekete geçirdiler, medeniyet kurdular ve toplumlarının kaderini değiştirdiler. Bu peygamberane bilince okumamış bir insan da sahip olabilir. Bunun aksine bir insan aklî veya naklî, yeni veya eski ilimler alanında alim olmasına rağmen bu peygamberâne sosyal bilinçten mahrum olabilir.

şekle sokar. Ama bunun nasıl olacağı belli değildir. Bu işçinin gönlü Goldwater'e mi yoksa Jeanson'a mı oy vermek istiyor? Evet, hiç kimse ona karışmaz; özgürdür. Ama gönlü sadece bu ikisini ister. Öyle ki hangisine oy verirse versin sonuç aynıdır.

Mavi Oyuncak

Size arz edeyim: Günümüzde tıpkı plastik maddeyi kokulu kapların içine koyup sonra da çöp kovası, şekerlik, çaydanlık, bardak tabağı ve semaver altlığı gibi istedikleri her şeyi hemen kalıba dökmeleri, bir göz bağlamayla üretmeleri ve pazara sürmeleri gibi insan ve nesil icat ediyorlar. Psikolog, sosyal psikoloji uzmanı, tarihçi, sosyolog, antropolog, ekonomist, eğitimci bir araya geliyor, sermaye ve güç de arkalarında:

– Proje üretin!

– Baş üstüne. Fakat ne istiyorsunuz? Siz buyurun ki biz de üretelim!

– Şu Afrikalı, Asyalı ve Latin Amerikalı toplumlarda başına sürekli kına yakan geri kafalı ve eski bir nesil istemiyoruz. Zira bizim satacak kınamız yok. Biz onun makyaj malzemeleri tüketmesini istiyoruz. Uluslararası standartlara uygun, şuursuz ama temiz, alımlı ve güzel yüzlü bir nesil istiyoruz.

Evet, sadece buna ihtiyacımız var.

– Baş üstüne beyefendi! Dört yıl sonra size teslim ederiz. Birden Tahran'da 1945'den 1955'e kadar on yıl içinde Avrupaî makyaj malzemelerinin ve güzellik salonlarının 500'e ulaştığını görüyoruz. 500'ün ileriliğe eşit olduğunu görüyor musunuz?

– Güzel, bu nesli nasıl üretelim?

– Bize öyle bir nesil lazım ki geleneksel hayat tarzından nefret etsin, durumu birbirine benzesin, aydın olsun, biraz normal, bir nebze daha aydın olursa da biraz harap olsun. Bir miktar zevk sahibi olsun; artık ayran değil, pepsi kola içsin. Bu kadar! Sadece bu kadar! Eğer daha fazla değişirse zahmet, sıkıntı ve kargaşaya sebep olur; bizim için daha çok masraf açar. Bu ka-

darı yeter! Evet, bu kadar. Hoş olur. O eski giysileri, fistanları ve lafları kaldırıp atacak kadar incelsin yeter. Gereksiz olduğunu anlayacak kadar şuurlanmasın. Kendi giysisini, modelini ve rengini kendisi seçsin. Aslında bunun seninle ne ilgisi var? Sen insan olmasan kendin seçer misin? Sadece kendi elbiselerini kaldırıp at dedik!

Bir miktar ambar suyu deliği gibi olsun. Yani biz "hû" dediğimizde o da "hû" desin; biz "hâ" dediğimizde o da "hâ" desin. Artık o kendi başına ses çıkarmasın. Bize işte bu türlüsü lâzım.

– Baş üstüne. Tam da sizin istediğiniz gibi yaparız.

Yapıyor! Hem de öyle yapıyor ki darbımesel oluyor. Eskimoya buzdolabı satıyor. Bir Afrikalı kabile reisine tamamen altın olan bir "Renault" satıyor. Yurdunda iki kilometre cadde bulunmayan bir kabile reisine. Renault'u deveye yükleyip getiriyorlar, kale kapısının ağzına bağlıyorlar. Başkalarına karşı övünsün diye. İşte böyle yapıyorlar. Biz de on yıl sonra nasıl da böyle olduğumuzu bir türlü anlayamıyoruz. Bütün bu temel değişimler ve değişiklikler karşısında neler kaybettiğimizi anlamıyoruz.

Bunu bize ne anlatabilir? Tanrı gibi olan bir insanın bu tür şeylerden hoşlanacağını: Sürekli "uzat", "kısalt"; yarın yine uzat ve ertesi gün kısalt! Bütün uğraş, övünç ve iftiharın bundan ibarettir. Nihayet bir çıkmaz sokağa varır. Aptalca bir döngü! Bu oyuncak olmalar ve oyuncak bebek olmalara karşı nelerini feda ettiğini sana ne anlatabilir? Kim, hangi ses ve hangi feryat ona bunu anlatabilir ve gözlerini açabilir? Sonunda gözü onlar verirler, şuuru onlar verirler, duyguyu onlar verirler, bilgiyi onlar verirler; bütün ilke, değer ve estetikleri bize onlar empoze ederler. Ancak onlar empoze ederler. Ancak onların bize güzel gösterdiği renkler hoşumuza gider. Hatta yemeğin rengini ve lezzetini, içkilerimizin tatlılığını ve ekşiliğini dahi kendi başımıza seçemeyiz. Pekiyi, bütün bunlara karşılık nelerimizi kaybettiğimizi ve bizim için nelerin meçhul kaldığını bize kim anlatacak? İnsana bu derece taklitçi olduğunu, bu ölçüde her üretileni tükettiğini ve karşılığında neleri kaybettiğini ancak öz bilinç anlata-

bilir. Toplumun kaderinin hangi çengeller karşısında esir olduğunu ona anlatabilecek tek şey sosyal bilinçtir. Bunu o kendi başına anlayamaz. Evet onu bu lüks aptallığından, güzellik aptallığından, aldatıcı aptallıktan ancak bu iki tür bilinç kurtarabilir. Ne felsefe ne bilim ne de teknik.

Şikayet Acentesi

Eğer "insanî bilinç" ve "sosyal bilinç" olmazsa (Onun terimini şimdi buldum; birincisine insanî bilinç, ikincisine sosyal bilinç diyorum; tamamen anlaşılır.) teknik, ilerlediği ölçüde insanın bu yolda daha çok ve daha çabuk kaybetmesine vesile olur. İnsanî bilinç ve sosyal bilinçten mahrum olan bir milletin ve toplumun mühendisi ancak Batı otomobilinin tamirci ve montajcısıdır; Batılı üreticinin malını memleketine getirmesi ölçüsünde bir araçtır. Mühendis ve teknisyeni bulunmayan topluma otomobil de gelemez. İşte bu yüzden eğer bir toplum sosyal bilince ulaşmazsa teknisyeni şikayet acentesi ve sömürünün cadde temizlikçisi olur. Alimi nasıldır? Hem içeride hem de dışarıda para ve gücün ücretli memurudur; düşüncesini ve araştırma yolunu yabancı belirler. Üçüncü Dünya beyinlerinin nasıl da iki şekle girdiğini görüyoruz: Ya oraya (Batı'ya) çekiliyorlar ve o büyük sistemde angarya ve karın tokluğu karşılığında deha ve yeteneklerini feda ediyorlar. Ne zevk alıyorlar! Maaşlarına yapılan 2000 tümen zam karşılığında neleri feda ettiklerini bilmiyorlar. Ya da dönüp burada yabancı malların tüketiminde beşinci ayak oluyorlar. Araştırmacısı, edebiyatçısı ve filozofu eşekleştirici, zihin iğfalcisi ve saptırıcısı haline geliyor; teknisyen, fizikçi ve kimyageri de onların semirmesini sağlıyor! Otuz yıl önce Afrika'da mühendis yoktu. Fransız kapitalistin oraya Fransa'dan mühendis götürmesi ve aylık 50.000 tümen maaş ödemesi gerekiyordu. Şimdi ise maşallah, Afrikalıların mühendisi var; aylık 2000 tümen karşılığında ondan aynı verimi alıyor. Hem eski eşekleştirici yazgıdan hem de yeni eşekleştirici yazgıdan kurtaran tek şey, bilim ötesi aşkın dinin kendisinden söz ettiği "insanî bilinç" ve peygamber ve aydın sorumluluğunun,

ideolojinin bahsettiği "sosyal bilinç"tir. Bu ikisi her insanın, bilhassa Üçüncü Dünya'nın, özellikle de Doğulu ve Müslüman toplumların kriteri olmalıdır. Meseleleri eğer bu iki prensip dışında başka bir şeyle değerlendirirse aldanır. Çünkü günümüz aldatıcıları dünün zavallı göz boyayıcıları değildir. Onlar aslında göz yapan, görmeyi sağlayan kimselerdir. Bundan dolayı onların esaretinden kurtulmak, empoze edilmiş kural ve standartlarına aldanmamak ve düşmanın planını okumak, insanın bir nesli hangi karmaşık, tuhaf komplonun içine çektiklerini ve sonra da ne yapmak istediklerini görmesini ve bilmesini gerektirir. Eğer bunu anlamazsan kendin gidersin! Sonra da düşman bıçağı altındaki kurbanlık deveye dönersin. O zaman da zevk alır, çırpınır, kendini dans ediyormuş gibi hissedersin. Bu tür hayret verici mucizevi aptallıklar nesilleri tamamen dünyanın içine batırır. Batı'nın bile bu tür tutsaklıkları vardır. Batı'nın halkı, insanlığın kaderini belirleyenlerden farklıdır.

Bundan dolayı iki göz ve iki bakış konumunda olan insanî bilinç ve sosyal bilinç gibi kriterler gereklidir. Öyleyse her plan, her konuşma, her davet, her mutluluk, her lezzet, her ilerleme –dikkat edin, her ilerleme– ve insanî bilinç ve sosyal bilinç yolunda bizim için ortaya konmamış olan her güç, medeniyet ve kültür, zihinleri insanlıktan ve bağımsız yaşamaktan uzaklaştırmak ve eşekleştirmektir. (Eşekleştirmenin/istihmarın ne olduğunu biliyor musunuz? Yani halkı eşek yapmak. Eşek anlamındaki hımar kökünden türetilmiştir.) Bu eşekleştirme faktörü, tarihin hiçbir döneminde günümüzdeki gücüne erişmemiş olan en büyük felaket ve en güçlü kudrettir.

Eşekleştirme geçmişte yalnızca eşekleştirenlerin deha, zevk ve tecrübelerinden ibaretti. Bugün ilim de ona destek vermektedir. Bütün kitle iletişim araçları, radyo, televizyon, eğitim ve öğretim, basın, Doğu, Batı, tercüme, tiyatro vs. onun yardımına gelmiş; bilimsel psikoloji, teknik sosyoloji, politik psikoloji ve eğitim psikolojisi imdadına yetişmiştir. Eşekleştirme, teknik, teknolojik ve bilimle donanımlı hale gelmiştir. İşte bu yüzden onu

tanımak da aynı ölçüde zorlaşmıştır. Kriter, yine tekrar edeyim; insanî bilinç ve sosyal bilinçtir.

Benim gündeme getirdiğim mesele eğer çok büyük bir ilmî mesele, felsefî mesele, teknik mesele, hatta toplum ve hayatın ilerlemesi meselesi olmakla birlikte insanî ve sosyal bilinç taşımasaydı uğursuz, aldatıcı, yalancı ve nihayet kölelik ve zillete düşmeye, eşekleşmeye çağrı; bir çeşit modern mıknatıslı uykuya dalış olurdu. Modern kölelik ile klasik kölelik arasında ne fark vardır? İster modern cariyelik, isterse klasik cariyelik olsun, aralarında fark yoktur. Sadece sunum farklı. Öteki "zaife" derken beriki "latife" diyor. Her ikisi de "insan olmamak" anlamına geliyor.

Budan dolayı eşekleşme, insan zihninin, ister fert ister toplum olsun insanın bilgi, şuur ve yönünün insanî bilinçten ve sosyal bilinçten sapmasıdır.

Bu iki bilinci saptıran veya bir ferdi, bir toplumu ve bir nesli bu iki bilinçten uzaklaştıran her faktör, en kutsal faktör dahi olsa eşekleştirme faktörüdür. Bu iki uğraş dışındaki her uğraş ve bu iki bilinç veya onların çizgisinde olan herhangi bir şey dışındaki bir şey ile uğraşmak tavşan uykusuna yatmaktır; esarete düşmektir; düşman gücün kurbanı olmaktır; mutlak anlamda eşekleştirilmektir. Bu, kutsal bir şeye davet ve kutsal bir şeyle uğraşma olsa da böyledir.

Bizim ayırt edemediğimiz talihsizliğimiz, zihni düşünmesi gereken şeyden yani insan olarak "benim" kaderimden ve toplum olarak bizim kaderimizden gafil bırakmak için bizi genellikle çok ileri, büyük ve saygın, hatta çok mutluluk verici şeyleri düşünmeye davet etmeleridir. Bu yüzden aldatıcı olur ve biz onu fark edemeyiz. Bu nedenle bir yerde şöyle demiştim: "Eğer sahnede değilsen, istediğin yerde ol." Hedef, sahnede olamamak şartıyla istediğin yerde olmandır. Eğer bir yerde hazır bulunman gerektiği halde orada değilsen, artık istediğin yerde bulunabilirsin. "İster içki sofrasına oturmuş ol, isterse namaza durmuş ol; ikisi de birdir."

Eşekleştirme için, kötülükler seni ürkütmesin, olman gereken yerde bulunmadığını anlamanı sağlamasın diye seni sürekli kötülüklere davet etmezler. Davet şeklini senin tipine göre seçerler. Bazen seni güzelliklere de çağırırlar. Büyük bir hakkı, bir toplumun ve bir insanın hakkını çiğnemek için bazen seni başka bir hak ile ilgilenmeye davet ederler. Bir hakka yardım ederek başka bir hakkı çiğnerler.

Bir evde yangın varken –iyi dikkat edin– seni namaza ve Allah'a dua etmeye çağıran kimsenin daveti haince bir davettir. Başkasının işi onun umurunda değildir. Kutsal olsun, olmasın; bu durumda yangını söndürmeyle ilgilenme dışındaki her ilgi, eşekçe bir ilgidir. Eğer ilgilenirsen eşekleşmiş olursun, ister en güzel ilmî ve edebî eserleri incelemekle uğraşmak olsun, isterse büyük bir bilimsel keşifle ilgilenmek olsun! Bunun dışında yaptığın ve uğraştığın her iş seni eşekleştirir. Artık gitmiş olursun.

Herkesin sahip olduğu gündelik meşguliyet olarak değil de bir düşünce, fikrî yöneliş, hayat tarzı ve daimî hareket olarak kendi insanî bilinci dışında bir şeyi; biz olarak sosyal bilinç dışında başka bir şeyi düşünen her nesil –bir toplum ki böyle bir durumda bulunuyoruz, böylesi uygunsuzluklarda ve böyle bir çıkmazdayız, böyle bir kurtuluşa ihtiyacımız var.– o şey ne kadar kutsal olursa olsun eşekleşmiştir. Bundan dolayı eşekleştirme seni bazen kötülüklere ve sapıklıklara davet eder, bazen de güzelliklere ve haklara davet eder. Böylece seni tehlikeli ve uyarıcı olduğunu düşündüğün hakikatten gafil bırakır.

Burası, insanın gafil olduğu yerdir. İnsanın işin güzellik ve iyiliğini kavraması gereken asıl yer burasıdır. Ama o, anlaması gereken şeyden habersiz olur. Olması gereken sahnede bulunmaz. Bu, dolaylı eşekleştirmedir.

İnsanların Siyasî Hassasiyeti

Abbasîler, İslam tarihinde bizim kaderimizin, İslam tarihinin kaderinin bugünkü duruma düşmesine sebep olan bir gelenek başlattı. Tuhaf bir şey yaptılar. Müslüman halk, en ufak bir rahat-

sızlığı dahi toplumun kaderiyle irtibatlı görüyor; insanlara halife tarafından yapılan en küçük bir zulmü farkediyordu. Hilafet çevresinden birinin kendi makamını kötüye kullandığını görünce sokaktaki, pazardaki herkes işini gücünü bırakıp mescide koşuyor, bağırıp çağırıyor, halifenin yargılanmasını, açıklama yapmasını istiyordu. Bu, Peygamber zamanındaki, Ömer, Ebubekir ve Ali zamanındaki, hatta Emevîler dönemindeki Müslüman halkın sosyal duyarlılığıydı. Böyle bir toplum üzerinde tam bir otorite kurulamayacağı, onların kolay kolay dizginlenemeyeceği bellidir. Onlar bu kadar bilince sahip insanlardı. Çünkü Müslüman idiler ve çok keskin ve hassas sosyal yönleri vardı. Bundan dolayı ezan okunur okunmaz hemen hızla ve heyecanla namaza gidiyorlardı. Orada kendi iç dünyalarına dalıyorlar, kendi kaderlerini ve öz bilinçlerini düşünüyorlardı. Aynı şekilde Mısır, İran ve Roma'yı kendileri için fethetmiş bir imparator olan Ömer'in savaş ganimeti olarak alınan kumaşlardan diğer sahabîlerinkine göre biraz uzun bir gömlek giydiğini görünce (Zira ganimetlerin eşit bölüştürülmesi gerekiyordu; ister dünyanın doğu ve batısının büyük imparatoru ve komutanı olan Ömer olsun isterse bir asker.) "Senin gömleğin niçin daha uzun?" diye itiraz ediyorlardı. Halk, İran'ı ve Roma'yı fethettiği için onu övmek, dualar okumak ve takdir etmek yerine ilk iş olarak onu muhakeme ettiler ve niçin senin gömleğin diğerlerininkinden daha uzun ve neden senin aldığın ganimet ötekilerinkinden daha fazla; sen ayrımcılık yaptın, diye yakasına yapıştılar.

Toplumun hassasiyetine bakın! Halkın kendi sosyal yazgısı karşısındaki duyarlılığını görün. Sasanî devri medenî İran'ını bir üflemeyle havaya uçurabilen bu ruhun nereye gittiği belli değil. Onlar bütün Roma'yı işte bu güçle yenebildiler ve tüm Mısır'ı 3000 kişilik bir ordunun saldırısıyla teslim alabildiler. Bunlar, tarihi değiştirebilen insanlardır. Öyle ki bunlar, toplumlarının kaderinde meydana gelen en küçük bir hareketle ilgiliydiler.

Sonra Ömer, sözcüsü aracılığıyla habercilere açıklama yaptırma yoluna gitmiyor, onlar da onu mescide çekmiyor; oğlu Abdul-

lah'ı şahit getirmeye mecbur kalıyor. Diyor ki: "Araştırın, temsilci gönderin, istediğiniz yere temsilci gönderip araştırma yaptırın. Benim boyum uzun olduğu için herkese yeten kumaş bana yetmedi. İki ganimet kumaşından benim için bir gömlek çıksın diye Abdullah kendi payını bana verdi. O nedenle bu, oğlum Abdullah'ın payının eklenmesiyle oluşan kendi hissem. Gidip bakın, Abdullah'ın elinde bu ganimetten bir şey yoktur. Onlar da gidip araştırdılar; sonra onun suçsuzluğunu kabul ettiler.

Evet, bu halka hükmedilemeyeceği gayet açıktır. Öyleyse onları depolitize etmek gerekir. Yani Eflatun'un sözünü ettiği siyasî bilincin, benim peygamberce ve aydınca bilinç olarak gördüğüm sosyal bilincin ortadan kaldırılması gerekir. Nitekim ortadan kalktı. Artık onların medenî olmaları, alim veya filozof olmaları önemli değildir. Yarısının İbni Sina, diğer yarısının da Hallaç olmasının önemi yoktur. Fark etmez; her halükarda halifenin uşağıdırlar. Sahi, İbni Sina kimdir? Gençliğinde büyük bir dehaya sahip olan ve dünyayı hayran bırakan adam, hakan hazretlerinin dolma kalemi oluveriyor! Belli ki şuuru olmasaydı daha iyiydi. Hedef olmayınca işte böyle oluyor. Bilimsel teknisyen ne yapar? Onun tekniği, ilmi, zanaatı, her şeyi böyle olur. En büyük sanatçılar, bilginler, zanaatkarlar ve estetikçiler nedir ki? Onların Âlî Kapu'lar yaptıklarını, Bağdat'ta hilafet sarayında Binbir Gece eğlenceleri düzenlediklerini görüyoruz. Hal böyleyken sanatımız olmasaydı hiç şüphesiz daha iyi olurdu. Bu sanatın, bu bilimin ne faydası var? Hiç! Yol değişmiş, halk sosyal bilince karşı duyarlı olmaktan uzaklaştırılmış!

Abbasîler zamanı geliyor. Abbasîler'in Cafer Bermekî ile evlilik gecesinde o kadar yemek yapmışlar ki yemek artıkları birkaç gün Bağdat'ın dışında yığılıyor ve Bağdat dışında bir artık yemek dağı meydana geliyor. Bir süre hayvanlar ve kuşlar ondan yiyorlar. Geride kalanlar bütün Bağdat'ı öyle kokutuyor, insanların sağlığını öyle bir tehlikeye sokuyor ki çok sayıda adam kiralayıp bu yemek dağını şehrin dışına götürüyorlar. Bütün Müs-

lüman toplum içindeki onca âlim, fakih, şair, bilgili, bilgisiz, filozof, imam ve cemaatten biri çıkıp da bu kadar yemek dinî bakımdan israftır dememiş. Bir tek kişi bile itiraz etmemiş! Tabiî, sosyal meseleler ve sosyal bilinç ortada yoktu.

Bu meseleye duyarsız kalan aynı insanlar öylesine halkalar oluşturuyorlar, araştırmalar yapıyorlar ve hoş vakit geçiriyorlardı ki haddi hesabı yok. Ne yapmışlardı? Bir dil keşfetmişler, Arapça için bir dil bilgisi bulmuşlar, Arapça'ya tercüme etmek istedikleri bir yazı nüshası ele geçirmişler, tıp ve ilaç alanında ağırlığınca altın vererek tercüme etmek istedikleri bir kitap bulmuşlardı! Neticede ilmî, edebî, estetik ve sanatsal araştırmalar doğdu. Öyle ki Abbasîler zamanında büyük İslam medeniyeti meydana geldi. Ama artık halkın kendi kaderine karşı hassasiyeti kalmamıştı. Sonuç: Moğollar gelince artık ne medeniyet kalmıştı ne de bilinç! Bütün ihtişam ve görkem, tüm İslam İmparatorluğu tıpkı kurbanlık koyun gibi Moğol kırbacının ve kılıcının altına girmişti. Çünkü sosyal bilinç öldürülmüştü. Bundan dolayı Abbasîler zamanındaki eşekleştirme faktörünün ilim, medeniyet, sanat, edebiyat ve araştırma olduğunu görüyoruz.

EŞEKLEŞTİRME ÇEŞİTLERİ

Eşekleştirme iki çeşittir. –Yazınız, not tutturmak istiyorum!– Eski eşekleştirme ve yeni eşekleştirme. Tıpkı yenisi ve eskisi bulunan sömürü gibi. Eşekleştirme, söylediğim gibi, zihnin insanî ve sosyal bilinçten saptırılıp uzaklaştırılmasını ve bu iki bilincin hak veya batılla süslenmesini sağlayan bir etkendir. İşte bunun adı eşekleştirmedir. Özetle, bizim bir eski eşekleştirmemiz bir de yeni eşekleştirmemiz var.

Eşekleştirme Dini

Eski eşekleştirmenin aracı, dini, gerçekliğinin zirvesinde, yalın ve doğru olarak ortaya koyan büyük peygamberler dönemi hariç din idi. Bu dönemden sonra eşekleştirici ve insan düşmanı güçler dinin kaderini ellerine aldılar ve ruhanî sınıf adına, manevî, sufî, zahit veya keşiş sınıf adına dini, insanları eşekleştirme vasıtası yaptılar; hem bireysel eşekleştirmenin hem de sosyal eşekleştirmenin vasıtası. Çünkü din her ikisiyle de ilgilidir. Özellikle İslam, kendisinde hem insanî bilince hem de sosyal bilince yer verir. Bu nedenle İslam, tarihte Peygamber'den sonra eşekleştirme aracı haline getirilince toplum için en büyük musibet meydana geliyor. Çünkü bir darbede her iki bilinci de felç ediyor. Hem insanî bilinci, hem sosyal bilinci.

Din[48] eşekleştirir. Eski toplumlardaki en büyük ve en güçlü eşekleştirici "din"dir.

Acaba din ne yapıyor? Din, sosyal bilinci, benim kendi yazgıma ve toplumuma karşı sorumluluğumu yok edemiyor ama bir iş yapıyor. Bunların yerini değiştiriyor, bana şöyle diyor:

Bütün bu görev ve duyarlılıkları ölümün öbür tarafına bırak; yani ölüm sonrasına ertele. Güzel, otuz kırk yıl fark eder: Geri

[48] Eşekleştirici din ile sapık dini, hakim dini, para ve güç ile işbirliği yapan dini, resmî bir sınıf ve mütevellileri olan dini kastediyorum. Mütevellilerinin kartları, kazanma cevazları ve bu dinin, tekellerinde olduğuna dair özel alametleri bulunan bir din. Yani onlar tebliğ ederler ve başka iki ortakla işbirliği yaparlar.

kalanı artık senin elindedir. "Orada ebediyen kalacaklardır."a kadar var olursun. Şu birkaç yıllık ömürde bunun imkanı yoktur. Dünyayı ehline bırak; yani kendine ve öteki iki ortağına!

Sapık din, benim toplum karşısındaki sorumluluklarımı iki şekilde köreltir. Birincisi, benim elimden alınan ve mahrum bırakıldığım birtakım ihtiyaçlarım var. Benim insan olmam ve insanî bilinç taşımam sebebiyle onları geri almam gerekir. Aynı şekilde adalet arayışına olan ihtiyacım nedeniyle zulmü kabul etmemem gerekir. Din beni zulüm ve gasp yükü altına girmeye zorluyor, susmaya ve sabretmeye çağırıyor, durumumu Hz. Abbas'a havale ediyor ve sorumluluğu üzerimden kaldırıyor.

İkincisi, öte yandan toplumun kaderine karşı günah işliyorum, hainlik ediyorum, cinayet işliyorum; insanî sorumluluk ve sosyal bilinç beni ister istemez bunları telafi etmeye, halka hizmet etmeye ve haklarını geri vermeye zorluyor. Şu ana kadar onlara hainlik ettimse ve karşılarında ilgisiz kaldımsa şimdi bu kusuru, bu hataları telafi ediyorum. Fakat din, bu sapık şekliyle beni aldatıyor:

"Hırsızlık yaptığın, cinayet işlediğin, halkın geleceğini başkalarına sattığın doğru. Ama bunun telafi yolu geri vermek değil ki. Zaten geri verilmez de. Bunun daha basit bir yolu var. Nedir? Şu duayı kıbleye dönerek altı kez oku; artık işin tamamdır. Şu yediğin paradan biraz da bize ver. Artık iş bitmiş, günahların bağışlanmıştır. Yani şefaat, bağışlama ve af! Böyle bir dinin Tanrı'sı bütün kötülüklere ve çirkinliklere göz yumar; günahların, çöldeki kum, göklerdeki yıldız ve denizlerdeki köpük kadar çok dahi olsa bir üflemede yok eder!"

O zaman sen "Öyleyse ben niçin sosyal sorumluluk endişesi taşıyorum?" diye sorarsın. Niçin? Eğer halkın sosyal hayatı karşısındaki sorumluluğum benim onlar uğrunda ölmemi, canımı feda etmemi ve hayatımı vermemi gerektiriyorsa bunun daha kolay bir yolu var. Bunun yolu, sıkıntısız, baş ağrısız, harcamasız, zahmetsiz, bilinçsiz, düşüncesiz ve tamamen sorumsuz bir şekilde cennetin anahtarlarını insanın eline veren "dua kita-

bı"ndan geçer. Bir koyun adaman, bir seyide veya mollaya bir şey vermen, birini sevindirmen veya bir gönül alman her şeyi telafi eder; bütün sosyal sorumlulukların yerine getirilmiş olur. İşte bu, eşekleştirici dindir.

Dolayısıyla bu eşekleştirici dinin, hem "mazlum ben"i intikamımı ölüm sonrasına bırakmaya zorladığını hem de "zalim ben"e yaptığım zulümlerin telafisi ve affı için mazlumu razı etmem gerekmediği, aksine Tanrı ve din temsilcilerini hoşnut etmem gerektiği umudunu verdiğini görüyoruz. Ona veya onlara, bütün mazlumlara Allah tarafından cennete giriş onayı veriliyor. Bu bakımdan sapık din, her iki sınıfı yani hem mazlumu hem de zalimi eşekleşmeye çağırıyor; tüm somut meseleleri soyutlaştırıyor; tek tek herkesin omzunda ağırlık yapan bütün sosyal sorumlulukları, yalnızca bu resmî mütevellilerin ve profesyonel aracıların bildiği bir miktar özel hilelerle kolayca ortadan kaldırıyor. İşte bu, dinî eşekleştirmedir.

Züht

Züht bir eşekleştirme türüdür. Züht, birtakım sosyal haklara, insan haklarına ve doğal ihtiyaçlara sahip olan insana şöyle der: "Açgözlülük dişlerini bütün bunlar üzerinden çek." Züht, insanı ihtiyaçların en düşük olduğu birkaç kalem ihtiyaçla bir hayvan seviyesinde tutar. Bu şekilde hem dünyanın bütün nimetleri kendisi için yaratılmış olan ve bunlardan faydalanması gereken bir insan olarak bilincime zarar veriyor –ki hiç kimsenin bir köşeye çekilip bir bademle yetinmemi, böyle bir eşeklik yaparak Tanrı'yı çokça minnet altında bırakmamı ve onun benim için yarattığı yiyecekleri yememek suretiyle zahmet çekmemi engellemeye hakkı yoktur!– hem de insanları açgözlü ve yağmacı halk düşmanları yararına zühde davet ediyor. Bu yönüyle zühdün, kendisiyle zulüm yapılan yumuşak bir pamuk kılıç olduğunu görüyoruz.

Diğer eşekleştirme araçları, ahlak, tasavvuf, şiir, milliyetçilik, geçmişi kutsama ve felsefedir. Şiir örneğine dikkat ediniz.

Şiir

Hicrî 618 (Miladî 13. yy. başları) yılında Moğollar İran'a saldırıyor. Moğollar'ın geldiği, Belh'i yok ettiği, bütün kuzey bölgesini yağmaladığı, İran'ın tamamını bir kan deryasında boğduğu sırada yazılmış olan bir kitap vardır. Bu kitap aynı yıla aittir. Bizzat yazar diyor ki; ben sürekli gitmekteyim, Moğollar buraya gelmiş, biz hep birlikte gitmekteyiz. Böyle bir durumda, kaçış halindeyken şiir kitabını yazmaktadır. Neyin kitabı? Toplum için olan bu şerefsizlik geçekten nereye ve ne zamana kadar? Mesela yüz satır kaside yazıyor. Bu kasidede kelimeleri öyle bir yerleştirmiş ki mesela şu şekilde okuduğunda filan hakanı öven bir şiir haline geliyor, bu şekilde okuduğunda ise bir başkasını tasvir eden gazel ortaya çıkıyor. Bunun adı "uçma sanatı"dır. Kuştan türetilmiş; yani kuş sanatı!

Daha sonra kelimeleri ağaç şeklinde okuduğunda yani kelimeleri bir ağacın dal ve yapraklarına yerleştirdiğinde beyefendiyi tasvir eden rubaiye dönüşüyor. Bu da ağaç sanatı! Yahut kelimeleri bir eşek veya boğa şeklinde okursan filan hükümdarı niteleyen bir şiir oluveriyor. Şimdi bir insanın başkasının karnına yedi sekiz kaside, gazel, rubaî ve destan yerleştirmek ve bununla da halka çeşitli sanatlar sunmak için ne kadar zamana ve yeteneğe gerek duyacağını varın siz hesap edin. Hasılı, bir insan, mesela bir kasidenin beytinin ikinci kelimesini bir gazelin ikinci beytinin yirminci kelimesi veya bir rubaînin yedinci mısraının on birinci kelimesini bir destanın yedinci mısraının üçüncü kelimesi olacak şekilde söylemek için daha ne kadar dehâya ihtiyaç duyar? (Hem de her biri özel bir ölçüde ve içerikte olmak kaydıyla!) Evet, bu işin ne faydası vardır? Bu, biz buyuz demektir. Nerede, ne zaman? Cengiz sürekli geride bırakırken, öldürüp yakarken bu beyefendi durmadan gitmektedir. Adama bak, ne hale gelmiş! Bu şair, bir eşekleştirme kurbanlığına dönüşmüştür. (Şiir onu eşekleştirmiştir.) Tahran'da çok fasih ve beliğ konuşan, Arapça bilen ve üstelik Arapça şiir söyleyebilen bir şair vardı. Ama şuuru, derinliği ve duygusu yoktu. Duygusal, gazel tarzında, aklî ve millî bir şiir söylemezdi. Safdil ve şapşal bir

adamdı. Sadece şairlik yeteneği vardı. Bu beyefendi ne yaptıysa da bir türlü şiirleştirecek bir konu ele geçiremedi. Sadece resmî kayıtlara dayanan bütün noterlik belgelerini, 1941-1948 yılları arasındaki tüm tüzükleri şiirleştirmişti.

Ne zaman? 1941'den 1948'e kadar olan, İran'ın dört yabancı ordu tarafından işgal edildiği dönemde. Ama bu adamın derdi böyle şiir söylemekten ibarettir! 1941-1948 yılları arasına bakın: Bu dönemde İran'ın kaderi, bağımsızlığı, varlığı ve bütün iç ve dış savaşlar gündemdedir. Ama bu beyefendi büyük bir şiir ve edebiyat şaheseri yazmakla meşguldür. İşte bu, şiir vasıtasıyla eşekleştirmedir.

Irkçılık

Aç ve zavallı bir Alman, Hitler zamanında sandvicini ısırırken "Savaşmak istiyorum." diye kükrüyordu. Çünkü Amerika'da 5.000 000 Germen var; ırklarının bozulmasından korkuyorum. İşte bu yüzden gidip onları kurtarmak ve Almanya'ya getirmek istiyorum. (Bu aptal adam kendi açlığının, talihsizliğinin ve zavallılığının farkında değil. Aslında bizzat kendisinin hangi propaganda ve duyguların esiri olduğunu anlamıyor. O zaman da Germen ırkından olan 5.000.000 Amerikalıyı, soyları başka bozuk soylarla karışmasın diye Almanya'ya getirmek istiyor. Ne yapsın? Adamın derdi bu!)

Geçmişi Kutsama

Geçmişi kutsama ve buna bağlı gururlar: Bir İranlı ile bir Mısırlı tartışıyorlar.[49] (Mısırlılar da kendi geçmişlerine karşı çok ilgilidirler. Bütün iftiharları, fosilleşmiş piramitler ve mezarlardır.

[49] İnsanı nelerden gafil bırakıyorlar! Zamanın iftiharlarını kurban ediyorlar. Bugünün yeteneklerini kurban diyorlar, görmezlikten geliyorlar, anlamıyorlar. O zaman da geçmişle övünmeye başlıyorlar.

Şu Iraklı, bozuk bir şairmiş, cinsel sapıklığı varmış. Birkaç gün kaldığı her şehirde kokusu çıkıyormuş. Ardına düşüyorlarmış. O da başka bir şehre gidiyormuş. Beyefendinin hayatı böyleydi. Ama şimdiki durumuna bir bakın. Yılda bir defa şiir divanı basılıyor; gazel ve edebiyat diye okunuyor. Şiirleri ve edebiyatı hakkında araştırma yapılıyor.

Beş bin yıl öncesine ait bir mezarı "sembol" diye oradan kaldırıp meydanın ortasına koymuşlar. Oysa bu adamın hayattayken ne kadar pislik birisi olduğunu bilmezler. Şimdi bunun leşi neyin sembolü oluyor?) Mısırlı İranlıya diyor ki: Bizim bu piramit harabelerinde dolaşırken beş bin yıl öncesine ait makara, ip ve kablo bulmuşlar. Buradan bizim o zamanlar telgrafa sahip olduğumuz anlaşılıyor. İranlı da Mısırlıya şöyle diyor: Biz Cemşid'in tahtında o kadar dolaştığımız halde ne makara ne tel ne de başka bir şey bulabildik. Bundan da bizim o zamanlar telsiz telgrafa sahip olduğumuz anlaşılmaktadır. İşte biz bu tür şeylerle, geçmişin millî övünçleriyle mutlu oluyoruz.

Halbuki bu İranlı, hem İslam tarihinde dünyanın tanıdığı binlerce dehâ, tarihî belge ve millî iftihara sahipti hem de şimdi mevcut şartlarda bile istidadını, açılabildiği her yerde, Batılı ve Batılı olmayan diğer milletler arasında göstermektedir. Ama geçmişle övünerek.

Bu geçmişle övünme, sapık şekliyle onun kaza ve kaderine iman, şefaat, sevap, şükür, günah endişesi, bireysel kurtuluş ve cennete girme yolu, bütün bunlar eski eşekleştirmenin ayrılmaz unsurlarıdır. Herkesin cennete tek başına gidebilmesi için kendi amellerini takip etmesi ve yalnız şu duaları okuması gerekir. Ondan sonra cennet! İyi ama halkın durumu ne olacak? Onun halk ile bir işi yoktur. İzlenecek yolu bu dua kitabında yazmışlar: Kim şu amelleri işlerse cennete girer. Yani cennete girmek için bireysel kurtuluş yolu. Bu da sapık din tarafından eşekleştirilen dindar toplumların en büyük eşekleştirme şekli ve en büyük musibetidir.

Oysa bugün ne üstün şiir ve edebiyat dehâları var. En ufak bir teşvik görmüyorlar ve anlaşılmıyorlar. Bunlar hem edebî hem de insanî bakımdan o adamdan daha üstün mertebelere sahip oldukları halde kimse onları tanımıyor. Öyle ki şiirleri basılmak için kağıt ve baskı parası yüzünden, yayın izni yüzünden evde kalıyor, çürüyor, kayboluyor. Kendileri de eş ve çocuklarının ekmek parası için durmadan yazı yazıyorlar, bir yere bekçi duruyorlar veya muhasebecilik yapıyorlar. Çünkü bir şey ancak geçmişe ait olunca değer kazanıyor.

Şükür

Bilgi dininin, hak dinin sağladığı bilinçli şükür, insanın en büyük bilinç göstergesidir. Bu da insanın öz değerlerinden haberdar olmasından ibarettir. Nimete şükreden insan o nimete karşı bilinçlidir. Fakat sapık din felsefesinin bahsettiği şükür, zavallılık şükrüdür, bedbahtlık felsefesinin şükrüdür.

Bu şükür, "Allah'ımıza şükürler olsun ki kulağımız koltuğumuz altında değil." diyen zavallının şükrüdür. (Zavallının başka hiçbir nimeti yok. Allah'a şükretmek için ille de bir şeylerin ardına düşüyor. Böyle hoşnut oluyor: Kulağımız koltuğumuzun altında olmadığı için Allah'a hamdolsun!) Eğer koltuğumuzun altında olsaydı birisi bize bir şey söylediğinde devamlı olarak kolumuzu kaldırmak zorunda kalırdık. Ne kadar komik! Şimdi hiçbir yerimizi oynatmadan karşı tarafı duyabiliyoruz, Allah'a şükür! Orada birisi vardı. Ona dedi ki: Abi, yeter artık; Allah'ı daha fazla utandırma! Allah'a ne için şükrediyorsun?"

Ramazan aylarında minbere çıkan bir Erdebilli hoca varmış. Elbette alimlerden sayılıyormuş. Ramazan ayında sevaptır diye minbere çıkarmış. Her gün bir şeye şükür edermiş; otuz şükür yerine. İnsanlar için her gün yeni bir nimet keşfedermiş; onlar da şükrederlermiş. Mesela bir gün gelip "Ey insanlar, şükredin." demiş. Hepsi "İlahî, şükürler olsun." demişler. O da "İyi de niçin şükrediyoruz diye sormaz mısınız?" demiş. Halk sormuş: Peki, niçin şükrediyoruz? Hoca demiş: Eğer kıyametten sonra azap melekleri gelip size sorsalar: Ey insanlar, Allah size akıl verdi, bilinç verdi, yetenek verdi, sağlık verdi, güç verdi. Niye benim sözüme göre hareket etmediniz? Niçin güzel işler yapmadınız? Siz halktan insanlar olduğunuz için Allah'a nasıl cevap vereceğinizi bilmezsiniz. Allah'a şükredin; çünkü bizim gibi alimleri yaratmış da Allah size böyle sorular sorduğunda O'na "Efendim, aptalların cevabı susmaktır." deriz. Yani bu insanlar aptallardır; verecekleri cevapları yoktur.

Ertesi gün ikinci şükrü söyler. "İlahî, sana şükürler olsun!" deyin. Onlar da "Allahım, sana şükürler olsun!" demişler. Sonra

sormuşlar: Bu şükür ne için? Ne için şükrediyoruz? Hoca: "Şu bindiğiniz eşek var ya, eğer Allah onu başka türlü yaratsaydı, mesela sırtında koca bir boynuz olsaydı o zaman ne yapardınız? Haydi öyleyse, eşeğin sırtında boynuzu olmadığı için Allah'a şükredin!" demiş.

Bir sonraki gün üçüncü şükür. "Allah'a şükürler olsun!" deyin, demiş. Onlar da "Allahım, sana şükürler olsun." demişler. "Fakat efendi, bu şükür ne için?" diye sormuşlar. Hoca anlatmış: Yaz gecesi damın üstünde oturunca yanına bir kâse sirke alıyorsun, içine de salatalık atıyorsun, biraz da kara tohum döküyorsun, buz atıyor, üzerine de su dolduruyorsun. Sonra bu hazırladığın şeyi dondurup başının üzerine koyuyorsun. Daha sonra etrafına su serpiyorsun. Sonunda alıp uyuyorsun. Gece yarısı kalkıyorsun. Cebrail gökyüzünden geçerken öyle bir şey yapıp işeseydi sen kâsenin, Cebrail'in idrarıyla dolduğunu görürdün. O zaman ne yapardın? Hele ki Allah, Cebrail'i böyle yaratmış da işemiyor. Haydi öyleyse, Allah'a şükredin!

Her ne kadar bunu şu an bir edepsizlik olarak gürüyorsak da bu bizim hayat felsefemiz. Halkımızın nelerden hoşlandığına bir bakın. Daha dindar, daha imanlı ve daha kutsal olanlar kim bilir daha ne kadar hoşnutlar! Allah'ın nimetlerine zavallılıkları ve talihsizlikleri ölçüsünde şükrederler! Bu eşekleştirici şükür neyin nesidir? Bu, bilinçli şükrün, nimetin farkında olarak edilen şükrün tam tersidir. Bu, nimetten gafil olmaktır, mahrumiyetten habersiz olmaktır. Bu, ellerinden aldıkları nimetleri bilmemek, onlardan gafil olmaktır. Sürekli olarak "Allah'ım, bundan daha beteri olmadığı için sana şükürler olsun!" derler. Her zaman senden aşağıda olanlara bak. İyi de karar böyleyse başka birisi niçin ileri gitsin? Madem karar böyle; biz Afganistan'a bakalım, Afganistan Yemen'e baksın, Yemen Mozambik'e baksın. O zaman niçin yerimizden kıpırdayalım? Böyle bir şükür, gerileme felsefesidir, büyük bir felakettir.

Ancak burada bir şey sormak istiyorum: Acaba yenilikçiler, gerçekte Allah'a şükretmedikleri halde pratikte bu aptal şükürcü-

lük felsefesinin eşekleştirdiği kimseler olmuş olmuyorlar mı? Çünkü nihayetinde daha itibarlı, daha modern ve daha konforlu! Yoksa aptallık bakımından onlar da bunlara benzerler. Sonunda onlar da hoşnut oldukları, mutlu oldukları ve ilerleme, başarı, aydınlanma, bireysel özgürlük ve hak kazanma bütün bunlardan dolayı hoşnutturlar ve şükretmektedirler. Ama neler için razı olduklarına bakın! Bu da tıpkı ötekilerin ahmakça şükretmelerine benziyor.

EŞEKLEŞTİRME METODU

Eşekleştirme metotlarının birisi doğrudan, diğeri dolaylıdır. Doğrudan eşekleştirme, zihinleri cehalete veya onları saptırmaya zorlamak yani zihinleri cahilliğe, sapıklığa ve azgınlığa sürüklemektir. Dolaylı eşekleştirme ise zihinleri büyük, acil ve hayatî olan haklardan ayırıp onları süslemek suretiyle küçük, önemsiz ve aciliyeti olmayan haklara yöneltmektir.

Mesela, ağlayan bir çocuk düşünelim. Mülklerini anlamadan tedricî olarak kendi üstüme geçirmek için bir şekilde başını/gözünü bağlamak istiyorum. Bu, benim hedefimdir. Evet, onun tipine bakıyorum. Onu bu kurnazlık ve hilekarlıktan gafil bırakmak için başına bağlamak istediğim her vasıta, eşekleştirme vasıtasıdır. Bu onun tipine bağlıdır. Onun çok çevik olduğunu görünce "Git, spor yap; bu, karakter sağlığın için iyidir." diyorum. O da yarışmalarla uğraşıyor. "Dünya ruh temsilcisi!" Bu tür şeyleri bize olimpiyatlarda söylüyorlardı da anlamıyorduk. Acayip ve garip bir şeydi. ...... zamanın peygamberidir, Mesih'tir!

Aslında bu işe uygun olmadığını, aksine entelektüel ve düşünür bir tip olduğunu görüyoruz. Ona, "Efendi, eğitim görmeye, araştırma yapmaya git, ilim aramak farzdır. Yurt dışına, Amerika'ya, canın nereyi istiyorsa oraya git; neyin az ve eksikse sana veririm." diyorum. Gitmesi için başını okşuyorum. Gerçekten de eğitim görmeye yolluyorum. Ona ayda üç dört bin tümen gönderiyorum. Eğer gerekirse sırf eğitim görsün, araştırma yapsın, doktor olsun, profesör olsun diye aylık on bin tümen dahi yolluyorum. Bütün bunlar, başına külah geçirmek için, servet, sermaye ve mirasının yok olması için vasıtadır. Böyle bir kutsal şeyin, onun anlamadığı bir eşekleştirme olduğunu görüyoruz.

Bu kişi tahsil görmüş değil. Zaten eğitimli bir hali de yok. Duygusal bir tip. Ona, yılda bir kez canının istediği yere git, diyorum. Namaza git, Kerbela'ya, Mekke'ye, Harem'e git. Sakın Harem'den çıkma. Adak ve ihtiyaç için, dilencilere, seyitlere, mollalara ve canının istediğine vermek için ne kadar para istiyorsan vereceğim. Böylece mutmain olur, cennete girer ve herkesin

ahiretini hoşnut edersin. Gerçekten de bu parayı veriyorum. Niçin? Oyalansın, avunsun; ben de yavaşça işimi göreyim diye.

Dinin, dinsizliğin, sporun, sanatın, eğitimin, ilmin, kârın, hayrın, şerrin ve her şeyin eşekleştirme aracı olduğunu görüyoruz. Çünkü bunlar, zihni bu acil gerçeklerden habersiz bırakmak, istedikleri kimseleri eşekleştirmek için herkesin tipine göre bir eşekleştirme aracı seçmektedirler. Kimin neye ilgisi varsa onu o işin peşinden yollarlar. Bazıları dua ile ilgilenirler, bazıları sporla uğraşırlar; bazıları din, bazıları sanat, bazıları ilim, bazıları araştırma, bazıları ahiret, bazıları irfan bazıları da züht ile meşgul olurlar. Sonuç itibariyle herkes bir yere bağlıdır. Bir insan olarak beni, sosyal bir kader olarak bizi aldatan şey, işte bu metottur.

Danışıklı Dövüş

Eşekleştirme yani zihni iki bilinçten habersiz bırakma araçlarından biri de danışıklı dövüştür.

Bizim Mezinan'da bir seyyit vardır. Amcam orada yaşıyordu. Bu seyidin çok hoş bir iş yaptığını söylerdi. Bu iş bütün dünyada genel bir yöntem haline gelmiş fakat hiç kimse bu zavallının kıymetini bilmiyor. Amcamın horozlara çok ilgisi vardır. Bu seyyit bir gün amcamın huzuruna gelip şöyle der:

– Bizim köye yakın bir yer olan Behmenabat'ta ucuz horoz var.

– Mesela tanesi kaç para?

– Çok güzel ve hesaplı ama Amerikan olmayan horozların tanesi beş tümendir.

Amcam:

– Hayır, efendi bu nasıl olabilir? Burada horozun tanesi on tümen; bir kilometre ötede nasıl beş tümen olur? Bu olacak şey değil, diye itiraz eder.

– Hayır efendi, mümkün. Siz parasını verin, ben sizin için getireyim.

– Al şu 50 tümeni, gidip on tane getir.

O da gider, birkaç saat sonra on tane semiz, etli horoz getirir; hem de tanesi beş tümenden.

– Başka para istemiyor musun?

– Hayır efendim. Eğer daha isterseniz, size yine getiririm.

Aradan bir iki ay geçer. Bir gün Behmenabat'tan bir hacı dayı amcamı ziyarete gelir. Halini hatırını sorar. Sohbet esnasında der ki:

– Filancanın annesi, evimizin tavuğunu kuluçkaya yatırdığında civcivlerden kaç tanesi horoz olursa size vakfedeceğine dair adak adadı. Tesadüfen on altı on yedi tane civciv çıktı. Üç dört tanesi öldü, geriye kalanların hepsi horoz oldu. Adağını yerine getirdi. Horozlar altı aylık olunca hepsini size gönderdi. Civcivler iyi miydi?

– Hangi civcivler?

– Hani size seyyitle gönderdiğimiz şu on civciv.

Seyyit mi? Hangi seyyit? O bana tanesini beş tümenden sattı. Üstelik parasını da peşin aldı.

– Beş tümen de neyin nesi? Horozun tanesi on beş tümen. Behmenabat'ta buradan daha pahalı.

– Seyyide Behmenabat'ta horozun tanesini kaçtan veriyorlar diye sordum. Beş tümen dedi. Benden elli tümen aldı; sonra gidip on civciv getirdi.

– Hayır efendi. O horozları size hediye ettik. Para da nerden çıktı?

Amcam, "Anladım ki bu seyyit, Behmenabat'a gelmiş; hacı dayı da Mezinan'a ne zaman gidecek olursan şu on horozu da falana götür demiş; o da geri dönerken götürürüm demiş." diye anlatıyordu.

Seyyit, Mezinan'a amcamın yanına geliyor, Behmenabat'ta kaliteli ve ucuz horozlar var; tanesi beş tümene diyor; paraları alıp gidiyor; sonra da hediyelik horozları getiriyor.

Amcam gerisini şöyle anlatıyordu: Horozlarla ilgili olarak konuştuğumuz bir sırada aniden seyyit geldi. Horozları kendisine veren hacı dayının orada olduğunu, benim yanımda oturduğumu görünce, her şeyin ortaya çıktığını ve herkesin durumu anladığını fark etti. O içeri girince konuyu açmak istedik. "Düzenbaz, horoz nasıl? Horozun kuyruğu var da kendisi niye ortada yok?" dedik. Seyyit bir anda anormal bir şekilde bağırmaya başladı:

– Beyler! Ne oturuyorsunuz? Evinizin önüne iki damla kan dökülmüş. Diğer üç kişi peşlerinden gittiler. Bir diğeri yok olmuş. Falanın evini ateş sarmış!

Biz aceleyle aynı elbiselerle dışarı çıkıp pazara vardık. Baktık, hiç kimse yok. Bir iki adam oturmuş düşüncesizce çubuk tüttürmekteler. Biz sorduk: Ne zaman, nerede, ne oldu? Kimsenin haberi yoktu. Döndük baktık ki seyyit yok olmuş. Yani bir deliğe girmiş. Çünkü tehlikeden kurtulmak, utanmamak için karşımızda durup yakalanmak istemiyordu.

Aldatma! Aldatma!

"Savaş var efendi, savaş var." horoz meselesi gündeme gelmesin diye "Savaş var efendi, yola kan dökülmüş, dışarı gelin, kanın önünü alın." diyor. Horoz meselesi açılmasın ve hareketsiz kalsınlar diye onları dışarı çekiyor. Danışıklı dövüşe, yalancı dövüşe çekiyor. Asıl cephenin yanında tâli bir cephe hazırlıyor. Bir süre zihinleri oyalıyor. Yeni ve eski şiir savaşı; çarşaf ve mini etek savaşı; sakallı ve sakalsız savaşı; Latin ve Arap alfabesi savaşı; muhafazakar ve yenilikçi savaşı. Bütün bunlar yalancı ve tâli savaşlardır.

Hepsi de asıl mesele ortaya çıkmasın diye yapılan horoz savaşı!

1941-1951 yılları boyunca İran'da petrol ortaklığı meselesi gün yüzüne çıkmasın diye on sekiz yirmi savaş yapıldı. Sömürgeciliğin etkilerinin zirveye ulaştığı 19. yüzyılda İslam ülkelerinde böyle bir meselenin ortaya çıkmaması ve bilinmemesi için Çin'den İran'ın Buşehr'ine kadar, on iki on üç yıl arayla tam 17

mehdî zuhur etti. Halkımızın, bütün İslam dünyası halklarının sömürü sultası altında can verdikleri böyle bir durumda "Acaba İmam maddî âlemde mi ilahî âlemde mi?" diye binlerce İranlı köylü bu mesele uğrunda öldürüldü. İşin garibi, bu kargaşa içinde adamın biri çıkıp "Hayır, hiçbirisinde değil; ancak Hûri Kolyâyî adlı bir âlemde. Lâhut âlemi ile Nâsut âlemi arasında, yüce âlem ile aşağılık âlem arasında." dedi. Bu yolda binlerce köylü öldürüldü. Binlerce zavallı köylü ve şehirli bunlara karşı savaşmak zorunda kaldı.

19. yüzyılda Hûri Kolyayî savaşı! Avrupa'da işçilik savaşının, kapitalizm savaşının, üretim savaşının, burjuvazi savaşının, sendikacılık savaşının olduğu bir çağda bu adam gelip burada Hûri Kolyayî savaşını çıkarıyor!

Şu anda bile taraflardan herhangi biri galip gelse bile saçma olan nice kavgalar, kargaşalar, savaşlar var aramızda. Hangisinin şiarı başarılı olursa olsun boşunadır. Sen yine boşsun. Her safın diğer saf aleyhine, babanın kızı aleyhine, kızın oğlan aleyhine, eskinin yeni aleyhine, eski neslin yeni nesil aleyhine gündeme getirdiği şeyler, kan pazarının ortasına düşmüş savaşlardır; hepsi de yalan ve aldatmacadır. Gittiğinde bir haber olmadığını görürsün. Karşı taraf bırakıp kaçmıştır. Fakat ne olmuş, sonucu nedir? Fırsatlar kaçırılmış, bir nesil yok olmuş, ümitsizleşmiş, yenilmiş, bütün çabasından ve kavgasından hiçbir yarar elde edememiştir. Sonra başka bir nesil gelir; o zaman da farklı danışıklı dövüş, başlar yüzlerce başka savaş! Bunlar tamamen danışıklı dövüş, yani en büyük eşekleştirme vasıtasıdır. Daima da ortada olacaktır.

Toplumda bir çatışma gündeme geldiğinde, bu çatışmanın insanî ve toplumsal bilinçle mi alakalı, yoksa saçma bir şey mi olduğuna bakmak gerekir. Şu an sapkın ve aldatıcı bir şekilde ortada duran nice fikrî, dinî, din dışı, felsefî, bilimsel ve sosyal meseleler vardır. Farsça'daki Arapça kelimeler üzerinde ne kıyametler koparılmaktadır. Kaldırın şunları diye Arapça kelime-

lerin yakasına yapışmışlardır. Peki, yakalarına yapıştılar, sonunda ne çıkacak bundan? Hiçbir şey!

Sadece bir süre bu kelimeleri kaldırın; olsun, bir süre doğru dürüst konuşamayalım, dilsiz ve tutuk olalım diye bir sürü gürültü patırtı kopardılar. Peki, fasih ve iyi bir Farsça hazırladık. Çok güzel. Daha sonra bunun ardından ne gelecek? Şu oval şey! Aslında konu başka bir mesele; sen başka bir yere tutunmuşsun; durumun seninle ilgisi yok!

Mesele başka bir mesele. Dava başka bir dava ama sürekli feryat: Talihsizlik, fakirlik, hepsi ama hepsi cehaletin eseri. Cahilliğimizin sebebi de alfabemiz.

– Peki, ne yapalım?

– Latin alfabesine geçelim.

– Çok güzel! İyi de Türkiye kırk yıl önce Latin alfabesine geçti de ne oldu? Bizden daha geri. Ama kendi alfabeleriyle yazan Çin ve Japonya'da teknik var. Kendi yazı türlerini bilen, yazıp okuyabilen kimseler, oranın bilginleri on beş yıl içinde cahilliğin kökünü kazıdılar.

Öyleyse nereye tutunalım? Bunlar, horoz davasının anlaşılmaması için yapılan eşekleştirme kavgalarıdır.

YENİ EŞEKLEŞTİRME

Çok hızlı bir şekilde konu başlıklarını vereceğim:

Uzmanlık

Herkes kendi kabuğuna öyle bir gömülüyor ki toplumun genel yazgısından ve toplum varlığının bütününden gafil kalıyor. Tipler, Eflatun mağarasındaki boğa gibi: Biri boynuzuna, diğeri toynağına, öteki kuyruğuna dokunduğu halde hiç kimse hayvanın tümünü anlayamıyor. Aynı şekilde uzmanlık da herkesin toplumun genelinden kopuk olarak çok küçük bir çerçeve içine dalmasına sebep oluyor; dolayısıyla kimse toplumun kaderini bir bütün olarak algılayamıyor. Bu yüzden toplumsal bilinci kayboluyor; kendisini bütün halinde bir insan olarak kavrayamıyor. Çünkü uzmanlık onu tek bir boyutta geliştiriyor; diğer boyutlarını işlevsiz bırakıyor.

– İyi ama uzmanlık gerekli bir şey!

– Evet, gerekli. Zaten ben de onu yok etmek lazım, demiyorum. Ancak çeşitli konularda uzmanlaşmakla birlikte ideolojiye ferdî ve sosyal bilinci koymak suretiyle uzmanlığın ortadan kaldırdığı o insanî ve sosyal bütünlüğümüzü onarabiliriz.

İlim

Tabiat aleminin gerçeklerini bilmek ve evrenin sırlarını öğrenmek, bizdeki kendimizi ve toplumumuzu bilme ihtiyacını sahte bir şekilde tatmin eder. Alim, kendisini, toplumu ve zamanı bildiğini sanır. Halbuki o, sadece bir bilgindir. "İlim ilim içindir." anlayışı, soyut olarak insanî bilinçten ve sosyal bilinçten sapma sebebidir. Bu, zamanımızın büyük filozofu ve Sartre'ın üstadı olan Heidegger'in söylediği şu cümleyle (ki bu konudaki en güzel ifade ona aittir) aynı şeydir: "İlim, insanın kendinden geçtiği birikmiş zaman toplamının meyvesidir." Yani araştırma, ilim, teknik ve medeniyet, onların feda edilmesiyle değer kazanır. Bir incelemeyle meşgul olduğumuz, bir buluş ve keşfe daldığımız zaman bilincimiz olmaz, hiçbir şey hissetmeyiz. Bu durumda o işin bir aracı haline geliriz. İlim, teknik ve medeniyeti

meydana getiren şey, işte bu hallerin toplamıdır. Bütün bunlar bilinçsizlik halimizde, kendi hakikî insanlığımızdan uzaklaşma durumumuzda gerçekleşir. Hepsi, insanın kendisi hakkında düşünmekten uzaklaşması, başka şeylere dalması, başka bir şeyin aracı olarak kullanılması halinde meydana gelmektedir. Teknik ve medeniyet işte böylesi anlarda ortaya çıkar. İşte bundan dolayı ilim, insanî bilince ve sosyal bilince darbe vurur.

Maddi Güç

Bu, bir başka büyük musibettir. Maddî güç, bedensel güç de olabilir, teknik ve ekonomik güç de olabilir. Ben servet sahibi olduğumda ve bu servet ve para bana büyük imkanlar sağladığında bu gücü kendi başıma elde ettiğimi sanırım. Bu, kendinden uzaklaşmadır. Çünkü parayı kendi yerime koymuş, kendimi tanımamış, bana güç veren mevki ve makamı kendi yerime geçirmiş, kendime nispet etmiş yani bilincimi kaybetmiş olurum. Mesela güçlü olan bedenimdir; ama ben bu beden gücünü insanî gücüme aitmiş sayarım. Gerçekte onun bununla hiçbir ilgisi yoktur. Nice insanlar vardır; maşallah deve gibi güçlüdürler fakat serçe kadar insanî güçleri yoktur. Pöh desen altına eder. Burada ise bilince bedensel güç darbe vurmaktadır. "Sağlam akıl sağlam vücutta bulunur." demişlerdir. Evet, doğru. Ama sağlam vücut, iri kıyım ve biçimsiz bedenden farklı bir şeydir. Arifin biri demiş ki: Ne kadar iri olursan ol, inekten daha iri olmadıkça seni sağarlar. Ne kadar güçlü olursan ol, eşekten daha güçlü olmadıkça sırtına yük vururlar. Ne kadar hızlı koşarsan koş, attan daha hızlı koşmadıkça sırtına binerler.

İnsan, kendi yazgısına binebilecek güçte bilinçlidir. O kimdir? O, Saint Helen adasında "Dalgalara esir düşmüş bir tahta parçası gibiyim." diyen Napolyon değildir. O, beşinci senfonisi, kaderin insan parmaklarının ezip ufaladığı inilti sesi olan zayıf, sağır ve hastalıklı Beethoven'dir. Evet, bu onun gücüdür, bu insanın gücüdür.

"Bir toplum kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez." Yani insan tarihsel kaderini ancak kendi-

sini değiştirmesi halinde değiştirebilir. Bunun parayla, bedenle, makamla alâkası yoktur. Sadece insan olmasıyla ilgisi vardır.

Medeniyet

Medeniyet ve ilerleme. Hepsi eşekleştirme vasıtası olabilir. Suudi Arabistan'da bu eşekleştirici ilerlemenin çok sayıda örneği görülür. Zavallı Arap, örneğin orada bir taksi şoförüdür. Mesela orada Cadillac 27.000 tümendir ama Amerika'da 30.000 tümendir. Yani Amerika'dan daha ucuzdur. Trafik kuralları ve trafik suçları hakkında söyleyecek hiçbir sözleri yoktur. Çünkü dinen iyi değildir, problemlidir. Bir taksici 50 veya 100 tümen kadar fazla para alacak olsa oranın ajanları ellerindeki demir sopayla arabanın kaputuna vururlar. Ceza almamak için indirip paramparça ederler. Çünkü dinî bakımdan problemlidir. Orada tamircilik de yoktur. Neticede her birkaç yılda bir, ceza karşılığı olarak bir otomobil yok olur. Böylece dinen ceza ödenmemiş olur.

Ama hâlâ çatlak olan yalın ayakla ve geçen yıl çölden gelmiş, daha önce deve çobanı olan ve hayatının çölde geçtiği anlaşılan bu adam şimdi şoförlüğü öğrenmiş, bir Cadillaca, bir Chevrolete kurulmuş, öyle bir poz veriyor ki bir Amerikalı bile onun ayağının tozu olamaz. (Siz bu pozları iyi bilirsiniz; gece gündüz görmektesiniz.) Onu kendi malı sanıyor. Başına ne çoraplar örüldüğünün farkında değil.[50]

İşte böyle bizim pozlarımız! Tüketim medeniyeti pozu. Size söyleyeyim ki tüketim medeniyeti, vahşilikten daha kötüdür. Bir vahşi, medeniyet tüketmekte olan bir insandan daha ileridir. Niçin? Çünkü vahşinin üretim yoluyla medenileşme şansı var-

[50] Tıpkı General Giyum gibi. Bu adam bir şerit takarak Afrika'ya gitmişti. O zamanlar renkli boncuklar yeni çıkmıştı. Bunları Fransa'dan yanlarında oraya götürmüşlerdi. Mesela filan kabile reisinin düğün gecesinde onlardan bir desteyi ağaya, geline, gelinin annesine veya damada takdim ediyorlardı. Onların da gözleri kamaşıyordu. O da buna karşılık bir merinos koyun sürüsü alıyordu. Onlara yüz tane renkli boncuk veriyordu. Artık onlar çok mutluydu. Sevinçten başları dönmüştü. Böyle bir aptallık başka hiçbir yerde yoktur.

dır. Ama tüketici olan diğeri, hiç üretici olmaksızın üreticilik şansını doğal olarak yitirir.

Bu taksi şoförünün çölde yedi sekiz tane devesi varmış. Onları, kurbanlık alan hacılara satmış; onunla bu Cadillac'ın ilk taksitini ödemiş. (Dikkat edin; bütün sermayesi deve olan bir ülkenin sermayesi nasıl yok oluyor!) Diğer taksitleri ödemek için o kadar can çekişmiş; ama şimdi nesi var? Arabasının her yanı cezada gitmiş; geriye sadece pozu kalmış. Develeri sattı, birkaç gün deve yerine Cadillaca oturdu. Elini atınca kapısı açılıyordu, istediğinde radyosu çalıyordu. İç döşemelerini hurma lifinden yapmalarını emretmişti. Arapça binbir dansöz oyunu vardı.

İki üç yıl sonra develer gitti, geriye bir demir yığını kaldı. Kendisi hiç oldu. Ya gidip hırsız olacak, ya dilenci olacak, ya birine uşak olacak ya da bir yerde ölecek. Bu onun kaçınılmaz kaderi. Yirmi devesini de arabanın ilk taksiti için elinden çıkarmış. Nerede? Bugün 5000 devesi bulunan, bütün halkının hayatı, o toprak genişliğine rağmen deveye bağlı olan ve bir zamanlar dünyada devenin merkezi olan bir ülkede! Sonra geriye ne kaldı? İki üç yıldan fazla çalışamayan birinci sınıf araba hurdalarından oluşan bir harabe!

Ama mucize diyerek o kadar dua eder ve o kadar mutlu olurlar ki! Efendi, buraya beş yıl önce gelseydiniz otomobil mi vardı? Tamamen deve vardı, zavallılık vardı. Hepimiz deveyle gidip gelirdik. Ama şimdi maşallah, Boeing jetleriyle, falan otomobillerle gidiyoruz. Öyle ki bugün Peugoet sahibi bir Arap görseniz ona sahip olduğu için utanır. Çünkü orada normal sürücülerin bile 1971, 1972 model Cadillacları, Chevroletleri vardır. Evet, efendi, artık ilerledik. İyi ki ilerlediniz!

Bugün bir Avrupalı, bir Amerikalı Riyad'a girdiğinde gerçekten gördükleri bu kadar lüksten ve bu kadar otomobilden dolayı gözleri yerinden oynar. Yüzde yüz 1969-1972 model araçlar.[51] Dünyanın hiçbir ülkesinde böyle değildir. Amerika'dan Orta

[51] Şeriati'nin bu konuşmayı yaptığı tarih açısından son model araçlar. (Çev.)

Doğu'ya kadar hangi ülkeye gidersen git; her ülke ekonomik bakımdan ne kadar geriyse onunla ters orantılı olarak lüks harcama bakımından o kadar ileridir. Öyle ki Paris'ten Tanzanya'nın başkenti Darüsselam'a vardığında uçakta binaların güzelliğinden ve görkeminden, o son model otomobillerden dolayı hayrete düşersin.

Lüks ne demektir? Tüketimde ilerleme, tüketim medeniyeti. Üretim şansını elimizden almak için bizi uğruna kurban ettikleri şey, hem fikrî hem ekonomik hem de mekanik üretimdir. Evet, bütün Doğu, tüketimci üretimin kurbanıdır. Hangi yolla? Taklit yoluyla.

Bireysel Özgürlükler

Bireysel özgürlük, zihni, sosyal özgürlükten ve sosyal bilinçten uzaklaştırmak için kullanılan en büyük uyuşturucudur. Bu mesele çok önemlidir. Not alın. Zihinde sosyal bilinci köreltmek ve insanı ondan uzaklaştırmak için bireysel özgürlükler meselesini gündeme getirirler. Bu insan, bireysel bakımdan özgür olduğunu anlayınca özgür olduğunu hisseder. Bu tıpkı kapalı bir salonda kuşun kafesini açmaya benzer. Ne fark eder? Bu sadece yalancı bir özgürlük hissidir. Hatta daha kötüsü. Çünkü insanın esaretinin farkında olması, bir kurtuluş sebebidir. Ama bu bilgi de yok olup sahte bir özgürlük duygusu yaşanınca artık Allah'a şükredecektir. Nitekim etmektedir.

Cinsel Özgürlük

Cinsel özgürlüğün iki karşılığı vardır. Birincisi, Batı'nın Doğu'dan yağmaladığı ham maddelere karşılık olarak bir hediye vermesi gerekmektedir. Doğu'ya cinsel özgürlüğü sokuyor. Doğu'dan bize gelen bütün bu ham maddelere karşılık size bir şey hediye etmemiz gerekir. Evet, sizin cinsel açıdan özgür olmanıza izin veriyoruz. Gerçekten de Doğu'ya büyük bir lütufta bulunulmuş! Propaganda vasıtaları ve kitle iletişim araçları, bütün Doğu'da eş zamanlı olarak her yerde sürekli bu slogana dayanıyor.

Peki niçin? Sosyal özgürlük peşindeki 18-25 yaş arası genç nesli yok etmek için. Bu, bütün dünyada gündemdedir. Bu genç nesli aldatabilecek en büyük güç nedir? Cinsel özgürlük. Çünkü bu nesilde hem sosyal özgürlük kaygısı hem de cinsel bunalım var. Bundan dolayı en iyisi cinsel özgürlük verelim de sosyal özgürlük ihtiyacı onun içinde eriyip gitsin. Peki, bu nasıl olacak? Cinsel bunalımın baskısı altında olduğu şu beş altı yıl içinde sosyal özgürlüğe kavuşacağım diye cinsel özgürlükten yararlanarak. Zaten daha sonra hali kalmayacak. Borç ve taksit altında öyle bocalayacak ki aklı büsbütün başından gidecek. Evet yalnızca bu beş altı yıl geçtiğinde sorun kalmayacak.

Kadın Özgürlüğü

Kadın özgürlüğü ne için? Danışıklı dövüş için, kadın ile erkek arasında tâlî bir cephe açmak için. Neden? Doğu ile Batı arasındaki asıl cepheden haberdar olmasın diye.

Taklit

Bu mesele üzerinde çok konuşulmuştur. Fakat maalesef üzerinde konuşulacak daha birçok önemli söz bulunan konu, kadının taklit meselesindeki rolüdür. Kadın, Sordel mantığında belirttiğim gibi, taklitte ve tüketimle ilgili taklitte yani Doğu'ya sahte bir tüketim medeniyeti ve yalancı bir medenîlik duygusu vermek için Batılı tüketim alışkanlığını benimsemede çok güçlü ve hassas bir rol oynayan en büyük faktördür. Tüketim medeniyetinin saldırıya geçtiği, aile tiplerinin ve bağlarının, sosyal ilişkilerin ve tüketimin değiştiği son otuz yılda kadın çok büyük bir rol sahibi olmuştur. Öyle ki bağımsız bir araştırma konusu olmuştur. Fakat şu an bunu ele almaya vaktim olmadığı için sadece taklit alanıyla ilgili bir örnekle yetineceğim. Artık gerisini siz anlarsınız.

Avrupa'da maymun avı örneği. Avrupa'da avcılar maymunu sağ ve canlı olarak ele geçirmek için ormana giderler. Maymunlar bir tarafta, avcılar öte tarafta dururlar. Avcılar bu tarafta, maymunların gelip geçtiği ağaçların veya ırmakların önüne tutkal kabı koyarlar. Kendileri bu kapların benzerini karşı tarafa da

yerleştirirler. Sonunda su dolu kapların yanına otururlar. Avcılar ellerini kaldırırlar, maymunlar da ellerini kaldırırlar. Onlar ellerini su dolu kapların içine sokarlar; maymunlar da sokarlar. Bunlar bir süre ellerini kabın içinde tutarlar; maymunlar da tutarlar. Avcılar tıpkı teyemmüm eder gibi ellerini alınlarına koyarlar; onlar da alınlarına koyarlar. Bunlar ellerini gözlerine ve yüzlerine sürerler; onlar da sürerler. Bunlar güneşe karşı dururlar; onlar da dururlar. İyice kururlar. Maymunlar daha sonra gözlerini açmak istediklerinde açamazlar. Avcılar da gidip onları yakalarlar. Anlaşıldı mı?

Özet

Özet olarak, eski eşekleştirme, hem insanî öz bilinçten hem de sosyal bilinçten habersiz bırakmak için iki kere iki dört eder kesinliğinde belli bir çerçevede bir tip oluşturmak ister. Yani bütün varlığı dört miskal ağırlığında olan bir tip. İdeali ileri görüş. İleri bir sakal, geri bir çarşaf, bir dua kitabı, bir Mescit, bir Harem, bir Kerbelâ, bir hac, bir namaz, bir oruç, tamam. Dünya ve ahiretin tamamı sağlanmıştır! Haydi işinin peşine düş! Bu, eski eşekleştirmenin oluşturduğu tiptir. Dünya ve ahiret endişesi taşımayan; her türlü sorumluluktan ve her tür cinayet kaygısından kurtulmuş bir tip.

Yeni tip: Bir bayan, bir bey, bir otomobil, bir paket kağıt mendil ve biraz borç; o kadar. Böylece kusuru örtbas edilmiş olur.

Siz evli olanlar ve olmayanlar, açıkça söylüyorum; herkeste bulunan ve şimdi bile sürdürülen şu hatıra defterlerinize bir bakın. Lise dört ve beşli yıllarda ne kadar karamsarlık dolu felsefeler yazmışsınız: "Allah beni niçin yaratmış!" "Ey ölüm, niçin gelmiyorsun?" "Ben niçin varım? Al beni götür!" Hepsi incelik, duygusallık, romantizm ve ruhsal zerafet. Hasta birinin, sabaha kadar uyumamış, intihar etmek isteyen, kendisini bir kuyuya atmak isteyen birinin duyguları. Şimdi evlenmiş bulunuyor. Birkaç defterini de okusun diye başkasına vermiş, geri almak için de ardına düşmemiş. Zaten içini açıp bakmaya utanıyor. Niçin? Çünkü dört tane taksit belini bükmüş. Artık dertlerine

Umran Bankası'nın piyangoları deva oluyor. Hayatının nasıl kaydığını görüyor musun? Açığın ne çabuk kapandığını görüyor musun?

İşte bu yeni eşekleştirme tipidir. O da eski eşekleştirme tipi gibi tek tek hepimize tuzak kurmuş bulunuyor. Eski kalıptan kurtulacak olsa bizi yeni kalıba dökerler. Bir yerde baş kaldırsak başka bir yerde başımızı bağlarlar. Bir yerin farkına varsak başka bir yerden habersiz bırakırlar. Bir danışıklı dövüşte yardıma çağırsak hemen yanı başında başka bir danışıklı dövüş zuhur eder ve bizi ona sürüklerler.

İşte bu yüzden bizim neslimizi, bugün basit maddelerden istedikleri şekli verebildikleri, plastik ürettikleri gibi diledikleri şekle sokabilmektedirler. Neslimiz bu güçlerin elinde tutsaktır. Nasıl olsa bilim onlarda, televizyon onlarda, gazete onlarda, kitle iletişim araçları onlarda; tercüme, tiyatro, teknik, antropoloji, sosyoloji ve sanat onlardadır. Hem de dünya çapında. Bundan dolayı dünya çapında standartlara ve kararlara da sahiptirler.

Küçücük şeylere bağlanan, küçücük şeylere ilgi duyan, küçük şeylere üzülen; gamları, dertleri, tasaları ve idealleri çok az olan biz basit ve gafil civcivler, bu karmaşık güçlerin ve vahşi göz bağlayıcıların esiri olmaktan nasıl emin olabiliriz? Nasıl özgür ve bağımsız olabilir, eski ve yeni eşekleştirmeye maruz kalmayız? Çok zor!

Ama ben şöyle düşünüyorum: Çevremizde oluşan gerek bireysel, gerek toplumsal, gerek ilmî, gerek edebî şekildeki her mesele, sanat, felsefe, estetik, din ve dinsizlik ile ilgili her mesele eğer insanî bilinç yani kendini anlama yolunda ve toplumsal bilinç yani zamana, topluma ve kendine karşı sorumluluk hissetme yolunda olmadığını görürse adı ve unvanı ne olursa olsun, ne kadar hak ve kutsal olursa olsun eşekleştirmedir. Ya eski tip eşekleştirme ya da yeni tip eşekleştirme.

ALTINCI BÖLÜM

NEREDEN BAŞLAYALIM?

Sözlerime Ebuzer'in izinden giderek "mustazafların Rabbi"nin[52] adıyla başlıyorum. Çünkü onun takipçisiyim ve benim mektebim, İslam'ım ve Şiiliğim, ayrıca hedefim, öfkem ve idealim, onun mektebi, onun İslam'ı, onun Şiiliği ve onun hedefi, öfkesi ve idealidir.

[52] Kur'an'da kullanılan "istiz'âf" kelimesi, "çaresizliğe ve zaafa düşürmek" anlamına gelmekte olup çok düşündürücüdür. Çünkü istibdat, istismar, isti'bad (köleleştirme), isti'mar (sömürgeleştirme) ve istihmâr (eşekleştirme) gibi tabirlerden daha genel bir tabirdir. Bunlar hep "istiz'âf"ın çeşitli zaman ve sistemlerdeki farklı biçimleri olup kimi zaman istiz'âfın bir biçimiyle mücadele edilip ortadan kaldırılırken başka bir biçimi onun yerini almaktadır. İster iktisadî zaaf (istismâr), ister siyasî zaaf (istibdât), ister ulusal zaaf (isti'mar), ister fikrî, ruhî ve ahlâkî zaaf (istihmâr) ve ister sonradan türetilebilecek başka bir zaaf olsun, insanı zaafa düşüren her sistem istiz'af sistemidir. Bu sistemin mağdurları ise mustaz'aflar sınıfını meydana getirirler. İşte Kur'an, bu sınıfın kurtuluşundan ve dünyada istiz'âfın alt edilmesinden söz eder. Bu yüzden sözü diridir Kur'an'ın. Oysa onun yerine, onun şekillerinden birini, örneğin "istib'ad" ya da "isti'mâr" veya "istibdâd"ı yok etmeyi hedef alsaydı, bağımsızlığın ya da demokrasi ve liberalizmin gerçekleşip kölelik sisteminin ortadan kaldırılmasından sonra sözü ölmüş ve misyonu tamamlanmış olurdu ve sadece tarihî değeri olurdu o zaman. Bağımsızlık ve liberalizmden sonra da halk kitlesi yine sınıfsal istismar ve fikrî eşekleştirme gibi başka şekillerde zayıflığa düştüğü için (insanlarda var olan insanî güçleri ve ilahî yetenekleri felç edip güçsüzlüğe düşüren ve bilinci, uyanışı ve sorumluluğu etkisiz kılan kara büyü mesabesindeki din, sanat, felsefe, edebiyat, ideoloji, propaganda, bilim, cinsel özgürlük, boşluk felsefesi, Beckett oynamalar, hiççilik, tasavvuf, zâhitlik, bireyselcilik, riyâzet, zihinselcilik, maddecilik, realizm, idealizm, uyuşturucu maddeler ve binlerce yeni, eski ve renk renk kural aracılığıyla), eğer Kur'an "istiz'âf"ın şekillerinden biriyle mücadele etmeyi hedef seçmiş olsaydı, Kur'an'ın misyonu bu yeni durumda işe yaramaz olurdu. Böyle olunca da aydınlar, kaçınılmaz olarak, yeni sistemi ve yeni ortaya çıkan insanlık dışı durumları ve formları açıklayıp onlarla mücadele edebilecek yeni bir ideolojiye ihtiyaç duyarlardı.

Arkadaşlardan biri, mukaddes zatlardan kimilerinin beni, Allah'ı "mustaz'afların Rabbi" diye nitelediğim için eleştirdiklerinden ve bu nitelemenin güçlülerin, aristokratların, egemenlerin ve egemen sınıfların başka bir rabblerinin olduğu anlamını içerdiğini ileri sürdüklerinden söz ediyordu.

Dedim ki zeki ve dinin farkında olan bu eleştiriciler, Peygamber'in peygamberlik ve Ali'nin imamet döneminde bulunamadıklarından ne yazık ki bu filozofça ikazı onlara da yöneltemediler! Madem ki artık geçti ve artık bu şansları yok, öyleyse bunun yerine *Kur'an*'ı, *Nehcü'l-Belaga*'yı, *Sahîfe*'yi ve imamların dua kitaplarını tashih edebilirler ve "şirk" barındıran bu problemi orta-

Konuşmamın özel bir konusu var. Çünkü genellikle bilimsel tartışma yöntem ve tarzıyla irtibatları bulunmayan toplumsal sınıf ve kesimler, bir konuyu ele aldığınızda, "Neden o konunun içerisinde yer alan şu hususları da gündeme getirmedin?" diye itiraz etmekteler. Oysa konuşmacı ya da yazarın, konuşması ya da yazısı için özel bir konuyu seçtiği zaman, sadece ve sadece konuşmasının başlığında ortaya konulan çerçevenin içinde kalma sorumluluğu taşıdığını ve bütün çabasını iddia ettiği şeyi doğru olarak çözümleme ve kanıtlamaya hasretmesi gerektiğini siz daha iyi bilirsiniz.

Bu bakımdan, örneğin İslam konusunda, İslam'a düşman olanlar ya da İslam'ı bilmeyenlerce İslam'ın suçlanması bağlamında bir tartışma söz konusu olduğunda, konuşmacı ya da yazar, bu suçlamalar karşısında deliller ortaya koymak istediği zaman, ister istemez, mantık ve bilim açısından konusunun –suçlamaya temel teşkil eden husus ve konuların– sınırlarına uymalıdır. Çünkü onun konusu, İslam'ı tanıtmak ya da İslam'ın tanımını yapmak değildir ki İslam için söz konusu olan bütün hususları bir tek konuşmada ele alsın. O, sadece, şu özel konunun kötü biçimde ele alındığını ileri sürerek bunun doğru cevabı şudur, demek durumundadır. Bu çabasında başarılı olmuşsa sorumluluğunu yerine getirmiş demektir.

Konuşmamın konusu, tam anlamıyla özel bir konu. Konuşmamı özelde aydınların, geneldeyse halkın zihninde sürekli yer işgal eden somut ve sınırları belirli bir sorunun cevabını bulmaya hasredeceğim. Soru şu: "Nereden başlayalım?"

Bu soru, çok derin ve köklü bir evrensel sorudur. Bu, benim kişisel değerlendirmelerim ve bireysel duyumlarım sonucu ortaya attığım bir soru değildir. Bilakis sadece cevabı benim cevabım olacaktır. Soruyu soran ise zamanımız ve bu zamana yakın olanlardır.

dan kaldırabilirler; özellikle Kur'an'ın Allah'ı "insanlar"a özel kılan son suresini. O surede şöyle deniyor: "De ki sığınırım, insanların rabbine, insanların şahına ve insanların ilahına." İnsanı, yani âlemin bir parçasını özele alan "en-nâs/insanlar" yerine "el-âlemîn/âlemler" yazsınlar o zaman!

Esas itibarıyla toplumsal gelişmeler tarihinin sayfalarını çevirdiğimizde, adları "Nereden Başlayalım?" ya da "Ne Yapmalı?" olan birçok eserin kaleme alındığı özel bir döneme ulaşırız. Şimdi aklımda "Nereden Başlayalım?" ve daha çok da "Ne Yapmalı?" adıyla yayımlanmış beş altı dolayında büyük eser mevcut.

Bu eserlerin çoğu, toplumsal değişimin özel bir dönemecinde yayımlanmıştır. Yani Orta Çağ'ın ortasında hiçbir yazar tarafından bu adla hiçbir kitap yazılmamıştır. Bu sorular, toplumun ve zamanın vicdanının bir şeyler yaparak düşüncesini, imanını ve dış hayatını kuşatan mevcut sistem ve durumdan kurtulma gereğini hissettiği bir dönüm noktasında ve bir aşamadan başka bir aşamaya geçildiği bir zamanda gündeme gelir. Dolayısıyla tartışma, ideoloji tartışması değil, strateji tartışmasıdır. İdeoloji tartışması olmadığı için de benim burada bir öğreti, bir din ya da bilimsel veya toplumsal bir düşünce hakkında bir konferans verme amacım yok. Ben sadece, belirli bir toplumda ve zamanda, bizi hedef almış olan fikrî, toplumsal, iktisadî ve insanî saldırılar karşısında ayakta kalabilmek için hepimizin ulaşmayı arzuladığı özel hedefler için çalışmaya başlarken yöntemimizin ne olması gerektiğini göstermek istiyorum.

Yaklaşık onbir yıl önce Avrupa'da, arkadaşlarımızdan biri tarafından kısa süre içerisinde Farsçaya çevrileceğini umduğum "Nereye Dayanalım?" başlıklı bir makale yazmıştım. O makale, bugünkü konumuzu tamamlayıcı niteliktedir.

Yaptığım uyanıklık(!) konusunda bir giriş arz edeyim: Ben, akıllı adamların yaptıklarına ve "Rüsva olmamak istersen cemaate uy." diyen muhteşem ahlâkî geleneğimize aykırı davranmış oluyorum burada. Bu ilke uyarınca akıllı insanlar sadece rüsva olmaktan kurtulmakla kalmazlar, haysiyet de kazanırlar. Çünkü insanlar, hangi toplum içinde yaşıyorlarsa o toplumun rengine bürünürler ve kendi renklerini kaybederler. Benim çevreye uyum sağlayıp haysiyet kazanma, cemaatin nabzına göre şerbet verme ve maslahatı gözeterek konuşma yeteneğim yok. İrşad'ın akademik olmayan programlarında zaman zaman konuşma

yaptığımda dindarlarla çatışıyor, onların zihinlerinde bulunan inançlar aleyhine sözler söylüyorum. Üniversitede ise aydınlar aleyhinde konuşuyorum. Oysa akıllı adam bunun tersini yapmalıdır. Fakat birinin yolu ve sözü hak ise, kendisini rezil etmek ve çeşitli kesimlerden kendi düşüncesine ve kişiliğine yönelecek karşı çıkışlara katlanmak pahasına aydınlatma görevini yapmalıdır. Ahlâkî ve bireysel konularda bazıları vardır, iki kişi arasında anlaşmazlık olduğunda berikinin yanındayken onu haklı bulup orada bulunmayanın aleyhinde tavır alırken, aynı olayda bu kez ötekinin yanına gidince onu haklı bulup berikinin aleyhine dönerler. Fakat bazıları da vardır ki iyi niyet sahibi olduklarından ateşe odun taşımak istemezler. Bunlar, ara açıcı ve yabancılaştırıcı etkenleri yakınlaştırıcı ve uzlaştırıcı etkenlere dönüştürmeye çabalarlar ve metotları tam olarak önce zikrettiklerimizin tersinedir.[53] Onlar, binlerce hile ve aldatmaca yüzünden bağlarını koparmış iki güç ve kutup arasında böylelikle anlaşma ve yakınlık tesis ederler.

Günümüzde özelde İslam toplumlarının, geneldeyse geleneksel toplumların büyük musibeti, halk kitlesiyle okumuş kesim arasında anlaşma ve görüş birliğinin bulunmayışıdır. Avrupa'nın sanayi toplumlarında kitle iletişim araçlarının ve eğitim öğretimin genel düzeyde yetkin ve yaygın olması nedeniyle, halk kitlesiyle okumuş kesim arasında anlaşma ve görüş birliği kendiliğinden mevcuttur ve onlar birbirlerini iyi tanırlar.

Avrupa'da bir üniversite hocası, sıradan insanların bulunduğu bir ortama rahatlıkla katılabilir ve onlarla konuşabilir. Ne bu bilim adamı ve düşünür hoca, kendini onlarla temas kurup anlaşmaktan müstağni görür, ne de onlar onu kendisiyle üstün körü görüşülemeyecek, kağıda sarılmış tertemiz bir şahsiyet olarak görürler. Bizim İslam toplumumuzda da geçmişte aydın kesim-

[53] Bunlar, birbiriyle anlaşmazlığı olan iki kişiden birinin yanına vardıklarında yanında bulunduklarını eleştirir bir tarzda konuşup orada bulunmayanı savunarak konuşurlar. Ötekinin yanındaysa kendisini şiddetle eleştirip zaaf noktalarını yüzüne karşı söyleyip muhalifini savunurlar.

le halk kitlesi arasında bu ayrılık söz konusu değildi. Çünkü büyük İslam âlimleri –yani fakih, usûlî, mütekellim, müfessir, filozof ve ediplerden oluşan ve İslam medreselerinde talebelik ya da müderrislik yapan eski entelektüeller– din sayesinde halk kitlesiyle bağlantılıydılar ve dar hücrelerinde, hapishaneyi andıran medrese ve havzalarında avamın gözünden ve gönlünden uzak kalmamaya çaba gösterirlerdi. Bu yüzden çok büyük eski filozoflarımızın ya da dünya çapındaki seçkin âlim, fakih ve müfessirlerimizin avamın içinde yaşadıklarını görürüz. Bu bağlantıyı bugün bile görmek mümkündür. Avam, yani şu yeni akşam okullarına bile hiç gitmemiş olan sıradan insanlarımız, oldukça yüksek bir ilmî dereceye sahip bulunan kimselerle diz dize oturup dinî ve ilmî konuları gündeme getirirler de aralarındaki ayrılığın bu teması olağan dışı kılacak kadar fazla olduğunu asla hissetmezler (ilim, kültür ve düşünce bakımından kendileriyle hiçbir ortak yönü bulunmayan böyle büyük bir adamı, fikir danışılan biri ya da kendileriyle aynı düzeyde biri gibi görürler). Hatta onunla dertleşirler, kişisel ve ailevî ihtiyaçlarını ve güçlüklerini gündeme getirirler. Bir köylü, istiharesini ve dinî hesabını bir âlime yaptırır ve ondan fetva talep eder!

Fakat ne yazık ki yeni kültürde ve bugünkü eğitim öğretim sisteminde gençlerimiz, çok sağlam ve kuşatılmaz surlarla çevrili bir kalenin içine çekilip orada eğitilirler. Toplumun içine girdikleri zaman da yine halktan ayrı ve tam anlamıyla özel makam ve konumlarda işlerini sürdürür ve kapalı bir aristokratik tahtırevanda halk içinde hareket ederler. Bu durum, hem aydınımızın fil dişi kulelerde (bugünün deyişiyle) ya da özel tahtırevanlarda (dünün deyişiyle) yaşamasına ve toplumunu tanımamasına neden olur, hem de avam kitlenin kendi toplumunda var olan ve kendisiyle temas kurup kendisini aydınlatsınlar diye yetişmeleri için gerekli koşulları kendi parasıyla sağladığı düşünülen beyinlerden ayrı ve mahrum kalmasına yol açar. Bu ise büyük bir musibettir.

Buna göre, birbirinden koparılmış ve hatta birbirinden kaçan bu öğeler ve parçalar arasında genel bir anlaşma ve bütünsel bir

bileşke oluşturmak ve toplumunun yapısını yenilemeye girişmek isteyen kişinin en büyük sorumluluğu, düşünce ve eylem kutupları arasında bir köprü oluşturmak ve aralarındaki büyük yabancılık uçurumunu doldurmaktır.

Aydın olan ve sorumluluk taşıyan herkesin inandığı öğretiye göre yapacağı her işteki ilk adımı, içinde entelektüelin yaşadığı bu çok güzel, kıymetli ve gizemli (halkın gözüyle) adadan halkın içine bir bağlantı köprüsü kurmaktır. Hem halkın o adaya gitmesini sağlayacak, hem de aydının o adadan halkı ziyaret etmesine imkan verecek bir köprüdür bu.

"Nereden başlayalım?" sorusuna benim cevabım ne olursa olsun, üstelik cevabımı dile getirdikten sonra bu cevap sizin için kabul edilebilir de olmasa, yine de kaçınılmaz olarak şu esas konusunda benimle hemfikir olmalı ve şunu kabul etmelisiniz: "İlk iş, böyle bir köprünün kurulmasıdır."

Nereden başlayalım, diye sorulduğunda, bu soru başlı başına konuşmacı olan benim ve dinleyici olan sizin için iki sorunun (bu sorudan öncelikli olan) daha açık olduğunun göstergesidir. İşte şu iki soru: "Kimler? Ne yapmak için?"

Nereden başlamalıyız, dediğimizde, bu soruyu ancak bir şey yapmak isteyenler ve toplumlarında ve zamanlarında bir sorumluluk hissedenler sorarlar. Bunlar kuşkusuz aydınlardır. Çünkü toplumsal işlerin sorumluluğuna ve toplumsal misyona sahip olanlar ancak onlardır. Aydın olmayan sorumlu da değildir. Elbette aydından maksadım, "onaylayıcı"dan başka bir şeydir.

Aydın, entelektüel değildir. Yanlış olarak aydın diye tercüme edilen entelektüel, beyin işi yapan kimse demektir. Böyle bir kimse, aydın olabilir de olmayabilir de. Bunun tersi de olabilir. Bir kimse entelektüel olmayabilir –yani beyin işi yapmayabilir ve örneğin iktisadî veya bedensel bir iş yapabilir– ama aydın olabilir. Dolayısıyla aydın ve entelektüel arasındaki ilişki, iki eşit tümelin ilişkisi değil, bilakis "umum ve husus-i min vech" ilişkisidir. Yani her aydın entelektüel ve her entelektüel aydın

değildir. Entelektüellerden bazıları aydın ve aydınlardan bazıları da entelektüeldir.

Settar Han, entelektüel değildi ama aydındı. Allâme Kazvînî, entelektüeldi ama aydın değildi. Dihhoda her ikisiydi. Bazıları da hiçbiri. Bunlara, "büyük ve muhterem adamlar" denir.

Aydın Kimdir?

Aydın, tek kelimeyle, içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal mekanda kendi "insanî konumu"nun bilincinde olandır. Bu bilinç, cebrî ve zorunlu olarak ona bir sorumluluk vermiştir.

Aydın, özbilinç ve sorumluluk taşıyandır. Hele bir de okumuşsa daha etkilidir. Okumuş değilse belki daha az etkilidir. Elbette ilk aşamalarda böyledir. Yoksa sonraki aşamalarda, kimi zaman okumuş olmayan biri, okumuş olandan çok daha güçlü bir rol oynayabilir. Öyle ki ansızın geri bir sömürge aşamasından oldukça ileri, bilinçli ve devingen bir aşamaya sıçrayan toplumlara ilişkin bütünsel bir araştırma, bu hareketlerin önder ve sorumlularının, bu bilimsel, toplumsal ve devrimci önderlik rolünü üstlenenlerin çoğunlukla entelektüel olmayan çehreler olduğunu göstermektedir.

Afrika, Latin Amerika ve Asya'ya genel bir bakışla, çok az istisnaları bulunan devrim önderlerinin okumuşlar arasından çıkmadığı esasına ulaşılabilir. Bugün toplumun içinde bulunduğu değişim, insanın ulaştığı çıkmaz ve İkinci Dünya'nın –amacım eski Üçüncü Dünyadır– geri kalmış toplumlarının boğuştuğu birçok olumsuzluk karşısında halk kitlesine sorumluluk, bilinç, fikrî hareket ve toplumsal yön kazandırabilen kimsedir aydın.

Tanıma göre aydın, Galileo'ların, Kopernik'lerin, Sokrates'lerin, Aristo'ların ve İbn Sina'ların vârisi ve takipçisi değildir. F. Brown ve Einstein gibi günümüz bilginleridir onların vârisleri, takipçileri ve yaptıklarının tekamül ettiricileri.

Aslında günümüz aydınlarının taşıdıkları sorumluluk ve rol, eski toplumları değiştiren önderlerin, yani dinlerin peygamber ve kurucularının sahip oldukları role benzemektedir. Peygamber-

ler, bildiğimiz gibi, filozoflar, bilginler, teknisyenler, sanatçılar ve yazarlar kategorisinde değildirler.

Peygamberler, daha çok, halkın içinden çıkmışlardır. Yahut halkın içinden çıkmamış olsalar bile her halükârda halka yönelmiş ve toplum ve zamanlarının vicdanında yeni bir düstur, yeni bir bakış, yeni bir hareket ve yeni bir enerji meydana getirmişlerdir. Onların bir kökü kazırken yeni bir kökleşmeyi sağlayan bu görkemli devrim hareketleri, durağan, donuk ve geri bir toplumun bu peygamberce misyon sayesinde yönünü, hayatını, imanını, bakışını, kültürünü ve yazgısını değiştirmesine yol açmıştır. Bu peygamberler, ne eski âlimler ve bilginler kategorisinde, ne de cahil ve sıradan halk kategorisindeydiler. Çünkü onlar, kendi toplumlarıyla diğer toplumların tarihsel hareketinde ve yön değiştirmesinde en büyük rolü üstlenmişlerdi ve bu bakımdan üçüncü bir kategoridendiler: Geleneklerin esiri olup toplumsal kalıpların şekillendirdiği avamdan olmadıkları gibi, soyut ve zihinsel kavramların esiri olup bilimsel ve içsel keşif ve kerametlere boğulan bilginler, âlimler, filozoflar, sanatçılar, ârifler, râhipler ve ruhanilerden de değildiler. Dolayısıyla aydınlar da peygamberler gibi ne bilginler kategorisinde, ne de bilinçsiz geri halk yığını kategorisindedirler. Bilakis onlar, özbilinçleri dolayısıyla sorumluluk taşırlar. Onların en büyük sorumluluk ve hedefleri, insan kitlesine büyük ilahî emaneti –yani özbilinci– kazandırmaktır. Çünkü özbilinçtir, geri ve donuklaşmış kitleyi, büyük dehalar yaratıp şekillendiren ve görkemli sıçramalar gerçekleştiren devingen bir merkez haline getiren. Sonra da büyük medeniyetler, kültürler ve kahramanlar, işte bu toplumun uyanmış vicdanı içerisinden çıkarlar.

Öyleyse "kimin nereden başlaması gerektiği" açıktır. Şimdi sırada ikinci soru var: "Ne yapmak için?"

Başlı başına bağımsız bir konu olmakla birlikte bu soruya burada kısaca değinmek ve anlaşılmasını bu konulardan haberdar olan sizlere bırakmak istiyorum.

Ne yapmak için? Bu açıktır. Aydının kendi zamanındaki sorumluluğu, peygamber olmadığı halde toplumuna peygamberlik etmek, halk kitlesine mesajı aktarmak, onlara seslenmek, halkın donup kapanmış kulaklarına bilinç ve kurtuluşu seslenmek, yönü göstermek, durağan toplumda harekete önderlik etmek ve hareketsiz kalmış toplumda yeni bir iman ateşini tutuşturmaktır. Bu, bilginlerin yapamayacağı bir iştir. Çünkü bilginlerin, hayatın olanaklarından olabildiğince yararlanmak, "mevcut durum"u tanımak ve tabiat ve insanın güçlerini keşfedip hizmete sokmaktan ibaret olan tam anlamıyla belirgin bir sorumlulukları vardır. Bilginler, teknisyenler ve sanatçılar, insanlığa ya da kendi toplumlarına kendi "var oluş"ları içerisinde bilimsel güç verirler. Fakat aydınlar, topluma "gitme"yi öğretirler, topluma hedef kazandırırlar, "olmak" misyonunu yükleyip "böyle olma"nın cevabını verirler, hareket yolunu aydınlatırlar.

Bilgin, yorum getirici ve açıklayıcıdır. İnsana huzur, nimetlerden yararlanma, kendini geliştirme, gönül rahatlığı ve mutluluk imkanı kazandırandır. Nihayetinde bilgin, gerçeklikleri keşfeder. Oysa aydın, hakikatleri gösterir. Bilgin der, "Bu böyledir." Aydın der, "Bu böyle olmamalı, şöyle olmalıdır." Bilgin, yolu bulmak ya da yoldan sapmak için lamba yapar. Aydın ise yolu gösterir, yolculuğa çağırır ve yolculuğun varış noktasını gösterir. Kendisi kabile önderi (râid[54]) ve kervanın öncüsüdür. Bu bakımdan kimi zaman bilgin, cehalet ve zulme alet olabilir. Fakat aydın, öz bakımından ve zorunlu olarak zulmeti ve zalimi reddeder. Çünkü bilim güçtür, aydınlık ise ışık.

Kur'an'da ve İslam kültüründe hikmet bu anlamdadır. İlimden söz edildiği zaman da kastedilen, teknik, bilimsel ve felsefî bilgiler değildir. Ne dinî bilgiler (insanı din bilgini yapan fıkıh,

[54] Râid, kabile tarafından sahrada otlak, konaklama yeri, çeşme ya da su kuyusu bulmak, yolu tespit etmek, yol emniyeti, yolculuk şartları, tehlike noktaları, çevredeki kabileler, düşmanın ve yol kesicilerin pusu kurdukları yerler ve yırtıcı hayvanlar konusunda bilgi toplamak ve bu bilgileri kabilesine bildirerek onları daha iyi bir yaşantıya doğru yönlendirmekle görevlendirilmiş kişidir.

usûl, hadis, siret, tefsir, ahlâkiyat ve ilahiyat gibi), ne de dünyevî bilimlerdir (tabiî ya da insanî bilimler bilgini yetiştiren fizik, tıp, toplumbilim, edebiyat, tarih ve ruhbilim gibi). Çünkü her ikisi de belirli bir dönem boyunca ve özel bir öğretim sistemi içerisinde talebe ya da öğrenci denilen bireylere öğretilen uzmanlık bilgileriyle kültürel malumattan oluşan bir birleşimdir. Bu dinî ya da din dışı bilgiler, o aydınca özbilince yardım edebilir ve bu öğrenilenler ve birikimler aydın için değerli bir sermaye ve silah olabilirse de "başlı başına" aydınlık ve özbilinç değildir. İslam'da temel alınan bilgi, özel bir insanî bilinç ve vicdanî bir basiret ve ilahî bir aydınlanmadır: "İlim, Allah'ın dilediğinin kalbine attığı bir ışıktır." İşte bu, basiret ilmidir, karanlığı aydınlatan ışıktır, yolu gösterendir. Bu; fizik, kimya, edebiyat, fıkıh ve kelam değil, "ilahî nur"dur ve insan sorumluluğunu doğurur. İmanı doğurup sorumluluk yaratan bilinç. Ebuzer'de olup da İbn Sina ve Molla Sadra'da olmayan. Bu bakımdan, tahsili olmayan biri toplumunda ortaya çıkıp toplumu bir hedefe doğru sürükler, kımıltısız duran toplumunda bir enerji meydana getirir. Kimi zaman, insanda bir hareket, değişim, bilinç ve ortak bir ülkü ile toplumun vicdanında yeni bir iman ve aşk meydana getirmek için hiçbir adım atmayan ve tam tersine bilimsel güçleri yoluyla toplumlarının durmasına sebep olan birçok bilgin görürüz.[55]

Buna göre aydınların hedefi, halkta bilinç meydana getirmek, onlara coşkun bir ortak iman kazandırmak ve çağlarındaki insanın hayatında ideali belirlemektir.

[55] İslam tarihi derslerinde (Meşhed Üniversitesi'nde) Emeviler rejimiyle Abbasiler rejimini karşılaştırıp birincisinin ömrünün kısalığıyla ikincisinin ömrünün uzunluğunun nedenini anlatırken dedim ki Abbasiler, İslam toplumunu siyasetsizleştirmek (dépolitisation), halkın basiretini kör ve toplumsal duyarlılığını felç etmek ve zihinleri somut gerçekliklerden ve "gasp" ile "hak ve bâtıl" konularında gâfil kılmak için bilim, sanat ve edebiyatı, bilimsel araştırmaları ve felsefî çekişmeleri yaygınlaştırmaya, tercümeyi ve yabancı kültürlerin girişini teşvik etmeye, zihinsel ve kelamî hassasiyetler oluşturmaya ve dinî ve din dışı soyut ve metafizik tartışmaları gündeme getirmeye yöneldiler. "Dinî ilimler" dini unutturdu!

Şimdi "Nasıl?" Sorusuna Gelelim:

Giriş olarak çok önemli bir açıklama yapayım: "Aydın"ın ve sorumluluğunun somut bir tanımının bulunmayışından kaynaklanan müphemlik ve kapalılık, genelde bütün insanların ve özellikle de biz Doğuluların hayatında büyük facialara neden olmuştur. Evrensel anlamda ortak değerleri, özellikleri ve nitelikleri bulunan bir aydın varlığı söz konusu değildir. Ancak evrensel anlamda insan var olduğunda böyle bir varlıktan söz edilebilir. Ne ki tek bir kültürü, tek bir dili ve tek bir ideali bulunan ve benzer güçlükler yaşayan insan adında bir millet ya da toplumun yer kürede varlığından söz edebileceğimiz bir aşamadan hâlâ çok uzağız. Dolayısıyla evrensel biçimiyle ortak kalıplar, nitelikler ve özellikler taşıyan aydın yoktur. Oysa evrensel biçimiyle ortak özellikler ile değişmez nitelikler ve değerler taşıyan bilgin vardır.

Bilgin, ister geri bir Afrika kabilesine mensup olsun, ister İslamî ya da Budist bir toplumdan gelsin, ister sarı, kızıl ya da beyaz ırktan olsun, ister Doğulu, ister Batılı olsun, ister liberal ekonominin egemen olduğu bir sanayi toplumuna, ister sosyalist bir sanayi toplumuna mensup olsun, ister eski piyasa burjuvazisine, ister yeni devingen burjuvazi sistemine mensup olsun, her halükârda nerede ve hangi toplumda doğup yaşıyor olursa olsun, üniversiteye girdiği ve örneğin tıp, teknoloji, elektrik ya da astronomi okuduğu zaman, öğreniminin ardından (dünyanın neresinden gelmiş olursa olsun ve dünyanın hangi noktasına dönerse dönsün) hekim ya da mühendis ve sonuç itibariyle bilgin olacaktır. Çünkü bilim, insanlığın ve tabiatın genel yasaları üzerine kuruludur. Bilimi öğrenen herkes, zamanın her aşamasında, her toplumda ve her millet içinde herkesin kabul ettiği ve herkese yararlı olan bir bilgin olur. Bu yüzden bilgin, sabit bilgileri öğrenen ve bu öğrendikleri bütün mekan, zaman ve sistemlerde gerçek olan, gerçeklik taşıyan ve etkili olacak olan kimsedir. O, böylelikle bilgin olarak sorumluluğunu da yerine getirebilir. Fakat aydın böyle değildir.

Aydın, ben Avrupa'ya gidip şu mektepleri okuduğum, şu dersleri öğrenip başarılı bulunduğum ve belgemi aldığım için aydınım, diyen kimse değildir.

Ne yazık ki şimdiye dek biz, "aydın" ve "bilgin" ya da "entelektüel" kategorilerini birbirlerinin eşanlamlısı saydığımızdan yanlışa düşüyor ve aydının kim olduğunu bilemiyorduk. Bu durumda aydının kendisi de kim olduğunu anlamıyordu.

Aydının sorumluluğu büyük üniversitelerde öğrenilebilecek bir şey değildir. Bu hususta istisnaî bir kişi varsa bile onun aydın oluşu, Harvard ya da Sorbon'da okuduğundan kaynaklanmaz. Bilakis o, şuracıkta da olsa ve yüksek öğrenimi de bulunmasa yine aydın olurdu.

Bir başka yanlış olarak şu da karşımıza çıkabilir: Avrupa'ya giderek toplumsal ve siyasî ekolleri ve felsefî ideolojileri okuyup dönen öğrenci ya da gencin aydın olduğunu düşünürüz. Oysa böyle değildir. Bu kişinin örneğin Marks ya da Jean Paul Sartre ya da Jean Joures ya da Aime Cesaire ya da Proudhon ya da Saint Simon ekolünü okuduğu, bu ekollerin Avrupa'da, toplumda devrimci, yapıcı ve hedef kazandırıcı rol oynadıkları ve 18, 19 ve 20. yüzyıl aydınlarının toplumlarını bu ideolojilere dayanarak değiştirip hedefe ulaştırdıkları doğrudur; fakat bu kişi de örneğin tıp öğrenimi görüp hekim olan kafile arkadaşları gibi sosyal bilimler, ekoller ve ideolojiler uzmanı olabilir ve üniversitede bu ideolojileri okutabilir.

Bu kişi, sırf bu ideolojileri okuyup öğrendi diye kendi toplumunda özel bir rol oynayamaz, bir aydın sorumluluğunu yerine getiremez ve topluma iman vererek, toplumsal acıları çözümleyerek, halkta özbilinç meydana getirerek ve onlar için ortak bir hedef ve ideal belirleyerek toplumu harekete geçiremez. Çünkü o, bu ekolleri okumak, anlamak ve bilmek yoluyla bu ekollerin uzmanı ve bilgini olmuştur. Bu durumda nereye gitse benzer bir biçimde bunları okutmakla uğraşabilir. Dolayısıyla "aydın" –değişmez evrensel bir tip olarak– yoktur, aydınlar vardır. Örneğin filanca kişi Kara Afrika'da aydındır, denilmelidir.

Aynı kişi İslam toplumuna gelirse hiçbir şeydir, yabancıdır, felçtir ve her ne olursa olsun aydın değildir. Ya da Fransa'da, Batı Avrupa'da sanayi devriminden sonra, birinci ve ikinci dünya savaşlarından sonra aydındır ve toplumunda yapıcı etkisi de bulunan gerçek ve dahi bir aydındır. Aynı kişiyi Hindistan'a götürürsek o artık aydın değildir ve aydın olarak bu toplumda rol oynayamaz.

Bu bakımdan, benim ekol ve kişiliğine son derece saygı duyduğum ve din ya da inanç taassubu olur düşüncesiyle bilerek ya da bilmeyerek mahkum etmediğim Jean Paul Sartre, inanıyorum ki Batı Avrupa'da ve genel anlamda dinî Orta Çağ'dan üç ya da dört yüzyıl uzaklaşarak ikinci dünya savaşından sonra ileri sermayedarlık aşamasına ulaşıp özel bir sınıf sistemine ve kendine özgü bir kültüre ve toplumsal psikolojiye ulaşmış olan sanayileşmiş Batı'da aydındır. Fakat tıpkı onun gibi düşünen ve tıpkı onun gibi çözümleyici bir dünya görüşüne sahip olup varoluşçuluk ekolünü savunan, onun inandığı iktisadî ya da toplumsal sisteme inanan ve çözümlemeci dile sahip olup halkla uyuşmayı benimseyen ve özetle onun kopyası olan biri, başka bir topluma gitse yine de aydın mı olacaktır?

Kesin olarak nereye gittiğini bilmeliyiz onun. Fransa'dan Almanya'ya, İngiltere'ye ya da Kuzey Amerika'ya giderse kesinlikle aydın olacaktır. Hatta Jean Paul Sartre'ın kendisinden daha aydın olacaktır! Çünkü sıkıntılar, görüşler, hassasiyetler, yollar, halk, toplumsal sistem ve özel tarihî aşama "Sartre'lık bir patlama"ya ve Sartre'ın vuracağı neşterlere ihtiyaç duyan bir Amerika meydana getirmiştir. Sartre'ın kendisi de bu rolünün bilincindedir. Özellikle Frantz Fanon'un eseri *Yeryüzünün Lanetlileri (Les Damnés de la Terre)*'ne ilişkin olarak şöyle der: "Bir Afrikalının yazdığı bu kitap, kitap değil bir bomba. Ben, Batı'ya ve Batı sistemine karşı kin besleyen bu Afrika bombasını bugünkü maddeci sanayi medeniyetinin iğrenç kalbinde, merkezinde ve burjuvazinin kerhanesinde, yani Paris'te patlatmak için aldım. Çünkü günümüz Batı'sındaki aşağılık insanın buna ihtiyacı

var!" Sartre aydındır. Çünkü Batı, hayatta tüketimin esiri olmuş ve bütün boyutlarıyla ve yetenekleriyle insan, hayat gereçlerini üretme, yeni tüketilecek şeyler bulma ve cinsel özgürlük çerçevesi içine sıkışmış olup bu durumdan, bu tüketim hayatından ve aşağılık içgüdüsel hazcılıktan kurtulmaya muhtaçtır. Dolayısıyla Sartre, onun kurtarıcısıdır.

Fakat yoksulluktan kurtulmak isteyen, kıtlıktan ve açlıktan kurtulması gereken ve sanayi bakımından geri kalmışlıktan sıkıntı çeken Asya, Afrika ya da Latin Amerika gibi başka toplumlarda Sartre benzeri bir kurtarıcı bu milletler için faciadır. Böyle bir toplumda Sartre uzmanı olan ya da Sartre'a inanan ben aydın olamam. Kimi zaman bilinçsizce yaptığım fedakârlık ve hizmet, eylem olarak bir hıyanet olur!

Orta Çağ'dan üç ya da dört yüzyıl sonraki bu Batı, sanayi toplumudur, felsefî çıkmaza gelip dayanan ve dünyayı felsefî bakımdan izah etme arayışında olan. Yine bu Batı toplumudur bir tür maneviyata ihtiyacı bulunan ve bu dar materyalist kabuğunu kırmak için dinimsi bir irfan bulmaya çabalayan. Batılı aydın, böyle bir durum ve böyle bir ihtiyaç karşısında bilinç taşıyan ve yolları, hedefleri ve düsturları halkının hizmetine sunabilecek ve onları tüketim karşıtı bir tür irfana ve ruhbanlığa yönlendirebilecek olan kişidir. Dolayısıyla o, madde karşıtı maneviyatçı bir dünya görüşüne sahip olmalı ve Hint ruhanilik ve aydınlanmasına ve hatta makinizm ve Dekartçı akıl karşısında isyana yönelmelidir.

Fakat Sartre uzmanı ve Sartre'a inanan aydın ben, örneğin Hindistan'a gitsem, benim eylemim, sözüm ve Sartre ekolüm karşısında muhatabım kim olacak? "Ey insanlar, tüketime kendinizi bu kadar kaptırmayın, bu maddî dünyayı bırakın. İnsanda içsel bir maneviyatçılık vardır, ona yönelin." diyen "Heidegger'ci egzistansiyalizmime kim kulak verecek? Açlığın katliama uğrattığı, kendine özgü dinî görüşünün ve felsefî inancının maddî hayattan uzaklaştırıp yoksun kıldığı Hintlidir benim muhatabım. Dolayısıyla benim sözüm, onun için "trajikomik" tir!

Şu bizim küçük çevremizde de kimi taklitler vardır. Tahran'da bir kesim için çok iyi ve yararlı bir konuşmacı olabilen bir vâiz, bizim çöle, Horasan'ımızın yoksul köy ve mezralarına gitse, kötü bir vâiz olacaktır.

Bir süre önce duydum ki bir vâiz, şu kır mollalarından biri, Tahran'da oldukça iyi bir nüfuz ve konuma sahip bulunan, sevilip sayılan ve söyledikleri toplumda etkili olan seçkin bir vâizi taklit ederek gelip onun konuşma metnini elde edip yazmış, ezberlemiş ve sonra da "Nokonderâbâd" adlı köyünde aynı edayla aynı metni tekrarlamış. Tahranlı vâiz, örneğin resmî bir taziye ya da yas toplantısındaydı. Orada Tahran'ın eşrafı, zenginler, boynu kalınlar ve tam anlamıyla istisnaî bir maddî hayat yaşayanlar bulunmaktaydı. Vâiz, ister istemez onların yaşayış durumlarına, sapmalarına, ihtiyaçlarına ve nasıl olmaları gerektiğine bakarak konuşmuş ve demişti: "Hanımlar, beyler! Bu gemiyi andırır Cadillaclara kurulan ve bu caddelerde yağmurda kibir ve böbürlenmeyle arabalarını süren sizler, acaba çevrenizde çıplak ayaklarını sudan, çamurdan ve kardan koruyacak nitelikte ayakkabıları olmayan insanlar bulunduğunu biliyor musunuz? Onlara yardım etmiyorsanız, bari canlarını tehlikeye atmayın, onları aşağılamayın, yüzlerine gözlerine su ve çamur sıçratmayın ve kendinizi onların karşıtı, onlardan farklı ve ayrı bir sınıf olarak göstermeyin. Siz ki gece davetlerinde, maskeli balolarda, partilerde o sofraların ve barların başına güzel güzel oturup viskiye yatırılmış kaz kebabı yiyor, sigaralarınızın külünü yarı yenmiş şinitzel havyarın üstüne döküyorsunuz. Oysa evinizin yanıbaşında, sizinle aynı sokakta, mahallede ve şehirde et yemeğini bin bir gece masallarına özgü bir şeymiş gibi birbirlerine anlatanlar var!" Bu sözler elbette çok sarsıcı ve etkileyicidir. Tahranlı konuşmacının böyle bir bakış açısının ve çıkarsama yapma özelliğinin olması gerekir. Fakat aynı konuşmayı ezberleyip insanların gözleri açlıktan çakmak çakmak olan ve arpa ekmeği kendileri için ilahî bereket ve nimet sayılan köyde aynı sözleri tekrarlayan o köy mollası artık vâiz değildir. Onun minberi, trajikomik bir yerdir artık!

Vâiz aydındır, aydın rolüne sahiptir. Mektep âlimi ve öğretmeni değildir. Aydın rolünde olmalıdır. Görüyoruz ki bir vâiz, büyük, nüfuzlu, etkili ve toplumca sevilen bir vâize –ki gerçekten iyi bir vâiz olup rolünü ve sorumluluğunu da iyi yerine getirmektedir– ait Tahran vaazı metnini alıp yüz kilometre ötedeki bir köye götürdüğünde, artık o vâiz olmaktan çıkmakla kalmıyor, hatta kuş dili konuşan ve kiminle konuştuğu, neden söz ettiği ve dile getirdiği konuların yararının ne olduğu kesinlikle anlaşılmayan bir yabancı olup çıkıyor. Bu yüzden "mutlak vâiz" yoktur. Nerenin vâizi olduğuna bakmamız lâzım. Aynı şekilde mutlak düşünce önderi de yoktur. Nerenin düşünce önderi olduğuna bakmamız lâzım.

"Aydın" yoktur. Kimse "Ben aydınım." diyemez. Çünkü bu cümle müphemdir, belki de yanlıştır. Beyefendinin nerede, hangi zamanda, mekanda ve toplumsal konumda ve tarihin hangi aşamasında aydın olduğuna bakmak lâzım.

Francis Bacon'ı hepimiz tanırız ve onun insanlık tarihinin en büyük aydın simalarından biri olduğunu biliriz. O, "Bu hurafeleri bırakın. Bilimi soyut konulardan ve âhiretçilikten kurtarın ve maddî hayata sokun ki tabiatı tanısın ve insanların hayatı için maddî ilerlemeyi sağlasın, güç yaratsın." diyen biridir.

Bacon, kendi zamanında aydındır. Çünkü onun çağ ve toplumundaki bilim, soyut kavramlara, din kitaplarının yorumlayıp çözümlemesine ve Orta Çağ keşişlerinin ortaya koydukları düsturları ispata münhasır bir şeydi. Böyle koşullarda o, insanları, bilimi ve akletmeyi bu kayıt ve güçlüklerden kurtarabilmiş, bilim ve düşünceyi maddî hayatın hizmetine sokarak insanlığa büyük bir hizmette bulunabilmiştir. Fakat Francis Bacon, bugün Avrupa'da, dünkü Francis Bacon'ın zıt yönünde konuşmalı ve insanlara ve bilime zıt yönde yol göstermelidir.

Günümüz Avrupa'sının aydını, Francis Bacon gibi yine bilimin sadece ve sadece iktisadî ve maddî üretimin tekeline verilmesi, insanlığın bütün yönlerinin, yeteneklerinin ve düşüncelerinin sadece tüketimin ve olabildiğince tüketimin hizmetinde olması

ve böylece güce ulaşılması gerektiğini söylerse, o artık aydın değildir. Francis Bacon'ın ekol ve hedefini temel alarak hareket edip konuşsa da artık o, mevcut durumun hizmetinde olan ve mevcut duruma açıklama getiren bir bilgin kategorisindedir. Çünkü zaman değişmiş, ihtiyaçlar değişmiştir. İnsanlığın bugünkü güçlükleri ve içinde bulunduğu zindan öyle bir biçim almıştır ki artık insanlığın kurtarıcısı da değişmeli ve başka bir yerden başlamalıdır.

Ne yazık ki Üçüncü Dünya'da ve özellikle İslam toplumlarında geçmişimiz, aydınların yanlışları ve sapmalarıyla doludur. O kadar var ki bunun tarihi yazılabilir: "Yanlış algılamaların tarihi." Böyle bir çalışmayı biri üstlense, aydınlara ve halka hizmet etmiş olur.

Yanlış algılamaların tarihi, hikâyelerin ve facialann tarihidir. İslam toplumlarıyla geleneksel Doğu toplumlarının aydınları, aydının da bilgin gibi özel düstur ve ideolojileri Batı'da ya da başka bir yerde öğrenmesi, tıp bilimini toplumuna getiren biri gibi aydının da "aydınlığı" toplumuna getirmesi ve böylece aydın rolünü üstlenmesi gerektiğini düşünmekteydiler. Onlar bu yanlış algılamadan dolayı gülünç facialara yol açmışlar ve böylece Doğu toplumunu ve İslam toplumunu, hatta Avrupa'dan geri kalmışlıklarını bir sıçramada telafi edebilecek ve herkesi kurtarabilecek en iyi fırsatları elinde bulundurmalarına rağmen en iyi yetenek ve dehalarımızı telef etmişlerdir.

Uzun yıllar duygular, vicdanlar ve düşünceler, bizim "yanlış algılayan" aydınlarımız sayesinde bir meselenin farkına varıyor, yanlış slogan atıyor ve kurtuluş yollarının, umutsuzluklardan ve geri kalmışlıklarından çıkış yolunun bu olduğunu sanıyorlardı. Mücadele, savaş ve kargaşa başlıyordu. Fırsatlar ve yetenekler yok olup gidiyordu. Başarıya ulaştıktan sonra bir de bakıyorlardı ki yanlış bir şey yapmışlar! Sonuç yine yeis, umutsuzluk, bıkkınlık, sorumluluğun reddi, köşeye çekilme, mistisizm ve varoluşçuluk oyunu. Sonunda yavaş yavaş başka bir slogan, başka bir hedef ve başka bir mutluluk nedeni, yanlış algılama

yoluyla seçilip planlanıyordu. Yine güçler toplanıyor, bir sürü yetenek ve deha bu hedefi savunurken, bir sürü başka yetenek ve deha da buna karşı çıkıyor ve böylece kavga, kargaşa, mücadele ve heyecan başlıyordu. Sonra bunun sonucu da yine hiç!

Hollanda'da öğrenim gören Büyük Petro, Moskova'ya dönünce aydın bir adamdı, fakat yanlış algılayan aydınlardandı. Oysa milleti için bir şeyler yapmayı gerçekten istiyordu.

Rusya o kadar geri kalmıştı ki komşuları karşısında bile yenilgiye uğruyordu. İran, Rusya'yı birçok kez yenilgiye uğratmıştı. Avrupa ise Rusya'nın aksine çok ilerlemiş ve güçlenmişti. Avrupa halkı da müreffeh, rahat ve özgürdü.

Büyük Petro, Avrupa'nın bunca ileri olmasına, Hollandalıların dünyaya hükmetmelerine ve okyanusları avuçlarında tutmalarına karşılık Rusya'nın bunca geri ve perişan duruma düşmesinin nedenini kendi kendine soruyordu. Bir süre düşündü ve birden bire toplumunun mutsuzluğunun kaynağını buldu. Neydi? Sakal! Hükümeti ele aldı ve sakalların canına okunsun, diye buyruk yayınladı. Çünkü o, Rusya'nın mutsuzluğunun temelinin bütün insanların önlerini kapatmış bulunan uzun sakallar olduğunu anlamıştı. Hollandalıların ilerlemelerinin nedeni ise her gün sakallarını tıraş etmeleriydi! Öyleyse bir ıslahçı gelip bu sakalları kökünden keserse Rusya'nın Hollanda gibi olacağı âşikârdı. Dolayısıyla sakalların canına okumaya başladılar.[56] Her halükârda Petro'ya başarı nasip oldu ve Rusya'nın yüzü değişerek Hollanda suratlı oldu. Sûret değişti, ama sîret değişmedi. Hiçbir mutsuzluk şifa bulmadı, Rusya bir adım bile ilerlemedi. Sakallar gitti, ama mutsuzluğun kökleri öylece kaldı.

Hatırlıyorum, ilkokul döneminde, dinî havanın egemen olduğu Meşhed şehrinde, bize resim dersi veren bir öğretmenimiz vardı. Daha yeni aydın olmuştu ve eksiklerini hızla telafi ediyordu.

[56] Kimi insanlar, sakallarını korumak için yıllarca evlerinden çıkmadılar ve hayatı sakala feda ediyoruz dediler! Kimileri de sakala pek de mutaassıpça bir imanları olmadığı için, ister istemez bu faciaya teslim oldular!

O, tek kurtuluş yolumuzun resimden geçtiğine ve resimden başlamamız gerektiğine inanıyordu. Milletin resimle kurtarılabileceği ve ileri bir toplum oluşturulabileceği hususunu açıklamak için diyordu ki resim, okullarda toplumun mutsuzluklarının nedenleri üzerine parmak basabilir. Buna göre öğrencilerin resim yapmaları için verdiği modeller, bu teze dayanılarak hazırlanıyordu. Bu modeller şunlardan ibaretti:

Birinci model, küçük yaştan itibaren sokakta birbiriyle oynayan bir oğlan ve bir kız çocuğuydu. İkinci modelde, bu iki çocuk ilkokula gidiyor ve çeşitli durumlarda birbiriyle arkadaşlık ediyordu. Üçüncü model lise, dördüncü model ise üniversiteydi. Böylece modellerde bu iki kişinin birbiriyle arkadaş olduğu, birbirini anlayıp seçtiği ve aşkın meydana geldiği gösteriliyordu. Sonra, bunun Doğu'daki meselemizle ne alakası var, diye sorduğumuzda diyordu ki biz Asyalıların mutsuzluğunun ve Avrupalıların ilerlemişliklerinin nedeni, Avrupa'da kızlarla erkekler bir arada yaşarlarken Doğu ülkelerinde birbirlerinden ayrı yaşamalarıdır. Dolayısıyla Doğu'dakiler geri, güçsüz ve bilinçsiz olmaktadırlar. Sonra da kompleksli ve hastalıklı hale gelmekteler. Bu yüzden ona göre aydının en büyük sorumluluğu, bu meseleyle mücadele etmek ve günün birinde bizim de kız erkek karışık ilkokullar, liseler, yurtlar ve kulüplerimizin olmasına bir şekilde ortam hazırlamaktır. Böylece kadın ve erkek, hiçbir engel, kayıt ve şart olmaksızın iç içe olacak ve işte o zaman Avrupa gibi olacağız.[57]

Bugün de yine bu toplumda bütün kızlara, oğlanlara, annelere ve babalara, İslam toplumunun mutsuzluk nedeninin kadın ve erkeklerin kayıt altında bulunmaları ve cinsel kısıtlamalara tabi tutulmaları olduğunu savunan ve bu özgürlük elde edilip cinsel kayıtlar ortadan kaldırılırsa Doğu toplumunun bütün mutsuzluklarından kurtulacağını anlatmak isteyen aydınlar ve yazarlar var. Facianın ne boyutta olduğunu görüyorsunuz. Nasıl da bü-

[57] Aşkta yenilgiye uğraması onu hasta ve mutsuz etmişti ve toplumumuzu da kendisiyle kıyaslıyordu.

tün düşünceleri bu tür konulara yöneltiyorlar. Babalar ve anneler direniyor, kızlar ve oğlanlar mücadele ediyorlar ve toplumda cinsel bir savaş meydana geliyor.

Anne baba kuşağı, bunu mutsuzluğun en büyük nedeni olarak görürken, oğul ve kız kuşağı, en büyük kurtuluş, ilerleme, uygarlık, bağımsızlık ve özgürlük etkeni olarak görüyor. Bir kayıt ortadan kaldırıldığında, mutlaka sömürü bir darbe yemiş oluyor?!

Gördüğümüz cinsel özgürlük savaşı, Afrika ve Asya'da, özellikle de İslam toplumlarında ansızın gündeme geliyor. Çünkü bu danışıklı dövüşün, olması gereken savaşın yerini alması gerekmektedir. Bu göstermelik savaş, dünyadaki güç sahipleri için tehlikeli olacak bir savaşı önlemek içindir. Verilen cinsel özgürlük, genç kuşağın istediği özgürlükleri vermemek içindir. Çünkü onu meşgul ederek esasta onun fıtratının, özünün, vicdanının ve hatırasının derinliklerinde bulunan başka özgürlüklere ulaşma kaygısını ortadan kaldırmaktadırlar. "Baş" özgürlüğü yerine "dip" özgürlüğü!

Bu özgürlükler elde edildiği halde yine hiçbir şeyin değişmediğini gördük. Tek fark şuydu ki 1955 yılından 1965 yılına dek, yani on yıl içerisinde, şu Tahran'da makyaj malzemesi tüketimi beş yüz katına çıktı! İşte bu büyük savaşta elde ettiğimiz başarı ve ganimetler!

Niçin? Çünkü okula giren, kitap okuyan, bilinçlenen ve hukukî kişilik kazanan kızın kafasını mutlaka toplumsal ve insanî bilinçlenmeler kurcalar, dünyanın durumunu ve çağının insanî sorumluluklarını kavrar, zihninde aydınca düşünceler ve insanî hedef ve ülküler çiçeklenir. Dolayısıyla bunun önü alınmalıdır. Onun bütün insanî ızdırapları ve ülküleri aşağı alanla, yani cinsel konularla sınırlandırılmalıdır. Eline bu düstur tutuşturulmalı ki buna dayanarak mücadele etsin, makale yazsın, konuşmalar yapsın, tartışmalara girsin. Sonra onun karşısına da bir başka grup geçirilsin. Onlar da bunların düşündükleri gibi, dünyanın bütün mutsuzluklarının mini etek ve benzeri şeylerden kaynaklandığını düşünsünler. Böylece iki grup karşı karşıya saf tut-

sun. Bu iki grup arasındaki mücadeleyle bir toplumun vakti, on yıl, yirmi yıl heder edilsin.[58]

Bir grup aydın, 20 ve 23 yıllarından itibaren bir sloganı temel alarak savaşım ve çekişmeyi doruğa çıkardılar. Slogan şuydu: Ey Asya halkı, ey Müslüman halk, ey İran halkı, madem ki mutsuzluk, geri kalmışlık, ızdırap, açlık ve hastalık hissediyor ve çözüm yolu arıyorsunuz, öncelikle mutsuzluğunuzun kaynağını öğrenmelisiniz. Peki kaynak neydi? Farsçanın yazısı! Farsçanın yazısının ne kusuru vardı ki? Kusur malum efendim. Örneğin "ızdırab" kelimesi yirmi türlü yazılabilir. Buysa vakit telef etmeye neden olmaktadır.[59]

Acaba vaktimiz o denli dakik tanzim edilmiş ve vaktimizin her anı özel bir işe ayrılmış mıdır ki vaktin telefi bu ölçüde bir faciaya yol açmıştır?

Fars dili alfabesinin kusursuz olduğunu söylemiyorum. Kesinlikle kusurludur. Fakat yazıyı toplumun geri kalma nedeni ola-

[58] Onun için Asya, Afrika, İslam, toplum, halk, Batı, Doğu ve insanlık meselelerinin hiçbiri söz konusu değildir. Onun bütün derdi mini etek kaynaklıdır ve tek facia budur. Eğer o, beş altı karış kumaş ekletirse bu durumda toplumda kadın sorununun hallolacağına, aile ve toplum sorununun ve bütün dertlerin bütünüyle deva bulacağına inanır. Pekâlâ. Yarın oldu ve "maksi" geldi. Hem de onun idealinin iki katı! Fakat yine bir şey değişmedi. Yanlış algılama işte budur.

[59] Yanlış algılamanın zararlarından biri şudur: Bütün kültürümüz ortadan kalkmış olup bütün mutsuzluk ve çaresizliklerimiz dilimizden kaynaklanmaktadır! Peki dilimiz ne kusur işlemiş? Çünkü bütün mutsuzluklar, dilimizde bulunan şu Arapça kelimelerin ürünüdür! Peki ne yapalım? Bütün mutsuzlukların şifa bulması için onları dilimizden atalım. Şimdi hep birden yüz yıl boyunca süpürgecilik yapalım da dilimiz temizlenip arınsın. Sonunda bir de bakıyoruz ki birbirimizle konuşamıyoruz. Vaktimiz de geçmiş oluyor. Oysa bu süre içinde bin tane başka iş yapmış olmalıydık. Daha yeni farkına varıyoruz: Evet! Başka konulardan gâfil kalmamız için bir meşgaleymiş bu. Aynı dil, aynı kültürel içeriği ve aynı kelimeleriyle topluma kültür zenginliği, maneviyat ve kültür gücü kazandırabilir. İlkel toplumların dilleri dışında hangi dil yabancı kelimelerden arıdır. Sadece ilkel dilde yabancı kelime yoktur. Örneğin, "nokta" ya da "daire" ya da "müstakim" kelimeleri yerine öz Farsça karşılıklar kullansak sorun çözülür ve kurtuluşa erer miyiz?! Bunlar, Arapça kelimelerden, yazıdan, sakaldan, cinsel kurallardan ve giyimden başladılar.

rak görürsek bu, tıpkı bir şehrin caddelerinin çukurlarını o şehir halkının okur yazar olmayışının nedeni olarak görmek gibidir.

Caddelerdeki çukurlara katlanmak gerektiğini söylemiyorum. Bilakis bunun konuyla ilgisinin olmadığını ve dolayısıyla aydınların bütün çabalarını buna harcamalarının gerekmediğini söylüyorum. Varsayalım ki yazıyı değiştirip Türkiye'ye yetiştik. Türkiye, yazıyı değiştirdiği için bizden çok mu ileridir? Biz oradan çok mu gerideyiz? Bunun nedeni yazı mı? Yazı problemi geri kalma nedeniyse, Çin ve Japonya, dünyanın en geri ülkeleri olmalı!

Arkadaşlardan biri diyordu ki toplumumuzun mutsuzluğu genel cehaletten kaynaklanmaktadır. Genel cehalet ise yazıyla ilgilidir. Dedim ki sevgili dostum, genel cehaletin yazıyla ilgisi yok, genel cehaletten beslenen etkenlerle ilgisi var. Bugün de alfabelerinde binlerce harf bulunan yazılar var ve bu yazıların değiştirilmesi hiç düşünülmemiş ve bunlar hiçbir zaman mensuplarının geri kalmalarına neden olmamış.

İslam tarihine baktığımızda görürüz ki Müslümanların Endülüs (İspanya)'e egemen oldukları Hicrî üçüncü yüzyılda bütün İspanya'da cehaletin kökü kazınmıştı. Bin yıl önce Kurtuba'da okuma yazma bilmeyen bir tek kişi bile yoktu. Cehaletin suçunu yazıya yükleyenin amacı, cehalete neden olan ya da bu genel cehaletten beslenip güç sağlayan kimseleri topluma unutturmaktır.

Biz, bir süre de "kitap yakma" diye bir meseleyle boğuşmuştuk. Kimileri diyorlardı ki bütün mutsuzluğumuz, ne Moğol, ne feodalizm, ne dış sömürgecilik ne de iç geri kalmışlık yüzündendir. Bilakis sadece bir şey yüzündendir. O da Hâfız'ın sevgilisini betimleyiş tarzıdır. Çünkü toplumu laubaliliğe, gazelciliğe, edebiyata ve şiire sürüklemektedir. Dolayısıyla, haftada bir kez toplanıyor, heyecanlı törenler düzenleyip konuşmalar yaparak Hâfız *Divanı*, Mevlana'nın *Mesnevî*'si ya da *Mefâtîhu'l-Cinân* gibi kitapları yakıyorlardı. Ben, eski şiirimizin aklanması gerektiğini söylemek istemiyorum. Yine, eski edebî eserlerimizin dünyanın en büyük edebiyat ve sanat eserlerinden olduğunu da söylemek istemiyorum. Bilakis bu meselenin, toplumda yalancı

bir slogan ortaya atılıp yanlış bir hedef belirlenmesi ve yalancı bir iman yaratılması için gündeme getirildiğini ve bunun gölgesinde, gerçek geri kalmışlık ve mutsuzluk etkenlerinin gizlendiğini ve böylece en güzel fırsatların kaçıp gittiğini, bir toplumun en iyi güçlerinin, en iyi düşünür gruplarının yanlış yollarda, masum adamların ve etkenlerin yakasına suçlu diye yapıştığını söylüyorum. Bu durumda gerçek suçlu, güven içinde yaşayabilir. Biri bana, Kisrevî[60] hakkındaki görüşünüz nedir diye sordu. Dedim, benim bir tezim var ve onu her konuda ölçüt olarak kullanırım. Burada kendilerinin –ya da başka bir yazar, aydın ya da sanatçının– ortaya attığı konuyu tartışmıyorum. Kendilerinin İmam Cafer Sadık, Şia, Sünnilik, İslam, tasavvuf, tarih ve edebiyata getirdikleri eleştirilerin doğru ya da yanlış, hak ya da bâtıl olduğu üzerinde durmuyorum. Kendilerinin bilimsel konular ve toplumsal ya da tarihsel eleştiri olarak ortaya koydukları bütün konuların doğru olduğunu varsayalım! Sorarım, Sayın Kisrevî'nin bu toplumda çalışmalarını başlatıp gençler ve aydınlar üzerinde onca etki bıraktığı o özel zamanda (1941-1949 arası) ve içinde bulunduğumuz o özel koşullarda, o fırsatta toplumun aydınının bu halkın kaderi için söylemesi gereken en âcil ve en esaslı sözler, Kisrevî'nin söylediği sözler miydi?

Şehriver (Ağustos 1941) sonrası bu özel dönemde, neden bütün yazılarda ve dergilerde *Mefâtîhu'l-Cinân*'a ve Hafız'ın eski sevgilisine, toplumun en büyük faciası diye bunca saldırıldı da eski petrol şirketinin adı hiç anılmadı?

Yazarların ve aydınların her şeyi söyleyebilecekleri o dönemde hangi söz en âcil, en önemli ve en hayatiydi?

Acaba en hayati konu, kitap yakmak ve halkı Hâfız'ın sevgilisine düşman etmek miydi? Böylece insanlar onun yakasına yapışacaklar ve İran'ı bu hale düşüren sensin mi diyeceklerdi? En ha-

[60] Seyyid Ahmed Kisrevî (Tebriz 1891-Tahran 1946): İranlı tarihçi. Yazılarında arı Farsça kullanmaya özen gösteren yazarlardandır. İran'ın yakın tarihi üzerine çok sayıda kitap yazmış olan Kisrevî'nin İslam, Şiîlik, felsefe, tasavvuf, edebiyat, İran şiiri, Fars dili ve Hafız'a ilişkin eleştirel eserleri vardır. (Çev.)

yatî konu bunlar mıydı, yoksa dünya ölçeğindeki somut iktisat, siyaset ve sömürü meseleleri miydi? "O sıra"da hangisi söylenmeliydi? *Mefâtih*'e, *Mesnevî*'ye ve başka kitaplara her zaman saldırılabilir. Bu incelemeden şöyle bir esas elde edilemez mi? Bilim, felsefe, teknik ve hatta sanat konularında bu sözün mantık ve bilim açısından doğru olup olmadığına bakılmalıdır. Bir hekimle, bir bilim adamıyla, bir filozofla ve bir ziraat mühendisiyle oturup tartışmalıyız; kanserin ilacı bu mu yoksa şu mu? Âlem, hâdis mi, kadim midir? Merih'te hayat var mı, yok mu? Pancar tarımının daha iyi hale gelmesi için böyle mi yapmalı, şöyle mi?

Ben teorimi söylerim, sen de teorini söylersin. Bilimsel deney ve yasalarla doğruluğu kanıtlanan teori doğrudur.

Fakat toplumsal konularda aydın, bir sözün bilimsel açıdan doğru olması yanında, başka bir etkeni daha göz önünde bulundurmalı ve dikkatle incelemelidir. Bu etken, "söylenen sözün ya da ileri sürülen tezin coğrafyası"dır. Nasıl? Şöyle ki şimdi, bu zamanda ve mekanda o tezin ortaya atılması doğru mudur, yanlış mıdır?

Toplumsal konularda kimi zaman bir hak söz, kendi zaman ve mekanından ayrılınca bâtıla yol açar. Bilimsel açıdan doğru bir temeli bulunmayan bir söz ise, özel bir toplumsal ortamda olumlu bir rol oynayabilir.

Son Afrika mücadelelerinde toplumun önder ve aydınları, hedefe ulaşmak için Afrika halkının inancına dayandılar. Onlar diyorlardı ki bir kimse düşmanı yaralar da düşman ölmezse, düşmanın ruhu ondan intikam alır ve onu yok eder. Dolayısıyla hurafeci Kara Afrikalı, düşmana olduğu yerde öldürecek bir darbe indirmeye çalışıyordu. Bu bâtıl bir durumdur, fakat Afrika savaşlarında önderler ve aydınlar tarafından oldukça keskin ve etkili bir silah olarak sömürgeciler aleyhine kullanılmıştır.

Bunun tersine, yine görüyoruz ki hak olan pek çok bilimsel konu, kendine uygun zamanda ve konumda olmadığı için gerilemeye neden olmuştur.

Orta Çağ'da nasyonalizm bir rol oynamıştır. Şimdiyse Afrika'da, o rolün karşıtı bir rol oynamaktadır.

Şimdi Afrika'da nasyonalizm, ortak bir kaderle karşı karşıya bulunan ve büyük bir Afrika birliğine ihtiyaç duyan siyah toplumu, sömürü karşısında lime lime, parça parça ve lokma lokma yapıp birbirine düşüren bir bıçak gibidir. Oysa bu "milliyet" tezi, Orta Çağ'ın sonlarında Batı toplumunu, Hıristiyanlığa dayanan papanın boyunduruğundan kurtarmıştı.

Cezayir'de toplumu ortadan ikiye bölmek için Maurice Barrés'nin düşünceleri ile Rousseau ve Voltaire gibi kişilerin milliyet ve nasyonalizm temelinde derin bilimsel esaslar üzerine kurulu ve bilimsel açıdan doğru da olan ileri görüşlerini yaydılar (1950-1960). Böylece Afrika'nın kuzeyi için en büyük facia gerçekleşecekti. Çünkü bu düşünceler, Arap ve Berber kavimlerinin birbirinden ayrı olup birbirleriyle anlaşmalarının ve yakınlaşmalarının olanaksızlığını temel alıyordu. Böylelikle, sömürü karşıtı Cezayirli ve Afrikalı olarak her ikisi de yabancı sömürgeci(Fransa)nin saldırısına uğramış olup Müslüman olarak ortak yönlere sahip bulunan Arap ve Berber toplumunu, Arap nasyonalizmiyle Berber nasyonalizmi diye birbirinden ayırıp iki düşman kesim haline getirdi. Sonunda bu iki toplum, ortak düşmanlarıyla savaşacak yerde birbirine düştü.[61]

Dolayısıyla toplumsal bir teze ulaştığımız her vakit, o tezin hak ya da bâtıl oluşu üzerinde tartışmadan önce, bu tezin ortaya atıldığı coğrafyada ne gibi etki ve yankısının olabileceğini, onun üzerine hangi eserlerin bina edildiğini incelemek gerekir. Bu, toplumsal tezin coğrafyasıdır. Başka bilimsel meselelerin coğrafyası yoktur.

"Yanlış ilgiler" ya da "yanlış ortak yönler" denilen bir başka konudan daha söz etmek istiyorum. Bir tezin coğrafyası diye dile getirdiğim konu burada tam anlamıyla gerçeklik kazanmaktadır. Birbiriyle bağı bulunan iki kesim arasında düşmanlık ve ay-

61 Nasyonalizm, Osmanlı hilafetinde İslam'ı yok etmek için bileylenen sömürü bıçağıydı. Öncüleri ise İngiliz Laurens ile Faysal'dı.

rılık meydana getirilebileceği gibi, düşman, birbirinden ayrı ve birbirine yabancı iki kesim arasında da yanlış bağlar ve yanlış ortaklıklar meydana getirilebilir. Bu, hem Afrika'da, hem Latin Amerika'da ve hepsinden çok Doğu'da ve daha çok da İslam ülkelerinde rol oynayan bir durumdur: Biri –hile ve yalanla– dinî ortaklık ve bağlar adıyla, diğeri –sapma biçiminde– kavmiyet ve kan adıyla, bir başkası da –yalanla– tür bağı adıyla. Yani inanılabilecek üç doğru düşünce ve ekol, kendi coğrafya ve zamanının dışında, tevil edici bir araç biçiminde kullanılmış ve birbirlerinin karşısında olmaları gereken sınıflar ve milletler ya da toplum kesimleri arasında sahte bir bağ, temelsiz bir akrabalık ve yalancı bir birliktelik oluşturulması amaçlanmıştır.

Biri halk karşıtı etkenler aracılığıyla sürekli halka karşı kullanılan din,[62] biri kavmiyet ve kan, bir diğeri de aynı türden olma ya da hümanizm (insanın asıl oluşu ve insanın birliği)dir. Bugün hümanizm, milliyet (nasyonalizm)e karşı atılan bir slogandır. Çünkü bugün nasyonalizm, Afrika, Latin Amerika ve Asya'da sömürü karşıtı ileri bir cephe haline gelmiştir. Hatta Afrika'da Marksizm'den daha ileridir. Bütün Üçüncü Dünya'da Batı sömürgeciliğine karşı savaşın ön cephesinde bağımsızlık hareketinin önderliğini resmî Marksizm'den almıştır.

Hümanizm, sömürücü insanla sömürüye uğrayan insan arasında sahte bir bağ kurmak ve bu ikisi arasındaki düşmanlık, savaş ve nefret durumunu ortadan kaldırıp insanı kutsayan mistik bir genel barışa dönüştürmek için egemen güçler tarafından dünyaya ve milletlerin kaderine sunulan bir tezdir. Elbette burada felsefî ve bilimsel hümanizm konusundan söz etmediğim açıktır. Aynı türden olmak, kesinlikle kutsal hakikatlerden biridir. Fakat bugün bu kutsal hakikat, kim tarafından, hangi zamanda ve hangi iş için ortaya atılmaktadır? Doğulu ve Batılı, sömüren ve sömürülen "hepsi birbirinin parçasıdır!"[63] Özel kav-

[62] Bu hareketin başlangıcında gerçek, masum ve doğru önderleri tarafından yönetildiği özel dönemler dışında.

[63] Sadî'nin "İnsanoğulları birbirlerinin uzuvlarıdır." dizesine gönderme yapılıyor. (Çev.)

miyet anlamında milliyet, toplumda, uygunsuz coğrafya durumunda, kimi zaman bu düşünceye inanmayanlar tarafından yalancı bir kılıf icat etmeye yarar. Bu yolla, kan emen kesim ile kanı emilen kesim arasında "kandaşlık" temeline dayalı bir bağ kurulur. Kandaşlık! Bilimsel açıdan da doğrudur. Çünkü birinin vücuduna yapıştırılan bir sülük, onun kanını emdiğinde onunla kandaş olur.

Din de istismar edip yağmalayanla istismar edilip yağmalanan arasında, sahte dinî törenler, şiarlar ve telkinler yoluyla sahte ve yüzeysel bir ortaklık meydana getirmede kullanılır. Sonra bir de bakarız ki bütün ömrümüzü kendisi için zahmet çekerek geçirdiğimiz filan Hacı Efendi, biz hala yiyecek ekmek bulamazken, tıpkı şişmiş bir sülük gibi benim ve çocuğumun kanından beslenmeye devam ediyor. Ve hâlâ, musîbet meclisinde ravzahanın[64] sesi yükselir yükselmez, daha Hz. Zeyneb'in adına gelmeden kendinden geçer! "Ne iyi kalpli adam! İmanlı ve mukaddes. Bizim Hacı Efendi'nin ulaştığı bu hal ve başarı, asla bizde yok..."

Bu, aralarında düşmanlıktan başka bir şey olmaması gereken "iki din kardeşi" ve iki insan arasında sahte bir bağ oluşturmaktır.

Islahatçı (!) ve aydın bir adam olan Âsifuddevle, Horasan valisi olup Meşhed'e gelince, şehri genel olarak inceledikten sonra halkın mutsuzluğunun nedenini anladı. Onun anladığı neden şuydu: "Meşhed'deki dükkanlar, birbiriyle ilgisiz mallar satıyorlardı." Örnek olarak, bir mağazadan kumaş, et, tereyağı, kömür, kurşun kalem ve başka şeyler alınabilirdi. Şu emri verdi: "Yarından başlayarak her dükkanın ne satacağını belediye belirleyecek. Her dükkan, satacağı mal belli olduktan sonra o malı ve o malla bağlantılı şeyleri satmaya başlayacak!" Hiç beklenilmeden bu emir, şiddet ve dikkatle uygulandı ve her mağazanın satması gereken mal tayin edildi. Sonra kendisi de birbiriyle ilgisiz

[64] Musîbet meclisi: Peygamber ehlibeytinin ve özellikle de Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının çektikleri sıkıntıların anıldığı toplantı. Ravza: Şia imamlarının ve büyüklerinin çektikleri sıkıntıları anlatan ve teganni ile okunan acıklı hikâyeler. Ravzahan: Bu hikâyeleri topluluk içinde okuyan kişi. (Çev.)

malları hâlâ satan var mı diye doğrudan teftişe koyuldu. Bir gün teftiş sırasında, içinde bulunan kutu ve torbalardan, tütün sattığı anlaşılan bir dükkana vardı. Bu dükkan, kural gereği, başka mal satsa bile tütünle bağlantılı olan ağızlık, pipo ve nargile vs. satıyor olmalıydı. Fakat bu tütün satan dükkanın eşiğinde bir miktar uçkur asılı olduğunu bir anda fark etti! Sinirlendi ve dükkan sahibinin çağrılmasını emretti. Adama çıkışarak dedi ki bunlar ne? Dükkan sahibi, uçkur efendim diye cevap verdi. Vali sinirlenerek şalvarla tütünün ne ilgisi var, dedi. Dükkan sahibi cevap verdi; efendim, kesinlikle ilgisi var. İzin verin arz edeyim. Bizim bu tütünlerimiz çok sert! Müşteri bunu alıp ilk nefesi çekince onu öyle öksürtüyor ki efendim, şalvarının uçkuru kopuyor. Bu yüzden bizden bir miktar tütün alan herkese iki tane de uçkur paketleyip veriyorum. İlgisi bu efendim!

Çöküntüyle sakal arasındaki ilgi, geri kalmışlıkla çarşaf arasındaki ilgi, cahillikle alfabe arasındaki ilgi, emenle emilen arasındaki ilgi, istismar edenle istismar edilen arasındaki ilgi, hep yanlış ilgilerdir; uçkur türü ilgiler!

Dolayısıyla toplumda aydının en büyük sorumluluğu, toplumun çöküntüsünün temel ve gerçek nedenini bulmak ve insan ve onun soyu ve çevresi için duraklamanın, geri kalmışlığın ve facianın gerçek etkenini keşfetmek, bunun ardından da uykulu ve gâfil toplumunu kötü kader ve tarihinin farkına vardırmak, toplumun hareket edip bu durumdan kurtulması için seçmesi gereken doğru hedef ve çizgiyi kendisine göstermek ve imkanlara, ihtiyaçlara, sıkıntılara ve aynı şekilde toplumun sahip olduğu sermayelere bakarak millet için var olan çözüm yollarına ulaşmaktır. Aydın, sermayelerin doğru kullanılmasına ve dertlerin inceden inceye tanınmasına dayalı bir plan ve öğretiyi esas alarak, çöküntüyle içeride ve dışarıda var olan düzensizlikler ve hastalıklar ile etkenler ve olgular arasındaki "gerçek ilgileri" ve "neden-sonuç" ilişkisini bulmaya koyulmalı, hissettiği sorumluluğu sınırlı aydın kesiminden kendi halkına aktarmalı ve "halkın içindeki toplumsal çelişkileri insanların bilinç ve duygularına yansıtmalıdır."

Bugünkü aydınlar, bir toplumun içinde diyalektik çelişki olduğunda, bu çelişkiye ve tez ile antitez arasındaki savaşa neden olan etkenin cebrî olarak toplumu harekete geçirdiğine, devrime sürüklediğine, ileri ittiğine, özgürleştirdiğine ve sonunda başka bir aşamaya soktuğuna genellikle inanırlar. Bu inanışa göre, toplumsal bir çelişki olan "yoksulluk" ya da bir başka toplumsal çelişki olan "sınıfsal mesafe" kendiliğinden diyalektik çelişki meydana getirir. Bu çelişki, toplumun hareketine neden olur. Oysa böyle bir şey yoktur. Bu, büyük bir aldatmacadır. Hiçbir toplum sadece ve sadece içerisinde diyalektik çelişki var diye, yani sınıf çelişkisi yaşıyor ya da feci ve yoldan çıkarıcı bir boyutta yoksulluk zenginlik çelişkisi barındırıyor diye harekete geçmez, özgürlüğe ulaşmaz. Toplumda yoksulluğun ya da sınıf çelişkisinin varlığı, binlerce yıl kaldığı halde toplumun yapısında hiçbir değişiklik meydana gelmeyebilir. "Diyalektiğin hareketi yoktur."

Toplumdaki çelişkinin varlığının harekete yol açması ve toplumdaki diyalektiğin çatışmaya ve tezle antitezin çelişmesine dönüşmesi, ancak bu çelişkinin toplumun ve toplumsal sistemin içerisinden alınıp toplumun "vicdan" ve "bilincine" konulduğu zaman gerçekleşir.

Şu anda Afrika ve Avustralya'da otuz bin yıldan bu yana toplumsal sistemleri sabit kalan kabileler vardır. Oysa bu toplumlarda yoksulluk ve sınıf çelişkisi tam anlamıyla mevcuttur. Bu bakımdan toplum, diyalektik sınıf çelişkisi, yoksulluk ve gerilikle yıllarca yaşayabilir ve o toplumda hiçbir değişim yol bulamayabilir. Ancak bu çelişkiler, toplumdan "toplumdaki insanların bilincine" girerse durum değişir.

"Yoksulluğun" var olması hareket meydana getirmez. Bilakis, hareketi meydana getiren, "yoksulluğun hissedilmesi"dir. Çelişkinin toplum içinden toplumdaki insanların vicdan ve bilinçlerine geçmesi gerektiği anlaşıldığına göre aydının sorumluluğunun ne olduğu bellidir. Aydının sorumluluğu, özetle, "toplum içindeki olumsuzlukları o toplum insanlarının duygu ve bilinçlerine aktarmaktır." Artık toplumun kendisi hareketini gerçekleştirecektir.

Dolayısıyla aydın, toplumsal çelişki ve düzensizliklerin farkında olan insan demektir. O, bu çelişki ve düzensizliklerin gerçek etkenlerinin farkındadır. Bu çağın ve bu neslin ihtiyacının farkındadır. Aydın, topluma mahkumu olduğu uygunsuz durumdan kurtuluş yolu sunma, toplum için ortak çözüm yolları ve idealler belirleme ve halka coşkulu bir ortak aşk ve iman kazandırma sorumluluğunu taşır. Böylece o, toplumun çöküntü içindeki soğuk ve donuk geleneksel yapısında hareket meydana getirir, kendi fark ediş ve bilincini halkına aktarır ve tek kelimeyle toplumu için "peygamberlik" eder. O, peygamberlerin "hidayet ve adalet için" aşk, iman, hedef ve hareket meydana getirmek olan yolunu sürdüren kimsedir; dili bu zamana, önerdiği çözüm yolları bu düzensizliklere ve sermayesi bu kültüre uygun.

Öyleyse bugün "Nereden başlayalım?" sorusu genel anlamda yanlıştır. Ancak şöyle denilmelidir: "Burada nereden başlayalım?"

Ben merhum Celal Âl-i Ahmed'e şunu sormuştum: "Herhangi bir işe girişmeden ve bir şey söylemeden önce, aydın olarak en büyük ve en âcil sorumluluğumuzun, biz Müslümanlar ve İslam toplumları olarak bizim tarihin neresinde bulunduğumuza bakmak olduğunu düşünmüyor musunuz? Gerçekten Avrupa'nın yirminci yüzyılında mı yaşıyoruz ki onların çözüm yollarını kendi çözüm yollarımız olarak sunalım ve Avrupalı yazarların, ekol sahiplerinin ve ideologların mütercimi olalım? Sanayi döneminde mi yaşıyoruz ki sanayiden kaynaklanan sıkıntılar bizi bunaltıyor? Büyük burjuvazi dönemine mi geldik? Dinin halk kitlesine egemen olduğu dönemden mi uzaklaştık? Toplumumuzun kültürü teknolojik ve rasyonel bir kültür mü? Dekart kültürü mü? Orta Çağ'da mıyız? Dinî reformlar çağında mıyız? Rönesans ya da büyük Fransız İhtilali döneminde miyiz?"

Öyleyse öncelikle tarihin hangi döneminde olduğumuzu belirlemeliyiz ki aydının sunacağı çözüm yolu ve halkın ödevi belli olsun.

Özet olarak toplumumuz, şu anda tarihî aşama bakımından bir rönesans başlangıcında ve Orta Çağ'ın bitiş döneminde yaşa-

maktadır (Batı tarihiyle kıyaslayacak olursak). Dolayısıyla düşünsel ve toplumsal bir Orta Çağ'dan Bacon ve benzerlerininkine benzer bir rönesansa dönüşme aşamasındayız.

İktisadî açıdan İslam ülkelerine egemen olan toplumsal sistem, genel olarak piyasa ekonomisi, tarım ve "aracı burjuvazi"dir. Yani toplumumuzun temel ve büyük alt yapısı, şehir ve para ekonomisi, sermayedarlık ve burjuvaziye (bugün anladığım şekliyle) değil, tarım üretimine dayalıdır. Çünkü Büyük Fransız İhtilali'ni meydana getiren Avrupa burjuvazisi, tam anlamıyla İran burjuvazisinin ya da İslam toplumlarındaki burjuvazinin zıddıdır. Ne ki grup ve sınıf psikolojisi bakımından bu ikisini genellikle karıştırırız.

İslam toplumlarının burjuvazisi, sanayi, banka ve kapitalizm burjuvazisi değil, klasik piyasa burjuvazisidir. Piyasa burjuvazisi, devingen ve açık bir burjuvazi değil, bilakis döngüsel, kapalı bir burjuvazidir. Yani tarımın ürettiğini tüketime sunar. Yapı bakımından 18. yüzyıl Avrupa burjuvazisine benzeyen, ama toplumsal çözümleme bakımından onunla benzerliği bulunmayan yeni yetme bir burjuvazimiz daha vardır. Bu aracı burjuvazidir; yani pazardan ve hücrelerden çıkarak modern ve lüks caddelerde dünya burjuvazisinin modern mallarını satan ve kendi yerel toplumlarında Batılı tüketimi yaymakla meşgul olan kimseler. Kırsal üretim karşısında kentsel üretimi icat eden 18. yüzyıl Avrupa burjuvazisinin tersine bu burjuvazi, kentte bir üretimi bulunmaksızın kentsel tüketimi meydana getirmiştir.[65]

Elbette içeride modern üretimi başlatanlar da vardır. Fakat bunlar henüz bir sınıf ve kesim haline gelmemişlerdir. Çünkü ulu-

[65] Hacı Ağa Mudakkik Meşhedî'nin deyişiyle: "Biz Şiîlerin imamlara olan inanç ve ihlasımızın etkisiyle Allah'ın bize verdiği -ve bizim kıymetini bilmediğimiz- bereketlerden biri şudur: Avrupalılar gidip fabrikalarda, madenlerde vs. duman yutup pisliğe batarlar. Bazen bir maden çökmüş ve binlerce kişi göçük altında kalmış diye haber gelir. Sonra da arabalar yapıp ayağımıza kadar getirirler. Bizse sadece gaza basar korna çalarız. Biz binelim diye onların hamallık yapmaları gerekir!" İşte bu, Mudakkik burjuvazisidir. Yani üretimde bir payı olmaksızın modern tüketimi yaygınlaştırır.

sal burjuvazi, birkaç birim çok modern ve ileri üretim gerçekleştirebilir. Fakat toplumsal çatıları yoktur. Bu yüzden sınıf değil, birimdir.

Kültür bakımından kendi "kültür tip"imizi bilmeliyiz. Yunan'ın kültür tipi felsefî, Roma'nın kültür tipi sanatsal ve askerî, Çin'in kültür tipi ise mistiktir (elbette tarihî kültürü). Hindistan, ruhanî bir kültür tipine sahiptir. Bizim kültür tipimiz ise dinî ve İslamîdir.

Kültür tipi, bir toplumun bilgi birikimine, özelliklerine, duygularına, geleneklerine, görüşlerine ve ideallerine egemen olan ruh hali demektir. Çünkü bunların tümünde hepsini "kültür" denilen tek bir gövdede bir araya getiren ortak bir ruh vardır ve her birey bu kültür ortamında nefes alır, gıdalanır ve gelişir.

Dolayısıyla toplumun kültürünü tanımak, o toplumun iç dünyasının, hassasiyetinin ve duygularının hakikatini tanımak demektir.

Bir kimsenin ben felsefe bilmem, felsefî görüşüm yoktur ama Yunan'ı tanırım demesine, ya da Hint toplumbilimcisiyim ama Budizm ve Vedaizm'in ne olduğunu bilmem, demesine olanak yoktur.

Aydın da kendi halkının vicdanının derinliklerinde yer almalıdır. Hindistan'daysa Vedaizm ve Budizm'i iyi tanımalıdır. Çünkü Hint kültür tipi Veda ile ilintili bir tiptir. Bu nedenle de modern bir Avrupalı toplumbilimci Hindistan'da hiçbir şey yapamaz. Orada bir şeyler yapanlar, Gandi benzeri tipler olup onlar, Hint ruhu ve kültürüyle olan tanışıklık ve akrabalıkları nedeniyle toplumlarına hareket vermede bu kadar başarı sağladılar.

Dolayısıyla bizim aydınımız, kendi kültüründeki başat ruhun İslamî ruh olduğunu, toplumunun tarihini, olaylarını, ahlâkî alt yapısını ve hassasiyetlerini meydana getirenin İslam olduğunu anlamalıdır. Bu gerçeği anlamazsa (nitekim aydınlarımızın çoğu anlamamışlardır) kendi yapay ve kısıtlı atmosferine sıkışıp kalır. Kendisini dinî inançlardan ayrı gördüğü ve 19 ve 20. yüzyıl

Avrupa'sının atmosferinde soluk alıp verdiği için halkla tanışmada ve anlaşmada yanlışa düşer ve kabul göremez.

Bay Frantz Fanon (eserlerinin mütercimi olduğum için kendisiyle bağlantım vardı)'un toplumda din yoluyla ortaya konan çabalara karşı hassasiyeti vardı ve din karşıtı bir ruh haline sahipti. Fakat ben, "özel bir kültür ve dine sahip olan kimi toplumlarda bu dinin, taşıdığı özel imkanlar, sermayeler, ruh halleri ve gelenekler nedeniyle aydına toplumu sizin din dışı yolla ve dinî inançlarla savaşarak götürdüğünüz yere götürmede yardımcı olabileceği"ne ikna ettim. Ayrıca şunu ekledim: "Sizin bu din karşıtı ruh haliniz, Orta Çağ Avrupa'sında dinin özel tecrübesiyle Avrupa toplumunun 15 ve 16. yüzyıllardan sonra kurtuluş tecrübesinin ürünüdür. Fakat bu tecrübeyi İslam toplumlarına genelleştiremeyiz. Çünkü İslam toplumunun kültürü ve dinî gelenek ve bakışı ile bu dini oluşturan öğeler, Orta Çağ'da din adına hükümet eden ruha terstir. Aklî bakımdan da her ikisini tek bir hükme mahkum edemeyiz. İslam'ın Afrika'da şu anki rolüyle Hıristiyanlığın Latin Amerika'daki rolünün mukayesesi, görüşümü teyit etmektedir."

Yöntem bakımından, tıpkı 16 ve 17. yüzyıl Avrupa aydınlarının kendi dinleriyle yaptıkları mücadele biçimiyle bu dinle mücadele edersek en büyük yanlışa düşmüş oluruz. Çünkü İran'ın dinî duygusuyla dinî kültürü, Batı Orta Çağı'nda din adıyla mevcut olandan tam anlamıyla başkadır.

Hıristiyanlık ve İslam'ı birbiriyle kıyaslamak ve ardından da aydınca bir yargıya ulaşmak çok yanlış bir davranıştır. Tarihçi ya da filozof, bütün dinlere aynı gözle bakabilse bile aydının böyle bir şey yapmaya hakkı yoktur. Çünkü aydın, hangi tarih döneminde, hangi toplumda ve hangi halka bağlı bulunduğunu somutlaştırmalıdır. İslam toplumumuzun aydını, büyük bir yanılgıya düşebilir. O yanılgı, bugün toplum içinde din adına câri olanı, kendi toplumunun tarih ve kültürünün gerçek dini sanması, ardından da onunla mücadeleye kalkışıp olumsuzlaması, dinî toplumu 19. yüzyıl Alman sanayi toplumuna (ki Or-

ta Çağ'dan iki yüzyıl uzaklaşmıştır) uygun bir ideolojiyle okuması ve toplumda yanlış ve saptırıcı bir rol oynamasıdır.[66]

Bu aydın, İslam toplumunda dinle mücadele yoluyla halkı aydın kutbundan korkutup ürkütmektedir. Halk, din karşıtı aydının elinden kaçmak için, görünürde dinin hâmisi olan irticâî, saptırıcı ve sömürücü etkenlere sığınır. Böylece halkın aydınla bağlantısı kesilir ve aydın yalnız kalır.

Şimdi İslam toplumlarında aydınların inzivaya çekilişlerini görüyor ve hissediyoruz. Gerçekten de aydın, basmakalıp resmî bir genç aydın, toplum içine girmez, onlarla konuşamaz. Sanki aralarında ortak bir kültür ve inanç yoktur ve dilleri birbirine yabancıdır.

Aydın, şu bilince ulaşmalı ve şunu bilmeli ki sapmacı ve irticacı etkenler –halkın aleyhine olan ve her zaman halkın sırtına ve yazgısına binen etkenler–, halkı ve duygularını şu anki yazgılarından gâfil kılmak ve geçmiş meselelere hapsedip bırakmak için dini, keskin bir silah olarak hizmetlerine almışlardır. Böylece halkın somut ukdelerini soyut ukdelere dönüştürmek ve din adına halkın dikkatini ölüm öncesinden ölüm sonrasına çevirmektir amaçları. Böylelikle Müslümanları yeryüzünde huzurlu, özgür ve müreffeh bir hayata sahip olmaktan alıkoyarak onların bu hayata ilişkin ülkülerini ölüm sonrasına ertelemiş olurlar. Sonuç olarak, en büyük ruh ve enerji olarak insanların düşüncelerini gerçek hayat çabalarına yönelten bir dini öyle bir duruma getirdiler ki bu yolla bütün gözleri, kulakları ve gönülleri bu dünya hayatından ölüm sonrası hayata yönelttiler ve din adına, dünya hayatına yönelmeyi bir tür çöküntü ve fesat sayarak toplumda sapkın bir züht ve âhiret eğilimini yaygınlaştırdılar.

Günümüz aydını, bütün bu etkenleri hisseder ve bilir, ama öyle bilinçli ve doğru olarak değil. Dolayısıyla çıkardığı sonuç şudur: Din, toplumda saptırıcı bir role sahiptir ve çöküntüye, maddî ve somut hayattan gâfil kılmaya yol açıcıdır. Gizemli ir-

[66] İrticâî etkenlerin toplumda oynadıkları rolün aynısı.

tica etkenleriyle görünmez dış eller de halkın ve ayrıca aydınların aleyhine bu büyük güçten çokça yararlanmışlardır.

Aydın, taklitten ve meselelere yüzeysel bakmaktan kaçınmalıdır. Anlamalıdır ki bugün halk arasında var olan geri dinî rolün, toplum inançlarının alt yapısını oluşturan gerçek İslam ve kültürüyle ilgisi yoktur ve Orta Çağ Hıristiyanlığıyla ilgili din karşıtı tecrübe, İslam'ın geçmişine ve bugününe genelleştirilemez.

İslam toplumunun aydını –din ve iman açısından hangi inancı taşırsa taşısın– kesinlikle ve zorunlu olarak İslam'ı bilmelidir. İşte o zaman İslam'ı tanıdıktan sonra, birden bire inkılapçı, şaşırtıcı ve öngörülemez bir ruh haline bürünürler ve ne büyük bir facianın meydana geldiğini, başka aydınların "kötü başlangıç yapmak" yoluyla vakit, yetenek ve dehalarını ve halkı nasıl telef ettiklerini ve kötü anlayıp yanlış algılayarak, akıl ve mantık dışı bağlantılar kurarak ne büyük facialara yol açtıklarını anlarlar.

Facia, şu son iki üç yüzyıldır dini tekelinde bulunduranların, onu şu anda gördüğümüz donuk şekle büründürmeleri ve zamanı, neslin ihtiyacını ve çağımızı tanıyan aydınlarımızın dinin ne olduğunu bilmemeleridir. Sonuçta toplumumuz, kendisini kurtarabilecek olan İslam'a, kültüre ve tarihe sahip olmasına rağmen, kendisinin kurtuluşu olacak bir dinî bilince ulaşamamıştır.

Aydın, dinle mücadele ediyordu. Karanlık kafa ise, halkın uyuşturulmasına ve kendisinin gıdalanmasına İslam'ı araç kılıyordu. Bu arada hem İslam, tarihin derinliklerinde mahpus kalmış hem halk kendi kısıtlı ve donuk gelenekleri içine gömülmüş hem de aydın halktan ayrı, halka uzak ve yabancı duruma düşmüş oluyordu.

Batılı ve hatta Doğulu aydın bilir ki esas olarak Katoliklik, Budizm, Vedacılık ve Taoculuk, geri, bireyci ve ruhları hayattan, somut dünyadan ve gerçeklikten soyut dünyaya ve fizikötesi ülkülere yöneltici bir düşünce olup hayatla bağları bütünüyle koparır. Ayrıca o, aydının topluma güç, sorumluluk ve somutluk kazandırması gerektiğini de bilir. Fakat bizim dinî kültürümüzün ve özellikle de özel bir İslam telakkisi olan Şia mezhebinin

tam olarak bu düşünce ve dinlerin zıddı olduğunu bilmez. İslam, onlarla ortak yönler taşımak şöyle dursun, bütünüyle onlara aykırıdır.

Aydının düştüğü yanlış şudur: Aydın, Orta Çağ Hıristiyanlığı'nın eserleriyle avamî kitle ve toplumda yaygın olan şu anki İslam'ın benzeştiğini görür ve hemen İslam'ın o dinlerle benzer olduğunu sanır. Bu yüzden de tıpkı 19. yüzyıl aydınları gibi din ile mücadeleye kalkışır. Bu yanlışı o irtica etkenleri oluşturmuştur.

Hıristiyanlık'ta 16, 17 ve 18. yüzyıllarda Protestan bir dindar aydın ne yapardı? Derdi ki bu kilise ve keşişler, Mesih dininin ilerici ilkelerini görmezden gelmişler, terk etmişler ve bizim çaresiz kalıp mutsuz olmamıza yol açmışlardır. Çünkü züht, bâtınîlik ve bireye tapınma gibi etkenlerle fizik ötesi ibadet ve inanışları yaygınlaştırmışlardır. Öyleyse Avrupalı aydın, dinî reform gerçekleştirmek ve bir Hıristiyan protestanlığı oluşturmak için Hıristiyanlığın harekete geçirici ve uyandırıcı etkenlerini diriltmeliydi.[67]

Fakat İslam'da ve mezhebimizde böyle değildir. Mutsuzluk, güçlük ve ağır sorumluluk da böyle olmadığı içindir.

İslam'da kimileri, sadece toplumsal hayatı düşünen ve sadece bu dünya toplumunun uyandırılması, harekete geçirilmesi ve bilinçlendirilmesine kafa yoran oldukça ileri bir aydın gibi gelip dinin bütün mevcut boyut ve yönlerini "kılıç ve kan" ve "imamet ve adalet" sloganlarıyla özetlemekte ve bunu tekrarlayıp durmaktalar. Bütün insanlar da eski inançlardan sadece Hüseyin'in kıyâmını bilmekte, hep onu düşünmekte, onun için

67 Öyle ki Protestanlık önderleri çok yalın bir biçimde halka şunu diyorlardı: Ey insanlar, Hıristiyanlık, bütün maddî hayattan kaçarak batınî bir hayata yönelmemiz ve mutlak bir zâhitliği meslek edinmemiz değildir. Allah, bizim toplumsal hayatta iyi bir yaşantımızın, sermayemizin, iktidarımızın ve maddî faydamızın olmasını ister. Bunlar Mesih'in ve havarilerin ortaya koydukları konulardır. İşte ayetler. Dolayısıyla çöküş sebepleri, din adına dinin ileri bölümlerini kenara itilmesi ve dinin sadece soyut bölümlerinin yaygınlaştırılmasıdır. Öyleyse reformcunun işi, ileri, hareket kazandırıcı, somutlaştırıcı, hayat verici ve "bu dünyacı" etkenleri dininden alarak gündeme getirmektir.

duygulanmakta, ağlamakta, yas tutmakta, "kan"ı inançlarının temeli saymakta ve kanda dinlerinin rengini görmekteler.

Öte yandan bütün insanlar, İslam Peygamberi'ni ve din önderlerimizi cihat ve kılıçla tanımaktalar. Bu dinin sloganı "adalet ve rehberlik"tir, bu dinin tarihi "kılıç ve kan"dır, ama neden etkisi yoktur? İşte büyük facia budur. Gerçekleştirilen kara mucize şudur: Onlar "eşekleştirme fabrikası"nda kanı "uyuşturucu ve gözyaşı"na dönüştürmüşlerdir.

Kerbela'yı unutmadılar ki hatırlatalım. Kerbela'yı gündeme getirdiler, ama olumsuz etkisi olacak biçimde. Kılıcı İslam tarihinin bir tezahürü olarak gündeme getirdiler, ama bilinçsiz Müslümanın kendi kafasına vurmasını sağlayacak şekilde.[68]

Fakat aydın, bu kara faciaya düşmemeli ve avam gibi aldanmamalıdır.[69] O, özel bir kültüre sahip olduğunun bütünüyle farkında olmalıdır. Bilmelidir ki ne Hindistan gibi ruhanî, ne Çin gibi mistik, ne Yunan gibi felsefî ne de Avrupa gibi askerî ve teknolojiktir. Bilakis iman, ideal ve maneviyatla yoğrulmuş, hayat verici ve güç yaratıcı etkenlerle dolu bir kültüre sahiptir. Bu kültüre egemen olan ruh, eşitlik ve adalet, yani İslam toplumuyla Doğu'nun ve Üçüncü Dünya'nın geri kalmış geleneksel toplumlarının şiddetle ihtiyaç duydukları şeydir.

Dolayısıyla aydın, yabancı bir kültürün hiçbir zaman halkın işine yaramayan eserlerinin mütercimi olmak yerine bu güçlü ve hayat

[68] Kerbela şehitlerini anma törenlerinde insanların alınlarına kılıç vurarak dövünmelerine işaret ediliyor. (Çev.)

[69] Hatta tarihimizde yer alan İmam Hüseyin yerine (örneğin) başka bir imam ya da tarihin başka bir köşesi (kıyamın ve zulme karşı savaş ve mücadelenin söz konusu olmadığı bir yer) gündeme getirilseydi, toplumda Kerbela meselesi yerine sadece ibadet, Ali yerine örneğin Hallac gündeme getirilseydi, yine tarihin içinden uyarıcı ve ileri etkenleri çıkarmak ve canlandırmak isteyen aydınlar olarak biz, Kerbela hatırasını canlandırmamız ya da Hallac'ı bir yana itip Ali'nin simasını onun yerine geçirmemiz ve halka bu şahsiyet, olay ve esasları hatırlatmamız gerektiğini bilirdik. Dinin esaslarının, rahat can vermek, cennet, ibadet, halvet, aşk ve dua vs. olduğu söylenseydi bizim, hayır bunlar değil, dinin esasları, adalet, rehberlik ve cihattır; irtica etkenleri bunları saptırdılar, dememiz gerekirdi.

tam olarak bu düşünce ve dinlerin zıddı olduğunu bilmez. İslam, onlarla ortak yönler taşımak şöyle dursun, bütünüyle onlara aykırıdır.

Aydının düştüğü yanlış şudur: Aydın, Orta Çağ Hıristiyanlığı'nın eserleriyle avamî kitle ve toplumda yaygın olan şu anki İslam'ın benzeştiğini görür ve hemen İslam'ın o dinlerle benzer olduğunu sanır. Bu yüzden de tıpkı 19. yüzyıl aydınları gibi din ile mücadeleye kalkışır. Bu yanlışı o irtica etkenleri oluşturmuştur.

Hıristiyanlık'ta 16, 17 ve 18. yüzyıllarda Protestan bir dindar aydın ne yapardı? Derdi ki bu kilise ve keşişler, Mesih dininin ilerici ilkelerini görmezden gelmişler, terk etmişler ve bizim çaresiz kalıp mutsuz olmamıza yol açmışlardır. Çünkü züht, bâtınîlik ve bireye tapınma gibi etkenlerle fizik ötesi ibadet ve inanışları yaygınlaştırmışlardır. Öyleyse Avrupalı aydın, dinî reform gerçekleştirmek ve bir Hıristiyan protestanlığı oluşturmak için Hıristiyanlığın harekete geçirici ve uyandırıcı etkenlerini diriltmeliydi.[67]

Fakat İslam'da ve mezhebimizde böyle değildir. Mutsuzluk, güçlük ve ağır sorumluluk da böyle olmadığı içindir.

İslam'da kimileri, sadece toplumsal hayatı düşünen ve sadece bu dünya toplumunun uyandırılması, harekete geçirilmesi ve bilinçlendirilmesine kafa yoran oldukça ileri bir aydın gibi gelip dinin bütün mevcut boyut ve yönlerini "kılıç ve kan" ve "imamet ve adalet" sloganlarıyla özetlemekte ve bunu tekrarlayıp durmaktalar. Bütün insanlar da eski inançlardan sadece Hüseyin'in kıyâmını bilmekte, hep onu düşünmekte, onun için

[67] Öyle ki Protestanlık önderleri çok yalın bir biçimde halka şunu diyorlardı: Ey insanlar, Hıristiyanlık, bütün maddî hayattan kaçarak batınî bir hayata yönelmemiz ve mutlak bir zâhitliği meslek edinmemiz değildir. Allah, bizim toplumsal hayatta iyi bir yaşantımızın, sermayemizin, iktidarımızın ve maddî faydamızın olmasını ister. Bunlar Mesih'in ve havarilerin ortaya koydukları konulardır. İşte ayetler. Dolayısıyla çöküş sebepleri, din adına dinin ileri bölümlerini kenara itilmesi ve dinin sadece soyut bölümlerinin yaygınlaştırılmasıdır. Öyleyse reformcunun işi, ileri, hareket kazandırıcı, somutlaştırıcı, hayat verici ve "bu dünyacı" etkenleri dininden alarak gündeme getirmektir.

duygulanmakta, ağlamakta, yas tutmakta, "kan"ı inançlarının temeli saymakta ve kanda dinlerinin rengini görmekteler.

Öte yandan bütün insanlar, İslam Peygamberi'ni ve din önderlerimizi cihat ve kılıçla tanımaktalar. Bu dinin sloganı "adalet ve rehberlik"tir, bu dinin tarihi "kılıç ve kan"dır, ama neden etkisi yoktur? İşte büyük facia budur. Gerçekleştirilen kara mucize şudur: Onlar "eşekleştirme fabrikası"nda kanı "uyuşturucu ve gözyaşı"na dönüştürmüşlerdir.

Kerbela'yı unutmadılar ki hatırlatalım. Kerbela'yı gündeme getirdiler, ama olumsuz etkisi olacak biçimde. Kılıcı İslam tarihinin bir tezahürü olarak gündeme getirdiler, ama bilinçsiz Müslümanın kendi kafasına vurmasını sağlayacak şekilde.[68]

Fakat aydın, bu kara faciaya düşmemeli ve avam gibi aldanmamalıdır.[69] O, özel bir kültüre sahip olduğunun bütünüyle farkında olmalıdır. Bilmelidir ki ne Hindistan gibi ruhanî, ne Çin gibi mistik, ne Yunan gibi felsefî ne de Avrupa gibi askerî ve teknolojiktir. Bilakis iman, ideal ve maneviyatla yoğrulmuş, hayat verici ve güç yaratıcı etkenlerle dolu bir kültüre sahiptir. Bu kültüre egemen olan ruh, eşitlik ve adalet, yani İslam toplumuyla Doğu'nun ve Üçüncü Dünya'nın geri kalmış geleneksel toplumlarının şiddetle ihtiyaç duydukları şeydir.

Dolayısıyla aydın, yabancı bir kültürün hiçbir zaman halkın işine yaramayan eserlerinin mütercimi olmak yerine bu güçlü ve hayat

[68] Kerbela şehitlerini anma törenlerinde insanların alınlarına kılıç vurarak dövünmelerine işaret ediliyor. (Çev.)

[69] Hatta tarihimizde yer alan İmam Hüseyin yerine (örneğin) başka bir imam ya da tarihin başka bir köşesi (kıyamın ve zulme karşı savaş ve mücadelenin söz konusu olmadığı bir yer) gündeme getirilseydi, toplumda Kerbela meselesi yerine sadece ibadet, Ali yerine örneğin Hallac gündeme getirilseydi, yine tarihin içinden uyarıcı ve ileri etkenleri çıkarmak ve canlandırmak isteyen aydınlar olarak biz, Kerbela hatırasını canlandırmamız ya da Hallac'ı bir yana itip Ali'nin simasını onun yerine geçirmemiz ve halka bu şahsiyet, olay ve esasları hatırlatmamız gerektiğini bilirdik. Dinin esaslarının, rahat can vermek, cennet, ibadet, halvet, aşk ve dua vs. olduğu söylenseydi bizim, hayır bunlar değil, dinin esasları, adalet, rehberlik ve cihattır; irtica etkenleri bunları saptırdılar, dememiz gerekirdi.

verici ruhu –ki şu an yaşayan kültürde, toplumun içinde ve halkın duygusunda varlığını korumakta olup hâlâ hareket halinde ve sıcaktır– bulup ortaya çıkarmaya ve arıtmaya koyulmalıdır.

İslam, toplumsal hayattaki yoksulluğa olumlu bir açıklama getiren diğer dinlerden farklıdır. İslam öğretisinin en büyük öğrencisi Ebuzer şöyle der:

"Ne zaman ki yoksulluk bir eve girer, din öteki kapıdan çıkıp gider." Veya inandığımız öğretinin kurucusu olan İslam Peygamberi şöyle der:

"Maaşı olmayanın meâdı olmaz." Yani maddî hayatı olmayanın, manevî hayatı da olmayacaktır. Sanki Proudhon konuşuyor! Bugün bu dinden yapılan çıkarsama sonucu söylenen şu sözün tam tersine: "Yoksulluk ve mutsuzluğa düşen kimsenin kalbi daha temiz ve buruktur ve gaybî ilhamların doğuşuna çok daha uygundur."

Karnı boş olanın hiçbir şeyi yoktur. İktisadî ve maddî darlığa düşmüş bir toplumun, kesinlikle manevî darlığı da olacaktır. Ahlâk ve din olarak adlandırılan şey, yoksul toplumlarda maneviyat değil, hayalî ve sapkın bir gelenektir.

Bir papanın çalışma tarzıyla Ali'nin çalışma tarzı nasıl mukayese edilebilir? Öyle ki Ali yönetime gelince, bütün maaşları birbirine katmalarını emreder ve beytülmalden toplumsal, askerî ve siyasî şahsiyetlerin en büyüğüne de üç dinar verir, bu kişinin köle ve hizmetçisine de üç dinar verir. Hayal edilmesi bile güç olan bu uygulama, bugün hangi sistemde vardır? Hangi sosyalist toplum ve sistem, bugün böyle bir şeyi kabul edebilir?

Biz, bu dini oluşturan bakış açısını, hedefi ve yönelişi ilan etmeli ve aydınlara demeliyiz ki siz karşı karşıya bulunduğunuz toplum ve kültürün içinde halkla iletişim kurmak ve halktan uzaklaşmamak için sadece bu dine dayanmakla kalmamalı, aynı zamanda, bu dinde bulunan şeyin insanları şimdiki zamandan geçmişe, yeryüzü hayatından onun ötesine ve toplumsal ve somut hayatın dert, ihtiyaç ve arzularından soyut hayallere iten bir etken olmadığına, bilakis bu dinin öğelerinin cihat ve adalet

temeli üzerine kurulduğuna iman etmelisiniz. Bu toplumun dini ekmeğe, âhireti dünyaya, ilahı dostun izzetine dayanır. Peygamberi ise silahlıdır!

Adalet meselesi, bu dinin sadece esaslarından biri olarak değil, bu dinin tamamına egemen ruh ve bütün peygamberlerin risaletlerinin hedefi olarak söz konusudur!

Ali, arkadaşı Meysem'in hurma satarken hurmaları iyi ve kötü diye iki gruba ayırıp iki ayrı fiyata sattığını görür. Ona öfkeyle, "Neden insanları ve Allah'ın kullarını sınıflara bölüyorsun?" der ve elleriyle hurmaları birbirine karıştırır; hepsini ortalama bir fiyata herkese satmasını emreder.

Saint Paul'ü Ebuzer ile kıyaslayıp sonra da her ikisi hakkında benzer bir yargıda bulunmak, aydınlık şöyle dursun, tam bir cahillik ve insafsızlıktır.

Bütün hayatını sermayedarlık ve halkın istismarıyla mücadeleye ve bu sınıfsal sisteme karşı savaşmaya vakfetmiş olan ve bu yolda canını feda eden Ebuzer, "Tanrı'nın mabetleri açlık üzerine bina edilmiştir." ve "Ey açlık, sen her zaman ilham ve vahiyle berabersin." diyen Saint Paul ile kıyaslanamaz.

Filozof ya da tarihçiysen, dini gönlünün istediği gibi algılayabilirsin. Fakat aydınsan soyut ve bilimsel bakışla dini mutlak göremezsin. Dininin özel toplumsal rolünü kendin bul. Çünkü senin yanlışın bir yazarın yanlışı değil, bir toplum önderinin yanlışıdır; toplumsal bir özgürleştiricinin yanlışıdır, peygamber vârisinin, peygamberlerin yolunu devam ettirenin yanlışıdır.

Özet olarak arz etmeliyim ki aydın, toplumumuzun sahip olduğu kültüre ve aydının sahip olması gereken tanıma, sorumluluk ve hedeflere göre hareket eder. "Toplumsal çelişkileri toplumun içinden toplumun duygu ve bilincine aktarma" görevi vardır aydının. Bilir ki "Aydın olan herkes, iş araç ve gereçlerini kendi toplum ve zamanının sosyal hayatından almalıdır." Aydın, "Ortak değerler ve ölçütleri edinmiş evrensel aydın yoktur." hükmüne inanır. "Yanlış algılamalardan ve yanlış aydınlar aracılığıyla yanlış bağlantıların gösterilmesinden" edindiğimiz acı tec-

rübelerden yararlanarak "Avrupalı aydınları taklit ederek çalışmalarına din ile savaşarak başlayan ve halkın en geri ve en tehlikeli halk karşıtı sığınaklara sığınmasına yol açan aydınların yabancılık ve yalnızlıkları"ndan ders almıştır. "Ne zaman aydın dine –topluma egemen olan ruha– karşı kayıtsız kalsa toplum da aydının sorumluluğuna kayıtsız kalır." ve "Bilinçli aydın tarafından dine muhalefet edilmesi, toplumu bilinçlenmekten, genç ve aydın kuşağın aydınlatmasından mahrum bırakır." kurallarını bilir. "Aydın, sahip olduğu özel dünya görüşü ve bilinci sayesinde halka bilinç, hareket ve iman kazandırmada bilginlerden daha büyük, daha derin ve daha etkili rol oynayabilir." gerçeğinden hareket eder. Bilir ki "Halk, kendi aydınından şiddetli bir beklenti içindedir ve onun kendisini tehlike, irtica, kokuşmuşluk, köhnelik ve perişanlık etkenlerine karşı bilinçlendirmesini umar." Aynı şekilde inanır ki "İslam kültürüne egemen olan ruh, adalet ve rehberliğe dayanır ve bu din, diğer bütün dinlerin aksine dine karşı dinin savaşını ve başka dinlerin olumsuzlanmasını ve onlara inanmamayı bildirir."[70] Yine bilir ki ne mutlu ki toplumumuzun temeli, günümüzde bütün dünya insanlarının ideali olan din ve görüşe dayalıdır. Çünkü toplumumuzun "şehadet geleneği vardır"[71] ve bu dinin kutsal şahsiyetlerinin hiçbiri mağaralarda ve tapınaklarda çürüyüp kalma-

[70] Kur'an'da kâfir olarak nitelenenler dinsizler değildir. Şu ayetlere dikkat ediniz: *"Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda infak etmeyenleri acı verici azapla müjdele."* (9/Tevbe Suresi 34) *"Allah'ın ayetlerini (hakikatin ve Allah'ın sırrının göstergesi olan ayetleri, gerçeklikleri ve nesneleri) inkar edenlere ve haksız yere peygamberleri öldürenlere ve insanlardan adaleti emredenleri (halk içinde olup da eşitlik ve adaletin istikrarı için çaba gösterenleri) öldürenlere acı bir azabı müjdele."* (3/Âl-i İmran Suresi 21). Bu dine göre kafirin kim olduğuna bakar mısınız? Silsileyi görüyor musunuz? Yani insanlar içinde adalet ve eşitliğin istikrarı için çabalayanlar, peygamberlerin devamı, kader ve saf arkadaşı olarak algılanmışlardır. Buna karşılık adalete, eşitliğe ve peygamberliğe düşman olanların tümü tek bir safta yer almaktadır. İşte bu, bu dinin din ve küfre ilişkin sınıf ve tarih algısıdır. "Dini yalan sayanı gördün mü? Yetimi itip kakan ve yoksulu doyurmak için önayak olmayan odur!" (107/Mâûn Suresi 1-3).

[71] Tarihimizin şehadet olayları değil, şehadet geleneği vardır.

mış, bilakis hepsi zulüm zindanlarında ve savaş sahnelerinde şehadete ulaşmıştır.

Bütün bu hususları göz önünde bulundurarak aydın, bu toplumda ve bu anda, halkı özgürleştirmek ve yönlendirmek, yeni bir aşk, iman ve coşku meydana getirerek zihinleri ve düşünceleri ışıtmak ve İslam toplumlarında halkı cehalet, hurafe, zulüm ve çöküntü etkenlerinin farkına vardırmak için "din"den başlamalıdır. Din, bu özel dinî kültür, doğru ve müstakim çıkarım ve algı anlamındadır. Yoksa şu an mevcut olan ve karşısında gördüğü değildir. Karşısında din adına duran şeyi ortadan kaldıracak olandır din.

Aydın, Hıristiyan protestantizminin Orta Çağ Avrupa'sını infilak ettirip din adına toplumun düşünce ve kaderini durdurup donuklaştıran bütün çöküntü etkenlerini yok edişi gibi, topluma yeni bir düşünce, yeni bir hareket aşılayabilmek için İslamî bir protestantizm oluşturmaya koyulmalıdır.

Elinde bir şey bulunmayan ve barış ve uzlaşmacı Mesih'ten özgürlükçü, sorumlu ve dünyacı bir Mesih meydana getirmek zorunda olan Avrupa protestantizminin aksine, Müslüman protestantizmi, bir yığın hareket, aydınlık ve heyecan ile sorumluluk yaratan ve dünyayı önemseyen öğelerle doludur. En temel kültürel geleneği ise şehadet geleneği ve insanî çabasıdır. Adalet ve zulüm arasında geçen savaşlarla dolu bir tarihi vardır. Aydınlatıcı, sorumluluk verici ve insanın özgürlüğünü savunan kavramları vardır. O, bu öğelerle yoğrulmuştur.

Öyleyse aydının başlangıç noktası ve ilk sorumluluğu, toplumunu canlandırıp harekete geçirmek ve kurtarmak yolunda İslamî bir protestantizm yaratmaktır. Böylece:

1- Aydın, –toplumun kültür mühendisi–, toplumumuzun büyük kültür birikimini ortaya çıkarıp arıtır, çöküşe ve yığılıp kalmaya neden olan öğeleri enerji ve harekete dönüştürür.

2- Mevcut toplum içindeki toplumsal çelişkileri, sanat, yazarlık ve hatiplik gücüyle ve sahip olduğu başka imkanlarla toplumunun vicdan ve bilincine geçirir, toplumsal bilincin ve aydınlatıcı, hayat verici bilginin peygamberce ateşini halkın gecesinde ve

kışında tutuşturur. Bu, Promethe'nin insana verdiği ilahî ateşin ta kendisidir.

3- "Entelektüel adası" ile "halk sahili" (ki birbirinden uzaklaşmış ve gün geçtikçe daha da uzaklaşmaktadırlar) arasında bir akrabalık, tanışıklık, bilişiklik ve zamandaşlık köprüsü meydana getirir; bu sayede hayat ve hareket için ortaya çıkmış olan din, hayatın hizmetine girmiş olur.

4- Halka hareket kazandırmada gerekli güce sahip olmak için din silahını, kendi güçlerini yürürlükte tutmak ve savunmak için yalan yere bu silahla silahlanmış olanların ellerinden alır ve böylece karşı kutbu silahsızlandırmış olur.

5- Dinî bir rönesans –yani o hayat, hareket, güç ve adalet dinine dönüş– yoluyla hem irtica etkenlerini (aydının şimdiye dek takviye ettiği etkenleri) felç etmiş olur, hem de halkı uyuşukluğa, durmaya, sapmaya ve aldanmaya iten şeyden kurtarmış olur. Böylece aynı öğeleri, diriliş, uyanış, hareket ve hurafelerle savaş aracı haline getirmiş olur; kendi öz kültürüne dayanarak kendi doğumunu yenilemeye ve kültürel kişiliğini diriltmeye koyulur ve Batı'nın kültürel saldırısı karşısında kendi insanî, tarihsel ve toplumsal kimliğini belirginleştirir.

6- Nihayet, İslamî (özellikle de itiraz mezhebi olan, eşitlik ve rehberliğe inanan ve tarihi sürekli cihat ve şehadet olan Şiî) bir protestanlık hareketi meydana getirerek halkın şu anki dininin taklide, uyuşukluğa ve temkine dayalı ruhunu; itirazcı, atılımcı ve eleştirici ictihadî ruha dönüştürür ve toplumunun ve tarihinin içinde birikmiş olan bu muhteşem enerjiyi ortaya çıkararak arıtır ve bu enerjiden topluma hareket ve hararet verici maddeler verir ve kendi çağını aydınlatıp kendi kuşağını uyandırır.

Böylelikle siz öğrencilerimin arasında dert sahibi bir öğretmen olarak tarihimin ve halkımın çile ve tecrübelerinin derinliklerinden çıkıp gelen ben, umarım ki aydın "yeni bir imana" ve halk "coşkun ve ileri bir bilince" erişir. Çünkü halkın bilince, aydınımızın da imana ihtiyacı var.

YEDİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜREL KAYNAKLARIN ORTAYA ÇIKARILMASI VE ARITILMASI

Bu geceki konuşmamın konusu, kültürel kaynakların ortaya çıkarılması ve arıtılmasıdır. Sizin çoğunlukla bir şehirde yaşamanız münasebetiyle bu şehrin başlıca işi ve misyonu maddî kaynakları ortaya çıkarıp arıtmaktır. Bir millet ve bir toplum da aynı şekilde madenlere ve ekonomik kaynaklara sahip olan bir şehir gibidir. Bu enerji dolu kaynaklar ve madenler hamken değersizdir. Bu büyük ekonomi ve enerji hazinelerine ihtiyaç duyan ve bir milleti müreffeh kılabilecek bu kadar çok güçten mahrum olan liyakatsiz bir millet, tarihi boyunca üst üste yığılmış manevî ve kültürel maden ve kaynaklara sahip olabilir. Bu büyük kültür, bilgi ve maneviyat kaynakları üzerindeki liyakatını kaybeden nesil, bütün bunlardan mahrum kalır ve cahil, bilgisiz, donuk ve hissesiz olur. Asya ve Afrika'da çok zengin ve ileri kültürel kaynaklara sahip olduğu halde bugünkü nesilleri ilkellik, geri kalmışlık, cahillik, manevî ve ahlakî fakirlikle suçlanan milletler biliyoruz. Bu yüzden bir milletin kültürel kaynaklarıyla maddî kaynakları arasında benzerlik vardır. Bu benzerlik o şekildedir ki bu kültürel veya ekonomik kaynaklara sahip olan mevcut nesil eğer bu kaynakları ortaya çıkarma ve arıtma ehliyetine sahip değilse bütün bu maddî ve manevî servetten mahrum, aç, muhtaç, cahil ve yoksul kalır. Tıpkı bu neslin ekonomik canlılık, hareketlilik ve üretime ulaşabilmesi gibi bu milletin de çok düşük ve geri olan kültürel ve manevî durumunu değiştirmek için bu büyük manevî ve kültürel madenleri tanıma, ortaya çıkarma ve faydalanma liyakati kazanması gerekir. Böylece şimdi âtıl duran bu manevî enerjinin durgun güçlerini devşirerek bu madenleri manevî, ahlakî ve sosyal üretkenlik, yaratıcılık, hareket ve sanayinin gücü ve manevî enerjisi haline getirebilir. Bu nedenle bir milletin teknik ve bilimsel yeterliliğe sahip olmak için maddî kaynaklarını kullanabileceği anlaşılır bir şeydir. Yoksa bu maden ve kaynaklara sahip olduğu halde aç kalır.

Bir milletin durgunluğu, manevî ve fikrî geri kalmışlığı ve çöküşünün manevî, fikrî ve sosyal üretkenlik ve yaratıcılığa dönüşe-

bilmesi ancak liyakatin yani kültürel bilgi, tarihsel bilinç ve gücün, manevî ve fikrî çöküş ve durgunluk halindeki kültürel madde ve malzemeleri manevî, fikrî ve sosyal üretkenlik ve yaratıcılığa dönüştürmesiyle mümkündür.

Eğer bu liyakati kazanırsa aynen maddî açıdan bu kaynakları devşirmek suretiyle geri kalmış bir milletin ileri bir millete dönüşebilmesi ve ekonomik refaha ve maddî mutluluğa ulaşabilmesi gibi manevî bakımdan da bu büyük madenleri ortaya çıkarmak suretiyle yeni, asil, üretken ve yaratıcı bir topluma dönüşebilir. Tabiî, başka bir ileri toplumun kopyası olarak değil, aksine bizzat bağımsız bir tecrübeye; soylu, esas, ilke ve faziletlere, insanlığın hedefe yönelik genel hareketinde yeni bir misyona sahip olarak. Asya ve Afrika aydın neslinin Avrupa felsefî, kültürel ve manevî ekolleriyle doğrudan temas kurdukları son yıllarda, mesela 19. yüzyılda Asyalı bir okumuş kişi Avrupa'ya gidiyor, oradan döndüğünde kendi anılarını peş peşe sıralıyor, diğerleri dedikleri her şeyi kabul ediyorlardı. Asya'daki milletler Avrupa ile işte bunlar vasıtasıyla ilişki kurdular; kültür ve maneviyat yoluyla temasa geçtiler. Fakat bugün genel ilişkilerin etkisi, kültür düzeyinin yükselmesi ve artan muhtelif tanışıklıklar sayesinde Asya ve Afrika, Avrupa'yı yakından tanıyor. Bu noktada tabiî ki bütün millet, bütün Afrika, Asya ve Doğu toplumları değil, bilakis hem öz bilinç sahibi hem de Avrupa kültür ve maneviyatına, 19. ve 20. yüzyıl konuşmalarına karşı bilinçli olan bir topluluk, Doğulu aydınların bizzat maneviyat, düşünce, felsefe, hayat bilgisi, fikir ve ruh artışı dolu büyük bir kültüre sahip olmalarına rağmen bu neslin kendi geçmişinden kopuk olmasının onları nasıl da fakirliğe düşürdüğünü anlamışlardır. Öyle bir fakirlik ki Avrupa'nın kültürel bakımdan önlerine koyduğu her lokmaya ağızlarını açmaktadırlar. Onların bütün iftiharı, tüm lafız, kavram ve ideleri falan Avrupalı düşünürden, 18. 19. veya 20. yüzyıldaki filan Avrupa ekollerinden almış olmaktan ve bunları milletlerine armağan etmekten ibarettir. Bu aydınların Batı'dan getirdikleri ne varsa, ister söyle-

dikleri öğretiler, isterse yeni bir hediye olarak sundukları stil ve ideler olsun, aydın adıyla getirdikleri her şeyi ve tanıttıkları her iletişim aracını açıp baktığımızda bu mesajın ve bu hediyenin gerçek muhtevasını oluşturan şeyin bizimle, bizim yazgımızla, bizim derdimiz ve bizim sıkıntımızla hiçbir ilgisi olmayan birtakım konuşmalar, açlıktan ölen bir kimse için aslında yersiz, anlamsız, çevreyle ilgisiz, işe yaramaz ve kelimenin gerçek anlamına uymayan bir yığın sözdür. Yani kendi çevresinde değerli, yerinde, doğru ve yapıcı konuşmalardır. Başkasının yerine geldiğinde ve başka bir toplumu başka bir geçmiş ve şimdiye intikal ettirdiğimizde anlamsız ve sonuçsuz olur. Bu sadece kendisini onların peş peşe dizdiği sözlerle gösterebilen kimselerin işine yarar. Bu konuşmaların bir kısmı, insanlığın genel meseleleri ve büyük Avrupa düşünürlerinin yaptığı yeni keşiflerdir. Bu alanların birçoğunda Doğu'nun sonsuz ve derin tecrübeleri vardır. Hatta 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadarki çeşitli egzistansiyalist ekollere olan şiddetli duyarlılığım nedeniyle benim de bir miktar aşinalığım vardır. Aslında egzistansiyalizm hareketini felsefî, ruhsal ve sanatsal şekliyle sanayi Avrupası ve materyalist Batı'daki en üstün bilinç olarak görüyor ve biliyorum. Bu yönüyle daha çok inceledim ve ileri gelenlerinin eserlerini okudum. Fakat maalesef kendi yerel, tarihî ve manevî kaynaklarından hiç nasiplenmemiş, sadece bir Batı dili öğrenmiş, sonra da Avrupa veya Amerika'da egzistansiyalizm ekollerini çok yüzeysel biçimde kabul etmiş ve onları genellikle dünyanın tanımadığı, Doğu'nun ise hiç haberdar olmadığı yeni bir olgu olarak Doğu'ya getirmiş olan bazı Asyalı ve Afrikalı aydınlar görüyorum. Bunlara baktığımda 19. yüzyıl Avrupası'nda Kierkegaard zamanında 20. yüzyıl Avrupası'nda Sartre ve Jaspers zamanına kadar egzistansiyalist hareket adıyla var olan şeyin, aslında Batı'ya hükmeden materyalist sistemlerin ve kirli ve taşlaşmış tüketim hayatının baskısı karşısında Avrupa'nın bir çeşit manevî, felsefî ve insanî bilinç hareketinden ibaret olduğunu görüyorum. Buraya kadar çok güzel ama bunlar, Doğu'nun manevî tecrübesi karşısında acemi ve ilkel dersler olarak kalır. Son

yüz senede egzistansiyalizmin en temel ruhu olan ızdırap, beşerî ızdıraptır, insanın maddî dünyadaki yabancılığıdır, sorumluluktan kaynaklanan ızdıraptır, yönünü ve yolunu bulamamaktan ileri gelen ızdıraptır, insanın maddî dünyadaki garipliğinden kaynaklanan ızdıraptır, insanın bu maddî dünyadaki garipliğinden kaynaklanan ızdıraptır. Avrupa'da egzistansiyalizmin en temel meselelerini oluşturan şeylerin, Doğu irfanında, Lao Tsu dininde, Budizm'de ve İslam tasavvufunda ortaya konmuş olan "Ebced harfleri" gibi konuların ve doyurucu tecrübelerin olduğunu görüyoruz. Daha sonra işin o noktaya vardığını, mesela İranlı aydının Avrupa'ya gittiğinde hiçbir şey bilmediğini görüyoruz. İslam hakkında annesinin ve hoca hanımın söylediklerinden başka, tarihi hakkında lisedeyken ders kitaplarında okuduklarından başka bir şey bilmez. Tasavvuf ve irfan hakkındaki bilgisi, halka İslam tasavvufu ve irfanı diyerek yutturulan birtakım vehimlerden başka bir şey değildir. Tarihi hakkında bildikleri han ve ağaların hayat hikayelerinden, milliyeti hakkında bildikleri bir miktar temelsiz ve özsüz ırksal övünçlerden ve hiç haberdar olmadığımız bir dönemle ilgili iddialardan ibarettir. Hiç hükmünde olan bu bilgilerle yani kendisini hiç bilmeden Avrupa'ya gider, orada yüksek tahsil yapar, yüksek düzeyli felsefî, edebî ve sanatsal metinler okur. Bu aydın, döndüğünde ilkokul ve liselerimizde okutulan ebcet tarzı meselelerden, çocukların öğrendiği, aynı yaşta eski ilimlere ve derslere başlayan talebelerin okuduğu, aslında İran'ın ve İslam'ın klasik bilgilerine aşina olan herkesin bildiği ilk ders ve konular kapsamına giren bu terimlerden habersiz olduğu için Avrupa'da Sartre'ın bahsettiği "chevasir" teriminin bizdeki cebir ve ihtiyar olduğunu bilmez. O zaten cebir/zorunluluk ve ihtiyar/özgür seçim kavramlarının ne olduğunu bilmemektedir. Cebir ve ihtiyarın gerek cebir gerekse ihtiyar şeklinde toplumumuz içinde her zaman bulunan bir konu olduğunu bilmez. Cebir ve ihtiyar ile ilgili olarak felsefî, ruhî, irfanî, hikemî ve dinî eserlerde bulunduğu ölçüde aslında İslam kültüründe de sınırsızdır. Herkes de bunun cebir veya ihtiyar olduğunu bilir. Bu aydın ise onun ne

anlama geldiğini bilmez. Daha sonra gider, Sartre'ın "chevasir" dediğini görür. Chevasir "seçim" demektir. Daha sonra gelip şöyle der: İnsan, seçim yapan bir kimsedir. Seçim, insanın en büyük faziletidir. Bunun aslında seçim değil, ihtiyar olduğunu bilmez.

İhtiyar, seçim anlamına gelir. Bizim felsefî literatürümüzde intihap/seçim, aslında ihtiyardır. İran'da bin yıllık geçmişi olan ve herkesin bildiği bir konudur. Ey aydın, onu sadece sen biliyorsun. Sen, bir Doğu ülkesine, bu meseleleri daha en ilkel felsefî ve kültürel aşamalarındayken eskitmiş olan bir Doğu ülkesine yeni bir kavram ve ide soktuğunu sandın. Ya insanın ızdırap ve yalnızlığına ne demeli? Bunlar, Doğu irfanının en ilkel meselelerini oluşturan konulardır. Bunlar yeni armağanlar değildir.

Ben, aydınların bize Avrupa'dan hediye getirdikleri birçok fikrin, bizim dilimizde zaten var olan "elmas" kelimesinin kaderine benzediğini görüyorum. Elmas kelimesi Farsça'da önceleri "mas" şeklindeydi. Sonra Arapça'ya girdi, başına "el" takısı getirdiler, oldu elmas. Bir süre orada kaldı. Farsçamızın durağanlaştığı yıllarda bütün aydınlar ve yazarlar Arapça yazıyorlardı. İran'ın Farsça'yı tekrar kullanmaya başlamasından bir müddet sonra bu elmas kelimesindeki "el" takısının Araplara, "mas"ının kendilerine ait olduğunu hatırlamaksızın elmas kelimesini getirip Farsça'ya soktular. Bir süre Farsça'da, Fars kültüründe yanlış olarak kullanıldı. Daha sonra Araplar bu kelimeyi İran'dan tekrar aldılar, başındaki "el"in kendilerine ait olduğunu unutup başına bir kere daha "el" getirerek "el-elmas" şeklinde söylemeye başladılar. Bütün bu felsefî düşünceler, fikrî, ahlakî ve manevî meseleler, gittikçe artan bir tekdüzelik şeklindeki zaman çizgisiyle ölçülemez. (İlmî meseleler onların ayrı konusudur. İlmî meselelerin tekdüze gelişen ince bir çizgisi vardır. İlmin 20. yüzyılda 19. yüzyıldan, 19. yüzyılda 18. yüzyıldan daha ileri olduğunda kuşku yoktur. Aynı şekilde ilmî meselelerde Avrupa'nın Doğu'dan üstün olduğunda şüphe yoktur.) 18. yüzyılda Voltaire ile Rousseau arasında bir savaş cereyan ettiğini görüyo-

ruz. Birisi toplum, medeniyet ve şehirlilik taraftarı, diğeri ise medeniyet ve şehirliliğin düşmanıdır. Bu, şehirliliğin insanın faziletini yok edeceğini, insan türünü bozacağını, ferdiyet, ruh ve tabiata yönelmek ve dönmek gerektiğini söyler. Voltaire ile Rousseau arasındaki bu savaşın, bundan 2600 yıl önce yani M.Ö. altıncı ve yedinci asırda Çin'de Lao Tsu ile Konfüçyüs arasında cereyan etmiş olan düşündürücü, anlamlı ve derin bir büyük savaş olduğunu görüyoruz. Fakat ben ya da filan Çinli, Hintli veya İranlı aydın, Lao Tsu'nun kim olduğunu, Konfüçyüs'ün ne söylediğini bilmez. Bunları, zamanın büyücülerine bağlı peygamberler sanırlar. Şimdi Çin'de ve Japonya'da Konfüçyüs taraftarı olup büyücülük yapan bir topluluk vardır. Lao Tsu taraftarları ise cin ve ruh çağırmakla meşguldürler. Konfüçyüs ve Lao Tsu hakkında konuşan çağdaş Doğulu aydın, bunların, cincilik, falcılık, usturlap, göz bağlama ve benzeri şeylerin kurucusu olduklarını sanır. Bundan dolayı onlara göre bugün Konfüçyüs ve Lao Tsu hakkında konuşmamak lazım. Bunlarla ilgili olarak konuşmak soytarılıktır, eskiyi kutsamadır, hayalciliktir. Lao Tsu ve Konfüçyüs dönemine dönmek irticadır. O zaman bu aydın kalkıp iftiharla Voltaire ile Rousseau arasındaki savaşı Doğulunun önüne yeni bir söz olarak, çağdaş dünyanın en üstün fikrî ve felsefî keşfi olarak, bir yanı Voltaire, diğer yanı Roussea olan günümüz insanının en yüksek fikrî zirvesi olarak koyuyor. Kendisinin kim olduğunu bilmediği için bunun aslında kendi Konfüçyüsü ile Lao Tsusu arasında cereyan etmiş olan derin savaşın dalgalarından biri olduğunu anlamıyor.

Doğu'nun ekonomik yazgısı ile manevî yazgısı arasında çok ince bir benzerlik olduğunu görüyoruz. Arzettiğim gibi, teknik bakımdan kendi maddî kaynaklarını üretemeyen bir millet, maddî kaynaklara sahip olmasına rağmen nasıl aç kalıyorsa aynı şekilde kültürel ve manevî kaynaklarını tanıyamayan, ortaya çıkaramayan, arıtamayan ve üretken enerjiye dönüştüremeyen bir millet de zengin kültürel ve manevî kaynaklar üzerinde bulunduğu halde cahil, bilgisiz ve geri kalır. Kültürel kaynaklar ile

maddî kaynakların rolleri arasındaki böyle bir benzerlik toplumun kaderi için de geçerlidir. Kendi maddî kaynaklarını çıkaramayan toplumun kaynaklarından, bu ehliyeti gösteren diğer toplumların yararlandığını görürüz. O maddî kaynakların sahibi olan bu bey ve millet, daha sonra yabancının ücretli işçisi haline gelir. Kültürel açıdan da böyle bir yazgısı söz konusudur. Doğu'yu biz Doğululardan daha iyi tanıyan bilgili Avrupalının, bizim kültürel ve manevî kaynaklarımızdan ne hasatlar kaldırdığını, ne ekoller oluşturduğunu ve ne yeni düşünceler ürettiğini görüyoruz. Biz, bilme liyakatine ve kendi manevî kaynaklarımızı bilinçli bir şekilde devşirme ehliyetine sahip olmadığımız için onların manevî bakımdan Doğulu aydının önüne attıkları lokmaların yiyicisi oluyoruz. Doğulu aydının aklı, bu lokmaların ham maddesinin kendisine ait olduğunu da anlamaz. Üretme ve kültürel kaynaklarından faydalanma liyakatine sahip olmadığı için şimdi kültürel açıdan geri kalmışlıkla, ilkellikle, cahillikle, manevî, ahlakî ve maddî fakirlikle suçlanmaktadır.

Bu nedenle, tıpkı ham madde kaynaklarını ve kendi öz kaynaklarını tanıyıp bunları çıkarma tekniğini bilmeye, çıkarma, arıtma, enerji ve tüketim maddesine dönüştürme liyakatini öğrenmeye çalıştığı gibi geri kalmışlıktan ve fakirlikten kurtulmak için aynı işlemi kültürel meselelerde de yapmalıdır. Kültürel kaynaklarını ortaya çıkarıp arıtmakla manevî refah, yaratıcılık ve fikrî hareketlilik kazanacaktır. Nasıl Avrupa tüketim mallarına ve Avrupa sanayisine muhtaç olmamak ve ekonomik bağımsızlığını elde etmek için ekonomik açıdan çaba gösteriyorsa aynı şekilde bu bilinçle Batı'nın manevî ürünlerine ihtiyaç duymamak için manevî ve kültürel bakımdan da çaba göstermelidir. Böylece Batı'nın ruhsal ve fikrî ürünleri karşısında bağımsız olacak, manevî ve ahlakî istiklale kavuşacaktır. Bir millet ekonomik bağımsızlığa ulaşmadan manevî bağımsızlığını elde edemez. Bu ikisi birbirinin tamamlayıcı unsurudur ve her birisi diğerine bağlıdır. Maddî, sosyal ve ekonomik hayat bakımından bağımsız bir şahsiyet kazanabilmem için benim, Batı karşısında

düşünce ve bilinç bakımından bağımsız bir şahsiyet sahibi olmam gerekir. Hatta bunun tersi de doğrudur.

Şimdi ne yapayım? Ne şekilde ve nasıl? Gayet açık. Bir milletin bağımsızlığını ve millî şahsiyetini kazanmada en büyük öğretmeninin, onun bağımsızlığını ve millî şahsiyetini elinden alan "düşman" olduğunu bilmek gerekir. Böylece Batı'nın bizi kültürel ve manevî kaynaklarımızdan nasıl mahrum ettiğini, biz Doğululardan, büyük maneviyat, fikir, ahlak, düşünce, ruh ve kültür hazinelerini kullanma liyakatini kaybetmiş ve bu kaynaklara yabancılaşmış nesiller yetiştirdiğini; kullandığı metotlar ve başvurduğu teknik ve hilelerle bu başarıya ulaşmasını sağlayacak yollar katettiğini ve insanlık kültür ve medeniyetinin beşiği olan Büyük Doğu'nun bugün dünyada ilkellik, geri kalmışlık ve çöküşle suçlandığı bir noktaya ulaştığını anlıyoruz. Burada Batı'nın hedeflerine ulaşma noktasında büyük bir başarı kazandığını görüyoruz. Bu başarıyı nereden elde etti? Batı'nın hangi yollardan girdiğini inceleyip görmek ve sonra da aynı yollardan geri dönmek lazım.

Bizi üzen şeylerden biri de bizimle aynı derdi paylaşan, bizimle ortak ihtiyaçları olan, çevresi, tarihi ve durumu bizimkine benzeyen ve kendi toplumları için önerdikleri çözüm yolları bizim için de öğretici olabilen düşünürleri tanımıyor olmamızdır. Aksine biz, doğru da olsa düşünceleri, derin de olsa ekolleri, yerinde bile olsa çözüm yolları işimize yaramayan düşünürleri tanıyoruz. Biz, kendi millî, Doğulu ve evrensel bilinçleriyle yeni çözüm yolları üretmiş olan çağdaş Asyalı ve Afrikalı büyük düşünürleri tanımak bir yana, adlarını bile bilmiyoruz. O zaman bütün bu hırslı ve çılgın çalışmalar, ne kadar ileri ve aydınlatıcı olursa olsun bizim durumumuzla hiçbir ilgisi olmayan Brechet ve Becket gibi adamları gündeme getirmek ve tanımak içindir. Ben bir Alman olsaydım Brechet'e tapardım. Ama ben İranlı olduğum için onun dilini anlamıyor, ne işime yaradığını bilmiyorum. Onun derdi başkadır. Sayın Brechet o dert için reçete yazmıştır, fakat benim derdim başka. Onun sinirleri rahatsız,

benim ise karnım ağrıyor. Onun reçetesi benim ağrımı dindirmiyor; ne işime yarar? O, iki dünya savaşını, üç makinizm asrını görmüş. Ben, ne onun gibi dünya savaşı görmüşüm ne de makinizm ve burjuvazinin ne olduğunu bilirim. Bundan dolayı onun felsefesi benim derdime deva olmaz. Benim derdim, kışa yakıt hazırlamak, geleceğimle meşgul olmak ve çocuklarımın eğitimini sağlamaktır. Benim ızdırabım budur. Onun ızdırabı ise "Bütün bu varlıkta benim işim ne?" den ibarettir. O, bu noktaya ulaşmıştır. O, hafızasının her şeyle dolu olduğu bir aşamadadır; o, kendi varlığına ulaşmıştır. Biz elbisesiz ve kömürsüz iken o kendini düşünmektedir. Bu nedenle onun derdi başka, benim derdim başkadır.

Bir yazar, bir düşünür olarak derdi derdimize benzeyen, tarihi, durumu, yazgısı ve geçmişi bizimkiyle aynı olan kimselere yönelmemiz gerekir. Keşke Brechet yerine Katip Yasin'i tanısaydık. Keşke Jean Paul Sartre yerine Ömer Mevlüt ve Ömer Uzgan'ı, Albert Camus yerine Aime Sezar ve Frantz Fanon'u tanısaydık. Bu vesileyle kendimizi tanımış olurduk. Biz bu Batılı aydınları tanıdıkça kendimize yabancılaşıyoruz. Bunlar, aydınların zihinlerini samimi olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı'nın varlıksal, kültürel, fikrî, felsefî, sosyal ve insanî meseleleriyle yoğurmuş kimselerdir. Bunlar, Doğulu aydında, Avrupa'da gündeme gelen meselelere karşı büyük zihinsel duyarlılıklar oluşturuyorlar. Aynı şekilde Doğu'da değil de Batı'da ortaya çıkmış olan çok ileri ekollere karşı duyarlılık meydana getiriyorlar. Böylece onlar, Doğulu halkı ve Doğulu aydını kendi somut misyonundan, karşı karşıya bulunduğu gerçeklikten uzaklaştırıyorlar. Sonunda hizmet aşkı, aydınlanma ve samimiyet, geriletici ve aldatıcı bir etkene dönüşüyor. Batı, Doğu'nun maddî kaynaklarına olduğu gibi manevî kaynaklarına da yabancılaşması ve her iki alanda da liyakatsizlik göstermesi için ne yaptı? Evet, ne yaptı? Gayet açık. Afrika'nın en büyük düşünürlerinden biri olan Ömer Mevlüt der ki: Aşağı tabakadan birini hizmetçi yapmak, itaatkâr yapmak ve bağlılığına güvenmek için

onun bütün şahsiyetini yok etmek gerekir. Çünkü uşak, şahsiyetli olunca iyi uşak olamaz. Çünkü bir topluluğun sırtına binmek için onun insanlık duygusunu elinden almak veya en azından bu duyguyu zayıflatmak gerekir. Şahsiyetli kişi kötü uşaktır. Ama şahsiyetsiz kimse iyi bir uşak, itâatkar ve vefalı bir insan ve iyi bir binektir. O zaman soylu, bağımsız, liyakatli ve şahsiyetli bir Doğulunun, Batı'nın önüne attığı maddî ve manevî lokmalar karşısında bu kadar kuyruk sallamayacağını, böylesine sevinç göstermeyeceğini ve bütün dünyaya hava atamayacağını anlar. Birisi şöyle diyordu: Adliyeye gitmiştim. Arkadaşım olan bir hakim tanıyordum. Bu hakim çok metin, vakur, ahlaklı ve maneviyatı yüksek biriydi. Halini hatırını sormak için gidip önüne oturdum. Salona bir sanık getirdiklerini gördüm. Bu sanık çok muhterem bir beyefendi idi. Görünüşü düzgündü. Ağırbaşlı hareket ediyor ve oturmuyordu. Şapkasını çıkarıp elinde tutuyordu. Çok titiz bir adam olduğu belliydi. Sonra oturmak için izin istedi. Bu adamın duruşu ve görünüşü o kadar saygı uyandırıyordu ki sanık olmasına rağmen biz ister istemez önünde saygıyla eğildik. Daha doğrusu kendiliğinden böyle bir tepki göstermeye mecbur kaldık. Fakat aniden o edepli ve ahlâklı hakim, adama çok acayip ve tuhaf hakaretler etmeye başladı: "Kalk, çık dışarı, defol. Pislik, gelmiş benim önüme oturmak istiyor. Senin oturmaya ne hakkın var? Gel, şurada dikil!" Oturmak isteyen bu muhterem adama öyle sert davrandı ki adamı masanın önünde böyle dikilmeye mecbur etti. Sonra da tasavvuruma sığmayan bütün küçültücü ve hakaretâmiz kelimeleri adamın yüzüne saymaya başladı. "Beyefendi" demek istiyordu, "Beyefendi, beni dinlesene" deyince "Sen söz söyleyecek adam mısın ki sen pislik dolu bir heykelsin, senin ailen de böyledir; ben araştırdım, senin anan baban ve ataların da pislik insanlardı!" diyordu. Hülasa, hem adamın kendisine hem şahsiyetine hem de atalarına hakaret ediyordu. "Defol, çık!" dedi. Nihayet aşağılayarak onu salondan dışarı attı. Gelip oturunca çok şaşırdım ve dedim ki: "Beyefendi, siz çok edepli, muhterem ve yumuşak huylu bir insandınız. Hangi suçu işlemiş olursa ol-

sun, zavallı bir adamı tekrar sorgulamak gerekmez mi? Sanığa öyle nasıl davranıyorsunuz? Hakim dedi ki –Hakimin bu sözü, son üç asır boyunca Batı ile Doğu arasındaki ilişkiyi açıklar mahiyettedir.– "Beyefendi, elimde bir dosya var ki bütün dosya bu adamın üzerinde dönüyor. Bu adam itiraf etse bütün meseleler benim için aydınlığa kavuşacak. Ama itiraf etmiyor. Kendi mahallesinde önemli bir adam olduğu için herkes ona Hacı Bey der. Saygın bir insandır. Ona güvenirler, onuru darbe yiyeceği için onun hiçbir zaman itiraf etmeyeceğini bilirler. Bu nedenle itiraf etmeye hazır değildir. Şahsiyetini korumak için söylemez. Ne kadar baskı yaparsam yapayım, kırbaç altında ezsem bile asla söylemeyecek. Ondan kendi kendisine şunları söyleyinceye kadar (böyle davranacağım.): Ben bir hacı beyim. Kendi mahallemde saygın bir insanım. Ailem de böyledir. Ne yaparsan yap söylemez. Kendisinden 100.000 tümen alsan söylemez. Yüz kırbaç vursan yine söylemez. Niçin? Söylemesine engel olan, onun bu şahsiyetidir."

Kendisinde ve ailesinde bulunduğuna inandığı bu insanî ve sosyal şahsiyet, itiraf etmesine engel olmaktadır. Bunu ondan almam gerekir. Gözünün önünde onu bu şahsiyetten mahrum etmem gerekir. Sonra o, kendisinin hiçbir şey olmadığını anlar. Ardından önümde biz çöküp "Beyefendi, beni buradan kurtar; istediğini yap; sen ne dersen onu söyleyeyim." der. Çünkü artık ne zihnini tırmalayan ne de karşısına çıkan bir şey vardır. Onun için bu sosyal tavrı, bu kararı ve bu tepkiyi gösterir.

Sourdel, büyük Afrikalı yazarlardan ve Afrika'nın büyük aydın düşünürlerinden biridir. Jean Paul Sartre yerine onun gibilerin tanınması gerekir. O der ki: İki insan arasındaki ilişkide, iki toplum ilişkisinde ve Doğu ile Batı arasındaki ilişkide bir tezat, bir diyalektik ve bir çelişki vardır. Nasıl? Bu, anne ile yavrusu arasındaki diyalektiğe benzer: Anne yavrusuna hakaret eder, dayak atar, kovar, dışarı atar. Çocuk, annesinin dövmesinden ve kovmasından emin olmak, bir daha dövmesine, hakaret etmesine ve kovmasına maruz kalmamak için gider yine bizzat annesine sı-

ğınır, onun eteğine yapışır. Anne artık onu dövmez ve kovmaz. Niçin? O artık annesine karşı gelen başıboş bir çocuk değildir; şimdi annesine yapışmış, onun bir parçası olmuş, bizzat ona sığınmıştır. Böylece çocuk, ilk şahsiyetini inkar etmiştir.

"Ben senin yavrunum, şimdi seni dinlemiyorum, terbiyesizim, fuzuliyim, şeytanım, sana kulak vermiyorum." şeklindeki ilk şahsiyet, annenin saldırısına konu olan bir şahsiyetti. Anne ona hakaret ediyor ve onu dövüyordu. O ise annesinin saldırısı ve azarına maruz kalmamak ve bu uygunsuz durumdan kurtulmak için bizzat annesine sığınıyordu.

Diyalektik ilişkinin şöyle olduğunu görüyoruz: Çocuk annesinden hakaret görüyor; aynı zamanda bu hakarete cevap vermek için yine bizzat annesine sığınıyor. İki insanın, iki toplumun, Doğu ile Batı'nın ilişkisi de böyle bir ilişkidir. Bu, Sourdel diyalektiğidir. Aşağı ırk karşısında üstün ırk; biri Doğulu diğeri Batılı, biri siyah diğeri beyaz olan iki ırk. Nietche'den Hegel'e, bütün bu büyük bilginlere, Comte Dougubinue'dan Avrupa ırkına, hatta Sigmund Freud'e, Sigfried gibi adamlara kadar birçok Batılı, felsefeleri ile gelip aşağı ırk karşısında üstün ırkı, Doğulu ve Batılı ırkı, siyahı ve beyazı gündeme getirmişlerdir.

Dünyanın en büyük ahlakçı ve maneviyatçı antropoloğu olan Ernest Renan şu saçmalıkları söylemektedir: "İnsanlığın en üstün ırkı Kuzey ırkıdır, Batı ırkıdır." Peki, bunun kanıtı ne? Bin tane felsefî, ilmî ve fiziksel kanıtı vardır. Bu faciayı 20. yüzyıl Paris'inde Sorbon gibi bir üniversitede bizzat kendi gözlerimle gördüm. Bir tıp doktoru geliyor, siyah insan ile beyaz insanın beyin hücrelerinin mukayesesi hakkında bir doktora tezi hazırlıyor. Dünyanın bir grup meşhur büyük hocası da oturup bu beyefendiye, siyah derilinin beyin hücrelerinin beyaz derilinin beyin hücrelerinden daha düşük ve geri olduğunu ispatlaması nedeniyle doktora veriyorlar. Bu doktor bey çıkıp şöyle diyor: "Siyah derilinin beyin hücrelerinde o buğdayımsı gri zarlardan çok az, beyaz derili hücresinin kuyruk eğimi fazladır." Dedim; o, beyin hücrelerinin kuyruğu değil, senin kuyruğundur.

Cahiliye Araplarında bulunan böyle bir kirli cahiliye faciasına bilimsel, psikolojik, fizyolojik ve felsefî boyut kazandırıyor. İnsanlığın en büyük dehası sayılan –gerçi boş bir iddia olduğu da söylenemez– sayın Hegel, o büyüklüğüne rağmen şöyle diyor: "Tanrı bir bilgisizlik idi; tabiata girdi, sonra gelişip bitkiye girdi/hulûl etti, bitkiden sonra gelişti, hayvana girdi (mutlak olan kendi bilgili ruhu gibi), sonra insana girdi, ardından Doğulu insana girdi, Doğulu insandan sonra gelişip Batılı insana girdi, Batılı insandan sonra gelişip Germen insanına girdi, Germen insanından sonra gelişip Alman devletine girdi, Alman devletinden sonra gelişip şu an bizi yöneten hükümete girdi." Bak nereye çekiyor!

Bugün Avrupa ilkokullarında, İran'ın en büyük eski medeniyete sahip olduğu bir zamandaki İran ve Yunan savaşını Barbar-Yunan savaşı diye anlatıyorlar. Aslında Fransızlar veya İtalyanlar, barbar dediklerinde bunların İranlılar olduğunu ve İranlıların da o zaman medenî olduğunu bilmezler. O savaşta Yunanlıların vahşilere, yani İranlılara, medeniyet ve ihtişam devri İranlılarına yenilmesini insanlık medeniyetinin her zamanki yenilgisi olarak kabul ediyorlardı. Barbarlar yenilip Yunanlılar muzaffer olduğunda ise ne mutlu! Çünkü onlar Batılıdırlar. Öyleyse medeniyet kurtulmuştur.

İlkokul ikinci ve üçüncü sınıftan itibaren onların kulaklarına Batılının Doğuludan üstün olduğunu fısıldıyorlar. Onların edebî görünüşüne ve sosyal etiketine bakmayın; üniversitelerdeki bilim adamları ve düşünürler bile, fizik, kimya, tarih, tarih felsefesi, ırk bilim, antropoloji, psikoloji, nöroloji, hücre bilim ve sosyoloji teorilerinde bu Batı'yı kutsama, ırkçılık ve kendilerinin bizden üstün olduğu taassubuna sahiptirler. Sayın Sigfried der ki: Tanrı veya tabiat iki tür ırk yarattı: Birisi yönetmesi ve emretmesi gereken patron ırk, diğeri amele ırk. Peki, patronun mu yoksa amelenin mi çok olması gerekir? Elbette amelenin çok olması gerekir. Her bin ameleye iki üç tane patron lazımdır. Demek ki Allah, "patron ırk" adlı bir Avrupalıya yılda ancak yarım veya bir kişi katar. Bu yüzden Doğu'daki neslin artı-

şı, Batı'daki neslin artışına göre daha fazladır. İşte bu da kanıtı! Yani biz amele ırkız, sayın Sigfried ise patron.

Günümüzde üniversite hocası, ünlü sosyolog, Fransız Akademisi üyesi, uluslararası büyük bir şahsiyet olan ve ırkçılıkla da suçlanmayan bu Sigfried, L'Ame des Peuples'da bakın ne diyor: "Şu mavi gözlü, sarı saçlı ve kenardan yürüyen orta halli normal bir Fransız işçiye bakınca ona hiç önem vermezsin. İşte bu bey, Doğu'da büyük bir idarî kurumu kolayca yönetebilir. Oysa Doğu'ya gittiğinde altı memurlu bir kurumu yönetmekten âciz olan büyük ve düşünür şahsiyetler görürsün. Niçin? Çünkü Batılı beyin, medeniyet kurucu ve yönetici beyin iken Doğulu beyin duygusal, şiirsel ve mistik beyindir. Bir Avrupalı bir makinayla otuz kırk yıl boyunca çalışabilir ama bir Doğulu aynı makinayı ilk altı ayda bozar, sonra yirmi beş yıl artık bu bozuk makinayla çalışır."

Diyorum ki bu, Avrupalı beyefendi için doğrudur. Fakat bu, Doğulu olduğu için değil, Doğulu makinayı tanımadığı için, Doğulu geri kaldığı içindir. Yoksa öyle bir dönem vardır ki bu İranlı beyin, Nizamülmülk adlı Tuslu bir adam, bir tarafı Hindistan, diğer tarafı Akdeniz olan büyük bir imparatorluğu yönetiyordu. Selçuklu İmparatorluğu'nu sadece Nizamülmülk idare ediyordu. Bir uçtan diğer uca gitmek için yirmi muhtelif din, millet ve ırkı geçmek gereken bir dönemde bu büyük imparatorluğu o incelik ve kudretle yönetiyor. İşte bu, Doğulu beyindir; Batılı beyin değil. Şu an idare edememesi, Doğulu beyin olmasından değil, beyninin geri kalmış olmasından ileri gelmektedir. Hatta o, kendisini bile tanımaz. Sen onu geri bıraktın, kendisini dahi bilmiyor.

Yalnızca irfan, ahlak ve riyazate yönelmekle suçlanan şu Hintliler, ilk kez sayıyı icat etmiş olan bir millettir. Şu an dünyada geçerli olan sayılar aslında Hintlilere aittir. Hintli yaratıcılığı ve Hintli beyni sayıyı keşfetmiştir. İbni Heysem'in keşfettiği ışığın kırılma kanunları modern fizikte bile hâlâ kabul gören yasalardır. İbni Heysem'in veya Musa'nın kardeşleri ve oğullarının ge-

liştirdiği ince hesaplar, Hayyam'ın cebir ve kıyası veya ilke olarak bizzat cebir tekniği Doğulu beynin buluşlarıdır. Buranın yani Doğu'nun, üretkenlik ve ekonomi yeri değil de irfan, ahlak, tefekkür, düşünce ve mantık yeri olduğunu kim söyleyebilir?

Felsefî, bilimsel, sosyal ve tarihsel meseleleri bu şekilde gündeme getirmemin sebebi, Avrupalının kendisine üstünlük, asalet, güç ve güven nispet etmek isterken Doğuluya ırksal hakaret, tahrik, zaaf, alçaklık ve imansızlığı nispet etmek istemesidir. Niçin? Çünkü daha sonra Sourdel diyalektiğinde iki ırkın karşıtlığı arasında ırksal aşağılık ile düşük bir tarihe ve geri bir dine, şerefsiz ve haysiyetsiz bir geçmişe bağlı olmakla suçlanan Doğulu ve liyakatsiz bir millet, bu hakareti nefsinde daima hisseder, kendisini bu saldırı ve aşağılamadan uzak tutmak için Batılıya, üstün ırka benzer. Kendisini üstün ırka benzettiğinde artık ona "Sen siyah derilisin, sen Doğulusun, sen mistiksin, sen dindarsın, sen gerisin, senin beynin ve dehan yok." diyen üstün ırkın saldırısına maruz kalmaz. Niçin? Çünkü kendi giysisi içinde değildir; kendi yerinde durmamaktadır. Bu nedenle artık suçlanmaz. Tıpkı annesi tarafından saldırıya uğrayan çocuğun gidip yine annesinin eteğine sığınması gibi. Kültürel açıdan sömürgeci ile sömürge arasındaki ilişkiye örnek olarak gösterdiğim anne misali, bir örnek değil, bir gerçektir. Sömürgeci ülke olan metropol aynen anne gibidir. Afrika ve Asya'nın da adı Hollanda, İngiltere, Fransa ve Belçika olan annesi vardır. Bunlar metropoldürler. Yani bizi hakir gördüklerinde ve aşağı ırk, aşağı millet ve aşağı kültüre nispet ettiklerinde, biz de aşağı ve hakir olduğumuza inandığımızda bu hakirliği ortadan kaldırmak ve kendisini kurtarmak isteyen bir kimse nasıl hareket eder? Kendisi olmak yerine ona benzemeye ve onun gibi olmaya çalışır. Bu tür bir bakışta ülkemiz güvendedir ve yapılan doğru bir iştir.

Ne tür iş doğrudur? Bir insan, kendisi gibi düşündüğünde, tarihi gibi hissettiğinde, bütün kültürel ve millî özellikleri konusunda bilinçli olduğunda, kendisininki gibi sosyal ilişkileri olduğunda, kendisi gibi davrandığında "kendisi"dir. Şimdi bu

kendilik, gerçeğin saldırı ve hakaretiyle yüzyüzedir. Kendi, gerçeğin aşağılamasına maruz kaldığı için kendisinden dışarı çıkar ve o şeye dönüşür. Ona nasıl dönüşür? Onun gibi düşünmek, onun gibi davranmak, onun gibi hissetmek, onun gibi bilinç taşımak ve onun gibi tüketmek ister. Bütün bu sözler işte bu tüketim içindir. Bütün bu sözler, Doğu'nun kendi kimliğini terk edip Batı gibi tüketmesi içindir. Batı kapitalizminin, bir mendile Kayseriyę'yi yakması içindir.

18. ve 19. yüzyıllardan itibaren Avrupa makineleri bol mal ürettiler. Makinenin cebri, Avrupa'yı küresel tüketim malları üretmeye zorladı. Kendi iç pazarındaki ihtiyacından daha çok ürettiği için bu malları Asya, Afrika, Latin Amerika, Avustralya ve her yere satmak zorunda kaldı. Fakat bu mallar Avrupalının zevk ve ihtiyacına göre üretilmişti. Bunlar süs malzemesiydi ve bir Afrikalı kadına satılamazdı. Onun süs malzemeleri kendindendir; ağaçtan ve tarladan alır. Bunlar Avrupaî elbiselerdir. O, Avrupaî elbise giymez. Onun elbisesinin rengi, deseni ve cinsi başka türlüdür. Bunlar Batılı giysilerdir. Erkekler, Batılı giysi giymezler; başka tür giysi giyerler.

Büyük bir tecrübeden bahsedeceğim. Meşhet'te deprem olduğunda depremzedelere yardım etmek için bir komite oluşturmuştuk. Bazı kadınlar geliyorlardı. Çok duyguluydular. O fakir kadınlara götürülmek üzere sadece dikiş parası iki yüz üç yüz tümen eden palto ve gömleklerini –kaç metre oldukları beni ilgilendirmiyor– elbiselerin üzerine bırakıyorlardı. Kimdir o kadınlar? Giydikleri bir parça pamukludan başka elbiseleri olmayan zavallı işçi kadınlardır. Meşhet'te bu palto ve gömleklerden belki ancak yedi sekiz tane vardı. Bunlar vitrine koymak için iyiydi. Bunları götürdük o kadınlara verdik. Sonra arkadaşlar geri döndüler. Hepsini geri verdiklerini gördüm. Hatta çuvalları çalmışlar. Çuval kime ait diye şikayet edilmiş. Ama bu gömlek ve paltolar geri döndü, hiç kimse almamış. Bir bakmış, ne olduğu bilinmez bir şey olduğunu görmüş. Bu, koku sürünmek için mi? Perde mi? Duvar için mi? Efendi, ben bunu istemem, demiş; bana şu çuvalı ver.

Şimdi bu gömleği satın almak için ne yapmalı, nasıl davranmalı? Tüketimi değiştirmek lazım. Tüketim öyle kolay kolay değiştirilebilir mi? Tüketim neye bağlıdır? Tüketim benim zevkime ve toplumumun modasına bağlıdır. Benim zevkim ve toplumumun modası neye bağlıdır? Millî şahsiyetime, dinime, tarihime, kültürüme, sosyal tabiatıma, sanatsal zevkime ve estetiğime bağlıdır. Öyleyse bütün bunları yok etmek gerekir. Ta ki bu beyefendi, bu hanımefendi istediğimizi bedenine koyabileceğimiz ve boğazından geçirebileceğimiz alçıdan yapılmış bir heykele dönüşsün. Artık o ben seviyorum veya sevmiyorum diyemez. Zaten sevmenin veya sevmemenin seninle ne alakası olabilir? Biz neyi seviyorsak senin de onu sevmen gerekir. Hem sen "Ben seviyorum, sevmiyorum; beğeniyorum, beğenmiyorum; bu güzel, şu çirkin." diyebilecek insan mısın? Sen kendin olmaktan uzaksın, sen kendin değilsin. Aslında senin "ben" dememen gerekir. Görüldüğü gibi biz demiyoruz.

Sürekli birbirimizi şikayet ediyoruz. Biz "Onlar şöyle yapıyorlar." diyoruz; bir başkası "Hayır, onlar yapmıyorlar." diyor. Birbiriyle tartışan iki İranlı veya Doğuludan birinin "Ben böyle seviyorüm." demesine karşılık diğerinin "Hayır, ben böyle seviyorum." dediğini göremezsin. Görüş ayrılıkları tamamen Avrupalının zevkini tespit etmeye yöneliktir. Tek ihtilafları bu tespitle ilgilidir. Bir kimsenin "Avrupalı şöyle elbise giyer, bu elbiseyle şu kravatı takarlar." diyerek tespitte bulunması doğrudur. Öteki kalkıp "Ben bu elbise üzerine şu kravatı takmayı sevmem." demez; aksine "Hayır, Avrupalılar bu elbise üzerine şu kravatı takarlar" der. O da hayır, der. İhtilafa düşerler. Sonra gidip sorarlar. O zaman "Çok güzel, öyleyse biz de böyle takarız, bunun bizimle ne ilgisi var?" derler.

Ben önceleri niçin çarşamba günü kura çekildiğini merak ediyordum. Kura çekmek için neden çarşamba gününü seçmişlerdi? Çünkü çarşamba gününün bizim kültürümüzde, mitolojimizde ve takvimimizde hiçbir önemi yoktur. Haftanın ilk günü cumartesi, son günü cumadır. Haftamızın son gecesi perşembe-

dir. Bu çarşambanın sonunun ne olduğunu bilmiyorum. Daha sonra Fransa'ya gittim. Evet, orada çarşamba günü kura/piyango çekildiğini gördüm. Ben perşembe günü kura çekmeye cesaret edemem.

Bizim henüz içeceğimizi seçme güç ve yeteneğimiz dahi yoktur. Hangi tadıcının "Ben kolayı beğenmiyorum." demeye hakkı vardır. Seninle ne ilgisi var da bunu beğenmiyorsun? Yoksa senin "Ben koladan değil, ayrandan hoşlanıyorum." deme hakkın mı var? Bunu demek sana mı kaldı? Bin yıldır kola da içiyor olsan filan yılın on yedinci salısından itibaren kola içmen gerekir. Artık hepimiz içiyoruz. Gördüğümüz gibi zevkimiz Doğu'da kendi seçimimizle değişmiyor. Elbisemizin rengini kendimiz seçmiyoruz; ev dekorasyon sitilimizi kendimiz belirlemiyoruz.

Üç dört milyon tümene yapılmış olan binanın sahibi odalarına halı döşemeye gelmez ama "muket" getirir, bu şeylerden döşer. Çünkü dışarıda halı sermezler. Bu beyefendi, atalarının bin yıl halı üzerinde yaşamış olmasına rağmen seçim ve belirleme gücü olmadığı için "Bu modern binaların içinde halı değil, makine halısı veya muket olması gerekir." der.

Biz, seçim ve insanlıktan bu kadar yoksunuz. Çünkü insan, seçen bir varlıktır, düşünen bir varlıktır; bilinçlidir, kendi seçimine göre karar verir, tercih eder ve davranır. Fakat şimdi bunu, bu seçimi, bu seçme cesaretini almışlar.

Ben, kendisiyle çok tartıştığımız bir adam tanıyorum. Sahip olduğum görüş, kendi kendime ulaştığım bir görüştü. Tek kusuru, şu ana kadar böyle bir şeyi Avrupalıların söylememiş olmasıydı. Benim felsefe, tarih, edebiyat, din ve mevcut her şeyden ortaya koyduğum delillere hiçbir cevap veremiyordu. Ama "evet" demekten korktuğunu görüyordum. Eğer bu deliller yerine zenci bile olsa Avrupa'da filan mösyö şöyle bir şey söylüyor diyebilseydim derhal kabul eder, o düşünceyi hemen destekler, propagandasını yapar ve bununla ilgili olarak bağırıp çağırırdı. Ama benim sözümün Batılı bir temelden yoksun olduğunu görünce kendisinde asla bunu anlama ve kabul etme cesareti bulamaz, onu anlamaya cüret edemez.

Avrupa'da gündeme gelen geleneklere dönüş hareketinden beri –hiçbir şey kabul etmeyen bu ilerici aydının– artık parmaklarına kına yakmaya varıncaya kadar geleneğe geri döndüğünü görüyoruz. İsviçre'de bir dostum vardı. Evine gittiğimde odasına bir çift çarık astığını gördüm. Bu nedir, dedim. Bu, öze dönüş mü, dedim. Öze dönüş, senin sandığın gibi bu değildir. Eğer sen gerçekten özüne, İranlılığına döndüysen, İranlı, çarığını duvara asmaz, olsa olsa giyeceği zaman almak üzere kapının ardına koyar. Sen de giyip Jeanou caddesine gelsen o zaman senin İranlı olduğunu anlarım. Bir çift çarık o tarafa, bir çift çarık bu tarafa koymuş, ortasına da Beethoven'ın resmini yerleştirmişsin. Neden çarığa yönelmiş ve bunun sanatsal bir değer taşıdığını anlamış? Çünkü turistler Kirman'dan çarık satın almışlar. Sebebi bu.

Kültürel şahsiyet, bir topluma mensup insanın tarih boyunca kazandığı insanî özellikler toplamından ibarettir. Şahsiyetin anlamı budur. Öyleyse ben, şu otuz, kırk, eli yıllık ömrümde kazandığım fikrî, ahlakî, ruhsal ve sosyal özellikler sahibi bir fert olarak değil, aksine, insanî bir fert olarak tarih boyunca insanî, ahlakî, fikrî, aklî, ictimaî, edebî ve dinî meselelerden oluşmuş şeylerin şu otuz, kırk yıllık ömür içinde içine boşaltıldığı bir zarfım.

Bu durumda her fert kendi tarihinin tezahürü, her insan bütün kültür ve tarih görünümlerinin aynasıdır. Kültür nedir? Kültür, tıpkı ekonomik kaynaklar gibi, bir milletin tarihinin manevî, fikrî ve ahlakî birikimlerinin toplamıdır. Ekonomik kaynaklar nasıldı? Asırlar boyunca hayvanlar veya bitkiler yerin derinliğinde, yerin sıkışık tabakaları altında sıkıştırılmış; hava, basınç ve yeryüzü şartlarının etkisiyle hayatî ve ekonomik bir maddeye dönüşmüşlerdir. Kültür de aynı şekilde bir milletin tarihi içinde peş peşe gelen nesiller boyunca birikir, depolanır ve toplumun manevî sermayesini oluşturur. Bu nedenle asalet, hangi manada alırsak alalım tarihe aittir. İnsan, bir tek dönemde ansızın sıfırdan meydana gelmez.

İnsanın bugün sahip olduğu şey, geçmiş asırları boyunca elde ettiği birikimler toplamıdır. Eğer ben böyle düşünüyor, böyle

konuşuyor ve böyle hissediyorsam sebebi, Hicrî 14. yüzyılın sonunda doğmuş ve yetişmiş olmamdır. Eğer bu asrın başında doğup büyüseydim başka türlü olurdum. Bundan yirmi asır önce doğmuş olsaydım başka türlü düşünür, başka türlü hissederdim. Ben tarihin bu döneminde doğup gelişmiş olsam bile tarihin bütün geçmiş sermayelerine sahibim.

Bundan dolayı bir neslin şahsiyeti, tarihindeki nesiller boyunca oluşan manevî, fikrî, insanî, estetik, sanatsal, mistik ve aklî akımların ona akmasıyla ve mevcut neslin, tarihsel birikimlerinden sürekli olarak beslenmesiyle şekillenir. Geçmiş birikimlerinden beslenebildiği ölçüde kendi çağının ürünlerinden de beslenebilir. Ağacı örnek vereyim: Azottan, güneşten ve hava ısısından en çok hangi ağaç faydalanabilir? Belli ki toprağın derinliklerinde en çok kök salan ve birikmiş gıda maddelerini kendisine daha çok çekebilen ve beslenebilen ağaç.

Kendi tarihinden beslenen insanın kendi nesli ile ilgili seçimde bulunabilen ve geleceğini kurabilen şahsiyeti vardır. Geçmişi olmayan insanın geleceğinin olması da imkansızdır. Bu zaten mümkün değildir. Geçmişi olmayan kimse işe sıfırdan başlar. Kendi kültürünü tanımayan kimse ilkel insandır.

En medenî Avrupa toplumundaki bir Avrupalı insanı alın, sırf doğduğu yer itibariyle tarihinden ayırın ve onu kültürel ve tarihî çevresi olmayan bir yerde yetiştirin. O takdirde bir Eskimo, bir yarı insan, yarı hayvan varlık meydana gelecek ve o şekilde büyüyecektir. Niçin? Çünkü tarihinden koparılmıştır ve kim olduğunu bilmemektedir. Onun sıfırdan başlaması gerekir.

Bundan dolayı Avrupa emperyalizm sosyolojisi, Doğu'yu kolayca soyabilmek, kolayca aldatmak için onu şahsiyetinden mahrum etmek, şahsiyetsiz kalıncaya kadar tarihinden koparmak gerektiğini anlamıştır. Böylece kendisi iftihar ve fedakarlıkla Batı'nın ardından koşabilsin; Batı'nın ısrar, aldatma ve baskısıyla değil de bizzat isteyerek ve deli divane bir şekilde Batı'nın tam bir tüketicisi olabilsin. Çünkü bu aşamada artık bunlar lazım değildir. Şahsiyetini yitiren bir kimse ister istemez kendisini

şahsiyet sahibi birine ait kılmak ister. Bu nedenle Doğu'yu şahsiyetinden mahrum bırakmadığımızda kendisini Batılı şahsiyete mensup sayar. Bir kimse başka bir şahsiyete nasıl mensup kılınabilir? Beni başkasına benzeten sembollerden biri benim tüketimimdir. Onun tüketim alışkanlığını alır, onu taklit ederim. Kendilerini bir ilim, sanat veya sinema şahsiyetine benzeten kimselerin, onu taklit ettiğini, onun gibi giyindiğini, onun sigarasını içtiğini, onun otomobilini kullandığını, özetle onun bütün tüketimlerini taklit ettiğini görürüz. Bu nedenle insanın tip ve şahsiyet sembollerinden biri, onun tüketimidir. Bu yüzden Doğu'yu Batı'nın tüketim mallarının daimi tüketicisi haline getirmek için onu şahsiyetsizleştirmek gerekir.

Şimdi Afrika'da bin çeşit kabile, her kabilenin de kendine has tüketimi vardır. Her birisinin özel elbisesi, özel süsü, özel nakliye aracı, özel şehirciliği ve kendi meseleleri için kullandığı özel maddeleri vardır. Burada başka bir tüketim, orada başka bir tüketim vardır. Asya'nın başka bir tüketimi vardır. Bunların hiçbiri Avrupa mallarının tüketicisi olamazlar. Niçin? Çünkü özel zevkleri, öze sembolleri, özel işaretleri ve özel modaları vardır. O zaman onları kendi özlerinden koparmalı ki artık özel modası, özel işareti ve özel tüketimi olmasın. Sonunda her şeylerini, hatta geleceklerini fedakarca ve çılgınca satmaya, Batı'nın tüketicisi olmaya mecbur kalsınlar.

Sömürgeci, hep kendi makinesini işletmek, sonra insanlığı, çeşitli miletleri, dinleri, zevkleri, asaletleri ve sanatları yok etmek; dolayısıyla bütün beşeriyeti ve tüm ırkları Batılı hemcinsinin tüketicisi haline getirmek ister. Benim tüketicim olan bu beyefendinin benim tipimi desteklemesi ve benim tüketimimi alması için şahsiyetinden nasıl sıyrılması gerekir? Ne şekilde? Önce bir neslin nasıl şahsiyet kazandığını görmemiz lazım. Neslin, şahsiyetini sadece ve sadece kendi kültürel kaynaklarından aldığını, somut ve bağımsız insanî kişiliğini kendi tarihsel ve kültürel kaynaklarından edindiğini görüyoruz. Şahsiyet, bir milleti diğerlerinden ayıran boyutlar demektir.

Bundan dolayı neslin kendi toprağında köksüz bir bitki ve bir ağaç olması için onu geçmişinden koparmamız gerekir. Canımızın istediği her yere bizimle birlikte gelecek bir baston olması için artık mukavemet göstermemesi gerekir. Ta ki böylece ondan gemi yapılabilsin, canımızın çektiği başka herhangi bir şey yapılabilsin. Daima emrimiz altında olsun.

Tarihten ve kültürden koparmak, mevcut nesli kendi kültürel kaynaklarına yabancılaştırmak öyle bir hale geldi ki en zengin kültürlere, en yüce ve en zarif sanatlara sahip olan, dünyada ve insanlık tarihinde çeşitli beşerî yetenekler bakımından en büyük tecrübeyi ortaya koyan, beşeriyetin en büyük birkaç boyutlu medeniyetlerini kuran ve insan türünü eğitmede en büyük paya sahip olan toplumlar, bugün sahip oldukları değerlere yabancılaştıkları için yeni tarz elbise giymeyi, yemek yemeyi, yazmayı ve okumayı öğrenmesi gereken insanlara dönüştüler.

Bütün bu kültürel kaynaklara rağmen toplum, Çad toplumuyla aynı safta yer almış, filan Avustralya kabilesi seviyesine düşmüştür. Peki, bu değişime sebep olan faktör nedir? Neden bizzat bu Avrupalı, bu Batılı düşünür kendi kültür ve maneviyatını geliştirmek ve zenginleştirmek için bu toplumun kaynaklarına yönelmek isterken kendi kültür hazinelerinden habersiz olan bu toplum fakirlik ve cehalet içinde yaşıyor? Haçlı Savaşlarında Hristiyanlığın İslamîleştirilmesi, Protestanlığı meydana getirmiştir. Daha sonra Katolik mezhebi, protesto eden, itiraz eden, eleştiren, dünyalı ve maddî ve sosyal hayata dayanan bir dine dönüşür. Orta Çağ boyunca bin yıl durgunluğa sebep olan Hristiyanlık, daha sonra Avrupa'nın hareketlenme ve üretkenlik etkeni haline gelir. Bize anlatılanın aksine, Rönesans'ta yeni medeniyeti meydana getiren, dinin reddedilmesi ve uzaklaştırılması değildi. Bilakis bunun sebebi, geri, edilgen ve zahitçe dinin, itiraz eden, eleştiren, çalışan ve bu dünyalının hayatına dayanan Hristiyanlığa dönüşmesi idi. Daha doğrusu, yeni medeniyeti meydana getiren bu Protestanlık idi. Din düşmanı materyalizm, Rönesans'ta mevcut değildi. Zira Rönesans önderleri ve büyükleri dindar kimselerdi.

Katolikliğin Protestanlığa dönüşmesi, gerici bir dinî ruhun, Batı'nın bin yıllık durgunluk ve gevşekliği üzerine günümüzün büyük medeniyetini kuran toplumcu dinî ruha dönüşmesi demektir. Rönesans'ın en büyük tecrübesi, işte benim söylemek istediğim bu gerçektir. Rönesans'ta dini reddetmeye değil, geçmişi ortadan kaldırmaya geldiler. Hitler'in deyişiyle "Biz tarihi yeniden kuracağız." demeye geldiler.

Eğer tarihi yeniden kurarsan aynı şeyi kurmuş olursun; nitekim kurdun! Hitler, başkalarına ait ürünleri harap etmekten başka ne yaptı? Rönesans neye dönüştür? Orta Çağ'da tanınmadan kalmış olan Yunan kültürel kaynaklarına dönüş.

Rönesans neye dönüş idi? Hristiyanığı kenara atmak değil; aksine, Hristiyan kültürünü gevşeklik, uyuşukluk ve durgunluktan kurtarıp eleştirel, yapıcı, aydınlanmacı ve hareketli bir hale yani Protestanlığa dönüştürmekti. Bu nedenle çağdaş büyük Batı medeniyeti 15., 16. ve 17. yüzyıl Avrupa aydınlarının "Gelelim, Batı'nın kültür kaynaklarını Antik Yunan ve Roma'dan, Hristiyanlığın var olduğu büyük iman ve duygu kaynaklarımızdan çıkaralım, dosdoğru ve bilinçli bir şekilde tanıyalım ve bilinçlendirici, yapıcı ve enerji verici bir güce dönüştürelim. Nitekim yaptılar ve sonuç aldıklarını gördük. Öyleyse neden bize başka türlü anlatıyorlar?

Diyorlar ki onlar dini ve geçmişi bir kenara attılar, ilerlediler; ilerleyelim dediler, sonra birden yeni medeniyeti meydana getirdiler! Fakat boş elle nasıl ilerleyebilirsin? Boş elle ilerlemek için sıfırdan ve ilkellikten başlaman gerekir. Rönesans düşünür, sanatçı, filozof ve keşişlerinin, geçmişi reddeden ve sıfırdan başlayalım diyen kimseler olmadıklarını görüyoruz. Aksine onlar, doğru ve bilinçli bir şekilde geçmişe döndüler, onlar Yunan'ı, Aristo ve Eflatun'u Araplar kanalıyla tanımak yerine Aristo, Eflatun, Yunan sanatı ve Roma kültürünü kendi yollarından giderek öğrenmeye çalıştılar. Bilinçli aydınları, dini ve Hristiyanlığı araştırıp öğrendiler, bilinçli bir şekilde bu uyutucu ve uyuşturucu maddeden hareketlendirici ve uyarıcı bir madde ürettiler. Başarılı olduklarını da gördük.

Bugün Avrupa'da yüksek tahsil gören zencilerin, ilerici ve düşünür liderlerin, Afrika düşünürleri ve liderleri olan kimselerin uluslararası toplantılara yerel ve ilkel kıyafetleriyle katıldıklarını görüyoruz. Niçin böyle yapıyorlar? Çünkü sömürgecinin iki yüz yıl boyunca kendisine şöyle demek istediğini biliyorlar: Elbisen yoktu, sana ben elbise giydirdim; dilin yoktu, sana ben dil öğrettim; geçmişin yoktu, senin için ben "şimdi" sağladım; medeniyet nedir bilmezdin, seni ben medenîleştirdim. Bu Afrikalı zencide sadece uşaklık ve dansözlük yapabilen, ancak iyi bir hizmetçi ve dansöz olabilen bir kimse duygusu oluşturdular.

Yerel kıyafet giyen zenci önder onda şu imanı oluşturmak istiyor: Sen geçmişte iyi insandın, iyi düşünür idin. Senin geçmişin en büyük manevî konuları ve ahlakî faziletleri icat etti. Senin insanlık medeniyetinde payın vardı. Şu an sahip olduğun hizmetçilik ve dansözlük sana ait değildir; bilakis onların hediyesidir. Şöyle der: Kendine, sahip olduklarına ve kültürel kaynaklarına dön. Şimdi Aime Sezar, Fanon ve Ömer Mevlüt gibi düşünürler, çok zayıf bir kültüre ve tarihe sahip olan zencilerdir. Tanzanya cumhurbaşkanı Julyus Nierre de Avrupa'nın karşısında aynı şekilde durmaktadır.

Tanzanya aydınları şu an İngilizce konuşmaktadırlar. Yani anaokulundan, küçüklükten beri bunlara İngiliz eğitimi veriliyordu. Üniversitelerinde, toplantı salonlarında ve pazarlarında dahi İngilizce konferans veriyor, konuşuyor ve öğretim yapıyorlar. Bu sayın cumhurbaşkanı diyor ki: "Şimdi Afrikalı yerlilerin, bedevî zencilerin konuştuğu Sevahili diliyle konuşalım." Bu adam, günümüz dünyasının en seçkin ilerici ve düşünür çehrelerinden biridir. Gerici bir insan değildir. Dünyanın ünlü sosyologlarından biridir. Niçin? Çünkü yabancı dilden başka bir dille konuşmasının mümkün olduğunu, kendisinin de bir dilinin bulunduğunu anlamadıkça, ancak Batı medeniyetinin ve Batı'ya yapışmanın kendisini insan haline getirdiği dilsiz bir yarı vahşi olduğunu sanacaktır. Bu duyguyu ondan söküp atmak gerekir.

Hatta dili fakir, zayıf ve yerel Sevahili dili olsa ve İngilizce de günümüz insanlık kültür ve medeniyetinin dili olsa dahi, kendisine, şahsiyet, maneviyat ve asaletine iman sağlamak için bu Sevahili dilini öğrenmesi ve İngilizceyi bir kenara bırakması gerekir. Büyük Avrupa kültüründen el çekmesi, kendi kültürüne dönmesi, kendi siyah tarihine ve kültürüne dayanması gereken Afrika böyle bir tecrübeyi yaşıyor da insanlık tarihi boyunca insan türünün maneviyat, kültür ve medeniyetlerinin başlangıcından üç asır öncesine kadar sürekli medeniyet kurmuş, beşeriyete öğretmenlik yapmış ve şimdi de insanlığın büyük hazinelerine ve derin medenî, kültürel, fikrî ve sosyal tecrübelerine sahip olan biz Doğulular bunu, kendimize dayanarak, bütün bu büyük manevî hazineleri çıkararak, ihya ederek, şu an meçhul kalmış birikimleri çıkarıp arıtarak, bilinçlendirici ve itiraz edici bir güce dönüştürerek neden başaramayalım? Bizim tarihî geçmişimizde zengin yer altı madenleri ve denizleri gibi büyük kültür hazinelerimiz vardı. Ama bunları tırpanladılar. Öyle ki biz şahsiyet kazanmak için tek yolun sığınmak olduğunu sandık.

Ne yapmalıyız? Kendimizi düşünebilmek, kendimizi tanıyabilmek ve seçim gücü kazanabilmek için bu kopukluğu gidermemiz gerekir. Hatta bugün hurafe ve uyuşturucu madde haline gelmiş olan tarihî etkenleri, toplumumuzun uyuşmasına, durağanlaşmasına ve gerilemesine neden olan dinî, mezhebî, irfanî ve edebî etkenleri yaratıcı, harekete geçirici ve yapıcı etkenlere dönüştürmeliyiz.

Aydın, tıpkı kokuşmuş ham maddeyi, yapıcı ve yaratıcı enerjiye dönüştüren bir mühendis gibidir. Onun da aynı şekilde koku yayan bu ham maddeyi yapıcı, yaratıcı, hareketlendirici ve aydınlatıcı bir enerjiye dönüştürmesi gerekir.

Maalesef, Ahmed Avde'nin dediği gibi büyük bir talihsizlik içindeyiz: Keşke geçmişimizi inkar etselerdi, keşke Avrupa geçmişimizi inkar etse ve hiçbir şeyiniz yok, sizin hiçbir geçmişiniz yok, deseydi. O zaman biz geçmişimizden hiçbir şey tanımaz-

dık. Ama maalesef geçmişimizi inkar etmediler, aksine bozdular. Ben dosdoğru ve safça söylüyorum. Ben ne dinî bir simayım ne de sosyal bir makamım var. Benim hiçbir şeyim yok.

Bir yerde, ilkokul ve liselerde dini yaymak için ne yapalım diye konuşuluyordu. Dedim ki bunun bir tek yolu var; o da dini tamamen ortadan kaldıralım. Ortadan kaldıralım ki bu öğrenci ilkokula, liseye ve üniversiteye girdiğinde ve çıktığında İslam'ın ne olduğunu hiç bilmesin, İslam'ı hiç duymamış olsun. Daha sonra gerçek İslam'ı kolayca öğrenebilir ve anlayabilir.

Ben bir sınıfta dil bilgisi dersi veriyordum. Analiz ve sentez için kendime ait bir metot geliştirmiştim. Ben bu metotla vereceğim birkaç saat derste herkesin en zor ve en karmaşık dil cümlelerini ayırabilmesini ve birleştirmesini, bunu otomatik olarak yapabilmesini sağlayabileceğimi söylüyordum. Ama öğrenmek isteyen kimsenin önceden hiçbir dil bilgisi kuralı bilmemesi şartıyla. Biraz bilen, bir yerde dil bilgisi okumuş olan kimseye öğretmek için on saat lazımdır. Yaklaşık olarak bir şeyler bilen veya çok iyi dil bilgisi bilen kimseye ben kesinlikle dil bilgisi öğretmem. Çünkü o dil bilgisi öğrenmez. Zira birine ancak zihni boş olduğunda ders verilebilir ve anlatılabilir.

Acayip klasik dersler okumuş olan hocalarımdan biri şöyle diyordu: Otuz yıl bu dersleri okudum ama şimdi şunu arzı ediyorum: Bir kişi gelip şu kafamı alsın, içini boşaltsın, içinde ne varsa kendisi alsın, boş kabı bana geri versin. Benim işte buna ihtiyacım var. Bütün bunlar yerinde sözler. Ben de beynimi dökmek istiyorum ama böyle bir yer yok. Eğer boş kap olsaydı bunu yapabilirdim.

Ben College de France'da Profesör Berke ile Ali hakkında konuşuyordum. Orada birtakım kimseler vardı ki Ali'nin kim olduğunu bilmiyorlardı ve adını da duymamışlardı. Daha sonra Ali ve Şia tarihi hakkında bir konferans verdim. Bunlar konuşmamdan sonra bana ilerici, yeni düşünceli ve çağdaş bir insan olarak bakıyorlardı. Niçin? Çünkü gerçekte hiçbir çağrışımları yoktu.

Yarın İmam Hüseyin hakkında konuşacak olsam beni yine ilerici ve çağdaş bir aydın olarak tanıyacaklardı. Ağzım açık kaldı.

Ama Meşhet'te İmam Hüseyin'in doğum gecesi merasiminde bir konuşma yapmak istediğimde hep düşünüyorum, İmam Hüseyin'in adını andığımda hep birden salavat getirecekler diye korkuyorum. Kahramanlardan biri olan Spartakus'u söyleyebilirim. Ama Ebulfazl'ı ansam birden Ebulfazl'ı yâd etmeye başlar, yarık tulum gibi yığılıp ağlamaya dururlar. Abadan'da bu Ebulfazl ile ilgili merasimler düzenleyip sofra kurdukları halde Ebulfazl'ın kendisini tanımayan kim vardır, bilmiyorum. Bu, bütün hayatını, imkanlarını ve geleceğini amacı uğrunda feda edip şehit olan bir insandır. Bu insan, kendi milleti, kendi toplumu içinde o hale gelmiştir ki Müslüman bir konuşmacı, onun adını, hepsi de ona inanan diğer Müslümanların huzurunda ağzına alamaz.

Bu adam utanmaz mı yoksa? Keşke Hüseyin adı, Muhammed adı, Kur'an adı, İslam adı olmasaydı! Keşke milletimizin din ile, Fars edebiyatıyla, tasavvufla, irfanla, tarih ile, filozoflarımız, hikmetimiz ve sanatımızla ilgili zihinsel tasavvurları olmasaydı. O zaman ben ve bu asrın benim gibi aydınları kendi nesillerimize İmam Hüseyin, Ebuzer, büyük filozof Molla Sadra ve İmam Muhammed Gazali adlı yeni insanlar tanıtabilirdik. Bu takdirde zihinlerde o hayali sapkın ve hurafevari tasvirler çağrışım yapmaz, insanlar söze mantıklı olarak kulak verir, çarpık bir zihinsel geçmiş taşımazlardı. Böyle çirkin, çarpık ve tiksindirici tasvirler olmasaydı kendi geçmişimizi bu arı zihinlere daha kolay ve mantıklı bir şekilde tasvir edebilirdik. Ama etmediler, onun yerine sizin geçmişiniz var ama şu şekilde dediler. Biz baktık, bu durum nefret uyandırıyor; birbirimize gösterdiğimiz tasvirlerden Avrupa kültür, sanat, geçmiş, din ve öğretisi tarafına kaçtık.

Tek çıkar yol, bu tasviri yıkmak ve Doğu'da kendi halkımızın zihnine gerçek tasviri kazımaktır. Büyük kültür kaynaklarımızı, Batı'nın bizim için çıkardığı kokuşmuş ve bıktırıcı şekliyle değil

de bilinçli, sorumlu, ehliyetli, metotlu, halka ve topluma karşı mesuliyet taşıyan bir şekilde çıkaralım ve arıtalım. Ekonomide âtıl ham madde kaynaklarını enerjiye dönüştürerek bu büyük sanayi, üretim ve hareketi sağladığımız gibi düşünce, tefekkür, ruh ve maneviyatımızda, kültürel şahsiyet ve bağımsızlığımızı harekete geçirmede de böyle yapmalıyız.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

NE YAPMALI?

Zamana âşina olanlar ve düşüncelerin, kültürlerin, büyük dinlerin bugünkü uygarlık içindeki serüveninden, bu çağın insanının ruhî ve fikrî hareket çizgisinden haberdar olanlar ile özellikle Doğu'nun, Avrupalı olmayan toplumların ve herkesten ziyade iktisadî sömürünün kurbanı olan İslam uluslarının yükümlülük duygusuyla dolu gerçek aydınları, yeni iktisadı tanrılaştıran çıkarcı düzenin, "aşağılık maddî ruh"un ve tüketimi erek kılan felsefenin (ki bu sistemin dinini, ahlâkını oluşturur) hangi yollardan ve hangi insanlık dışı düzen ve tuzaklarla –bilim, felsefe, teknoloji, sanat, edebiyat, toplumbilim, tarih ve ruhbilimiyle, savaş, barış ve siyaset silahıyla donanmış olarak– dünyanın bütün ülkelerini kendisi için pazar kılmaya çalıştığını görmekte ve bilmektedirler. Bu çıkarcı düzen, bu yolda başarıya ulaşmak için bütün insanların "tüketen hayvanlar"a dönüşmelerine çalışır ve bütün milletlerin, kendi kişilik ve bağımsızlıklarını oluşturan tüm manevî, dinî, millî ve tarihî asâlet ve özelliklerinden arındırılmasına, bütün insanlığın klişeler halinde dayatılan tek bir örneğe göre kalıba dökülmesine çabalar. Böylece herkes "dünya imparatorluğu"nun üretim odaklarına bağlı köleler haline gelecek ve dünyanın doğusundan batısına dek, Asyalı Müslüman, Budist sarı derili, Afrikalı putperest, Latin Amerikalı Hıristiyan, tek bir tip, tek bir ruh, tek bir gereksinme, tek bir hayat tarzı, tek bir beğeni ve tek bir sanı ile evrensel Kârun düzeninin tek tip tüketicisi olup çıkacaktır. Söz konusu sistem için, yeryüzünde bütün burçlar çökmeli, kaleler yıkılmalı, Batı'nın yağmacı saldırıları karşısında direnen bütün muhkem setler ortadan kalkmalı, bir topluma seçkin bir kişilik ve sağlam bir bağımsızlık kazandıran ve bugünün "uygar barbarlığı"nın baskınları karşısında kendi değerlerini savunan ne varsa yok edilmeli ya da çürütülmelidir. Tarih, bilim, psikoloji ve sosyoloji tecrübesi, onlara bir toplumun iktisâdî üretimden âciz kalarak başkalarının ürettiklerinin mutlak ve ebedî tüketicisi haline gelmesi için öncelikle fikir üretiminden geri kalarak onların manevî ürünlerinin mutlak tüketicisi haline gelmesi ve düşman karşısında insanî bağımsızlığını yitirmesi gerektiğini

öğretmiştir. Tarih tecrübesi, dinin toplumlara kişilik ve özgüven veren ve yabancı karşısında bağımsızlık ve direnç kazandıran en güçlü etken olduğunu göstermiştir. Sömürü ise küresel saldırısını gerçekleştirirken, milletler arasında, özellikle de ileri dinlerin mensubu milletler arasında manevî ve siyasî nüfuzuna en büyük engel olarak dini görmüştür. Sömürü, hissetmiştir ki bir toplumun seri bir biçimde yeni tüketim pazarına dönüştürülmesi ve insanların Batı üretimine bağlı olarak sadece ve sadece ihtiraslı ve sefil boğazlardan ibaret varlıklar haline getirilmesi önünde direnişi, dayanmayı ve insanî bakımdan gıdalanmayı sağlayan en büyük etken, bir toplumun "kültürel asâleti", "tarihî kişiliği" ve "sağlam geleneksel şirazeleri"dir. Anlamıştır ki tüketim eksenli içi boş modernizm hastalığının baskıcı ve dayatmacı sirayetine ve küresel ruhun bütün insanları tek tipleştirmesine ancak bunlar direnebilir.

Tarih, kültür ve geleneğin milletler arasında din ruhuyla varlık kazandığını, hatta kimi zaman din eliyle şekillendirildiğini ve milletlerin dinin güçlü ve etkili çekim alanı içerisinde hayatla dolup devinim kazandığını biliyoruz. Bu bakımdan gördük ve görmekteyiz ki sömürü, özellikle sahneye çıkışının başlangıcında, taassuba saldırma adına dinle, "irticanın mahkum edilmesi" adına tarihle, köhneliği ve hurafeleri çökertme adına da gelenekle boğuşmaya başladı. Böylece tarihsiz, geleneksiz, kültürsüz, dinsiz, hiçbir şeysiz ve sonuçta kişiliksiz bir halk, sömürünün maddî ve manevî sultası karşısında savunmasız bir halk meydana getirmekti amacı. Öyle bir halktı ki yaratılan, maymunsu mukallitten başka bir şey değildi ve kendine kalan tek övüncü yeni tüketim yollarında abartılı bir yeniliği şiar edinmesiydi. Kendine yabancı görünmede mide bulandırıcı görünümlere bürünüş, kendi asâletini ve değerlerini olumsuzlayış, en sonunda da taklitte ve yabancıya benzemede taassup[72] ve sonuç-

[72] "Kendini bir topluma benzeten o toplumdandır." Peygamber'in bu sözü, hem anlamca hem lafızca, bugün toplumbilimcilerin ve özellikle de sömürgeciliğe karşı duran aydınların "asimilasyon" dediklerinin ta kendisidir. Avrupalı sö-

ta kendini süklüm püklüm ve bedavaya, kendisi için üretilmiş olan yazgıya teslim ediş ve tam bir coşku ve heyecanla kapıları hasma açık bırakış... Uygarlığın barbarlığı, teknolojinin cellatlığı, bilimin hilekarlığı, sanatın sihirbazlığı, felsefenin üçkâğıtçılığı, demokrasi ve hümanizmin nifakı –ki tümü para dininin ve tüketimcilik felsefesinin elemanları olup çıkmıştır– çağında hepten silahsız ve savunmasız kalış!

Bu bakımdan burjuvazi, Yeni Çağ'ın başında, yani on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Avrupa'da palazlanınca aydın olma ve ilimperverlik (!) adına dinle yaka paça oldu ve sömürü aşamasına girip Doğu'ya adım atınca da nasyonalizm, liberalizm, modernizm ve hümanizm gibi göz alıcı adlarla ilk başta büyük dinlere saldırdı. Bununla amacı seçkin kesim arasında dini kökünden kazırken, halk arasında en gerici ve hurâfî şekillerini öne çıkararak dini bozmaktı amacı. Böylece din, sadece direniş, bilinçlenme ve devinim etkeni olmaktan çıkmakla kalmayacak, üstüne üstlük, halkı başlarına neler geldiğinden gâfil, eften püften vehim ve hayallerle, cahilce hurafeler ve ruhsuz ve anlamsız amel ve kurallarla meşgul eden uyuşturucu ve uyutucu bir madde olup çıkacaktı. Dahası, tefrika oluşturmak, çıkar savaşlarını körüklemek, özgür düşünceyi felç etmek ve halkın aydınlanıp uyanması ve özellikle dinin gerçek ruhunun ihyası için başlatılan her işi bulandırmak ve saptırmak için gerektiğinde bir vesile haline gelecekti.

mürgeci, sömürge milleti dikkatle ve süratle iki toplumsal kanat ve tipe ayırır ya da başka bir deyişle Avrupalı olmayan sömürge toplum, Avrupa sömürüsü karşısında fikirde, ruhta ve hayatta iki zıt toplumsal yapıya ayrılır: Indigénat ya da yerli, yani oldukları gibi olmaya devam eden sıradan halk; bizim geri, eski, köhne, dinci vs. diye adlandırdıklarımız. İkinci yapı ise assimile ya da özenen ve benzemeye çalışan. Burada amaç, Avrupalıya özenmek ve benzemeye çalışmaktır. Bunlar da bizim yenilikçi, yeni, çağdaş, Batılı, hatta aydın, günün kadını, günün erkeği vs. diye adlandırdıklarımız. Oysa bunların hiçbiri doğru tabirler değildir. Çünkü bunlar ne Avrupalıdır ne Asyalı ne de Afrikalı, ne Batılı, ne Doğulu, ne eskici ne yenici, bilakis bir hiç. "Ayak takımı." Görmüyor musun ne biçim şeyler? Nasıl da çekirge gibi yumurtlayıp bir saatten öbür saate çoğalıveriyorlar?

Dinde bu iki çelişik rolü gerçekleştirmek için iki usta oyuncu grubuna ihtiyaç vardı. Bu iki grup, görünüşte birbirine zıt iki çehreyle ortaya çıkmalı, iki yalancı kutupta birbirlerinin karşısında durmalı ve birbirlerine karşı yalancı bir savaş başlatmalıydılar. Oysa bu savaşta esas komutan tekti ve her iki tarafın elde ettiği ganimetler ve her birinin fethettiği topraklar tek bir kişiye ait oluyordu. Küresel tüccarın komutanlığında başlamış olan ve amacı para olan bu danışıklı dövüşte rol alan bu iki oyuncu grubundan biri, aydınların kostüm, makyaj, maske ve tavırlarını taşırken, ikinci grup, "ruhanilerin" kılığına bürünerek onların tavır ve hareketlerini sergilemekteydi.

"Aydınımsılar"ın rolü daha kolaydı. Bunların işleri, Avrupa'dan devşirilmiş düşünceleri ve Batı'ya ait sansürden geçirilmiş inançları yaymak, Batı'nın hayat tarzı ve toplumsal ilişkileri ile tavır ve ahlâkını yaygınlaştırmaktı. Ayrıca bunlar, Avrupalı olmayan toplumların genç ve tahsilli kuşağının seçkin ve ileri kesimlerini toplum içinde yarı Avrupalı yapmak (asimilasyon), onları yabancı Batılı ile temas ve iletişim kurmada bir üs ve köprü haline getirmek ve sonuçta "taasssubun" kuşatılamaz kalelerini kültür, siyaset ve iktisatla kuşatmakla görevliydiler!

Aydınlık, sahte yenilik ve ilerilik adlarıyla hayata geçirilen bu sömürgeci benzetme hareketi böyle başladı. İlk şart, uygarlaşmak, ileri Avrupa'ya benzemek, yeni bilimsel düşünceyi tarihe, kültüre ve öz asaletlerine saldırtmak, özellikle de bütün öz sanat, gelenek ve ahlâk değerlerini yok etmekti. Din ve imanla mücadele ve "mutlak taassupsuzluğu" yaymak, atılması gereken ilk adımlar olarak algılandı. Günümüz bilimlerinin Avrupa'da dini bir masal haline getirdiğini söylediler. Oysa yeni bilimi zirveye çıkaran ünlü Avrupalı bilim dehalarının, kâşif ve mucitlerin tamamına yakını dindardır. İslam ülkelerinde bizim genç yarı aydınımız, gazete okuyacak aşamaya ulaşır ulaşmaz ya da Avrupa tarzı elbise ve eşya kullanmaya başlar başlamaz, özellikle de okullarda matematik ya da deneysel bilimler ile ilgili birkaç ders görür görmez, artık Tanrı kulu olamazdı! Oysa Einste-

in, "Dinî duygu, bilimsel araştırmaların en büyük ışığıdır." diyordu. Modern fiziğin iftiharı Max Planck, "İlim mabedinin kapısının üstünde 'İmanı olmayan girmesin.' yazılıdır." diye haykırıyordu. Burada bizim kravatlı neslimiz bu ikisinin adını sadece duyduğu için, artık "Dünyaya da ahirete de da baş eğmiyor." ve modern bilim adına Avrupa'da Tanrı sorununun bilimsel açıdan tümüyle hallolduğunu ilan ediyordu!

Yenilikçilik ve aydıncılık oyunu oynayan sanatçılar sayesinde ortaya çıkan bu yarı Batılı neslin işi, Sartre'ın dediği gibi, Avrupa sömürgeciliğinin mezaliminin tellallığını yapmaktır.[73] Schandel'in deyişiyle, "İnsanların ceplerine ellerini sokmak için ellerini onların başlarından çekmiş olan bu Cengiz'in bildiği tek şey"[74] kendi asil toplumunu, onun çıkarına karman çorman etmek, nesi varsa ve geçmişinden ne miras aldıysa kendi eliyle yok etmek ve Avrupa'nın toplumsal, siyasî, idarî, iktisadî ve kültürel yaşama biçimlerini kendi toplumuna dayatmaktı. Bu ülkeler, yeni Avrupa uygarlığını, bilimini, kültürünü ve insanlığını, yeni Avrupalı sömürgeci görünümlü bu iç araçlar yoluyla tanıdıkları için ve halkımızı Batı yenilik ve uygarlığıyla tanıştıranlar bunlar oldukları için, doğal olarak bize Avrupa'da olmayan bir yenilik ve uygarlığı öğrettiler. Bu yüzden içimizde Batı hayranı bir aydın türü türemiş olup örneği Avrupa'da görülmeyecek biçimde çekirgeler gibi çoğalıp durmaktadır!

İslam toplumlarındaki yenilikçi yarı aydın hareketine bir bakınız! Ne tür kimseler bunlar! Bu aktör grubu içinden, yarı Avrupalı yenilikçi aydın rolüyle şu danışıklı dövüş sahnesine ilk çıkan yüz, Mirza Mülküm Han'dır![75] Çırpınıp duran ve şöyle yırtınan adam: "İzin verin Avrupa bankaları İran'da şube açsın. Bırakın gelsin ya-

[73] Sartre'ın, Frantz Fanon'un eseri Les Damnés de la Terre'e yazdığı önsözden.

[74] Paris Hapishanesinde söyleşi

[75] Mirza Mülküm Han Nizâmu'd-Devle (1833-1908), Ermeni asıllı olup Kacarlar ve özellikle İran meşrutiyeti döneminde İran Batılılaşma hareketlerinde etkili bir fikir ve devlet adamıdır. Babası İsfahan Ermenilerinden Mirza Yakub, din değiştirip İslam dinine girmiş, fakat bazı tarihçilerin ifadelerine göre bu din değiştirme sadece maslahat gereği olmuştur. (Çev.)

bancı şirketler, gelsin de ülkeyi bayındır kılsın (sömürmek demek, bayındır kılmak demek!); onlardan korkmayın."[76]

Şöyle haykıran da Tâkizâde'ydi:[77] "İlerlememizin tek yolu, en tepemizden ayağımızın tırnağına kadar tümüyle Frenkleşmemizdir. Avrupa'ya teslim bombasını İran'ın o günkü toplumunda ilk patlatan bendim!"[78] Evet! Din ortadan kalkmalıydı. Kalkmalıydı ki bu teslim bombası bu toplumun kalbinde patlayabilsin. İrticâ olarak, ilerleme, yenilik ve uygarlığın engeli olarak İslam, zamanın Mirza Mülküm'ları eliyle ayak altından kenara itilmeliydi. İtilmeliydi ki bankalar, şirketler, karteller ve tröstler hiçbir engelle ve mutaassıp bir karşı koyuşla karşılaşmadan ülkeye girebilsinler. Çünkü şu yenilikçi olmayan müçtehit Mirza Hasan Şirazî'ydi bütün dinî gücü ve şuuruyla Reji Şirketi –Doğu Hindistan Şirketinin kardeşi–nin karşısına dikilen ve "Bundan böyle tütün kullanmak, zamanın imamı Mehdi ile savaşmak hükmündedir." diyerek mutaassıp dindar kitleyi şirkete karşı kışkırtan. Hatta Kacar padişahının haremi bile bu nedenle padişaha cephe almış (çünkü tütün imtiyazını Batılılara o vermişti), ondan tütünü esirger olmuştu.

Bir başka "dinci mutaassıp engel" ise, gidişten kaygı duyan ve tehlikeyi hissederek "Buraya banka sokmak istiyorlar! Evet banka! Vemâ edrâke me'l-banka/Bilir misin nedir banka?" diye haykıran Seyyid Cemaleddin Afgânî idi.[79]

[76] Safâî, Mirza Mülküm Han; Âdemiyet, Âzâdi-yi Fikr.

[77] Seyyid Hasan Takizâde (1878-1970), İran Meşrutiyet hareketinin düşünce ve siyaset alanındaki faal simalarından olup Batılılaşmayı şiddetle savunmasıyla öne çıkmıştır. (Çev.)

[78] Yalan söylüyordu böyle buyururken. Merhumun utanmada bile asaletli olmadığını ortaya koyuyordu bu söz. Aslında taklit bombası ve teslim günahı, hırsız Lotaryan Ermeni Mirza Mülküm Han'ın hakkıdır.

[79] Afrikalı özgürlükçü şair Senghor diyordu ki: "Fransa sömürgeciliği, ülkemiz özgürlüğüne kavuşup Fransız ordusu, siyasetçileri ve sömürgecilerinin Fransa'dan çekilmesiyle sömürgecilik Afrika'dan gitmiş olmaz. Ancak "Credit Lione Bankası" kapatıldığı zaman sömürgeciliğin gittiğinden söz edilebilir."

Evet, din toplumun seçkin ve ileri kesimlerinin kafasından çekilmeli ki "yeni piyasa ve kölelik dini"ne yer açılsın da yaratıcı zihni ve dehası Orta Çağ karanlığında dünyayı hayrette bırakan millet, düşüşe geçip çöküntüye uğrasın. Dışı parlak, ama içi kof olsun. Olsun da artık oturacağı evi yapmaktan, giyinmekten ve odasını donatmaktan aciz olup ayazda kalsın ve bir bedevi gibi, yemek yeme tarzını bile kendisi seçmeye cesareti olmasın!

Eşzamanlı olarak aynı tiyatronun karşı sahnesindeki başka oyuncular, bu yandakinin zıddı bir makyajla, bu oyunun aksini oynamaktaydılar. Bu yandaki bütün yüzler kutsal yüzlerdi. Makyajlar din makyajıydı. Burada Tanrı'dan, yarından, cennet ve cehennemden, sevap ve günahtan, vahiyden, peygamberden, Kur'an'dan, imâmet ve velâyetten, takva ve ruhaniyetten, ahlâk ve maneviyattan, züht ve riyâzetten, dünyaya ve maddî güzelliklere yaklaşmamaktan dem vurulmaktaydı. Daha zor ve karmaşıktı bunların rolleri. Diyalektik bir rol! Bu sanatçılar, "dini tebliğ edip yaygınlaştırarak dinin yok edilmesini sağlamalıydılar". "Dinî şiarların ululanması, büyük dinî şahsiyetlerin yüceltilmesi ve semavî kitabın kutsanması örtüsü altında dinin gerçeklerini, önderlerin düşüncelerini ve kitabın içindekileri gizlemeli ve bunları tanımaktan kafaları alıkoymalıydılar." Öteki sahnede biçim ve içerik aynıdır: İthal din dışı düşüncelerin yardımıyla dini yok etmek, dinle yüz yüze savaşmak. Ama bunlar, biçim ve içeriği birbiriyle çelişen bir rol üstlenmişlerdir. Zıtların birliği muhal bir işken bu tecrübeli sanatçıların sihirleri bunu mümkün kılmıştır!

Bu yerde de İslam'ın serüveni, diğer bütün dinlerden daha belirgin ve trajiktir. Çünkü düşman, bu yolda bütün deha, çaba ve bilgisini kullanmıştır: İslam'a karşı İslam! Şiarların yalancıktan ululanması yoluyla gerçeklerin tahribi!

İslam tarihi, başlangıçtan itibaren şunu kanıtlamıştır: "İslam, her zaman düşmanla yüz yüze savaş halinde olmuş ve her zaman bu savaştan galip çıkmıştır; hatta son derece zayıf düştüğü ve düşmanının gücünün doruğunda olduğu zamanlarda bile."

Fakat düşman, dost elbisesi giyip şirk ve fesat takva kılığına büründüğünde, görkem ve ihtişamının zirvesinde olduğu halde İslam'ın şiar ve tezahürleri içten içe çürüyüp hakikat ve hayatı kayboldu, en temiz, en samimi dost ve önderleri kendi kılıcıyla kurban edilir oldu!

Ümeyyeoğulları, Lat ve Hubel putlarını ellerine alarak Peygamber'e kılıç çekip Kur'an'a ok attıklarında kaderleri Bedir yenilgisi ve Hendek rezilliğiydi. İslam, düşmandan yediği her darbeden sonra daha bir güçlü, daha bir dirençli kaldırıyordu başını ve adımını daha ileriye atıyordu. Fakat ansızın Ebusüfyan, hendeğin öbür tarafından bu tarafa geldi ve yirmi yıl İslam aleyhine çevrilen entrikaların merkezi olan evi, İslam'ın sığınağı oldu ve büyük İslam mücahidi oğlu Yezid, tevhit bayrağını Şam'da dalgalandırırken, öteki oğlu Muaviye, Peygamber'in sahîbesi, müminlerin dayısı ve Kur'an katibi oldu. İşte o zaman Bedir yenilgisini Sıffin'de telafi etmeyi başardılar. Çünkü Bedir'de Hubel'e yemin ederken Sıffin'de Allah'a yemin ediyorlardı. Orada Kur'an'ı oklara hedef kılarken burada onu bayrakların ucuna takıyorlardı. Hendek'te suyun öte yakasında oldukları için âbitlerin iki dünya ibadetinden de üstün olan bir darbesini yemişken, suyun bu yakasına süzüldükleri için, Hendek'teki darbeyi vuran kolların sahibinden Fırat'ta rahatlıkla intikam aldılar.

İslam Peygamberi'ni ve Kur'an'ı tanıyan herkes iyi bilir ki Peygamber'in ve Kur'an'ın her zaman sözünü ettikleri ve İslam'ın ve İslam ümmetinin canı için kaygısını duydukları, müşrik değildir, kâfir değildir, putperest değildir, maddeci, dinsiz, natüralist ve tanrı tanımaz değildir. Çünkü İslam, fikrî ve askerî savaşta bu düşmanlara karşı her zaman galip gelmiştir. Asıl tehlikeli düşman münafıktır. İslam adaleti kılığını kuşanan zalimdir, tevhit sloganı atarken bir yandan da puta, insana, paraya ve güce tapandır tehlikeli düşman. "Ahiret adamı" kostümünü giymiş köle taciri, din taciri, ilim taciri ve insan taciridir tehlikeli düşman. Küfre âlet olmuşken, İslam'ı kendine âlet yapandır o. O, cehalet ve uyuşukluğun bekçisi, hurafe, yalan ve vehmin teşvikçisi, top-

lumdaki duraklama, katılaşma ve zilletin fâili; hayat, kader, yoksulluk, düşkünlük ve tehlikeden, düşman desisesinden ve kısacası dünyada ve toplumda ne olup bitiyorsa ondan insanları gâfil kılan etkendir ve İslam adına onları teslime çağırandır. O, yeryüzü tanrılarının hoşnutlukları ve gönül rahatlıkları için, sahte kutsallık elbisesi içinde Allah'ın hoşnutluğunu tebliğ eder ve her zaman Müslümanların cehalet, yoksulluk, geri kalmışlık ve saflıklarından beslenen güçlerin elinden hayır ödülü alabilmek için, "izzet"i seven İslam'ın Rabbini, "hayr"ı servet diye niteleyen İslam Peygamberi'ni ve ilim, adalet ve demir dini olan İslam'ı, cehalete, zulme, zayıflığa, yoksulluğa, geri kalmışlığa ve hastalığa katlananlara mükâfat vericiler olarak tanıtır. Kur'an'ın, açıkça karşısına dikilen müşriklerden önce, nifak içinde İslam'ın arkasında yer alan Müslümanlardan öfke ve nefretle söz etmesi tesadüfî değildir. Bu tür Müslümanlar hakkında müstakil bir sure vardır! Peygamber'in, şirkle dolu Mekke'de yalnız, ama korkusuzken, putlara karşı açıkça haykırırken, Medine'de tıpkı bir yüzük kaşı gibi yukarıdan aşağıdan, soldan sağdan, kuzeyden güneyden kuşatılan küçük şehrinde huzur ve güven dolu çehresiyle, düşmana gâlip geleceğinden emin çehresiyle hendekte balyoz sallarken, şimdi bütün yarımadaya hükmettiği, müşriklerin ve vahşilerin tehlikesini her yerde yok ettiği, kuzeyde ve güneyde dünyayla oynayan iki büyük imparatorluğu etkisiz hale getirdiği ve güç bakımından denk olmayan düşmanla yaptığı bütün savaşlardan zaferle döndüğü halde ve iktidarının doruğundayken halkıyla vedalaşmak istediği bir sırada bunca kaygılı oluşu ve bunca kaygılı konuşuşu boşuna değildir.[80] O, "İslam'ın asla sayısının azlığı yüzünden yenilgiye uğramayacağını"[81] ve İslam'ı müşrik ve kâfirlerin kılıçlarının parça parça edemeyeceğini biliyordu. İslam'ın aleni savaş sahnesinde dize gelmeyeceğini de biliyordu o. Biliyordu, evini dininin resmî hâmileri yıkacaktı. Bili-

80 Mesciddeki son mesajı: İnsanlar! Karanlık gecenin parçaları birbiri ardısıra gelmekte..!

81 Peygamber'in iki bin silahlının önünde Hevazin kabilesine karşı savaşa giderken söylediği söz.

yordu, Ali'yi evde ikâmete mecbur edecek olan büyük ashabıydı ve onu Sıffin'de yalnız bırakacak, Nehrevan'da yüzüne karşı kılıç çekecek ve en sonunda mihrapta kanına ellerini bulayacak olanlar, namaz kılıp oruç tutan zâhit mübareklerdi!

O biliyordu, mescidin mihrabı, katledildiği yer olacaktı Ali'nin. O biliyordu, Ebuzer, Kıbrıs cihadında ve küfrün kılıcıyla değil, Rebeze'de, İslam'ın resmî müftüsü (Ka'bu'l-Ahbâr)nün fetvasıyla ve muttaki ve "Zunnûreyn" sahabîsi (Osman)nin buyruğuyla yalnız başına ve aç ölecekti. O biliyordu, yiğit arkadaşının Hacer'i, İslam'ın seçkin şahsiyetlerinin tanıklığı ve dinin resmî müftülerinin fetvasıyla kurban edecekti ki işlem şer'î olsun! O biliyordu, Aşura'nın, yani hânedânının katliama uğrayıp tutsak edilişinin, Kadisiye'de değil, Yermük'te değil, Sezar'ın ya da Husrev'in kılıcıyla değil, Mecusi mûbedlerinin fetvalarıyla değil, Hıristiyan keşişlerinin fetvalarıyla değil, Yahudi ahbarın fetvasıyla değil, Sumenat Brahmanlarının fetvalarıyla değil, bilakis İslam müftüsünün fetvasıyla, müminlerin emiri (İslam halifesi)nin, Ubeydullah (şer'î hakim)ın ve Ömer (İslam'ın fâtih oğlu ve ünlü mücahidi)in buyruğuyla ve en sonunda da her yerde küfür ülkelerini fetheden ve kiliselerin, havraların ve puthanelerin yerine mescit inşa eden ve ezanın melekûtî sesini evrenin doğusuna ve batısına yayan, Kur'an'ı bir araya getirip çoğaltarak yaygınlaştıran ve Aşura zaferinde şarap içip tepinmek yerine Allah'a şükür için oruç tutan ve "Muhammed'in dinine başkaldırarak Allah'a âsi olup Allah'ın Rasulünün halifesine karşı gelerek Müslümanların birliğini bozan şu Hâricîlerin tehlikesinden" İslam dininin kurtulması dolayısıyla şükür için yüzlerce mescit inşa eden Allah'ın ordusu eliyle gerçekleşeceğini.

İslam tarihi kadar şaşırtıcı ve acı verici bir tarih daha yoktur. Her zaman içeride yabancıya karşı muzaffer olmuş, her zaman evinde kendi dostuna yenilmiş bir din! İslam'ın gerçek önderlerinin, İslam'ın sahte önderleri eliyle öldürüldüklerini ya da zehirlendiklerini kolayca kim düşünebilir?[82]

[82] Bizden olup da zehirlenmemiş ya da öldürülmemiş kimse yoktur. (İmam)

Şia'nın kaderi, İslam'ın ruhunun kaderidir; kendi cesedinin kurbanı olan bir ruh! Muhammed'in ailesi, üzerinde Allah yolunda cihat ayetleri ve tevhid şiarı yazılı olan kılıçlarla şehadete erdiler. Onlar böyle şehadete ererken, yönetimde mescitler inşa eden, din yolunda cihat eden, İslam yolunda fetihler yapan, dünyada Kur'an'ın resmî derleyicisi ve hâmisi olan kimseler vardı. Kim bilmez ki İslam'ı Ferruhzad Oğlu Rüstem'in ve Herkül'ün silahı değil, İbn Ebi'l-Avcâ'nın ve Caslik'ın dilinin, Ebu Hüreyre'nin rivayetlerinin, Ebu Derdâ'nın hadislerinin, Ka'bu'l-Ahbâr'ın, Ebu Musâ'nın, Şerîh'in, cemaatin büyük imamlarının, fakihlerin, müfessirlerin, kelamcıların, kadıların, şeriat hâkimlerinin, ünlü vâizlerin, zâhitlerin, âriflerin ve Peygamber'in halifelerinin fetvalarının gördüğümüz şekle soktuğunu ve içinde bulunduğumuz duruma getirdiğini? İslam'ı içeriden çökerten, içi boş, ruhsuz, hayatsız ve hareketsiz kılanlar bunlardı. Zındıklar, dehrîler ve zimmî kâfirler değildi bunlar. Bunlar, İslam'ın mütevellisi ve ruhanisi olanlardı. Bunlar, tarihte İslam'ın şiarlarını, haccı, namazı, cihadı, zekatı, ezanı, mescidi, Kur'an'ın yayılmasını, hadislerin yazdırılmasını, sünnetin revaç bulmasını, dinin güç ve egemenlik alanının genişletilmesini, İslam kültür, irfan, hikmet ve medeniyetinin görkemini artırmayı ve ilimlerin yaygın hale getirilmesini üstlenmiş kimselerdi.

Hiçbir tarih, İslam tarihi gibi tekerrür etmemiştir. Şu anda da eskisi gibi hatta daha kötü. İslam'ı yok etme rolünü üstlenmiş bulunan modernistler, yarı Avrupalı yarı aydınlar, İslam'ın açık ve bilinen düşmanlarıdır. Bunlar, Ali'nin dindar ve âzâde oğlunun güzel ve insanî deyişiyle "dinleri olmasa da en azından âzâdedirler." Azâdelikleri, kendilerini, adlarını, sanlarını, garaz ve marazlarını gizlemeyip açıkça ortaya koymalarından geliyor. Bunların bir tehlikesi yok. Hatta tam tersine İslam bunlarla yüz yüze savaştıkça daha bir güçlenip dirileşiyor. Çünkü bunlar, İslam ile fikrî bir savaş başlatmışlardır. İslam ise her zaman bu sahnede daha ezici bir mantıkla onlara karşı savaşa girişebilir. Hiçbir zaman maddeci bir kitap, İslam karşıtı bir tercüme, dine

muhalif bir düşünür, İslam'a saldırıda bir adım bile ilerlememiştir. İslam ve küfrün belirgin iki saf halinde karşı karşıya geçerek bir fikir, inanç ve mantık savaşına giriştiği yerde İslam üstün gelecektir. Hatta güçsüzlük, parçalanmışlık ve gerileme dönemini yaşadığımız bugün bile İslam ilerlemektedir. Afrika'da İslam, bir yandan materyalizmin büyük propaganda mekanizmalarıyla, bir yandan da Katolik mezhebiyle yüz yüze mücadele içindedir. Ve Profesör Vincent Monti, burada din değiştiren her beş kişiden en az dördünün İslam'ı benimsediğini, birden azının da Hıristiyanlığı seçtiğini, bunların da daha çok hastanelerin, çeşitli Avrupalı kurum ve şirketlerin ve Hıristiyanlığın kendi misyonerlik kuruluşlarının yerli çalışanları olduğunu ortaya koymuştur. Oysa Afrika'da Hıristiyanlığın tebliği için yılda milyarlarca lira ve dolarlık bütçe harcanmaktadır. Onlar tarafından bu kıtanın tarihi, dilleri, kültürleri, dinleri, kabileleri, toplumsal, siyasî ve iktisadî kurumları, ırkî, ruhî ve hatta coğrafî özellikleri tek tek araştırılmaktadır. Artık İncil, Afrika'nın bütün kabile dillerine de çevrilmiştir. Bunlar, Kara Afrika'yı, kendi tabirlerince "kendi cepleri kadar bilmekte" ve Afrika'daki her ırmaktan, dağdan ve ovadan, her ücra ve vahşi kabileden ve Afrikalı toplumların derinliklerindeki her unutulmuş gelenek ve görenekten haberdardırlar.[83]

Yarı aydınlar ile dinsiz aydınlar, "İslam'ın yok edilmesinde" birtakım başarılar elde etmeyi ve gençlerden ve okumuş kesimden birçoğunu avlamayı başarmışlarsa, onlar bu başarılarını bütünüyle bu yarı ruhanilerin rollerini ustalıkla oynamalarına borç-

[83] Bizse hâlâ bazı din adamlarının kitaplarında, hacılardan, kestikleri binlerce kurbanın hiç vakit kaybedilmeden buldozerlerle toprağa gömülen etlerini Sudanlılara vermemelerini istediklerini okumaktayız. Kendilerine: Neden Sudanlıya vermeyelim? Oysa kurban eti kâfirlere bile verilebilir; bunlar ne günah işlediler? Bir millet ya da bir memleket, hem de bu denli şiddetli bir istisna ile neden böyle toptan mahkumdur; hem de böyle Müslüman bir millet?" diye sorduğumuzda, anlıyoruz ki Afrika'da İslam'ın yaygınlığını artırmaya çalışması gereken bizim âlim yazar, Sudan'ın bir memleketin adı olduğunu bile bilmiyor. Biliyor olsa bile Müslüman bir memleket olduğunu bilmiyor. Bu ikisini bilse bile niçin böyle bir şey yazdığını bilmiyor!

ludurlar. Çünkü bu ruhaniler, "İslam'ın başkalaştırılması" oyununu icra ederek bunları İslam'dan ürkütmüşler, sahnenin öte yanındaki rol arkadaşları da kaçar vaziyetteyken bunları avlamışlardır. Bu, her iki sahnenin birden yönetmeni olan asıl yönetmenin istediği hâdisedir. Çünkü dinsel rolü üstlenmiş olan oyuncuların asıl işleri dini bozup başkalaştırmaktır. İşlerinde de başarısız sayılmazlar hani. İnsanları sanatkârlığın büyüsü ve kendi göz boyayıcılıkları ile kendi çevrelerine toplamakta, okudukları dualar ve üfledikleri efsun ile onları uyutmakta, ruhlarını çıkarlara uygun, sahte ve mevhum duygular, aşklar, arzular, kinler ve nefretlerle zehirlemekte, zihinlerini isimler, virtler ve vehimlerle meşgul etmekte, vakitlerini kof, ruhsuz ve anlamsız tavırlar, adetler ve kurallarla kötürümleştirmektedirler. Her halükârda artık bunların başları din adında bir şeye bağlanmış olup gönülleri İslam adında niteliksiz soyutlamalarla ve ne olduğunu bilmedikleri meçhul isimler, kişiler, meseleler ve olaylara dair tuhaf aşklar, düşmanlıklar, iştiyaklar, yandaşlıklar, tutkunluklar ve ağlayışlarla hoştur. Her halükârda, geçmişte ve geçmişin olaylarında yaşayan ve kendilerince, âhiret ve ölümden sonra gerçekleşecek kıyamet ertesi üzerine düşünen varlıklar meydana gelmektedir. Bugün unutulmuştur! Hem kendi bugünleri hem de düşmanın bugünü! İslam'ı Müslümanların şimdiki zamandan uzaklaşmalarına bir araç kılmışlardır. İslam, geçmişte bir olaydır. Şiîlik, şu on dört yüzyıldan kestirme bir yoldur doğruca cennete çıkan! Dinî rol üstlenmiş olan oyuncuların temel rolleri, seyircileri şimdiki zamandan çıkarıp Müslüman etmektir. Yani? Yani şimdiden önceki zamana çekmek onları. Ne için? Ölümden sonra yaşamak için. Peki şu an yaşantı nedir? Ölümden önceki İslam nedir? İslam benim şu anki hangi işime yarar? Halkıma ve zamanıma ne faydası var? Cehaletimize, açlığımıza ve geriliğimize, dostumuza düşmanımıza, derdimize, ihtiyacımıza ne çözüm sunar? Hiç. Dünya sözüdür, dünya hayatıdır bunlar. Bunlar dünya zinetleridir. Dünyanın tüm nimeti beş para etmez. "Bırak tenini de kalmasın gömleğe ihtiyacın!"

Bir tür dinî nihilizm! Bir hiçlik felsefesi. Adı din. Bir şekilde dinin dünya egemenlerinin hizmetine sunulması. İnsanlar dünyayı düşünmediğine göre, dünyanın sahipleri, kendi Karun hazinelerinden ve Firavun tahtlarından neden kaygı duysunlar? Din, yeryüzü servetlerini, yani Allah'ın nimetlerini yaratılmışlar yığınının elinden alıp necis ve murdar ilan ettiğine ve uzak durulması gereken bir şey olarak nitelediğine göre, bu nimetleri kimin kapacağı bellidir artık. Kapan belli olduğuna göre onu niçin necis ilan edip halktan uzak tuttuğu da aşikârdır!

Her halükârda bu "yarı dinî" oyuncuların işleri, halkı "şimdiki zamanın dışında tutmak"; bir göz yanıltmaca ve ruhsal bir câzibeyle onları uyutmak ve her zaman güncel olan İslam'dan, yürürlükte olan İslam'dan, hayat, hareket, sorumluluk ve cihat İslam'ından ve yeryüzü, yaşama ve insan İslam'ından göksel bir İslam oluşturmaktır. Ruhu geçmişe götürüp oradan da doğrudan ölüm sonrasına fırlatan bir İslam. Oysa bu iki tiyatronun yönetmenlerinin ne geçmişle işleri, ne de ölümden sonra olacak olana dair bir görüşleri vardır. Onların bütün amaçları, şimdiki zamana yönelik ve şu değersiz toprakla sınırlıdır. Bu bakımdan dinî oyuncuların telkin ettikleri İslam da yükseklerden uçan ulu bir İslam olup kendisini seyredenleri, şu değersiz şeyin hiçbir işe yaramadığına ikna eder. Uyutmak ve seyredenlerini sırra kadem bastırmaktır hedefi bu İslam'ın. İnsanlar, hiç gidip geliş zahmetine katlanmadan bir derviş kerametiyle doğruca cennete fırlatılmak üzere uyutulup sırra kadem bastırılarak geçmişe postalanırlar. Ne âlâ! Böyle ârifâne bir meclisteyken, böyle âşıkâne bir cezbedeyken, melekûtî âleme doğru böyle miraç ediyorken, nasıl haberi olacak bu leş yiyici aşağılık hırsızın, cebinde ne halt karıştırdığından? Haberi olsa ne yapacak? Ne itiraz edecek hali var, ne de fırsatı. İtirazlık bir değeri de yok zaten. "Ey bizim daim içmemizin lezzetinden gâfil!" "Biz ne düşüncedeyiz, felek ne düşüncede?!" Biz ki yüce melekûtta, Mevlâ aşkıyla, meleklerle kanat kanada yakınlaşma alanında uçuş halindeyiz ve gece gündüz Mevlâ'nın düşmanına duyduğumuz kinden dolayı döktüğümüz

her gözyaşı tanesiyle, ebedî cennette yakut ve zebercetten bir köşk yapıyoruz ve bir huri ile hemhaliz. Sen, ey zavallı maddeci, ömrünce, her bir varili üç sent ucuza alabilmek için çabalayıp duruyor, yalanlar düzüyor, tuzaklar kuruyor, savaşlar ediyorsun. "Ey bizim daim içmemizin lezzetinden gâfil!"

Fakat bu arada meclis kurnazlarının bir bölüğü, bu uyutuculara gözlerini dikip dikkatle seyrettikleri halde uyumuyor olabilir. Mümkündür, vardır birileri, onun efsununu dinleyip evradına anlam veren, onun elini okuyan, dinin bu rolünü kavrayan, bu kırmızı elmayı kokmuş ve kurtlu diye elimizden fırlatmak için neden bu kadar ısrar ettiğimizi anlayan ve biz daha elmayı fırlatmadan tiyatro sahnesinin arkasında birilerinin elmayı havada kapıverdiklerini gören, kulları uyutmak için gösterilen bunca çaba ve telkinin nedenini fark eden ve atılması istenen şeyin tadına bakarak bu tertemiz şarabın nasıl zehirli ve uyuşturucu bir macun olduğunu anlayan!

O zaman ne oluyor peki? Aydınlanıyorlar; aydın olup çıkıyorlar! Bu dinden ve onun taşıdığı insanlık ve hayat dışı rolden bezmiş ve bu dinin kimlere alet olduğunun farkına varmış olarak ve korkarak Firavun'un sihirbazlarının yollarına kurdukları tuzaklardan, kaçıyorlar. Bilince ermiş, aklını başına toplamış ve yağlamış tabanları! Nereye varıyorlar peki? Nereye olacak, salonun beri tarafına! Mirza Mülküm Han'ların piyeslerine yeni seyirci!

Her halükârda hedef tek. İki zıt piyesin ana teması tek. "Hangi yolla olursa olsun; ister küfür olsun adı, ister iman." Ne fark eder? Adların, sanların ve sloganların tek başına ne anlamı olabilir? Söylenen, İngiliz başbakanı Yahudi asıllı Gladston'un söylediğidir. O, sömürgeciliğin İslam toplumlarında nüfuz kazanmaya başladığı dönemde İngiltere parlamentosunda şöyle haykırır: "Şu Kur'an onların arasında oldukça hiçbir şeyi başarmak mümkün değildir!"

Yüzeysel aydınların kimileri, İslam ile Batı sömürgeciliği arasındaki husumetten söz edildiği zaman, "Doğu ile Batı arasındaki ilişki sömürüye dayalı iktisadî bir ilişkidir; yanıbaşında da siya-

sî ve askerî konular söz konusudur. Dinle ne ilgisi var? Neden bu ilişkiyi dinî bir ruh ve dinî bir husumetle açıklıyorsun?" diye itiraz ederler.

Bunlar, öncelikle, sömürü olgusunu, özellikle, yeni asırlarda ve Doğu Batı ilişkisindeki sömürü olgusunu, bilimsel ve sosyolojik bakımdan bilmezler. Bunlar, sömürüyü sadece yabancı haberler ve siyasî gazeteler yoluyla tanımışlardır ve esasında kültürle iktisat arasında mantıksal bir cebrî bağın bulunduğunu ve karşılıklı neden sonuç ilişkisinin kültürle iktisadı birbirine bağladığını bilmezler. Bu tür yeni yetme aydınlar, tıpkı eskiler gibi, düalist bir bakış açısıyla, maddeyle manayı ya da soyutla somutu birbirinden ayrı ve bağımsız iki kategori olarak görmektedirler. Bunlar, "Esas itibarıyla din, toplumun geri kalmasında etkendir ve kitlelerin afyonudur" gibi dikte edilmiş basmakalıp yargıları tekrar ederken, dinin üretim sistemi ile toplumdaki iktisadî ilişkilerin ürünü olan basit bir üst yapı değil, bilakis dinin her şeyin ana etkeni olan bir alt yapı olduğunu kaçınılmaz olarak itiraf ettiklerinin ve dinin toplumun iktisadî alt yapısına nüfuz eden bir etken olduğunu dile getirdiklerinin farkında değildirler.

Max Weber, bireysel ve yüzde yüz ruhanî bir din olup kendini kalp ile Tanrı arasında mahsur kılmış olan Hıristiyanlık'ta bile, bu dine ait iki mezhep olan Katoliklik ve Protestanlığın maddî uygarlık, iktisâdî kalkınma, sermayedarlığın ve Batı tekniğinin gelişmesi üzerinde birbirine zıt iki rolünün bulunduğunu ve her halükârda bunların Batı'nın maddî ve teknolojik kaderinde biri olumlu, diğeri olumsuz iki ayrı etken olduğunu göstermiştir. Öyle ki Batı coğrafyasının haritasına bakarsak, din ile iktisat arasında bir uyum görürüz. Kaçınılmaz olarak, Durkheim'ın tespit ettiği esasa göre birbiriyle uyumlu iki fenomen arasında neden-sonuç ilişkisinin varlığını kabul edersek, buna göre Protestanlık dünyaya eğilimli olup müsbet ve aklîdir ve bütün Protestan ülkeler, maddî bakımdan sanayi ve kapitalizmin geliştiği ülkelerdir (Amerika ve Almanya). Aksine, Katoliklik ise âhirete eğilimli olup menfî ve işrâkîdir ve bütün Katolik toplumlar kapi-

talizm ve sanayi bakımından geri kalmışlardır (İspanya ve İtalya). Her iki mezhebin de var olduğu ülkeler ise bu iki kutup arasında, bu iki mezhebin sahip olduğu oran ölçüsünde bir yerdedirler (Fransa ve İngiltere vs.).[84]" Ruhbanlık dini, ümmetinin iktisadî kaderi ve maddî hayatı üzerinde güçlü bir etken sayılırken nasıl olur da "ruhbanlığı cihat olan", kılıç dini diye itham edilen, kurucusunun "silahlı peygamber" olduğu iddia edilen, havarisi Ali olan ve tarihi siyaset ve cihatla başlayan, zekatı namazına denk olan, ahlâkı güzelleştirmeyi, maneviyatı güçlendirmeyi, bilgi ve kültürü geliştirmeyi amaçlayarak bu doğrultuda bir toplum meydana getiren ve akabinde bu amaçlarla örtüşen bir yönetim ve iktisat sistemi kuran ve sonuçta da bir medeniyet meydana getiren bir din, şiarı her zaman yeryüzünün zorbalarıyla mücadele olan ve dünyaya egemen olma iddiası taşıyan bir din, dünyayı âhiretin tarlası sayan bir din, zulme uğrayanları başkaldırıya ve silahlı devrime, hatta zalimlere sövmeye çağıran bir din, tıpkı yeni sömürü karşıtı fikir hareketlerinin önderleri gibi iktisadı ahlâkın altyapısı, maddiyatı maneviyatın merdiveni, maddî hayatı manevî hayatın gereği sayan takva timsali Ali gibi bir ruh ve irfan önderine sahip olan bir din, kesin bir dille "Maaşı/geçimliği olmayanın meadı/ahireti olmaz." diyen bir peygambere sahip bir din, bütün sermayeler halka verilmeli, biriktirilen hazineler müsadere edilmeli ve insanların eşitliği sadece kıyamette değil, hayatta da sadece ilahî adalet terazisi karşısında değil, beytülmal karşısında da gerçekleşmeli diyerek dinî hükümet ve İslamî hilafetle mücadele edip bu yolda canını feda eden, bir insan evinde yiyecek ekmeği olmadığı için aç kalır da nasıl kılıcını çekip insanların üzerine yürümez diye şaşan Mesihvari bir sahabî (Ebuzer)ye sahip bir din, ahlâkçı ve mistik din önderlerinin (onlar ki yoksulluğu dinin filizlenip boy attığı bir tarla görürler ve yoksulluğu dinle iç içe bir olgu sayarlar) aksine, "Yoksulluk bir kapıdan girdiğinde iman

[84] Amerika ve Almanya'nın çoğunluğu Protestan, İtalya ve İspanya'nın çoğunluğu ise Katoliktir. Fransa ve İngiltere'de ise bu ikisinden bir karışım vardır.

öbür kapıdan çıkıp gider." diyen sahabîye sahip bir din, yoksulluğu küfür diye niteleyen bir öndere sahip din, ekmeği namazın temeli sayan ve "Dünyasını dine feda eden kimse, dinini dünyasına feda eden kimseyle birdir ve ikisi de bizden değildir." diyen imama sahip bir din...

Kısacası, öyle gerçekçi, öyle tabiat sever, öyle güce, güzelliğe, servete, maddî kalkınmaya, toplum düzenine, hayatın değerli oluşuna, çalışmaya ve insanî ihtiyaçların tam ve doğru biçimde karşılanmasına önem veren bir din... Öyle bir din ki onun Rabbi, güzel ve yararlı maddî nesnelere yemin eder, insan hayatının azizliğini, güzelliğini ve refahını över, onun peygamberi, aynı zamanda hayat, siyaset, savaş, kudret ve hatta güzellik adamıdır ve onun kitabı, ölümden ve fizikötesinden ziyade fizikten, tabiattan, hayattan, dünyadan, toplumdan ve tarihten söz eder, ibadetten çok cihadı anar ve her zaman "az bir topluluğun kalabalık bir topluluğa galip geldiği"nden söz eder ve insanları Allah'a teslim olmaya, zulüm, baskı, cehalet ve eşitsizlik karşısında başkaldırmaya ve zulmün, paranın ve ruhbanlığın elebaşılarıyla savaşmaya çağırır... "Unvanı kandan olan", tarihini, gerçeğin tahrifine, hakkın gasbına ve halka zulme karşı başkaldırı ve cihatla yazmış olan, önderleri hep direniş ve savaşım yolunda şehadete dek ilerlemiş olan ve önderlik (imamet) ve adaleti kendine iki seçkin esas ve iki belirgin şiar kılan bir din...

Evet, Schandel'in "Nasıl Sokrat felsefeyi gökten yere getirmişse, Muhammed de İslam'ı âhiretten dünyaya getirmiştir." dediği İslam, çirkinlikle mücadeleyi görev bilen, insanlık, özgürlük, adalet ve iyiliğin zaferi yolunda toplumsal sorumluluk ve hatta evrensel yükümlülük hisseden bir Müslüman; tarihi, medeniyet, kültür ve kudretle, düşünsel, bilimsel ve sanatsal yaratıcılıkla, övünçle, zaferle ve özgür tavırlarla dolu bir toplum, kültürü manevî ve ruhî sermayelerle, insanî kaynaklarla, hayat, hareket, yapıcılık, aydınlık, bağımsızlık, net ve devingen bir evrensel görüş bahşeden etkenlerle dolu bir toplum, insana özbilinç, bağımsızlık, kişilik, zenginlik ve kudret bahşeden, aklî ya-

ratıcılık, duygu güzelliği, ruh letafeti, ahlâkî olgunluk ve beşerî duygu dalgalarıyla çalkalanan bir deniz... Böyle bir din nasıl olur da küresel sömürünün gözünde, salt soyut ve sınırlı bir dinî fenomen olarak algılanabilir ve Hint Budizminin nirvanası, Çin Tao'sunun büyücülüğü, Latin Amerikan Katolik kilisesinin ruhbanlığı ve totemcilik, tabuculuk, animizm ve fetişizm gibi Avustralya ve Afrika'nın yarı dinsel yerel gelenekleri benzeri bir olgu olarak görülebilir?[85]

Batı, küresel sömürgecilik ve yeni iktisadî emperyalizmin eşiğine gelmeden önce İslam'ı iyi tanıyordu. İslam, tarihin en büyük uygarlıklarından birini Avrupa'nın içinde yani İspanya'da kurmuştu. Batı, yüzlerce sahnede ve yüzlerce yıl boyunca doğuda ve batıda İslam'la yaka paça olmuştu. İslam'ın gücünün toplumsal olarak zayıfladığı, dinî tefrikalara düştüğü ve siyasî parçalanmalara uğradığı dönemlerde, yani Haçlı Savaşları döneminde bile İslam'dan esaslı yaralar almış ve dinî nüfuz tezgahını İran, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve hatta Küçük Asya ve Anadolu'dan kalıcı bir biçimde toplamıştı. Hatta Yeni Çağ'ın başlarına dek İslam egemenliğinin gölgesini bütün Doğu Avrupa'da ve İslam'ın tehditkâr askerî gücünü Britanya ve Avusturya'da görmekteydi. Öyle ki on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda[86] Viyana iki kez İslam'ın kuşatmasına maruz kalmıştı. Tarih ona İslam'ın mabetlerinin tenha köşelerinde takipçilerini toplayarak onları dünyadan ve içinde olup bitenlerden müstağni bir biçimde mistik terennüm ve dualar ve zahitçe riyazetlerle meşgul eden bir

[85] Elbette sömürgeciliğin bu dinlerle de ilişkisi olmuştur. Çünkü bu toplumsal ve siyasî olmayan dinler de toplumsal gelenekleri ve kendi çevresine özgü toplu yaşama biçimleri ile aile yapılarını koruyucu bir işlev gördüğünden sömürgeciliğin (her şeyi kökünden kazımak ve kendi lehine değiştirmek isteyen, toplumu, hayatı, iktisadı ve siyaseti şaşırtıcı bir hızla ve kaba bir acımasızlık ve korkusuzlukla yıkmak ve onun yerine kendi tekdüze örneklerini geçirerek bir tür sahte ve bozucu bir modernizmi zorla ve hile ile dayatmak isteyen) saldırısı ve nüfuzu karşısında bilinçli ya da bilinçsiz direniş gösterir.

[86] Kitabın orijinal metninde 19. yüzyıl olarak geçmektedir. Bilindiği gibi Osmanlılar Viyana'yı iki kez kuşatmışlardır. Birinci kuşatma 1529'da, yani 16. yüzyılda, ikinci kuşatma ise 1683'te, yani 17. yüzyılda gerçekleşmiştir. (Çev.)

din olmayıp bilakis hızla devinim yaratan, kudret doğuran ve özbilinç ve uyanış bahşeden, siyasî duyarlık, toplumsal sorumluluk ve kadere karşı bilinç kazandıran bir din olduğunu ve son tahlilde onun mescit kandili bir din değil, ancak zihni altüst eden, mahkumu galeyana getiren ve savaş alanına iman, umut ve korkusuzluk ruhu üfleyen bir din olduğunu biliyordu. Böyleyken Batı sömürgeciliği, şimdi sırtında ve bağrında binlerce devrin yarasını taşıdığı İslam tehlikesini düşünmeden nasıl onun toprağına adım atabilir, nasıl toplumunun kalbine dek nüfuz edebilir, nasıl ümmetini kargaşaya düşürüp ülkesini yağmalayabilir, nasıl şehrini bir pazara çevirebilir ve nasıl halkını kof, içi boş ve içeriksiz mukallitlere dönüştürebilir? Onu yarı aydın eliyle yolunun üzerinden bertaraf etmeden ya da yarı molla eliyle felç etmeden ya da mevhum ıvır zıvırla meşgul etmeden nasıl pervasız ve fütursuzca topraklarının kalbine ayak basabilir?

Bilimsel alanlar –ister eski ister yeni alanlar olsun– ile aşinalığı bulunanlar iyi bilirler. Halkın yarısının dini hiç bilmediği, yarısının da kötü bildiği toplumda, bir fikir ve ruh devriminin ve dinî bir rönesansın/yeniden doğuşun gerçekleşmesi, bir kültürün ölmüş, çürümüş ve kokuşmuş gövdesinin canlanması ve ileri hakikatlerinin, yapıcı ve yol gösterici öğelerinin (bunlar ya geçmişte gizli kalmış ve bir neslin göremediği ya da dış öğelerle ve sonradan meydana gelen sahte vehimler ve zehirli maddelerle karışmış ya da bilinçsiz sloganlar, görüntüler, merasimler ve protokollerin altında, ruhundan ve anlamından boşalarak hareket ve hedefinden yoksun kalmış ve cahil müntesiplerinin, gâsıp ve münafık mütevellilerinin eliyle gömülmüş ve unutulmuş hakikat ve öğelerdir) keşfedilip yeniden gündeme getirilmesi ve zamanın yatağında akmaya başlaması için tek bir şart vardır: Bu sapmayı hissetmiş, bu dinin kendi zamanlarındaki trajik yazgısından haberdar olan ve bu hareketlerin şekil değiştirmesini yok olmak kadar –hatta daha da kötü– zarar verici, zillete düşürücü ve korkunç bulan, bundan ızdırap duyan ay-

dınlar, inanmalıdır ki bu tutarsızlığı ortadan kaldırmak, bu uğursuz çelişkiyi halletmek ve bu "üçkâğıtçı düalizm"den kurtulmak için tek çözüm yolu o hayat verici, devingen ve yaratıcı ruhun diriltilmesidir. Öyle bir ruh ki gerilikten, cehaletten, tefrikadan, zaaftan, tutsaklıktan, yoksulluktan, zebunluktan, parçalanmışlıktan, zulme boyun eğmekten, yarı dinî asabiyetlerden, hurafecilikten ve vahşilikten ansızın bir devrim doğurmuş, hareket, coşku ve özbilinçle dolup taşan bir kültür, bir tarih ve bir insan yaratmış, yüce aşklardan, düşüncelerden, arzulardan ve ruhun mirâcî cezbelerinden ateşler yakmış, cihattan, şehadetten ve coşkudan güçlü hareketler ortaya çıkarmış ve nihayet zenginlik ve kudret dolu bir uygarlık kurmuş, şaşırtıcı ve benzersiz düşünce ve keşiflerle dolu bir kültür yaratmış, ruhun incelikleri ve kalbin ışığıyla dolu duygulara vücut vermiş ve insanî güzellikler, adalet idealleri, insanî birlik, takva ve ihlas ile dolu, insanların aşklarının ve nefretlerinin tecelli alanı olan bir edebiyat meydana getirmiştir.

Evet bu tutarsızlıktır, yarı ruhani ile yarı aydın arasındaki bu talihsiz danışıklı dövüştür bizim bu toplumumuzu böyle ikiye bölen, bir yarısını laubaliliğe sürüklerken, öteki yarısını taassuba sürükleyen. Günümüz âlimiyle avamı arasına, üniversiteliyle esnaf arasına, yaşlıyla genç arasına, din bilginleriyle din dışı bilginler arasına bunca mesafeyi koyarak bir gövdenin iki kolunu, aynı uçuş için açılmış iki kanadı, uyanık, saldırgan, hilekâr ve güçlü hasım karşısında, birbirleriyle husumete düşürmüşlerdir. Doğu-batı, üretici-tüketici, sömüren-sömürülen, efendi-köle ve gerileme-ilerleme savaşının tam ortasında bizi, ilerici-gerici, gösterişçi-eski düşkünü ve nihayet dinsiz-kötü dindar, yarı dindar fakat câhil mutaassıp-din karşıtı fakat daha cahil mutaassıp arasındaki savaşla meşgul etmişlerdir. Bizi somut gerçeklerden, gerçek dertlerden ve ciddî konulardan gâfil bırakmak için imanımızı, beraberliğimizi, günümüzün ve geleceğimizin kaderini alaya alarak ikincil ve çeldirici olan soyut konuları gündeme getirmişler ve böylece yeni tahsillilerimizi aydın olma

adına bir şekilde, eski tahsillilerimizi de dinî meseleler adına başka bir şekilde iğdiş etmişlerdir.

Tek çözüm yolu, yarısı felç olup işe yaramaz hale gelmiş, yarısı da kokuşmuş bu bedene, bu ruhsuz beyne bu Mesîhce ruhun bilinçli olarak üflenmesidir. Böylece, bir milletin insanî şahsiyetine kıvam ve kuvvet veren bütün manevî ve kültürel köklerinden kopmuş ve kendine yabancılaşmış şaşkın nesil, kendine, kültürel özüne, tarihî ve ahlâkî asaletine geri döner, özüne ve özbilincine ulaşır ve dünya ve ahiret karşısında bu tehlikeli nihilizmden, hiççilikten, kofluktan, ruhsal boşluktan, fikrî ve felsefî ümitsizlikten aydınlık, açık ve tevhidî sorumluluk kazandırıcı bir dünya görüşüne ulaşır. Bu nesil, dağılmış özünü yeniden bulmak ve manevî ve kültürel hayatını yenilemek yoluyla, kendisine bir yandan boynuz vururken bir yandan da efsunlayan, kendisini şiddetli ve çok yönlü bir kültür, düşünce, zevk ve ahlak bombardımanına tutan ve böylece aklî ve manevî bakımdan kuşattıktan, ruhî ve insanî yönden boşalttıktan sonra ve mantıksal direnme gücünü, eleştiri, teşhis, yargılama, değerlendirme, ölçme, seçme ve ibdâ yetisini felç ettikten ve tek kelimeyle manevi olarak çökerttikten sonra artık kolay ve rahatça gerçekleşecek olan iktisadî ve siyasî kuşatmaya koyulan korkunç Batı devine bu sayede karşı koyabilir. Bu sayede varlığını koruyabilir, ayakları üstünde durabilir ve çöküntüye uğramış insanlığını yenileyebilir. Öte yandan toplum içinde kendisine anlatıldığı biçimiyle din, aklı felç edici bir etkendir; zihni doldurmada, iradeyi geriletmede, toplumsal ümitsizlik ve karamsarlıkta, içinde bulunulan duruma rahatlatıcı bir açıklama getirmede, teslimde, tahammülde, vehim ve hurafelerin güçlendirilmesinde, akıl dışı tekrarlara, anlaşılmaz edim ve adetlere alışmada, temelsiz korku ve ikirciklerde ve sonuçsuz nefret ve sevgilerin depreşmesinde, olmayan ya da bilinmeyen dostlar ve düşmanlarla meşguliyette, nihayet olmayanla ya da gerekmeyenle oyalanmada ve mevcut olandan ve gerekenden gâfil kalmada etkili bir din... Sonuçta öyle bir din ki kendisinden ancak

üç kişi çıkar sağlar: Firavun, Karun ve Belam. Bu dinin tek kurbanı vardır; o da halktır!

Böyle bir faciada, uyuşukluk, cehalet, yoksulluk ve teslimiyet dinini ruhun derinliğinden ve hayatın içinden söküp atacak tek mucizevî etken "din"dir! Sadece ve sadece din! İnsanların hayatları boyunca hep gördüğü bu tuhaf kelime. Hem öldüren hem dirilten, hem uyutan hem uyandıran, hem köleleştirip uysallaştıran hem özgürlük yolunda isyanı ve dik başlılığı öğreten kelime. İnsanlık tarihi hep "dinlere karşı dinin" cihadının hikâyesidir, dinsizliklere karşı dinin değil.

Ve İslam'ın serüveni, tarihte, toplumda ve toplumsal sınıflardaki bu çelişik rolün hikâyesidir. İslam'a karşı İslam'ın savaşı, hatta Kur'an'a karşı Kur'an'ın savaşı (Sıffin'de olduğu gibi). Her zaman ve her yerde mantıksal ve ileri İslam, hareket ve yapıcılık İslam'ı, sadece sapkın ve geri İslam aracılığıyla ve durağan ve uysal İslam yoluyla hayat ve zihin alanından uzaklaştırıldığı için, hakiki ve gerçekçi bir aydın, bu durumda, geri ve donuk İslam'ın insanların zihin ve hayatlarının derinliklerinden çıkarılıp atılmasının tek yolunun hakiki ve hayat verici ilk İslam'ı onun yerine geçirmekte olduğunu bilir. Bizim ihtiyacımıza, âcil ve hayatî ihtiyacımıza, ne o İslam'ı tanımayan aydının ne de içinde bulunduğumuz zamanı hissetmemiş olan yarım din adamının cevap verebileceğini işte tam burada görüyoruz. Ancak İslam'ı bilen aydınlardır, şu boşluğa düşmüş, yabancılaşmış ve bezmiş nesli kendine getirebilecek ve toplumuyla –koptuğu toplumuyla– yeniden irtibatlandırabilecek olan. Düşüncenin özünde ve gerçek İslam'ın ruhunda var olan o inkılabın olağanüstü gücüyle, dinin şu anda donmuş durumdaki muazzam gücünü ve maddî enerji kaynakları ile dolu yer altı kaynakları gibi gizli kalmış ve boşa gitmekte olan uçsuz bucaksız iman gücünü ortaya çıkarıp arındırarak tarih, ruh, uygarlık, düşünce ve hayatımızı harekete geçirme yolunda kullanabilecek olanlar yine ancak bu aydınlardır. Şimdi bizim derdimiz de bu, dermanımız da. Başlaması gereken, fikrî bir devrim ve İslamî bir röne-

sanstır. En derin itikat temellerimize dayanan ve elimizdeki en zengin tecrübelerle manevi ve insanî sermayeleri devreye sokan bir kültür ve inanç hareketi. Tek kelimeyle İslam! Kuşkusuz, kimileri bu yolda adım atabilirler ve tarihin hareketinden uzakta yolunu yitirmiş ve dizginleri ellerinde bulunduranların ve zamanı ele geçirmiş olanların oyuncağı haline gelmiş dizginsiz ve akıbeti belirsiz zamanımızı güçlü ve bilinçli ellerine geçirerek bu çağın evladı olabilirler. Aynı zamanda Schandel'in deyişiyle "kendi halkının tarihini, geçmişte kalmış ve ölmüş ya da şimdiki zamanda donuk ve taşlaşmış bir varlığa bürünmüş, toplumun hayatını da kendisiyle birlikte kalıba dökmüş ve devinimden alıkoymuş bütün coşku ve ihtiyaçlarıyla birlikte şimdiki zamanın yatağında akıtmaya başlayabilir."

Fakat böyle kimseleri nereden bulalım? Bizim işimizin zor yanı, üniversitemizin, bugün de var olan kadim havzaya yabancı ve uzak olarak, üstelik ona rağmen doğup gelişmiş olmasıdır. Bizim yeni kültürümüz, kadim kültürümüzün gelişim çizgisinde gelişen, onu tamamlayan ve sürdüren bir kültür olmayıp kültürümüze sırt çevirip Batı'ya yönelmiş olan bir fenomendir. Bu yüzden, bu ikisi birbirinden öyle uzak yaşamaktadır ki üniversitelerimiz, sanki kendilerini, Çad, Kongo ve Peru gibi bir Afrika ya da Latin Amerika ülkesinde bâkir bir alan üzerine ve sıfır bir tarihle yeni kurulmuş Avrupa güdümlü öğretim kurumları gibi görmekteler. Hiç kimse, bunların en az bin yıldır süregelen bir üniversite tecrübesinin varisleri olduğunu hissetmez. Kadim ilim havzalarımız ise kendi içlerine kapandıklarından ve yeni fikir ve bilim esintilerine bir pencere bile aralamadıklarından hiç kimse bunların yarım asırdır üniversiteyle komşu olduğunu ve Batı'nın her yandan, medresenin köhne duvarlarının ardına kadar geldiğini hissetmez. Bu uzaklık ve yabancılık, okumuş kesimin kültür bakımından yetişmesinde ve toplumsal şekillenişinde derin bir tesir bırakmıştır. Bu ise toplumumuzda birbirine yabancı ve hatta zıt iki bilimsel ve fikrî atmosferin oluşması ve her grubun kendine özgü kültür ve dünya görüşü çerçevesine takılıp kalma-

sı biçiminde tezahür etmiştir. İslam bilgisi hâlâ medreselerde yaşadığı ve kadim ilimlerle iç içe olduğu için, doğal olarak bizim tahsillilerimiz ya yeni Avrupa kültürüne sahiptirler ve İslam'ı bilmezler ya da İslam'ı öğrenmişlerdir, fakat kaçınılmaz olarak zamanın bakış açısı, dünya görüşü ve araştırma yöntemi ile dünyanın vaziyetine âşina değildirler. Bu bakımdan bu iki kesimden hiçbiri, hedefi bu çağda gerçek İslam'ı ortaya koymak olan böyle bir değişime kaynaklık edemez. Bu hedefi gerçekleştirmek için iki kültürlü düşünürler lâzım ama henüz yok.

Fakat ne mutlu ki bu iki grubun (kadim ilim havzası ve yeni tahsilliler grubunun) içinde kendi çevrelerine hâkim ruhun hilâfına düşünen ve toplumsal etkenlerin iradesiz ürünü olmayan, çevrenin ürettiği değil, çevre üreten kimseler var. Bunlar, Avrupa'da ya da İran'da okumuş, yeni kültüre sahip ve günümüzün bilim dallarından birinde uzman, fakat Batılı modellere uygun olarak yaratılmış olup birbirine benzer düşünen ve Batı ihracı kültürel ürünleri tüketen ve yaygınlaştıran basmakalıp aydınlara benzemeyen kimselerdir. Bunlar, Takîzâde'nin deyişiyle, "tepelerinden ayak tırnaklarının ucuna kadar Batılı" olmakla ve yarı Avrupalı (assimiles) hale gelmekle avunmazlar. Bunlar, Sartre'ın deyişiyle "Sadece Avrupalının izniyle ağzını açabilen Üçüncü Dünya'da ve geri kalmış toplumlarda kendisi konuşan ve Batı'dan ihraç edilmiş sözler karşısında, kendilerinden sözü olan aydınlardır." Bunlar, kendileri düşünebilir, görebilir, teşhis edebilir ve nihayetinde seçebilirler! Ne söylense peki demezler, Batılı kavramları aktarma aracı ve kendi halklarının sözcüsü değildirler. Aydındırlar, yarı Avrupalı değil. Taklit aşamasını geçmiş, fikrî ve ilmî içtihat aşamasına ulaşmışlardır. Bilimsel bakışı ve günümüz bilimini Avrupa uygarlığından öğrenmişlerdir, ama onu kendi toplum, tarih ve kültürlerini tanımak için kullanmışlardır. Kendi dinlerinin ve halklarının yazgısı karşısında yükümlülük duyduklarından ve öte yandan da çağdaş zaman ve dünyaya âşina olduklarından, maneviyatın ihyası, toplumun uyanışı ve yeni bir görüş, yaratıcı ve bağımsız bir hareket geliştirmek için, asil ve zengin İslam iman ve kültürüne dayalı ola-

rak yeni bir yol açmaya çalışırlar. Böylece hem okumuş yeni nesli, Frantz Fanon'un deyişiyle, maymunca taklitçilikten ve sömürgeciliğin fikir ve ruh köleliğinden bu yola çekmeyi, hem de hareketsiz ve donuk kadim nesli ve dindar kitleyi eskinin irticâî zincirlerinden ve katılaşmış geleneklerinden, yarı dinî ve gayri ihtiyarî taassuplardan, hurafecilikten, irsî ve taklidî âdet ve sanılardan kurtararak harekete geçirmeyi ve toplumumuzun derinliklerinde, cehalet ve sapmanın kalın katmanları altında bulunan ve İslam'ın bugün donuk ve statik bir enerjiye dönüşmüş olan muazzam iman gücünü açığa çıkarıp arıtarak yapıcı ve dinamik bir diri güce dönüştürmeyi amaçlarlar. Böylece bilinçli aydınlar imana kavuşacak, dindar kitle de özbilince erişecektir.

Bugün ne mutlu ki aydın adıyla toplumun dışında yaşayan, yarı Avrupalı olup çıkan ve kültür sömürgeciliğinin düşünce ve görüşlerinden paketlenmiş ürünleri tüketen grubun içinde, yarı Avrupalının ve modernistin aydına ve uygara dönüşümü hareketi diye adlandırılabilecek bir hareket ortaya çıkmıştır. Bu, Batıcıların Batıcılık karşısında isyan ettikleri bir harekettir. Bu, kültür sömürgeciliğinin, vücuda getirmek için bu asır boyunca çokça yatırım yaptığı ve aracı olması, yabancılık boşluğunu doldurması ve "yerli" ve "Avrupalı" arasındaki çelişkiyi kapatması için hazırladığı kesimin içinden çıkan bir grubun kendi kesimini fikrî kulluk, taklit ve yabancıya benzeme gayreti bağlarından kurtarma, başkasına tapınma ve Batılı görünme hastalığını, kendi zihninin ve ruhunun derinliklerinden söküp atış hareketidir. Bu hareket, bütün Üçüncü Dünya toplumlarında, özellikle de Afrika siyahları (yeni kültür sömürgeciliğinin yağmasına herkesten fazla uğramıştır onlar) arasında yaygınlık kazanmış ve Frantz Fanon, Aime Cesaire, Julius Nyerere, Senghor, Kenyata, Neccar ve Ömer Mevlud gibi gerçek ve bağımsız aydınlar, hedefi "dünyanın sömürüye uğramış toplumlarındaki yarı Avrupalıların ve modernist yarı aydınların kendine dönüşü" olan bu kültür hareketinin önderliğini ele almış ve bütün kültür, dinî bilgilenme, siyasî görüş, toplumsal kavrayış, edebiyat, tarih, şiir, sanat, ahlâk ve insanî ilişkiler alanlarında, hatta akletme tar-

zı ve hayatı anlama alanında köklü bir dönüşüme yol açmışlardır. Öyle ki bu, Batı sömürgeciliğinin kültürsüzleştirme ve maneviyatı yok etme hamlesine maruz kalan, Batıcılıkla, Batı'ya özenmekle, kendine yabancılaşmakla ve Avrupalıyı körü körüne taklit etmekle övünüp böbürlenen ve haşin ve acımasız bir taassupla hiçbir karşılık beklemeden bütün dinî değerlerini, tarihî övünçlerini, kültürel ve ahlakî asaletlerini ve kendisine ait olan her şeyi Batı'nın ithal değerlerine yer açılsın diye yıkıp viran eden bir neslin, hatta kendi kendilerine oturup kendi kendilerini aşağılamaktan, din, millet ve ahlâkla alay etmekten ve kendi değer ve mukaddeslerine çamur atmaktan zevk alan, kültürel kokuşmuşluğa ilişkin her türlü söz ve davranışı hüccet kabul eden ve bundan fetva alan ve yabancıların yolluksuz yevmiyesiz kölesi olan (Avrupa'nın mutlak azameti ve kesin üstünlüğü karşısında kendilerini öyle kaybetmiş ve kendi değersizlik ve hiçliklerine öyle iman etmişlerdir ki Gandi ve Tagor gibi büyük şahsiyetler bile cellat işgalciyi övmekteydi.) yarı aydınların bir anda nasıl değiştiğini ortaya koyan bir inkılaptı bu. Bu arada sömürü çağlarının karanlığını şaşırtıcı ve korkusuz parlayışıyla yırtarak Üçüncü Dünya'yı aydınlatan yeni simalar doğmuştur. Kültür sömürgeciliği karşısında özgürlük ve bağımsızlık hareketi İslam toplumlarında da başlamıştır. Üçüncü Dünya aydınları, yazarları, sanatçıları ve düşünürleri arasında ortaya çıkmış olan "öze dönüş" diye nitelenebilecek fikrî dalganın etkisiyle, bizdeki yeni okumuş kesim ve Batıcı aydınlar arasında da birtakım hareketler ortaya çıkmış ve onlar da Aime Cesaire'ler ve Frantz Fanon'larla sözdeş olmuşlardır.

Bilinçli dindar düşünürler arasından, Fanon ve Aime Cesaire'lerden yıllar önce İslam toplumlarında Batı sultasına karşı fikrî mukabeleye ve kültürel mücadeleye girişen ve herkesten önce, bu uygar yağmacı saldırganın siyasî ve askerî sömürgeciliğinin kültürel yüzünü tanıyan öncü önderlerin etkisi altında birtakım dalgalar ortaya çıkmıştır. Onlar, "Selefiye" hareketini oluşturuşuyla Seyyid Cemaleddin Afgani, İslam âlimlerinin Kur'an'a dönüşünü esas alan bir kültür devriminin temellerini

atışıyla Muhammed Abduh ve nihayet, benlik felsefesini ortaya atışı ve bütün dindar düşünürleri "dinî düşünme tarzının yapısının yenileştirilmesi"ne çağırışıyla Allame Muhammed İkbal'in adımlarını takip ederek "uyutulmuş ve yabancılaştırılmış İslam toplumlarını uyandırıp kendine getirmeye çalışmışlardır. Kimi süprüntü ve basmakalıpçı aydınların muhtemelen bu tabirlerin zâhirine bakarak hissedeceklerinin aksine Seyyid Cemaleddin, Abduh, İkbal ve benzerlerinin hareketi, gerici, geriye dönüşçü ve irticâî bir hareket değildi. Hatta tam tersine bunlar, yeni bilimlerden yararlanan, zamanın ruhunun, yeni bilimsel bakışın ve Batı'nın yeni kültür ve medeniyetinin İslamî ve dinî araştırmaların kapalı çevresine girmesini sağlamışlar ve eski kültür havzalarının ilerici ve yenilikçi önderleri olmuşlardır. Aynı şekilde kendi toplumlarının gelenek, kültür ve sanatına dönüşe çağıran Fanon, Cesaire ve Nyerere gibi aydınlar da böyledir.

Bir asır öncesinden İslam toplumlarında ve son yıllarda da yeni aydınlar arasında başlamış olan bu hareket, birbirine benzemeyen iki uzak kutuptan neşet etmiş olmakla birlikte şimdi tek bir mecraya girerek tek bir çizgi ve amaca kavuşmaktadır. Böylelikle ister istemez, bu birbirinden uzak iki kutupta ortak ve benzer bir öz bilince ulaşan ve doğal olarak aynı fikrî ve toplumsal sorumluluk duygusu taşıyan aydınlar, bu yolda bir uyum ve birliğin oluşturulması zorunluluğunu her zamankinden daha çok anlamışlardır. Böylece birbirlerinin desteğiyle iç irticâın ve dış kültür sömürüsünün mahvettiği ve hayat ve hareketten mahrum bıraktığı şeyi ihya edeceklerdir. O şey, İslam toplumlarında toplumun tarihini, kültürünü, toplumsal ruhunu, bütün kurumlarını ve insanî değerlerini oluşturup yoğurmuş olan İslam'dan başkası değildir.

İslam, sadece toplumumuzun dini, tarihimizin yapıcısı, kültürümüzün ruhu, toplumumuzun güçlü vicdanı ve muhkem şirazesi, ahlak ve maneviyatımızın temeli ve nihayet halkımızın insanî özü olduğu için ve doğal olarak da Batı'nın kültür sömürgeciliğine karşı verilen maneviyat ve kültür mücadelesinde, yabancı

hayranlığından, şahsiyetsizlikten ve manevî bağımlılıktan kurtuluşta, kendi ayaklarımız üzerinde durmada, insanî özbilince ulaşmada ve tarihî, kültürel ve fikrî asâletleri yenilemede dönülmesi gereken, bugünkü kültür boşluğumuzu doldurmada zengin kültür, düşünce ve maneviyatından yararlanılması gereken ve kültürsüzleştirmeye karşı savaşta kendisiyle silahlanılması gereken şey olduğu için değil, bizim inanışımıza göre ve hatta İslam'ı sadece taşıdığı insanî değerler açısından değerlendiren gayrimüslim İslam araştırmacılarının düşüncesine göre de tarih ötesi ve milletler üstü bir dindir. Hatta 19. yüzyılın meşhur din karşıtı Fransız düşünür ve yazarı Ernest Renan'ın deyişiyle İslam, "insan dini"dir. Avrupa sömürgeciliğinin siyasî ve askerî önderlerinin itiraflarına göre İslam sömürülen dünyanın direniş, başkaldırı ve bağımsızlık talebinin en büyük etkenidir[87].

Dolayısıyla biz İslam'ın sadece durağan toplumun hayat bulması, hareketsiz kitlenin hareket bulması, kendini yitirmiş, koflaşmış ve yabancılaşmış neslin bağımsızlık bulması ve nihayet küresel kültür sömürgeciliğinin çabasıyla kopmuş olan tarih ve kültür bağlantısının yenilenmesi için gündeme gelmesinden söz etmiyoruz. Ayrıca İslam'ın gündeme gelmesi, Üçüncü Dünyanın ileri aydınlarının inandıkları gibi, toplumsal ve tarihî gelenek olarak, kendi insanî ve kültürel şahsiyet ve asaletimizi yeniden kazanmak adına dayanmamız gereken bir dayanak olduğu için değil sadece. Batı'nın ihraç ettiği değerlerin acımasız saldırısı ve her yandan eserek her şeyi söküp atan uğursuz fırtınalar karşısında ayakta kalabilmemiz ve kendi insanî gerçekliğimizin omurgasını koruyabilmemiz için "sarılmamız gereken sağlam ip" olduğu için de değil sadece. Bütün bunların yanı sıra, bu âcil ve hayatî maslahattan bağımsız olarak da insanî gereksinimlere, felsefî sorulara, kuşkucu ve tehlikeli itikadî dağınıklıklara, ahlakî değerlerdeki sarsıntıya ve bizim toplum olarak sıkıntılarımıza, çelişkilerimize, parçalanmışlıklarımıza ve bozukluklarımıza cevap verebilecek bir hakikat olarak gördüğümüz için gündeme

[87] Bkz. Ali Şeriati, Anne Baba Biz Suçluyuz.

gelebilir İslam. İslam, bu çağın ruhunun ateşli ve hararetli arayışında, insan vicdanının şu anki buhranında, bugünün medeniyetinin korkunç çıkmazında ve nihayet gücünün doruğundayken diz çökmüş bulunan ve tekniği göğe çıkmış olmasına rağmen yerde boşluğa, karamsarlığa ve hiçliğe ulaşmış olan, bütün eski dinlere ve yeni ekollere imanını yitirmiş olduğu halde her zamankinden çok kendini dayanılmaz bir şekilde bir imana muhtaç hisseden ve bilimin iktidarının zirvesinde susuz ve muzdarip durumda "inanç" arayan yeni insanın çabasına karşılık gelebilecek bir hakikat olarak gündeme gelebilir. Açık, derin ve gerçekçi bir dünya görüşü olarak, değişken çevre ve zaman şartlarında tecelli etme yeteneğini göstermiş devingen ve ileri bir hukuk sistemi olarak gündeme gelebilir. Çünkü İslam, genel bilimsel determinizme ve birliğe, olumlu ve insanî bir tarihsel iyimserliğe ve zayıf ve mahkum sınıfın cebrî zaferine dayalı bir felsefedir. Adalet, eşitlik ve rehberliğin esas oluşuna ve toplumsal hak, gasp, asâlet ve mülkiyet konularında iki kutup arasında cebrî bir tezat olduğuna inanan ileri ve halkçı bir görüştür. Nihayet insanın esas oluşuna (humanizm), insanın tanrısal özüne, fizikötesi yeteneğine, evrensel sorumluluğuna ve ilahî emanet sahibi olduğuna inanan ve onun "ebedî ve sonsuz tekâmül"ünü kabul eden ve onu tabiat ve gerçeklik yoluyla, maddeye egemen olarak, tabiî güçleri kullanarak ve nihayet bütün ırk, kavim, sülale ve gelenek değerlerini yadsıyarak Tanrı'ya kadar yükselmeye çağıran ve yeryüzünde büyük insan ümmetinin temellerini iktisadî ve insanî eşitlik temelinde ve yüce ilahî ideallerle kurmaya yönlendiren ileri bir insanbilim felsefesi olarak İslam, bugün bir ideoloji, bir yön, bir hidayet, bir iman, dünyanın manevî bir yorumu ve nihayet günümüz insanının bunalımlı ruhunun en temel sorusuna bir cevap olarak gündeme gelebilir.

Şimdi Ne Yapmalı?

Toplumumuzun aydın atmosferi, yani yeni okumuş kesime özgü çevre, aynı şekilde Batı'nın fikir ve zevk atmosferinin şiddetli etkisi altındadır. Batı karşısında kültürel ve bilimsel bağım-

sızlık, hâlâ uzak bir arzu aşamasından öteye geçememiştir. Üniversiteler, bilim ve öğretim kurumları, basın dünyası, yazar, mütercim, şair, sanatçı ve toplumbilimcilerimiz ile fen ve sosyal bilimler alanındaki uzmanlarımızın inanç, ruh ve ahlâk çevreleri, hâlâ iki seçkin ve köklü özelliğini korumaktadır: Birincisi yabancılık, hatta bazı örneklerinde, kendinden, dininden, kültüründen, bakışından ve kendi manevî şahsiyetinden bezmişlik, ikincisi de Batı'ya çılgınca bağlılık, hatta gururlu bir Batılı görünme ve köksüz ve çirkin bir yenilikçilik çabası.

Herkesin Batı havası soluduğu, Batı'dan ithal edilmiş fikir, ahlâk ve zevk mallarından başkasını tüketmediği ve çoğu zaman yabancının kültür saldırısı karşısında elleri ve yürekleri boş ve hatta muhtaç muhtaç oturduğu böyle bir atmosferde, kalkıp çile çeken, samimi olarak bir şeyler yapmaya, savunmasız ve silahsız neslini donatmaya, onlarda genç ve güçlü bir iman, bağımsız ve ileriye bakan bir görüş ortaya çıkarmaya ve gerçek manevî ve kültürel sermayeyle kendi çevresindeki inanç ve kültür boşluğunu doldurmaya çabalayan bir avuç insan... Kitap, tercüme, film, radyo, televizyon, tiyatro, sanat, ders, yurt ve moda gibi çeşitli ambalajlarla Batı'nın üretim mekanizmalarından çıkıp her yandan ve dur durak bilmeden gelip iştiyak ve hararetle tüketilen ürünler karşısında, fikir ve inanç bakımından kendini öğrenme, kendini onarma ve kendini yoğunlaştırma alanında köklü bir devrimi tetiklemeye uğraşan... Gerçek bir aydının insanî özelliklerinden olan fikrî üretim gücünü, yetenek, teşhis, iktibas ve seçme dirayetini, bütün bunlardan arındırılmış durumdaki öykünmeci yarı aydınlarda ortaya çıkarmaya çabalayan bir avuç insan...

Evet, öz bilince ulaşmış ve böylesi şartlarda, bu zamanda ve kendilerinde peygamberce bir sorumluluk hisseden bu gerçek aydınlar, tıpkı peygamberler gibi kendi kavimleri içinde garip kalmayacaklar mı? Onların davet sesleri, milletleri kendi oyuncağı haline getirmiş olan bu çağın altın buzağısının ve Samirî teknik ve sanatının dünyayı dolduran sesi karşısında bir kulağa

ulaşacak mı? Onların fikir ve inanç alanındaki zor cihatları, daracık bir dört duvar arasında, birkaç ders, birkaç kitap, birkaç makale ya da birkaç konferans ile sınırlı kalmayacak mı? Bunlar, birbirlerinden uzak, dağınık, münferit, programsız, işleri için gerekli imkanlardan yoksun, fikir ve gönül ortakları olmadan bir şey yapabilirler mi?

Üstelik yeni okumuş kesim, başka bir deyişle aydınlarımız, aslında toplumun dışında yaşıyorlar; halkla bağlantıları yok, kendilerine özgü zihin, fikir, zevk ve hatta toplum kalelerinde tutuklular. Kendi kendileri için sıradan insanlarınkilerle benzerliği olmayan özel dil, ahlâk, sanat, edebiyat, ruh ve kültürleri, toplumsal davranışları, duyarlıkları ve idealleri var.

Toplumlarının düşünme tarzında, bakış açısında, inançsal ve toplumsal vicdanında derin bir dönüşüm meydana getirmek isteyen bu yaratıcı ve bilinç sahibi düşünürler, sınırlı bir grup olan okumuş ve diplomalı kesim üzerinde etkili olmakla yetinip bir gönül rahatlığı içerisinde olabilirler mi? Düşüncelerini sınıflarda yaptıkları derslerde ifade ettiler ve öğrencilerinin düşüncelerinde bir değişim ve gelişime yol açtılar diye bir başarı hissi içerisinde bulunabilirler mi? Aydınlara ait bir dergide bilimsel bir makale yayımladıklarında, araştırıcı okuyucular bunu anlayacaklar diye; bir kitap bastırdılar. Kitap okurlarınca okunsun diye; bir konferans verip fazilet sahipleri dinleyince, bir şiir söyleyip şiirsel sembollerle, kapalı ifadelerle ve iz kaybettirici binlerce tezat ile istiareler, kinayeler, mecazlar ve müşkül tevriyelerle gizleyince, buna vâkıf olacak mânâ ehli, gönül sahibi, ince zevk sahibi, dert sahibi ve şiirden anlayan birileri tek tük de olsa çıkınca tatmin olabilirler mi?

Asla! Aydın, filozoftan, bilginden, edipten ve sanatkârdan başka bir şeydir. Çoğu zaman bunlardan biri olmakla birlikte aynı zamanda da Schandel'in deyişiyle, "Aydınlık, bir tür peygamberliktir ve hâtemiyetten sonra tarihte peygamberlerin yollarını sürdürenler aydınlardır. Aydın, insanları bilince, özgürlüğe ve insanî olgunluğa doğru yönlendirmek ve cehalet, şirk ve zu-

lümden kurtulmada onlara yardım etmek üzere toplumuna gönderilmiş bilinçli bir insandır."

Bu yüzden toplumsal aydın olmanın ayırıcı özelliği, halkın yanında ve içinde olmak ve esir bir milletin ya da mahkum bir sınıfın alınyazısı karşısında kendini yükümlü hissetmektir. Schandel'in deyişiyle aydın, kendisine sadece vahyedilmeyen, aynı zamanda vahyin yükümlülüğünü de taşıyan bir peygamberdir. Peygamberler de filozoflardan, ediplerden, bilginlerden, âriflerden, zâhitlerden ve sanatçılardan başkaydılar. Bunlar bir dağ kıyısında, bir manastır ya da tapınak köşesinde, bir bahçenin dört duvarı arasında, bir akademi, medrese ve kütüphane köşesinde ya da bir zaviyede bir başlarına ya da kendileri gibi olanlarla yalnız ve halktan uzakta ve toplumlarının kıyısında yaşayabilir ve halkın kaderinden, başından geçenlerden, sıkıntılarından ve ihtiyaçlarından habersiz olarak kendi işleriyle uğraşıp büyük bir filozof ya da takva sahibi bir rahip, âbit, ârif ya da dâhi bir sanatçı olabilirlerdi. Fakat bir peygamber, kendine peygamberlik gelir gelmez, hiç beklemeden toplumun kalbine gelip halkını bulur. Vahiy, ilk kez ona şöyle emreder: "Bireysel inziva örtünden, kişisel elbisenden ve kendi özel, aile ve cemaat hayatından sıyrıl ve halkın arasında ayağa kalk, korkut, müjdele; yalan, cehalet ve hurafenin sembollerine saldır ve kendilerinin yonttukları sahte mabutları kır. Umutsuz halk kitlesine, mustazaflara, kölelere, mahrumlara ve çaresizlere, nice az topluluğun çok topluluğa galip geldiğini anlat. Güçsüz mahkumlara, Allah'ın iradesinin, dünya önderliğini ve dünyanın mirasını kendilerine garanti ettiği müjdesini ver. Maruf olanı emret, münkerden sakındır. Esir halkı, Firavun ve Karun cebbarlarının ve onların halkı aldatan büyücü ve rahiplerinin sultasından kurtar. Kurtuluşa ve özgürlük, izzet ve adaletin arzımevûduna doğru onlara kılavuzluk et. Ve nihayet insanları yeryüzü köleliğinden gökyüzü yücelişine, bireylere tapmaktan Allah'a tapmaya ve dinlerin zulmünden İslam'ın adaletine çağır."

Ümmî olmanın bir anlamı da halktan olmaktır; ümmetin içinden gelmek ve ümmetin yanında olmak. Peygamberlerin toplumsal özellikleri işte budur. Aydınlar da peygamberlerin vârisleri olduklarına göre, onlar, Avrupalıların deyişiyle, inzivalarının "fildişi kulelerinde" halktan gizli yaşayamazlar ve Kur'an'ın deyişiyle "örtülerine bürünüp elbiselerinin içine kıvrılamazlar." Eflatun, akademyasının bahçe kapısını insanlara kapatıp "Geometri bilmeyen bu bahçeye girmesin." diye levha asabilir ve sadece "geometri bilen birkaç bilginle cumhuriyet, ütopya, şiir, hakikat, bâtıl, ahlâk, adalet ve şecaatten söz edebilir. O, Atina'da binlerce kölenin, Aristo'nun deyişiyle, bütün dünyada, bütün insanlar arasından soyluluk ve erdemi her zaman kendi kanlarıyla yoğuran kimselerden oluşan otuz aristokrat aileyi, yük taşıyacak hayvanlara ihtiyaçsız hale getirmesiyle hiç ilgilenmeyebilir! Fakat Muhammed (s.a) böyle yapamaz. O, bütün ömrü boyunca ya çölün yalnızlığında çobanlıkla ya da Hatice'nin evinde hayatla veya Hira mağarasında tefekkürle meşgul olmuşken, peygamberlikle görevlendirilince, sessiz ve ıssız dağından aceleyle iner, şehrin kalbine ve insan kalabalığına gelir ve Safa tepesinin üstünde, Dârunnedve'ye karşı durup kavmin ileri gelenlerinin toplandıkları yere dönüp toplumunun sahte mabutlarıyla yüz yüze gelerek haykırır. Evinin dört duvarı arasından çıkar ve mescidi mekan tutar. Odasının kapısı mescit (halkın evi)ten açılır. Yani o, büründüğü –her zamanki gibi gizlendiği– örtüsünden çıkmıştır. Yani o, emin ve ümmî bir elçidir. Resuldür. Yani bir "risalet" ve "mesaj" taşıyandır! Bugün de bir âlim, bir filozof ve bir zâhit, ya bir mihrap ya bir medrese ya bir laboratuvar ya bir sınıf ya bir halvetgâh ya da bir mabet köşesinde kendi işine gömülmüş ve dünyaya ve içinde olup bitene ilgisiz olabilir.

Fakat Seyyid Cemaleddin Afgânî, ilim havzasında ya da ibadet köşesinde, irfanî keşif ve kerametlerle, züht ve riyâzet makamlarıyla ve kelam, fıkıh usulü, edebiyat ve felsefe alanında derin ve ince araştırmalarla meşgul olmakla gönlünü hoş edemez. İkbal, felsefe doktorasını alıp İngiltere'den döndükten sonra dün-

ya çapında bir filozof kılığına bürünüp hocalık ve akademisyenlik postuna kurularak üniversitenin bilim adamlarını ve öğrencilerini ve toplumun seçkin kesimini çevresine toplayıp İngiliz'in Hindistan üzerindeki kara sömürü çadırının altında bir köşeye yerleşerek halkının ineğe tapmasını seyredemez. Deha ve bilgi kanatlarını açıp Sokrat, Aristo, Eflatun, İbn Sina, Molla Sadra ve Mevlana ile birlikte felsefenin yüksek ve uçsuz bucaksız göklerinde uçamaz. Aristo ile bilek güreşine tutuşup İbn Sina'ya yüzlerce inceliği anlatmakla, Esfâr'a hâşiyeler yazmakla, büyük Avrupalı filozoflar karşısında irfanın azamet ayağını uzatıp Alman Kant'ın ve Fransız Dekart'ın parlaklığını, Şems-i Tebrîzî ve Mevlana'nın göz kamaştırıcı ışığıyla karanlıkta bırakıp ne yazık ki hiç kimsenin anmadığı hakikatlere ulaşmakla gönlünü hoş edemez. Onun dilini bu geri ve cahil kalmış halk, bu Hintli ve Müslüman anlamaz ki. Bu durumda ne yapsın? Ya yalnızlık köşesinde, o halktan habersiz, halk da ondan habersiz, cezbe ve kendinden geçme halinde, felsefî istiğraklar, irfânî keşif ve şuhutlar içinde kalmalı ya da bu memleketten gitmeli ve "mücevherini başka bir alıcıya götürmelidir."

O, deha sahibi bir filozoftur ve kendisini anlamayan cahil ve geri kalmış bir toplumda yaşamaktadır. Fakat ne münzevî olur ne de gizlenir. Çünkü aynı zamanda bir aydındır. O, bu halka gönderilmiştir. Onun "benlik" felsefesi, özel bir felsefî teori değil, toplumun bedenine üflenmesi gereken inkılâbî bir ruhtur. Aydınca bir değişim, asla tahsillilerin kale duvarlarıyla sınırlı olamaz. Aydın, kendi fildişi kulesinden halkın içine inmelidir. Çünkü Schandel'in deyişiyle, "halkın bulunmadığı yerde halktan söz etmek ya yalandır ya da abes." Kuzey Tahran kafelerinde, üst düzey aydınların takıldıkları yerlerde, halktan ve toplumdan, sömürüden, geri kalmış ülkelerden, Üçüncü Dünyadan vs. söz edenlerin ve derin keşiflerde bulunup fikirler icat edenlerin her şey olmaları mümkündür. Toplumbilimci, antropolog, iktisatçı, coğrafyacı, siyasetçi, bilgin, filozof, yazar, sanatçı vs. olabilirler bunlar. Fakat aydın olabilirler mi? Asla!

Bu bakımdan, toplumumuzun okumuş ve öykünmeci kuşaktan ayrılan kesim içerisinde özbilince ve aydınlığa ulaşmış olan az sayıdaki bireyler, artık kendi toplumsal kesimlerinin sınırlı çerçevesi içerisinde her zamanki gibi mahsur kalamazlar. Aydın olmanın zâtî hasletinin gerektirdiği toplumsal yükümlülük özü, onları ya kendi kişisel çıkarlarının ve cemaat menfaatleri çerçevesinin dışına çıkmaya ya da onları kendi içlerine kapatan ve "avam halk"ın ve sokaktakilerin gözünden gizleyerek bilimsel saygınlıklarının, akademik onurlarının ve aydınlık şanlarının irtifa kaybetmesini ve ayağa düşmelerini önleyen üstat, allâme, yazar, akademisyen, uzman, bilgin, mütercim, araştırmacı, filozof, toplumbilimci ve sanatçı örtülerini yırtarak peygamberce bir tavırla bilimsel düşüncelerin inziva mağarasından ve sınıfsal konumlarının yüksek zirvesinden inmeye zorlar. Onlar, tıpkı İslam Peygamberi gibi, "bir kul gibi oturup yiyip içer, kul olduklarını bilirler." Onlar, "hayvanlar gibi olan avam" diye nitelenen ve içlerinden en temiz insanî yüzlerin doğduğu sokaktaki insanlarla oturmak, yüce ilmî mevkilerinden ve dehalarının yüksek zirvesinden inerek bu "başsız ayaksız halk"ın önünde eğilmek durumundadırlar. Onlar, o danışıklı dövüş sahnesinin zıt tarafındaki iki kesimin oyuncuları tarafından onurlarının kırılmasına, sövgülere, iftiralara, aşağılanmalara, yakıştırmalara, dalaverelere ve ayak oyunlarına katlanmak, aptal öğrencileri olarak derslerinde bulunamamış kompleks sahibi isimsiz hastalardan ve kıskançlık ve yetersizlik hastalarından ya da yaygın terimler bile kulaklarına bir kez olsun çalınmamış ve kitaplarından bir cümlesinin Farsçasını bile okumaktan âciz olan ve en seçkinlerinin bile her okul talebesinin açıkça anlayabildiği yalın ve basit Farsça bir ibareyi yanlış okuyan ve daha bir yanlış anlayan ipe sapa gelmez kimselerden kendilerine yöneltilen binlerce eleştiriye, yergiye, bilimsel irdelemelere eyvallah diyerek ses çıkarmadan çalışmak durumundadırlar!

Evet, toplumda bir fikir ve inanç inkılabını harekete geçirmek isteyen bu gerçek aydınlar, kendi nesillerinin dünya görüşünü, bilimsel bakışını ve ruhsal yönünü değiştirirler ve bu itikat boş-

luğunda, hatta dine nefret, sömürüye hayranlık duyulan bu boşlukta, makul, mantıklı ve aynı zamanda güçlü bir dinî iman dalgası koparırlar ve unutulmuş İslam'ın gerçek simasını bu yabancı çevrede resmederler. Ayrıca, peygamberce mesajlarını insanlara duyurur ve toplumlarında ve zamanlarında İslamî bir rönesans, ilerici ve mantığa uygun bir dinî reform başlatırlar. Oysa böyle dağınık ve münferit, toplumdan ayrı, bir kesim içinde mahsur kalmış ve halkından kopmuş –tıpkı etnik ve dinî bir azınlık gibi halkın dışında kendi halinde yaşayan– okumuş nesil, nasıl çalışabilir? Onlar, münferit çabalarını hangi yoldan bir araya getirebilirler? Çeşitli hizmetlerine hangi yoldan yön verebilirler? Düşüncelerini, yeni düşünceler taşıyan genç nesil arasında yaymak için ne gibi projeler hazırladılar? O fildişi kulelerinden hangi merdivenle inmek istiyorlar? Halkı okumuşlardan ayırmış olan bu derin ve geniş hendek üzerine ne tür bir köprü kurmak istiyorlar? Nihayet, ne yapmak istiyorlar? Programları nedir? Ne gibi imkanları var ellerinde? Hepsinden önemlisi, aydın rolünü oynayan antrenmanlı ve tecrübeli oyunculara ve sahne arkasında yer alıp ilginç, çok yönlü ve heyecan dolu "Yeni Eşekleştirme" piyesini ustalıkla sahneye koyan kültür sömürgeciliğinin paralı, kudretli ve becerikli ellerine karşı ne yapabilirler?

Öte yandan öbür tarafta, halk, din, cehalet hastalığı, daha tecrübeli ve daha şaşırtıcı dinî oyunlar ve "Eski Eşekleştirme" var...

Bu çevrede İslamî bilgiler ve sorumluluk veren güçlü iman sermayesi ile bilinç ve aydınlığa ulaşan ve İslam kültürüne olan ileri vukuflarının ve İslam'dan edindikleri mantıklı görüşün kendilerini halkı doğruya yönlendirmek ve aydınlatmakla yükümlü kıldığı kesimin daha zor bir sorumluluğu vardır. Aynı sahne arkasından ve aynı eller tarafından sahneye konulan dinî görünümlü sahte oyuncuların rolleri karşı taraftaki meslektaşlarının rollerinden nasıl daha zorsa, İslam'dan yoksun olmayan, bilakis sahte ve başkalaşmış İslam'la dolu olan bir çevredeki İslamî ilim

havzalarının dindar aydınlarının sorumluluğu da daha zor ve daha ağırdır. Onların işi küfür topraklarında cihatken, bunların işi nifakla boğuşmaktır! Onların düşmanlarının ya eli boştur ya da elinde "Lat" ve "Hubel" putu vardır. Saflar belirgin ve sınırlar bellidir; aralarında İslam ve küfür, Müslüman ve Yahudi, muvahhid ve müşrik hendeği vardır. Fakat burada öyle bir topluluğa karşı kılıç çekmek durumundalar ki eğer bunların elinde Kur'an varsa, kılıç çektikleri de mızraklara, bayraklara takmışlardır Kur'an'ı! Öyle kimselerdir ki kılıç çektikleri, onların çadırlarından, arı kovanlarından yükselen vızıltılar gibi dua, namaz, zikir, Kur'an, ezan ve yakarış terennümleri gelir!

Ebu Süfyan, İslam'la silahlanınca, Muhammed (s.a) silahsızlandırılmış olur! Amr b. As, Lat'ı bırakıp Kur'an'ı alınca, Hendek fatihi Ali'yi Sıffin'de yenilgiye uğratır!

Öyleyse Ne Yapmalı?

Hedefler:

1- Bu toplumun dindarları ve özgür insanları bir araya gelmelidirler: Hem bilinç ve insanlıkları sayesinde halkın uyanışı ve doğruya yönlendirilmesi" gibi ciddi bir sorumluluğun farkına varmış olanlar ve hem de Muhammed'in (s.a) kurtuluş veren İslam'ının ve Ali'nin (a.s) adaletçi öğretisinin, maneviyatı, kültürü ve ilahî mesajı savunmanın ve İslam ve insanın gerçek değerlerini ve ilahî asaletlerini korumanın yükünü omuzlarına yüklediği kimseler.

2- Düşünce, iman ve kaderinin önüne aynı amaçla kurulmuş olan iki tuzaktan halkı kurtarmalılar. Kurtarmalılar ki hem halk kitlesi cehaletin, hurafenin ve zararlı ya da yararsız zihinsel, duygusal ve geleneksel meşgalelerin –din adına– oyuncağı olmasın ve doğruluk, uyanıklık, hareket ve izzet dini, yalanın âleti ve uyumanın, katılaşmanın ve zilletin etkeni haline gelmesin, hem de genç ve aydın neslimiz, din adı verilmiş olan bu tuhaf gerçeklikleri görerek dinden kaçmasın. Bu kaçışla batıcılık tuzağı kuranların tuzağına, maymunca Batı taklitçiliğine, dünya-

ya musallat olmuş propaganda odaklarının ve Batı sömürgeciliğinin kucağına düşmesin. Kültür sömürgeciliğinin bu karmaşık şebekeleri içerisinde, kof ve içi boş, teşhis etme ve seçme gücünden yoksun ve tarihî ve manevî bakımdan kimliksiz hale gelmesin. Başkalarına boyun eğmiş, zihnî ve iktisadî alanlarda önüne ne konulursa tüketen varlıklar olup çıkmasın.

3- Şimdiye dek dünyayı bizim yeni aydın ve okumuşlarımıza Batı tanıtmaktaydı. Medeniyet ve kültür adını taşıyan şeyden, bize Batı bahsetmekteydi. İnsanı, doğu ve batıyı, bilimi, dini, felsefeyi, eğitim ve öğretimi, toplumsal ve iktisadî sistemleri, siyasî önderliği, yeni yaşama tarzını, ahlâkı, edebiyat, sanat ve estetiği, kısacası insan hayatının yönlerini ve toplumun boyutlarını bize Batı anlatmakta ve bize kendi düşündüğü ve istediği gibi yorumlayıp betimlemekteydi.

Ne diyoruz? Hatta dinimizi, tarihimizi, edebiyat ve sanatımızı, insanî övünçlerimizi, geçmiş ve günümüzdeki büyük simalarımızı ve insanî değerlerimizi bize hep o açıklıyordu ve biz kendimizi tanımak ve kendi tarihî, İslamî ve manevi yüzümüzü görmek için, gözümüz, kulağımız bu "mutlak öğretmen"deydi ve hâlâ da öyle. İslamî alanlarda ya da Fars şiiri alanında çalışan düşünürlerimiz, okumuşlarımız, bilginlerimiz, araştırmacılarımız ve hatta yazarlarımız, hep Batı'nın kültür makinesinin ürettikleri malların tüketicisi durumundalar. Bizim araştırmacılarımız da onların mütercimi!

Yani Sartre'ın –Fanon'un kitabına yazdığı önsözde Batı'nın diliyle konuşurken– dediği gibi, biz, Asya'dan, Afrika'dan ve Latin Amerika'dan gençleri getiriyor, bir iki sabah Paris, Londra, Belçika ve Amsterdam'da dolaştırıyor ve onlara Batı dilini, edasını ve tavırlarını öğretiyorduk. Aracılık yapabilecekleri ve Üçüncü Dünya'ya götürmek istediğimiz şeyleri nakledebilecekleri kadar öğrenim verdikten sonra onları ülkelerine döndürüyorduk. Ardından, buradan kelimeleri fırlatıyorduk ve hemen sonra Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki bu "ağızlar" açılıyor ve duyduklarını kendi dilleriyle tekrarlıyorlardı!

Şimdi "kendi sözümüzü söyleme"nin güç ve cesaretini kendimizde bulmalıyız. Sartre'ın deyişiyle Avrupalının yediğini biz kusmayalım ve onun düşünce ve tecrübelerini kendimize ve ona döndürmeyelim.

4- "Özümüze Dönelim[88]"

[88] Son zamanlarda Aime Cesaire, Fanon, Senghor, Nyerere, Kâtib Yâsin, Kenyata ve Udeh gibi siyah aydınların ortaya attıkları slogan, "geleneğe dönüş"tür. Siyahları kültür üretme gücü bulunmayan ve her zaman medeniyetlerin ırgatı olarak ya da kültürün yaratıcısı değil, başkalarının kültürlerinin tüketicisi olarak tanıtan ve sonuçta onun bugün de Avrupa medeniyetinin ırgatı ve Avrupa kültürünün taklitçisi olmasını isteyen Batı karşısında cephe alma adına millî kültüre ve tarihî geleneğe dayanış. Dolayısıyla Batı karşısında kültürel dayanaklarını sağlamlaştırmaya ve bu işin gelenek ve tarihine dönmeye çalışan siyah aydınların sloganları ileri bir slogandır. Tıpkı Merhum Celal Âl-i Ahmed'in *Garbzedegî* (Garbzedelik)'sinde toplumumuz için gündeme getirdiği gibi.

Fakat bizim inanışımıza göre Batı, biz İranlılar ve Müslümanlar karşısında geleneksel kültürü inkâra kalkışmadı ki biz buna karşı koymak için kültürün ispatına koyulalım. Bilakis o, bu kültüre şiddetle ve hatta kimi durumlarda abartılı fakat saptırıcı bir biçimde atıfta bulunur! Yani kültür, medeniyet ve tarihe, yani şahsiyetimize ilişkin kendi istediği bir yüz resmeder. Böyle olunca, kültürel varlığın ispatı ve geleneksel özümüze dönüş bizim için herhangi bir sorunu çözmez; bilakis bu durumun, ortamı Batı'nın suistimaline daha uygun hale getirmesi, ulusal gelenekleri, yerel âdet ve görenekleri canlandırma adına bizi bir tür "yeni irtica"ya sürüklemesi mümkündür. Bunun izlerini bugün tavırlardaki eski hayranlığı, davranışlardaki eski özentisi, Batı hayranı kimseler arasında tavır ve düşüncede bir tür ahmaklıktan kaynaklanan çelişki olarak avam gibi görünmenin yaygınlaşması ve ezelî üstatları ne derse yapan ve bilinçsizce hareket edip konuşan tiplerin sahte Doğuculuğu biçiminde görmekteyiz. Onlar, ezelî üstatları ne derse yaparlar. Üstatları, sirkeye tatlı demişse, bunların ağızlarının suyu gerçekten akar ve sirkenin tatlılığını gerçekten hissederler! "Amerikan tarzı gericilik" olarak nitelenebilecek olan bu geleneğe dönüş, bugün "öze dönüş" diye sunulmakta olup aslında yeni ve oldukça çirkin bir eşekleştirmedir!

Bu çok modern ötesi olanlardan birinin evine, bu grubun öze dönüş hareketinin bir sembolü olarak bir "eşek palanı" asmışlar!

Bu yüzden, bizim sözünü ettiğimiz öze dönüş, geçmişe irticaî bir dönüş değildir: *"Ökçelerinizin üzerinde geriye mi döneceksiniz?"* (3/Âli İmran Suresi 144)

"Eskilerin masalları"nı (İslam bunların hepsini elinin tersiyle itmektedir) diriltmek değildir; ataların ve dedelerin çürümüş kemiklerini yüceltmek değildir. İtikadî ve tarihî kişilik ve kimliğimizi bulmak ve yaratıcı ruhu ve üstün manevî değerleri diriltmek için "insanî öz"e dönüştür.

Bu slogan, şimdiki zamandan yüz çevirmemiz, geleceğe sırtımızı dönmemiz ve yeni olan ne varsa hepsinden mutaassıpça kaçmamız ve panik halinde geçmişe yönelmemiz anlamında değildir. Bilakis hedef, "kendi insanî, kültürel ve itikadî özümüze dönmek"tir. Bu slogan, irticâî bir hareketi önermez. Bugün sergilendiğinin tersine, yerel geleneklerin ve yöresel göreneklerin

Dolayısıyla "öze dönüş" sloganındaki özün "hangi öz" olduğunu; "mitolojik öz" mü, "millî ve ırkî öz" mü, "tarihî öz" mü, "geleneksel ve yerel öz" mü, "antik öz" mü, "dinî öz" mü? Hangi din? Sünnî mi, Şii mi? Hangi Şia? "Ali'ye ait olan" mı, "Safevilere ait olan" mı?

Hangi Öze Dönüş adlı kitapta belirtmiştim: "Tarih boyunca oluşmuş ve bize manevî kimlik ve kültürel kişilik kazandırmış olan özel bir insanî öze dönüş, tarihin sürgit hareketine, itikadî yöne, halk ruhuna ve sınıf görüşüne, yani toprak ve çalı çırpı altında, tarihî macera, olgu ve olayların altında, geçici, dayatılmış ya da değişken ve yapay şekil ve tavırların altında, sürgit akışı olan, bugüne dek gelen ve beraberinde bizim insanî hakikatimizi, aşkın ve ahlâkî değerlerimizi, inanç ruhumuzu ve manevi sermaye ve imkanlarımızı taşıyan kesintisiz gerçek ruha dayanarak öze dönüş. O, aramızda olan bir geçmiştir, câri ve canlı bir tarihtir. O, geçmişte kalmış ve çağların derinliklerinde ya da yıkıntıların arasında gömülü olan ve sadece tarihçilerin ve bilim adamlarının zihinlerinde var olan ölü bir dinî ve antik öz değildir. O, kitapların, belgelerin ve eski eserlerin arasında kabre gömülmüş bir cenaze değildir ki arkeologlar ve düşünürler onun kabrini kazıp da zorla kendisine can üfleyerek harekete geçirsinler. Bu "öz", yaşayan bir insandır. Bütün çağlarda ve dönemlerde, bütün olayları, değişimleri, inkılapları, medeniyetleri, kültürleri, düşünceleri ve inançları uzun tarihimiz içerisinde yaşamış olan yaşlı bir kişidir bu öz. Şimdi de bizi! Tarihin kargaşa ve "kevnü fesad" dolu geçmişinde var olmuş ve bugün de diri ve mevcut olan bu kişi, müşahhas bir kimlik, ruh ve öz kazanmış ve dopdolu değerler ve kaynaklarla, büyük imkanlar ve Mesihçe bir mucizevî güçle donanmıştır. Kültür sömürgeciliği ve yandaşları sadece ondan korkarlar. Onu felç etmeye ve öldürmeye çabalarlar. Batı onu inkâr etmez, bilakis onun yüzünü, ondan kaçalım ve yabancının eteğine sarılalım diye, başka bir şekilde göstermek ister. Bizim onunla tanış olmamızdan korkar. Ona tapmamızdan kaygısı yoktur, hatta bizi buna teşvik bile eder. Ancak onun kim olduğunu bilmeyelim diye bin türlü çaba göstermiş ve göstermektedir. Ona dönersek, diri ve hayat verici olan o öze dayanırsak, mucizevi biçimde bizi diriltir. O, Keyumers'tir, Hızır'dır, Mesih'tir. O, hayatının son mevsiminde Müslüman olmuş ve son olarak da Ali'nin İslam'ına yönelmiştir. O, bizim ta kendimizdir. Batı, kültür sömürgeciliği, şu anki irtica, "bugünkü din", cehalet, güçsüzlük, uyku, uyuşukluk, gelenek, kör taassup ve sahte yenilik ve bütün bu yabancı kişiler karşısındaki biz! Ona dayanmalı, "özümüzün özü"ne dönmeliyiz.

âmiyâne ve aynı zamanda öykünmeci bir biçimde ortaya atılması ve zamanın dördüncü sindiriminden geçmiş olan şeyin yeniden geviş getirilmesi demek değildir. Bu, "kendine yabancılık"tan ve "yabancının kendi insanî mahiyetimize ve manevi kimliğimize hulûl etmesi(alinasyon)nden" kurtuluş için öncü ve ileri bir hareket ve sonuçta yitirilmiş hakikatimizi, yağmalanmış değerlerimizi yeniden kazanmak ve kendi asaletlerimize dayanmak, başkasının beyniyle düşünmemek, başkasının ağzıyla konuşmamak ve nihayet başkasının ayaklarıyla yürümemek ve "kendimiz olmak" demektir!

5- Tarihin karanlık çağlarının kalın katmanları altında gömülü ve hatta meçhul kalmış olan ve vârislerinin kendisinden yararlanma liyakatini yitirdikleri, sonuçta gördüğümüz gibi insanlık tarihinde benzeri bulunmayan bu büyük ve uçsuz bucaksız hazinenin üzerinde aç, yoksul, mahrum ve yabancıya muhtaç oturdukları, azametli, manevî ve kültürel kaynakların ortaya çıkarılıp ayıklanması.

6- Toplumun düşünce ve ruhunu felç edip zehirlemiş olan hurafelere, yanlış düşüncelere, insan ve İslam karşıtı inanış, gelenek ve göreneklere karşı tarihsel kökenlerine inerek, olumsuz toplumsal etkilerini, inanç ve bilim alanında, Müslüman halkın hayatında bıraktığı uğursuz izleri ortaya çıkararak fikrî ve ilmî bir mücadele vermek, bidatleri, sapma noktalarını ve olumsuz tevilleri bulmak ve tarihimiz boyunca işin içinde olan sınıfsal, siyasî, dinî ve felsefî etkenlerle sayısız garazkârlıkları sergilemek... Fikrî ve toplumsal savaş, her zaman "dine karşı din"[89] savaşı olup bu doğrultuda süregelen tarihî tecrübe, "uyutucu geri din"i toplumda kenara itebilecek, düşünce ve duygulardan söküp atabilecek en güçlü etkenin "uyandırıcı ileri din" olduğunu göstermiştir. İslam'ın serüveni de bu iki "İslam"ın tarihteki sürgit mücadelesinin sergilenişidir.

7- Fikrî bakımdan çöküntüye uğramamızı, inanç bakımından parçalanmamızı, kültür bakımından tefrikaya düşmemizi ve Ba-

[89] Dine Karşı Din, İrşad'da verilmiş konferans.

tı karşısında kişilik ve insanî bağımsızlığımızın manevî şirazelerinin dağılmasını hedefleyerek toplumumuzun düşünce ve duygusuna sürekli saldırıp güçlü ve derin darbeler indiren zehirli ve sapkın düşüncelerin saldırıları karşısında bağımsız bir fikir hareketi oluşturmak, fikir ve inanç sermayesi yanında para gücünü de takviye ederek, genç nesilde bilinç düzeyini yükselterek, doğru bilgilenmeyi sağlayarak ve ideolojik direniş gücünü besleyerek direnmek...

8- Düşünme gücünü dumura uğratmak, hatta düşünme mecal ve fırsatını ortadan kaldırmak, bilinci ve insanî sorumluluk duygusunu yok etmek ve imanı, inancı, özbilinci ve insanî değerleri fesat bataklığında boğmak için toplumun ve özellikle genç ve okumuş neslin ahlâkî çöküntüsünü hedefleyen rengârenk projelere, çeşit çeşit entrikalara ve akımlara karşı, keskin bir düşünce akımı oluşturmak, bilinç alanını genişletmek, fikrî konuları ve toplumsal sorumlulukları gündeme getirmek... Düşünmek zorunda kalmak, yükümlü olduğunu hissetmek, güçlü temellere ve yön verici inanç etkenlerine genç nesli eklemlemek ve en sonunda, aydınlar arasında hedef oluşturarak mücadele etmek... Çünkü Alexis Carrel'in deyişiyle hoşça vakit geçirmek, sadece hayatta hedefi olmayanların batacakları bir bataklıktır.

9- Dünyanın, yeni medeniyetin, Batı kültürünün, sömürgeci güçlerin, Doğu ile Batı'nın açık ve gizli ilişkilerini ve özellikle bir din, bir kültür ve tarih ve insanlık âleminin büyük bir bölümü olarak İslam'ın özel konumunu doğru ve bilinçli bir biçimde bilmek...

Dünyanın bugünkü görüş ve düşüncesini şekillendiren ve ister istemez bizim ve özellikle de aydınlarımızın düşünce ve duyguları üzerinde belirleyici olan bütün fikir konularının, ekollerin ve ideolojilerin ele alınması...

Uluslararası somut gerçekliklerin, işin içinde olan etkenlerin, güçlerin, imkanların, şartların ve nihayet zamanımızı teşkil eden ve zorunlu olarak bizim alınyazımız, inancımız ve yaşantımızla olumlu ya da olumsuz teması olan bütün meselelerin tahlili.

Çünkü bugün toplumsal ilişkilerin ve kitle iletişim araçlarının hızla geliştiği, kapalı geleneksel kale ve burçların yıkılıp çöktüğü, özellikle Batı'nın bütün insanları ve milletleri tek tipleştirerek ve gâlip kültürünü dünyanın bütün millî ve dinî kültürlerine dayatarak bu cebri hızlandırdığı dünyada, "kendini tanımak" hatta "kendine bilinçli olarak dönmek" ve Allâme İkbal'in tabiriyle "dinî görüş ve İslamî düşünüş yapısını yenilemek" ancak geniş ve açık bir dünya görüşüne sahip ve içinde yaşadığı zamana ve dünyada sahip olduğu beşerî konuma karşı doğru ve dakik bir bilince mâlik olan kesim için mümkündür.

10- "İslamî bir rönesans" meydana getirmek yani o uyandırıcı devrimci ruhun, temiz, aydınlık, devinim yaratıcı, izzet verici ve sorumluluk kazandırıcı imanın, gerçekçi, mantıklı ve toplumsal bakışın ve insanî, ileri ve öncü ideallerin, yani ilk İslam'ın yeniden doğuşunu sağlamak... "Mesaj"ı yeniden gündeme getirmek; insanlık tarihinin solmuş, pörsümüş ve kararmış kalbinde ansızın köklü ve keskin bir inkılaba yol açan, ahlâkta, düşüncede, duyguda, bireylerde, toplumlarda o güçlü coşkuları yaratan, çölün ortasında şaşırtıcı dehalar çıkaran, vahşilikte medeniyetler yeşerten, donuklukta devinimler başlatan, güçsüzlükte güçler, zebunluk ve zillette izzetler, esaret ve kölelikte özgürlükler ve nihayet mahrum ve mustazaf sınıfların derinliğinde özbilinç ve yeniden dirilme meydana getiren mesajı.

Burada zorunlu olarak şu soru gündeme gelir:

Bu "hedefler"in gerçekleşmesi için ne yapmalı? Daha dakik söyleyişle nereden başlamalı?

Doğaldır ki bu sorunun cevabı, "sabit ve müşterek bir formül" olamaz. Çünkü, birincisi:

Herkes, kendine özgü toplumsal bakışı ve inanç öğretisi uyarınca bu soruya özel bir cevap verir.

İkincisi:

Bu sorunun cevabı, kimin, hangi grubun ya da hangi sınıfın sorumlu oluşuna bağlı olarak değişiklik gösterir. Çünkü herkesin sorumluluğu kendi toplumsal sınıfına göre tayin olunur.

Dolayısıyla biz bu soruyu cevaplamak için burada hem kendi ekolümüzü hem de toplumsal kesimimizi belirginleştirmeliyiz. Yani hangi sınıfın ağzından ve hangi ekolün diliyle konuştuğumuzu somutlaştırmalıyız.

Tek kelimeyle:

Müslüman aydın!

İlk başta, herkesin ittifak ettiği bir esas olarak[90], geleneksel bir toplumda ya da bilinçsiz bir kitlede aydının ilk sorumluluğunun "kendi toplumunu bilinçlendirmek" olduğuna inanmalıyız[91].

Bu esasa göre biz, "Müslüman aydın" olarak "Bu hedeflere ulaşmak için nereden başlamalı?" sorusunun cevabında "nihâi slogan" olarak şuna inanıyoruz:

İslam'ın yeniden doğuşu.

Nasıl?

İslam, takipçilerine, tarihte yolunuzu kaybettiğiniz, çağların ve sapa yolların karanlığında fırka fırka olup birbirinizden kaçtığınız ve düşünce çölünde korkup umutsuzluğa düştüğünüz her zaman, sapa yollardaki yolculuğunuzu sürdürmeyin, parçalanmışlıklara ve bölünmüşlüklere katlanmayın, yetmiş iki milletin savaşıyla fırsat ve güçlerinizi boşuna heder etmeyin ve kelama ilişkin neticesiz çekişmelerle kaderinizi yıkıma doğru sürüklemeyin diye öğretmiştir.

Kur'an'a dönün!

Kuşkusuz, buraya dek, bugün her fırkanın İslam adına benimsediği şeyden, ilk Müslümanların felsefe, kelam ve tasavvufun, sonraki dinî, tarihî ve geleneksel etkenlerin aracılığı olmaksızın

[90] Şeriati'nin konferanslarından birinin başlığı, "Aydın ve Sorumluluğu"dur.

[91] Bu bilinç, her toplumun toplumsal şartlarına, tarihî aşamasına ve kültür tipine göre millî, kültürel, sınıfsal ya da siyasî olabilir. Örneğin Latin Amerika'da sınıfsal, İspanya'da siyasî, sömürüye ya da etnik ayrımcılığa maruz kalmış toplumlarda millî ve Kara Afrika'da kültürel olabilir.

bu mesajı doğrudan anladıkları çağa dönmemiz gerektiği açıklık kazanmıştır[92].

Fakat inkılâpçı bir sıçrayışla kendimizi çağların ve dönemlerin setlerinden o çağa ulaştırsak bile, yine şu soruyu karşımızda buluruz:

"Hangi Kur'an'a dönelim?"

Halife Osman'ın sarayındaki Kur'an: Kureyş aristokrasisini dirilten ve halkın Ebuzer'ini öldüren. Topraktan kulübedeki Kur'an: Peygamber Mescidi'nin köşesinde suskun duran adamın, Ali'nin Kur'an'ı. Hatta Amr b. As'ın mızraklarının ucundaki Kur'an: Irkçı, aristokratik, sınıfsal ve halk karşıtı Emevî saltanatının bayrağı! Hangisi?

Şimdi ilk İslam'a döndüğümüze göre halkımızın İslam'ın davetine neden öyle hızlı ve topluca icabet ettiklerini görebiliriz.

Kuşkusuz, her çağrıya icabet etmek, ihtiyaç ve sıkıntının ürünüdür.

Onlar, sınıf ayrımcılığından, Sasani zulmünden ve Zerdüştî ruhaniliğin kendilerini eşek yerine koymasından muzdariptiler.

İlk İslam'ın mesajında ne gördüler?

İman, adalet ve rehberlik.

Bu üçü, çağımızdaki bütün insan kitlelerinin şiarıdır. Dünyada bugün yapılmakta olan savaş bu üç esas içindir.

Bu üç hedef, bir kişide ete kemiğe bürünmüştür: Ali!

Ali'nin İslam'ı bu üç temel üzerine kuruludur.

Ali'nin hayatıysa üç bölüme ayrılmıştır:

"Öğreti" için yirmi üç yıl cihat, "vahdet" için yirmi beş yıl tahammül ve "adalet" için beş yıl savaş.

92 Bu yüzden İslam'a dayanmak, geleneksel İslam toplumunda, bu topluma bağlı dindar ya da dindar olmayan her aydının sorumluluğudur; dindar olmayan aydın için bir kültür olarak, dindar aydın içinse aynı zamanda bir inanç olarak.

Bu üçü ise çağımızdaki bütün Müslüman kitlelerin şiarıdır.

Burada cevapsız bir sorunun kalmaması için, hiçbir müphem nokta kalmamalıdır. İdeolojinin ve öğretinin ortaya konulmasından, "ideal" örneklerin sunulmasından, yolun, hedefin ve temel sloganların belirginleşmesinden, itikadî dayanağın ve tarihî yönün belirlenmesinden ve toplumsal ve sınıfsal konumun somutlaştırılmasından sonra stratejik konular ortaya konulmalı, somut örnekler sunulmalı, hareket yöntemi ve hareketin gerçekleşme yolu saptanmalı ve nihayet –bilimsel sosyolojinin diliyle konuşmak istersek– "ide ve eylem"in diyalektik ilişkisinde ikinci boyut belirginleştirilmelidir.

Burada çok karmaşık olanın anlatılması için, kendi halkımız arasında yaygın olan bir gelenekten yararlanalım: Pek derin ve oldukça anlamlı ve düşünülmeye değer bir gelenek; bilinçli bir aydını –eğer öykünmeci ve basmakalıp bir aydın değilse, kafasını çalıştıran ve bağımsız düşünebilen ve böylece eski ve âmiyâne simaların arkasında gizli olan güzel, güçlü ya da ileri ruhu kavrayıp ayırt edebilen biriyse– heyecanlandıracak bir gelenek. Bu gelenek, "bir konudan başka bir konuya atlama" geleneğidir. Gündeme getirilen her şeyden; tevhit, din, Kur'an, Muhammed, Ali, hac, ibadet, felsefe, tasavvuf, aşk, iman, mutluluk ve hüzünden, her inançtan, her gelenekten, her meseleden, her âdetten, hayatın boyutlarının her birinden, toplumdan, tarihten, ahlâktan ve ruhtan, her halükârda herkesten ve her şeyden Hüseyin'e ve Hüseyin'in aşurasına "atlamak!" Yani bunların hepsi, her ne olursa olsun, Hüseyin'in hikâyesine bağlanmalıdır. Yoksa tek başına müphem ya da yararsızdır! Yani her şey, onun eyleminin ekseninde döner. Yani her halükârda, bir şenlikte, bir düğünde bile o akla getirilmeli ve o anılmalıdır: Yezit, Hüseyin, şehadet vs.

Her zaman yol onun hikâyesine çıkmalıdır; her gün aşuraya kavuşturulmalı, her ay Muharrem'e. Yeryüzünün her noktası, o kırmızı köşeye bitiştirilmeli!

Aklınızdan çıkarmayın, unutulmasın. Kimden ve neden söz ediyorsanız, "o"na getirin sözü. İçtiğiniz her yudum suda, hatırlayın, hatırlayın, hatırlayın ve anın!

Tarih, unutulsun diye çabalamıştır. Zaman her şeyi unutur. Zamanın cebriyle böyle savaşmalı.

Buraya dek bizimle gelen aydın…

İslam toplumunda bu hedefin gerçekleşmesi için İslamî rönesans, "ilk İslam'ın keşfi", gerçek İslam'ı dirilterek bir "ideoloji" bulmak, "öze dönüş", Kur'an'a dönüş, "Ali'nin anladığı gibi Kur'an'a dönüş."

Bu yolda bu çağın ihtiyacına göre en temel şiarlara ulaşmak:

İman, öğreti, vahdet, adalet ve rehberlik.

Böylelikle aydının sorumluluğunun gerçekleşmesi… Hayatı inanç ve cihat; görevi, doğruya yöneltmek ve kurtarmak için aydınlatmak ve halk kitlesine bilinç vermek olan aydının…

Ve Hüseyin –hidayetin ışığı ve kurtuluş gemisi–, bütün sahnelerde ve bütün çağlarda yaşayan ve hazır bulunan, bütün bilinçli ve sorumluluk sahibi nesillere bakan şehit; zamanın sonuna dek bütün dindarları ya da özgür insanları, canlı ve sürgit cihadında yardıma çağıran feryat.

Ali'nin İslam'ını, kendi zamanı ve imanı önünde bilinç ve sorumluluk sahibi olan herkes için yorumlayan şehidin diri ve ölümsüz örneği.

Müslüman aydın, her şeyden ve herkesten sözü ona getirir, hayatının her anını onu anarak geçirir ve içinde bulunduğu her çağda, yerini ve zamanını Hüseyin'in yeriyle ve zamanıyla, irşat etmekle yükümlü olduğu halkın kara gününü de Hüseyin'in kızıl günüyle irtibatlandırır.

Hüseyniye-i İrşad –ki başlangıcından beri felsefe ve hedefi "aydınların Hüseynî olarak irşadı" olmuştur– bu ekol, görüş ve çizgiyi temel alarak zaman, toplum, din, İslam ve Şiîliğe ilişkin böyle bir telakkiyle ve böyle aydınlık ve bilinçli bir sorumluluk duygusuyla, İslam'a ve Müslüman topluma hizmet etmenin yeni yollarının arayışında olan bütün sorumlu aydınlarının ve yükümlü Müslümanlarının bilinçlendirilmeleri için bir eylem pla-

nı anlamında kendisi için belirlediği programı buraya aktarıyoruz. Böylece:

Birincisi, İran'daki Müslüman aydınların bilimsel ve İslamî çizgileri olarak duyurulan bu programı, bu yolla kamuoyuna sunulmuş olmaktadır ve bilinç ve görüş sahibi bütün insanlar, yeni öneri ve eleştirel görüşleriyle bu programın tashih edilip mükemmelleştirilmesine katkı sağlamış olacaklardır.

İkincisi, toplumumuzdaki bütün Müslüman aydınlar, bütün maddî ve manevi güç ve imkanlarını seferber edip, dinî olanakları mümkün olduğunca fazla kullanarak daha fazla İslamî faaliyette bulunabilirler. Bu yolla, İslam adına faaliyet gösteren kurum ve kesimlerle daha fazla işbirliği yapabilir ve İslam adına harcanan insanî ve parasal kaynakları daha yoğun bir biçimde kullanarak insanların dinin gerçek ve ileri ruhuyla tanışmaları, İslam'ın hakikatlerinin ihyası ve Peygamber ailesinin gerçek yüzünün tanınması için çaba gösterebilirler. Nihayet, mümkün gördükleri her şekilde ve ellerinde bulunan her şart ve imkanla, toplumun mümkün olan her köşe ve düzeyinde, bu büyük programdan aldıkları bir programı ya da programları icra edebilirler.

Mescitler, tekkeler ve Hüseyniyeler ile resmî ve özel dinî mahfiller, İslam hakikatlerinin ihyası ve halkın dinî özbilincinin geliştirilmesi yolunda faal merkezler biçimine dönüştürülmeli ve böylece aydınların kendi teşhisleri doğrultusunda bu programda bir bir sayılan araştırma, öğretim ya da tebliğ programlarından birinin, mümkün olduğunca uygulanmasına girişilmelidir.

Bu programı uygulamak için mümkün olan her düzey ve ölçüde, kendi toplum ve dini için bir şeyler yapmaya çalışan herkes, ülkenin her yanında küçük büyük İslamî kuruluşlar kurmalıdır. Bir grup için ne bu programlardan birini resmî dinî mekan ve mahfillerin birinde yürürlüğe koyma ne de bu çizgi doğrultusunda bir kurum oluşturma imkânı varsa, aynı fikir etrafında bir araya gelen küçük gruplar çerçevesinde, ihtisasa yönelik seminer çalışmaları, arkadaşlar arası ve hatta aile içi toplantılar da

düzenlenebilir. Eğer bunların hiçbiri mümkün değilse, münferit olarak küçük bir programın gerçekleştirilmesi üstlenilebilir!

Böylece irili ufaklı bütün çabalar azar azar, doğal ve cebrî olarak birbirine eklenir ve bütün toplumda İslamî bir hareket, geniş ve güçlü bir inanç akımı meydana getirir. İşte o zaman, yeni İslam hareketinin toplumu sardığı ve İslam'ın (yeniden doğan İslam'ın) coşkun, yapıcı ve uyarıcı imanının, çağımızı fethettiği söylenebilir.

Bu felsefe ve hedefle, Hüseyniye-i İrşad, araştırma, öğretim ve tebliğ alanlarındaki bilimsel İslamî faaliyetlerinin tamamını bu projeye göre başlatıyor. İşin başında, Allah'ın inayetine gönülden inanarak –çünkü tek dayanağımız O'dur– bu programların gerçekleşmesi ve bu geniş İslamî projenin uygulanıp kemale erdirilmesi için, bugün kendi imanları için fedakârlık etmeleri gerektiğini hisseden ve "ne yapmak gerektiği"ni bilen Müslüman ve bilinçli erkek ve kadınların adım atacaklarını ve yardım için ellerini uzatacaklarını umuyoruz.

Bu büyük yolda, her adım, herkesin adımı, İslam'a bir hizmettir ve bu kesin gerçek, bu kutsal hedefler karşısında herkesi sorumlu kılmaktadır. Ne kadar çok bilinç ve imkan, o kadar çok sorumluluk...

Bu yüzden bu geniş projenin gerçekleştirilmesinde, herkesten çok, bilinç sahibi değerli din mercilerinin, ilim havzasına mensup âlim ve fâzılların ve ayrıca üniversitenin değerli hocalarının, araştırmacıların, yazarların, mütercimlerin ve çeşitli sosyal bilim dalları uzmanlarının yardım ve yönlendirmelerini bekliyoruz. İnanıyoruz ki fikrî boşluktan, inanç sapmalarından, kültürel yoksulluktan, bu neslin zaman ve ihtiyacına uygun İslamî bilim ve bilgilendirme kurumlarının azlığından sıkıntı çeken ve her zaman yeni bir İslamî fikir hareketinin oluşturulmasını ve Şiî toplumda bilime dayalı büyük ve ileri bir dinî kurumun kurulmasını arzulayan okumuş nesil, gençler, aydınlar ve Müslüman halk, bu yolda bizimle birlikte yürüyecek ve bu projenin kaderi karşısında kendilerini doğrudan ve apaçık sorumlu hissedeceklerdir.

Program

Hüseyniye-i İrşad, hâlihazırda, araştırma, öğretim ve tebliğ olmak üzere üç bölümü ve dördüncü olarak da kurumlar birimini bünyesinde barındırmaktadır.

I. Araştırma Bölümü

Altı araştırma grubuna sahiptir:

1- İslamiyat grubu

2- Tarih grubu

3- İslam kültürü ve ilimleri grubu

4- Sosyal bilimler grubu

5- İslam ülkeleri grubu

6- Edebiyat ve sanat grubu

II. Öğretim Bölümü

Beş öğretim grubunu kapsar:

1- İslamiyat

2- Kur'an araştırmaları

3- Tebliğcinin eğitimi

4- Edebiyat ve sanat

5- Arap dili ve edebiyatı, İngiliz dili ve edebiyatı

III. Tebliğ Bölümü

1- Dinî vaaz ve konuşma

2- Bilimsel konferanslar

3- Bilimsel kongre, seminer ve söyleşiler

IV- Kuruluşlar

1- Yayınevi

2- Matbaa

3- Çeviri

4- Hac ve şiarlar

5- Kitap, belge ve döküman merkezi

6- Gezici kütüphane

7- Basın yayın

I- ARAŞTIRMA BÖLÜMÜ

Felsefe ve Hedef

Somut müşahede, aklî düşünme ve bilimsel araştırma, İslam'ın kültürel bakış ve dinî ruhunun açık ayırıcı özelliğidir. İslam bu yönüyle, tahakküm edici ve tanrılık taslayıcı bir edası olan ve itikadî esasları, dinî temelleri, gizemli ve akıl ötesi hakikatlermiş gibi yansıtarak işrakî ruhu ve irfanî duyguyu bunlar karşısında boyun eğdiren ve "delillendirmenin tahta ayağı"nı ve "aklın kısa eli"ni müdahaleden alıkoyan bazı dinî metinlerden ayrılır.

Semavî bir kitap olan ve vahyin diliyle konuşan Kur'an, ruhun takvasını, iç temizliğini ve anlayış saflığını; "hakikat"i benimsemede ve "hidayet" çizgisinde yer almada temel şart görürken[93] aynı zamanda takipçilerini her yerde araştırmaya ve düşünmeye çağırır. Sadece tabiatı, tarihi ve toplumları tanımak için değil, fizikötesi hakikatlere ulaşmak ve hayat felsefesini, yaratılışın amacını ve varlığın sırlarını anlamak ve hatta Allah'ı bilmek için de ayrıntılar, tabiat olayları, somut gerçeklikler ve maddî şeyler üzerinde irdelemede bulunmayı, düşünmeyi ve akletmeyi tavsiye eder ve bu tarzı, cahilî kulluklardan, kalıtsal ve fosilleşmiş gelenek ve inanışların doğurduğu "eskilerin masalları"ndan kurtuluş, özbilinç, bilgiye ulaşma ve gerçeği bulma yolu olarak görür. Müslümanları Arabın kabileciliği ve bedeviliği ya da İran'ın gelenekçiliği, geçmiş saplantısı ve donukluğu veya Yunan'ın mantık zihniyeti ile felsefî genelleme ve soyutlayıcılığı veya Hıristiyanlığın mistik içe bakışçılığı, ruhbanca zühtperest-

[93] Bu, bugün büyük bilginlerin ve gerçek aydınların farkına vardıkları bir olgudur (bkz. Max Planck, Bilim Nereye Gidiyor?). İnsanlar da bu temel esasın yokluğunun bilim ve düşünceyi ne kanlı facialara ve siyasî cahilliklere sürüklediğini görebilirler.

liği, uyuşturucu ruhaniliği ve sapkın, durağan riyazetçiliği ve Hindistan'ın dinî ve ahlâkî ruhuna hâkim olan toplum karşıtı, bilim dışı ve medeniyeti, akletmeyi, toplumsal gücü ve ilerleyişi dumura uğratan münzeviliği bir çırpıda harekete geçiren işte Kur'an'ın bu arka arkaya gelen mesajlarıydı. Bu sayede daha ilk yüzyılda –siyasî ve askerî karışıklıklara, hilafetin ahlakî bakımdan çöküntüye uğramasına ve İslam toplumunda cahilî Arap ve Acem aristokrasisinin ihya edilmesine rağmen– bilim havzaları, fikir ve kültür merkezleri, mantıksal tartışma ve cedellerin, ilmî ve aklî içtihatların, öğrenim, araştırma, çeviri ve telif çalışmalarının ve hatta bilimsel yolculuk ve göçlerin ateşiyle hararetlenerek çok çeşitli ekoller ortaya çıktı, sayısız uzman yetişti. Böylece Kur'an, siret, din, tarih, fıkıh, dil, edebiyat ve sanatın bütün boyutlarını tanıma konusunda şaşırtıcı çabalar başladı. Her halükârda, yeni kurulmuş İslam toplumunda geçmiş ülke, millet ve dönemlerin irdelenmesi, geçmiş medeniyet ve kültür hazinelerinin ortaya çıkarılıp yararlanmaya sunulması ve insanlık tarihinin bütün maddî ve manevi miraslarının araştırılıp iktibas edilmesi çalışmaları, Endülüs'ten Maveraünnehir'e kadar yayıldı. Böylelikle İslam, bir iman ve ideoloji olarak, donuklaşmış milletlerden ve ümmî kabilelerden "medenî ve devingen bir ümmet" yarattı. İslam medeniyeti ve bilimleri (bugünkü dünya medeniyetinin anası olarak, Avrupa'da feodalizmin çöküp orta sınıfın gelişmesinin ve Orta Çağ ruhunun yok oluşunun temel etkeni olarak ve Protestanlık hareketinin kökü, papanın kara istibdadının güçsüzleşip Katolik ruhbanlık ruhunun değişmesinin, Rönesans, göç ve deniz yolu hareketinin, coğrafî keşiflerin ve nihayet yeni Batı ruhunun evrenselci ve toplumcu boyutunun ana nedeni olarak) hicrî üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda şaşırtıcı görkem ve parlaklığına ulaştı. Böylece medenî ya da geri, hâkim ya da mahkum millet ve toplumların içinden onca dehayı filizlendirdi. Bilimin ve fikir ve kültürde ilerlemenin kapılarını herkese öyle açtı ki çoğunlukla köy çocukları ve hatta garip ve yabancı köle ve hizmetkarlar, manevî ve dinî önderlikte yüksek makamlara ulaştılar, yargıçlık makamına geçtiler ve dünyanın fikir ve bilim önderliğini ele geçirdiler.

İslam'ın bilimsel ruhu ve itikadî bakışının en seçkin özelliği olan içtihat, İslam düşüncesinin zamanın sâbit kalıplarında taşlaşmamasını sağlayan bir etkendir. İçtihat, dinî anlayış ile dinî yasa ve hükümlerin durağan gelenekler, kalıtsal tapınmalar ve tekrar edilip duran kof ve ruhsuz ameller haline gelmesini önlemektedir. Böylece dinî hükümler, iktisadî ve toplumsal şartların değiştiği ve hayatın gereklerinin ve ihtiyaçlarının ölüp doğduğu zaman çizgisinde hareketten geri kalmaz, yeni zamana ve ortama yabancılaşmaz. Her zaman yeni, ileri ve gerekli kalır bu sayede. Hatta bu yolla İslamî düşünme tarzı, zaman karşısında sürekli hareket ve yetkinlik içindedir ve bu yolla tarih boyunca daha fazla yayılıp zenginleşir. Zamanın gerisinde kalmak şöyle dursun, zamanı da kendisiyle birlikte ileri götürür. İslam toplumunun bilimsel düşüncesinin ve toplumsal ruhunun durağanlaşıp gerileyişini engeller. İçtihat, sadece İslam hükümlerinin yeni ihtiyaçlara tatbikini ve yeni hayatın hareketiyle uyumunu hedeflemeyip bunun yanında bu ihtiyaçları şekillendirici ve hayatı harekete geçirip yönlendirici bir etkendir. Bu bakımdan büyük İslam âlimleri, aynı zamanda din dışı alanlarda da en büyük âlimlerden sayılmaktaydılar. İslam medreseleri, tabiî ve insanî bilimlere özgü merkezlerdi aynı zamanda. Ruhani olanla olamayan, din ilimleri âlimiyle din dışı bilimler bilgini ve hepsinden kötüsü "eski ilimler" ile "yeni ilimler" arasındaki ayrım, yeni bir olgudur; İslam'ın misyonu ile ruh ve bakışına aykırı bir olgu.

İslam'da mescit bile, din ile dünyayı ve din ilimleriyle din dışı ilimleri birbirinden ayırmayı ve hatta "ilim", "ibadet" ve "siyaset"in birbirinden ayrı oluşunu kabul etmez. Peygamber'in mescidi, hem onun ve evsiz barksız dostlarının ikamet yeri, hem dua, namaz ve itikaf için mabet, hem ders ve ilmî tartışma havzası, hem siyasî, toplumsal ve askerî işlerin idare merkezi ve nihayet, hem de halkın fert fert temsilci olarak yer aldıkları özgür bir parlamentodur.

Fakat bu facia bugün gerçekleşti. İslam kültürü artık "eski ilimler" olarak algılanmaktadır. Ona uzak ve yabancı olarak, tabiî ve

sosyal bilimler (tıp, astronomi, fizik, kimya, matematik, tarih, coğrafya, iktisat, hukuk, siyaset, toplumbilim ve ahlâk) toplumun kalbini ve beynini oluşturan başka bir yerde yer alarak gelişmektedir.

Niçin böyle oldu? Biz İslam hakikatinin her zaman yeni olduğuna inanırız; çünkü o gerçektir. O zaman biz, çaresiz, İslam kültür ve görüşünün zamanın gerisinde kalışı ve mekandan uzak düşüşü konusunda kendimizi suçlamalıyız.

Kuşkusuz, bu olumsuz kaderde dış etken ve düşmanın eli inkâr edilemez, fakat İslam'ın düşmansız kaldığı ne zaman görülmüş? İslam, güçlü bir düşmanla ne zaman savaşsa daha güçlü ve muzaffer hale geldiğini, ne zaman yenilgiye uğrasa bunun iç nifaktan ve dostun zaaf ve gafletinden olduğunu göstermiştir. Kılıç kullanan birkaç yüz adamıyla bütün güçlü Arap kabilelerinin itilaf cephesini kolayca perişan eden, aynı nesil içerisinde birkaç bin fakir Müslüman ile iki büyük dünya imparatorluğu olan Bizans ve İran'ı aynı anda yıkan, fakat bütün bunlara rağmen aynı dönem içerisinde, zayıf, menfur ve istenmeyen bir iç sülalenin tasallutuna girerek peygamberinin ailesi kurban edilen ve dizginleri Kureyş'in cahiliye dönemindeki gibi aristokrasinin eline teslim edilen aynı İslam değil miydi?

Dolayısıyla, dış düşmanın rolüne ilişkin biraz mübalağa yaparak bugünkü kaderimiz konusunda taşıdığımız ağır sorumluluklardan yakamızı kurtarıp düşmanı suçlayalım da dostu aklayalım mı? Tam tersine bizim geri kalışımızda düşmanın da bir rolü olabildiyse, yine onun başarıya ulaşmasına yardım eden, bizim zaafımız olmuştur.

Çünkü hiçbir zaman bir fatih, yenilen kavmin yenilgiyi kabul etmesi ve kendini yenilgi için önceden hazırlaması dışında bir milleti yenilgiye uğratamaz. Çünkü büyük Ali'nin (ki onun ve oğullarının kaderi bu facianın şahididir) deyişiyle: "Dünyada bir zulmün baş göstermesi için iki kişinin işbirliği yapması gerekir: Zâlim ve zulmü kabul eden!"

Şimdiki çağda İslamî ilimleri eski ilimler kılan, tarihin akışında İslamî bakışı zamanın hareketinden alıkoyan etkendir. Zaman, İslam'ın kılavuzluğundan uzak, sapma içindeki hareketini sürdürdü. Zamanın hareketiyle birlikte yürümemiş olan İslam düşünce ve kültürü ise "eski" konumuna düştü ve kaçınılmaz olarak kalbi ve beyni de birbirinden ayrı kaldı. Avam arasında ancak dinî inanç ve ameller kaldı. İslamî ilimler kaldı, ancak eski çağlarda ve sonuçta İslamî ilimler eski ilimler olarak ve kadim medreselerin eski duvarları arasında mahsur ve eski kitaplar içinde mahpus kaldı. Okumuşlarımız –zamanımızın toplumsal ve bilimsel hayatının faal ve sorumlu beynini oluşturanlar– ise İslam'a yabancılaştılar. Çünkü (zamanın biliminin ve hayat gücünün sahibi olan) Batı'dan gelen çağdaş bilimlere yöneldiler. Dini muhafaza edip dinle amel eden sıradan halk, özbilinçten ve dine vâkıf olmaktan yoksun durumda. Tabii, böylece bugünkü İslam, ilimden kopuk bir iman, "beyin"den ayrı kalmış bir "kalp, "akıl"dan mahrum bir "duygu" ve ruh, anlam ve felsefeden yoksun hükümler olup çıktı. Sonuçta, dinî bir ruh ve derin, hareketli ve güçlü bir irfanî duygu olup zamanın mantık, hikmet, bilim, sanat, edebiyat, yükümlülük, hayat ve toplumsal kılavuzluk silahıyla donanmış olan ve devingen ve yaratıcı bir ruh olarak kendi güçlü medeniyet, toplum ve zaman bedenine hayat ve hareket kazandıran İslam, geleneksel bedenlerde, kalıtsal âdetlerde ve tekrarlanagelen ameller, merasimler ve sloganlarda taşlaşmış soyut bir ruha dönüşmüş olup âmiyane taassup, kendini bilmezlik ve zamana ve tarihin hareketine yabancılaşma, onu kendinin mahkumu yapmıştır. Ona inananların, çocuklarıysa birkaç ders notu görür görmez ve birkaç içi boş yenilikçi tavırla karşılaşır karşılaşmaz dinlerini bırakan ya da dinlerine saldıran yeni bir kesim haline gelmiştir. Öyle ki onlar, çocuklarının bu tutumları karşısında ya âcizce sızlanmalardan ya da bundan daha âciz olarak özgürlük ve yenilik bahanesiyle çocuklarını kendi haline bırakıp onların iğrenç ve maymunca taklitlerini –kültür ve insan sömürücülüğüne ait kukla tiyatroları yönetmenlerinin oyuncağı olmuşlardır bu halleriyle– oturup

seyretmekten ve karşılarına çıkan her şeye teslim olmaktan başka çare göremezler!

İslam'ın beyni kalbine nasıl döndürülebilir? İslamî ilimler, köhne halinden nasıl çıkarılıp şimdiki zamanın başına getirilebilir? Dinî inanç, şu anki geleneksel ve taşlaşmış kalıbından nasıl âzat edilebilir ve ona nasıl özbilinç, bilimsel aydınlık ve aklî mantık verilebilir? Bugün iki parçaya ayrılmış olup yarısı kalıtsal bilinçsiz gelenekler, öteki yarısı ise zamanın gerisinde kalmış ilimler olan İslam'ın binası nasıl yenilenebilir ve onun toplumu –başı ve gövdesi birbirinden ayrılmış toplum; bir yanda kalıtsal dinin hareketiyle yanıp tutuşan gövde, öte yandaysa kendine yabancı, yabancının havasıyla dolu ve başka bir yere monte edilmiş baş– nasıl başı gövdesi bütünleşmiş, gövdesi canlı, başı uyanık bir toplum haline getirilebilir? Sonuç olarak, ümmetine izzet, bağımsızlık, hayat, bilgi, iman, hareket, maneviyat, servet, buyruk, kılıç, kin, aşk, intikam, bağışlama, cihat, barış, taassup, hoşgörü, özgürlük, önderlik, gerçekçilik, idealizm, övünç, tevazu, isyan, tapınma, insanlık ve bilinç kazandıran o hayat verici, yaratıcı, devrimci, aydınlatıcı, kudret doğurucu, akıl parlatıcı ve medeniyet yaratıcı ruh, tarihin karanlık derinliklerinden ve eskinin kapıları kapalı köhne kalesinden nasıl çıkarılabilir? Bu zamanın içi boş bedenine ve bu sığınmasız ve hedefsiz, fakat saf vicdanına nasıl üflenebilir? Ölmüş ve mumyalanmış yarı İslamî toplumlar –çakalların burunlarını gömdükleri ve kokuşmuşluğunda mikropların yüzlerce hastalık türettiği toplumlar–, onun Mesihvari mucizesiyle nasıl diriltilip uyandırılabilir?!

Evet, nasıl?! Bu sorunun cevabı ne olursa olsun, kesin olan, son derece ağır, âcil ve hayatî bir sorumluluğun varlığıdır. Tek tek hepimizin omuzlarımızda ağırlığını taşıdığımız sorumluluk. Kim olursak olalım, hangi sınıfta olursak olalım, hangi gücü taşırsak taşıyalım fark etmez. Çünkü burada insanı sorumlu kılan, onun insan olmasıdır!

Fakat biz inanıyoruz ki İslamî ruhun zamanın mecrasındaki hareketini engelleyen ve İslam kültür ve bakışını taşlaştıran, içtihat ruhunun ölümüdür.

İçtihat, zaman kafilesinin uğrak yeri olan dinî ruh ve kültür şehrine açılan bir kapıydı; İslam dârulilm (akademi)ine açılan ve içeriye sürekli temiz hava getiren bir kapı.

İçtihat, "bütün boyutlarıyla İslam'ın yetkin ve ileri bir biçimde anlaşılıp tanınması, bilinçli müçtehitlerin aşkın, ileri ve zamana vâkıf bakış açılarıyla İslam'ın yenilikçi ve tekâmülcü boyutunun algılanması, İslam'ın kitabının katmanlarında gizlenmiş olan ve tıpkı tabiat gibi her kesitinde bir başka görünüm barındıran çeşitli müteşabih anlamların anlaşılıp içindeki hazinelerin ortaya çıkarılması ve en sonunda insanlığın düşünce ve bilim alanındaki gelişimi gereğince yeni gerçeklerin tespit edilmesi ve ihtiyaçların değişip toplumun değişken sistemlerinin temel ve yan yapı ve kurumlarının gelişmesi, tarihin cebrî hareketi ve insanlığın evrimi uyarınca yeni hukuk, hüküm ve ölçülerinin belirlenmesi yolunda ortaya konan özgür ve bağımsız bilimsel çabadır."

Dolayısıyla içtihat, zamanın değişken ve mütekâmil dönemleri boyunca İslam'ın kültür ve ruhu ile bilim ve hukuk sisteminin sürekli hareket ve hayat etkenidir.

Son yüzyılın ileri görüşlü düşünürlerinin öngördükleri tehlike, devrimci bir ruh ve hareketin, toplumsal atmosferini ve tarihî koşullarını geride bıraktıktan sonra hareketten geri kalarak muhafazakârlaşması ve hatta toplumun ilerlemesi karşısında irticaî bir direniş göstermesidir. Yani her hareket, bir süre sonra bir sisteme dönüşür. Öyle ki Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu içinde devrimci bir hareketti. Sonra Orta Çağ'da kendisi egemen bir muhafazakâr sistem haline geldi. Burjuvazi, büyük Fransız İhtilali'ne dek, Orta Çağ feodalitesinin taşlaşmış sisteminin içinde devrimci ve ileri bir hareketti. Şimdi mürteci ve muhafazakâr bir mutaassıp sisteme dönüşmüştür. İslam tarihi boyunca hanif bir İslam olan "İmamet İslam'ı" (Şia), "Hilafet İslamı"na (öncü devingen İslam'ı taşlaşmış egemen bir sisteme dönüştürmüş olan) karşı fikrî, toplumsal ve siyasî bir devrimci hareketti. Fakat Safevîlerden sonra kendisi bir "sistem"e dönüş-

tü. Nihayet sosyalizm, savaştan öncesine dek Doğu Avrupa'da devrimci bir hareketti. Şimdiyse burada muhafazakâr ve durağan bir sistem olup çıkmıştır ve yeni fikrî ve toplumsal hareketler karşısında irticaî bir taassupla direnmektedir.

Bireyler de böyledir. Özellikle iş başına geldikten sonra muhafazakâr bir lider ve egemene dönüşen devrimci önder çoktur.[94]

Bu bilimsel ve tarihî tecrübeye göre meşhur devrimci düşünürlerden biri, devrimci bir fikrî hareketin durağan ve muhafazakâr bir sistem ve kuruma dönüşmemesi için, bilinen "sürekli devrim" nazariyesini ortaya atmıştır.

İçtihat, şu şaşırtıcı hayatî rolü üstlenmiştir: İslam öğretisinde "sürekli devrim" rolü. İslam Peygamberi'nin, Müslüman toplumun tarihî tekamülüyle nasıl çelişik olmadığı bununla anlaşılabilir. Çünkü İslam, içtihat ruhuyla, bir çağın bedeni içinde donup kalmaz ve toplumunun belirli bir tarihî aşamasında sâbit durmaz ki toplumun tarihî değişim ve tekamülüyle uyumsuzluk göstersin ve sonuçta olduğu yerde kalsın da zaman geçip gitsin. Bilakis o da içtihat ruhuyla hareket halindedir. Hem fikrî içtihadıyla, toplumsal ihtiyaçlarla birlikte yürüyüp ilerler hem de fikrî içtihatla, her çağın değişken ve mütekamil zihninde yeni bir tecelli bulur ve anlayışların gücü, duyguların derinliği, bilimlerin ilerleyişi oranında onun daha yeni boyutları ve daha gizli anlamları belirir. Bu sürekli değişim ve gelişim ile çok çeşitli tecelli ve telakkiler, onun hakikatinin sâbit oluşuyla çelişmez. Çünkü tabiat da sâbit bir somut hakikattir ve tabiata vâkıf insanın tabiatı anlaması, onunla ilişkisinin olması, ona ihtiyaç duyması, ona bakış açısı ve insanın anlayış, duygu ve beğeni perdesine onun yansıyış biçimidir sürekli değişim, tekamül ve gelişim halinde ve göreli olan.

[94] Dr. Corc Cordak'ın deyişiyle, "Fakat bütün devrimciler arasında sadece Ali, sorumluluk taşımayan muhalif bir bireyken de devrimciydi, hükümete geldiğinde de eskisi gibi devrimci kaldı." Muaviye'nin tehlikeli bir biçimde azledilmesi, Talha ve Zübeyr ile iyi geçinmemesi, bu ruhu anlatmaktadır.

Bu temel meseleler göz önünde bulundurulduğunda zamanımızda ictihadî araştırma temel alınarak derin bir bilimsel hareketin başlatılmasının zorunluluğu hissedilmektedir. Hedefi İslam'ın gerçek hakikatini ve ilk çehresini tanımak ve toplumun dinî bilinç düzeyini yükseltmek ve kültür sömürgeciliğinin yabancılaştırmak ve böylece bu kesimi kendi "dayatma kültür"üne ve sonuçta kendisine yaklaştırmak için çok çaba gösterdiği okumuş kesimle genç nesli İslam'la tanıştırmak olan hareket!

Bugünkü şartlarda İslam'a olan imanları ve zamana karşı taşıdıkları bilinçleri ile ızdırap duyan ve kendilerini sorumlu hisseden bütün Müslüman aydınlar, bilgilendirme ve tebliğ konusunun bilimsel araştırmalarla bir arada ve uyum içerisinde olması gerektiğine inanırlar. Böylece bu üretken ve yeni açılımlar sağlayan kaynaktan sürekli yararlanarak dinî vaaz ve konuşmaların –ki bunlar çoğunlukla duygusal ve şifahi yönlere ve yüzeysel telkinlere dayalıdır– bilimsel ve fikrî derinliğe kavuşturulup tekdüzelikten kurtarılması sağlanmış olur. Çok önemli tebliğ işi (ki İslam'ın en büyük evrensel ve beşerî misyonu ve her Müslüman bireyin en temel sorumluluğudur ve ayrıca İslam'ın ilerleme ve diri kalma sırrı da budur), bu sayede, bilimsel İslamî araştırmalar yoluyla elde edilen sermaye ve donanımı da kullanarak günümüz dünyasında (ki "inançlar arası savaş" alanıdır) itikadî cihadını lâyık olduğu gibi sürdürebilir.

Çünkü bugün, Batı'da ve onun yarı ilmî, fikrî ve dinî mahfillerinde bir şekilde, Kara Afrika'da –ki İslam gelişme halindedir ve bu kıta, İslam, Katoliklik ve komünizmin çekişme alanıdır– bir şekilde ve Müslüman toplumlarda da bir başka şekilde İslam, savunmasız bir zemin haline gelmiş olup bütün ideolojik cepheler ve hatta birbiriyle düşman ve çelişik kanatlar tarafından saldırıya hedef kılınmaktadır. Bütün bu cepheler, son bilimsel ve felsefî silahlarla, sanat, toplumbilim ve propaganda teknikleriyle donanmışlardır. Bir yandan da dünyanın güçlü sömürü, iktisat ve siyaset odakları, onları cephe gerisinden desteklemektedirler. Bu ciddi çekişmeler içerisinde bugünkü haliyle sadece vaaz ve nasi-

hat ile ahlâkî konuşmaların, bu zeminin bilim ve inanç açısından savunulmasının ciddî sorumluluğunu ne derece üstleneceği ve başkalaştırılan onun aşkın ve insanî değerlerini ve bu zeminin tarihî derinlik ve yıkıntılarında gizli kalan aydınlatıcı, hayat verici hakikatlerini bu çağda ne derece ihya edeceği, habersiz ve güçsüz inananlarına ne derece yol göstereceği ortadadır!

İçtihat Kapısını Açalım

İslam'ın kapalı duran içtihat kapısı yeniden açılmalıdır. Ne mutlu ki İslam düşünce ve kültür tarihi boyunca Şia'nın en büyük ilmî iftihar ve imtiyazı, "içtihat kapısı"nın açık tutulması olmuştur. Şia'nın diğer fıkıh mezhepleri –ki Ebu Hanife, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'den sonra içtihat kapıları kapanmıştır– karşısındaki üstünlüğü, kavrayış, düşünüş ve ilim ölmesin, özgür araştırma ve içtihat gücü, özgürce akıl yürütüp çıkarımda bulunma, tartışıp görüş belirtme ve düşünceleri ifade özgürlüğü ile sadece bilimsel araştırmayla araştırmacı ve düşünürlerin inanç ve düşüncelerini özgürce ortaya koyup mücadele etmeleri ile mümkün olan fikrî ve ilmî tekâmül tarihte gerçeklik kazansın diye yeni araştırma, çıkarım ve hatta yeni hüküm ve yasalar koyma yolunu bütün nesiller ve çağlar için açık bırakmasıdır.

İslam'ın ümmî peygamberinin şu peygamberce sözünün gerçek derinlik ve değeri, anlam boyutlarından biri olarak bu anlamda anlaşılabilir:

"Ümmetimin âlimlerinin ihtilafı rahmettir!"

İşte bu yüzden Şia, bir âlim, içtihadında yanılıp yanlış bir görüş ortaya koysa bile yine de mükâfat sahibi olacaktır,[95] diye inanmaktadır. Çünkü "İsabet edene iki ecir, yanılana ise bir ecir vardır."

[95] Bu düşünme tarzı, ilmî araştırmanın rolünün dinimizde ne derece değerli olduğunu ve İslam'ın, bugün bilimsel ruh ve özgür araştırmacı bakış dedikleri şeye nasıl inanç beslediğini göstermektedir. Edison, telsiz telgrafı icat etmek için bin yedi yüz küsur deney yapmış ve hepsi yanlış sonuç verince işin peşini bırakmıştır. Araştırmanın ne demek olduğunu bilen bir eleştirmen ise Edison'un parlak bilimsel başarılar elde ettiğini, çünkü onun "telsiz telgrafın keşfiyle sonuçlanmayan bin yedi yüz yolun varlığı"nı keşfettiğini söylemiştir.

Bu esasa göre, bilimsel olarak İslam'ın tanınması ve İslam tarihi, medeniyeti ve kültürünün metodolojik biçimde incelenmesi yolunda bilimsel araştırmaların değerine ve özellikle de bunun hayatî boyutta âcil ve zorunlu olduğuna vâkıf olan Hüseyniye-i İrşad Tebliğ, Öğretim ve Araştırma Kurumu, çalışmaya başladığı ilk yıllarda sahip olduğu sınırlı imkanlar ölçüsünde, çabalarının bir bölümünü bu yola ayırmıştır. İslam araştırmacılarından ve medrese âlimlerinden bir kısmını İslam kültür ve ilimlerinin çeşitli alanlarında araştırma yapmaya çağırmıştır. Bunun yanı sıra irşat için konferanslar hazırlayarak ya da burada verilmiş konferansları irdeleyerek İrşad Kurumu'na bilimsel ve bilgilendirici kitap ve risaleler yayımlamada âlimlerden yardım istemiştir.

İrşad Kurumu, ictihadî araştırma işinin yüksek akademik düzeyde, bilimsel ve metodolojik bir biçimde başlaması için bütün imkanlardan, sosyal bilimlerdeki bütün gelişmelerden, öncelikle de tarih, dinler tarihi, hukuk, iktisat, şarkiyat, İslamiyat, bilimsel ve felsefî antropoloji ve medeniyet tarihi gibi bilimler alanında günümüz dünyasında elde edilmiş ilerlemelerden, İslam'ın inanç öğretisini, tarih, kültür, toplum, felsefe, bilim, sanat, edebiyat ve medeniyetini bilimsel olarak araştırıp inceleme yolunda yararlanılması gerektiğine inanmaktadır. İslam araştırmaları, dünya çapında ve bilimsel değerler ve yöntemler göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Batılı ve Doğulu bilim adamlarının, şarkiyatçıların ve İslamiyatçıların son iki yüzyılda yaptıkları ve yapmayı sürdürdükleri çalışmaları –bu bilim adamları gayrimüslim olup bazıları da siyaset ve sömürüden doğan hastalıklar taşıdıklarından ya da dinî taassup veya kavmî, ırkî ve tarihî kinler barındırdıklarından güvenilir olamazlar– artık hem İslam'ın hakiki anlamını, imanın ruhunu beyin ve kalplerinin derinliklerinde hisseden ve hem İslam kültür, uygarlık ve öğretisiyle bilimsel tanışıklıkları olan hem de çeşitli alanlarda araştırma yöntemine, bilimin ruhuna ve günümüz bilimlerindeki ilerlemelere vâkıf olup her iki kültürü de bilen Müslüman bilginler ve uzmanlar ele almalı-

dır. Bizim İslam'a vâkıf olma konusundaki bilimsel eksikliğimizin ve geri kalmışlığımızın en büyük nedeni, İslam kültürünü bilenlerin çoğunlukla yeni bilimsel bakışa ve araştırma yöntemlerine âşina olmayışları ile buna karşılık, bugünkü kültüre sahip olup yeni bilimsel araştırma yöntemlerini bilenlerinse İslam'a yabancı oluşlarıdır. Dolayısıyla bilimsel İslam araştırmalarının başında, bizim en büyük bilimsel ve İslamî hedefimiz, bu iki kesimin birbiriyle yardımlaşma ve işbirliği içinde, İslam'ın ve İslam kültürünün tanınması için bütün bilimsel imkanları ve bugün bilim alanında kaydedilen bütün ilerlemelerin seferber edilmesini sağlayacak bir yol açmasıdır.

Buna göre İrşad Kurumu, şu temel tespitleri yapmaktadır:

1- Bilimsel İslam araştırmaları konusunda hissedilen âcillik ve zorunluluk.

2- Kur'an'da dinî emir ve İslamî görev biçiminde tabiat olayları, toplum ve ümmetlerin hayat ve akıbetleri, tarihteki değişmeler, geçmiş güçler, dinler, kişiler, fikirler ve eylemler üzerinde ısrarla durulup vurguda bulunulduğu müşahede edilmektedir. "Görüş", "düşünme ve akletme", "ilim", "kalem", "yazmak", "öğretmek", "gerçeğin anlaşılması", "bilinç" ve "din üzerinde fıkhetme" gibi kavramlar, Kur'an'ın en temel dayanaklarından ve kutsal kavramlarındandır. İslam Peygamberi, insanlık tarihinde gelmiş geçmiş bütün din, ahlâk ve toplum önderlerinden daha fazla olarak takipçilerini ömür boyunca ilim tahsil etmeye davet etmiş ve ilmin kadın erkek herkese vâcip olduğunu söyleyerek dünyanın en uzak noktalarında ve kâfirden bile olsa ilim öğrenilmesini emretmiştir. Şia imamları ve büyük İslam âlim ve önderleri, büyük ilim havzalarını kuran, düşünce hareketlerine önderlik eden, bütün medeniyetlerin, dinlerin ve milletlerin birikimlerinden yararlanan kişilerdir.

3- Bizimle hakiki İslam'ın ilk kaynağı arasında tarihin derin ve karanlık çukuru engel oluşturmuştur. İslam'ın ruhu, tarihin on dört yüzyıllık akışında, ülkelerin, kültürlerin, dinlerin, yabancı unsurların, ulusal geleneklerin getirdikleri öğelerle saflığını yi-

tirmiştir. İslam'a girmiş olan çok çeşitli toplumlara ait mitlerin ve bunlarca miras olarak alınmış inançların, tarih dönemleri boyunca İslam'a eklemlenmiş olan İslam dışı felsefe, irfan ve bilim ekollerinin, ayrıca zamanın bilim ve inanışlarının etkisi altında ve aldıkları yerel ve ulusal eğitimle İslam'ı kendi bilimsel anlayış, duygu ve düşüncelerine göre değerlendiren İslam âlimlerinin yorum ve görüşlerinin birer ırmak gibi taşıyıp getirdikleri çamurlara karışmıştır İslam'ın ruhu.

4- İçtihat, İslam'ın bilimsel ve ileri düzeyde tanınıp anlaşılmasında tek önemli etkendir. Tarihin ve insanlığın değişen ve gelişen mecrasında İslam ilim ve hükümlerinin hayat ve hareketiyle güncellik ve sürekliliğini garanti altına alan içtihat, İslam'ın bilimsel ruhunun ve toplumsal bakışının ayırıcı özelliklerindendir. İçtihat, özellikle Şia kültür ve fıkhının büyük imtiyazlarındandır.

5- Güçlü inançların çatıştığı, düşüncelerin ve ahlâkî değerlerin sarsıntı geçirdiği, geçmiş kültür ve dinlerin çöküntüye uğradığı, ruhun ızdıraba düştüğü, beşer vicdanının bunalım geçirdiği ve bir seçim yapıp yeni bir imana kavuşmak için insanın Doğu maneviyat kaynaklarına yöneldiği bu çağda İslam'ın tebliği, İslam kültür ve öğretisindeki kaynak ve birikimlerin ortaya çıkarılıp değerlendirilmesi yoluyla zenginleştirilmelidir. İslam'ın tebliğinde günümüzün dil ve bilim silahına sahip olunmalı, günümüz insanının sıkıntı ve ihtiyaçları bilinmeli, özellikle yeni neslimiz tanınmalı ve İslam toplumlarında yaşanan ruhî ve manevî çalkantı ve değişmelere âşina olunmalıdır. Böylelikle İslam, gerçekte neyse öyle anlaşılmalı ve çağımızın duyup anlayacağı şekilde tanıtılmalıdır.

6- Bir "ideoloji", yani bir inanç, bir iman, bir tavır alış, toplumsal bir sorumluluk ve özel bir dünya görüşü olarak İslam, on dört yüzyıl boyunca Müslüman âlim ve düşünürlerin çabalarıyla "İslam hakkında" ya da "İslam çevresinde" ortaya koydukları bilgiler, ilimler, düşünceler, felsefî, bilimsel, ahlâkî, edebî ve tasavvufî eserlerin toplamı olan tarihî bir kültür ve medeniyet ola-

rak İslam ile birmiş gibi algılanmaktadır. Bunlar iç içe geçmiştir ve bu yüzden bu ikisini birbirinden ayrı görenlerin sayısı son derece azdır.

7- Toplum kitlemiz dine bağlı kalmıştır. Buna karşılık, bugün toplumun fikrî (entelektüel) kesimini oluşturan yeni tahsilli kesim, mutlak anlamda batının kültürel değer ve özellikleriyle yetişmiş olması nedeniyle, eski ilimler kalıbı içerisinde mahsur kalarak söz konusu kesim ile hiçbir bağlantısı bulunmayan ihtisas sahibi bir kesimin vâkıf olduğu İslam'ın ilmî değerlerini tanımamamaktadır. Bu ikilik, toplumsal birliğin bozulmasına ve toplumumuzun kalbiyle beyninin birbirinden ayrı düşmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan toplumumuzun hayatının yenilenmesi ve sağlığa kavuşturulmasının tek yolu, halk kitlesinin dinî inancının kalıtsal, geleneksel ve gayri ihtiyarî şeklinden çıkarılarak özbilinç, şuur ve sorumluluk duygusu aşılayan net bir tanıyışla donanmış bir niteliğe büründürülmesidir. Böylece yeni nesil, düşünen ve tahsil görmüş kesim, ruhsal boşluğundan, manevî şahsiyet yoksunluğundan, asaletini kaybedişinden, kendine yabancılaşmaktan, başkalarına tapınmaktan ve öykünmeci kişiliğinden sıyrılıp iman ruhuna kavuşur ve İslam'ı bilim ve mantık çerçevesinde tanıyarak İslam'ın zengin kültürü, asil ve yüce değerleriyle tanışarak eski hisarlarından çıkar, zamanımızda yer alarak günümüz insanının ruhu, çilesi ve ihtiyaçları ile günümüzün dil ve bilimine vâkıf olur ve kendisinin olan yenilikçi, ilerici, devingen ve ictihadî ruhu yeniden bulur.

Merkez

Bu bölüm, İslam dini, tarihi, kültürü ve medeniyeti alanlarına bağlı özel bir dalda görüş ve birikim sahibi olan ya da yeni bilim ve kültür dallarından birinde uzman olup bununla birlikte İslam'ın insanî ruhu, net bakışı ile iman ve bilincini –yükümlülük sahibi her düşünürün esas dayanaklarıdır bunlar– bilimsel çalışmalarında yansıtan seçkin şahsiyetlerden oluşan bir kurulun gözetim ve sorumluluğu altında oluşturulur.

Araştırma üst kurulunun üyeleri iki şart temel alınarak seçilirler:

a) Seçkin bilimsel şahsiyetler olarak davet edilen ve bütün görüş alışverişlerde ve alınan kararlarda oy hakkına sahip olanlar,

b) Çok yönlü gruplardan birinin sorumlusu unvanıyla kendiliğinden üst kurul üyeliğine atanmış olanlar.

Araştırma bölümü, altı "araştırma grubu"nu barındırmakta olup her biri alanında uzman bilim adamlarından birinin gözetimi altında çalışır ve grupların sorumluları, genel hedefler ile gruplar arası çalışma uyumunu ve bilimsel proje ve programları belirleyen "araştırma üst kurulu"nu oluştururlar:

1- İslamiyat grubu

2- Tarih felsefesi ve İslam tarihi grubu

3- İslam ilimleri ve kültürü grubu

4- Sosyal bilimler grubu

5- İslam ülkeleri grubu

6- Edebiyat ve sanat grubu

İslamiyat Araştırma Grubu

Bu grubun temel hedefi, bir din olarak İslam'ın, yani İslam akide ve düşünceleriyle hükümlerin ruhu ve felsefesi, İslam öğretisini oluşturan bütün öğelerin mantıklı ve dayanaklı bir biçimde tefsir ve tahlilinden oluşan dizgenin, hakiki olarak anlaşılıp tanınmasıdır.

Kuşkusuz, kelam, rical ilmi, fıkıh, tarih, toplumbilim, felsefe gibi bütün İslam ilimleri ile sosyal bilimler, İslam'ın tanınmasında kullanılır, fakat araştırmanın esas kaynakları, ilk saf İslam'ın kaynaklandığı ya da kendileri sayesinde İslam'ın anlaşılır olduğu şu beş kaynaktır:

a) Allah, b) Kur'an, c) Peygamber, d) Yetişmiş örnek şahsiyetler, e) Medine.

a) Allah

1- İnsan ruh ve fıtratının "tapınma" özü: Carrel, Le Comte de Neuilly, Jung, Einstein, Planck, Génon ve Darwin gibi ruhbi-

limcilerin, toplumbilimcilerin, filozofların ve fikir adamlarının nazariyesi.

2- İnsan türünün yeryüzünde ilk doğuş günlerinden başlayarak tanrı inancının tarihi.

İlkel kabileler, ilkel dinler, arkeoloji, tarih öncesi, vahşi topluluklar toplumbilimi, eski yazıtlar, eserler ve mitler, tarihteki kültürler, medeniyetler ve dinler ile tarih dönemlerinde tanrı kavramının değişim ve gelişim seyri.

3- Uygulamalı ilahiyat, Kur'an'dan ve ilk İslamî metinlerden (hadisler, ilk önderlerin sözleri ve hutbeleri) Allah'ın zâtî ve subûtî sıfatlarının tespit edilmesi ve diğer büyük dinlerdeki Vişnu, Krişna, Ahuramazda, Zeus, Mihr, İndra, Ba'l, Şems, Ahneton, Jüpiter, Yahova ve Mesih gibi mabutlar hakkında benzer bir araştırmanın yapılması.

4- Tevhid.

Tevhidin felsefî, bilimsel ve dinî boyutu, tevhidin ruhsal, ahlâkî ve insanî etkeni, sınıf karşıtı, ırk karşıtı, ulus karşıtı ve tekelcilik karşıtı tevhid toplumbilimi. İlkellik çağından bugüne dek tarih mecrasında tevhidî düşüncenin başlangıcı, değişimi, gelişimi ve teşhisi. İnsanların ve düşüncelerin mücadelesinde tevhidin rolü. Bir dünya görüşü ve ahlâk olarak tevhid. Tevhidin vahdet-i vücud, düalizm, teslis, çok tanrıcılık, materyalizm, şüphecilik (scepticisme), abes (absurdité), tasavvuf, realizm, natüralizm, radikalizm, nihilizm, idealizm, bilimcilik, hümanizm ve benmerkezcilik ile yaşama ve tüketmenin öncelenmesi gibi başka dünya görüşleriyle karşılaştırılması.

5- Büyük İslam âlimlerinin, büyük dinlerin düşünürlerinin ve ünlü filozof ve yazarların ruh, manevî ve dinî görüş ve irfanî duygu alanlarındaki görüşleriyle büyük edebiyat ve sanat eserlerinin tercüme, tanıtım ve irdelenmesi ile ilahî kültürün ve dinî duygunun incelenmesi.

Tanrı, dinî dünya görüşü, iman, irfanî duygu ya da din karşıtı ve tanrıtanımaz ekol ve görüşlerin bilim ve inanç bakımından reddi çevresinde seçkin çalışmalar yaparak görüşlerini ortaya

koyan bilim adamları, filozoflar, psikologlar ve toplumbilimciler ile yazar ve sanatçıların görüşlerinin çevirilip tanıtılması.

6- Ekoller ve görüşler üzerinde bu bilimsel ve toplumsal araştırmalar gerçekleştirilmeli ki böylece Allah, bilgilerini doğrudan kaynağından alan ilk dönem İslam âlimlerinin tanıdığı biçimde bugünün zihinlerinde gündeme gelsin. Böylece hem Allah, tevhid ve dinî düşünceye ilişkin olarak müphem, çarpık ve genellikle de karışık dinî düşünce ve kavrayışlar tashih edilmiş olur, hem de yanlış tanıyışlarından dolayı dine düşmanlık besleyen ya da aslında bu konuda hiçbir bilgi ve temasları bulunmayıp uzak ve aldırışsız durmakta olan dine yabancı gruplar, dine ilişkin bilimsel, bilinçli ve ileri bir imanla tanışmış olurlar. Özellikle –İslam'ın rabbi ve iman telakkisi ile Allah'ın bilinmesinin niteliği, kulluk, "insan-Tanrı" ilişkisi, "dünya-Tanrı" ilişkisi ve Kur'an'ın Allah'ı anlamak ve tanımak için bilimsel ve fikrî bir yöntem olarak ortaya koyduğu yol konusunda derin ve kâmil bir bilgi ve tanıyışla– bir din, bir ruh ve bir yön olarak İslam'ın hakiki çehresi tanınmış olur. Çünkü her dinin tanrısının tanınması, o dinin tanınmasının en büyük yolu ve o dinin en seçkin yapıcı boyutunun anlaşılması sayılır. Çünkü her dinin mabudu, o dinin kalbi, yönü, kıblesi ve temel odağı olarak kabul edilmekte olup o dinin bütün inançları, temelleri, değerleri, özellikleri, peygamberin kişiliği, kitabın esas ruhu, takipçilerin tipleri ve o dinin davet ve misyonunun anlam ve hedefi, onun etrafında şekillenir.

b- Kur'an

1- Kur'an'ın hem kavramların, tabirlerin ve kelimelerin doğru anlaşılması yolunda ilmî ve fikrî dikkat ürünü olan hem de çeviride edebî güzellikleri, kelimeleri seçmede ve anlatım örgüsünde yazarlık zevkinden nasibini almış ve böylece okuryazarlarımızın ve özellikle de okumuş kesimimizin rahatlıkla Kur'an'la tanış olmalarını sağlayabilecek dakik ve yetkin bir Farsça çevirisinin hazırlanması yolunda çaba gösterilmesi.

Bu yolda, bütün İslamî yorumlardan, ruhbilim ve edebiyat araş-

tırmalarından, tarihî rivayet ve hikâyelerden, şarkiyatçıların ve Kur'an'ı Avrupa dillerine çeviren kişilerin son çalışmalarından ve ayrıca günümüzün Farsçayla yazan başarılı yazarlarından yardım almak gerekir.

2- Müslüman ve gayrimüslim bilim adamları ve uzmanların Kur'an çevresinde ya da Kur'an'ın biçimi, üslubu veya içeriği hakkında çeşitli dillerde gerçekleştirdikleri Kur'an'ın tedvini, edebî üslubu, kıssaları, betimleme tarzı, musikisi, konuları ve yeminleri ile Kur'an'daki tarihî konular, bilimsel değerler, tabiat, lafızlar ve hurûf-u mukattaa hakkındaki çalışmalar ve Kur'an'ın başka dinlerin dinî metinleriyle karşılaştırılması gibi bütün araştırmaların tanıtılıp çevrilmesi.

3- Kur'an'ın okunup anlaşılmasını, okunup incelenmesini, öğretimini ve tefsirini yaygınlaştıracak ve kurtuluşu, uyanışı, bilinci ve gerçek İslam'ın tanınmasını sağlayacak tek yol olan Kur'an'a dönüşü gerçekleştirecek şekilde din ve bilim çevrelerinin Kur'an'ın metniyle tanıştırılması yolunda çaba gösterilmesi.

4- Hâlihazırda Kur'an'a vâkıf birçok bilim adamımızca münferit ve programsız olarak birtakım bireysel çabalar ortaya konmaktadır ya da Kur'an çevresinde değerli ve benzeri az araştırmalar yapan fakat imkanların ve maddî manevî koşulların olmayışı nedeniyle çalışmalarını sürdüremeyen ve araştırmalarını yarım bırakmak zorunda kalan seçkin bilim adamları vardır. Bu grubun temel hedeflerinden biri, bu büyük araştırmacıları davet etmek için bir program hazırlamak, araştırmalar için uygun ortam sağlamak, onlara eserlerini tamamlayıp düzenlemede ve yayımlamada yardımcı olmak ve bu yolla toplumumuzun Kur'an'ın çeşitli yönleriyle daha fazla ilmî vukûfa kavuşmasını sağlamaktır.

5- Çeşitli düzeylerde ortaya konacak olan bu çabalar cümlesinden olmak üzere, okumuşlar ve aydınlar için yararlı olacak kapsamlı, yalın, dakik ve aydınlatıcı bir tefsirin telif edilip hazırlanması için gerekli bilimsel ortam ile çalışma malzemesinin sağlanması.

6- Kur'an'ın fikrî, ilmî, ahlâkî, toplumsal, tarihî, sanatsal ve edebî değerlerinin tanınıp anlaşılması, Kur'an çalışmaları yolunda fikrî ve ilmî bir hareketin meydana getirilmesi ve günümüzün bilimsel ruh ve bakışının konuşulan dille bilimsel makaleler, risaleler ve kitaplar yayımlamak yoluyla bu büyük kitabın kutsanma ve erişilmez hale gelme ya da sadece küçük bir âlim ve müfessir kesiminin tekelinde olma çerçevesinden kurtarılarak bütün insanların vicdan ve bilinçlerine girmesinin sağlanması.

c- Peygamber

Siret

1- Büyük İslam Peygamberi'nin sireti hakkındaki muteber İslamî metinlerin çevirisi ve bunların bilimsel ve eleştirel açıklama ve tahlili.

2- İslam Peygamberi'nin hayatı ve kişiliği çevresinde seçkin çalışmalar yapan gayrimüslim şarkiyatçılarla yazarların araştırmalarının çevrilmesi, tanıtımı ve eleştirisi, ayrıca bu konuda kasıtlı ve mutaassıpça ortaya konulan dinî, din karşıtı ve sömürgeci yaklaşımların gözler önüne serilmesi.

3- Peygamber'in kişiliğinin toplumbilim ve ruhbilim açısından çözümlemeli olarak irdelenip araştırılması, İslam Peygamberinin bireysel, toplumsal ve siyasî hayatı konusunda ihtilafa konu olan meselelerin mantıkî akıl ve tarih bağlamında ortaya konulması, kiliseye ve sömürüye ait husumetlerin, tarihî ve ulusal intikam hislerinin, Peygamber'in hayatı çevresinde dünya insanlarının zihinlerine yaydıkları şüphe ve ithamların aydınlatılması.

4- Bütün tarihî bilgilere ve bilimsel araştırma ve görüşlere dayanılarak, fırkasal ve kavimsel dar görüşlülükten uzak bir şekilde bilimsel çözümlemeye ve tarihsel eleştiriye dayalı, kapsamlı ve belgelere dayalı bir siretin İslam Peygamberi'nin gerçek simasını ve onun muazzam ruh ve kişiliğinin açı, boyut ve sırlarını aydınlatacak ve en azından onun takipçilerinin yüce önderlerinin hayatı, düşünceleri ile ahlâkî ve insanî kişiliği ile tanış olmalarını sağlayacak şekilde günümüzün yaşayan Farsçasıyla hazırlanıp yayımlanması.

Sünnet

5- Hadis tedvin tarihi, hadis âlimleri, hadisin rolü ve hadis uydurulması.

6- Hadis ilmi, hadis çeşitleri, hadis irdeleme ve tespit yöntemi, hadisin teknik eleştirisi.

7- Rivayet ilmi, dirayet ilmi, çeşitli hadis okulları, hadis rivayetinin ilk kaynakları.

8- Hadisin temel kaynakları ve hadisin a) konu, b) ilk râvi ve c) senet silsilesi esasına göre tasnifi.

9- İhbârî okul, aklî ve kıyasî okul, İmamiye Şiası okulu, Şia ve sünnet, imamlardan yapılan rivayetler, nebevî hadis. Dört ölçüt: Kitap, sünnet, icmâ ve akıl.

10- Yeni içeriksel ve tarihsel eleştiri yönteminin yardımıyla, hadis tenkidi yöntemlerinde bilimsel revizyon.

11- Bugün herkesin ulaşabileceği ve rivayet ve hadislerin sağlıklı olup olmadıkları konusunda eleştirel bir değerlendirmeden geçirilmeksizin âlimler ve vâizler tarafından nakledilen ve insanların dinî inanç ve düşüncelerini belirleyen hadis ve rivayet kitaplarının bilimsel ve tarihsel eleştiriye tâbi tutulması.

12- Günümüz toplumunun aydınlatılması ve uyanışı için en güvenilir ve en yararlı hadislerden oluşturulacak bir kitabın hazırlanması için hadislerin ve hadis kaynaklarının eleştirel irdelemeden geçirilmesi. Bütün okumuşlar, kültürlü kişiler ve amatör tebliğciler için, hadis metinlerinin akıcı bir dille çevirisiyle hadis kavramlarının açıklamasını bir arada barındıran böyle bir kitap, okumuş insanların çoğunluğunun ulaşmasının imkansız ya da zor olduğu ya da sahih olup olmadıkları ölçülmemiş olan ve bu konuda değerlendirme bilgi ve yetisinden yoksun vâizlerce nakledildiğinde inananların zihinlerinde uygun olmayan etkiler bırakan ve ayrıca inkârcıların veya düşmanların eline uygun bahaneler veren hadislerin yer aldığı kitapların yerini almalıdır. Çünkü geçmişte sıkı dinî ihtiyatlarını bilimsel dikkat ve müşkülpesent-

likleriyle birleştiren uyanık ve dikkatli Şia âlimleri, sadece "hadis nakletme icâzeti"[96] bulunan az sayıdaki insana, hadis kitaplarından hadis nakletme izni verirlerdi. Bu bilimsel kaydın ortadan kaldırıldığı ve İslam ilimleri alanında öğrenimlerini sürdüremeyenlerin ve bugünün tâbiriyle ilim havzalarından refüze olanların tebliğe ve hadis nakletmeye koyuldukları günümüzde, İslam'ın ruhuna, bilimsel ve tarihsel eleştiri yöntemine vâkıf uzman ve bilinçli araştırmacıların en zorunlu ve âcil görevleri, bilimsel ve çözümlemeli yöntemle seçilmiş hadislerden oluşan hadis kitaplarının yazımı konusunda çaba harcamaları ve konularına göre tasnifi esas alan hadis kitapları telif etmeleridir. Böylece, çeşitli bilim dallarında araştırmalar yapan araştırmacıların ve okumuş insanların yanısıra İslam'ı, İslam Peygamberi'ni ve onun yüce düşüncelerini ve vahyi andıran sözlerini öğrenip tanımak için çabalayan kimseler için de yararlı olacak ve bütün düşünürler, uzmanlar ve yazarlar için de araştırma ve inceleme için başvuru eserleri meydana gelmiş olacaktır. Ayrıca Peygamber'in sözleri de böylece eski kitaplara ve zor anlaşılır kaynak eserlere hapsolmaktan kurtularak kamuoyunun ulaşabileceği bir konuma gelecektir. Çünkü bugün, geçmişten farklı olarak, bilim genel bir boyut kazanmış olup şu bizim geri kalmış toplumumuzda, en büyük edebî eserler, felsefî okullar, bilim, din ve sanat metinleri ve dünyanın büyük yazarlarının başyapıtları, herkesin anlayabileceği, yalın ve teknik süslemelerden uzak bir dille bütün okuryazarların ve hatta ilköğretim öğrencilerinin hizmetine sunulmaktadır.

Böyle bir durumda, İslam Peygamberi'nin düşüncelerini içeren bir tek yalın kitabın bile bulunmayışı, ağır bir inanç, din ve ahlâk faciası olup bu husus, âlimlerin ve araştırmacıların sorumluluğunu her zamankinden daha ağır ve bu kusuru telafi edip bu boşluğu doldurmada harekete geçmeyi daha âcil ve hayati kılmaktadır.

[96] Yüksek bir diploma hükmünde olan ve bizim ilim havzalarımızdaki resmî kural ve prensipleri gösteren icazet, sonraları Avrupalıların "lisans" diye tercüme ettikleri şeydir. İçtihat ise doktoradır.

d- Örnek Şahsiyetler

Her din ya da inanç ve ahlâk okulu, insan üreten bir fabrikadır. Bir fabrikanın gerçek özellikleriyle değerleri iki yoldan anlaşılabilir: Uzun, karmaşık ve zor olduğu kadar kuşkulu ve güvensiz olan birinci yol, fabrikanın kendisini doğrudan gözden geçirmek, onun teknik esaslarını, çalışma mekanizmasını, çeşitli araç gereçleriyle birimlerini, matematik hesaplamalarını ve teknik yöntemlerini incelemek, tekniğin bilimsel ve teorik esasları ve mekanik ve matematik yasaları doğrultusunda onun değerlerini ölçmek ve onun hakkında sonuca varıp yargıda bulunmaktır. Aynı zamanda bu iş, sadece az sayıdaki uzmanın yapabileceği bir iştir.

Tam tersine, yalın ve kısa olduğu kadar sonucu da oldukça tatmin edici, açık ve net olan ikinci yol ise, onun teknik ve bilimsel değerini, başarı ölçüsünü ve iddialarının doğruluğunu, üretip insanların beğenisine sunduğu birkaç örnek ürün üzerinden değerlendirmek ve bu ürünleri, benzeri fabrikalardan çıkan benzer örneklerle kıyaslamaktır. Bu iş, çok kolay olup bunun anlaşılıp hakkında yargıda bulunulması, teknik ve bilimsel uzmanlığı bulunmayan, fakat sağlıklı ve normal bir bilinç ve duyuşa sahip olan herkesin yapabileceği bir şeydir. Öyle ki İngiltere'nin büyük Rols Roys, Almanya'nın Mercedes-Benz ve Sovyetlerin Moskoviç fabrikasına vâkıf olmaya, bunlara özgü teknik ve bilimsel değerleri teşhis etmeye ve bunları birbirleriyle karşılaştırmaya güç yetiremeyen câhil bir şoförün, bu üç büyük ve karmaşık sanayi kuruluşunun ürettiği üç ayrı otomobil örneği üzerinden, teknik bir dikkat ve doğrulukla her birinin tipini, teknik özelliklerini, sağlamlığını, güvenliliğini ve özellikle teknik üstünlüklerini kolayca teşhis edebildiğini ve bunlardan birini seçebildiğini görmekteyiz.

Dolayısıyla, bir dini tanımanın ve onun fikrî değerlerini, insanî ve amelî başarılarını ve benzer dinlere üstün olup olmadığını tespit etmenin en yalın, en güvenilir ve en kitlesel yolu, o dinin üretip yetiştirerek tarih ve insana tanıttığı örnek insanlarını ta-

nımak, onları başka dinî ya da felsefî ve toplumsal okulların yetiştirdikleri örnek kişilerle karşılaştırmak ve o zaman net ve sağlam bir yargıya varmaktır.

İslam'ın eğitim ve din okulunun yetiştirdiği, kendileri somutlaşmış İslam ve Hz. Ali'nin deyişiyle "konuşan Kur'an" olan insanî örneklerinin tanınması, hem İslam'ın somut ve elle tutulur bir biçimde tanınması, hem de onun başarı derecesinin, bilimsel imkanlarının ve idealleriyle manevî değerlerinin somut olarak gerçekleşmesinin göstergesidir. Ayrıca bu, İslam'ın ütopya olmadığı, somut ve bilimsel olarak gerçekleşme olanağı bulunmayan idealist ve soyut bir öğreti olmadığı gerçeğinin kanıtıdır. Bunun kanıtı ve aynı zamanda nasıl olduğunun göstergesi, İslam'ı öz ve ruhlarında, duygu ve düşüncelerinde, davranışlarında ve hayatlarının bütün anlarında somutlaştırmış olan bu gerçek mücessem kişilerdir.

Bunlar, İslam Peygamberi'nin aynı özelliklerle tavsiye edip halka gösterdiği, tarihin de örnekliklerine tanıklık ettiği ve insanî erdemleri, ruh ve ahlâkın olağanüstü değerlerini teşhis edebilen her bilinçli ve insaflı araştırmacının da örnekliklerini itiraf ettiği kimselerdi.

1- Ehlibeyt; Ali'nin baba, Fatıma'nın anne, Hasan ile Hüseyin'in oğul ve Zeyneb'in kız olduğu şaşırtıcı aile! Ve bu aileden doğan mukaddes çehreler... Arap câhiliye ve aristokrasisinin yeniden dirildiği, İslam'ın peygamberce önderliğinin taklit yoluyla istibdatçı Sasani saltanatıyla zorba Bizans imparatorluğuna benzemeye başladığı, ekollerin, mezheplerin, kavmî mitlerin ve sahte düşüncelerin siyaset eliyle, hile, kabilecilik, kin gütme ve sınıfsal istismar yoluyla birbirine girdiği ve İslam'ın zulüm, istibdat ve hilafet ile köleci ve yağmacı sınıfın hizmetine sokulduğu bir çağda bunlar, İslam'ın ilk yönünü koruyup kan ve zindan pahasına, fikir ve ilim cihadı vererek Muhammed'in öğretisinin bekçiliğini yaptılar. Yunan felsefesinden, Hint sûfiliğinden, ruhban zâhitliğinden, Hıristiyan sapmasından, İran mitolojisinden ve satılmış ulemanın, dirhem ve dinar peşindeki saray ruhani-

lerinin ve sultan vaizlerinin uydurmalarından doğmuş tufanın ortasında göz gözü görmezken, bunlar, iki buçuk asır boyunca ne pahasına olursa olsun yolun işaretiydiler. Şehirlerin yapıtaşları ve halkın gerçek önderleriydiler. Kan selinin, zulüm ve yalan taşkınının ve halkın ekmeğini ve imanını yağmalayanların karşısında sabırlı ve sağlam kalelerdi bunlar. Bu büyük insanların resmî takipçilerinin dili olan Fars dilinde, bu kişilerin biri ya da ikisinin tanıtımıyla ilgili birkaç kitap varsa bile onun da tercüme, hem de çoğunlukla Hıristiyan bir yazardan tercüme olması utanç vericidir! George Jurdaq ve Süleyman Kettâni..?

Bunlara aşk ve sevgi beslemek bir millete yetmez. Bunları tanımaktır ruh, aydınlık ve insanlık bahşeden ve yol gösteren.

Bu yolda bilginler, araştırmacılar, yazarlar ve İslam tarihi uzmanları, bu örnek insanların İslam'da üstlenmiş oldukları öğretiyi, hayat tarzını, toplumsal tavrı ve büyük tarihsel ve kültürel rolü anlayıp tanımak için bütün olanaklarını kullanmalıdırlar.

2- "Ümmet ve imamet"in tarih, felsefe, inanç, toplum ve bilim açısından çözümlenmesi.

3- Hz. Ali'nin hayatı ve kişiliği ile siyasi, fikrî ve toplumsal rolü; yabancı yazarların bu konudaki eserlerinin çevrilmesi ve onun çok boyutlu ruhunun çeşitli görünümlerinin uzman araştırmacılar ve yazarlarca tarihsel açıdan irdelenip incelenmesi.

4- Ali'nin şahsiyetini tanıtan en iyi eser telifi konusunda uluslararası bir yarışma düzenlenmesi ve birinci ve ikinciye verilmek üzere uygun ödüllerin belirlenmesi.

5- Nehcü'l-Belaga'nın tam ve yetkin bir metninin hazırlanıp bunun Arapça bilen tarihçi ve yazar birkaç kişiyle işbirliği yapılarak dakik ve güzel bir biçimde Farsçaya çevrilmesi.

6- Yeni bilimsel ve çözümlemeli yönteme göre, imamların her birinin hayat hikayesini, eserlerini, yaşadığı çevrenin özelliklerini, çağının siyasi, fikrî ve kültürel durumunu, düşünce ve sözlerini ve taşıdıkları toplumsal, siyasi ve itikadî rolü kapsayan biyografisinin hazırlanması.

7- İmam Sâdık'ın kişiliği ve düşünceleri ile ilmî öğretisi, fikrî ve toplumsal etkisi, öğrencileri ve ders verdiği alanlar hakkında bağımsız bir inceleme ve araştırmanın yapılıp İslam tarihinde oluşturduğu büyük ilim hareketinin değerlendirilmesi.

8- Ali öğretisiyle ilgili olarak önemli bir iş yapmış olan her şair, yazar, bilim adamı ya da bir hizmette bulunmuş herhangi biri için uygun ve sabit bir meblağ ile "Ali Nişanı" adı altında özel bir ilim ve fikir nişanı ihdas edilmesi. Her İranlıya ya da yabancıya, her Müslümana ya da gayrimüslime verilebilecek olan bu nişan, görkemli bir törenle sahibine takdim edilmelidir.

9- Peygamber (s.a)'in büyük sahabelerinden ve ilk asırlarda İslam'ın fedakâr ve değerli öncülerinden her birinin hayat hikâyesini ve kişiliğini kaleme almak için ayrıntılı ve dakik bir programın hazırlanması.

Üst kurul, bu şahsiyetleri seçer ve onayladıktan sonra bu gruba tevdi eder. Grup, bu hizmete lâyık olan bilim adamı ve yazarları davet ederek, belirlenmiş olan büyük sahabe ve öncü şahsiyetlerin her birinin hayat hikâyesinin ve kişiliğinin kaleme alınmasını bu araştırmacılardan birine ya da birkaçına sipariş eder ve aynı zamanda bilimsel danışmanlık, kaynakların tanıtımı ve çalışma tarzı ile maddi ve manevi koşul ve olanakların sağlanması gibi hususları da üstlenir ve bu kişilerden her biriyle ayrı ayrı sözleşmeler yapar.

e- Medine

İslam Peygamberi, "kendi eliyle" ve "kendi dininin ilim ve inanç öğretisi esasınca" örnek bir toplum oluşturma başarısına ermiş tek peygamberdir.

Diğer peygamberler, hep mesajlarını tebliğ etme aşamasında kalmışlardır. Onların bütün çabaları, öğretilerini ortaya koymak ya da kitaplarını zamanın eline teslim etmek ve kimi bireyleri yetiştirmek biçiminde özetlenebilecek bu sınırlı alan içerisinde ortaya konulmuş çabalardır. Hatta kendisi silahı eline alıp toplumunu yabancının esaretinden kurtarmak için bizzat hare-

kete geçen ve "vaadedilmiş ülke" (arz-ı mev'ûd)de ideal bir toplumun temelini atmaya çabalayan Musa bile bu işe başlama başarısını elde edemeyerek İsrail kavmi Beytülmukaddes'e varmadan önce yolda ölmüştür. Onun yerine bu işi sürdüren ve Yahudi toplumunu kurmak üzere şehre giren, Şemun'dur.

Bu yüzden her zaman ya toplumlarını kuranlar, bir dinin sonraki takipçileridir ya da kurulmuş ve şekillenmiş bir toplum sonradan bu dine girmiştir. Öyle ki Bizans toplumu, o müşrik imparatorluk dönemindeki iktisâdî, siyasî ve toplumsal sistemiyle Hıristiyan olur ve imparator, imparatorluk toplumunu değiştirmeden din değiştirir!

Fakat İslam Peygamberi, bir yandan bireyleri yetiştirirken, hatta Kur'an'ı ve dinini tamamlayıp tekvin ederken bir yandan da toplum kurar. İslam Peygamberi, bir "medine-i fâzıla" (ütopya)dan, bir "Tanrı şehri"nden ya da bir "va'dedilmiş ülke" den söz etmez, bilakis bunu kendi şekillendirir ve soyut, hayalî ve öngörüler biçiminde değil, somut biçimde ortaya koyar. Medine-i fâzılasını kelimelerle değil, çamur, toprak, insan ve kanunla inşa eder.

Bu medine-i fâzıla, somut İslam toplumu ve "Peygamber şehri" demektir. Bu, incelendiğinde hem İslam'ın toplumsal bakışının, siyaset felsefesinin ve insanlık telakkisinin anlaşılabileceği ve hem de Peygamber'in bir toplum kurmanın başlangıcındaki tarz ve yönteminin, nasıl çalıştığının, ayrıca bu toplumun altyapısı, sınıfları, kesimleri, bireysel ve toplumsal ilişkileri ile toplumsal ve hukukî kurumlarının, bireyin konumu ile inancın, ahlâkın, dinin ve hükümetin toplumdaki rolünün, hükümet-halk ve siyaset-iktisat-din ilişkisinin ve nihayet toplumun dinî azınlıklarla ya da yabancı toplum ve güçlerle ilişkisinin dikkatli bir biçimde, somut ve gerçekçi olarak değerlendirilebileceği küçük ve örnek bir toplumdur. Dolayısıyla Medine'nin örnek bir toplum ve bir İslam toplumunun maketi olarak tanınması, İslam'ın tanınmasıdır. Örnek ashabın tanınması, nasıl insan inşa eden bir din olarak İslam'ın gözler önüne serilip somutlaştırıl-

ması demekse, Medine'nin özellikle ilk on yılda tanınması da İslam'ın bir ümmet oluşturmak ve ideolojiye, devinime ve sürekli devrime dayanan, insan yetiştiren ve aynı zamanda evrensel misyonu ve sorumluluğu olan bir toplum kurmak isteyen bir öğreti olarak tanınması demektir.

1- Mekke tarihi; Peygamber'in ortaya çıkışına yakın yıllarda Mekke'nin iktisadında ve uluslararası konumunda görünen temel değişim, Mekke toplumu, halk, aileler, azınlıklar, yabancılar, köleler, Kâbe kabileleri, Kâbe'nin toplumsal, dinî ve iktisadî rolü, İslam'ın ortaya çıkışıyla çağdaş fikir dalgaları, çarşılar, şairler, dinler.

2- Muhacirler; birer birer tanıtımı, her birinin sınıfsal ve ailevî aidiyeti. Göç (hicret); medeniyetler ve kültürler tarihi ile büyük şahsiyetlerin serüvenleri üzerinde göçün tarihsel, ruhsal, fikrî ve toplumsal rolü.

3- Câhiliye çağının Medine'si; Evs ve Hazrec kabileleri, Yahudi aileler, gelenekler, kabileler arası ilişkiler, Yahudilerin iktisadî ve toplumsal rolleri, Yahudi Arap ilişkileri, Medine'nin iktisadî üretimi, Medine şehri, medine toplumbilimi, Medine'nin tabiî, iktisadî ve beşerî coğrafyası.

4- Muhacirlerin gelişi, nüfus dağılımının değişmesi, halkın Muhacir ve Ensar olarak iki kesime ayrılışı, iki kutbun ilişkisi, bu iki kutup arasındaki ayrışma ve birleşme etkenleri.

5- İşin başlangıcı, yeni toplumun inşası, kardeşlik akdinin açıklanışı ve bunun kabileler sözleşmesinin yerini alışı.

6- Yeni tüzüğün hazırlanması: Medine vesikası. İlk hutbeler, antlaşmalar ve hukukî değişiklikler.

7- Mescit; önderin evi, siyasi ve askerî hükümet karargâhı, dinî ve manevî merkez, bilim merkezi ve akademi, özgür halk parlamentosu, genel "Hyde Park", partizanlar, evsizler ve yolcular ile yalnız ve garip muhacirlerin ikâmetgâhı, büyük siyasi ve askerî kararların alındığı danışma meclisi, halkın evi, ibadet, itikaf ve riyâzet köşesi, Allah'ın mabedi.

İslam Tarihi Grubu

Kur'an, tarihe olağanüstü bir önem verir. Kur'an konularını birbiriyle bu gözle karşılaştırırsak, ilk bakışta, tarihin Kur'an'da büyük bir yer tuttuğunu fark ederiz. Bundan başka, tarihe, düşünmeye, araştırmaya, kavimlerin ve iktidarların serüvenlerinden ve tarihin olaylarından ders almaya oldukça kesin bir vurguyla dikkat çekilir. Kur'an, takipçilerine bunu emreder. Hatta bunu, "emir"den daha güçlü bir vurguyla, bir soru biçiminde ifade eder. Şu anlamda ki bunlardan önce yaşayıp da bunlardan daha güçlü olanların kaderlerine bakmak için yeryüzünü nasıl dolaşmazsınız diye şaştığını söylemek ister.[97]

"Yeryüzünü dolaşın", "sonra bakın" kaydı, tarihi incelemeye çağıran bütün ayetlerde şu büyük bilimsel gerçeği göstermektedir: Kur'an, tarihi araştırıp tanımak için bile dışsal ve duyusal gerçeklikleri somut olarak gözlemlemeye ve doğrudan incelemeye davet eder, soyut akıl ve mantık yürütmelere, Aristocu genellemelere ya da günümüzün pek çok tarihçisinin de yaptığı gibi, nüshaları karıştırmaya, eskilerin eserleri üzerinde derin incelemeler yapmaya, "bilim üstatları"nın naklettiklerine ya da akletti̇klerine dayanmaya, kaynaklarda boğulmaya, kütüphane köşelerinde hapsolmaya ve âlimâne inzivalara çekilmeye değil.

Ayrıca çok önemli bir konu da şudur: Kur'an, her yerde, tarihin günümüz insanının hizmetinde olduğu ve bugünü aydınlatmak ve tarihin yasalarını, toplumların değişimini ve kendilerini insanlara ebedî gibi gösteren güçlerin doğup ve öldüklerini bilmek için bir araç olarak seçilmesi esasını vurgular.

Bugün, özellikle de on dokuzuncu yüzyılda tarih –ki çoğu zaman olaylar ile kişilerin ve güçlerin hayat hikâyeleri hakkında bilgi sahibi olmak anlamına gelirdi– bir anda değişti, bir bilgiler mecmuası değil, bir "bilim" olmaya çalıştı ve toplumların değişim seyrini belirli ve değişmez bilimsel yasalara göre incelemeye

[97] Bkz. 12/Yusuf Suresi 109; 3/Âli İmran Suresi 137. Bu buyruk, Kur'an'da aynı eda ve vurguyla, ancak bazı farklılıklarla on dört kez tekrarlanmıştır.

ve insan türünün zaman sürecinde ve inkılaplar ve değişimler ocağında nasıl şekillendiğini kendine temel konu kılmaya yöneldi. Bu yeni çehresiyle tarih, insanı konu alan bütün bilimlerin tepesinde yer aldı ve kaçınılmaz olarak, felsefe, edebiyat, kültür, fen bilimleri, toplumbilim, psikoloji, iktisat ve hatta coğrafya ve arkeoloji ile yakın bir bağlantıya kavuştu ve bir bakıma bütün bu bilimleri kanatları altına aldı. O kadar ki Emerson'a tarih nedir, diye sorduklarında der ki hangi şey tarih değildir?

Birçok millet ve toplumun on dört yüzyıl boyunca, güçlü ve ortak bir ruh ve imanla bir kültür yaratmak, bilim üretmek, büyük eserler meydana getirmek için çalıştığı, şaşırtıcı olaylar yaşayıp düşünceler ve duygular geliştirdiği, büyük dehalar ve şahsiyetler yetiştirip özgün sistemler geliştirdikleri İslam tarihi, beşerî deneylerin gerçekleştirildiği ve toplumsal olaylarla din ve medeniyet ilişkisinin incelendiği en büyük laboratuvar ve eski dünya ile yeni dünya arasında en önemli bağlantı halkasıdır. Ayrıca, İslam tarihinin bilimsel olarak incelenmesi, İslam öğretisinin ilk kaynağına ulaşmayı mümkün kılan tek yoldur. Çünkü bu çağın insanına, tarihsel aşamalar, değişmeler ve çarpışmalar sürecinde hangi unsurların İslam'a karıştığını ve hangi şartlar altında İslam'ın yön ve psikoloji değiştirerek buraya ulaştığını gösterebilecek olan ancak tarihtir.

Tarih grubu, işte böyle bir bakış ve hedefle, İslam tarihi alanındaki bütün bilim adamlarının ve araştırmacıların yardımıyla programını düzenleyecektir.

1- Tarihin değeri; Kur'an ve İslam'ın tarihsel bakışa dayanışı.

2- Tarih yazarlığının başlangıcı, tarih yazarlığı ekolleri, büyük İslam tarihçileri, kaynakların çevrilip tanıtılması ve tarih bakımından eleştiriye tâbi tutulması, tarihî belgeler, İslam tarihinin İslam dışı kaynakları.

3- İslam'ın doğuşu esnasında dünya; İran, Bizans, Yahudilik ve Hıristiyanlık ile Zerdüşt, Mani ve Mazdek'in dinleri, Yunan felsefesi, İskenderiye okulu, ruhbanlık, edebiyat, ahlâk, tasavvuf,

deneysel bilimler, toplumsal sistemler, iktisat, siyasi rejimler, cahilî Araplarda sınıf, kavim ve soy çatışması, toplumsal yapı, kültür ve medeniyet.

4- Râşit halifeler: Ebubekir; Sakife'nin toplumsal, sınıfsal, itikadî ve siyasî olarak çözümlenmesi, Ebubekir'in kişiliği, onun siyasî rejimi, İslam'ın dünya çapında saldırgan bir askerî güce dönüşmesi ve fetih hareketlerinin başlaması, Ebubekir'in siyasi, ahlâkî ve toplumsal eleştirisi.

Ömer; Ömer'in seçilmesi, Ömer'in hayat hikâyesi ve kişiliği, onun siyasi ve askerî rolü ile gerçekleştirdiği fetihler ve siyasi rejimi, yeni kurumlar, onun icraatının güç ve zaaf noktaları, sahabenin durumu.

Osman; Ömer'in şûrası, şûranın siyasi ve sınıfsal çözümlenişi, şûra üyelerinin ilişkileri, Ali karşıtı lobi, Osman'ın hayat hikâyesi ve kişiliği ile onun sınıfsal ve ailevi aidiyeti, Osman'ın rejimi, aristokrasinin yeniden canlanması, saltanat emarelerinin ortaya çıkışı, Ümeyyeoğullarının canlanışı, yeni bir sınıfın oluşturuluşu, sınıf farklılıkları ile siyasi, toplumsal ve dinî bidatlerin şiddetlenmesi, eski ashabın yeni aristokratlara dönüşmesi, İslamî sistemin değişmesinin mağdurları: Ebuzer, Abdullah b. Mes'ud, ilk halk devrimi.

Ali; hayat hikâyesi, çok boyutlu kişiliği, Ali'ye bağlı olan kesim ile ona muhalif cephenin sınıfsal kökeni, Ali'nin hayatının üç belirgin dönemi:

a) Tevhid için yirmi üç yıl çaba ve kahramanlık, b) Birlik için yirmi beş yıl sabır ve suskunluk, c) Adalet için beş yıl mücadele.

5- Ümeyyeoğulları; soylarının kökeni ve ailevî düşmanlıkları, Ümeyyeoğulları İslam'da, Ümeyyeoğullarının tasallutu, Ümeyyeoğulları rejiminin siyasi, ırkî, dinî, toplumsal, iktisadî ve kültürel yüzü, bu rejimin İslam toplumu üzerindeki sınıfsal, inançsal, fikrî ve ahlâkî etkileri, bu dönemde İslam, fetihler, toplumsal-iktisadî sistem, bidatler, değişiklikler, egemen sistemle mücadelede Şia'nın rolü, adaletin istikrarı, İslam'ın düşünce, hedef

ve ruhunun muhafaza edilmesi, İranlılar, dinî ve etnik azınlıklar, Hıristiyanlık ve Bizans imparatorluğu ile ilişkiler, Bizans medeniyetinin İslam üzerindeki etkisi, siyasî, fikrî ve askerî ayaklanmalar.

6- İran, Endülüs ve Mısır.

7- "Ali Rızâ" hareketi, İranlıların başkaldırısı, Altıncı İmam'ın taraf oluşu, Abbasoğullarının rolü, İslam'da İranlı ruhunun gâlip gelişi, İranlıların siyaset, edebiyat, felsefe, sanat, deneysel bilimler ve İslamî ilimlerdeki rolü, Abbasiler döneminde Şia, siyasî, ulusal, dinî, fırkasal, felsefî ve bilimsel hareketler, İslam'ın siyasî olarak parçalanışı, Türk ırkına mensup unsurların girişi.

8- Haçlı seferleri, nedenleri ile kültür ve medeniyet açısından etkileri, İslam'ın batının değişmesindeki etkisi, Rönesansın ortaya çıkışı, feodalizmin çöküşü, ortaçağın sona erişi, bilimin zaferi, Avrupa'da düşünce özgürlüğü ve yeni medeniyet.

9- Gerilemenin başlaması, İslam toplumunun gerileyişinin dış ve iç etkenleri ile siyasî, fikrî, iktisadî, dinî, ırkî ve toplumsal nedenleri.

10- Uyanış ve yeni rönesans hareketi, İslam'ın batı karşısında sömürü karşıtı direniş ve mücadelesi, yeni Asya ve Afrika kurtuluş hareketlerinde, Cemaleddin Afgani'den İkbal'e, İslam'ın payı.

İslam Kültürü ve Bilimleri Grubu

1- Bilim felsefesi, Kur'an'da ve ilk İslam önderlerinin düşüncelerinde bilim kavramı, bunun Çin, Hint, İran, Atina, ortaçağ ve yeniçağ gibi çeşitli kültürlerdeki bilim kavramıyla karşılaştırılması.

2- İslam'ın bilimi dayanak olarak alması ve bunun parlak İslam çağının büyük bilim hareketindeki rolü.

3- İslam tarihinde bilimlerin ortaya çıkışı, ilk bilim dalları; tarih (sîret ve megâzî), hadis, tefsir, edebiyat, dilbilim, fıkıh, kelam, felsefe, tasavvuf, coğrafya, iktisat, tıp, astronomi, matematik, kimya vs.

4- Pozitif bilimler (matematik ve tabiî bilimler)in bilimsel ve geçerli değerlerinin araştırılması ve bu dallardan her birinin ortaya konmasında ya da kemâle erdirilmesinde Müslümanların rolü ve onların günümüz Avrupa'sına miras olarak bıraktıkları.

5- Şiilerin ve İranlıların İslam'da dinî ya da din dışı kültür ve bilimlerdeki rolleri.

6- İslam felsefesi alanında dakik bir araştırmanın yapılması: Felsefî düşüncenin başlangıcı, tekâmülü, felsefe ekolleri, büyük düşünürler, Müslüman filozofların görüşlerinin evrensel değerleri ve Şianın ve özellikle İbn Rüşd'den sonra çoğunluğu İranlı olan ve dünyada unutulup kalan büyük filozofların tam olarak tanınması için çaba gösterilmesi.

7- İslam tasavvuf ve irfanının fikrî cereyanı üzerine araştırma; tasavvufun ortaya çıkış ve gelişim tarihi, çeşitli tasavvuf ekolleri, irfan ve tasavvufun İslamî ve İslam dışı kökleri, tasavvufun toplumsal ve siyasi rolü, tasavvufun düşünce ve inançlar ile edebiyat, sanat ve toplumsal yaşayış üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri.

8- Şia okulu; felsefe ve tasavvuf akımı karşısında bağımsız bir fikir akımı.

10- İslam, Yunan, İran, Hint, Çin, Mısır, Yahudilik, Hıristiyanlık, Zerdüştilik, Manihaizm, Mazdekizm, Budizm, Hinduizm ve Taoizm'de felsefe ve bilimlerin ilk kaynaklarının araştırılması.

11- Felsefe, filozoflar, tasavvuf, fıkıh, fıkıh ekolleri, sanat, edebiyat, deneysel bilimler ve büyük Müslüman dehalar hakkında, günümüzün okuyucuları ve okumuş insanları için yararlanılabilir ve onları İslam'ın fikrî ve kültürel birikim ve değerleriyle tanıştırabilecek biçimde günümüz Farsçasıyla bilimsel kitapların yayımlanması.

Sosyal Bilimler Grubu

İslam, toplumsal ve medenî bir dindir. Toplumbilim açısından oldukça önemli olan şey, İslam Peygamberi'nin kendi eliyle ye-

ni bir toplumun temelini atması ve ardından da çeşitli düzeylerdeki toplumlarda çeşitli ve farklı sistem ve dinlere tâbi olarak yaşayan medeni milletlerin ve çeşitli kavimlerin birleşiminden oluşan büyük bir toplum kurmasıdır. İşte o zaman, İslamî ruhun şehir hayatına, ticarete, bilimsel araştırmalara, göç etmeye, özellikle de evrenselliğe ve uluslar üstü dünya görüşüne olan şiddetli eğilimi, hazır hale gelen bütün olanaklar ve uygun koşullar sayesinde, ilkel ve geleneksel toplumların ve hayvancılık ve tarım sistemlerinin burjuvazi ve şehirleşmenin daha ileri bir aşamasına dönüşmesinde ve toplumsal kurumların gelişip ilerlemesinde İslam'ın güçlü bir etken olarak görülmesini ve Asya, Afrika ile Avrupa'nın bir bölümünde tarihin en ileri ve en görkemli medeniyetlerini yaratmasını sağlamıştır.

1- İslam'ın çeşitli tarih dönemlerindeki siyaset felsefesi ve yönetim sistemlerine dair araştırma.

2- İslam toplumlarında toplumsal ve siyasi kurumlar; hilafet, divanlar, yargı, hisbe, ordu, beytülmal, vergiler.

3- Kent kurumları.

4- Vakıf mülkiyeti, meftûhu'l-anve,[98] timar ve iktâ sistemi.

5- Ticaret, kentsel ve teknolojik üretimler.

6- Toplumsal ve iktisadî sınıf ve gruplar, seyyidler, kadılar, fakihler, esnaf ve sanatkârlar.

7- Üretim sistemi ve iktisadî coğrafya, tarımsal üretim altyapısının kentsel üretim altyapısına dönüşmesi.

İslam Ülkeleri Grubu

İslam'ın küresel gücü, ortaya çıkışından itibaren, Hıristiyan dünya ve özellikle de Doğu Roma İmparatorluğu ile çeşitli dinî, siyasi, askerî, ve iktisadî çatışmalar içinde olmuştur. İslam Hıristiyanlığın güney Akdeniz'deki egemenliğini ortadan kaldırıp Konstantiniye'yi İslambul yaparak kiliseyi Akdeniz'in öte tarafı-

[98] İmam ya da halifenin izni ile Müslümanların asker gücüyle başkalarından aldıkları topraklar. (Çev.)

na fırlatıp attıktan sonra, dinî ve tarihî düşmanlıklarına Doğu'daki yeni iktisadî emelleri de eklemiş olan Batı, İslam dünyasına karşı kapsamlı ve sürekli bir savaş başlattı. Bu savaş, askerî cephede uzun haçlı savaşları biçiminde, siyasî cephede ise Moğollarla gizli ilişkiler ve onları İslam'ı arkadan hançerlemeye tahrik ediş biçiminde başladı ve asla sona ermedi.

İslam, nifak ve tefrika ile mezhebî, ırkî ve siyasi parçalanma ateşinin içeriden alevlenmesine karşın, ta on dokuzuncu yüzyıl başlarına dek Batı'nın yağmacı saldırıları karşısında bir direniş seddi olarak durmuş, hatta kimi zaman Batı'nın boğazını öldüresiye sıkmış ve Akdeniz'e egemen olarak Viyana'yı birkaç kez kuşatmıştı.

Bilinçli, doğuya vâkıf ve bilgili yeni sömürgeci, sonunda bu tehlikeli ve baş belası gücü içeriden parçalamayı ve tek bir ruh, tek bir düşünce, tek bir tarih ve tek bir imanla hayat ve hareket sahibi olan bu büyük toplum ve kültür gövdesini, kavim asabiyetleri, fırkalar arası tefrikalar ve oldukça ustalıklı siyasi oyunlar yoluyla parça parça etmeyi ve ardından da her bir parçayı rahatlıkla yutmayı başardı. İslam ülkelerinin yan yana, fakat birbirinden uzak ve birbirine yabancı düşmeleri, düşmanlık ve kin sınırlarının onları birbirinden ayırması, ortak dilin unutulması, ortak kültürün ortadan kalkması, gücü, bağımsızlığı ve kendine dayanmayı ilham eden anlaşma, tanışlık, akrabalık ile ruh ve inanç birlikteliğinin hızla yok olması, her ülkenin diğer İslam ülkelerine yabancı haldeyken Batı'yla tanışması ve onun siyasi, iktisadî ve kültürel ürünlerine teslim olup kendini yitirerek ona hayran hale gelmesi işte bu yolla oldu. İşte böylece bugün, İslam ülkelerinin aydınları ve okumuşları bile, Batı'nın sıradan yazarlarını, adı sanı bilinmez şairlerini ve Avrupa ve Amerika'da olup biten gündelik olayları dikkatle takip edip bilirken, diğer İslam ülkelerinde meydana gelen büyük fikir ve toplum hareketlerinden, bu ülkelerdeki düşünüş ve inanışlar ile ileri konumdaki düşünür şahsiyetlerden, toplum ve kültür sistemlerinden, kurumlarından, basından ve yazarlarından, şairlerinden ve

ıslahatçılardan bilim, edebiyat ve inanç alanındaki büyük eserlerden ve hatta komşu Müslüman ulusların hayat ve kaderlerinin nasıl olduğundan bütünüyle habersizdirler. Hatta bir İslam ülkesinden bir yazar bile duymamışlardır. Tesadüfen duymuş olsalar bile onun Müslüman olduğunu bilemezler.

Halkımızın ve özellikle de ülkenin aydın ve okumuşlarının, İslam ülkelerini tanıması, bu ülkelerin her birinin tarihi, coğrafyası, halkbilimi, inançları, görenekleri ve dinî özellikleri, siyasi sistemi, fikrî ve toplumsal hareketleri, düşünürleri, yazar ve bilginleri hakkında bilgi sahibi olması, onların inanç, bilim, edebiyat, sanat ve tarih eserleriyle İslamî ve bilimsel kuruluşlarına ve bu alanlarda yapılmakta olan hizmetlere vâkıf olması, kültür bakımından kendine dönüşte önemli bir işlev görecektir. Bu neslin fikrî ve manevi bağımsızlık ruhunu yeniden kazanması için, batıcılığa, ahlâkî, fikrî ve kültürel sömürgeciliğe, Avrupalı değerlerin özümsenmesine karşı mücadele etmesi, birbirini anlaması, akrabalık ruhunun ihyası, ortak düşmanın hilesiyle yüzünden kopmuş bağların yenilenmesi, İslamî bakış ve bilginin yaygınlaştırılması yolunda ciddi bir adımdır. Bu, Hıristiyan dünyanın ve günümüz sermayedarlığının kültür ve iktisat güçlerinin maneviyat, ahlâk ve toplum alanlarına yaptıkları sultacı saldırılar karşısında, birbirinden kopmuş olan İslam toplumlarının fikir ve ruh bakımından takviyesi yolunda bir hizmettir.

Bu grubu, düzenleyeceği program uyarınca, bu alanlarda bilgi ve birikimleri olan araştırmacılar ve çevirmenlerin yardımıyla, her bir İslam ülkesi için bir kitap hazırlamalı ve o ülkenin gerçek yüzünü halkımıza tanıtmalıdır: Hindistan, Pakistan, Afganistan, Türkiye, Irak, Suudi Arabistan, Mısır, Lübnan, Ürdün, Filistin, Cezayir, Libya, Tunus, Fas, Moritanya, Sudan, Çad, Tanzanya, Senegal, Nijerya, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Somali, Mali, Gine, Fildişi Sahili, Batı Çin, Sumatra, Endonezya, Yeni Gine (Uzak Doğu), Malezya, Habeşistan, Gabon, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kamerun, Yukarı Volta, Fars Körfezi Emirlikleri, Dahomey, Togo.

Müslüman Azınlıklar

İslam toplumlarının tarih, coğrafya, toplum, düşünce ve kültür bakımından tanınmasının zorunluluğu dolayısıyla bu grup, "İslamî Bilgiler ve İlişkiler Bürosu"nu kurarak çalışacaktır:

1- Günümüz dünyasındaki bütün İslamî kurumlar, dernekler, araştırma merkezleri, üniversiteler ve yüksek okullar hakkında bilgi edinilmesi ve yeterli bilgi ve verilerin sağlanması.

2- Dünyanın her yanında, araştırma ya da eğitim faaliyetlerinin bir bölümünü İslam'a ayıran bütün üniversiteler hakkında kapsamlı incelemelerin yapılıp yeterli bilgilerin sağlanması.

3- Dünyanın her bir noktasında düzenlenmek üzere İslam dini, tarihi, medeniyeti, kültürü ve sanatı ile ilgili konulardan birine ya da İslam toplumlarından birine ilişkin seminer, kongre ve konferans metinlerinin hazırlanması.

4- Dünya Müslümanları, göçmen uluslar, azınlıklar ve topluluklar ile bunların hayat şartları, güçlükleri, İslamî ve fikrî çalışmaları hakkında en son bilgilerin toplanması.

5- Günümüz İslam araştırmacıları ile bunların bilimsel eser ve faaliyetlerinin tam bir dizininin hazırlanması ve bu bilim adamlarının her birinin çalışmalarının değeri, düşünüş tarzı, bilimsel kişiliği ve hizmetleri konusunda incelemeler yapılması.

6- İslam ülkelerindeki günümüz âlim, araştırmacı, düşünür ve yazarları ile seçkin din ve bilim adamları hakkında dakik ve kapsamlı bilgiler edinilmesi ve onların yapmakta oldukları araştırmalar ile bilimsel ve İslamî faaliyetlere ilişkin eserlerin hazırlanıp bilgi sağlanması.

7- Bilimsel konferanslar vermek, İslamî seminer ve kongrelere katılmak, ilim havzaları ile Müslüman düşünür ve araştırmacı şahsiyetlerle fikrî temaslar kurup bilimsel alışverişlerde bulunmak üzere İslam toplumlarının seçkin yazar, düşünür ve bilginleri ile büyük araştırmacılarının davet edilmesi.

8- İran İslam toplumunu ziyaret edip tanımak ya da İslam ilimleri alanlarında araştırmalar yapmak ve öğrenim görmek ya da İslamî konularda doktora tezleri hazırlamak üzere İran'a gelen

veya bunun tersi olarak İran'dan başka İslam ülkelerine giden öğrenci, araştırmacı ve bilim adamlarına yardım edilip yol gösterilmesi.

9- İslamiyat ile ilgili dallarda yetenekli öğrenci ve araştırmacıların yurtdışına gönderilmeleri için araştırma ve öğrenim burslarının hazırlanması.

10- "Ali ödülü"[99] adıyla büyük Müslüman şahsiyetlerin gözetimi altında büyük bir uluslararası bilim ödülü tesis edilmesi ve bu ödülün Ali'nin mektebi ve kişiliği hakkında ya da "öğreti, vahdet ve adalet" –Ali'nin hayatının üç evresi– üzerine dünyada en iyi eseri yaratmış kişiye verilmesi. Bu ödül, her yıl İran'da düzenlenecek görkemli bir törenle sahibine verilecek ve ödülü alan yazarın gönendirilmesi bağlamında eserinin metni Farsça ve zaman zaman da Arapça çevirisiyle birlikte yayımlanacaktır.

Edebiyat ve Sanat Grubu

Sanat, insanın yaratıcı ruhunun tecellisidir. Sanatın dinle köklü bir akrabalığı vardır ve insanlık tarihi boyunca her dönemde ve bütün medeniyetlerin, kültürlerin ve dinlerin içinde, toplumların ilkel ya da ileri aşamalarında, bu ikisinin birbiriyle sürekli ve oldukça yakın bir bağlantısı olmuştur. Çünkü aslında sanatın irfânî bir özü ve dinî duyguya ilişkin bir cevheri vardır. Öyle ki dinden uzaklaştığı bugün bile sanat, müptezellik ve bağımlılık aşamasından geçip doruğa çıktığı her zaman, fıtratı gereğince irfanı ve dini anımsatan bir şekilde tecelli eder. Böyle bir tecelli, hem modern sanatta ve günümüz dünyasındaki yeni sanat akımlarında hem de her sanatçının yönetimin ideolojisi çerçevesiyle sınırlı kalmak ve "yükümlü sanat" ve "kayıtlı sanat" adına eser üretmek zorunda olduğu ve din karşıtı olmanın da kayıtlardan birini oluşturduğu resmî komünizm dünyasında par-

[99] Kaynak metinde "ödül" (câize) yerine "nişan" kelimesi yazılmış olup önceki sayfalarda bir "Ali nişanı" ihdas edilmesinden bahsedildiği hatırlanırsa, burada metnin devamından da anlaşılacağı üzere, "ödül" kelimesi yerine sehven "nişan" kelimesi yazılmış olmalıdır. Bu nedenle çeviride "nişan" kelimesi "ödül" biçiminde değiştirilmiştir. (Çev.)

tinin ya da hükümetinin "kayıtlı sanat"ının şaşırtıcı ve tahammül edilemez örneklerinde hissedilir.

Aristokrasi, egemenlik ve refah –ki oyalanmak, hobi, hazcılık, müreffeh hayatın ve bireyin kendi varlığının boşluğunu doldurması, zihinsel gaflet, sapkın duygular ve sahte ihtiyaçlar icat etme, ruhu ve iradeyi felç etme ve halkı köreltmedir niyeti– sanatı ve dini birbirinden ayırarak, sanatın iman ve devinim oluşturması yerine, zihni iğfal ve halkı felç etmek, eski ve yeni aristokrasinin suni ihtiyaçlarını azdırmak gibi bir görev görmesini, dinin de en güçlü ve etkili anlatım ve etki araçlarını yitirmesini ve sonuçta sanatın koflaşmasını[100], dinin dilsizleşmesini, sanatın imansız ve hedefsiz, dinin cazibesiz ve sevimsiz, sanatın yoksul, dinin felç ve sanatın kirli, dinin de çirkin hale gelmesini sağlamaya çalışmıştır.

Dinî görünüm ve görüngüler ile şiar, gösterge, eser, araç ve işaretlerin, din dilinin duygular üzerindeki çekicilik ve etkileyiciliğini yitirdiğini ve ters giyilmiş bir kürke dönüştüğünü görüyoruz[101].

Dinî programlar, dinî müzikler ve ezgiler, dinî şiirler ve nesirler, din adamlarının kılık kıyafetleriyle tavırları, jest ve mimikleri, adet ve görenekleri, dinî konuşma ve hutbeler, hatta dinî toplantı ve törenlere özgü eşya, araç gereçler ve genel olarak dinî "tip"ler, her halükârda pek de cazip olmamakta ve güzel görünüm sergilememekte; buna sadece dinle bağlantılı olanlar ve

100 Bugün "sanat sanat içindir" gibi aptal bir sloganın gündeme getirilmesi ve hatta resmen "boş, abes, saçma ve anlamsız sanat"(absürd)ın büyük ve ciddi bir akım haline getirilmesi tesadüf değildir.

101 Büyük Ali'nin güzel ve derin sözü: "İslam'ı ters giyilmiş bir kürk gibi giydiler." Derin ve güzel sözler söyleyen, hem İslam'ı, hem de zamanı iyi bilen büyük Ali, burada hem İslam'ın ruh ve hedefinden söz etmekte ve onun tersyüz edildiğini ifade etmekte hem de İslam'ın güzel ve hoş cazibesinden söz etmektedir. Çünkü kürk, tersi çirkin, ön yüzü ise güzel olan tek elbisedir. Yüzünü her elbiseden daha çok tezyin ederler, ustaca işlerler. Ters yüzünde ise sıradan bir astar bile yoktur; çirkin ve sevimsiz bir deriden ibarettir. Öcü diye onunla korkuturlar çocukları!

kendi iman ve inançlarına olan saygıları nedeniyle ve dinin aşkın hakikatini ya da dinî şahsiyetlerin, olayların veya gerçekliklerin büyüklüğünü görüp bildikleri için seslerini çıkarmayanlar tahammül edebilirler.

Radyo programlarına bir bakın (son zamanlarda televizyon programlarına da)! Bir program dine ayrıldığında, onun güzelliği ve albenisi düşer ve sadece sevap olsun diye o programa katlanmak gerekir ve "Amellerin en faziletlisi en zor olanıdır." gereğince, o programı bir "çile" gibi çekmek, tatmak gerekir ki böylece onun sıkıntı ve zorluklarına katlandığın için günahların dökülsün.

Bu hastalık ve sapma, öyle ustaca tevil edilmiştir ki genel halkın dinî duygu ve düşüncesinde, güzellik küfürle, çirkinlik ise dinle emsal ve yoldaş gibi algılanır olmuştur. Öyle ki değişmez bir olgu, çirkin olarak sunulursa sadece dine mugayir olmamakla kalmaz, hatta dine özgü bir olgu ve en aziz gerçekliklerin, en görkemli olayların ve en mukaddes ilahî simaların tecessümü olarak algılanır. Aynı olgu, güzellik ve estetikten nasibini almışsa küfür kapsamında bir görünüm kazanır ve dinî çevrede onun adını anmak küstahça ve maslahattan uzak olur! Örneğin dua, çirkinlik ve müptezellik bakımından benzersizse ve müzik ile ezgi, insanın içini tırmalıyor ve sinirleri bozuyorsa, Kerbela'yı bütün özellik, çehre ve maceralarıyla sergileyebilir. İmam Hüseyin'in ve Zeyneb'in şahsı ve hatta İmam'ın aile efradı ve Peygamber ehlibeytinin kutsallık ve masumiyeti bile sahnede görünebilir ve hiç bir perde, sığınak, müphemlik ve istiare söz konusu olmadan anlatılabilir. Hem de davul, zil, zurna ve kötü çalınan her türlü tek sesli ve eski müzik aleti eşliğinde, İmam'ın annesi, bacısı, kızı ve eşi rollerini oynayanlar bir grup amele olmalıdır ya da sevimsiz, gülünç veya külhanbeyi kılıklı tipler olmalıdır. Böylece al sana "Kerbelâ şebihi", "Hüseyin, Zeyneb, Sekîne, Şehrbânu, Ebulfazl ve Ali Ekber şebihi!"[102] Bu müptezel

[102] Şebih: Şiî kültürünü doğrudan etkileyen tarihî olayları konu edinen geleneksel dinî tiyatro, taziye. (Çev.)

hareketlerle sevimsiz oyunların ve çirkin tiplemelerin olur "Aşura kıyamı şebihi!" Böyle olmasında hiçbir sakınca yoktur; üstelik çok da sevabı vardır. Fakat Allah göstermesin, aynı şebih, biraz aslına "benzer" (şebih) olup da o şahsiyet, hakikat ve olayları sanat gücüyle canlandırdı mı, Hüseyin'in kıyamının, Zeyneb'in misyonunun ve onun ailesinin esaretinin canlandırılması şöyle dursun, garip Ebuzer'in Rebeze çölünde ölümünün bile canlandırılması mümkün değildir. Aslında mümkün olmayışı da yetmez, bunun sözü bile edilmemelidir! Bidattir, sapıklıktır, küfürdür, fesattır!

Böylelikle dinimiz yavaş yavaş çirkinliğe alıştı. Oysa bizim dinimiz, tarihte en güzel, en seçkin sanat ürünlerinin sahibiydi. Dinin evi ve Allah'ın mabedi olan mescit bile sanat ve estetik evi haline getirilmişti. Müslüman sanatçılar, sanatsal yaratıcılıklarını sergileyerek Allah'a dua ve yakarış mekanı olan mescidi sanatın gizemli ve ilham verici cazibesine ve estetiğin gaybî şaşırtıcılığına gark ederlerdi. O kadar ki mescit, içeri giren mümin bir kulu dışarıdan soyutlardı, gündelik hayattan çekip alır, esrarlı bir atmosfere sokar, onun ruhunu kanatlandırır, aşkta ve gönlün miracında çiçeklenişte ona yardım eder, sanatın gaybî işaretleriyle ve güzelliğin madde dışı diliyle insanı bencilliğin aşağılık dünyasında "gerçek güzellik"[103] olan Allah'a doğru sürüklerdi.

İslam, saçma ve sapkın sanat ve edebiyattan[104] ya da "sanat için sanat" ve "özgür sanat" anlayışından, yani laubali sanattan uzak durup ona kıyasıya saldırarak soluk alma fırsatı vermediği kadar, sorumlu sanatın ya da bugünün deyişiyle "yükümlü sanat"ın hâmisi ve teşvikçisidir. Peygamber (Kur'an'ın şairleri ya-

[103] "Allahım senin nurunun en parlağını istiyorum. Zaten bütün nurun parlaktır. Allahım, nurunun hepsini istiyorum. Allahım, senin cemalinin en güzelini istiyorum. Zaten senin bütün cemalin güzeldir. Allahım senin bütün cemalini istiyorum."

[104] Sartre, sanat ve edebiyat arasında temel ve özsel bir farkın bulunduğuna inanır. Şu anda böyle bir tartışmanın yeri değil. Burada sanatı, edebiyatı da içine alan genel anlamıyla kullanmaktayız.

lancılar ve söz söyleyip amel etmeyenler, şaşkınlar, hedefsiz ve asılsız şeylerin ardınca gezenler olarak nitelemesine ve Peygamber'in kendisi de şairleri yererek "Şairlerin içleri pislikle doludur." demesine karşın), Hassan b. Sâbit ve Zuheyr (inancın hizmetinde şiir söyleyen iki şair)'den tarihteki sanatsever ve şairleri koruyup gözeten şahsiyetleri akla getirecek biçimde övgüyle söz ederdi.

Kureyş'in ve cahiliye kabilelerinin şairleri (İslam'la ve yeni öğreti ve inkılabın idealleriyle şiir yoluyla alay edip ırk ve kabile övünçlerini koruyan, cahilî mitleri ve aristokratik gelenekleri teşvik eden ve birey ve toplum karşıtı bencillik kokan bireysel aşkları, hazları ve hevesleri betimleyen kimseler) karşısında şiiri kılıç gibi çekerek kılıçlı mücahitlerle birlikte düşman cephesine saldıran Peygamberin şair sahabisi Hassan b. Sâbit, Peygamber'den hiçbir mücahit şehidin görmediği iltifatlar görürdü. Çünkü cahiliye şiiri pislikse ve aristokrasinin ve şirkin hizmetkârı şairler sapıklığın, insanların düşünce ve duygularını fesada uğratmanın ve toplumun kanını zehirlemenin öncüleriyseler, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın kılıcı değil, ancak bilinçli, mümin ve sorumlu bir sanatçı olan Hassan b. Sâbit'in kılıcıdır bu pisliği kurutup bu şairleri öldürebilecek ve bunların peşi sıra sürüklenip yollarını şaşırmış olanları uyandırıp yola getirebilecek olan. Çünkü sanat, fesadın azma sebebi, piyes ve film yıkım ve sapkınlık aracı ve resim, müzik ve şiir; cinselliğin, karanlığın ve uyumanın dili olmuşsa ve bu nedenle iman ve düşünceyi savunmak ve uyanışı sağlamak için onunla savaşılmalıysa, bunun tek yolu, onun karşısında gerçek ve yapıcı bir sanat hareketi oluşturmaya koyulmak, sanatı imanın ve halkın bilinçlenmesinin hizmetine sokmak ve laubali sanatı ve edepsiz edebiyatı yükümlü ve inançlı sanat ve edebiyatla olumsuzlayarak toplumdan uzaklaştırmaktır. Halkı yıkıma uğratmak, manevi şirazeyi, inanç altyapısını ve insanî temelleri gevşetmek, iradeyi ve sorumluluk duygusunu felç etmek ve hasta toplumun, ızdıraplı neslin sinirlerini uyuşturmak için sanat ve edebiyat silahıyla donanmış bulunan insanlık dışı, halk düşmanı, ahlâk ve İslam

karşıtı güçler, ancak böyle silahsızlandırılabilir. Misyonunun gerçekleşmesi için iman ve din ancak böyle silahlandırılabilir.

İslam –hem öğreti olarak, hem de medeniyet ve kültür olarak– sanatsal ve edebî değerleri üstün tutmaktadır. İslam'ın rabbi, mutlak güzelliktir ve güzelliği sever. Tabiat ve insanın güzelliği, Kur'an'ın dilinde hep tekrarlanır ve öyle övülür ki bazen Allah, onlar üzerine yemin eder. Kur'an, başlı başına, vahyin metni, yani Allah'ın sözü olarak, ifade güzelliğinin ve söz icazının tezahür ettiği yerdir. Her Peygamber'in bir mucizesi vardır. Örneğin Musa'nın mucizesi asasının ejderha oluşu ve elinin parlayışı, İsa'nın mucizesi körleri iyileştirmek ve ölüyü diriltmektir. İslam Peygamberi'nin mucizesi ise edebî bir mucizedir: Fesahat ve belagat, Kur'an'ın dayandığı bir esastır. Kur'an'ın söz sanatkârlığına, musikî güzelliğine, sözün teknik dokusuna ve anlatım, hissettirme, imgelem ve somutlaştırmanın mucizevî gücüne verdiği olağanüstü önem, üslubundan bellidir.

Musiki bakımından da Kur'an, ahenkli bir metin ve ezgimsi bir nesir olup sanki terennüm ya da müzik gibi okumak için tedvin edilmiştir. Hatta "tertil" üzere okuyun diye emir vermektedir.[105]

Kimi Batılı müzik bilginlerinin araştırmaları, Kur'an'ın, bilinçli olarak düzenlenmiş mükemmel ve bilimsel bir senfoni ve sanatkârca ve özgün seslerden oluşan bir birleşim olduğunu göstermiştir. Kur'an kârilerinin, Peygamber çağında büyük bir itibara sahip olmaları[106] ve tarih boyunca, hatta bugüne dek, Kur'an'ın çeşitli tarzlarda okunuşunun, Müslüman toplumlarda büyük bir sanat dalı olarak kabul edilmesi de bu özelliği anlatmaktadır.

[105] (*Kur'an'ı tertil üzere oku.* 73/Müzzemmil Suresi 4)

[106] Peygamber'in kendisi, Kur'an'ı yüksek sesle çok güzel ve etkileyici biçimde okurdu. Öyle ki birçok gayrimüslim de onun çevresinde toplanır ve onu dinlemekten haz alırdı. Dördüncü İmam, Kerbela ve Medine katliamlarının ardından meydana gelen acı verici yalnızlık ve sessizlikte –ki nefesler göğüslere hapsolmuştu– mescitte ya da evinde (evi Peygamber Mescidi'ne yakındı) öyle güzel Kur'an okurdu ki gönülleri gayri ihtiyarî kendine çekerdi; Kur'an'ın hayat veren güzel kelimeleri onun okuyuşuyla yüreklerin derinliklerine ilerler, ta kemiklerin özünü haberdar eder ve insan ruhunun ve fıtratı-

Bilal, bir Habeşliydi. Lehçesi farklıydı ve "kıraatı doğru değildi!" Hatta "ş" sesini çıkaramazdı ve tıpkı bugünkü siyah vatandaşların gibi "ş" sesini "s" olarak telaffuz ederdi. Fakat altın bir hançeresi vardı. Peygamber, tecvit de bilen onca fasih ve kıraatı güzel dostlarına rağmen onu din ve namazının resmî dili olarak seçer ve peygamberliğinin başlangıcından hayatının sonuna dek onu bu makamda tutarak İslam toplumunun, İslam dininin ve namazın sloganı olan ezanı bu Habeşlinin yabancı hançeresine teslim eder ve hatta ezanın yanlış telaffuz edilmesine katlanır; sesinin güzelliğine feda olsun! Yani çirkin duymaktan yanlış duymak evladır. Bilal, "Eshedu ellâ ilâhe illallâh!" derdi.

Mukaddes adamlar feryat ettiler, yanlış oldu diye. Fakat güzelliği lafazanlıktan daha çok seven Allah, onun güzel "s"sini "ş" olarak duyuyordu.[107]

Büyük Ali (konuşan Kur'an ve ete kemiğe bürünmüş İslam)'nin sözünün güzelliği ve nesrinin yetkinliği, kelimelerden doğan icazın bir örneğidir. Şia'nın duaları, ezgiye benzer ve bu dualarda musiki, şiirsel nesir, sanat ve edebiyat, büyük hakikatlerin ve aşkın duyguların ifadesinin hizmetinde yer almıştır.

Zengin İslam medeniyet ve kültüründe, kimi batılıların ortaya attıklarının ve birçok bilinçsiz ve mutaassıp insanımızın –ne dinin özünden ne de dinî tarih ve kültürden haberleri vardır– zannettiğinin ve çevresinden, geleneklerinden ve atalarından aldığı şeye İslam adını verişinin aksine, sanatsal yetenek ve dehaların ortaya çıkarılıp yetiştirilmesi ve estetik ruhunun tecellisi için oldukça fazla imkân vardır. Bu bakımdan bugün de İslam medeniyetinde oldukça zengin ve değerli bir sanat, edebiyat ve

nın ta özüne yerleşirdi. Derler ki sakalar ağır su fıçıları omuzlarında oradan geçerken, bir türlü durmadan geçemezler, yorgun ve ter içinde, yükleri omuzlarında saatlerce durup derin bir duygu cezbesine gömülerek, güzellik hissi ve ilhamın coşkusuyla bütün varlıklarıyla bu semavî ezgiye, bu gaybî şarkıya –ki Allah'ın ezgisidir– kulak verir ve vahyin güzel sağanağı altında kendilerini unuturlardı.

107 "Bilal'in 'sin'i, Allah katında 'şın'dir." (İslam Peygamberi)

güzellik hazinesi gizli olup bunun vârisi sayılan insanlarca keşfedilip çıkarılmayı beklemektedir. Çünkü hem insanlığın, hem doğunun buna ihtiyacı vardır, hem de bizim, hem inancı ve imanı, hem de tarihi ve kültürü İslam olan, yani manevi ve kültürel kişiliği İslam olan bizim buna ihtiyacımız vardır.

Öte yandan bugün sanat, dünyada şaşırtıcı bir güç ve nüfuz sahibidir. Hem yapar, hem yıkar. Hem günümüz iktisat ve teknolojisinin, burjuvaziye özgü çıkarcı ruh, bilimci bakış ve kendine yontan kuru akılcı mantığının ve güce tapan çıkarcı bilimin acımasız saldırıları karşısında yüce insanî değerleri, üstün hedefleri ve manevi erdemleri koruyup hatırlatır, hem de bu saldırıyla elbirliği eder ve böylece aydınları aldatıp saptırarak uyuşturmada, güç sahiplerinin hazlarını tatmin etmede, gençleri felç etmede ve halkı uyutmada en büyük etken olur.

Geçmişte dinin, dinî toplumlarda bu iki çelişik rolü vardı; hem uyanış, doğruya yöneltme, aydınlanma ve yapıcılık etkeni olup insanın üstün ve manevî değerlerinin koruyuculuğunu yapardı, hem de insanları uyuşturma, donuklaştırma, iğfal etme, kayıt altına alma etkeni olup duygu ve düşünceleri somut gerçekliklerden saptırır, eşitsizliklerin, dertlerin ve darlıkların kaynağı olurdu. Tıpkı bunun gibi bugün –dinin egemen sistemlerde her şeye hâkim belirleyici bir gücünün bulunmadığı bugün– de sanat ve edebiyat bu iki çelişik rolü oynamaktadır. Bu yüzden, sömürüye maruz kalmış toplumlarda sanatın bir tür "yeni eşekleştirme"ye dönüştüğünü görmekteyiz.

Bugün bir yandan sanat ve edebiyat benzersiz bir güçle yetkinleşme, gelişme ve çeşitlenme içinde olup fikrî dönüşümde, propagandada, hareket meydana getirmede, tip, kültür, zevk, duygu ve inançların değişmesinde ve toplumsal ilişkilerin, ahlâkî değerlerin, manevî, toplumsal ve dinî eğilimlerin farklılaşmasında en derin rolleri oynamaktadır. Toplumsal ve siyasi rejimler, güçler ve sistemler ile ideolojiler, hep edebiyat ve sanatı kendi hizmetlerine sokmakta ve sanat ve güzelliğin büyülü gücünü –ki bugün bilim ve teknolojinin muhteşem gücüyle birle-

şerek güç ve etkisini binlerce kat artırmıştır– en vurucu mücadele silahı, ifade ve etkilemenin derin ve güçlü dili olarak ruh ve düşüncenin bütün alanlarını dinlerin, kültürlerin ve geleneklerin ellerinden almaktadır.

Bugün, İslam toplumlarında –özellikle hedefi olmayan ve halka iman coşkusu, umut, güç verme ve özellikle de genç nesle kararlılık, yükümlülük ve hareket kazandırma imkanından yoksun toplumlarda– sanat haksızlık etmektedir. Avam kitleyi din adına uyutup ruhsuz geleneklerle, sonuçsuz tekrarlarla ve eski ve mevhum duygu, eğilim ve düşmanlıklarla oyalarken, okumuş aydını modern sanatın, yeni hurafelerin, gerçeklikten uzak kuruntu ve hayallerin, sahte duyguların, suni ve yalancı ihtiyaç, sıkıntı ve eğilimlerin, gülünç tavır ve edimlerin, batı modasına ait dayatma ilgi ve eğilimlerin, Becket'çilik oynamaların, hiççiliğin, "sanat için sanat"ın, sanatsal form ve tekniğin öncelenişinin, saçma tiyatronun, tiksindirici amiyane egzistansiyalizmin, göstermelik nihilizmin, aşırı modernlik taslamaların ya da taziye oynama, şebih düzenleme, türbeler etrafında cenaze dolandırma, hikaye anlatıcılığı, kahvehanede oturak yapma, şiir geceleri düzenlemeyle halkı sanatın ve nihayet yeni akımlar gibi hepsi de nefret uyandıran öykünmeci gelenekçiliğin ninnisiyle oyalamaktadırlar. Hepsi de eski bataklıktan beslenmektedir. Yani kafanı bir şeye ya da bir şeylere tak ki kafan bir şeye basmasın; dindar bir müminsen ve kutsalın varsa o tür şeylere tak, yok eğer yenilikçi bir aydın olup günün adamı ya da günün kadınıysan bu tür şeylere!

Bu yüzden sanat bugün "cinsellik" (sexualite) –pis ve fahişece cinsellik– sermayesiyle yığınları coşturarak kafalarını belden aşağılarına bağlamış, aydını da "fikir yürütme" (hasta görünümlü ve şekilci bir fikir yürütme, yarı felsefî kelime oyunları ve dünya ile içindekilere yabancı sapkın ve anlamsız modernlik gösterileri) ile uğraştırarak halktan, zamandan, sorumluluktan, toplumunun kaderinden uzaklaştırmış, bir tür maneviyatsız sahte ruhbanlık ve tasavvufa sürüklemiş ve kendisi için yarattı-

ğı "hayallerinin" ve "sahte iç dünyasının" inzivasında durumunun farkında olmayan bir mahkum haline getirmiştir.

Bir yandan sanatı bütünüyle kendi güdümlerine alan ve zihinsel ve ahlâkî yıkım ve bütün insanî değerlerin çöküşü için kullanan güçler, öncelikle bu iç boşaltma ve kirletme görevini sanatın gerçek ve doğal misyonu olarak göstermeye ve ikinci olarak da rakip gücün ve direniş tarafının –ki burada dindir– sanatla silahlanmasını ve neticede onun nüfuz ve fütuhatının önünde engel oluşturmasını engellemeye çalışırlar. Bu yüzden dindarların sanatın adından ürktüklerini, onu kesinlikle mahkum edip lanetlediklerini ve onun karşısında sadece tekfir edip haram kılmakla yetindiklerini görüyoruz. Bu onlar için ne büyük bir başarıdır. Çünkü şimdi takipçilerini toplum, kültür ve inançlarıyla birlikte laubali, cinsel, sapkın ve insanlık dışı sanata kurban veren iman ve İslam'ın zamanın bu keskin silahlarına hiçbir zaman el sürmeyeceğinden, sanatın altüst edici gücüyle donanmayacağından ve sadece eski tebliğ ve telkin araçları –ki bunlar bugün etkisiz ya da az etkili araçlar olup kapsamı da son derece sınırlı ve önemsizdir– ile idare edeceğinden ve dolayısıyla ortadan kalkacağından ve kendilerinin geniş ve güçlü saldırıları karşısında günümüz insanının zaman, hayat, düşünce ve duygu sahnesinden uzaklaştırılacağından emindir. Bu yüzden:

1- Bütün değerleri yıkan, şirazeleri dağıtan, toplumu kirletip kanları zehirleyen ve İslam'a doğrudan ve daha çok da dolaylı olarak saldıran laubali, bozguncu ve sapkın sanatla savaşmak için,

2- Bir öğreti, bir davet mesajı ve bir düşünce ve inanç hareketi olarak ve ayrıca bize bağlı azametli bir tarih ve kültür olarak İslam'ın bu çağın sanat demek olan dili ve ifade araçlarıyla donanması, sözünün câzibe, etki ve devinim oluşturması, eski neslin dar çerçevesinden, avamın ve atalardan kalma dine vefalı geleneksel grupların tekelinden çıkarak zamanı fethetmesi ve bugünün dünyasında, genç, aydın ve okumuş nesil arasında gündeme gelmesi için,

3- İslam dini, medeniyeti, kültürü ve tarihinin görkemli edebî mirasının ve sanat hazinelerinin açığa çıkarılıp günümüz neslinin bilgisine sunulması ve bu yolla hem İslam'ın değerli görünümleriyle Müslüman dehaların tanınması ve hem de insanlıkta İslam'ın ruhu ve çok çeşitli yetenekleri konusunda yeni bir tanıma ve temasın sağlanması için,

Ortak dert ve ortak iman sahibi olan ve böyle bir hareketin zorunlu ve âcil olduğu inancındaki bütün bireylerin maddî ve insanî güçlerini birleştirmelerinin gereğini hisseden bütün bilinçli ve yükümlü sanatçılarla sanat uzmanlarının yardımlarıyla, bu hedeflerin gerçekleşmesi için bu yolda yürümeye başlamak üzere "Edebiyat ve Sanat Grubu" oluşturulur.

Hâlihazırda grubun eylem planı, aşağıdaki alanlarda araştırma birimlerinin oluşturulmasından ibaret olacaktır:

I- İslam Edebiyat ve Sanatı

a) Edebiyat

1- İslamî bakış açısından yükümlü ve özgür edebiyat

2- Kur'an'ın edebî ve sanatsal yönü

3- Nehcü'l-Belaga'nın edebî değeri

4- Edebî ekoller

5- Yazarlıkta üsluplar ve büyük yazarlar

6- İnanç ve halk şiiri ve şairleri

7- İslam tarihinde şiirin siyasi toplumsal ve fikri rolü

8- Şiir ekol ve üslupları ile şiir türleri

9- Edebî sanatlar (meâni, beyan, bedî vs.)

10- Sorumlu şiir ve edebiyat, mübahlaştırıcı şiir ve edebiyat, saray şiir ve edebiyatı

11- Dine özgü şiir ve edebiyat

12- Devrimci şiir ve edebiyat

13- Şii edebiyat

14- Edebiyatta Gadîr, Aşura vs.

b) İslam Sanatı

1- İslam mimarisi

2- Süsleme sanatları

3- Dinî ve din dışı musiki

4- Resim ve minyatür

5- Gösteri sanatları

6- Şehircilik

7- Giyim, süslenme ve moda

8- Hat ve hattatlar

9- Cilt, tezhip ve kitapçılık sanatı

10- Piyasa sanatları

11- Halk sanatı

12- Dine özgü sanat

II- Yeni Sanat ve Edebiyat

a) Yeni Şiir ve Edebiyat

1- Yeni yazarlar, üsluplar ve büyük çağdaş İran yazarları

2- Yeni şiir ve Farsça yeni tarz şiir yazan yenilikçi şairler

3- Edebî akımlar, değişimler ve olaylar, İslam dünyasının seçkin yazarları (Arap ülkeleri, Arap olmayan ülkeler, Afrikalı Müslüman toplumlar, Müslüman azınlıklar)

4- Çağdaş Arap şiiri (klasik ve modern)

5- İslamî edebiyat ve şiir

6- Toplumsal ve sömürü karşıtı edebiyat ve şiir

7- Günümüz İslam dünyası edebiyat ve şiirinde Filistin

8- Çağdaş İslam toplumlarında büyük şair ve yazarlar

9- İslam uluslarının seçkin eserlerinin tanıtılması

b) Yeni Sanat

1- İran'da sanat ve sanatsal eğilimler ile büyük sanatçılar

2- Çağdaş İslam dünyasında sanat ve sanatsal eğilimler ile büyük sanatçılar

3- Büyük sanat ekolleri, sanat felsefesi ve sanat türleri

4- Modern sanat ve çağdaş sanatın seçkin simaları

5- Sanatla toplum, sanatla din ve felsefeyle sanatın misyonu arasındaki ilişki

III- Sanat Faaliyetleri

1- Film grubu

a) Belgesel, tarihî, bilimsel, fikrî ve ahlâkî filmlerin seçimi, hazırlanışı ve gösterimi

b) Dublaj

c) Film yönetmenliği

d) Oyun

e) Film çekimi

2- Gösteri grubu

3- Fikrî, tarihî ve İslamî senaryo ve piyeslerin tercüme ve telifi.

4- Resim grubu

5- Fotoğraf ve sanat eserleri için sergi salonu

6- Gösteri sanatı öğretimi

7- Sanat konularına ilişkin bilimsel konferanslar.

Araştırma Programları

Bilimsel İslam araştırmaları gönüllülerinin, araştırma konuları seçebilmeleri için aşağıdaki araştırma dalları belirlenmiş ve bunların her birinin sınırlarıyla gerçek anlam, hedef ve değeri açıklanmıştır:

1- İslam araştırmaları

2- Şia araştırmaları

3- Devrim hareketleri ve devrimci simalar

4- Düşünce akımları ve büyük düşünürler

5- Şia imamları (her birinin çevresi ve kişiliği)

6- Sahabîler (her birinin kişilik ve toplumsal rolünün çözümlemeli biçimde irdelenmesi)

7- İslam toplumlarında sömürü, sömürü karşıtı hareketler

8- Yeni hareket ve bidatler.

9- İslam sanatları

10- Kaynak, belge ve eserlerin araştırılıp tedvin edilmesi

a) İlk İslamî kaynaklar, b) Yeni araştırmalar, c) İslam hakkında çeşitli dillerde yayımlanmış ve yayımlanmakta olan çalışmalar

11- Kütüphane tanzimi, konu, yazar ve kitap adına göre fişlerin hazırlanması ve araştırma kütüphanesi kurulması

12- İslam toplumları (Dünyadaki bütün İslam ülkelerinin, Müslüman ulusların ve Müslüman azınlıkların tanınması)

13- Çeviri (Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca, Urduca ve Rusçadan; değerli İslamî metinlerin ve İranlı bilim adamlarının başka dillerde yazdıkları kıymetli araştırmaların çevirisi)

Buna göre bu bölümlerden her birinde, araştırma çalışmalarının düzenlenmesi ve istekli araştırmacıların kendi durum, yetenek ve bilimsel sermayelerine göre bir seçim yapmalarını kolaylaştırmak için araştırma alanları şu şekilde belirlenmiştir:

İslam Araştırmaları

1- İktisat ve mülkiyet

2- Hilafet ve hükümet

3- Ahlâk

4- Hukuk, kişilik ve kadının rolü

5- İslam eğitim ve öğretimi (felsefe ve dünya görüşü, yöntem ve tarih)

6- Akaid:

a) İslam'da ana akide kavramlarının temellerini oluşturan ilk öğeler (Kur'an'a göre)

b) Kur'an'ın itikadî yönü

7- Adem'in yaratılış felsefesi ve insanbilim (İslamî hümanizm)

8- İslam toplumbilimi ve Müslümanın toplumbilimi

9- İslam medeniyetinde ilk ilimlerin oluşturuluşu

10- Peygamber hadisleriyle imamların sözlerinin konularına göre sınıflandırılması

11- Dünyada İslamiyatçılar ve İslamiyat:

a) Orta Çağ'da İslamiyat (Hıristiyanlık ve taassup)

b) Rönesans'tan sonra İslamiyat (siyaset ve sömürgecilik)

c) Çağdaş İslamiyat (yeni bir hakkaniyet ve bilim akımı)

12- İlk İslam'ın dilinde ve bakışında (Kur'an'ın, Peygamber'in, Ali'nin, imamların ve sahabenin dilinden) metafizik ve bunun bugünkü dil ve bakışla karşılaştırılması

13- İslam'ın gerçekçiliği

a) Felsefede,

b) Antropolojide,

c) Ahlâkta,

d) Hukukta

14- İslam'ın eski dünyada ve şimdiki zamanda ilerleyişinin nedenleri

15- Peygamber'in görevlendirilişinden önceki dünya (Arap, İran, Bizans, Yunan, Hint, Çin vs.)

16- Uydurma rivayetler

17- İslam'da tarihî tahrifler

18- Bidatler

19- İslam'ın inanç ve ilim terimleri sözlüğü

20- Fırkalar

21- Müslümanların inanç ve geleneklerine girmiş öğeler

22- Fıkıh okulları: a) Caferî, b) Hanefî, c) Şâfiî, d) Mâlikî, 5) Hanbelî

Şia Araştırmaları

1- İmamet meselesi

2- Velayet (çeşitli fırkalarda):

a) Şia'da

b) Gulat anlayışlarda

c) Tasavvufta

d) Hinduizm ve Budizm'de

3- Adalet

4- Mehdi

a) Dinlerde Mehdi (Hıristiyanlık, Zerdüştilik, Hinduizm, Budizm, Yahudilik vs.)

b) Toplumbilimde Mehdi (Messianism)

c) Tarih felsefesinde Mehdi (Âhir zaman)

d) İslam'da Mehdi meselesi: 1) Sünnilik'te, 2) Şiilik'te (İmamî, İsmailî ve Keysanî Şiası'nda vs.)

e) Bekleyiş esası

f) Mehdinin dönüşü, Mehdi'nin ortaya çıkış alâmetleri (ortaya çıkış ve âhir zamanla ilgili alâmetlerin toplumbilim ve devrimci düşünce açısından eleştirisi)

5- Şefaat

6- Ölümden sonraki menziller ve aşamalar (âhiret) ve bunun on yedinci yüzyıla kadarki Yunan felsefî metinlerinin tümüyle karşılaştırılması:

a) Uhrevî dünya görüşü

b) Ahiret anlayışı

c) Cennet anlayışı

7- Vesâyet

8- Şianın kendine özgü ilmî yönteminin aşağıdaki kesimlerle karşılaştırılarak irdelenmesi:

a) Hadis Ehli

b) Mutezile

c) Sûfiye

d) Filozoflar

9- İçtihat

10- Şia'ya özgü dua ve ziyaretnâme metinleri

11- İmam Sâdık okulu (kültür hareketi ve Şia kültürü açısından)

12- Takiyye

13- Gaybet

14- Niyâbet

15- Adalet

16- İsmet

17- Çeşitli Şiî Fırkalar

a) İmamî

b) Zeydî

c) İsmailî

d) Gulât ve Ehl-i Hak

Siyasi ve Toplumsal Tarih

1- Sakîfe olayı (lehte ve aleyhte olan bütün –genellikle– Şiî ve Sünnî delilerin bir araya getirilerek tanıtılıp değerlendirilmesi)

2- Ebubekir ve iki yıllık hükümeti (kişiliği ve hükümet rejimi)

3- Ömer (kişiliği ve rejimi)

4- Ömer'in şûrası (toplumbilim, siyaset ve inanç açısından irdelenip çözümlenmesi)

5- Osman (kişiliği ve rejimi)

6- Osman karşıtı devrim (devrimin öğeleri ve devrim rejimi)

7- Ümeyyeoğulları ile Hâşimoğulları (toplumsal, siyasi, ailevî vs. açıdan ikisi arasındaki zıtlığın irdelenmesi)

8- İslam düzeninde Ümeyyeoğullarının güçlenmeye başlaması (İslam devrimine karşı etkenlerin irdelenmesi)

9- Ebusüfyan'ın kişiliği ve toplumsal rolü

10- Muaviye (ve oynadığı esas rolün irdelenmesi)

11- Muaviye'den Ömer b. Abdulaziz'e ve Ömer b. Abdulaziz zamanı

12- Ömer b. Abdulaziz'den Emeviler döneminin sonuna dek

13- Horasan hareketi, Ebu Müslim ve İmam İbrahim

14- İranlıların hilafete karşı gösterdikleri askerî, siyasî ve kültürel direnişlerin siyasî, toplumsal, sınıfsal, fikrî ve insanî açıdan irdelenmesi

15- Emevilerin döneminde ırk üstünlüğü felsefesi

16- Emevilerin çöküş ve yıkılışının nedenlerinin irdelenmesi

17- Emevilerin dönemi İslam'ında Bizans ve İran'a ait dinî, kavmî, toplumsal, siyasî ve sınıfsal geleneklerin diriltilmesi

18- Haçlı savaşları

19- Moğollar

20- Gücün parçalanışı

21- Gerilemenin başlayışı ve İslam vizyonunun gerileme nedenleri

22- Çağdaş İslam tarihi

23- Çağdaş İslam toplumlarında batı modernizmi

İslamî Devrimler

1- Ebuzer Gıfârî

2- Hucr b. Adiy

3- İmam Hüseyin hareketi

4- Muhtar hareketi (Muhtar'ın beraberindeki İranlılar)

5- Tevvâbîn (örneğin Süleyman b. Sured el-Huzâî)

6- Abdullah b. Zübeyr

7- Alevîler

8- Zeyd ve Yahya b. Zeyd devrimi

9- Zeng (Zenc) devrimi

10- Hasan soyundan gelen şahsiyetler

11- İmamiye Şiası

12- İsmailî hareketleri

a) İsmailîlerin felsefî, bilimsel ve dinî yüzünün irdelenmesi

b) İsmailîlerin askerî ve siyasi yüzünün irdelenmesi

c) İsmailîlerin sınıfsal ve kırsal yüzünün irdelenmesi

d) İsmailîlerin düzenli ve yetkin örgüt sisteminin irdelenmesi

e) İsmailîlere bağlı grupların (Karmatîler) irdelenmesi

f) Gerileme

13- Gulât (Şia'nın düşünce ve siyaset açısından aşırı kanadı ve onun toplumsal ve siyasî rolünün irdelenmesi)

14- Serbedâriler (hem Şia açısından, hem İran açısından – kitlesel Şiî hareketi ve Safevîlerden önce Şiî bir siyasî rejimin kurulması)

İslam Rönesansı: Son iki yüzyılın düşünce ve devrim hareketleri

1- Seyyid Cemal Afgânî, Abduh, Kevâkibî, Sir Seyyid Ahmed Han, Hasan el-Bennâ, İkbal vb.

2- Selefîlik Hareketi

3- Müslüman Kardeşler (İhvânu'l-Muslimîn)

4- Hindistan Hilafet Hareketi

5- Cezayir'de Abdulkâdir, Afrika'da Senûsîler, Mağrib'de İslam Uleması Encümeni (Tunus, Fas, Cezayir ve Moritanya gibi Afrika ülkelerini kapsar), "Afrika Kuzey Yıldızı" Partisi, Hindistan Müslümanlarının sömürü karşıtı başkaldırıları ve Cezayir Özgürlük Cephesi.

Bidatler

1- Vahhabilik

2- Bâbîlik

3- Bahaîlik

4- Kâdiyanîlik

5- Kisrevîlik

Felsefe, Tasavvuf ve Din Ekolleri

A) Filozoflar

1- İbn Sina'dan İbn Rüşd'e (on altıncı yüzyıl, İslam felsefesinin Batı'ya üstünlüğünün son aşaması)

2- İbn Rüşd'den Molla Hâdî Sebzvârî'ye

3- Çağdaşlar

1) İbn Sina 2) Bîrûnî 3) Gazâlî 4) İbn Rüşd 5) Râzî 6) İbn Haldun 7) Kindî 8) Ebu'l-Alâ Maarrî 9) Fârâbî 10) Hallac 11) Molla Sadrâ 12) Mir Dâmad 13) Mir Fendereskî 14) Molla Hâdî Sebzvârî, 15) İkbâl vb.

B) Mutasavvıflar

1- Hâl tasavvufu dönemi 2- Kâl (bilgi ve öğretim) tasavvufu dönemi: Hallac, Cüneyd, Mevlana, Ebu Said, tasavvuf silsileleri (Zaman, çevre, hayat hikâyeleri, ekollerin fikrî esasları ve her birinin karşılaştırmalı olarak irdelenip eleştirilmesi)

C- Ekoller

1- Mutezile

2- Eşârîlik

3- Tasavvuf

4- Hikmet

5- Hadis Ehli

D- Kelam

1- Eski kelam (İslam felsefesinden)

2- Yeni kelam (Yunan felsefesinden)

3- Son dönem kelamı (çağdaş ve Batılı bakış)

Araştırma Kaynaklarının Araştırılıp Düzenlenmesi

1- Arapçada:

a) Başvuru eserleri (örneğin Kütüb-i Sitte, Taberî Tarihi, İbn Hişam'ın Sîre'si, Usûlu'l-Kâfî, el-Mufîd'in el-İrşâd'ı, Tehzîb vs.)

b) Araştırma eserleri ve çalışmaları (son dönem araştırmacılarının çeşitli İslam konularına ilişkin bütün araştırmaları)

2- Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, İtalyanca, Latince ve diğer Avrupa dillerinde

3- Farsça, Türkçe, Urduca, Ermenice, Peştuca, Kürtçe, Sanskrit ve diğer Doğu dillerinde

a) Orta ve yeni çağlarda yapılmış olan bütün çalışmaların bir araya getirilmesi

b) Çağdaş dönemlerde yapılmış ve yapılmakta olan bütün çalışmaların (kitap, yıllık, anı kitabı, dergi, sözlük, ansiklopedi, doktora tezleri, konferanslar, seminerler, ulusal ya da uluslararası kongreler biçimindeki) bir araya getirilmesi

İslam Sanatı

1- İslam sanatının tanınması:

a) Sanat ve kültür alanları

b) İdeolojik açıdan (felsefî, fikrî ve toplumsal yorum)

c) Teknik açıdan

d) Estetik açısından

e) İslamî açıdan (mahkum edilen sanat, mubah sanat, makbul sanat, İslam'ın ve İslam düşünürlerinin çeşitli sanat türleri karşısında takındıkları olumlu ve olumsuz tavırlar)

2- İslam mimarisi

3- Tüketim (teknoloji) sanatları

4- Dine özgü sanatlar

5- Süsleme sanatları

6- Gösteri sanatları ve görsel sanatlar

7- Halk sanatı (tarih boyunca çeşitli İslamî dönem, toplum ve uluslarda)

8- İslam toplumlarında modern sanat ve İslam'ın sanat değerleriyle batının sanat değerlerinin çatışması

İslam Ülkeleri ve Toplumları

1- Klasik İslam toplumları (resmî İslam toplumları)

2- Müslüman nüfusun (Hindistan ve Yugoslavya'da olduğu gibi büyük ya da küçük azınlıklar biçiminde) bulunduğu toplumlar

3- Dünyadaki Müslüman azınlıklar (Afrika ve Amerika Müslümanları gibi)

Araştırmanın Amaç ve Yöntemi

A) Coğrafi açıdan (İslam atlasına başvurulmalı)

B) Toplumsal açıdan:

1- Bir ülkenin ve toplumun tarihinin özetlenmesi ve özellikle İslam'a giriş anının göz önünde bulundurulması (tarihe genel bir bakış)

2- O toplumun dilinin, dinî ve etnik kesimlerinin (dinî ve etnik azınlıklarının) incelenmesi

3- O toplumun üretim, iktisat ve sınıf sisteminin irdelenmesi

4- O toplumun yaşadığı toplumsal ve siyasî değişimlerin birkaç aşamada incelenmesi:

a) Çağdaş dönemler (son yüz yıllık dönem)

b) Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem

c) İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem

d) Sömürü karşıtı hareket

e) Sömürü sonrası dönem

5- Din, düşünce ve kültür hareketlerinin iki somut boyutuyla incelenmesi:

a) Bütün Batı'nın kültür saldırısının ürünü olan bütün fikrî, toplumsal ve siyasî eserler

b) Rönesans ya da millî ve dinî hareketin veya her ikisinin ürünü olan bütün hareketler

6- Her toplumun seçkin fikrî, dinî ve toplumsal simalarıyla bunların eserlerinin incelenmesi.

II- ÖĞRETİM BÖLÜMÜ

Hüseyniye-i İrşad'ın öğretim bölümünde, şu anda beş dal belirlenmiş olup aynı zamanda umulur ki Allah'ın yardımı ve bu memleketin tüm büyük ve gerçek İslam âlimlerinin, bütün Müslüman aydın ve bilginlerinin ve değerli halkımızın destekleriyle bu proje, İslam'ın eğitim ve öğretim felsefesi esasınca İslam üniversitelerinin oldukça ileri öğretim sistem ve yöntemleriyle ilim havzalarımızın bin üç yüz yıllık (İmam Sâdık havzasından bugüne dek) değerli tecrübelerini temel alarak ve zamanımıza ve Müslüman toplumumuzla genç neslimizin ihtiyaçlarına uygun ve yeni bilimler, ileri imkanlarla donanmış olarak İslam'ın hayat veren hakikatleri, kültürü, ilimleri, akideleri, tarihi ve büyük şahsiyetlerinin öğretileceği ve böylece İran'ın Şii toplumunun dünya çapında ileri bir üniversite sahibi olacağı "Özgür İslam Üniversitesi"nin kuruluşu için öncü olur.

Şu anda tesis edilmiş olan ve hepsi de yüksek öğrenim görmüş dört bin civarındaki araştırmacının resmen kayıt yaptırdığı beş öğretim bölümü aşağıdaki gibidir:

1- İslamiyât

İslam'ın bir ideoloji olarak ortaya konulması:

a) Tevhid (dünya görüşü)

b) Tarih felsefesi

c) Toplumbilim

d) Antropoloji

e) İdeoloji

f) İdeal toplum

g) İdeal insan

h) İnsan ve yaratılış felsefesi ve hedefi

2- Kur'an Araştırmaları

a) Kur'an öğretimi ya da metin inceleme dersi (yeni yöntemle üç dönemlik bir program olup bu program boyunca öğrenci Kur'an'ın metnini doğru bir biçimde okuyup metne kolayca anlam verebilecektir.)

b) Metin tefsir ve tahlili

c) Çeşitli boyutlarıyla Kur'an konuları üzerine araştırmalar (konferanslar, araştırma raporları, seminerler, grup araştırmaları ve büyük Kur'an uzmanlarının çalışmalarının çeviri tanıtımı şeklinde)

3- Tebliğcinin Eğitimi

1) Arapça

a) Sarf ve nahiv (bugünkü dil öğretim yöntemiyle)

b) Dili Arapça olan bir hoca eşliğinde konuşma (pratik)

c) Edebî metinler (Nehcü'l-Belaga, Sahîfe vs. ve çağdaş Arap yazar ve edebiyatçılarının eserleri)

2) İngilizce

a) Dilbilgisi

b) Dili İngilizce olan bir hoca eşliğinde konuşma (pratik)

c) Edebî metinler

3) Kur'an metni ve tercümesi

4) Bilimsel yönteme göre Kur'an tefsir ve tahlili

5) Araştırmaya dayalı konferans ve seminerler ile tartışma ve eleştiri oturumları

6) Çözümlemeli İslam inanç esasları ya da ideolojisi

7) İslam'ın toplumsal ve siyasi tarihine çözümlemeli yaklaşım

8) Günümüz dünyasının yaşayan felsefe ekolleri

9) Sosyal bilimler

10) Uygulamalı İslam hukuku

11) İslamî terimler ya da İslam inanç ve bilimleri sözlüğü

12) Konuşma sanatı ve hitabet alıştırmaları

4- Sanat Grubu

1) Resim grubu

2) Film ve gösteri grubu (öğretim, alıştırma ve İslam tarihini düşünce ve tarih açısından aydınlatan oyunların sahnelenmesi)

3) Sanat akımları öğretimi

4) Sanat alanlarında araştırma grubu

5) Resim ve fotoğraf sergileri

5- Dil ve Edebiyat Grubu

1) Arapça

a) Sarf ve nahiv (bugünkü dil öğretim yöntemiyle)

b) Dili Arapça olan bir hoca eşliğinde konuşma (pratik)

c) Edebî metinler (Nehcü'l-Belaga, Sahîfe vs. ve çağdaş Arap yazar ve edebiyatçılarının eserleri)

2) İngilizce

a) Dilbilgisi

b) Dili İngilizce olan bir hoca eşliğinde konuşma (pratik)

c) Metinler (düşünce bakımından da değerli olan büyük yazarların eserleri)

III- TEBLİĞ BÖLÜMÜ

1- Vaaz ve hitabet

2- Dinî kutlama ve yas törenleri ve şiarların ululanması

3- Film ve tiyatro

4- Resim ve fotoğraf eserleri sergisi

5- Hac

Hac felsefesi öğretimi, Hac rükünlerinin tahlili, Yarımada'daki tarihî, İslam eserlerinin tanıtılıp ziyaret edilmesi, yerinde tarih ve sîret öğretimi (bir ay boyunca Peygamber'le adım adım)

6- Çeşitli konularda bilimsel konferanslar

7- Dünyanın İslam'a vâkıf büyük araştırmacı, yazar ve düşünürlerinin konferans vermek ve kongre ve seminerlere vs. katılmak üzere davet edilmesi

8- İslam'a ilişkin seminerler, anma törenleri ve kongreler düzenlenmesi

9- İrşad Kurumu'nun düzenlediği bütün konferans ve derslerle kongre raporlarının ve bilimsel söyleşilerin kasetlerinin ve İslam'a ilişkin bilimsel ve edebî metinlerle Kur'an'ın ve İslamî değeri olan slogan, marş ve şiirlerin hazırlanıp çoğaltılması.

IV- KURULUŞLAR

1- Belge, İstatistik ve Araştırma Merkezleri Kuruluşu

1) İslam'a ilişkin bütün araştırma kaynakları ile tarih, kelam, fıkıh, felsefe ve edebiyat kitaplarının bir araya getirilmesi.

2) Müslüman ve yabancı yazarların dünyada her dilde yazdıkları bütün eserlerin temin edilmesi.

3) Dünyadaki özel müze ve kütüphanelerde bulunan ve İslam araştırmalarında yararlı olacak bütün yazma nüshaların mikrofilm ya da fotokopilerinin elde edilmesi.

4) Günümüz dünyasında mevcut olan İslam sanat ve mimarisi eserleri ile çeşitli İslamî dönemlere ait ya da İslam'la bağlantılı olan sikkeler, sanat eserleri, arkeolojik bulgular, antikalar ve hat ve tezhip örneklerine ilişkin slayt, fotoğraf, harita ve kılavuzlardan oluşan tam bir koleksiyonun hazırlanması.

5) İslam'a ilişkin konuların biri hakkında İslam dillerinde ya da başka dillerde yayımlanmış bütün risale, broşür, makale, gazete ve dergilerin bir araya getirilmesi.

6) İslam hakkında dünyanın çeşitli ülkelerindeki bilim ve araştırma kurumlarınca yayımlanmakta olan bilim ya da haber dergilerinin mübadele, satın alma ve abone olma yoluyla temin edilmesi.

7) Tarihî coğrafya, tarih, antropoloji, toplumbilim ile dünyadaki İslam toplumlarının ya da Müslüman azınlıkların durumlarına ilişkin çeşitli haritalarla tanıtım kılavuz ve kitaplarının hazırlanması.

8) Bilgi edinmek, istatistiklere ulaşmak, İslam'a ilişkin belgeler ve eserler hazırlamak ve bu arada İslam araştırmalarında kullanılmak üzere sanat eserleriyle tarihî eserlerin kopyalarını, maketlerini vs. satın almak için dünyadaki belge ve bilgi merkezleri, kütüphaneler, bilim ve şarkiyat merkezleri, üniversiteler, yayın merkezleri ve kamusal ya da özel müzelerle bağlantı ve ilişki kurmak.

9) Araştırma ve inceleme ile kitapların, yazma eserlerin, mikrofilmlerin, slaytların, haritaların, mühürlerin, sikkelerin, antika eşyanın muhafaza edilmesine ilişkin teknik gereçlerin, örneğin yazmaların filmini almaya yarayacak düzeneğin ve projektör gibi cihazların temini.

10) İslam'a ilişkin önemli ulusal ve uluslararası kongrelerle İslam çevresindeki konferansların ve görsel, işitsel derslerin kasetlerinin bir araya getirilmesi, bilimsel, tarihî, ahlâkî, dinî ve İslamî filmlerden bir koleksiyon oluşturulması.

11) Çeşitli dillerdeki kaynak eser, kitap, makale ve yazma nüshaların, araştırmalarda kolaylık olması ve İran'dan, İran dışından öğrenci, yazar, şarkiyatçı ve İslamiyatçıların ve İslam ile ilgili bir alanda doktora tezi hazırlayan öğrencilerle İrşad kurumunun araştırmacı ve tebliğcilerinin ve İrşad Yüksek Okulu öğrencilerinin yararlanmalarında rahatlık sağlanması açısından konularına göre tasnif edilmesi.

12) Şia'ya ilişkin tarihî ve bilimsel belgelere dair yetkin eserlerin, Şia âlimlerinin her konuda yazdıkları kitap ve yazma eserlerin, Şia hakkında çeşitli dillerde yayımlanan bütün makale ve eserlerin ve Şia mezhebi, kültürü, tarihi ve ilimleri hakkında işe yarayacak bütün eser, bilgi ve belgelerin hazırlanması.

2- Gezici Kütüphane Kuruluşu

Bugün kitap, geçmişteki gibi molla ve bilgelerin hareminin halayığı değil, günlük bir gıda maddesi ve ailelerin ihtiyaçlarından bir parçadır. Evine dönen herkes –kendi çağında yaşayan biriyse–, evine ekmek, et, meyve ve içecek götürür gibi, bir kitap ya da dergi götürür beraberinde.

Toplumumuz hâlâ cehalet faciasından muzdarip. Okuryazarlarımız ise kitaba çok az ihtiyaç duymakta. Yüksek düzeyde öğrenim görmüşlerimiz bile, eski ve yeni kültürümüzde çoğu kez belirli ders metinleri çerçevesi içine hapsolmuş kendilerini farklı kitaplar okumaktan müstağni saymaktadırlar. Sonuçta kitap, özgürlüğe kanat açamamış, resmî ve özel kütüphaneler zindanından ve seçkinlerin küçük dünyasından sokağa, çarşı pazara, fabrikaya, tarlaya adım atamamış ve dolayısıyla bütün toplum için bir düşünce örtüsü oluşturamamıştır. Kültür ve eğitime ilişkin bu etkenlerden başka iktisadî baskı etkenlerini de buna eklemek gerektiği açıktır. Gelir darlığı, hızlı ve sürekli fiyat artışları, özellikle de lüks tüketimin artan saldırısı, dayatma ve öykünmeden doğan refah düşkünlüğü ve geri kalmışlık ukdesinden doğan ve herkesi "sahte hayat"ın yıkıntıları altında bırakan çırpınışlar, kitaba yer bırakmamıştır. Bu yüzden, iktisadî ba-

kımdan kendini taksit ve borç içinde heder eden, ruhsal bakımdan da bir felsefî kitaptan ya da bir şiir kitabından ziyade ipek bir kravattan zevk alan biri, insanî ve fikrî kişilik bakımından, tümü de aşağılık ve pis olan hırsların, açgözlülüklerin, koşuşturmacaların, yaygaraların, yanıp tutuşmaların, kurnazlıkların, dalaverelerin, gösterişlerin, muhafazakârlıkların, yardakçılıkların, yakınlaşmaların, korkuların, kaygıların ve hüzünlerin pençesinde murdar olup çıkmıştır.

Bütün bunlarla birlikte, bütün bu olumsuz etkenlere rağmen, zamanın cebri, kitabı toplumumuzda gündeme getirmiştir. Çünkü orta ve yüksek öğrenimin göreli gelişmesi, iletişim araçlarının yaygınlaşması, şehir hayatının gelişim göstermesi, geleneksel düzenin yıkılışı, yeni sınıfın şekillenişi (burjuvazinin, orta sınıfın ve yeni intelijansiyanın gelişmesi), inanç bunalımları, günden güne artan fikir tartışmaları, toplumsal, siyasi ve dinî bilincin derinlik ve kapsamının artışı, yeni ideolojik konuların gündeme gelişi, günümüz dünyasının felsefî ve toplumsal akımlarının nüfuzu, üçüncü dünyadaki devrimlerin, bunalımların, fikrî, siyasî ve sömürü karşıtı hareketlerin etkisi ve radyo, televizyon, sinema, tiyatro, dergi, çeviri, seyahat, iktisadî ve kültürel alışverişler, ülke dışında öğrenim ve ayrıca dil öğrenimi vs. yoluyla geleneğin kapalı kalelerinin dünyadaki sanat, edebiyat ve ideoloji dalgalarına açılması, okumayı kaçınılmaz bir zorunluluk, âcil ve kesin bir ihtiyaç haline getirmiştir.

Bugün dine inananlar –özellikle günümüz dünyası ve bu çağın fikir, bilim, toplum ve kültür akımlarıyla doğrudan temas halinde olan dindarlar– için daha şiddetle söz konusu olan birinci mesele şudur: Onlar kitabın zorunluluğunu birey, aile ve hatta toplum hayatlarında hissetmişlerdir. Öte yandan her halükârda bugün kitabın nüfuzunun engellenemeyeceğini anlamışlardır. Yani eve iyi kitap getirmezsek onun yerine kötü kitabın geleceği ve zamanın câri düşünce ve inançlarının özel hayatımızın en gizli ve mahrem köşelerine sızacağı bellidir.

İkinci mesele ise, iyi kitabın belirlenip seçilmesi için hiçbir güvenilir ve bilinçli bir araç ve kılavuzun bulunmayışıdır. Özellikle günümüzün karman çorman olmuş kitap, dergi ve matbuat piyasasında iyi kitabın seçilip tanınması işi, kitap konusunda uzmanlaşmış kişiler dışında becerilemeyecek kadar zor bir iştir. Üstelik kitap, seçilip alındığında sadece bir mali külfete katlanmış olduğumuz ve nihayetinde işe yaramayan bir mal aldığımızdan bir kenara atıp kurtulmamız gereken bir eşya değildir. Kitap bir gıdadır; hem de ruh ve akıl gıdası. Bir ilaçtır; hem de duygu, düşünce ve insanlık dertlerinin, hastalıklarının ve yetersizliklerinin ilacı. Zehirli ve yanlış olursa ölüm tehlikesi vardır; hatta ölümden de beter!

İleri toplumlarda, iyi kitabın seçimi için birçok olanak vardır: Teknik kütüphaneler, sorumluluk sahibi tanınmış yayıncılar, belli ve muteber bilim, din ya da düşünce kurumları, hepsinden önemlisi, dergiler, gazeteler, kitap dergileri, radyo ve televizyon programları vardır ki bunlarda eleştirmenler, yayımlanmış eserleri inceden inceye ve bilinçlice, kişisel sevgi ve düşmanlıktan ve adaletsiz taassuplardan uzak durarak eleştiriye tâbi tutup tanıtırlar. Herkes kendi dinî, siyasî, felsefî, edebî ya da bilimsel eğilimine göre kendi yayıncısını ve eleştirmenini tanır ve bunların yardımıyla kendi kitabını kolayca ve gönül rahatlığıyla seçer.

Fakat ne yazık ki toplumumuzda bu konular temelde hâlâ gündemde değil ve bu yüzden her aile reisi, şu çelişkiden az çok muzdariptir: Hem ailesi için sağlıklı fikir ve maneviyat gıdası temin etmek, kendisi, eşi ve özellikle de okuyan oğlu, kızı için eve kitap getirmek durumundadır, hem de bunu nasıl, nereden ve hangi ölçüt ve markaya bakarak yapacağını bilemez. Bu konuda elinde hiçbir vasıtası da yoktur.

Burada, bu güçlük dışında başka bir temel güçlük daha söz konusudur. Bu güçlük, ekonomik güçlük olup bir yandan geçim yükünün ağırlığı, bir yandan da kitabın pahalılığı, tüketilme grafiği durmadan yükselen kitabın satın alınmasını daha bir güçleştirmektedir.

Temelde birçok aile için söz konusu olan genel kütüphanelerden yararlanma güçlüğünü de buna eklersek, halkımızın kitaptan yoksunluğunun boyutu öngörülebilir.

Buna göre:

1) Halkın okumaya alıştırılması ve özellikle bugün kitabın her ailenin günlük bir gereksinimi olduğu ve ailesinin yönetimini üstlenen kişinin, evini sadece suyunu, yemini temin etmeyi düşündüğü bir kuş kafesi olarak değil, bilakis, düşünce gıdasına da gereksinimi olan bir insan teki olarak düşünmesi gerektiği ve kendinin bu gıdayı temin etmekle yükümlü ve buna kafa yormak durumunda olduğu duygusunun yaratılması,

2) Aileler için sağlıklı ve güvenilir fikir, bilim, edebiyat ve inanç gıdasının sağlanması,

3) İyi eserleri ve yapıcı, aydınlatıcı ve temiz yazıların okunmasını yaygınlaştırmak gibi mantıklı ve insanca bir yolla zehirleyici eserler ve bozucu kitap ve matbuatla mücadele edilmesi,

4) İman ruhunun güçlendirilmesi, ahlâkî değerlere dayanılması ve dinî ve İslamî bakış ve tanıyışın geliştirilmesi,

5) Genel kültür, bilinç ve bilgi düzeyinin yükseltilmesi ve gençlerin çeşitli yaşlarda ve öğrenim dönemlerinde düşünce ve duygu yönünden beslenmeleri,

6) Manevî ve fikrî sermayemizi, din ve tarih bilincimizi ve insanî asaletlerimizi güçlendirip zenginleştirmek yoluyla toplumun, özellikle de gençlerin ve okumuş kesimin bilimsel ve mantıksal direniş gücünün, batının kültürel, fikrî ve ahlâkî saldırısı karşısında yükseltilmesi,

7) İktisadî yoksulluğun, aileleri fikir ve bilim yoksulluğuyla da karşı karşıya getirdiğinden, ailenin gereksinim duyduğu bütün kitapları alma olanağının bulunmayışı yüzünden baş gösteren manevi darlığın giderilmesi,

8) Kuşkulu ve meçhul kitaplarla dış ve iç kaynaklı zehirli eserler yığını içinden iyi kitabı seçme sorunuyla çoğumuzu karşı karşıya bırakan bu büyük kültürel noksanlığın telafi edilmesi,

Hüseyniye-i İrşad, bir "gezici kütüphane" kurulması projesini hazırlamış olup bu toplumun, özellikle de genç neslin inançları, düşüncesi, ahlâkı ve dininin geleceği konusunda sorumluluk duygusu taşıyan bütün bilinçli ve imanlı insanların yardımlarıyla kısa süre içinde bu projenin uygulamaya konulacağı umulmaktadır.

Bu kütüphanenin hedefi, "ailelere fikir gıdası sağlamak"tır. Şu anlamda:

a) Herkesin, gezici kütüphanenin sağladığı olanaklardan yararlanmak için ailesi adına kaydolup üyelik kartını alması yeterlidir.

b) Çeşitli bilim ve edebiyat dallarında inançlı ve aydın, bilgin ve düşünürlerden oluşan bir kurulun gözetimi altında her ay İran'da, hatta güç yettiği ölçüde dışarıda dünyanın yaşayan dillerinde yayımlanan kitaplardan her alanda "yararlı eserler" listesi hazırlanır.

Daha sonra bu liste okuyucuların yaş gruplarına, öğrenim düzeylerine ve ilgi alanlarına göre sınıflandırılarak Hüseyniye-i İrşad'a teslim edilir.

c) Hüseyniye-i İrşad, her ay bu kitapları satın almaya çalışır ve aldığı kitapları gezici kütüphaneye aktarır.

d) Gezici kütüphane, halkın yararlanması için elinde bulundurduğu bütün eserlerin listesini basarak bu listeyi kütüphanenin bütün üyelerine ulaştırmakla görevlidir.

e) Her aile, bu listeye bakıp istediği kitabı belirleyerek kolayına gelen bir yolla (doğrudan başvuru, posta, telefon ya da kütüphanenin gezici birimlerine sipariş etme gibi) isteğini kütüphaneye iletebilir.

f) Gezici kütüphane, her gün ulaşan siparişleri hazırlayarak, istenmiş kitapları gezici kütüphaneye ait otomobillerle üye evlere ulaştırır ve iade edilen kitapları ve yeni siparişleri alır. Böylece bir ailenin tüm üyeleri, tek bir üyelik kartıyla ayda on Riyal ödemek suretiyle, çeşitli alanlarda yayımlanmış ve en seçkin uz-

manlardan oluşan kurulca seçilip temin edilmiş en güzel eserleri ücretsiz olarak okumak üzere elde etmiş olur.

3- Matbaa Kuruluşu

4- Yayınevi Kuruluşu

Bilim ve araştırmaya dayalı ders, konferans ve raporların hazırlanarak tanzim edilip yayımlanması.

5- Yayın, Satış ve Mübadele Kuruluşu

6- Konferans, ders, kongre, seminer ve bilimsel söyleşilerin kasetlere kaydedilip çoğaltılması ile Kur'an, İslamî marş ve slogan kasetlerinin hazırlanıp çoğaltılması

7- Basın Kuruluşu

a) Dergi

b) Seçki

c) Üç aylık dergi

d) Gazete

8- Çeviri Kuruluşu

a) Arap dili grubu

b) İngiliz dili grubu

c) Fransız dili grubu

d) Alman dili grubu

9- Hac ve İslam Şiarları Kuruluşu

DOKUZUNCU BÖLÜM

SORUMLU AYDIN KİMDİR

Sorumlu aydının gündeminde olan esas mesele, hatta en temel mesele, tarihi keşfetmektir.

Sorumlu aydın kimdir?

Terim manasıyla aydın, filozoftan, bilginden, fakihten ve siyasetçiden ayrıdır. Tek kelimeyle, kendi konumunu[108] hisseden yani kendisinin dünya, toplum ve tarihteki durumundan haberdar olan ve doğal olarak bu ilişkilerin her birindeki şahsî sorumluluğunu gören insandır.

Dünya ile ilişkide kendisi gündemdedir. Sorumluluk: "Nasıl olmak?" (Ahlak)

Toplumla ilişkide zaman söz konusudur: "Hangi yöne ve nasıl gitmek?" (Gelişim)

Doğal olarak hem bu bilgilerin derecesi nisbî hem de sonuç olarak sorumluluklar alanı sınırlıdır. Millet, sömürgeci bir gücün esareti altında yaşıyor. Sömürgecilik, sınıflar üstü bir mücadeleyi gerektirir. Askerî ve siyasî emperyalizm (Filistin'de Siyonizm ve Batı emperyalizmi) Filistin milletini kurban eder; ülkesini bölgede askerî güçlerin üssü ve siyasî oyunların merkezi haline getirir. Onun saldırısı karşısında köylü, küçük şehir burjuvası, ağa, sermayedar, din adamı ve aydının yazgısı aynıdır. Ekonomik emperyalizm, bir ülkenin petrolünü, altınını ve kauçuğunu yağmalar. Kapitalizm, sömürge ülkeyi ayaklar altına almakta, ortağı, aracısı ve işbirlikçisi olan kişiler dışında kimsenin canlanmasına izin vermez. Bunlar bir sınıf[109] olmayıp sade-

[108] Bunu, bilimsel bir terim olan "Temps-Place"ın Farsça karşılığı olarak aldım. Matematikte, özellikle Einshtein görecelik felsefesinde söz konusudur. Kastedilen dördüncü boyut olup zaman ve mekanın birlikte oluşturdukları bir kavramı gösterir ve hareketin eseridir. Bu kavramın antropolojiye geçişi, bana göre Sartre'ın kullandığı "insanî durum" terimi vasıtasıyla olmuştur. İnsanın dünya, toplum ve tarihle ilişkisinden söz etmek için daha uygun, daha derin ve daha mükemmeldir.

[109] Bundan dolayı iki düşman kutbun temsilcisi olan Chancai Chek ve Mao, Japon faşizminin saldırısı karşında bir oluyorlar. Hindistan'da Hintli köylüler, Raci ve onu sömüren Hint aristokratları, toplumun doğal durumunda düş-

ce küçük bir grubu oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda işçiyi sömürmekte, canını çıkarmaktadırlar.

İşte böyle bir halde "durum"u anlayan, facianın derinlik, kapsam ve aciliyetini ta varlığının derinliklerinde hisseden kimse aydındır. Bu faciayı giderirken güç ve hayatından vazgeçtiği ölçüde kendi sorumluluğuyla hareket eder. Bağnaz bir mürteci, muhafazakâr bir sağcı, bir ağa, bir kapitalist yahut büyük bir aristokrat olsa dahi bu böyledir.

Aristokrat olan ve aristokrat kalan sağcı General de Gaul'ün, Fransa'nın işgal edildiği, ordunun dağıldığı, Fransızın esir düştüğü ve Fransızların horlandığı yıllarda sorumlu bir aydının en parlak çehresine sahip olması bu anlama gelir.

Bazen yapılan hesaplar bozulur, tahminler ters döner, kurallar altüst olur.

Cezayir halkının Fransız otoritesine karşı başlattığı devrimci seferberlikte İslam Alimleri Topluluğu, Cezayir Müslüman Öğrenciler Kurulu, geri kalmış dindar köylüler ve aşiret reisleri sömürü karşıtı ve özgürleştirici ayaklanmanın en ön saflarında yer alırlar. Cezayir Komünist Partisi üyesi devrimci Marksistler ise sahneye çıkmak şöyle dursun, üstelik sanki bir sorumluluğu yerine getiriyormuş gibi şiddetle ve kesinlikle resmî bildiriler dağıtarak silahlı savaşı yasaklıyorlar. Hatta "Millî Kurtuluş Cephesi"ni, din yobazlarının ve milliyetçi gericilerin oyuncağı maceracılar olarak adlandırırlar. Onların, İslam'a çağıran Kral Faysal'ın parasıyla, Arap birliğine ve milliyetçiliğine çağıran Abdunnasır'ın tahrikiyle, bir tür sonuçsuz ve gerici anarşizm başlattıklarını iddia ederler. Onlara göre bu aslında devrim karşıtı

man olan bu iki kutup tek bir safta birleşiyorlar. Çünkü bloklar şimdi değişmiştir. Şimdi birisi Hint milleti, diğeri onun karşısındaki İngiliz sömürüsü olmak üzere iki kutup vardır. Güneyin İngilizler tarafından işgali sırasında Tengistan feodalleri, peş peşe onların reayaları, Buşehr burjuvaları, din adamları, aydınlar, sağcılar ve solcular zamanın o özel şartları içinde iş birliği yaptılar.

bir eylem olup tarihin ilmî seyrine aykırıdır. Çünkü sınıfsal mücadeleye dayanan ilmî tarih görüşü, sömürülen bir milletin, sömürgeci ülkedeki kapitalizmin çökmesinden önce kurtuluşunu imkansız saymaktadır. Çünkü Büyük Lenin'in dostunun dediğine göre Batı'da kapitalizm var oldukça onun en son gelişim merhalesi olarak emperyalizm de mevcut olacaktır. Bundan dolayı ilmî hareket çizgisi, biz Cezayirlilerin Komünist Partisi'ni destekleyerek Fransız işçi sınıfının kapitalizmle savaşına yardım etmemiz şeklinde olmalıdır. Böylece Fransız proletaryası hükümete geçip komünizm kapitalizmin yerini aldığında sömürü de kendiliğinden yok olacak, Cezayir kendi kendine kurtulmuş olacak, derler.

Aydının ne derece nisbî ve sorumluluk sınırlarının nereye kadar olduğunu görüyoruz.

Bir milletin dış sömürüye tutsak olduğu özel bir zaman mekan diliminde bir fert, sömürü karşıtı tutum, doğru seçim, kahramanca faaliyet ve ihlas ve fedakarlık dolu devrimci bir ruhla en üstün sorumlu aydın çehresinde ortaya çıkar. Ama milletin kurtuluşu ve istiklalini kazanmasından sonra millî tavır dış sahnede sona erer, siper aşaması başlar; doğal olarak dış düşmana karşı ortak ruh ve vicdanla şekillenen millî birlik, yerini iç tutuma ve sınıfsal ayrımcılığa bırakır. Bunu müteakiben biri gerici diğeri ilerici iki eğilim birbiriyle çatışmaya başlar. Çünkü dış sömürü ve millî esaretten sonra zamanın getirdiği yeni mesele iç sömürü ve fikrî gericiliktir. Artık mazlum milletin ve halkın kaderi, toplum için mesele olmaktan çıkar. Bundan dolayı aydın için, o asrın iftihar kürsüsünde duran ve kurtuluş yolunda milletin önünü açmış sayılan aynı kahraman aydının sorumluluğu, bu asırda halkının yolu üzerinde, adalet önünde bir set ve sağlam kale olabilir. Bütün mürteci, geri kalmış ve halk düşmanı güçler, zahmet çeken halkların kanını emen sülükler, burçların arkasında ve emperyalizme karşı savaş sahnelerinde kazandığı şahsiyet, şöhret, nüfuz, itibar ve iftihara cephe alabilir,

sömürü düzeni, sınıfsal çatışma ve gerici eğilimleri kendi manevî gücüyle pekiştirip ölümsüzleştirebilir.[110]

Bir çağda millet, sınıf veya tür için ortaya konan ve sorumluluk gerektiren bir mesele ile ilişkide aydının sorumluluğu olarak telakki edilen bir konum alır. Aynı kişi, kendisi değişmeksizin toplumunun tarihsel aşamasının, tavır ve tutumlarının değişmesiyle konumunu kaybeder, neticede halk karşıtı bir rol üstlenir. Bir insanın iki farklı toplumda da bir konumu fakat iki zıt rolü olabilir.

Maneviyatçılığa, kendini ahlaklı yapmaya, maddî hayattan, güç talebinden ve ekonomiyi kutsamaktan yüz çevirmeye ve tüketim medeniyetiyle mücadele etmeye çağıran bir düşünürün sözleri davet değil, felsefe ve şiirdir. Bu ancak onu kendi çevresine (sosyal ve tarihsel konumuna) ve onu zaman ve zeminini oluşturan gerçeklerin içine oturttuğumuz ve hakkında hüküm verdiğimiz vakit davettir. Çünkü aydın hakkında sürekli "Ne zaman ve nerede?" soruları ortaya konur. İşte bundan dolayı böyle bir davetçi, tüketim, zevk, cinsellik, para ve gücün insanın nefes borusunu tıkadığı, onun medeniyet ve düşüncesini boğduğu Amerika'da şüphesiz beklenen bir Mesih'tir. Ama aynı davetçi Hindistan'da ancak bir "Deccal" olabilir.

İyi ve kötü hakkındaki hüküm, anlamsız bir reçetedir. Onu ancak hastanın hastalığıyla ilişkisi bağlamında değerlendirmek gerekir.

Her aydının yakasına yapışan en büyük aldanış, geçici, nisbî ve mevziî olan hakikat, ülkü ve tavırların edebî, mutlak ve evrensel kabul edilmesidir. Böyle bir aldanış, insanı, toplumu ve zamanı sürekli bir hareket ve değişim içinde gören ve şartların çeşitlenmesini, ihtiyaçların dönüşümünü ve yönlerin değişimini mecburen kabul eden bir aydın için affedilebilir değildir. Çünkü hakikati tanıyan kimsenin batıla düşmeye hakkı yoktur.

[110] Çağdaş Hindistan'da tanıdığımız böyle birçok şahsiyet vardır.

Milletin emperyalizmle savaştığı özel bir tarihsel aşamada üstlenilecek tek sorumluluk, millî birliğe dayanarak, bütün güç ve eğilimleri seferber ederek, tüm sınıfsal ve fikrî cepheleri iptal ederek girişilecek bir kurtuluş savaşıdır. Bu uğurda olmayan herhangi bir hakikat ve hizmetle uğraşmak batıldır, ihanettir.

Bu durumda, bütün düşünce, ruh, hayat ve ülküsünü kurtuluş savaşına, sömürgeciyi kovmaya ve toplumunun bağımsızlığını kazanmaya hasreden sorumlu mücahit aydın, toplumunun düşünce, ruh, hayat ve idealinin zaten her zaman sömürgecilikten kurtuluş ve bağımsızlığa ulaşmaya hasredildiğini düşünürse uygunsuz bir dar görüşlülüğe düşer. Çünkü o böylece başlangıcı son, aracı amaç olarak görmüştür.

Bugün ele alınacak ve uğruna her şeyin feda edileceği biricik hakikat olan çağrısı, sloganı ve mesajının, milletin kurtuluşundan ve sömürüyle savaş aşamasının geçilmesinden sonra tarihe parlak bir dönemin altın kelimeleri olarak kaydedilmesi, onların eğitim kaynakları, kültür sermayeleri ve tarihin gurur tabloları olarak kabul edilmesi gayet doğaldır. Bunların tekrarlanması, desteklenmesi ve dayanak yapılması, bir davet, seferberlik ve günün meselesi olarak halkın oyalanması, başının bağlanması, uyuşturulması ve aldatılması, mevcut aşamada bulunan şeylerden habersiz bırakılmasından ve yeni çağda davetin sloganı, aydının mesajının adı, halkın hareketi ve eylemi olarak yer alması gereken konunun inkarından başka bir şey değildir.

Yeni çağın, yeni dönemin konusu olan şeye yönelmek de böyledir. Dış sömürgecinin kovulduğu bağımsızlığın kazanılmasından sonra milliyetin, en üstün ve en gurur verici güç, görkem, birlik, ihlas, cömertlik, fedakarlık, şahadet ve heyecanlandırıcı kahramanlık duyguları içinde tezahür ettiği sloganlı, dilli, edebiyatlı, duygulu ve bağımsızlık savaşının özel tutum ve ilişkilerinin geçerli olduğu bir dönem geçer. Ortak düşman tehlikesinden ve yabancı işgalin tahakkümünden kurtulan millet, evine döner; şimdi haklılığa ve haksızlığa, ayrımcılığa, çelişkilere, tekelciliklere, zulümlere maruz kaldığımız bir zamandır. "Birile-

rinin çalışmadığı halde yediği, birilerinin ise çalıştığı halde yiyemediği" bu evde eski sisteme itiraz ederiz. Hz. Ali'nin dediği gibi; "Onların elleriyle topladıklarını bunlar ağızlarıyla yutarlar."

Bu aşamada başka bir mesele ve farklı bir sorumluluk ortaya çıkıyor. Mecburen aydın için yeni bir konum gündeme geliyor. Önceki aşamanın aksine, aydın, sosyal merhalenin gerektirdiği yeni tutumu doğru tespit eden, kendi safını bilinçlice seçen, bütün fikrî ve ilmî gücünü toplumunun bu tarihsel aşamasında sloganlaşan ve idealize edilen şeyin gerçekleşmesi yolunda harcayan kimsedir. İnsanların kardeşçe yaşayacağı sistemi kurmak için sınıfsal sömürüyle mücadele eder. Bir toplumda kardeşçe yaşamak, eşitlikçi bir hayat temeli dışında imkansızdır. Çünkü çoğunluğun çektiği eziyet sayesinde azınlığın zengin olduğu, temeli rekabet, çıkarcılık, çok isteme ve hırsa dayalı olan, insanları zengin ve fakir diye iki kısma ayıran, bir sınıfı diğeri tarafından sömürülen ve kullanılan, insanoğlunun akbabalar gibi leşler üzerine üşüştüğü bir hayat ortamı yaratan bir ekonomide, öğüt, ayet ve rivayetle ahlak oluşturulamaz.

Sınıf düzeninde, sömürü ekonomisinde, bireysel mülkiyette din kardeşliği, millî birlik, insanî eşitlik gibi sözler yalnızca şiir ve nesir yazmaya veya konuşma yapmaya yarayan edebî konulardır. İlahî tevhid, sınıfsal şirke dayalı toplumlarda yalnızca nifak için kullanılabilecek bir kelimedir.

Bundan dolayı bu aşamada aydın, bütün düşünce ve duygu dünyası devrimci ülkü ve aşkla dolu olan, sorumluluk ülkesini sınıfsal tevhid için baştan başa cihatla dolduran kimsedir.

Ama acaba tarihin hareketi, daha doğrusu insan türünün gelişim seyri bu aşamada duracak mıdır?

Sömürü ve emperyalizm, insanın gelişim yolundaki setlerdir. Engel kaldırmayı hedef keşfi saymamız, hayatın şartı olan sağlığı hayatın amacı olarak görmemiz dar görüşlülüktür.

Tarihin kesin hareketi bizde şu iman ve kesin bilgiyi meydana getirmektedir: İnsan, tabiatın cebrinden bilimin gücüyle, sömü-

rü zincirinden milletlerin kurtuluş savaşıyla, sömürgecilik savaşından da devrimin bereketiyle kurtulur. Tarih kervanı bu aşamaları başarıyla geride bırakacaktır. Kervanla yan yana buraya kadar gelen bir ideoloji, eğer buradan itibaren kervanı bırakıp kabuğuna çekilirse, aksamaya başlarsa, bundan sonra artık söyleyecek bir sözü olmazsa hiç şüphesiz sınırlı ve geçici bir ideoloji olacaktır. Bu ideolojiye dayanan bir aydının da "günün aydını" olması ve sorumluluğunun, insanın sosyal değişim tarihiyle sınırlı kalması doğaldır.

Nitekim emperyalizm karşıtı savaş aşamasının millî ideoloji sahibi öncü aydını, sömürü karşıtı mücadele aşamasında eski ve zamana yabancı bir unsurdur. Sloganı çürümüştür, coşku ve heyecanı boşunadır, dili unutulmuştur. Artık geçmişe ait bir çehredir. Yeni bloklaşmada gerici ve halk karşıtı bir faktör olma derecesine düşebilir. Sömürü karşıtı mücadele aşamasında sınıfsal ideolojiyi esas alarak düşünen ve eylemde bulunan devrimci aydın, bu aşamanın geçilmesinden sonra tarihin hareketinde uzağa düşen, kervanın gerisinde kalan ve kendi kendisinin kurbanı olan kahramanlarla aynı kaderi paylaşacaktır.

Cehalet ve zulmün[111] insan hayatından kovulmasından sonra gündeme gelen şey, bizzat hayatın ne olduğu, ne ve nasıl olması gerektiği sorusudur.

[111] Zulüm ve cevr kelimeleri arasında dilbilimsel terim olarak bir nüans bulunduğu görünmektedir. (Derece farkı ya bir rengin çeşitli hallerindeki anlar veya ahenk olarak hissedilir.) Dilbilimde de aynı anlama gelen müteradif kelimeler arasında böyle hafif ve ince farklılıklar olur. Mesela (güzel anlamına gelen. çev.) "gaşeng", "hoşgel" ve "ziba" kelimeleri arasında böyle bir fark vardır. "Cevr" genellikle hakimler hakkında kullanılır; Farsça karşılığı "bîdâd"dır. Zulüm ise sınırı aşmak ve hakkı çiğnemek anlamına gelmekte olup Farsça karşılığı "sitem" ve "hakkeşî"dir. "Adl" ve "kıst" terimleri arasında da böyle bir fark vardır. Kıst temel bir mesele olup onda insanların işlerinin liyakat ve değerine göre hak ve pay aldıkları hakka ve eşitlikçi sisteme vurgu vardır. "Adl" ise daha ziyade insanlar arası ilişkilerde söz konusu olan yargısal ve hukukî bir meseledir. Adli/adaleti gerçekleştirmek için insanî kanunların, temiz yargı kurumlarının, dürüst ve cesur hakimlerin bulunması gerekir. Kıstın gerçekleşmesi için ise sosyal düzenin, halkçı ve ilerici sınıfsal, ekonomik ve siyasî temellerin bulunması gerekir. Adliyenin ıslah edilmesi halinde

Kervanın cehalet karanlığından çıkmasıyla, harami ve yol kesicilerin saldırısını defetmesiyle, insanî ve sınıfsal bilincin, insanî sistem ve adilane ilişkileri bu kervana yerleştirmesiyle her şey bitmiş değildir. Aksine her şey yeni başlamaktadır. Yoldaki engelleri kaldırmak hiçbir zaman nihai hedef değildir. Bu ancak doğru bir hareketin başlangıcıdır. Aydınlığa ulaşan, özgürleşen, hayatını kurtaran ve sağlığına kavuşan insan, bugün hiç şüphesiz, en hayatî ve en temel mesele –geçici, sınırlı ve lokal değil, mutlak, edebî ve ontolojik mesele– olarak tarihin bundan sonra ne tarafa hareket edeceğini bilmek isteyecektir. Hangi yönü seçmek lazım? Varlık ve hayat ondan ne beklemektedir?

Yalnızca günün aydını olmak istemeyen, sorumluluk dairesinin tarihteki özel bir sosyal durumla sınırlı kalmasını ve rolünün, zamanın bu aşamasında gündeme gelen rolün tamamlanmasıyla sona ermesini istemeyen aydının, bütün varlığı kapsayan, insanı bütün türsel ve tarihsel tümelliği içinde yorumlayabilen ve evrimsel hareketini sonuna kadar izleyen bir ideoloji araştırması gerekir. Aslında insanın ancak bu tümellik içinde anlam kazanabileceğini ve tarihin de ancak bu hareket içinde tanınabileceğini biliyoruz. Sürekli ve yerel düşünmek ve eylemde bulunmak, en keskin zekalı aydını, en halis sorumluluğu ve en zekice bilimsel analizi bile hatadan beri kılmaz.

İdeoloji eylemin aracı değil, aksine eylem ideolojinin gerçekleşmesi için bir araç ve onun eseridir. İdeoloji ilk aşamada gerçeği tanımaktır. Sonraki aşamada ise değer üretmek ve sorumluluk keşfetmektir. Gerçek, sadece onun tümelliği, tamlığı ve sürekli-

adalet toplumda sağlamlaştırılabilir ama kıst için sosyal bir devrime ve alt yapı değişikliğine ihtiyaç vardır. Meselâ, İngiliz toplumu gibi bir toplum, ifade özgürlüğü, demokrasi, yargı bağınısızlığı ve ilerici yasalar ile adaleti isteyebilir. Hiçbir güç, bireyin kanunî hakkını elinden alamaz. Ama onun temeli kapitalizme dayandığı için doğal olarak "Herkesin payı hakkına göredir." demek, kıst gerçekleşemez demektir. Çünkü kapitalizm herkesin payının parasına göre olması demektir. Yani faiz! Birisi soruyordu: Sovyet toplumunda nasıldır? Benim cevabım her zaman tek kelimedir: "Sadece devletin konuşma hakkına sahip olduğu bir memlekette hiçbir söze inanmayın."

liği içinde tanınabilir. Aydın, mutlak anlamda, evrendeki "Tanrı", toplumdaki "peygamber", tarihteki "imam" gibidir.

Aydın olma, ne felsefe ne bilim ne fıkıh ne edebiyat ne de sanattır. Daha doğrusu tek kelimeyle bir "hidayet" ilmî ve bir tür nübüvvettir. Ne felsefe gibi zihniyet kurmaktır ne ilim gibi şeylerin suretini ve ilişkilerini zihne olduğu şekliyle kazımaktır. Aksine "olma" ilmidir; insanın ontolojik bilincinden kaynaklanan yolu göstermektir. Dolayısıyla bizzat davet ve sorumlulukla beraberdir.

İdeolojiden, işte böyle derin bir telakki ile ve böyle geniş bir yelpaze ile bahsetmek gerekir. İnsanı bütün ontolojik boyutlarıyla ortaya koyan ve tarihi tüm soysal aşamalarında takip eden bir ideoloji.

ONUNCU BÖLÜM

EKLER

AYDININ TOPLUMLA İLİŞKİSİ

S- Kendimizi gerçek aydın kabul ettiğimizde toplumla ilişkimiz nasıl olmalı ve nasıl bir yol seçmeliyiz?

C- Ben, halk ve aydın ilişkisini ele almadan önce aydının kendisini oluşturması gerektiğini düşünüyorum. Bu kesinlikle ikinci aşamadır. Birinci aşama, kelimenin gerçek ve çevrede kabul edilen anlamıyla aydını tanımaktır. Acaba biz bir şeyi toplum fertleriyle birlikte ortaya koyabildiğimizden ve sözümüzü onlara söyleyebildiğimizden emin miyiz?

Ben hâlâ ikinci aşamaya ulaşmadığımız, henüz ilk aşamada olduğumuz kanısındayım. Eğer ikinci mesele gerçekten halledilmiş ise acaba halkın arasına girebilecek miyiz, onlarla nasıl konuşacağımızı bilebilecek miyiz? Onlara söyleyeceğimiz söz ve ileteceğimiz mesaj nedir? Asıl zor mesele budur. Halkımızın dindar olduğunu bile bile onun inanç ve görüşlerini yıkacak mıyız? Yoksa halka bir görüş mü dikte edeceğiz? Eğer dikte edersek insanların içinde bulundukları dinî donukluğu daha da derinleştirmiş ve kuvvetlendirmiş olmaz mıyız? Halkın inançlarını inkar etmemiz halinde ise onlara yabancılaşmış olmaz mıyız? Onları bizimle mücadele eden irticaî odaklarla iş birliği yapmaya sürüklemiş olmaz mıyız? Meselenin her iki durumda da çözümlenmemiş olduğunu görüyoruz. Öte yandan, aslında biz son iki yüzyıldır Avrupa aydınlarının görüşlerinden besleniyoruz. Acaba o düşünce, proje ve idealler bizim çevre ve sorumluluğumuzu nereye kadar aydınlatabilecektir?

Çünkü 19. yüzyıl Avrupa aydını işçi yanlısıdır. İlk olarak Orta Çağ'dan üç yüzyılı, Rönesans'tan iki yüzyılı geride bırakır; ikinci olarak dinî ruhun işçiye egemen olmadığı bir çevrede yaşar; üçüncü olarak işçi endüstriyel proleterya aşamasına ulaşmıştır. Artık sanayinin gelişmiş burjuvazi sisteminde yaşadığı için ilişkileri de endüstriyel ilişkilerdir. Bizzat işçi yüksek gelişim ve bilinç aşamasına ulaşmıştır. Hepsinden önemlisi onun muhatabı olan sanayi proletaryası bir sınıf oluşturmuş, yani özel kültürü, özel imtiyazları ve Avrupa ekonomi alt yapısında özel şekli bu-

lunan belirli ve bağımsız bir sınıf haline gelmiştir. O zaman ben 19. yüzyıl aydınının sözlerini taklit etmek isteyen bir aydın olarak gelip bu sözleri 19. yüzyıl aydınının muhatabının hiçbir özelliğine sahip olmayan bir kimseye söylüyorum. Ben, burjuvazinin henüz ilkel aşamasında bulunduğu, sadece büyük şehirlerde geliştiği, burjuvanın komprador ve aracı olduğu, burjuvazinin asıl üretim sistemi olmadığı bir toplumda yaşıyorum. Ayrıca henüz işçi sınıfı adında bir sınıf oluşturmamıştır. Toplumumuzda işçiler, işçi grupları halindedirler. İşçi grupları ise işçi sınıfından farklı bir şeydir.

İşçi grupları en geri toplumlarda ve ilkel kabilelerde dahi bulunur. Mesela, Afrika'da, Batılı sanayi ve üretim kaynaklarının bulunduğu Suudi Arabistan'da gelir seviyesi yüksek 100, 500, 2000 sanayi işçisi olmasına rağmen toplumun işçi alt yapısı yoktur. Buralarda ancak kabilevî, tarımsal ve feodal alt yapı mevcuttur. Bu nedenle bu toplumda işçi sınıfı oluşmamıştır; sadece bir işçi kadrosu meydana gelmiştir. Bundan dolayı benim muhatabım, memleketin bir köşesinde özel bir grup olan işçi olamaz. Benim muhatabım, henüz burjuvazi aşamasına ulaşmamış olan kimselerdir.

Ayrıca biz 19. yüzyılda yaşamıyoruz. Biz Asyalı ve Afrikalı toplumlar olarak kendi özelliklerimizi Avrupalı bir toplumun durumuyla karşılaştırsak, bana göre, bizim 13. yüzyılda olduğumuzu göreceğiz. Bundan dolayı toplumumuzun hangi asırda yaşadığını görüp keşfetmemiz, sonra da yaşadığımız asrın dilini anlamamız, öğrenmemiz ve konuşmamız gerekir. 13. yüzyıldaki birinin 19. yüzyılın dilini konuşması demek, ayağının boşlukta kalması, muhatap bulamaması, boşuna ve etkisiz olması, yani aydınımızın yakalandığı duruma düşmesi demektir.

Aydınımız 13. yüzyılda yaşadığı halde söylem, düşünce ve ideallerini 19. ve 20. yüzyıl Avrupalı aydınından almakta, sonra da muhatap bulamadığını görmektedir. Bizim muhatabımız, klasik bir burjuvazidir; Avrupa burjuvazisiyle hiçbir alakası olmayan pazar burjuvazidir. Pazar burjuvazisi yüzde yüz dindar olduğu

halde Avrupa burjuvazisi yüzde yüz dinsizdir. Yani 17., 18. ve 19. yüzyıllardaki bütün din karşıtı ve entelektüel akımlar burjuvazinin eseridir. Avrupa burjuvazisi, Büyük Fransız Devrimi'ni meydana getirecek kadar ileridir. Halbuki bizim klasik burjuvazimiz ancak eski geleneksel bir konumu bulunan pazarı oluşturur.

Halk kitlesi bakımından insanların yapısı köylü bir karaktere sahiptir. Bizim muhatabımız onlardır. Onlarla mesela 19. yüzyılda 1864'de Jean Moureu'nun İngiliz işçilerle, 1860'da Horuson'un Alman işçilerle konuştuğu gibi tatlı tatlı konuşulamaz. Bizim 19. veya 20. yüzyılda yaşadığımızı söylemek yanlıştır. Aynı şekilde bu iki asrın aydınlarını kendimize düşünce modeli olarak almamız da yanlıştır.

Bundan dolayı ilk olarak zihnimizde bulunan ve 19. yüzyıl kaynaklarından aldığımız kavramları atmamız ve toplumumuzun hangi asırda yaşadığını tespit etmemiz gerekir.

Hâlâ tarih öncesi çağlarda yaşayan, henüz tarih evresine, yazılı tarih dönemine girmemiş olan milletler vardır. Bu yüzden 20. yüzyılda yaşıyor olmaktan başka bir anlamı yoktur. Bazı toplumlar Orta Çağ'da yaşamakta, bazıları 9. yüzyılda yaşamakta, bazıları ilkellik döneminde bulunmakta, bazıları ise Orta Çağ'dan Yeni Çağ'a geçişin eşiğinde durmaktadırlar. Bundan dolayı önce kendi asrımızı keşfetmeliyiz. Sonra Avrupa'da bize benzeyen asrın aydınlarından ders öğrenebiliriz. Bana göre, illa da bir benzerlik aranacaksa, bizim mevcut durumumuz, 13. ve 14. yüzyıl Avrupa'sının durumuna yani Orta Çağın sonu ile Yeni Çağ'ın başına benzemektedir. Şimdi bu dönemin ne durumda olduğunu görelim. Geçiş dönemi, feodalite ve geleneksel din döneminden burjuvazi dönemine geçiş ve gelişme dönemi; dünya görüşü dönemi, devrimci burjuvazi dönemi, protestocu din dönemidir. Biz Doğu toplumunda bütün bu hallere sahip bulunmaktayız.

Şimdi bizim, 13. ve 14. yüzyılda Avrupa'nın ne yaptığını görmemiz gerekir. Yani kendi rolünü çok iyi oynayan Avrupalı ay-

dın (delili Avrupa'nın ilerlemesidir) ne yaptı da Avrupa'nın donuk ve durgun Orta Çağ'ını Yeni Çağ'a dönüştürebildi?

Modern medeniyeti meydana getiren ve Avrupa'nın durgun halden hareketli hale geçmesini sağlayan temel etkenlerin iki tane olduğunu görüyoruz: Birisi, feodalitenin burjuvaziye dönüşmesi şeklindeki ekonomik etkendir. Yani gerilik ve irtica faktörü olan feodalitenin aristokrat sınıfı yerine burjuvazi gelişmiştir. Bu, Doğu ile ilişki, Haçlı Savaşları, uluslararası denizcilik yolları, Amerika ve Avustralya'nın keşfi, büyük ticaret kaynaklarının ortaya çıkması, Asya, Afrika, Latin Amerika ve hatta Kuzey Amerika'nın sömürülmeye başlamasının sonucudur. Bu etkenler, burjuvazi sınıfının gelişmesine ve Avrupa'da feodalite sınıfı ve sisteminin çökmesine sebep olmuştur.

Ama diğer etken fikrî etken idi. (Aydının fikrî etken meselesi hakkındaki mesajı ortaya konmuştur.) Bu, Katolikliğin Protestanlığa dönüşmesiydi. Yani 14. yüzyıl aydını dini ortadan kaldırmaya gelmedi; aksine, Avrupa'da o kadar güçlü ve kuvvetli olan, güçlü olduğu ölçüde Avrupa'nın gerilemesine ve donuklaşmasına sebep olan dini korudu; fakat onu ahretçilikten dünyacılığa çevirdi. Ruh, nefis, ahlâk ve riyazetle ilgilenmekten iş üretim, çalışma ve faaliyete, sufilikten itirazcılığa, bencillikten toplumculuğa yöneltti. Yani Protestanlığa dönüştürdü. Avrupa'nın bağrında bulunan bu güçlü dinî ve kültürel kaynak, aydın tarafından hareketli, hareket ettirici, diri ve üretken bir madde haline getirildi.

Bundan dolayı bizim, Sartre'ın, Marks'ın ve J. J. Russeau'nun ne dediğiyle değil, bu konuyla ilgilenmemiz gerekir. Onlar iki asır sonrasıyla alakalıdırlar. Biz nefsimizi ve gönlümüzü hoş tutmak için değil, içinde yaşadığımız toplum için çalışmalıyız. Şu an bizim için önemli olan Luther ve Calvin'dir.[112] Çünkü Avrupa'yı binlerce yıl gelenekçilikte tutan maddeyi onlar hareket ettirici, üretken ve yaratıcı bir maddeye dönüştürdüler.

112 Katolik mezhebine baş kaldıranlar ve Protestanlık mezhebini kuranlar.

Max Weber'in fikrî coğrafya adlı bir coğrafyası vardır. (Yani o sadece bir fikre inanmaktadır.) Avrupa coğrafyasına baktığımızda Avrupa kıtasının batısında İngiltere'yi görüyoruz. Sonra Fransa, İsviçre, Belçika, Almanya, İtalya ve nihayet güneyde yer alan İspanya gelir. Şimdi bu birkaç ülkeyi dinî bakımdan inceleyelim:

Bu ülkelerden bazısı Protestan, bazısı Katoliktir. Diğer bazısında ise çoğunluğu Protestan, önemli bir azınlık da Katoliktir. İspanya ve İtalya'da çoğunluğun Katolik olduğunu görüyoruz. İngiltere'nin çoğunluğu Protestan'dır. Fransa'nın çoğunluğu Katolik, önemli bir azınlığı ise Protestan'dır. Almanya'nın çoğunluğu yaklaşık olarak Protestan'dır. Şimdi bu ülkeleri kapitalizm, sanayi ve modern medeniyet bakımından incelersek söz konusu ülkelerin sanayi ve medeniyet alanındaki ilerlemesinin onların Protestan çoğunluğuyla doğru orantılı olduğunu görürüz. Mesela ezici çoğunluğu Protestan olan Almanya ve Amerika'nın modern sanayi ve medeniyet bakımından hepsinden daha üstün olduğunu; çoğunluğu Katolik olan İspanya ve İtalya'nın ise medeniyet ve endüstriyel ilerleme açısından hepsinden geri olduğunu görürüz.

Bundan dolayı dinî faktörü irticaî şekilden yaratıcı, yüksek ve eleştirel şekle dönüştüren ülkeler ilerlemişler; Katolikliği hâlâ sürdüren ülkeler ise Orta Çağ seviyesinde kalmışlardır. İspanya ve İtalya, medeniyet ve sanayi bakımından Batı'nın en gelişmiş ülkeleri olmalarını sağlayacak tarihî ve coğrafî şartlara sahiptiler. Çünkü birincisi, İspanya, Batı ülkelerinden hiçbirinin sahip olmadığı parlak bir geçmişe sahiptir. Roma, İslam ve Hristiyanlık öncesi medeniyetin merkezidir. İkincisi, 15. ve 16. yüzyıllardaki Rönesans hareketi aslında İtalya'da başladı ve Leonarda da Vinci, Michel Ange ve Galile gibi büyük sanatçılar İtalyan idiler. İspanya geçmişte Roma gibi değildi ama 8. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar büyük İslam medeniyetine sahipti; sonra da İslam medeniyetini Avrupa'ya taşıma görevini icra etti. Medeniyetin öncüsü olan bu iki ülke, hepsinden geri kaldı. Medeniyete hepsinden geç kavuşan Amerika, İngiltere ve Almanya, modern medeniyetin öncüsü oldu.

Bu medeniyet, sanayi, kapitalizm ve maddî gücü yalnızca dinî faktör ve mezhep farklılığı açıklayabilir. Burada şöyle bir meseleyle karşılaşıyoruz: 14. ve 17. yüzyıllar arasındaki aydınlar, eski, geleneksel ve gerici yazgıyı yok etmek ve geleneksel gerici Katolik mezhebini eleştirici, evrenselci, toplumcu, siyasî ve maddeci Protestanizm'e dönüştürmek suretiyle kendi yeni yazgılarını meydana getirmişlerdir.

Dindar Doğu toplumunun, şu an Orta Çağ'ın sonlarında yaşayan böyle bir mesajı vardır. Bundan dolayı bizim 19. ve 20. yüzyıl aydını gibi davranmamıza ve dine sırt çevirmemize yer yoktur. Fikrî ve itikadî alt yapısı din olan bir toplumda kahvehane, kabare ve özel toplantılarda bir araya gelip koca koca laflar eden ve birbirlerine yeni "izm"lerle çalım satan aydınlar kadrosu haline gelmeyelim. Böylece halkımız yüz yıl boyunca Orta Çağ'daki gibi yaşamasın ve sanatımızın, dinimizin, ideolojimizin ve yazarlığımızın hiçbir etkisi olmasın.

Toplumunun kültürel alt yapısına dayanmayan her öğreti, kütüphanede bulunan ve bir grup bilgin, aydın ve üniversite örencisinin gelip okuduğu çok güzel bir kitaba benzer. Bu kitaptan yüz binlerce yayınlanmış olsa insanlar üzerinde en ufak bir etki bırakmaz. En büyük tehlike, aydının toplumdan kopmasıdır. Aydının toplumundan kopması halinde bu aydın arşa yükselse veya tüm dünya aydınlarının hocası olsa bile toplumu bu geri kalmışlıkta devam edecektir. Nitekim İslam'ın Hicrî 5. ve 6. yüzyıllarında bizim İbn Sina ve Gazalî gibi insanlığa öğretmenlik yapan düşünürlerimiz bulunmasına rağmen toplumumuz Selçuklu ve Gazneli yönetimleri zamanındaki geri kalmışlık, esaret ve feodalite içinde ölüyordu. Niçin? Çünkü aydınlarımız kendi toplumlarından soyutlanmıştı. Bin tane İbn Sina, Gazalî, Fahreddin Râzî ve Zekeriya Râzî yerine bir tane Ebuzer gelseydi bütün İslam toplumları Selçuklu, Gazneli ve Moğol sistemlerinden kurtulurdu.

Başka bir tecrübe bizzat Yunanistan'dır. Yunanistan'da bizim hâlâ düşüncelerini öğrendiğimiz ve büyüklüklerini kabul ettiği-

miz aydınlar vardır. Aristo'nun yaptığı trajedi ve komedi tanımı, ilkeleri 2400 yıl önce konulmuş bir tanımdır. Şu an Fransa ve İtalya'da komedi ve trajedi üzerinde çalışma yapılalı ve bu yazar ve eleştirmenler geleli 300 yıl olmasına rağmen bu sanatçılar, Aristo'nun söz konusu iki sanat dalında ortaya koydukla-rının üzerine henüz ne yeni bir şey koyabilmişler ne de eksiltebilmişlerdir. Ama aynı dönemde Atina toplumunun kölelik, aristokrasi ve gerilikten acı çektiğini görüyoruz.

Tıpkı bir tane âlimi olmadığı halde bütün halkı sporcu olan Isparta gibi. Mesela bir Ispartalının değeri şuradan ortaya çıkıyordu: O, yere uzanıyor, çok sportif bedenine 100.000 kırbaç yiyor, sonra da hiçbir şey olmadan kalkıyordu. Atina'da yüzlerce yazar, tiyatrocu, düşünür, filozof ve bilgin olduğu halde hiçbirinin zerre kadar değeri yoktu.

Doğu'nun talihsizliği şuydu: Yunanistan, içinde aydınların yaşadığı bir akademi, bir Eflatun bahçesi kurmuştu. Tahran'a giderseniz aydınların birkaç kafede yaşadıklarını görürsünüz. Sosyalizm ararsanız orada, egzistansiyalizm ararsanız orada, ne ararsanız oradadır. Orası her şeyin, bu arada birkaç tane de derginin bulunduğu bir süpermarkettir. Nasır Hüsrev caddesinde bir adamın yakasını tutup "Sen bunları tanıyor musun?" diye sorsam, tanımazsa onlar mahkum; Büyük Pazar'a gider, onları tanımadığını görürsem, o pazar esnafı değil, ben mahkumum. Onun misyonu yoktur ama benim misyonum var. Ben sorumluyum ama o sorumlu değil. Tahran Pazarı'na gidersen filan mollayı, falan mevlithanı tanıdıklarını ama filan aydını tanımadıklarını görürsün. Hangisi sorumludur? O, Hotel Palas'tan aşağı inmediği için sorumludur, mahkumdur. Oraya ne yapmaya gittin?

S: Halk ile konuşmak için onların sadece dilini mi öğrenmek gerekir, yoksa ayrıca onlar gibi görünmek de gerekir mi?

C: Gayet açık. Muhammedabad köyüne girdiğimde bütün halkın camide toplandığını, hepsinin ilgiyle ve kuvvetli bir imanla oraya gittiklerini gördüm. Bir molla da orada oturmuş, onları meşgul ediyor, müphem ve anlaşılmaz bir dille köylülere ko-

nuşma yapıyordu. Ben onun yerine geçer, o insanlarla konuşabilirsem ve sadece benim sözüme kulak verir, sözümün doğruluğuna inanır ve o beceriksiz ve bazen de aldatıcı mollanın etrafına toplanmazlarsa benim kendi aydınlık misyonumu bildiğim ve icra edebileceğim anlaşılır. Fakat gidip bir köşeye oturur, benimle konuşacak şuurları yok diye o köylülerle konuşmaya korkarsam, "sen pisliksin" dediğinde babamı getireceklerinden korktuğum için o molla ile konuşmazsam, sonra da çıkıp bir köşede, bunlar ne kadar ilkel, ne kadar hurafeci, ne kadar geri adamlar dersem o zaman benim başıboş ve zırvalayan bir insan olduğum anlaşılır.

Şimdi o mollanın ne dediğine, nasıl çalıştığına ve halk ile ne tür bir ilişki içinde olduğuna bakmak lazım. Bunların ona kulak vermesini sağlayan etken nedir? Onları bu kadar cezbeden gerçekten o mollanın sözleri midir? Ya da köylülerin kendisini takip etmelerine yol açan başka asaletler mi var? Eğer biz onları keşfeder, daha güzel, daha insanî, daha tanıdık ve daha samimi bir dille o köylülerle konuşur, mollanın yerine geçer, onun koltuğunu doldurursak aydının toplumdaki konumunu ele geçiririz. Yoksa burada oturarak söylediğimiz bütün sözler sahtedir.

S: Acaba siz kendinizi halka olduğunuz gibi mi arzedersiniz? Sadece onların diliyle konuşmanız yeterli midir? Mesela ben aydın olmak ve onlarla konuşmak istesem onlar gibi giyinmem gerekmez mi?

C: Hayır, bu gerekli değildir. Onlar gibi giyinmek gerekmez. Bu, Amerikan tarzı gelenekçiliktir, Amerikan sosyolojisine aittir. Elbisemi, görünüşümü ve süsümü değiştirmem, yabancılara özgü tavırlar sergilemem gerekmez. Ben, bu kravatlıları daha çok benimsediklerini tecrübe ettim. Ben camiye gidip mollaların söylediklerinden daha iyi ve daha mantıklı bir İmam Hüseyin tasviri yapsam ve anlatsam onlar beni daha çok dinlerler, mollanın sözüne kulak vermezler. Onun toplumun zihnine hakim olmasına meydan verecek şekilde bir köşede durmadan son moda Avrupa tarzına uygun olarak dırdır edersem bunun

bir değeri yoktur. Ha sosyalistlerin dırdırı, ha egzistansiyalistlerin dırdırı; fark etmez. Benim böyle davranmam lazım. Eğer onun zihnine nüfuz edebilirsem başarırım.

Bir dergide "Leylekler Uçunca" filminin rejisörüne ait bir yazı okumuştum. Şöyle diyordu: Bir rejisörün köylü tipini iyi tanımak için gerçek bir köylü ile arkadaş olması gerekir. Onun ne dediği, ne gibi hassasiyet, duygu, ideal ve sıkıntılarının olduğu, nasıl yaşadığı, onunla nasıl konuşulması gerektiği, onun insanı nasıl dinlediği ve nasıl aydınlandığı ancak bu şekilde anlaşılabilir. Daha sonra köylü öznesini keşfedebilirim. Bir rejisör olarak filme bir köylü tipi sokmak istediğimde bu köylünün bir manken gibi yürümeyeceğini bilirim. Bundan dolayı aydın olarak kendi toplumunu planlamalı ve anlamalıdır. Biz onu tanımıyoruz; toplum alanı bizim için meçhul bir alandır. Sürekli toplumdan, halktan dem vururuz ama bunlar, Batı'dan tercüme ettiğimiz bilgilerdir. Çünkü halk sokak değildir. Aslında biz onları tanımıyoruz, onlar da bizi tanımıyorlar.

Bizden birkaç kişi, halktan insanların çay içtiği bir kahvehaneye girdiğinde bütün kahvehane birden susar, işi gücü bırakır, şakalaşmayı, konuşmayı, dertleşmeyi bırakır. Hepsi bu adamların kim olduğunu görmek için bakarlar. Sanki bunlar Merih'ten gelmiş birkaç şeydir. Bunların mezarlarını yıkmalarını ve hayatlarını başlarından almalarını beklerler. Biz oraya vardığımızda üç yabancı gibi otururuz. Varıp aydın pozlarına girelim. Çünkü konuşmamız lazım. "Artık halkın arasına girmeliyiz." Yine de bu bir aydın tavrıdır.

Bir defasında Celal anlatıyordu: Meşhet'te Harem'den çıkıyordum. Kenardan yürüyordum. Paltomu omzuma atmıştım. Biri gelip dedi ki; Efendi, bu paltoyu kaça satıyorsun? Amca, bu satılık değil, dedim. Bu adamın Muhammedabad köyünden Meşhet'e ziyaret için gelmesine çok mutlu oldum, diyordu. Beni bu şekilde yanlış anladı, yani benim kendi cinsinden olduğumu sandı. Hatta paltomu satın almayı umdu. Bu büyük bir başarıydı. Benim gibi Tahranlı bir aydının kendisiyle birlikte Meşhet zi-

yaretçisi olduğunu sandı. Benim nereden geldiğime baktı. Büyük bir başarı, dedim. Ama o seninle iyi anlaşacağını sandığı için senin hakkında daha çok bilgisi vardır. Fakat sen ona "Amca, satılık değil." diyerek ters cevap verdin. Bu, bir aydının vereceği cevap değildir. Sen"Amca satılık değil." demeden o yanlış yaptığını anlamış, niçin yanlış yaptım diye kendi kendine gülmüştü. Onun kendisiyle konuştun diye kaçmaması gerekir. Sonra kendi kendisine paltosunu omzuna atmış ve muhtemelen satmak isteyen normal bir insanın müşteriye "Amca, satılık değil." demeyeceğini anladı. Böyle biri gerçekte "amca" demez. Çünkü bu, sen bir yabancısın, ben başka bir sınıftanım, demektir.

S: Sizin ortaya koyduğunuz bu proje hayata geçirilmek için çok zaman ister. Ben, bundan bir sonuç alabileceğimizi sanmıyorum.

C: Sosyal meselelerdeki çözüm yollarında kısa vadeli düşünmemek gerekir; aksine en doğru yolu düşünmek gerekir. Bütün bu aydınlar, işte bundan dolayı, keşfetmek istedikleri hiçbir sonuca ulaşamadılar. Bir sonuca varamayacaklarını anlayınca ümitsizliğe kapılmışlar, yeni şiir söyleme yoluna gitmişlerdir. Şöyle diyorlar: On sekiz yıl önce birkaç defa Ciğ caddesinde slogan atmıştık. Hiçbir faydasının olmadığını gördük; ümitsizliğe kapıldık. Bizim ümitsizliğe düşmeye hakkımız yok.

Birisi şöyle diyordu: Bir kimse sosyal meselelere en ufak bir ara verirse bilinçsiz insandır. Birisi, beyefendi, eşek önermesi nedir diye sormuştu. Biz bir eşeği ABC üçgeninin A noktasına bırakırsak, o önce C, sonra B, noktalarına değil, doğrudan B noktasına gider. O bunu cevaplamıştı. İşte bu yüzden eşek önermesi denir.

Mesele, bizim en doğru yola yönelmemiz gerektiğinden ibarettir. Yani bizi B noktasına ulaştıracak bir yol vardır. Bizi B noktasına götürecek olan en doğru yolu seçmemiz gerekir. Biz ne yapmak istiyoruz? Eğer yüzeysel işler yapmak istiyorsak, bunlar, binlerce defa yaptığımız halde tekrar ilk noktaya döndüğümüz işlerdir. Aydının işi liderlik etmek değildir. Bu, toplumun ve halkın liderliğini ele geçirmek gerektiğini düşünen dünya aydınlarının büyük bir hatasıdır. Halkın liderliğini üstlenecek en

değersiz cenah aydınlardır. Afrika ve Asya'daki bütün hareketlerde aydınların değil, halk kitlelerinin yüzünü görürsünüz. Aydınlar her zaman devrimin en büyük tehlikesi olmuşlardır.

1960 yılında Kuzey Afrika'da bir konferans düzenlenmişti. Kuzey Afrika devrimi sonucu ulaşmış, Afrika toplumu bağımsız olmuş, şimdi de devrimciler liderliği ele geçirmişlerse de devlet oluşturulduğunda filan devrimci veya gerilla, kültür bakanı, ekonomi ve planlama kurumu bakanı olamaz. Okumuşlar ve aydınları ele almak lazım. Aydınlar kimlerdir? Halk siperlerde savaşırken bunlar Paris kafelerinde oturuyor veya Sorbon Üniversitesi'nde tahsil görüyorlardı. Daha yeni doktora yapmışlardır. Öyleyse bu devrimci, tüfeğini yere bırakıp dükkanını açmaya gitmeli; sonra bu lisans ve doktora eğitimi almış, mühendis olmuş kişiler gelip yönetimi ele almalıdırlar. Toplumlar ve devrimler sonuca ulaştıktan sonra hep devrimci görünümlerini bir kenara atmış, onların yerini tahsilli ve entelektüel görünümler almış, devletler muhafazakarlaşıp gerilemişlerdir. Tunus bunun bir örneğidir.

Bundan dolayı aydınların misyonu topluma siyasî önderlik yapmak değil, toplumu bilinçlendirmektir. Başka bir şey değil, sadece bu! Aydın, toplumu bilinçlendirirse o toplumun içinden bizzat aydının liderlik liyakatine sahip olan aydınlar çıkar. Halkın içinden kahraman çıkıncaya kadar sorumluluk aydına aittir. Yani aydının görevi, sömürgeci sınıfa karşı sınıfsal bilinci kazandırmaktır.

Bu yüzden aydının bütün görevi bu şekilde bilinçlendirmektir. Din önemli bir meseledir; tarih büyük bir etkendir; aydının konuşma, tiyatro ve şiirindeki sanat meselesi önemli vasıtalardır. Aydının bütün görevi, göreceli beklentiler ve fuzuli sloganlardan çok belirttiğimiz bu alandadır. Bu aydının bu alanda belirtilen hedefe ulaşmak için çalışması gerekir. Aydın olarak benim Avrupa kültürüyle aline olmuş toplumumu bilinçlendirmem, onu özüne döndürmem, elinden alınan şahsiyetini canlandırmam, ona sosyal bilinç kazandırmam, çalınan insanî duygusunu, beşerî, tarihî ve millî imanını ona geri vermem gerekir. Bu benim görevimdir.

Bu işte en yakın yolu değil, en iyi ve en mantıklı yolu seçmem gerekir. Çünkü en yakın yol, en mantıklı yol olmayabilir. %99 oranında kuvvetli bir ihtimalle böyle olmayabilir.

S: Seçtiğimiz bu yolu fazla uzatmamalıyız. Tüm hayatımızı ona adamalıyız. Ama öte yandan hızlı ve güvenilir bir yol seçme meselesi var.

C: Hangi yolu seçmeliyiz? Sonuca daha çabuk ulaşmamızı sağlayan hızlı bir yol olabilir ama ona ulaşabilme ihtimali %50'dir. Bir de ona %60 ihtimalle ulaştırabilen daha uzak bir yol vardır. Hangisini tercih etmeliyiz?

Bizim, çok beklentisi olan fakat daha az fedakarlık gösteren günümüz aydınının aksine çok fedakarlık gösterip az beklentide bulunmamız gerekir. Ben neticeye ulaşmak için iki üç nesil çalışmayı tercih ediyorum. On yıl zarfında sonuca ulaşırsak yüz yıl geri gideriz. Tüm Asya ve Afrika'da hep şu tecrübe yaşanmıştır: Sonuca hızla ulaşan kimseler devrim öncesi imtiyazlarını kaybetmişlerdir. Ben, çabuk olgunlaşan bütün bu devrimleri reddediyorum.

S: Size göre bizi kim yetiştirmelidir? Kendimiz mi, başkaları mı? Dediğiniz gibi biz kendi kendimizi yetiştirebilecek aşamaya geldik mi?

C: Hiç kimse. Sadece kendimiz. Tıpkı Afrikalı aydınlar gibi. Onları kim yetiştirdi? Amerika'ya gidiyor, kafeye sokulmuyor; İngiltere'ye gidiyor, kimse insan diye yüzüne bakmıyordu. Ama o, yazı yazmasını dahi bilmediği halde bilinçlendi.

Ben, Paris'in Montarde[113] sokağında el arabasıyla işportacılık yapan bir zenci gördüm. Mesela ondan bir şey satın aldığımda yazı yazacak kadar bile tahsili bulunmayan bu adamın öyle bir konuştuğunu görüyorum ki bütün ömrünü fikrî, ilmî ve sosyal meselelere adamış tahsilli biri olarak ben bile onun düşüncesin-

[113] Orası, benzeri İran'da bile çok az bulunan fakir ve zavallı kimselerin yaşadığı bir yerdir.

den yararlanıyordum. Özel bir Müslümandı. Öğrendiği bütün Kur'an ayetleri sosyal mücadelesinde işine yarıyor, tarih hakkında bildiği her mesele sosyal mücadelesinde işini kolaylaştırıyordu. Yani onu bilinçlendiriyor, ona ders veriyordu. Dünyanın meselelerini beni hayrette bırakacak şekilde analiz ediyor; dünyayı ülke ülke tanıyordu.

Onu kim yetiştirdi? Acaba UNESCO'dan bir uzman mı gelip yetiştirdi yoksa gökten gelen bir peygamber mi? Yahut Sorbon Üniversitesi ve Avrupalı solcu aydınlar mı gelip yetiştirdiler? Veyahut kendi başına mı yetişti?

S: O Afrikalı zenciye yönelik aşağılama o derece artar ki bu şiddetli tahkir onu bilince ulaştırır. Fakat bize yönelik aşağılamanın bizi bilinçlendirecek ölçüde şiddetli olmadığını düşünüyorum.

C: "Biz o derece şiddetli aşağılanmıyoruz." şeklindeki ifadeniz, aşağılanmadığımız için değil, aşağılandığımızı anlamadığımız içindir. 17. ve 18. yüzyıllarda aşağılanan, Paris'e giriş yasağı konan, sürekli köleleştirilen de aynı zenci idi. 14. ve 15. yüzyıllarda aynı zencileri hıyar gibi diziyorlar, gemilere doldurup Amerika'ya götürüyorlardı.

Mesela önce enine bin kişiyi diziyorlar, sonra çok alsın diye onların üzerine boylamasına bin kişi daha diziyorlardı. Çünkü Afrika'da köle çok ucuz idi. Birisi bir riyal idi. Fakat bunlar Filadelfiya veya Avustralya'ya gittiklerinde her birinin değeri 100 tümen oluyordu. Bundan dolayı gemiye çok köle yerleştirmeye çalışıyorlardı. Yol boyunca 700, 800 tane köle ölmesine rağmen köle tüccarı yine de kazançlı oluyordu. O zaman köle aşağılandığı duygusuna kapılmıyordu. Ama şimdi bu duyguyu hissediyor. Öyleyse kişinin aşağılanması ve çelişkisi bilinçlenme sebebi değildir. İnsanın iradesi bu çelişkiyi keşfetmedikçe o çelişki toplumun içinde binlerce yıl kalır.

19. yüzyılda değişim faktörü ve toplumun bir tarihsel aşamadan diğerine hareket etme faktörü olarak bilinen diyalektik meselesi, toplumdaki tezat faktörüdür. Bu anlamda sömürgeci ve sö-

mürge, yani bu iki sınıf, toplumun içinde tez ve antitezi meydana getirmişlerdir. Bunlar birbiriyle çarpışıyor ve mücadele ediyor; toplum bu iki zıddın bir araya gelmesiyle hareket ediyor ve ikinci aşamaya ulaşıyor. Fakat bu diyalektiğin geçerli olduğu toplumların şu an Afrika, Avustralya ve hatta Yunanistan'da bile bulunduğunu görüyoruz. Yüz binlerce yıllık ömrü olan bu toplumlar hala avlanma ile yaşarlar. Avustralya'daki Polinezi kabilesinde insanlar hâlâ ilk insan gibi yaşarlar. Ne elbisesi ne yazısı vardır; sadece bir kabile reisinin vardır. Bu kabilede bir tezat, bir diyalektik meydana gelmiş, sömürgeci ve sömürge sınıflar oluşmuş olmasına rağmen toplumda hareket yoktur.

Öylseyse toplum yalnızca diyalektik etken ve tarihsel determinizm ile hareket etmez. Bilinç olmazsa tezat, sınıfsal sömürü ve sınıfsal karşıtlık tek başına toplumun ikinci aşamaya geçmesinin etkeni olmaz.

Bu nedenle toplumun ve halkın bilinçlenmesi gerekir. Aşağılanmanın uyanış sebebi olabilmesi için zencinin bu aşağılanmayı hissetmesi gerekir. Düşmanın öğretmenim olabilmesi, uyanış ve bilinçlenmeme vesile olabilmesi için onu tanımam ve fark etmem gerekir. Eğer ben bunu hissetmez, gözü bağlı ona doğru gider ve hatta ona yaklaşmaktan gurur duyarsam o artık benim düşmanım değildir. Beni aşağılarken heyecanlanmama ve gururlanmama sebep olur. Bir Batılının emri altında çalışmaktan, ondan emir almaktan ve onu bir yere çağırmaktan gurur duyan filan bey, onun hayatını, memleketini ve tarihini yok etmiş olan kimsedir. Bu onun iftihar sebebidir. O artık kendisinin düşmanı değil, aksine efendisidir. Efendi bilinçlenme sebebi değildir. Bilinçlenmeyi oluşturan, düşman yani antitezdir. Sadece antitez de hareket sebebi olamaz. Belki bu tezadı anlamakla olur. Bilinçlenmeyi sağlayan etken işte bu tezattır.

Aydının işi, toplumun içinde bulunan bu tezatları ve gerçeklikte yer alan bu uygunsuzlukları gerçeklikten alıp toplumun bilinç ve duygusuna sokmaktır. Sanatçının görevi budur, aydının görevi budur. Toplum içindeki mevcut tezadı gerçeklikten zihni-

yete taşımak. Gerçekliğin içine kadar nüfuz etmiş tezat, hiçbir zaman hareket sebebi olamaz. Çünkü biz 20. yüzyılda hâlâ feodalite devrinde yaşayan toplumlar görüyoruz. Halbuki feodalite, insanlığın tarihsel aşamasının ikinci ve üçüncü dönemiyle ilgilidir. Biz, 20. yüzyılda olduğu halde henüz tarih aşamasına girmemiş toplumlar görüyoruz. Bir yandan uzayı keşfetmişler ama henüz tarih aşamasına girmemişlerdir. Yani giysi ve yazı merhalesine girmemişlerdir. Bu yüzden tezadın kendisi hareket faktörü değildir. Tezat, insanların zihniyetine girer ve bilince ulaşırsa harekete sebep olur. Bundan dolayı fakirlik hareket sebebi değil ama fakirliği hissetmek hareket sebebidir. Öyle değil mi?

Fakirlik duygusu olmazsa bizzat fakirlik fakirin uyanışına sebep olamaz. Hatta bazen fakirin fakirliği kabullenmesini sağlar. Fakirliği kabul ettiğinde bu artık tezat olmaktan çıkar. Onu kabul etmezse tezat sebebi olur. Bu nedenle fakirin hareket etmesi, sarsılması ve değişmesi fakirliğin değil, fakirlik bilincinin eseridir.

Aydının sorumluluğu kendisini en yüksek düzeyde gerçekliği toplumun bilincine aktarmada gösterir. Yani kendi yapıcı ve müspet gerçeğimizi mevcut neslin bilinç ve idrakine sunmamız gerekir. Günümüz dünyasını onların kurduğu gerçekliklerle tanıştırmalıyız. Bu işi nasıl icra edeceğimizi öğrenmemiz lazım, ama kimden?

Kendi desteğimizle ve bu işi yapmış olanların öğretimiyle. Bu yollardan birisi şudur: Söyledikleri bizimle ilgili değil, dört asır sonrasıyla ilgili olan Marks, Sartre, Jean Genet ve Heidegger'e bakmak yerine Ömer Mevlüd'ü, Katip Yasin'i, Afrikalı ve Malili sanatçıları, büyük düşünür Radha Krişnan'ı, Çad ve Kongolu düşünürleri; Cumu Kingyata'yı tanımalıyız. Bizim gibi olan, mesajları bizimkilere benzeyen, onu uygulayan ve sonuca ulaşan bu çehreleri tanımalıyız. Aime Cesar'ın taklitçileri yerine onlardan öğrenmeliyiz. Bizim onun söylediği her şeyi olduğu gibi almamız tercümedir, kopyadır. Aime Cesar'ın kopyası ile J. Paul Satre'ın kopyası arasında fark yoktur. Öğreti ve düşünce olarak, metot olarak istifade edelim, söylediği her şeyi değil.

Daha sonra onu İslam dini hakkında olduğu gibi İran'a, tarihî Hindistan toplumuna, Doğu'ya, günümüz dünyasına ve mevcut ekonomik ve sınıfsal ilişkilere de uygulayalım. O zaman sözümüz gerçekleşmiş olur.

S: Burada şu soru öne çıkıyor: Fiilen 13. ve 14. yüzyıl Avrupasının kültürel şartlarında olduğumuzu kabul edersek acaba Avrupa'nın 20. yüzyıldaki sözlerinin bizim 600 yıl sonramıza ait olduğunu mu kabul etmemiz gerekiyor? Yahut ondan daha erken ulaşılabilir mi?

C: Çok güzel bir soru sordunuz. Şu an 14. asırda yaşadığımız görülüyor. Öyleyse beş asır sonra 19. ve 20. yüzyılda yaşayan Jean Paul Sartre'ın Avrupa aşamasına ulaşmamız gerekir. Ama bizim yirmi yılda beş asrı katedebileceğimiz anlaşılmalıydı. Ama şu an Asya ve Afrika'da karşımızda gördüğümüz bazı toplumlar, birkaç asrı beş programla otuz yıl zarfında katetmiş bulunmaktadır. Fikrî devrim ve sosyal hamle meselesi aslında takvime vurulacak bir konu değildir. Bir devrin toplumu bazen bir merhaleyi bin yılda aşar, bazen de birkaç merhaleyi bir sıçramayla aşar. Kanaatime göre ilkel toplumda yaşayan bir aydının, bedevî toplumun feodal topluma, feodal toplumun yavaş yavaş burjuvazi toplumuna, burjuvazi toplumunun kapitalizme, kapitalizmin emperyalizme, emperyalizmin de sosyalizme dönüşmesini beklememesi gerekir.

Öyleyse senin işin ne? Yoksa sen seyirci misin? Eğer sen gerçekten toplumunu tanımak, ona hakim olmak ve sosyal ilişkileri kullanmak istiyorsan bütün aşamaları ortadan kaldırabilirsin. Uzak Doğu'da 2600 yıl öncesinden 20. yüzyıla kadar aynı düzen ve şekilde olan toplumlar görüyoruz. Bu 2600 yılda Avrupa, İran, Hindistan ve Irak'ta yüzlerce medeniyet gelip geçmiştir. Bunlar Konfüçyüs zamanından günümüze kadar monoton olarak devam edegelmişler; olağan dışı bir kültürel ve sosyal sıçramayla aniden tarihsel determinizmde bin yıl ara bulunması gereken bir merhaleye ulaşmışlardır.

İşte bu nedenle aydın, tarihsel determinizmi kullanabilir, süreci kısaltabilir, ortadan kaldırabilir ya da değiştirebilir.

Eğer biz 14. yüzyılda olduğumuzu bilir, toplumumuzu 14. yüzyıl metoduyla incelersek yarım asırdan daha kısa bir sürede 20. yüzyıla ulaşabiliriz. Fakat mevcut 20. yüzyıl toplumunu kopya ederek değil, aksine başka bir şekilde. Frantz Fanon'un ifadesiyle; biz hiçbir zaman Afrika'yı farklı bir Avrupa veya Amerika yapmak istemiyoruz. Amerika tecrübesi bizim yedi ceddimize yeter. Amerika'da ne yapmak istiyorlardı? Yeni bir Avrupa kurmak istiyorlardı ama Amerika'yı kurdular. Eğer biz Afrika'yı Avrupa gibi yapmak istersek o zaman iki tane Amerikamız olur. Acaba bu iş bu kadar fedakarlığa değer mi?

Biz ne Avrupa ne de Amerika kurmak istiyoruz; biz sadece hem Avrupa'nın hem de Amerika'nın oluşturmaktan aciz kaldığı ve sürekli lafını ettikleri halde hep tersine işler yaptıkları insanî bir toplum kurmak istiyoruz. Halbuki onlar Avrupa sokaklarında ve pazarlarda gördükleri insanları öldürüyorlardı; şimdi de öldürüyor ve bozuyorlar. Biz asla Fransa'ya, İngiltere'ye ve Amerika'ya ulaşmak istemiyoruz. Hiçbir zaman. Bundan dolayı bizim hiçbir vakit 20. yüzyıla böyle ulaşalım diye bir kuruntumuz yoktur.

S: Aydının bir toplum kurmadaki misyonu nedir?

C: Aydının eğer bir misyonu olacaksa bu misyon sarsıntıdadır. Yoksa tarihsel determinizmi/belirlenimi beklemesi gerekir. O zaman da insan insanlığını kaybeder, misyon ve sorumluluğunu kaybeder, kadere teslim olur. Bunun ilahî kader olmasıyla tarihsel kader olması arasında ne fark vardır? Bizi bu şekilde yaratan ister Tanrı olsun, isterse tarih olsun. Evet, insanı Tanrı yarattıysa, bu, tarihin yaratmasından daha iyidir.

S: Neticede atılım yapmamızı sağlayacak fikrî bağımsızlığı elde edebilmek için önce teknolojiyi mi elde etmeliyiz ki böylece bağımsızlığa sahip olalım, sonra da bu işe başlayalım

C: Şahsiyetsiz bir toplum acaba teknolojiye ulaşabilir mi ve Batı teknolojisinden bağımsız olabilir mi? Şimdiye kadar hangi toplum böyle yapmıştır? O zaman yalnızca şahsiyetli bir toplum teknolojiye sahip olabilir. Nitekim Japon şahsiyetine sahip olan

Japonya, teknolojiye de sahip olabilmiştir. Manevî insan şahsiyetinden mahrum olan toplum üretici değil, her zaman tüketici olur. Üretime de sahip olursa kapitalizm acentesinin el aletleri olur.

S: Biz kendi başımıza teknoloji icat edelim. Onların telinde oynamadan canımızın istediğini yapalım.

C: Ekonomik üretime ulaşmak için önce kültürel üretime ulaşmamız gerekir. Kültürel açıdan Batı sömürgesi olup da sanayi bakımından bağımsız olmak diye bir şey söz konusu olamaz. Böyle bir şey imkansızdır. Kendi rengini seçebilme gücü olmayan bir insan, Batı teknolojisi karşısında nasıl bağımsızlık kazanabilir? Böyle bir insan aslâ bir şey elde edemez. O daima bir ücretli ve tüketici olarak kalacaktır.

Bir efendinin emrinde veya mesela bir ağanın evinde çalışan bir hizmetçi önce ekonomik bağımsızlığını, sonra insanî bağımsızlığını mı kazanmalı yoksa önce insanî bağımsızlığını, sonra ekonomik bağımsızlığını mı kazanmalıdır? İnsanî bağımsızlığını ele geçiremez, şahsiyet kazanamazsa ağanın evinden çıkabilir mi? Ağa onu dışarı atsa o tekrar mutfakta uyumaya gelmez mi, bize imkan ver diye ağlamaz mı? Aslında o dışarı çıkmaktan korkar. Onun insanlara attığı bütün havası, ağanın uşağı olmaktır. Öyleyse önce fikrî ve ruhî açıdan bağımsız bir insanî kişilik kazanmalı, ancak ondan sonra ağanın evinden ayrı bir ev bulmalıdır. İşte o zaman "Allah bana bir gün gösterir, elim kolum tutuyor, kendi çapımda çalışırım." deyip başka bir işin peşine düşer.

Bundan dolayı önce kültürel üretime, sonra ekonomik üretime ulaşması gerekir. Bunun dışında her zaman tüketici olarak kalacaktır. Yoksa 70 model bir Buick'ın arkasına oturup sanki kendisi icat etmiş gibi poz veren insan görmediniz mi? Fare de bu kadar toplasa ona Pontiack verirler. Bunlar sanki kendileri yaratmış gibi o kadar çok övünüyorlar. İnsanın Aya çıktığını bildiriyorlar. Bu, gıdık çıkartıyor ve mutlu ediyor. İnsanlığın seninle ne alakası var? Sen insan değilsin ki! Sen, cebinden alınıp ağzına konulan bir varlıksın. Bir yazarın dediği gibi, bugün Batı, elini Doğu'nun başından kaldırıp cebine daldırmıştır.

S: Bu iki şeyin acaba birlikte gerçekleşmesi gerekmez mi?

C: Evet, bu iki şeyin birlikte gerçekleşmesi gerekir. Kişi insanî bilince ulaşmadan ekonomik bilince ulaşamaz. Onun önce insan olması, düşünmesi, seçim gücüne sahip olması, yaratıcılığının bulunması gerekir. Ayrıca Avrupalının sözünü tekrarlamamalı, aksine kendisinden bahsetmelidir. Acaba ben, sosyal bilgi açısından yüksek bir aşamaya ulaşmadan Avrupa sosyolojisinden bağımsız hareket edebilir miyim? Bacağında pantolonu olmayan ilkel bir insan, Batı'nın başaramayacağını söylese ve Batı karşısında bağımsız olsa da bu bağımsızlığın ne faydası olabilir ki? Bundan dolayı benim Batı'dan bağımsız olmak için onu tanımam ve insanın bireysel bağımsızlık aşamasına ulaşmam gerekir. Onlar ne derse desin, biz onun tersini yapalım. Bu irticadır. Biz bundan da geri kalmaktayız.

S: Batı belli bir noktada durmuyor ki ona yetişelim. Bizim Batı'nın tahakkümünden kurtulmak için gösterdiğimiz çaba ölçüsünde onlar da tekniklerini ilerletiyorlar.

C: Evet, bu, onların "2000 Yılı Konferansı"nda gündeme getirdikleri, ama Batı'nın zeki ve kurnaz sosyologlarının gündeme getirdikleri bir teori idi. Dediler ki 30 yıl sonra Asya'nın millî geliri beş katı olurken, aynı zaman diliminde Batı'nın millî geliri 30 katı olacaktır. Bundan dolayı bizim onlarla aramızda bulunan o zamanki aralık, şimdikinden daha çok olacaktır. Ama onlar hareket faktörünü dikkate almıyorlar. Ne ile ölçecekler? Fiilî hareket faktörü ile. Eğer fiilî faktörü otuz yıl sonrasında da aynen muhafaza etsek sen doğru söylüyorsun. Fakat bu sabit kalmaz. Bizim Asya'da sanayi üretimini bin yıldır dondurmuş, hatta aşağı düşürmüş toplumlarımız vardır. On yılda hareket birkaç katına çıkmıştır. Yani fikrî ve sosyal hareketin etkisiyle millî geliri yüzde yüz artmıştır. Doğu'da bulunan bu hareket faktörünü göz önünde bulundurmazlar.

S: "2000 Yılı Konferansı"nın kehanetini kabul etmeyen siz geleceği nasıl görüyorsunuz?

C: Ben kehanette bulunmuyorum. Kehanet onlara ait. Ben şimdiyi görüyorum. Gücümüz yeterse başka bir ülkenin 2000 yılında olacağız. Yetmezse bundan daha kötü olacağız. Fakat bu konuyu Asya ve Afrika'ya uyarlayamayacağımızı biliyorum. 2000 yılının, tüketim düşkünlüğünün ortadan kalkacağı bir yıl olacağını biliyorum. Ben, tarihte ideolojinin tüketim düşkünlüğüne hep galip geldiğini biliyorum. Bugün de öyle olacaktır. (Bugün Asya ve Afrika'da sadece ideoloji vardır.) Ben Batı'nın Spengler zamanından beri çökmekte olduğunu açıkça görüyorum. Bir aşağı inen, bir yukarı çıkan bir grafik vardır. Şimdi çok farklılık bulunmaktadır ama sonuç itibariyle başarı eğrisi yükseliştedir.

S: Acaba biz internasyonalizme ulaşabilecek miyiz?

C: İnternasyonalizm büyük bir yalandır. Bizi aldatmak, dünyayı sömürmek için uydurulmuştur. O zaman filan Sir Alis veya Kont Alis yerine sayın proleterya kullanılır.

Ben internasyonalizmi, Asyalı ve Afrikalının, beş yüz milyon Batılıyla eşit derecede seçme hakkına sahip, özgür şahsiyetli olması anlamında kabul ediyorum. Ben insan olmadıkça bana yerli diyecektir. Benim elim boştur; onun ise eli doludur, o insandır. Benim onunla olan ortaklığım, işçi ve işveren ortaklığıdır. Eli boş insanın sermayedarla ortaklığı. Bunun çalışması, sıkıntı çekmesi; onun ise bunu kötüye kullanması gerekir. İnternasyonal, Doğu ile Batı arasında yalan bir ortaklık kurmak için yapılan büyük bir hainliktir.

Eli boş adamın eli dolu adamla kurduğu ortaklık gerçekte yalan değil midir? Acaba o bu işi kendi istediğiyle ve kapitalizm temeline dayanarak yapabilir mi? Yoksa sınıfsal farklılık mı gerekir? Bu tıpkı pazarcı hacının şu tutumuna benzer: O, yüz kişiyi sömürür ve herkes, ben seninle din kardeşiyim, der. Birlikte camiye gidip otururlar ve İmam Hüseyin'in önünde beraber ağlarlar. Efendi, bu ne biçim din kardeşliği!

Proleter, amburjuvazi olunca daha önce köylü olmasına rağmen burjuvadır. Benim onun geçmişiyle işim yoktur. Ben onun şimdiki haliyle ilgilenirim. Yani proleter, burjuva ve amburjuvaya

dönüşünce Bay Edward Heath da bir marangoz çocuğuydu. Acaba şimdi biz ona bir marangoz çocuğu mu yoksa "Edward Heath" olarak mı bakıyoruz? Proleter sınıfı burjuvaziye ulaşınca burjuva toplumu olur. Bizim burjuva sınıfımız değil, kendi toplumunu yüksek tüketime sürüklemek için her yeri sömüren burjuva toplumumuz vardır.

Ben önce kendi olmayı, insan olmayı, uluslararası toplumla eşit haklar, eşit insanlık ve karar verme gücüne sahip olmayı düşünmeliyim; ancak ondan sonra eşit bir insanî şahsiyet kazanabilir, bütün insanlar kardeştir, diyebilirim. Ama o beni insan olarak kabul etmeyince ben ona ne diyeyim? İnternasyonalizm nedir? Onların proleteri beni soymaktadır.

S: Onlar mevcut ekonomik ilerlemeye teknik gelişme sayesinde ulaşmışlardır.

C: Buzdolabına sahip olan, deniz kenarına giden bir Avrupalı, size göre bunu sekiz saat çalışmayla mı elde etmiştir? Bayım, bunu nereden sağlamıştır? Fransa'da altı saat çalışıp on sekiz saat yatan bir taksi şoförü her şeyini temin eder. Bunlara çalışma saatleriyle mi yoksa Afrika'yı yağmalamayla mı ulaşmıştır? Çünkü Fransa bir şişe kırmızı şarabı Cezayir'den 10 sente satın almakta; Afrika'dan getirdiği domatesi Paris'te kilosu 30 kuruştan satmakta; Çad'da bedava kahve ormanı kiralamakta, baldırı çıplak dört Afrikalı işçi burada onun için kahve üretmekte, onlara ücret olarak toplam 50 tümen ödemekte, iki gün sonra da bundan beş milyon tümen kazanmaktadır. Sonra da kalkıp "Kapitalizm doğdu, işçilere çok veriyorlar." demektedirler. Aslında bu parayı onlara kendi cebinden değil, yağmaladığı şeylerden vermektedir. Hiçbirisi, çalışarak elde ettiği para değildir. Avrupa'da işçi işveren ilişkisi, hırsızlar ile hırsız başı arasındaki ilişkidir. Bu, sınıfsal olmayan bir ilişkidir.

S: Bu şekilde siz bir teori mi meydana getiriyorsunuz?

C: Hayır, teori meydana getirmek istemiyorum. Teori geliştiren kimse ancak üniversitenin işine yarar. Ben teorisyen değilim. Teori nedir?

S: Size göre Avrupalıların böyle davranmasının sebebi nedir? Yani ilerlemenin fikrî aşamasına ulaşmış olan bu kimselerin böyle davranmalarındaki sebep nedir?

C: Bana göre onların çoğu kötü düşüncelidir. Aslında onlar önce üstün olduklarına inanmışlar, sonra da "Benmerkezcilik" adlı fikrî bir akım oluşturmuşlardır. Bu anlayış, Eski Yunan'dan Orta Çağ Avrupası'na kadar dünyanın Batı dışındaki hiçbir yerini insan saymaz.

Tarihe bakın: Yunan'dan başlayıp günümüz Fransa'sına, Londra'sına kadar hep bu akım var olagelmiştir. Hümanistlerin, antropologların ve sosyalistlerin bile bu benmerkezciliğe kapıldığını görüyoruz. İnsanî ilişkilerin kendi sınıfsal ilişkileriyle sınırlı olduğunu kabul ederler; evrensel ilişkileri gündeme getirmezler. Ben, 19. yüzyılda büyük sosyalistlerin, hümanistlerin, demokrasi ve eşitlik taraftarlarının her şeyden bahsettikleri, hatta işçi-işveren ilişkilerini didik didik inceleyip değerlendirdikleri halde sömürgecilikten hiç söz etmediklerini asla unutamam.

Bundan dolayı onlar kim olursa olsun, eğer ben kendime yabancı birisi olarak düşman demezsem bile öyle tasavvur ederim. Bu Batılı benmerkezcilik, onların bir kısmında şahsî, sportif, siyasal ve emperyalist amaç olarak, bir kısımda inandıkları bir inanç olarak diğer bazılarında ise ne olduğunu anlamadan benmerkezcilikle sınırlı bir bilinçsizlik olarak tezahür etmiştir. Sağcı, solcu, hümanist ve hümanist olmayan bütün Batılıları bünyesinde toplayan bir ekol olarak "Oksidantalizm". Bir Batı taparlık, bir tüm dünyayı Batı'dan ibaret görme anlayışı.

Çok önemli bir noktaya işaret etmek istiyorum. Biz insanî ve sosyal meseleleri bilimsel meseleler gibi düşünmemeliyiz. Bilimsel bir meseleyi gündeme getirdiğimizde yalnızca bu sözün doğru mu yanlış mı olduğuyla ilgileniriz. Mesela, maddenin bütün dünyada sabit olduğunu savunan Lavoaziye kanunu, doğru ise her yerde doğrudur, yanlış ise her yerde yanlıştır; hiçbir yerde gündeme getirmemek gerekir. Ama sosyal meselelerde sözün mantığına değil, daha çok sözün coğrafyasına bakmak gerekir.

Biz Doğulular bazen Batı'da bir milleti dirilten sözün kurbanı oluruz. Bu "izm" bazen Batı'da bir dönem Batı'nın esaretten kurtuluşunun ve birliğinin sebebi olur. Aynı fikri tarihin özel bir aşamasında Doğu'ya soktular, gündeme getirdiler; bu defa aynı söz Doğu'nun bölünmesine, parçalanmasına ve zilletine sebep oldu.

18. ve 19. yüzyıllarda İslam dünyasının birliği öylesine güçlü idi ki İslam deniz donanmasının bayrağı Akdeniz'de dalgalanıyordu. 1812'de İslam gücü Avrusturya'yı kuşatıyordu; yani bu kadar güçlü idi. 16. ve 17. yüzyıllarda Rönesans devrinde Fransızlar, İngilizler, Almanlar ve Avusturyalılar gibi büyük milletlerin ilerlemesini sağlayan nasyonalizm, egemen olan Katolik sistemin çöküşüne sebep olur, kiliseyi ortadan kaldırır, dinî boğuntuyu yok eder, Orta Çağ'a son verir, kültür ve bilimin kurtuluşuna ve özgürleşmesine yol açar. Ama 19. yüzyılda gündeme gelen aynı nasyonalizm/milliyetçilik, Doğu'da bir İslam gücünün bölünüp parçalanmasına neden olur.

Böylece, bir sosyal teorinin sağlıklı veya çürük, mantıklı veya mantıksız olması dışında o görüş ve teorinin coğrafyası da önemlidir. Kesrevî'yi, bütün kitapları başından sonuna kadar doğru ve yüzde yüz mantıklı olsa, hiçbir ilmî kusur taşımasa bile affedemiyorum. Bu sözleri 1942-1946 yılları arasında söylemişti. Orası bu sözlerin söyleneceği yer değildi. Orada başka türlü konuşmak gerekirdi. Tanrı tarafından vahyedilmiş bile olsa ağzını kapatması ve söylememesi gerekirdi.

Sizin yaşınız belki benimki kadar elvermiyordur. Hatırlıyorum; o zamanki genç neslin bütün hedefi gidip dua kitaplarını, filan yazarın kitaplarını toplayıp yakmak, alkışlayıp "Yaşasın!" demek ve bu tür meseleleri konuşmaktı. Memleket meseleleri, soysal meseleler ve dünya meseleleri. Bunlar boşunaydı. Bu tür meseleler zihinlerde duyarlılık oluşturur.

Sözün coğrafyası meselesinden bahsetmek istiyorum. Çok açık olan şu örnek üzerinde konuşulabilir: Bir kayyim/veli düşünün. Küçük bir çocuğun kayyimi olmuş ve ona ait bütün emlak, dükkan ve sermayeyi eline geçirmiş. Çocuk anlamadan, bu em-

lakı iç etmek, yavaş yavaş kendi üstüme geçirmek, paraları cebime indirmek istiyorum. Olup bitenlerle ilgilenmemesi için onda sapkın bir duyarlılık oluşturmalıyım. Yoksa ikide bir "Ağam, dörtyol başındaki dükkan bu ay parasını verdi mi?" diye sorar; ben de evet verdi demek zorunda kalırım. Ne kadar diye sorar; şu kadar deyip vermeye mecbur olurum. Öyle bir şey yapmalıyım ki ay başını, dörtyol başındaki dükkana ne olduğunu anlamasın; filan yerdeki emlakı unutsun; pirinç zamanı mı, buğday zamanı mı bilemesin. Bunun için ona insanı insan yapan en iyi yolun ilim tahsil etmek olduğunu anlatmam, ilmin faydası hakkında konuşmam, eğitim görmek üzere Londra'ya göndermem, felsefî ve ilmî kitaplar okumaya teşvik etmem gerekir. Yoksa kitap okumak en iyi yol değil mi?

Baktım ki dinî hassasiyeti var; derim ki beyefendi, git namaz kıl, dua et, bir Kur'an ayeti öğren. Bu sözler hem haktır hem de hiyanettir. Onun ne ders çalışması ne namaz kılması ne Kur'an okuması ne din öğrenmesi ne ilim tahsil etmesi ne de kitap incelemesi gerekir. Bütün bunları boş verip kayyimin yakasına yapışması ve "Hesap ver." demesi gerekir.

Bundan dolayı her şeyi yerli yerine koymak, coğrafyasına yerleştirmek gerekir ki ne olduğu ve niçin gündeme getirildiği anlaşılsın. Sosyal meselelerde önce söze değil, söyleyene bakmak lazım.

S: Siz bilinçlenmek için ne tür kaynaklar öneriyorsunuz?

C: Bizim bilinçlendirecek kaynaklar düşünmemize gerek yok. Biz kaynakları bizzat kullanmalıyız. Mesela ben üniversite öğrencisi olduğumda eski kitapları çok okuyordum. Mollaların dahi okumadığı, eski dedikleri kitapları ben okuyordum. Bunlar benim zihnimde bir hurafe, vehim ve mitoloji koleksiyonundan ibaretti. Sonra gidip Berque'in[114] öğrencisi oldum. Avrupa'da öğrendiğim metot sayesinde önceden okuduğum bütün o

[114] Berque, dünya çapında ünlü büyük bir din sosyoloğudur. Aslında İslam sosyolojisini dünyada ilk tesis eden odur.

hurafe ve mitolojiler, zihnimde bilinçlendirici unsurlara dönüştü. Mesela filan kitaptaki bir uydurma rivayete baktığımda, 7. yüzyılda uydurulmuş yalan bir tarihî hikayeyi okuduğumda yalan bir şey sanıyordum. Metot öğrenince, 7. asırda, Moğollar zamanında düzenlenip bilmem kimlerin eliyle edebiyatımıza giren, niceleri tarafından kullanılan ve ne yollarla zihinlere çöreklenen bu rivayetlerin beni bilinçlendirdiğini gördüm.

Yani insanın metodu olunca bu yalan H. 7. yüzyılı tanımaya vesile oluyor. Bu iş için önce bir görüşümüz olmalı, tarihte özel bir şeyin peşine düşmeli ve onu özel bir bakış açısıyla incelemeliyiz. Ondan sonra okuduğumuz her kitaptan kültürel yapımızı ve çağdaş bilincimizi oluşturacak maddeler ve mevcut durumumuzu ve geleceğimizi tanıtacak bir aydınlanma elde edebiliriz.

Elbette aynı zamanda bir miktar ön bilgiler veren kitaplar da vardır. İnsana hiçbir şey vermese de buna Abbas İkbal'in yazdığı Moğol Tarihi kitabı örnek gösterilebilir. Bu kitap, kesinlikle, verdiği metot dışında "İran Sosyal Tarihi" veya Kerim Keşaverz'in tercüme ettiği "İran Tarihi" ile mukayese edilemez. Her ne kadar şahsî ve ideolojik yargılar taşısa ve bize uygun olmasa da tarih analiz metodu, tarihi nasıl incelememiz gerektiğini göstermesi açısından bizim için çok değerlidir.

Ben egzistansiyalizme diğerlerinden daha çok ilgi duyuyorum. (Sartre'a bile. Sartre'ı daha çok tanımama rağmen Heidegger'e ondan daha fazla önem veriyorum. Aslında Heidegger, Sartre'ın üstadıdır. O şöyle der: "Sartre çok zeki bir öğrencim fakat egzistansiyalizmimi harap etti. Çünkü onu Marks'ın materyalizmiyle karıştırdı ve işe yaramaz bir şey ortaya çıktı." Onun ifadesiyle egzistansiyalizmin felsefî temeli şöyledir: "İnsanda varlık önceden vardır, yaratılır. Sonra insan kendi özellik ve niteliklerini yani mahiyetini bizzat oluşturur." Molla Sadra'nın aynı şeyleri söylediğini görüyoruz.

Bundan dolayı geçmişimizle tarihî ve felsefî ilişkimiz olsa, Batılının bizimle hiçbir ilgisi olmadığı halde bizim hakkımızda söylediği şeyin Farsça kopyası değil, yeni düşüncelerimiz, yeni ide-

olojilerimiz ve geçmişimizle ilgili ilerlememiz olacaktır. Egzistansiyalizm, 3000 yıl önce Doğu'da irfanî tecrübe, zengin bir sermaye ve düşünce olarak yaşamış olan şeyin Batılı taklididir. Batı bu tecrübeden beslenerek bir yerlere ulaşmıştır.

Ben Avrupa'dayken Hindistanlı Radha Krişnan Belçika'ya gelmişti. Kendisini çok sevdiğim için onu görmeye ben de gittim. Orada dinler tarihiyle ilgili birkaç konferans verdi. Büyük Avrupa düşünürlerinin, onun karşısında çocuk gibi kaldığını görüyordum. Yani Krişnan bir teori ortaya koyduğunda o kadar otorite ve üstün oluyordu ki onlar tıpkı Peygamber karşısındaki sahabî gibi oluyorlardı. Soru sormak istediklerinde son derece korkarak, dehşete kapılarak ve sarsılarak soruyorlardı. Avrupa'nın büyük filozof ve düşünürleri ile arasında böyle bir ilişki vardı. Radha Krişnan, Hindistan'ın eski cumhurbaşkanıydı ve siyasetçi bir insandı. Fakat o, din, Lao Tsu, Veda ve Buda gibi konularda derin bilgi sahibi olunca, Doğu'nun bütün irfanî ekollerini en doğru, en güçlü ve en güzel biçimde tanıyınca, bu hususlarda konuşunca insan bütün bu güzellik ve derinlikten dolayı tefekküre dalıyor, heyecana kapılıyor, bu yüksek düşünce ve ululuk karşısında gerçekten aşağılık hissediyor. Avrupalı o zaman Avrupa'ya yeni bir insanın geldiğini anlıyor.

Biz döndüğümüzde Avrupalının kustuğu sözlerin aynısını peş peşe sıralıyoruz; o ise insanlık ve felsefe sofrasına yeni bir halk ve yeni bir aş pişirip koyuyor. Ona gösterdikleri bunca saygının sebebi nedir? Tıpkı Nehru'ya duydukları gibi saygı gösteriyorlar. Nehru da Avrupa'ya geldiğinde filozoflar, bilginler ve sanatçılar onu görmek için can atıyorlardı. Çünkü görecekleri kişi yeni bir şahsiyetti ve farklı bir düşüncesi vardı. Siyaseti başka türlü anlıyor, tarihi farklı biçimde inceliyor, toplumu değişik tarzda anlıyor.

Elbette ben onu desteklemiyorum, aksine asaletine işaret etmek istiyorum. 1961 yılında Nehru Fransa'ya geldiğinde Hindistan büyük elçiliği diğer büyük elçiliklerden farklı idi. Diğer elçilikler bir kutlama yaptıklarında bütün kuruntuları, Fransızlar gibi

olmak, Alize Sarayı gibi yemek yapmak, Alize Sarayı gibi içki hazırlamak, onlar gibi dans etmek, misafirleri Alize Sarayı gibi karşılamaktı. Nehru gelir gelmez bütün yemekleri Hindular gibi yapmalarını emretti. Davetli olan Fransız sanatçılar ve bakanlar geldiklerinde tamamen farklı bir dekorasyonla karşılaştılar. İnsanlar başka, giysiler başka, şahsiyetler başka idi. Fransız, onlar karşısında aşağılık duygusuna kapılıyordu. İki asırlık sömürüden sonra, kendi giysileriyle, kendi düşünceleriyle, kendi şahsiyetleriyle tıpkı bir dağ gibi gururlu bir şekilde dimdik ayakta duruyorlar ve Avrupa'nın saygısını kazanıyorlardı.

İşte asalet budur, aydın budur! Yüz yıldır Marks gibilerin kendi dertlerine deva olmayan sözlerini peş peşe sıralayanlar değil. Asya'da ve Afrika'da, Batı ekollerini önce öğrenip sonra unutan, daha sonra kendi toplumlarındaki mevcut kültürel, tarihsel ve sosyal yapıya dayalı yeni bir sistem kuran kimseler başarılı oldular. Nitekim başardıklarını görüyoruz.

SORULAR VE CEVAPLAR

S- Sayın Doktor, acaba bugün Cezayir'deki Fransız sömürüsü yok olmuş mudur, olmamış mıdır?

C- Evet olmuştur.

S- Pekala, onlar şimdi nasıl bir sisteme göre davranmaktadırlar?

C- Onlar bir tür kendine geliş haline varmışlardır.

S- Acaba orada İslâmî bir sermayedarlık var mıdır?

C- İslâmî sermayedarlık diye bir şey anlamsızdır.

S- Herhalde onların bir felsefeye göre iş yapmaları gerekiyor.

C- Genellikle bu inkılapların hepsi, başarılı olduktan sonra, dünyadaki yönlerini yitiriyorlar. Bir tür kendi içine kapanma eğilimi baş gösteriyor. Üstelik bu da geçmiş boyunca yıkılanları yapmaktan ibaret. Onlar için var olan zorluklar bizim için tasavvur edilebilir şeyler değildir. Onların yüzyüze geldikleri zorluklardan birisi, sömürünün onları bir "tek kültür" haline sokmasıdır. Çünkü sömürü, bütün dünyayı kendi tarlası saymaktadır. Bu yüzden de bu mahsul her nerede daha iyi yetişirse oraya ekmiştir. Örneğin Kuzey Afrika'da, güneşin bol, toprağın iyi olduğunu görünce, şarap üretmek için üzümünü dikmiştir. Bundan dolayı Kuzey Afrika'nın tamamı, Fransa'nın şarap üretimi ve Avrupa'ya ihraç için bir üzüm bağı haline gelmiştir. Çünkü hem tüketici vardı, hem de şarabı hepsinden daha iyiydi. Şimdi, alkol bile içmeyen bir Afrika toplumu kendine dönmüştür; bütün bu bağların ve tarlaların vebali kendi boynundadır. Bu bağların hepsini yok etmesi gerekmektedir. Bu şarap bağlarını yok edebilmesi, toprağı yeniden boşaltıp kazması, tarımsal üretimine sıfırdan başlaması ve kendi iç ihtiyacını karşılayabilmek için "buğday" ekmesi ne kadar çok sermaye ve zaman harcamayı gerektirmektedir. Çünkü Fransız o bağı kendi dünyevî ihtiyacı için meydana getirmişti; şimdi bu Afrikalı kendi iç ihtiyacına göre buğday ekmek istiyor, pamuk ekmek, arpa ekmek, kimyon ekmek, hasılı her şeyi ekmek istiyor. Bu tarımsal üretim sisteminin kendisinin, başka bir tarımsal üretim sis-

temine çevrilmesi için yıllarca zaman gerekmektedir. İşte o zaman ne yapacağına bakmaktadır. Biz bunu, bu şekilde görmezden gelip Afrika'nın, Asya'nın, Latin Amerika'nın meselelerine, dünya sömürüsü meselelerine mi yönelelim, yoksa kendi işimize mi? Bu, ikincisini seçmiştir. Elbette şimdi orada bulunan bu efendi, önceleri, Kuzey Afrikalı Müslüman Öğrenciler Kurulu'nun üyesiydi, onların kurucularından ve liderlerindendi; bu çizgiye geldikten sonra, işin ortalarında yani 1955-1960 yıllarında Fanon'un ve onun ekolünün etkisi altında kaldı. Bu durum dünya aydını için büyük bir ümitti: "Bumedyen, Fanon'un etkisi altındadır." Fanon yok olup iç anlaşmazlıklar meydana gelince ve duruma kendisi hakim olunca, ayağını milliyetinin ve ülkesinin eteğine doladı. Yani evrensel mesajını millî mesajıyla değiştirdi.

S- Bu ürün değişimi ve buna benzer meseleler kaç şekilde meydana gelebilir? Örneğin Cezayirliler sermaye koyabilir mi?

C- Hayır onların sermayedarları yok.

S- O halde, belli ki bir felsefeye göre çalışıyorlar?

C- Evet, orada bütün büyük sermayeler millileştirilmiştir; örneğin bu devrede, birkaç yıl önce genel bir hamamı bile millileştirdiler. Orada tek bir banka bile yoktur.

S- Halk, niçin tek ortaklık akımı gibi akımlarda öğrencilere eşlik etmiyor?

C- Çünkü millet öğrencilerin ne dediğini, öğrenciler de milletin ne dediğini bilmiyorlar. O, bir sıkıntı yüzünden inliyor. Onun pazarda veya kaldırımda yürüyen bana kesinlikle meçhul olan gizli bir derdi var. Karşı taraf feryat edip haykırdığından, ona hak vermem mümkün. Fakat onunla o derdi paylaşmıyorum, çünkü derdinin ne olduğunu bilmiyorum.

S- İyi ama, Fransa'da neden böyle değil?

C- Çünkü orada, ben onu tanıyorum. Orada öğrencinin halkla asla bir ihtilafı yok. Doğu ülkelerinde öğrencilerde bir burjuvazi çehresi var. Giyinişi bile tamamen farklı, halktan daha iyi, da-

ha iyi süslenip püsleniyor. Oysa, Fransa'da bir otele girip "oda var mı?" dediğimizde hayır diyor. Bir tane bile yok mu dediğimizde ise, hayır yalnızca tek bir öğrenci odamız var diyor!!

S- Acaba Meşhed'ten bir haber yok mu?

C- Hayır. Meşhed'ten İmam Rıza öldüğünden beri yeni bir haber yok!

S- Kisrevi'nin yaptığı iş hakkında bir açıklama yapar mısınız?

C- Evet. O, 1942-1946 yıllarında dinî meseleleri ortaya koydu. Oturduğumuz evde –örneğin bu yurtta– bir anda kütüphane tutuşur, ateş yayılır ve bu durumda eğer hepimiz oturur veya cemaatle namaza durursak, ya da kitap okuyup başka bir iş yaparsak ihanet etmiş olmaz mıyız? Sözün coğrafyası tek bir söze uygundur. Herkes her ne söz söylerse söylesin, mutlak hakikat bile olsa yanlıştır.

S- Özür dilerim, bu manayla acaba diğer bütün işler yok oluyor mu?

C- Sakın ha! Yaptığı diğer işler de bu göz önüne alınarak bunun çizgisinde olmalıdır; eğer ona engel olursa yanlıştır. Örneğin İslam'da cihat olduğunda oruç yoktur. Tebük savaşıydı (neredeydi bilmiyorum); Peygamber sahabesinden birkaçına kırbaç vurdu. Ramazan ayıydı ve hepsinin oruçlarını bozmasına izin verdi. Ama bunlardan bazıları biz orucumuzu bozmayız dediler. Biz iftar oluncaya kadar şuraya uzanacağız. İşte o zaman uyansınlar diye Peygamber (s.a), bunlardan birkaçının ensesine kırbaç vurdu.

S- Ya namaz hakkında?

C- Savaş zamanı "korku namazı" vardı. Korku namazı şudur: Bir bölük cemaatle namaz kılar ve bir diğer bölük nöbet tutar. Sonra nöbet tutan bölük namaz kılar, diğeri nöbet tutar. Buna korku namazı adı verilir ve savaş zamanına aittir. Bu da gösteriyor ki daha büyük bir ilke varken, küçük olan ilke nehyolunur veya onun çizgisinde bulunur ve ona engel olmaz. Eğer ona mani oluyorsa bu çıkarılır.

İmam Hüseyin, hac merasiminde Mekke'ye girer. Bütün insanlar Kur'an'ın emri gereği Kâbe'yi tavaf ederler. İmam Hüseyin tavafın ortasında tavafını bozar ve dışarı çıkar. Bu ne demektir? Yani eğer bir merasim engel olursa, eğer özel bir iş yapılması gereken yerde, başka bir iş yaparsak, yaptığımız diğer iş doğru da olsa, boş yeredir.

S- Sayın Doktor, buyurduğunuz insanî ve zamansal coğrafyanın etkenleri insandır, toplumdur. Siyaset de var mıdır?

C- Hayır. Ben, sözün coğrafyası dedim. Bilimsel meselelerde her sözün bir mantığı vardır. Ya haktır ya batıldır. Toplumsal meselelerde, sözün kendi mantığından başka, sözün coğrafyası, yani zamanı ve mekânı da önemlidir. Bazen doğru bir söz, özel bir zaman ve mekânda doğruyu getirir. Bundan dolayı sözün coğrafyasına bakmak gerekir. Tarih gösteriyor ki bir dönemin ve bir toplumun çok ileri mekteplerini, özel bir başka dönemde başka bir topluma götürdüğümüzde, bu o toplumun yok olmasına ve çökmesine sebep olmuştur. Yani öyle çok ekoller vardır ki örneğin 14. ve 15. yüzyıllarda Avrupa'da çok büyük insanî etkileri olmuştur; onların birliğine ve ilerlemesine sebep olmuştur. Ama aynı sözü, başka bir dönemde başka bir toplumda, o toplumu bölmek, ayırmak ve zillete düşürmek için kullandıklarını görmekteyiz. Oysa söz aynı sözdür.

S- Zamanın ve mekânın coğrafyası uygun değilmiş, bunu da söylediniz. Pekâla, şimdi coğrafyanın kendisini nasıl tanımlıyorsunuz?

C- Coğrafya bilimsel bakımdan değil, toplumsal bakımdan zaman ve mekânın şartlarından ibarettir.

S- Toplumsal bakımdan zamanın ve mekânın şartları halkın siyasetini ve kültürünü de kapsamakta mıdır?

C- Evet. Bütün bu etkenler vardır. Bütün etkenler, birlikte özel şartları hazırlarlar. Örneğin arzettiğim gibi milliyetçilik, (nasyonalizm), benim inandığım bir ekoldür, ama özel bir dönemde ve özel bir durumda. Milliyetçiliğin 14. ve 15. yüzyıllarda Orta

Çağın yok oluşuna, Avrupa'nın birleşmesine, güçlenmesine ve uygarlaşmasına sebep olduğunu görüyoruz. Aynı milliyetçilik, 8. ve 9. yüzyıllar İslam toplumlarının İslâmî birliğinden, İslam'ın tefrikasına ve Doğulu gücün parçalanmasına, Avrupa ülkelerinin İslam ülkelerine tasallutuna sebep olmuştur. Yani o milliyetçilik, İslam'ı, Avrupa'yı fethetmekte olan İslam'ı parçaladı, her parçasını bir lokma yapıp Avrupa'nın eline verdi. Bu filmde Arap Lawrence'in milliyetçilikle ne yaptığını gördük. Avrupa'da Voltairler'in izlediği milliyetçiliğe Doğu'da Arap Lawrence'in taraftar olduğunu görüyoruz. Milliyetçilik sonuca ulaştıktan sonra, bu İngiliz'in (Lawrence'in) gelip milleti yediğini, sonra da çekip gittiğini gördük! Öyleyse milliyetçiliğin nerede ortaya çıktığını görelim, ne için, kimin için, onu kimin ortaya çıkardığını görelim; bizim milliyetçiliğin iyi veya kötü oluşuyla bir işimiz yok; sadece kim, nerede ve nasıl bunu çıkarıyor, ne için ortaya atıyor, onu görmeliyiz. Öyleyse milliyetçilikle, milliyetçiliğin farkı, onu ortaya atan kişilerdedir, bunu ortaya atmaktan beklenen amaçlardadır, düşüncenin kendisinde değil. Milliyetçilik, daima doğru olan bir kanun gibi değildir ki. Ben, bize yapıcı ve genel bir bilgi vermesi için fikri ve ideolojik meselelerin ortaya konulması gerektiğine inanıyorum. Çünkü eğer olayları örnek olarak ortaya koyarsak, yüz tane olay da tanımış olsak, yüzbirinci olayı yeniden birinin bize anlatıp tahlil etmesi gerekir.

S- Belki, hakkında konuşabileceğimiz yeterince önemli bir olay vardır?

C- Elbette, ama önem kazanan her şey hakkında konuşmak mümkün olmuyor.

S- Ortaya koyduğunuz sözün coğrafyasını tanımak için önceden bilgi gerek. Bundan dolayı sahip olduğumuz eğitimsel ve toplumsal sistemi yani bugün var olan durumla, kendini tahsilli sayan bir kimsenin, sahip olduğu ilkeler ve araçlarla konumunu iyice algılayıp algılayamadığını nasıl teşhis edebileceği konusunda ne düşünüyorsunuz? Bunun yalnızca bizim ezberlediğimiz şeylerden oluşan birtakım söz ve çıkarımları yanlış tanımamız olduğunu düşünmüyor musunuz?

C- Evet. Aydınlığın risaletinin talihsizliği ve zorluğu da budur zaten. Eğer bu olmasaydı, biz oluştuğumuz şekilde, öğrendiğimiz ve kitap okuduğumuz şekilde, aynen böyle hakikate ulaşırdık. Madem ki buna ulaşamadık, karşımıza şu sıkıntı çıktı.

Hakikati nasıl algılayacağız o halde, nasıl anlayıp nasıl tanıyacağız? Bizim için var olan mesele şudur. Biz, ne Avrupa'nın ilerici kitaplarını okumakla aydın olabiliriz ne de öğrendiğimiz kültürel, yönetsel ve idarî bilgilerle. Pekâlâ, üçüncü yol nedir acaba? Üçüncü yol şudur: Ben önce yolu kaybettiğimi hissetmeliyim, bildiğim şeye karşı inançsızlığımı hissetmeliyim. Bende Descartes'e benzer bir şüphe oluşmalı, sonra toplum üzerinde düşünmeli ve öğrenmeliyim, yani sınıfı sosyalist toplumbilime veya 19. ve 20. yüzyılların toplumbilimine göre tanımlamak ve bizim bu sınıf tanımına göre kendi toplumsal sınıflarımızı tanımamız yerine, Avrupalı toplumbilimcilerin sözlerinin tercümanı olmak yerine, bilgili, düşünceli, araştırıcı ve kendi toplumunu geliştiren kimseler olmalıyız. Daha sonra, kendimiz ve toplumumuz, sıkıntılarımız ve kendi çözüm yollarımız hakkında bilgimizi daha iyi tanımak için, zenginleşelim, düşünceler alalım. Avrupalı düşünürü kendimize bir sembol ve bir öğretmen olarak almak yerine, bizim dertlerimiz, toplumumuz, tarihimiz olan Doğulu veya Afrikalı, Asyalı düşünürleri kendimize öğretmen veya ilham kaynağı sayalım. Ben aydın olarak, eğer Fransızca biliyorsam, Sartre yerine Fanon'u tanımalıyım, İngilizce biliyorsam, Bertrand Russell yerine Sunkur'u tanımalıyım.

S- Fakat burada başka bir güçlük daha var. Bu yöntemimizle ilerliyoruz, bir ihtiyaç hissettiğimiz zaman yani, ihtiyacımızın farkına vardığımız zaman iş işten geçmiş oluyor. Bu duygunun daha çabuk elde edilmesi için hangi önerileriniz ve çözüm yollarınız var?

C- Ben hiçbir zaman kısa zamanda sonuca ulaşmak için telaşlanmam. Yalnızca, sonuca ulaşma yolunu doğru seçememiş olmaktan ızdırap duyarım.

S- Bu doğru, ama ihtiyaç hissetmeyen kimse yola da düşmez.

C- Eğer ihtiyaç hissetmezse –ki asla bunu söz konusu bile etmez– gider golf oynar.

S- Bu da doğru fakat ihtiyaç hissetmemesi, gerçekten ihtiyaç hissetmek istemiyor, demek değildir. Belki çevre onu hissedemeyeceği bir şekilde yetiştirmiştir.

C- Öyleyse o bir aydın değil, aydının üzerinde çalışabileceği bir ham maddedir. Yani aydın onu dertlendirecek, sıkıntıya sokacak, kendini bilen, düşünen ve çalışan biri olmaya zorlayacaktır. Biz, aydının nasıl kendi rayına oturacağı, yönünü nasıl seçeceği meselesinden söz ediyoruz. Bugün aydınlarımız bir dağınıklık, parçalanmışlık içindedirler. Kendisinden ışık saçan bir pencereden başka –ki bu pencere Avrupalı aydınların eserlerini çevirmektir– aydınlığa doğru hiçbir pencere görememektedirler. Üstelik bu tek pencere, yolun gitmediği taraftadır. O pencereyi kapatın demiyorum, o pencereyi kendi durumumuza benzeyen bir manzaraya doğru açalım diyorum. O pencere bize, Fransız Devrimi, Ekim Devrimi, Avrupa'nın kapitalizmi, burjuvazisi ve proteletaryası, sol ve sağ partiler ve Avrupa merkezi hakkında bilgiler veriyor; oysa bunların hiçbirisi bizim için güvenilir bilgiler değil. Ama Fanon: "İnsanî şahsiyetimize ve kendimize, aslımıza dönelim. Avrupa'nın oluşturamadığı insanı yaratalım, ne Amerika ne de Avrupa'ya benzeyen üçüncü bir Afrika kuralım." dediğinde, bu söz benim için bir derstir. Yine o "Köylülerin her yeni şeye karşı direnişleri bizim sandığımız gibi gerici etkenler değildir. Belki aydının da üzerine eğilmesi gereken sömürü karşıtı ilerici bir etkendir." dediğinde, bu aydınımız için yeni bir eğitim, yeni bir derstir. Ama ben, Avrupalı aydını kendime ölçü olarak aldığım zaman, köylere gidip bir köylünün benden kaçtığını, onu aydınlatmak istediğimde, onu tedavi etmek istediğimde kaçtığını görünce, bunlar gerici etkenlerdir, vahşiler, insan görmemişler diyorum. Bu durumda benim halk yığınlarıyla olan temasımın türü, Fanon gibi, Sartre gibi düşünüyor olmama göre farklılık göstermektedir.

S- Bu, köye hangi elbiseyle girmiş olmanıza bağlı.

C- Ben de bunu söylemek istiyorum. Oraya şu elbiseyle git diye, Fanon söylemeli bunu bana. Eğer ben Sartre'ın veya Marks'ın elbisesiyle gidersem, köylü kovar beni. Bu yüzden hangi aydına ve hangi düşünüre dayanmam gerektiğini iyi görmeliyim. Elbette onların bir taklitçisi olarak değil, sadece yöntemlerini almak suretiyle. Yani onun toplumunda nasıl çalıştığına, köhnemiş gelenekçi bir toplumu, Doğulu veya Afrikalı bir gerici halkı nasıl ilerlemeye yöneltmiş, yapıcı, bilinçli ve uyanık bir toplum haline getirmiş, ona bakmalıyım. Yöntemi vardır ve ben o yöntemi kendi toplumuma uyguluyorum. Ama Batı'nın yöntemi, ilk yöntem de olsa, başarıya ulaşmış ve toplumunu sonuca ulaştırmış da olsa, benim için izlenebilecek, taklit edilecek bir yanı olamaz.

S- Siz, şu anda elde ettiğiniz şeyleri, yani sahip olduğunuz akide ve ideali, bu tür tahsillere, özellikle çocukluğunuz ve gençliğinizde elde ettiklerinize borçlu olduğunuza inanıyor musunuz?

C- Evet, pek çoğunu. Ama şunu, yani bu eğitimi gören herkesin benim düşüncelerime ulaşacağını kabul etmiyorum. Çünkü ben o zamandan beri birtakım dersler okudum. Oysa şimdi onların hepsi benim karşı safımdalar.

S- Aynı dersleri tekrarlasınlar, demek istemiyorum, fakat şu da var ki şu an herkesin sahip olduğu özel yöntemi takip etmesinin ve aydın olarak çıkmasının imkânı pek az. Örneğin dışarı giden kimselerin, geri döndüklerinde o düşünce ve varsayıma daha çok aşina olan birinin elde ettiği çıkarımlara sahip olmaları gerek.

C- Evet, hiç kuşkusuz. Benim şu an Allah'a şükrettiğim şeylerden birisi köy kökenli olmamdır. Bütün nimetler olumlu nimetler değildir, olumsuz nimetler de vardır. Şu *Tevhid-i Mufaddal* kitabı çok ilginç bir kitaptır; insan bu kitabı okusa, Allah'ın birçok nimetini anlayabilir. Örneğin bir tanesi şu: Diyor ki; "Var git Allah'a şükret, çünkü kulağın kolunun altında değil, eğer bir toplulukta oturduğunda birisi konuşuyor olsa, daima kolunun altına el atmak ve evet demek zorundasın. Ama kulağın şu an orada değil, bunu yapmaya ihtiyacın yok. Ya da şu; eğer burnun başının üstünde olsaydı ve birisi oraya bir parça biber dökseydi sen artık sümküremezdin."

Elbette bu bir şakadır. Ama gerçekten toplumsal meselelerde bazen olumsuz meseleler, olumlu meselelerdir. Yani bazı şeylerin olmaması, olan şeyler gibi bir nimettir. Örneğin ben zengin olmayan bir ailede doğmuş olmaktan çok mutluyum, bir köy ailesinde doğduğum için mutluyum. Köyü benim tanıdığım kadar başka hiçbir toplumcu tanıyamaz. Ben köye ait toplumbilimi incelediğim ve beş kelime okuduğum zaman, on kelime de kafamda fazladan beliriyor, neden, çünkü köylüyüm. Ama köylü olmayan kimse için köy, soyut bir şekil olarak mevcuttur. Benimle felsefi bakımdan hemfikir olan, arkadaşlarımdan birisiyle sohbet ediyordum. Diyordu ki; ben senin hakkında asla bir karar veremiyorum. Çünkü senin söylediğin şu sözlerin hepsi benim için yeni ve ben bunlar iyidir veya kötüdür demiyorum. Yalnızca bir yargıya varıncaya kadar ne olacağını görmeyi bekliyorum. Senin ne olup bittiğiyle ne işin var, dedim. Sen şimdi dene, benim sözlerimle bir işin olmasın, sen en güzel toplumsal sözü kendin söyle. Ama birlikte bir camiye veya bir köye girdiğimizde –yada canın nereye istiyorsa– sen var yine bu sözü söyle, ben de gidip konuşayım. Hangimiz konuşabilirsek, onun yönteminin doğru olduğu belli olsun. Senin gidip konuşacak cesaretin var, ağzını açabiliyorsun. Ama ben oraya gidip bu sözü ortaya koyduğumda, herkes anlıyor, bütün köylü benim peşime düşüp köyün imamını da oradan kovuyorlar. Şimdi acaba bu niye böyle? Çünkü, ben köylüyüm, onun kültürünü tanıyorum. Dilini biliyorum, derdini de. O mollanın buraya nasıl nüfuz ettiğini biliyorum. Köylünün neden o mollanın peşinden gittiğini biliyorum. Bunların hepsinden haberim var. Ama sen bilmiyorsun. Sen güzel bir söz öğrenmişsin, ama bu çıngırağı kedinin boynuna nasıl takacağını bilmiyorsun. Çıngırağın bir değeri yok ama kedinin boynuna geçince değer kazanır. Sen bunu öğrenememişsin. Aydınların güzeller güzeli sözleri, ellerinin üstünde kalmış, ne yapacaklarını bilmiyorlar. Bu o aydının cebine atıyor, o bu aydının yakasına ve kimse anlamasın diye de "sembolik" konuşuyorlar!

Ali Şeriati, 1951

İslam'ın beyni kalbine nasıl döndürülebilir? İslamî ilimler, köhne halinden nasıl çıkarılıp şimdiki zamanın başına getirilebilir? Dinî inanç, şu anki geleneksel ve taşlaşmış kalıbından nasıl âzat edilebilir ve ona nasıl özbilinç, bilimsel aydınlık ve aklî mantık verilebilir? Bugün iki parçaya ayrılmış olup yarısı kalıtsal bilinçsiz gelenekler, öteki yarısı ise zamandan geri kalmış ilimler olan İslam'ın binası nasıl yenilenebilir ve onun toplumu nasıl başı ile gövdesi bütünleşmiş, gövdesi canlı, başı uyanık bir toplum haline getirilebilir? Sonuç olarak, ümmetine izzet, bağımsızlık, hayat, bilgi, iman, hareket, maneviyat, servet, buyruk, kılıç, kin, aşk, intikam, bağışlama, cihat, barış, taassup, hoşgörü, özgürlük, önderlik, gerçekçilik, idealizm, övünç, tevazu, isyan, tapınma, insanlık ve bilinç kazandıran o hayat verici, yaratıcı, devrimci, aydınlatıcı, kudret doğurucu, akıl parlatıcı ve medeniyet yaratıcı ruh, tarihin karanlık derinliklerinden ve eskinin kapıları kapalı köhne kalesinden nasıl çıkarılabilir? Bu zamanın içi boş bedenine ve bu sığınmasız ve hedefsiz, fakat saf vicdanına nasıl üflenebilir? Ölmüş ve mumyalanmış yarı İslamî toplumlar nasıl diriltilip uyandırılabilir?!

ISBN 978-975-6004-66-1

www.fcr.com.tr